

Dr. GÁSPÁR FERENCZ

A·FÖLD·KÖRÜL·

CÁSPÁR FERENC
A FÖLD KÖRÜL

A FÖLD KÖRÜL

ÚTLEIRÁS HAT KÖTETBEN, KÖRÜLBELÜL 1200 KÉPPEL,
SOK SZINES ÉS SZINEZETLEN MŰMELLÉKLETTEL

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ
V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

VÁMBÉRY ÁRMIN ELŐSZAVÁVAL

**

NYUGOT-INDIA
ÉS
AFRIKA

BUDAPEST, 1906.
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

NYUGOT-INDIA
ÉS
AFRIKA.

COLONTÓL NYUGAT-INDIÁN ÁT AFRIKA KÖRÜL, ADENIG

IRTA

DR GÁSPÁR FERENCZ

V. CS. ÉS K. FREGATT-ORVOS

250 KÉPPEL,
29 MELLÉKLETTEL
ÉS 1 TÉRKÉPPEL

5·765-1918

BUDAPEST, 1906.
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., ANDRÁSSY-ÚT 10. SZÁM

~~1251~~

103577

HORNYÁNSZKY VIKTOR
császári és királyi udvari
könyvnyomdája
Budapest

ELSŐ FEJEZET.

COLON ÉS A PANAMAI CSATORNA.

1852-ben, tehát csak egy félszázaddal ezelőtt, azon a helyen, a mely most nagyszabású világforgalom színtere, csak puszta sziget állott, a mocsarakkal és erekkel sokszorosan átszeldesett Manzanillo. A mint Egyptomnak némely városa, például Port Said, Ismaila, a suezi csatornának köszönheti, hogy egyáltalában létrejött, úgy Colon is, a régi Aspinval, a colon-panamai vasútnak köszönheti létrejöttét. Arra a nagy fontosságra azonban, a melyen ma áll, nem a vasút, hanem a csatorna emelte, a melynek kiinduló pontja — az Atlanti-oceán felőli — Colon.

Az emberi elmének ezen két hatalmas alkotmánya, vasút és csatorna nélkül, Colon és vele együtt Panama is az maradt volna, a mi volt; Colon túltengő buja növényzettel körülvett indiánus tanya, Panama pedig igen alárendelt kikötő városka, a melyben nehány ezer néger, indiánus, kinai, meg ezeknek keverékes ivadékai tengették nyomorult életöket a veszedelmesen gyilkos éghajlatú talajon.

A panamai szoros ugyanis évszázadok óta hirhedt volt, mint a legegészségtelenebb vidékeknek egyike. Ez a parányi kis terület* abban a szerencsés földrajzi helyzetben van, hogy két oceán mossa a partjait, a mely „nagyzással határos fényüzést" különben csak olyan hatalmas földrészek engednek meg magoknak, mint például Észak- és Dél-Amerika, vagy Afrika. De a milyen kicsiny, olyan félelmetesen egészségtelen. Csak azt nem tudták eddig eldönteni,

* A panamai szoros, mint a columbiai köztársaságnak egyik departamentoja (megyéje), csak 86,000 négyzetkilométer területű és mintegy 285 ezer lakosa van. Ma már külön köztársaság az U. S. A. védelme alatt. (U. S. A. = Északamerikai Egyesült-Államok.)

hogy melyik oldala veszedelmesebb: a keleti Colon, a mely mérges miazmákat kipárolgó mocsaraktól van körülvéve, de egész éven át szellőzteti a friss passzátszél, vagy a még sokkal forróbb Panama, a hol mocsarak helyett örökké rothadó buja növényzet van, s melynek talaján számos ragályos betegség csirája pompásan fejlődhetik, mint például a sárgalázé, meg a mocsárlázé.

Az a nehány nap, a melyet az isthmuson kénytelenül töltöttünk fölváltva, hol Colonban és két napon ismét Panamában, elég alkal-

COLON. MUNKÁSHÁZAK.

mat adott meggyőződnünk arról, hogy egyik sem tartozik azon városok közé, a melyekben egy nyugalomba vonuló ember élete hátralevő napjaira letelepedni kivánkoznék. A mikor ugyanis az ember végigmegy a coloni rakparton, főképen apály idején, fojtó, nehéz pára ül az ember mellére; a vízből kiálló korállzátonyok, s a szárazra jutott vizinövények fojtó, kellemetlen és nehéz illata ez. A hőség pedig, a mit a pléhfedelű házak, meg a nagy raktárak falai visszasugároznak, valósággal süti az ember bőrét. A szállodában töltött éjszakák parányi enyhülést sem nyujtottak. A „Hotel des Aspinval"-ban, Colon szállodáinak a legelőkelőbbjében, az összes berendezések arra irányulnak, hogy a szállodában való tartózkodás tűrhető legyen;

vannak fürdők, az ágy csupán egy bakra kifeszített vászonból áll, légpárnával, az ablakokon nincs üveg, csak sűrű szemű zöld mosquito-háló van bennök kifeszítve, a terrasszokon pedig folytonos mozgásban van a „puncha", a keletindiai eredetű, szellőtadó nagy ernyő.* De mit ér ez mind! A fürdő vize, frissen a csapról eresztve, olyan meleg, hogy utána az ember még lankadtabb; a vászonágyon gyűjteményre való bogárka mászik végig az izzadó emberen, a mely bogárkák szúrnak, csípnek és fájdalmasan viszkető hólyagot húznak. A mosquito-háló szemei ugyan igen finomak, de a mosquitok teste még finomabb, nyulánkabb, átfér az apró nyílá-

HOTEL MARINA, PANAMÁBAN.

sokon; a terrasszon való tartózkodás pedig a vendéglőkben szokásos nyilvános élet számos kellemetlenségeivel, megtoldva a tropikus élet megkövetelt szabadalmaival, szintén nem sorolható a nagyobb-szabású boldogságok közé. A két részből álló város lényegesen különbözik a két negyedében. Az északi rész pálma-esplanadjain feküsznek a gazdag kereskedők, meg a panama-vasút hivatalnokainak villái s a jobb szállodák; a város másik része egy mesterségesen felöntött földnyelven — a Christobal Colon-on terül el. Ezt a földnyelvet tulajdonképen azon czélból építették, hogy védje

* Hasonló berendezésű szállodákkal még gyakrabban fogunk találkozni, de ismétlés kikerülése czéljából nem fogjuk azokat külön megemlíteni.

a Panama-csatorna bejáratát az oceán hullámai ellen. A hullámzás Colon kikötőjében ugyanis állandóan igen erős; de néha olyan nagyfokú, viharos jellegű, hogy a közlekedés a hajók és part, valamint hajó és hajó között csaknem lehetetlen. A passzát ugyanis, a mely egész éven végigseper a Caraibi-tengeren, óriási víztorlódást hoz létre Közép-Amerika keskeny földszorosán. Ennek a keskeny

UTCZA PANAMÁBAN.

földrésznek a legdomborúbb, tehát a tengerbe legmélyebben benyúló pontján fekszik Colon és így a megtorlódott hullámoknak legjobban van kitéve. Ott tartózkodásunk idejében egy-két napon át olyan erős volt a hullámzás, hogy a két, sőt három horgonynyal biztosított hajók könnyű csónakként hánykolódtak a kikötőben.

A hullámvédő gátat egyszersmind fölhasználták arra, hogy szárazföldjén munkáslakásokat építettek a csatorna alkalmazottjai számára. Ennek a földnyelvnek a végpontján, ott, a hol az oceánon

lengő szél talán sohasem pihen, áll két magas palotaszerű villa: a „Lesseps-paloták". Ezek egyikében lakott annak idején a csatorna tervezője, Lesseps, a másikban pedig az Európából rövid időre átjött magasabb rangú csatorna-hivatalnokok laktak, az igazgatók és főfelügyelők, vagy a mint Colonban mondják röviden: a — panamisták. Hotelünk tulajdonosa órákon át tudott beszélni azokról a féktelen tivornyákról, a szép párisi nőkről, a temérdek pezsgőről, meg a baccaratról, a melyeknek színtere a Lesseps-paloták egyike volt. Az előadásán azonban könnyen észrevehető volt, hogy ezek a lefolyt orgiák leginkább azért fájnak a becsületes derék franciának, hogy a színterök nem az — ő hotelje volt.

A Lesseps-paloták előtt, a földnyelv legszélsőbb csúcsán Columbus Kristóf hatalmas bronz-szobra áll, mintegy jelezve a csatornák bejáratához vezető utat. A művészi kivitelű és igen értékes szobrot Eugénia császárnő ajándékozta annak idején a columbiai köztársaságnak, a mikor még császárnői dicsőségének tetőfokán állott. A halhatatlan emlékű nagy férfiút abban a helyzetben örökíti meg ez a szobor, a mint egy csupán köténykével és tolldíszszel felöltözött fiatal és bájos indiánus leányt — az Ujvilág ábrázolóját — vezet a balkezével, a jobbjával pedig úgy mutat reá, mintha bemutatná valakinek: az Ó-világnak.

Általában pedig Colon a gombamódra nőtt amerikai városoknak egyik typusa. Sakktábla módjára egymást keresztezik az utczák, a melyeken könnyű, szellős faházak állnak, nagy erkélyekkel, összevissza bogozva-kötözve sürgöny-, világító- és telefondrótokkal, a melyek mind a csatornát, a vasutat, a hivatalnokok házait kötözik össze.

Miután még napokig kellett várnunk valamely megfelelő hajó indulására, bőségesen tellett az időből a Panama-csatorna munkálatainak megtekintésére, meg az érdekes vasúti vonalra is, a melyet első ízben valóságos lázas — szerencsére nem sárgalázas — sietséggel tettünk meg. A csatorna által egészen háttérbe szorított vasút, a mely a mostohagyermek szerepét játsza a columbiai köztársaság családjában, holott egyelőre ez a mostoha gyermek tartja fenn az állam egész háztartását, maga is megtekintésre méltó

mestermű. Ha meggondoljuk, hogy hol állott az 50-es évek elején a vasútépítés technikája és milyen kezdetleges segédeszközökkel kellett a panamai szoros nehézségeit leküzdeni, akkor bámulnunk kell azon a geniális vakmerőségen, a melylyel ezt a vasutat megépítették. A vasút ugyanis igen sok és óriási természetes akadályokon, lagunákon, rohanó folyókon, tátongó hegyszakadékokon, több száz méter magas sziklákon és lázbetegséget kipárolgó mocsarakon vezet keresztül, a melynek építése alatt éppen úgy százával hullottak el a munkások a gyilkos éghajlat alatt, mint később a csatorna építésekor.

Hogy megérthessük azt a nagyszabású munkát, a mit a Panamacsatorna átmetszésével létrehoztak, helyesebben: létrehozni szándékoznak és a melyhez hasonlítva az ó-kor világcsodái, sőt a világ forgalmat alaposan felforgató suezi csatorna is csak eltörpülő csekélységek, könnyebb áttekintés végett meg kell említenünk a munkálatok multját és akkor tiszta képét látjuk a jelen állapotnak is.*

Közép-Amerika átmetszésének eszméje majdnem egykorú Amerika fölfedezésével. A mikor ugyanis Európában észrevették, hogy a Columbus által felfedezett új földek tulajdonképen nem az, a mit kerestek, azaz hogy ez nem Columbus és kortársai által keresett Kelet-Ázsiának, hanem egészen új földrésznek a partja, a mely földrész az ő törekvésükkel éppen ellenkezőleg: akadály az Ázsiába vezető úton, s a midőn megtudták továbbá, hogy mily bámulatosan keskeny az a földdarab, a mely ezt az akadályt okozza, sőt Vasco Nuñez Balboa, 1513-ban áthatolva a szoroson, aránylag elég könnyen jutott át ennek az akadálynak a túlsó oldalára, a Csendes-oceán partjára — elhatározták, hogy ezzel a „csekélységgel", evvel a parányi kis földrészszel hamarosan elbánnak, azaz: kettévágják és csatornát nyitnak rajta. Az eszme az Aztek birodalom hódítójában, Ferdinánd Cortez fejében villant meg, a ki a Mexikóhoz tartozó Tehuatepec-szorost tervezte átvágni. Jellemző az akkori idők lázas

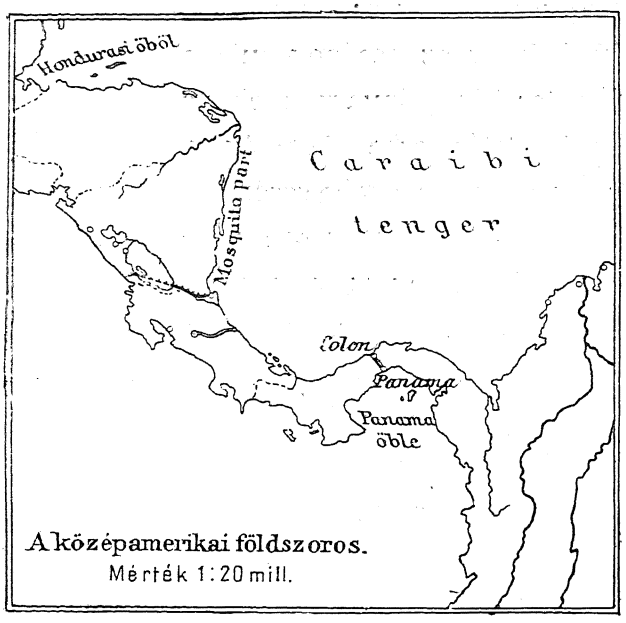
* Az adatokat a csatorna munkáihoz dr. Georg Wegener „Reisen im West-Indischen Mittelmeer" munkájából vettem.

felfedező és hódító szellemére, hogy maga V. Károly császár is rendkívül érdeklődést tanusított a szoros átvágása irányában. A későbbi időszakok politikai és társadalmi viszonyai azonban akkorát estek, hogy az „efféle bohóságok"-tól éppenséggel nem fájt az emberek feje. Sőt ellenkezőleg: vallási szempontokból sem foglalkoztak többé vele. Akadt egy pap, Don José de Aosta, a ki egyenesen Isten ellen való véteknek, meg nem bocsátható bűnnek nyilvánította a földszoros átvágását, mondván: „ezt a földszorost az Isten teremtette azon okból, hogy az oceánok hullámai ne legyenek lenyűgözhetők." Természetes folyománya volt tehát a dolognak, hogy II. Fülöp a legszigorúbb büntetés terhe alatt tiltotta meg, hogy egyáltalában említést tegyenek a szoros átvágásáról.

A XIX. században, a felvilágosodás, a tudományosság, a technikai felfedezések és fejlődések nagy századában pendítették meg ismét a nagyszabású munka eszméjét. Dicsőség érte a halhatatlan nagy németnek: Humboldtnak, mert ő volt az eszme felújításában az elsők elsője. Spanyolország dicsőségének letüntével a csatorna kiépítését két más egymással versenyző nemzet akarta végrehajtani: az angol és az északamerikai. Miután abban az időben, az 50-es évek vége előtt, nem a jelenlegi — colon-panamai — irányban tervezték az átmetszést, hanem magasabban északon, az angolok ennek megfelelően, a Nicaraguától keletre eső Mosquito-szigetet le is foglalták, hogy uralhassák a csatornát, a melynek egyik torkolata ezen hely közelébe esett volna. A másik vetélytárs, az északamerikai Unio, felháborodva tiltakozott az angolok ezen eljárása fölött, miután az Unio csak önmagát érezte jogosítottnak az amerikai szárazföld viszonyai fölött rendelkezhetni. Az Unio tiltakozása eredménnyel járt: Anglia visszavonult a Mosquito-partoktól és a két állam megállapodott abban, hogy a vállalat magánkezekbe menjen át, ők maguk pedig kölcsönösen kötelezték magukat, hogy sem megépíteni, sem fenhatóságuk alá nem fogják venni a csatornát.

A 70-es évekig ismét nem kisértett a szoros átmetszésének kérdése, a mikor egyszerre két hatalmas tényező is adott óriási lökést a szunnyadó terveknek. Tudnillik: a kaliforniai aranyláz és

a suezi csatorna építése. A kaliforniai aranybányák ugyanis óriási emberáradatot vontak az Unió nyugati részébe, s az élelmes Unio hamarosan meg is építette a colon-panamai vasútat. A suezi csatorna pedig azzal az óriási lendülettel, a melyet a világforgalomnak adott, s a melylyel egy csapással felforgatta az eddigi hajózási viszonyokat — főképen pedig a részvények kolosszális felszökése — most már feltartózhatatlanná tette a panamai szoros átmetszését.

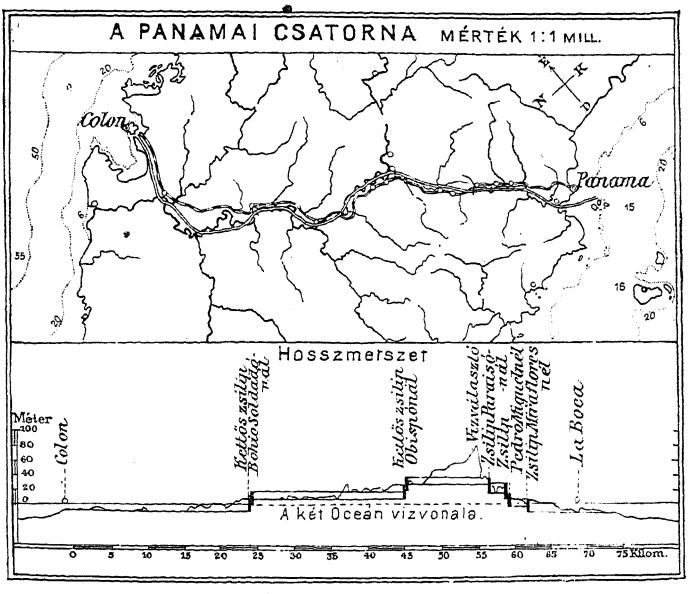

A PANAMAI SZOROS TÉRKÉPE.

Ezen hangulat hatása alatt beható vizsgálatokat ejtettek meg a helyszínén; először az Unio rendeletére, később egy franczia részvénytársaság megbízására, Türr tábornok elnöksége alatt. A számos terv közül csak kettő közt volt nehéz a választás; az egyik a panamai szorost szemelte ki, a mely az útba eső keménykőzetű magas hegyek ellenére, annyiban volt előnyös, hogy ezen a helyen a földnyelv csak 73 kilométer széles; a másik terv fennebb északra, a terjedelmes Nicaragua-tó vidékét vette számításba. Ez az utóbbi vonal ugyan jelentékenyen hosszabb, de előnye egyrészt az, hogy az útba eső vízelválasztó (hegygerincz) jelentékenyen alacsonyabb mint amaz délen, másrészt pedig, hogy a Nicaragua-tó felhasználható, a mennyiben az építendő csatorna vonalába bevonható. (Ugyan-

ilyen tavak — a Menzaleh vizei — voltak annyira előnyére a suezi csatorna építésének.) E két vonal annyira előnyös volt, hogy mellettük egy harmadik terv szóba sem jöhetett. Lássuk már most, — mert nagyon érdekes, — hogy mi történt a két vonallal; mi történt egyáltalában a csatornával.

A két versenyvonal között a panamait „érte a szerencse", hogy munkába vették. Az a bizottság ugyanis, a mely a suezi csatorna

A CSATORNA TÉRKÉPE.

megteremtése által világhírre tett szert s a mely Lesseps Ferdinánd elnöklete alatt, 1879-ben, döntés végett Párisban egybehivatott, a panamai vonalat jelölte ki. Döntő tényező volt az a körülmény, hogy a panamai csatornát a tenger színével egyenlő magasságban lehet megépíteni, míg ellenben a nicaraguainál tekintetbe kellett volna venni azt, hogy a segítségül veendő nicaraguai tó 33 méterrel magasabban fekszik a tenger színénél. A munkálatokhoz hozzá is fogtak, még pedig — mint már említettük — sem az Unió, sem Francziaország nem vállalta a munkát, hanem egy magántársaság. És csakhamar beállott a közismert nagy tragédia, a világra szóló nagy krach. 1881-től 1888-ig folytak a munkák, a melyeknek költségét Lesseps 845,000.000 frankra tervezte, a mikor 1888-ban már

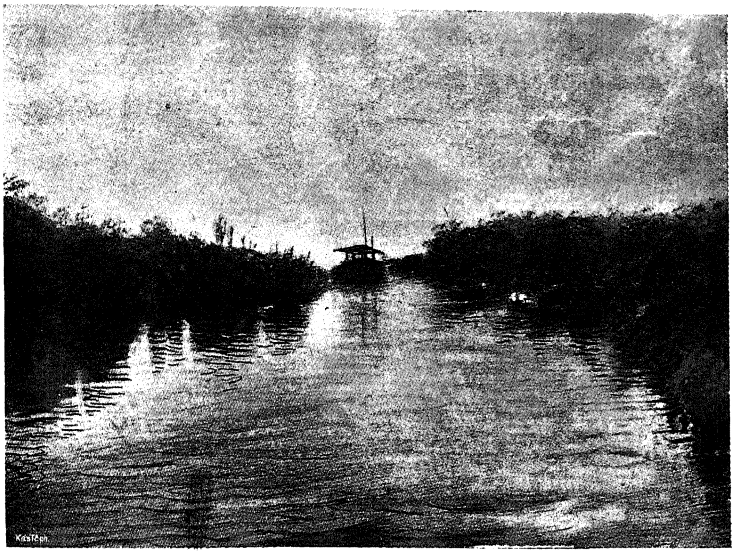
több mint egy milliárd frankot költöttek, tehát 150 millióval többet mint a mennyit terveztek, a csatornának még csak egyharmada sem volt kész. És a mi kész volt, az is csak egy parányi kis részen, mintegy tíz kilométer hosszúságban, Colontól Gabunig volt hajózható.* Mielőtt a csatorna további sorsát folytatnók, említsük meg a csatorna tervezőjének, Lessepsnek további sorsát. A csatorna építése nemcsak a helyszínén vert fel nagy port, hanem — a mint képzelhető — az egész világon. Az egész világ bámulta a tervező mérnök genialitását és a tervezett mű nagyszerűségét. A franczia tudományos akadémia a legmagasabb tisztességet adta meg neki: tagjává választotta. (Erre az időre esik az a nagyszabású ünneplése is, a melyben magyar földön volt része.) És ennek a magas röptű ívnek egyszerre csak végét szabta a „panama". Lesseps nagyot esett és szétzúzta magát, örökre. A panama-ügyből tudvalevőleg Párisban világra szóló per lett, a melynek folyamán Lessepset is kérdőre vonták és bűnösnek mondván ki, több évi börtönre ítélték. A törvények magasabb foruma azonban Lesseps mellett számos enyhítő körülményt vett tekintetbe s ennek folytán felmentette. Az erkölcsi halál után nemsokára bekövetkezett földi halála is. Legidősebb fia azonban, a ki a Panama-csatorna építési vállalat igazgatóságának tagja volt, a szégyen elől nem menekülhetett és bűnös műveleteiért több évi börtönnel bünhődött.

A pénz kifogytával tehát — a mint már említettük — abban maradtak a munkák; a társaság szétrebbent, a megkezdett munkálatok pedig, meg a temérdek gép és segédeszköz az itteni éghajlat romboló hatása alatt csakhamar elpusztult.

A Panama-krach után, a mely valóságos szálló igévé lett a világ minden nyelvén, nemsokára új társaság alakult: a „Compagnie Nouvelle du Canal de Panama", a mely érintkezésbe lépvén az előbbi társaság nehány tagjával, bizonyos feltételek alatt magára vállalta a megkezdett munkálatok átvételét és folytatását. Ez az új társaság 65 millió frank nevetségesen csekély összegért — átvette nemcsak az építési

* A suezi csatorna 4000 millio frankba került, a „Kaiser Wilhelm"-csatorna pedig 170 millio frankba.

jogot, hanem a megmaradt gépeket, eszközöket, munkálatokat stb. és rögtön, 1894-ben, hozzáfogott a munkához. Magától értetődik, hogy ez az új társaság tisztában volt azzal, hogy e parányi kis összeggel nem fejezheti be az építést. Az egész átvételi művelet arra volt alapítva, hogy csupán a jogot tartsa fenn a columbiai köztársasággal szemben, hogy aztán annak idején, jobb időben, ezt az engedélyt — a concessiót — vagy valamely államnak, vagy valamely nagy

A PANAMAI CSATORNA ELMOCSAROSODOTT RÉSZE.

összeg felett rendelkező magántársaságnak fogja átengedni, persze jó pénzért. Azaz a nagy panama után jött a fiók-panama.

A míg ezek a kis és nagy panamák folytak, a nicaraguai vonal terve sem aludt ki egészen, csak szunnyadozott. Az északamerikaiak ugyanis megdöbbenéssel nézték ezeket a munkálatokat Panamánál, a mely elsősorban és legfőképen Észak-Amerikára nézve volt rendkívül nagyfontosságú és felmerült az eszme, hogy ezzel egyidejűleg megépítik a csatornát Nicaragua völgyében. Az eszme annyira gyujtott az Unioban, hogy nem is egy, hanem három Nicaragua-társaság keletkezett egyszerre, különböző nagyságú tőkével és az egyik meg is kezdette a munkálatokat a nicaraguai völgyben. De jóformán túl sem voltak a kezdet nehézségein, a mikor váratlanul beállott a panamai

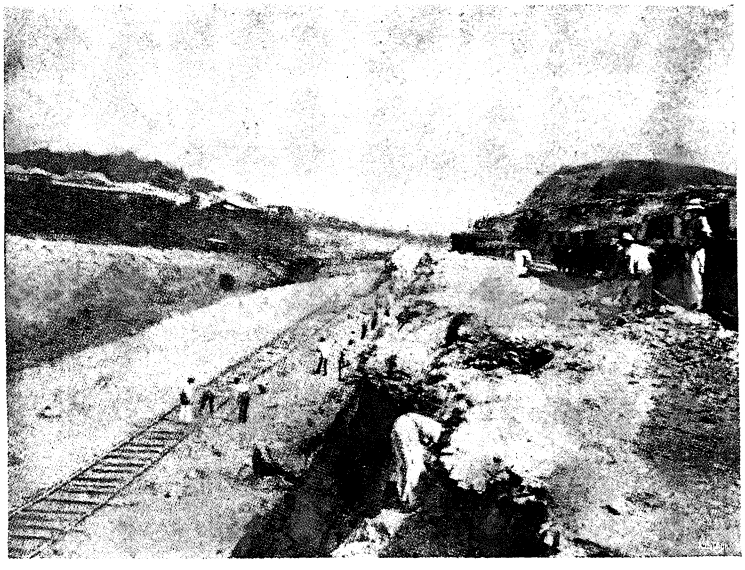
krach, a melynek megrendítő hatása akkora volt, hogy a nicaraguai társaságnak — a már működésben levőnek épp úgy, mint a csak tervezőknek — egyszerre elment a kedve további milliók elfecsérlésétől. Úgy, a mint a panamainál tönkrementek a már megkezdett munkák és gépek, a nicaraguainál is minden elpusztult a túlburjánzó őserdőkben s a halált kilehelő mocsarakban. Ennek folytán a század végén úgy állottak az ügyek, hogy átjárásról a két oceán között Amerika szárazföldjén keresztül szó sem lehetett többé.

A spanyol-amerikai háború azonban egyszerre és hirtelen új fordulatot adott a dolgoknak. Amerika mégis belátta, hogy világhatalmi jelentőségének mekkora hátrányára van az, hogy a keleti oldalától olyan rengeteg távolság választja el a nyugoti partjait. Világos példáját mutatta ennek a hátránynak többek közt az Oregon hadihajó esete. Az Oregonnak ugyanis a háború alatt 13 ezer mértföldnyi utat kellett megtennie San Franciscotól, az általunk már ismert Cap Hoorn — Vihar-fok — körül, hogy a harcz színterén megjelenhessen. Az amerikaiak elhatározták, hogy megépítik, hogy meg kell építeniök a csatornát. De olyan csatornát, a mely nem nemzetközi nyerészkedő magántársaságé, hanem tisztán nemzeti, északamerikai. A kormány elhatározta, hogy ő maga, államköltségen fog építtetni. A nemzet azt követelte, hogy a nicaraguai vonalat építsék ki és a washingtoni senatus jelentékeny összeget engedélyezett arra a czélra, hogy valamennyi tervezett vonal újra átvizsgáltassék és a munkákat újra kezdjék, alapjából. Három esztendeig tartó alapos és beható vizsgálatok után a kiküldött bizottság kijelentette, hogy valamennyi terv között — tekintettel arra, hogy a csatorna ellenőrzése és üzembentartása tisztán amerikai lehet — csak egy felel meg: a nicaraguai.

Ennek következtében az északamerikai Egyesült-Államok megegyeztek Angliával, hogy a régi tervekhez való egykori jogaikat nem tartják fenn; a nicaraguai állammal is megegyeztek az országukon keresztül vonuló — de azért Észak-Amerika tulajdonához tartozó — csatorna jogi és politikai viszonyai felől. Képzelhető ezek után a meglepetés, midőn nehány hónappal ezen egyezségek után az a hír terjedt, hogy igenis: az Egyesült-Államok nem Nicaraguán keresztül

vezetik a csatornát, hanem megveszik a régi panamai csatornát és azt fogják befejezni.

A Pálfordulásnak az volt az oka, hogy a kiküldött bizottság 3 évig tartó kutatás után rájött, hogy tényleg a panamai vonal az előnyösebb. Tudniillik azon idő alatt, a míg ezek az utólagos tárgyalások folytak, ugyanaz a bizottság, a mely három évi tanulmány alapján a nicaraguai vonalat találta előnyösnek, később, rövid három hónap alatt rájött arra, hogy a panamai munkálatok mégis meg-

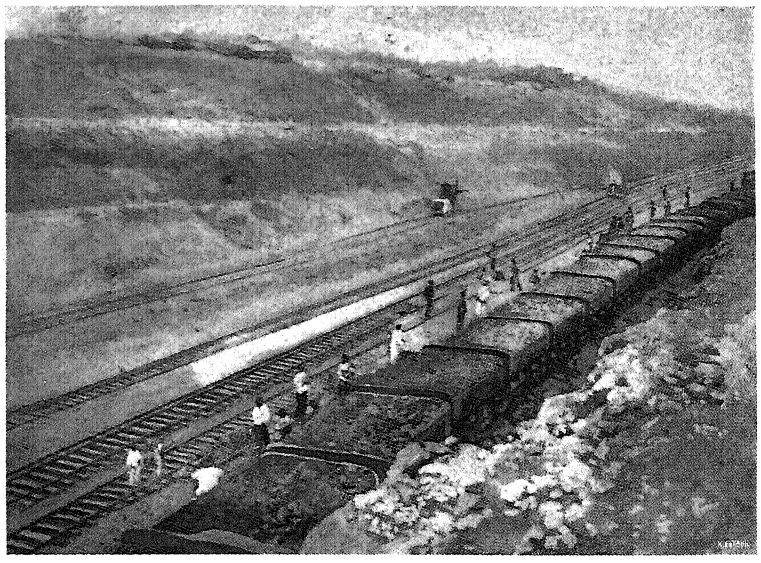

ÁSÁSOK CULEBRÁNÁL.

lehetősen előrehaladottak voltak, aránylag elég jó karban maradtak és hogy továbbá pénzügyi szempontból is ez a legkedvezőbb. „Ezt ők ugyan már előbb is tudták, írták a jelentésükben, de azért nem szóltak, mert a „Compagnie Nouvelle“ ezekért a munkákért egymilliárd és kilenczmillio dollárt (ötmilliárd és negyvenötmillio koronát!) követelt, holott az ő véleményük (a bizottság véleménye) szerint nem ér többet 40 millio dollárnál; ezért ajánlották tehát első ízben a nicaraguait.“ A mire persze az Unio el is határozta, hogy a nicaraguait fogja kiépíttetni.

A Nouvelle Compagnie, ez a becsületes francziákból álló jeles társaság, látván, hogy az Unio tényleg komolyan veszi a nicaraguai

vonal kiépítését, megszeppent s az egymilliárd és 90 millio dollárra tartott árút átengedte — 40 millio dollárért az Unionak. (Szép kis társaság lehetett!) Az alku hitelesíttetett s jogerőt kapva, 1902 júniusában a középamerikai csatorna kiépítése Washingtonban törvénybe iktattatott. Az erről szóló törvényt oly módon szerkesztették meg, hogy: igenis megveszik és befejezik a panamai csatornát, ha Columbia állama, a melynek Panama egyik departamentoja, megadja az északamerikai Egyesült-Államoknak mindazon jogokat, a melyek segé-

MUNKÁLATOK CULEBRÁNÁL.

lyével az Unio a csatorna kiaknázását és ellenőrzését eredményesen vezetheti. Ha azonban Columbia állama ezt nem adja meg, akkor haladéktalanul hozzáfognak a nicaraguai csatorna építéséhez. Columbia állama, bár ugyanazon időben „már ismét“ polgárháború zavarta a belső békét, beleegyezett az alkuba. Tíz millio dollár egyszeri lefizetéseért és évenként egynegyed millio bérért bérbeadja 100 esztendőre az Unionak szükséges hat mértföldnyi széles csíkot a panamaszoroson. Formailag a fenhatóságot Columbia magának tartja ezen földcsík fölött, de az Uniónak jogában áll a csatornát erődítményekkel biztosítani, a partjain fegyveres csapatokat elhelyezni, a vámpénzt beszedni stb.

Ezeket a feltételeket azonban egyelőre csak Columbia elnöke szabta meg. Hogy törvénynyé emelkedjék Columbiában is, ahhoz szükséges lett volna a columbiai kongresszus beleegyezése, a mely azonban a folyamatban levő polgárháború folytán ezen időkben nem ülésezett. Ha a kongresszus is beleegyezik, akkor azonnal megkezdik Colon-Panama között a munkát; ha nem, akkor végrevalahára Nicaragua győz. Képzelhető már most az a rettenetes izgalom, a mely a panamai departamentoban ez időben az embereket elfogta. Arról volt szó ugyanis, hogy vagy a megszámlálhatatlan milliok áradata zuhanjon rájuk, vagy pedig sülyedjenek le az elhagyatottságnak meg a szegénységnek előbbi állapotába és soha többé meg nem gyógyítható betegségébe. Mert nyilvánvaló dolog, hogy ha a csatornát másutt építik meg, akkor a colon-panamai vasútnak sincs többé semmi értéke és a most milliokat jövedelmező vasútból nem marad meg egyéb, mint a lerakott sínek vasa. Ez pedig nemhogy milliokat, de egy — vasat sem ér.

A dolog szép rendben folyt volna és már a dollárok millioi is folytak volna, ha nem lenne — politika. (A politika tudniillik az Atlanti-oceán túlsó partján is a legjobban pusztító járvány.) A columbiaiak „hazafiassága“ ugyanis tiltakozott az idegenek beavatkozása ellen és egy „talpalatnyi földet“ sem akart átengedni az irigyelt és gyűlölt északamerikaiaknak. Feltűnő körülmény volt azonban, hogy különösen azon departamentok „hazafiassága“ látta „veszélynek kitéve a hont“, a melyeknek a panamai csatorna millioiból nem közvetlenül jutott volna a haszonrész. A panamai departamento azonban, a melynek a területén vonult volna végig a csatorna, a melynek tehát a csatorna valóságos létkérdés volt, eltökélte magát, hogy inkább elszakad a szeretett hazától, semhogy lemondjon a pompás üzletről. Mert az ő keblüket is dobogtatja ugyan az önzetlen, tiszta hazafiasság, hanem azért: „business is business“. A vége a dolognak az lett, hogy a columbiai kongresszus alsóháza megadta a beleegyezést, a „főrendiház“ azonban, tudniillik a senatus, beleegyezését megtagadta.

Az Unio előbbi határozata szerint most már haladéktalanul

hozzá kellett volna fogni a nicaraguai vonal építéséhez. De nem tették; a „mi várhatunk" jelszó tudniillik szintén nem idegen Észak-Amerikában. És vártak. Vártak tudniillik, a míg a panamai csatorna mint érett gyümölcs fog az ölükbe hullani, vagy — merészen mondva — mint sült galamb fog a szájukba repülni. A gyümölcs érlelését, vagy a galamb sütését majd elvégzi egy kis alapos — revolutio Columbia államában, a melynek következtében Panama kiválik az államból és rendelkezhetik önmaga fölött. Hogy fűtőanyagul az amerikai dollárok szolgáltak, az, ha nem is nyilvánvaló, de — ismerve az emberek „önzetlen hazafiságát", — minden esetre nagyon valószínű.

A várt forradalom 1903-ban tényleg kitört és Panama független közép-amerikai államnak nyilvánította magát. A nagyhatalmak el is ismerték a legújabb köztársaságot és felesleges volna megemlítenünk, hogy a legelső nagyhatalom, a mely ezen függetlenséget elismerte, az Unio volt. Sőt, hogy az új „állam" nyugalmát biztosítsa, azon ürügy alatt, hogy a colon-panamai vasutat — ezt az eredetileg északamerikai alkotást — is megvédje, azonnal fegyveres csapatokat küldött az új állam területére.

Az új köztársaság és az Unio kormánya csakhamar megcsinálta az új szerződést a csatornára vonatkozólag. Ennek értelmében nagyjában minden marad a réginél; tudniillik a „Compagnie Nouvelle-"től megveszi az Unio a concessiót, Panama kap tíz milliot egyszer s mindenkorra, negyedévenként pedig egynegyed millio dollárt. Eltérés a régi szerződéstől csak annyiban volt, hogy a bérbeadott földcsík nem hat, hanem tíz mértföld széles legyen, a melynek a határszélei mindkét parton a sík oceánon kezdődnek, három mértföldnyire kifelé az alacsony vízállástól számítva. Colon és Panama városai pedig a panamai köztársaság fenhatósága alatt maradnak.

Az évtizedekig tartó csatorna-háborúnak az volt a befejező mozzanata, hogy a párisi „Comp. Nouvelle" átadta a concessiót az északamerikai Egyesült-Államoknak, megkapta a negyven millio dollárt s a világtörténelem egyik legnagyobb alkotása zavartalanul nézhetett befejezése elé.

Mielőtt visszatérnénk azon időponthoz, a melyben a szoroson való átutazásunk alkalmával — 1889 februárius végén — a csatorna munkálatai állottak (igazán állottak, mert a nem sok idővel azelőtt történt Panama-krach után a munkálatok teljesen szüneteltek), vessünk rövid pillantást a csatorna jelentőségére és fontosságára.

Habár ennek a csatornának technikai munkálatai messze felülmúlják a suezi csatornáét, azért a világforgalom terén messze mögötte marad amannak. A suezi csatorna ugyanis két ősrégi forgalmú földterületet — Európát és Ázsiát — köt össze; mind a kettőnek legmagasabb fokú kulturája van, sűrű népessége és óriási vagyona. A panamai csatorna pedig az Atlanti oceánból olyan oceánba vezet, a melynek a partjain a kultura még új, a lakosság gyér, a közlekedési szükséglet kevés és a vagyon nem hogy óriási, hanem ellenkezőleg, nagyon csekély. Igaz, hogy Kelet-Ázsia partjai is (Kina, Japán), a Csendes-oceánhoz tartoznak, de ezek Európából sokkal hamarabb érhetők el Suezen keresztül, mint a panamai csatorna útján. Így például Hamburgból Hongkongig, Suezen át tízezer tengeri mértföld hosszú az út, Panamán keresztül tizennégyezer hatszáz tengeri mértföld; Shanghaig (10650 tengeri mértföld Hamburgból) 3100 mértfölddel és Jokohamáig (11500 tengeri mértföld) 1400 mértfölddel rövidebb az út Suezen át, mint Panamán. Melbourneig az út Suezen át 11,300 mértföld. Panamán át 13,000. Európára nézve csupán Auklandhoz, Ujseelandon, rövidebb az út a közép-amerikai szoroson, mint a suezin; az előbbi út 11,750 mértföld, ez utóbbin 13,100 tengeri mértföld.

Ezeken a távolsági különbözeteken kívül igen fontos körülmény az is, hogy a Suezen átvezető út számos igen fontos közbeeső állomást érint: a Földközi-tenger partjait, Egyptomot, a két Indiát, Ceylont és a Sunda szigeteket stb., a mely körülmény a Panama felé vezető úton és Panamán túl eső oceánon egészen elesik. Ezeken az utakon csupán rengeteg terjedelmű tengereken át vezet az út, a hajó pedig csak alárendelt jelentőségű szigeteket érinthet. És ez a körülmény nemcsak Európára nézve fontos, hanem a legelső sorban érdekelt Észak-Amerikára nézve is. New-Yorktól Shanghaig például,

a mely út Suezen keresztül 12,300 mértföld, Panamán át pedig 10,800 mértföld, csak 1500 mértföld a megtakarított út; sőt Hongkongba már csaknem egyenlő hosszú az út mindkét irányban, t. i. körülbelül 11,500 mértföld.

Másrészt lényegesen közelebb jön a panamai csatorna által Európához és Észak-Amerika keleti partjához — a világforgalom két főgóczpontjához — egész Amerikának nyugoti partja, a mely-

HIVATALNOKOK LAKÁSA A PANAMAI VASÚT MENTÉN.

nek a forgalmi értéke olyan elenyésző csekély az előbb említettekhez képest, hogy említésre sem méltó. A mi kevés előnyt azonban mégis nyújt, az szintén csak Észak-Amerikának válik hasznára. Európából Amerika nyugoti partjaira mostanáig a Vihar-fok megkerülésével vezetett az út, s a legerősebb versenytársa ezen az oldalon Észak-Amerika volt, a mely államnak a csatorna megnyiltával a versengés még sokkal könnyebbé lesz téve. Például: Hamburgból Valparaisoig a Viharfok megkerülésével 9200 mértföld az út hossza, New-Yorktól Valparaisoig csak 8550 mértföld. Egyelőre tehát New-

York csupán 600 mértfölddel esik Valparaisohoz közelebb, mint Hamburg; a Panama-csatorna megnyiltával azonban 3000 mértfölddel jut New-York közelebb Valparaisohoz; (7600 Hamburg, 4600 New-York). Hamburg vagy London tehát csak 1600 mértföldet nyernek a panamai csatornával, ellenben New-York 4000 mértföldet. Még feltűnőbb a külömbség Észak-Amerika nyugoti partjaival szemben. Eddig Hamburgtól San-Franciscoig 14,000 mértföld volt az út hossza, New-Yorktól pedig 13,300 mértföld, Panamán keresztül Hamburg számára 8200 mértföldre csökken az út hossza, de New-York számára már csak 4200 mértfölddel. A míg tehát jelenleg Európának Észak-Amerikával szemben csak 600 mértfölddel hosszabb útja van, ezután 4000 mértföld hosszú lesz az út. Hát még hova nő ez a rengeteg előny Észak-Amerikára nézve akkor, ha kiindulópontul nem New-Yorkot, hanem például New-Orleanst vesszük, a mely kikötő mintegy ezer mértfölddel esik közelebb Észak-Amerika nyugoti partjához, mint New-York. Azonkívül óriási változás fog beállani a politikai és harczászati téren. Említettük fennebb, hogy az Oregonnak, az észak-amerikai flottának nyugoti parton állomásozó egyik pánczélosának, 13 ezer mértföldet kellett megtennie, hogy egyesülhessen a keleti parton — az Atlanti-oceánon — működő flottával. Hogy mily erőt nyer az Unio flottája azáltal, hogy a ketté szakadt hajóraj egyesüléséhez nem 13 ezer mértföldnyi út megtevése lesz szükséges, hanem ennek a felénél is jóval kevesebb, az a nem tengerész előtt is egészen világos.

*

És most térjünk vissza kiinduló pontunkhoz, Colonhoz, még pedig az ott tartózkodásunk idejében fennállott viszonyokhoz.

Jóllehet a csatorna munkálatai szüneteltek, azért elég mozgalmas volt az élet Colon kikötőjében. Az indóháztól jobbra, a hol a csatorna kezdődik és a melynek egyik kiszögelésén Christobal Colon szobra áll, fekszik a mesterséges kikötő, a melynek úgy a vizén, mint rakpartján a gépeknek, géprészeknek és építőanyagoknak óriási tömege volt fölhalmozva. Kolosszális kotrógépek, óriási

daruk feküdtek a vizen és a parton, elrozsdásodva, iszappal borítva vagy fűvel benőve. A hatalmas terjedelmű raktárakban temérdek lokomotiv és lokomobil, kazánok, sínek, géprészek, emeltyűk, csavarok, targonczák és talyigák egymáson keresztül-kasul, össze-vissza, rozsdásodva, rothadva és pusztulva. Milliok és milliók feküdtek itt, a szó szoros értelmében mondva: sárban, mint értéktelen rossz holmik. Ugyanilyen minden a vasút mentén is, végig Panamáig, a hová a sárgaláz rémétől való félelemben a Gragenze lemaradt utasai közül csak nehányunknak volt bátorsága átrándulni, a félbemaradt csatorna megszemlélése végett. (Mellékesen megjegyezve, ezúttal a sárgaláz réme Panamában csak „vaklárma" volt, a mennyiben csakhamar kiderült, hogy a néger városrésznek egyik legelhagyatottabb vidékén fordult szórványosan elő nehány eset.

A csatornával párhuzamosan haladó vasút mindkét oldalán tropikusan buja növényzet borít mindent. Óriás lombú bananák, zömök törzsű pálmák, sűrű nádasok váltakozva követték egymást. A mocsarakat óriási fehér vízivirágok lepték el, körülvéve sötétszínű haragos-zöld lapjukkal vagy levelükkel. A kora reggeli órában sűrű fehér pára fekszik a mocsarakon és a képzeletben úgyis felcsigázott utas valósággal a halál lehelletét látja ebben a vésztjósló párában. A tévedés nem is olyan nagy: keleten — Colonban — a malária, typhus meg a dysenteria, nyugaton pedig, Panamában, a sárgaláz az otthonos járvány. A csatorna, a mely nagyrészben látható a vonatról, az elhagyatottság szomorú képét nyújtja. Itt-ott látható a csatorna békanyálas vizén egy ott felejtett hatalmas kotrógép, benőve és körülfutva a vizinövényekkel. A gépek helyenként egészen a szárazon feküdtek; a víz tudniillik lefolyt és a helyén csak mocsár maradt vissza, poshadt vízzel, rotható növényekkel, arasznyi nagyságú békákkal; az élősdi növények olyan buján nőnek, hogy a csatornameder két partja alig hogy kivehető. A vasút mentén kimért távolságokban ugyanazok a nagy pajták láthatók, a minőket Colonban a rakparton láttunk; mind tele gépekkel, géprészekkel és építőanyaggal. Valamennyi egyformán rozsdás és csaknem valamennyit borítja a mindenünnen befurakodó és mindent befutó növényzet.

A míg a munkák folytak, rettenetes életet folytattak a munkások. „Minden sín vagy slipper két ember életébe került". A folyton párolgó és gőzölgő pocsolyák és mocsarak kifogyhatlan forrásai voltak a halálnak. „Egy emberhosszúságú és egy félméter mélységű gödör ásása helyenként kétszáz ember (!) életébe került". A galyak, a dudva, gyom óráról órára nőttek. A ma ásott gödör vagy csatornarész egy-két nap mulva már be volt nőve a vadul, buján növő dudvával. Ekkor keletkezett ez a mondás, hogy: „Gödröt ásni könnyű, de nyitva tartani, az pénzbe és életbe kerül". És mikor látták az emberek, hogy hogyan pusztul a sok bajtárs — munkás, hivatalnok, mérnök, vagy bárki — neki adták magukat az ivásnak és a mértéktelen dorbézolásnak. A munkások letették a csákányt, a hivatalnokok a tollat, a mérnökök a műszert és ittak, dorbézoltak és — elpusztultak.

Éppen ilyen buja növényzet borítja azt a halmot, a mely balra tőlünk emelkedik közel a csatornához és a melyet úgy hívnak: Matachin. A név megmondja az egész történetet: „Kina-ölő". A Matachin t. i. temető; ide temették azokat a szerencsétlen áldozatokat, a kinai kulikat, a kik a munkálatok közben ezrével hullottak el a gyilkos éghajlat alatt.

Panamába érve csupán annyi időt szántunk — első ízben — az itt maradásra, a mennyi éppen elég, hogy az ember némi képet alkothasson magának egy helységről. Panama a sárgaláz nélkül is végtelenül kellemetlen benyomást tesz. Hát még ilyen súlyos jellegű járvány idején. Az ember jóformán fél még a belélegzett levegőtől is, nem szívesen fog kezet a bemutatáskor, mert fél valamely ragálytól. Az ide valók is — fehérek, feketék és sárgák egyaránt — a határozottan beteg ember benyomását keltik. Az arczuk fakószürke, beesett; a szemük fénytelen, a tartásuk bágyadt és petyhüdt. Minő élet lehet az, a melyet ezek az ide kötött emberek folytathatnak! Minő kettős küzdelem lehet az életük: küzdelem a létért és küzdelem az életért, az egészségért. Igazán boldogság volt, a midőn néhány órai tartózkodás után ismét a vonatra szállhattunk és visszarobogtunk Colonba.

KINGSTON. KÓKUSZPÁLMÁK.

MÁSODIK FEJEZET.

COLONTÓL HABANAIG.

A mikor a Gragenzevel délről jöve, megérkeztünk Panamába, a honnan a sárgaláz hírére észnélkül menekültünk át Colonba és menekülni akartunk Colonból is, sőt egyáltalában Közép-Amerika partjairól, akkor az volt a baj, hogy nem találtunk indulásra kész hajót, miután az Európa felé készülő német hajó éppen egy nappal előbb hagyta el a kikötőt. Most pedig, hat nappal később, nehéz volt a választás, hogy a rendelkezésünkre álló hajók közül melyikre szálljunk. Időközben ugyanis számos hajó futott be a kikötőbe, a melyek két-három nap alatt elvégezvén a ki- vagy berakodás műveletét, indulni készültek, vissza Európa felé. A mi kitűzött útiprogrammunknak leginkább olyan hajó felelt volna meg, a mely a nyugot-indiai szigetcsoporton való rövid csavargás után az afrikai partokra ment volna. Ilyen útiprogrammal járó hajók azonban a rendes hajójáratokra berendezett társulatoknál egyszerűen nincsenek. Ennek hiányában megfelelt volna olyan hajó is, a mely a nyugot-indiai szigetek érintése után a gibraltari szoroson át tért volna vissza Európába, akár a Kanári vagy az Azori szigetek, vagy pláne a Cap Verdei szigetek érintésével, a mely szigetek bármelyikén mindig kínálkozik alkalom a nyugot afrikai partokra tartó hajók valamelyikére átszállani. Azok a hajók azonban, a melyek ezt az irányt tartják be, azért kedvezőtlenek, mert nem rendes járatúak, az indulásuk vagy érkezésük nincsen kijelölt időhöz kötve és addig vesztegelnek egy-egy kikötőben, a míg igen vegyes tartalmú terhüket lerakják vagy megfelelő mennyiségű és minőségű rakományt kapnak. Volt a kikötőben egy hajó, a melynek Liverpool—La Guaira—Vera-Cruz—Colon és megfordítva volt az iránya; ez nem felelt meg. Egy német hajó

indult, a melynek ide és vissza vezető útja Bremen—Habana—Cienfuegos—Manzanillo—Santiago volt; ez éppenséggel nem volt használható; egy franczia hajó Colon—Habana—Santiago—San-Domingo—Martinique—Havre útiránynyal legközelebb járt a mi tervünkhöz, de programmjának az volt a hátránya, hogy a felsorolt

ÚTKÖZBEN COLONBÓL KINGSTON FELÉ.

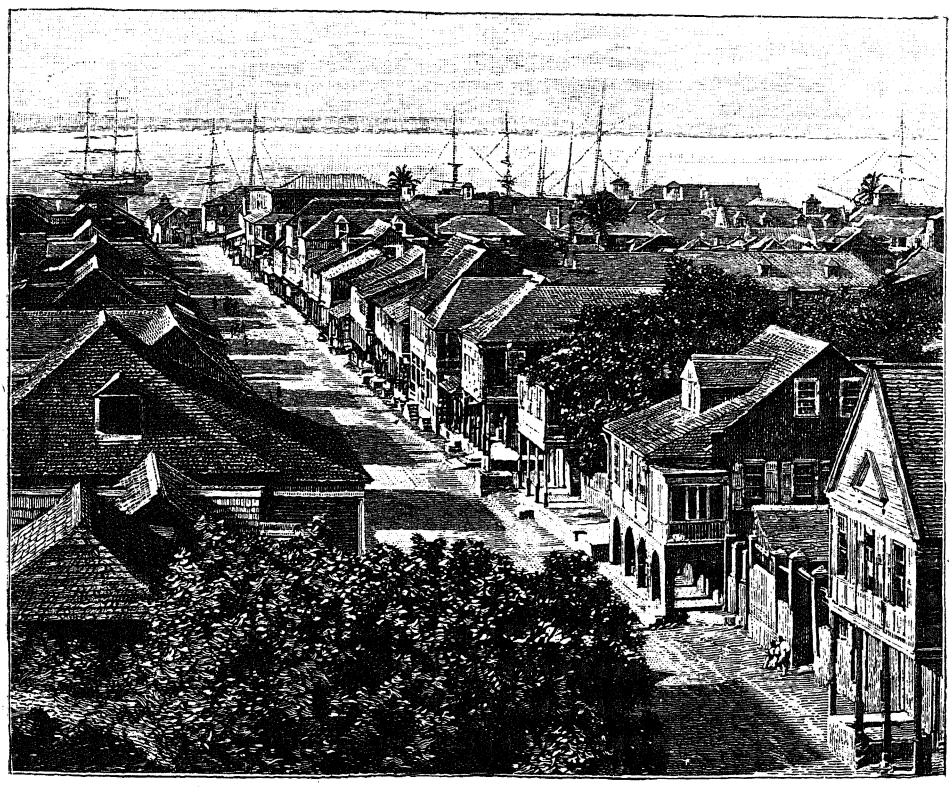
kikötőkben csak igen rövid időt töltött volna. Az ember valósággal átrepült volna az illető helyeken.

Mindezeket 35—37 fokos hőségben kitudakolni, eljárni s mindannyiszor csalódni: cseppet sem volt kellemes.

Mint mindig, ezúttal is a véletlen segített. Egy olasz hajó futott be a kikötőbe, a melyről a mindentudó és mindenkit ismerő franczia szállodatulajdonos azonnal kijelentette, hogy ez a hajó megfelel a mi tervünknek. A „Honduras“ t. i. inkább teherszállító

volt ugyan, de azért meglehetős kényelmet nyujthat kevés számú utasnak. Az úti iránya pedig csekély eltéréssel nagyon megfelel a mi tervünknek, a melyet oly sokszor ismételtünk előtte és a melyről, mint csaknem lehetetlenről, annyiszor akart lebeszélni.

A Hondurasra evezve és annak kapitányával, egy virgoncz, bőbeszédű, eleven taliánnal értekezve, nehányan elhatároztuk, hogy

KINGSTON LÁTKÉPE.

az utat a nyugot-indiai csoporton át a Hondurason tesszük meg, „ezen a pompás berendezésű gyönyörű hajón, a melynek a mozdulatai olyan gyöngédek, mint a bölcső rengése“, a mint a Honduras kapitánya mondotta. Igaz, hogy a Honduras az „Onorevole passagieri“-ken kívül „egy kis terhet“ is viszen magával, de hát az nem tesz semmit; „non fa niente, signori“. Az útiköltség is „nagyon csekély, un bagatello“; a konyha pedig egyszerűen: „eccellentissime; vetekedik Nápoly legelőkelőbb konyhájával“. Mintegy négyen-öten meg-

kötöttük az alkut capitano Ceci-vel és hamarosan meg is ittuk az áldomást, egy pohár jégbehűtött szódát brandyvel.

Tekintettel a Honduras másnap reggeli indulására, még ugyanaz nap estéjén átköltöztünk az olasz hajóra, s majdnem boldognak éreztük magunkat, hogy egy heti szárazföldi csavargás után ismét a sima hajó-deszkákat éreztük talpaink alatt.

A Honduras, egy 1400 tonnás hajó, másnap reggel, márczius 8-án indult ki Colonból és még ugyanazon délelőttön benne voltunk

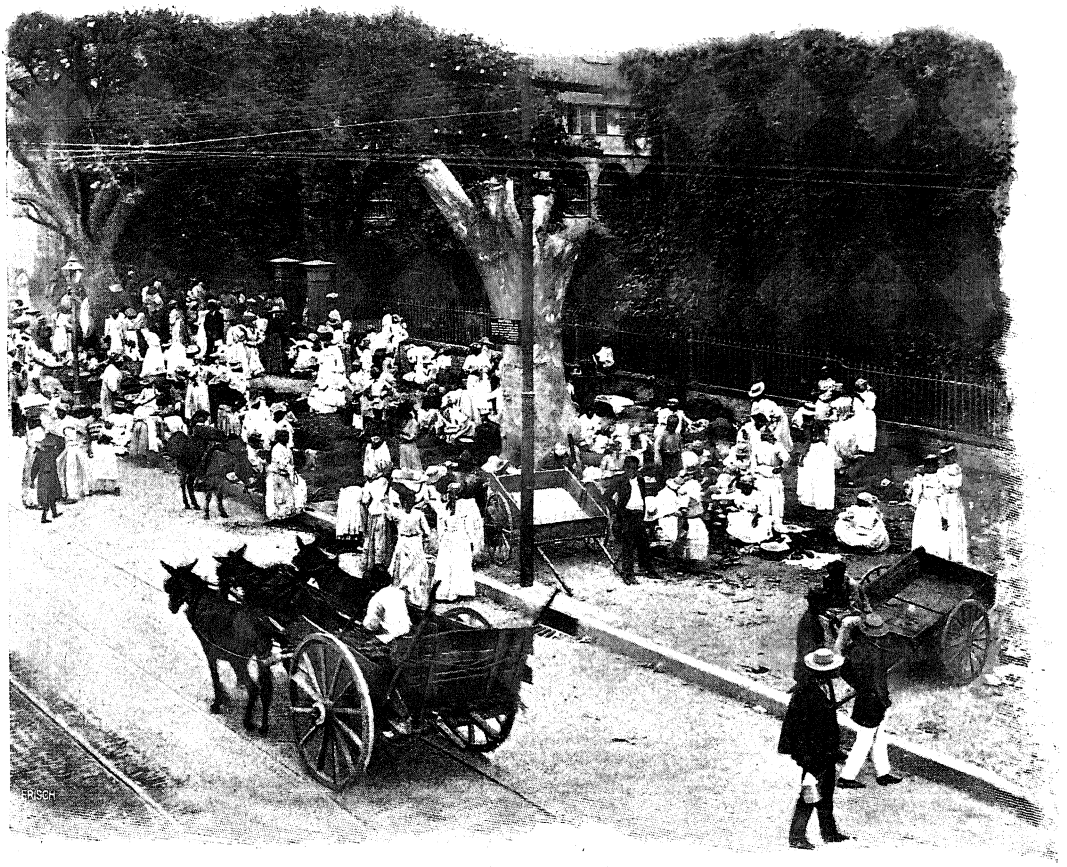

KINGSTON LÁTKÉPE. (HÁTTÉRBEN A LINGUANA HEGY.)

egy kisebb szabású viharban. A Caraibi-tengeren ugyanis, a mely éppen úgy körül van zárva egyrészt az amerikai szárazfölddel nyugotról és délről, keletről a Kis-Antillák temérdek szigete által, északról pedig a Nagy-Antillákkal, mint a mi Földközi-tengerünk Európa, Ázsia és Afrika partjai által, igen gyakori az akár szűkebb területen dühöngő helyi vihar, mint a mennyire benne fekszik az észak-keleti passzát övében, a mely ezen a vidéken főképen az év első három hónapjában fejti ki legnagyobb erejét. A Honduras, gyomrában a temérdek árúval, mélyen sülyedt a vízbe; ennélfogva nehezen tudott a hullámokkal emelkedni vagy sülyedni, hanem csökönyös bukdácsolással fúrta magát keresztül a rajta végig hömpölygő hullámokon. Signor Ceci, a Honduras kapitánya, tényleg igazat mondott, a midőn

a mozgásait a bölcső ringásához hasonlította. De valószínűleg nem olyan bölcsőt gondolt, a melyet a szerető anya lágy keze ringat, hanem, a melyet egy haragos természetű dada mérgesen ránczigál.

Az inkább teherszállításra berendezett hajónak reánk — utasokra — nézve az a hátránya is volt, hogy a kajüttök nem a fedél-

VÁSÁRTÉR KINGSTONBAN.

zeten, hanem jó mélyen, a hajó alsóbb emeletén voltak elhelyezve. A hermetikusan lezárt picziny kerek ablakon alig hatolhatott be egy kis világosság; az árúkkal telerakott helyiségek kipárolgása meg illata úgyszólván sűrített minőségben gyűlhetett meg a kajüttben, a melynek egyetlen előnye abban állott, hogy szokatlanul tágas és kényelmes volt. Utas azonban kevés volt a Hondurason. Nagyobbára kereskedők voltak, a kiknek érdekköre a nyugot-indiai szigetcsoporton

nem terjedt túl. A társalgásuk nemcsak érdekes, de rendkívül tanulságos is volt. Évek óta tartózkodván ugyanis a szigetek egyikén vagy másikán, vagy ott töltvén egész eddigi életöket, ismerősök voltak a viszonyokkal és a hajóutasoknál szokásos közlékenység folytán kötetre terjedő adatokat gyűjthetett volna az, a kinek van — gyűjtő kedve.

A kevés utas közt azonban — mint mindenütt a világon — itt is akadt nehány érdekes példány. Így például egy német család volt velünk: férj, feleség, gyermekek és nevelőnő. A férj német volt, a feleség Mexikóban született angol nő, a nevelőnő martiniquei franczia leány, a gyermekek pedig — a Bahama szigetek egyikén való születésüknek megfelelően — a három nyelvnek egy lehetetlen keverékét beszélték és hihetetlenül neveletlenek voltak. Velünk volt továbbá egy spanyol zongoraművész, a ki a concertjeit Észak- és Dél-Amerika nyugoti partjain szokta megtartani (a keletire már nem merészkedett). Most az Antillákat szemelte ki művészetének bemutatására és gyümölcsöztetésére. Úgy látszik, már be volt rendezve olyan hajókon utazni, a melyeken nincs zongora, mert egy miniatur zongorát hurczolt magával, a melynek csak a billentyűi voltak meg. Ezeken a — szerencsére — néma billentyűkön gyakorolt órákon keresztül, nehogy az ízületei berozsdásodjanak. Két jezsuita páter meg egy indiánus „orvos“ voltak továbbá a kimagasló alakok; mind a hárman két évtized óta barangolták ezeket a szigeteket. A jezsuiták gyűjtöttek — állítólag a rend számára, a „Vándor orvos“ pedig — sokkal őszintébben — a saját számára. A harmonia azonban sohasem zavartatott meg és a három napi út Kingstonig Jamaica szigetén zavartalan békességben folyt le.

*

Capitano Ceci jól végezte a dolgát. Utazásunk harmadik napjának délutánján pillantottuk meg a Port Royal előtt álló világító tornyot. A kapitány ügyes manőverezése folytán egyetlen mértföldet sem vesztettünk. A meglehetősen erős passzát-viharok meg a

„POMPÁS SZELÜNK VAN!“

KINGSTON. BANÁNALIGET.

Caraibi-tengeren helyenként fellépő erős áramlások ellenére a Hondurast egy mértföldnyire sem engedte útjából eltéríttetni és megérkezvén Jamaica déli partjai alá, minden keresés nélkül a kikötő bejáratával szemben találta magát a kellő időben. Szóval: a betartható legegyenesebb vonalban tette meg az utat Colontól Kingstonig. Kár, hogy a hajó propellerje nem volt olyan gyors pergésű, mint a — nyelve, mert akkor talán egy nappal hamarább érkeztünk volna meg.

Hogy a hajók Kingston kikötőjébe bejuthassanak, előbb egy kókuszpálmákkal sűrűn benőtt és hosszúra nyúlt keskeny földnyelvet kell megkerülniök, a Palisadost, a mely kitűnően védi a kikötőt az oceán hullámai ellen, a melyek ezen a helyen néha határtalan dühvel szoktak tombolni. A bejárat baloldali, magas és meredek partjai hatalmas ágyúkkal fegyverzett, erősen épített erődökkel van biztosítva; ez az erőd az Apostles Battery, a melynek építésekor tekintettel voltak arra a körülményre, hogy Angliának a nyugot-indiai szigetcsoporton fekvő birtokai között Kingston a legfontosabb támpontja, a melynek a jelentősége a panamai csatorna egykori kiépítésével még fokozódni fog.

Szemben ezekkel az erődítményekkel, a földnyelv laposan fekvő csúcsán, fekszik Port Royal, kaszárnyákkal, arzenállal és hajógyárakkal. Eredetileg Port Royal volt az egész nyugot-indiai csoportnak legkimagaslóbb góczpontja és legnépesebb városa, a midőn egyszerre tragikus módon tönkre ment, a mely sors elől Nyugot-Indiának jóformán egyetlen városa sincs biztosítva. Martiniquet nem földrengés pusztította el. 1692-ben ugyanis egy irtózatos földrengés teljesen tönkretette Port Royalt. Mint minden tengerparti földrengéskor, Port Royalnál is nem a földrengés volt a közvetlenül pusztító, hanem a tenger. A hullámok egyszerűen elseperték a föld színéről. Háromezer lakóházból csak kétszáz maradt meg és a lakosságnak túlnyomó része elpusztult. Port Royal pusztulása adta meg Kingston város alapítására az indító okot, míg Port Royal helyére a fentemlített arzenál, kaszárnya stb. épült.

A hajózási és kereskedelmi szempontokból igen kedvező helyre

BANIÁN-FA „LÉG-GYÖKEREK"-KEL, JAMAICÁN.

épült város rohamos fejlődésnek indult; nemsokára elérte azt a magaslatot, a melyen előbb Port Royal állott és a 70-es évek elején Jamaica szigetének politikailag is a fővárosa lett, a mely szerepet azelőtt, még az egykori spanyol időkben fővárossá kinevezett Spanish-Town viselte. Jamaicának az összes városai sem tudtak csak némi jelentőségre is vergődni, úgy hogy Kingston a maga 35—40 ezer lakójával, ma is a legkimagaslóbb, valamennyi városa között.

BANÁNAÜLTETVÉNY KÉT FIATAL CSEMETÉJE.

A keskeny földnyelv meg a sziget szárazföldje közötti szűk csatornában számos homok-pad és szirt fekszik szétszórva, a melyek nagyon nehézzé teszik a bevonulást. Capitano Ceci ezúttal először mutatta, hogy idegei is vannak és hogy mérges is tud lenni. Izgatottan futkosott apró kövér lábaival a hajóhídon és személyes ellenségének tekintette a legapróbb járművet is, a mely véletlenül a Honduras útját keresztezte, a míg kijutott ebből a szűk csatornából, a szirtek és zátonyok tömkelegéből.

*

A mikor a Honduras nem sokkal naplemente előtt az öböl északi partjának közepén elterülő város előtt horgonyt vetett, mint megbeszélt jelre szűnt meg a sűrű zápor és eloszoltak a várost körülvevő hegyek ormáról a felhők. Gyönyörű, bájos látvány tárult fel előttünk, a melyet nem annyira a város, mint inkább a környe-

KINGSTON KÖRNYÉKE.

zetének elragadó szépségei nyujtottak. Kissé merész hasonlattal azt lehetne mondani, hogy a város úgy fekszik ebben a bájos környezetben, mint gyöngyszem a kagylóban. Az egyik oldalról a Linguana hegység, másfelől a Port Royal hegység merészen egymásra tornyosuló hegyhátai, a lábuknál a sűrű lombozat közé rejtett és tropikusan buja növényzettel körülvett város szép széles és egyenes utczáival régen látott, gyönyörű képpé folytak össze.

Már a partralépéskor észrevehető, hogy angol területen vagyunk. Nem azért, mert a hivatalos helyiségeken az angol lobogó leng, sem

azért, mert a kiszálló térségen a híres Rodney-tengernagy szobra áll, hanem azon a kifogástalan renden és páratlan tisztaságon, a mely első pillanatra szembetűnik és a mely mindenütt feltalálható, a hol az angol az úr. A rendőrök ugyan itt is csak négerek, mint másutt, az utczák itt is úgy ki vannak téve a tropikus viszonyokból kifolyó szennyeződésnek és a kikötőmunkások Kingstonban sem toborzódnak az előkelőségek soraiból; mindazonáltal a Policman-néger olyan mintha nem néger lenne, az utczák kifogástalan tiszták, a kikötőben pedig példátlan a rend és a fegyelem.

A kingstoni társadalmi élet is előnyösen eltér a tropikus gyarmati városokban szokásos életmódtól. A számos hivatalnoki család, az aránylag erős helyőrség tisztikara és a magas fejlettségű kereskedelmi forgalom következtében jómódban élő kereskedő-családoknak a követelményei is magasabbak. A Bembow Hôtel, szemben a főtemplommal a Kings-Streeten, valósággal szanatórium jellegű. Ez talán nem is azért szükséges, hogy a helybeliek igényeit töltse ki, mint talán inkább azért, mert Észak-Amerikából is sűrűn látogatnak át Kingstonba üdülés szempontjából, a mi ellen a hazafias unioi sajtó eleget mennydörög. „Miért költsük a dollárjainkat az angol Kingstonban, a mikor annyi alkalmas hely kínálkozik erre a czélra idehaza?“ De éppen olyan eredménytelenül mennydörögnek, mint a mikor a mi sajtónk kérdi: miért vigyük a mi drága és oly kevés pénzünket a külföldre, a mikor itthon olyan nagy szükségünk volna reá?

Kingston lakosságának, miként az egész, mintegy 11 ezer négyzetkilométer területű sziget lakosságának nagyobb része néger. (A 630 ezer lakos úgy van eloszolva, hogy abból 16,500 fehér, 110 ezer mulatt, 13 ezer színes a szomszéd Közép-Amerikából; valamennyinél uralkodó nyelv azonban az angol.) A négert azonban Anglia vasmarka és fegyelme sem képes — fehérre mosni. Nagyjában tehát a négerek itt is csak négerek. Ezeket pedig rendre, tisztaságra és tisztességre tanítani, vagy komoly, kitartó munkára szoktatni nagyon nehéz. A néger elem túlsúlyba jövetele egyértelmű volt Jamaica szigetének hanyatlásával. A mikor megszünt a rab-

szolga-rendszer, megszünt Jamaicában a czukornád nagyszabású termelése is és hogy Jamaica nem jutott a nyugotindiai szigetcsoport többi szigetének sorsára, az csupán az angol nemzet szívósságának tulajdonítható. Az angolok úgy tettek Jamaicán, mint annak idején Ceylonban, a mikor a kávétermelésben beállott a pangás. A midőn tudniillik Ceylonban valamely betegség folytán a kávétermelés tönkrement, Anglia, hogy kárpótolja a veszteséget, rögtön a tea termeléséhez fogott. Jamaicán pedig, hogy pótolja a czukornád

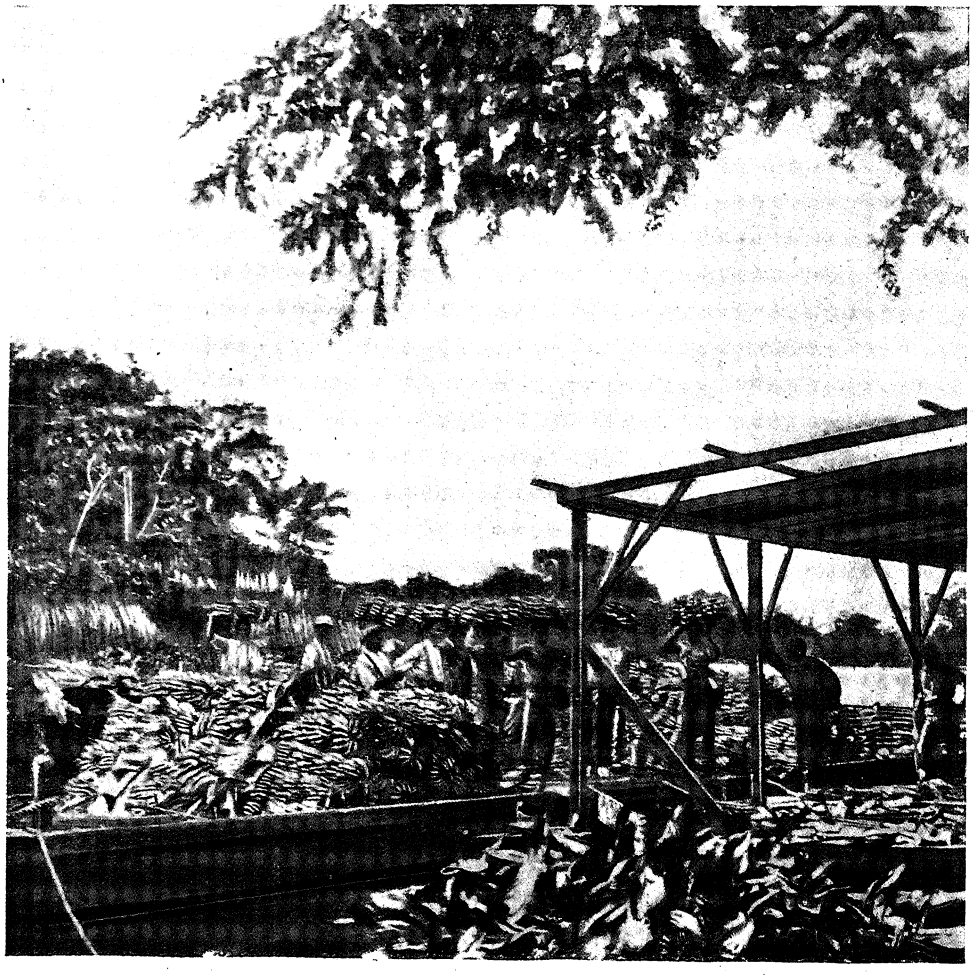

KINGSTON. ANANÁSZFÖLD.

termelésének tönkremenetelét, hozzáfogott a tropikus gyümölcsök nagybani termeléséhez, a melyekből óriási tömegeket szállítanak főképen az Egyesült-Államokba.

Kingston utczáinak forgalma nem a bennszülött fehérekből telik ki; Kingstonnak nagy „idegen forgalma“ van. Az „idegen“ azonban mégsem idegen; csaknem mind angol. Az Angliából való „átrándulást“ nagyban elősegíti az a körülmény, hogy Kingstonnak Angliával közvetlen hajóösszeköttetése van. A ki pedig ismeri az angoloknak a hosszabb tengeri utakkal szemben tanusított közönyét, tudniillik, hogy egy hosszú oceáni út a telivér angolnak csak kis „kirándulás“,

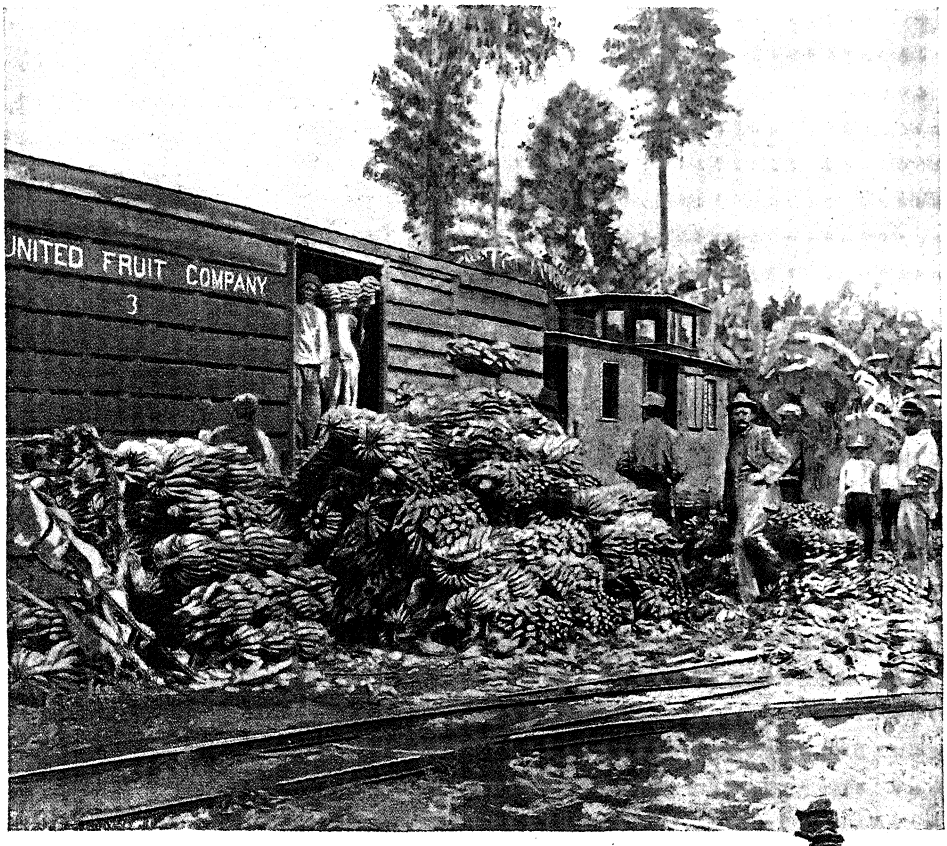
az elhiszi, hogy Kingston, mint „kirándulóhely“, évről-évre emelkedik. Ehhez mérten a szállodai élet talán egész Nyugot-Indiában sehol sem oly kellemes és kényelmes, mint Kingstonban. A szobák egészen európai mintára vannak berendezve, megtoldva a tropikus

KINGSTON. BANÁNÁK BERAKÁSA CSÓNAKBA.

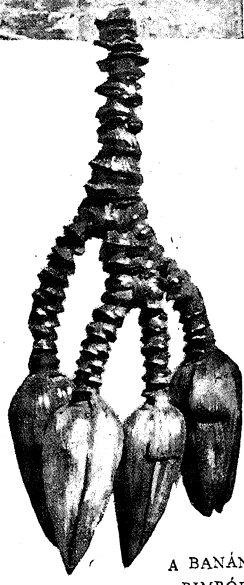
kényelemmel; van persze „parlour“ és „drawing-room“; lawn-tennis ground, golf- és cricket-játék; a fürdőkre akkora súlyt fektetnek, mint akár valamely hidegvíz-gyógyintézetben. Esténként az étteremben elite és elegáns közönség jelenik meg; a ladyk dekolltáltan, az urak frakkban. A hófehérben kiszolgáló négerek olyan

komoly méltóságban szolgálnak fel, hogy megirigyelhetné őket akármelyik európai klub főkomornyikja, sőt egy-egy kisebbszabású állam főkonzulja is.

KINGSTON. BANÁNA BERAKÁSA A VASÚTI KOCSIKBA.

Kár, hogy capitano Ceci gyorsan végezte a dolgát Kingstonban; a Honduras ki- és berakodását két nap alatt elvégezték. Temérdek árút raktak a hajókra, a melynek fő zömét — magától értetődik — rum tette ki; azonkívül czukrot és kávét. Kárpótlásul egynehány száz hordó besózott halat hagyott itt a Honduras, a mely czikk Jamaica néger lakosságának egyik legfontosabb tápláléka. Továbbá nehány száz zsák

A BANÁNA BIMBÓJA.

rizst és számos köteg színes kartont; pirosat, kéket és sárgát, mindegyikből a legrikítóbb színűt.

*

Kingstonból Habanába vezető útján nem volt szerencséje a Hondurasnak. A Port Royalból kikanyarodva, a hajó egy darabig közvetlenül a szárazföld közelében tartotta magát, mert künn a sík tengeren a teljes erejében működő északkeleti passzát hatalmas hullámokat vert föl. Portland-Bayből — a mely körülbelül a mi Quarneronkhoz hasonlít — haragosan támadtak reánk a felkavart hullámok, de azután aránylag nyugodtan feküdtünk a vizen mindaddig, a míg a jamaicai partok védelme alatt állottunk. South-Negril Pointnál, Jamaica legnyugotibb csúcsánál azonban végeszakadt a parti védelemnek; kiértünk a Caraibi-tenger sík vizére és a Honduras „bölcső módon ringatott" bennünket. Hogy milyen volt az a bölcsőringatás, azt már láttuk a Colontól Kingstonba vezető utunkon. A második nap délutánján a Little Cayman és Grand Cayman apró szigetek között haladtunk végig, az utóbbinak északi partjához oly közel, hogy a sűrű erdőséggel ellepett partok láttávolába jutottunk. Másnap este Cuba sziget legnyugotibb csúcsának, Cap St. Antonionak világítótornyánál a Yucatan-szorosba értünk, a hol a Honduras megkerülvén Cuba szigetének nyugoti csúcsát, keletnek fordult és Cuba északi partjának mentén haladt előre, Habana felé.

HARMADIK FEJEZET.

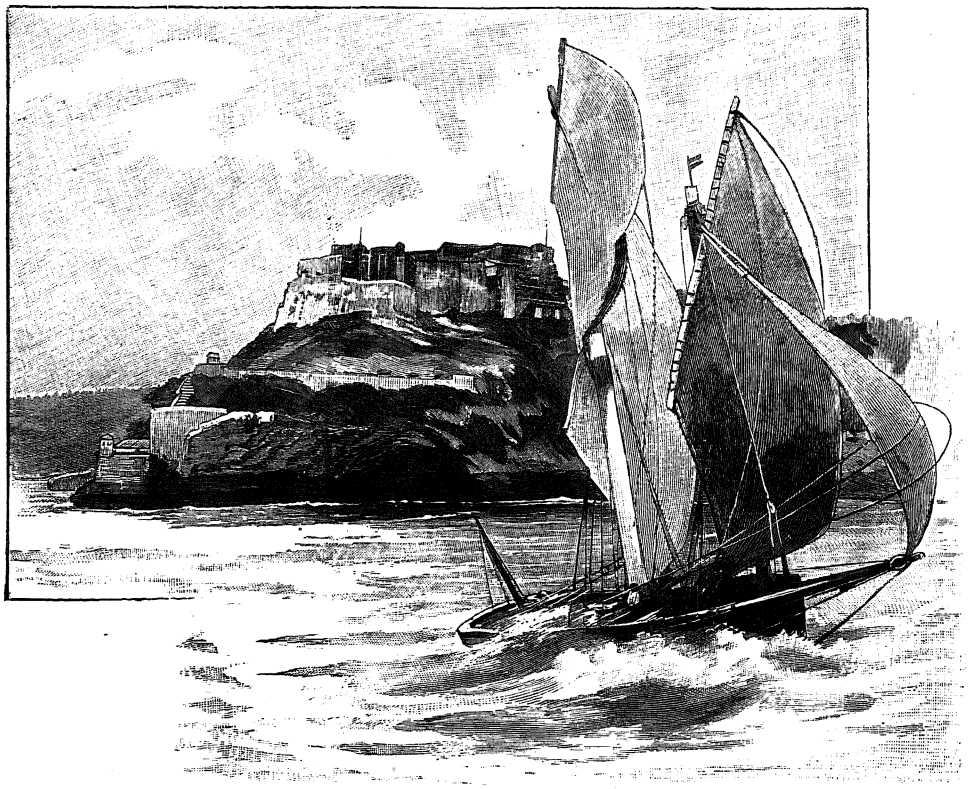
CUBA SZIGETÉN.

Az északi parttal párhuzamosan futó korallzátonyokra és terjedelmes homokpadokra való tekintettel, a Honduras átlag tiszteletteljes távolságban járt a partoktól. A Los Colorados apró, de rendkívül sűrű növényzetű szigetcsoportnál egyszerre megélénkült a környezet. Számos apró halászbárka, meg a közlekedést és teherszállítást eszközlő apróbb vízi járművel találkoztunk, a mely körülmény az egyhangúvá vált hosszú hajózásban elég kellemes megszakítást nyujtott.

Az egész úton perzselő forróan sütött a nap. A Honduras ódivatú gépje pedig, a mely valósággal falta a szenet, olyan lassan járt, mint egy teherszállító és olyan rengeteg füstfelhőket bocsátott ki, mint valami elsőosztályú csatahajó. Ilyen körülmények között a fedélzeten való tartózkodás éppen nem volt kellemes, annál inkább, mert a fedélzetnek csak a hátulsó részén volt — takarékossági szempontból — védőernyő kifeszítve. (Ceci kapitánynak — hat kis fia volt odahaza a szép Italiában; ezeknek gyüjtötte azt a szenet, a melyet a Hondurason el nem használt.)

Jóleső érzés fogott el mindnyájunkat, a midőn délután messze a láthatáron feltünt végre a Castel del Morro csúcsán a világítótorony, jeléül annak, hogy alig két-három mértföldnyire vagyunk Habana bejáratától. A mire a Honduras, meg mi, utasok, befejeztük a kikötőben való tartózkodáshoz szokásos előkészületeket, éppen a kikötő kapuját védő két erőd — Castel de la Punta és Castel del Morro — közé érkeztünk és előttünk állott Habana, teljes czímén: San Christobal de la Habana.

„A legszebb sziget, a melyet emberi szem valaha látott“, „Isla la mas hermosa, que ajos hayan visto“, ezekkel a szavakkal jelezte Columbus Kristóf Cuba szigetét, a midőn az igénytelen kinézésű Bahama-szigetekről délre vitorlázva, az 1492. évi október 28-án először pillantotta meg Cuba földjét. A halhatatlan nagy hajósnak Cuba felőli véleményét eddig senki sem czáfolta meg.

CUBA. A FORT DEL MORRO.

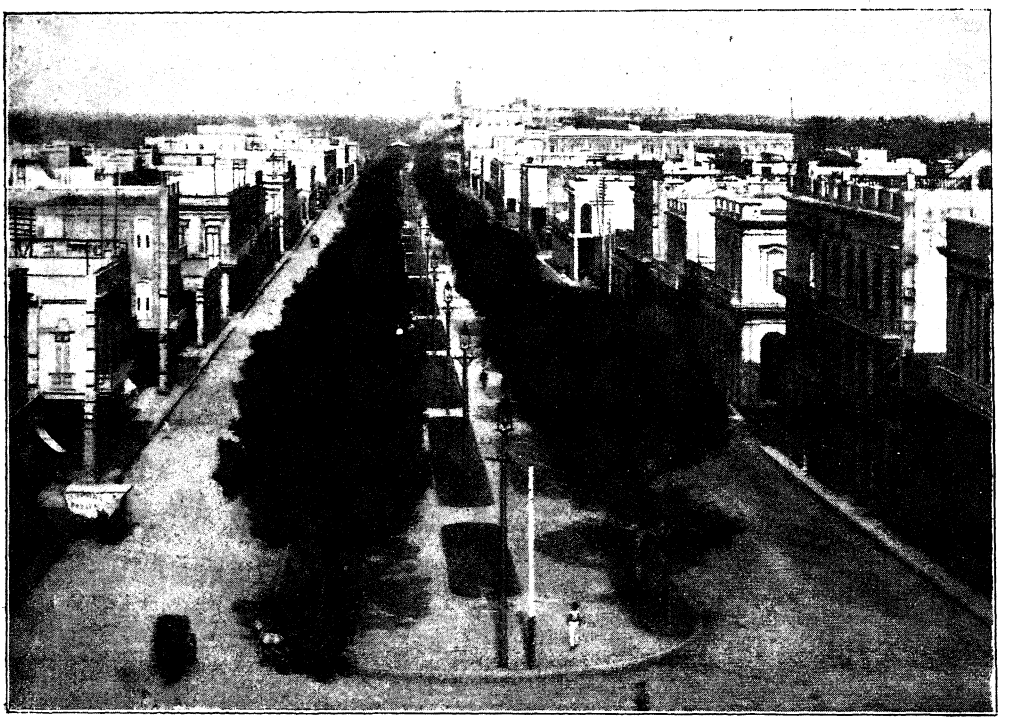
Ellenkezőleg, úgy a korabeli hajósok, mint a legmodernebb ízlésű halandók, a kik Cuba partjait érintették, úgy vannak telve ezzel a nyugot-indiai szigettel, mint a braziliai partokat ismerő Rio de Janeiroval: nem tudnak eléggé megfelelő, szép, magasztaló és dicsőítő szavakat találni a látott természeti szépségek jellemzésére. „Az Antillák gyöngye“, „az Antillák királynője“, „az amerikai vizek drágaköve“, „a Golf kulcsa“, „az Újvilág Boulevardja“, „a Mississipi őrszeme“ és még egynehány ehhez hasonló költői és praktikus kifejezés

akarja a sziget elragadtató szépségeit és más tulajdonságát jellemezni. Valamennyit fölülmúlja ez a czím: „La sempre fiel Isla de Cuba“, a mely czímmel a gyarmat önmagát nevezte el, a mikor a hódító „katona-császár“ (Napoleon) az anyaországra — Spanyolországra — idegen királyt erőszakolt.

Felesleges volna külön tanubizonyságot tenni a mellett, hogy Habana valóban elragadó szép látvány a turista számára és imponálóan hatalmas terjedelmű, biztos horgonyzó hely a tengerész szemében. A mikor a hajó a Castel de la Puntánál a bejáratba kanyarodik és elhalad a balra eső Castel del Morro, Castillo de la Cabana és a Casa Blanca erődök mellett, miközben jobbra pálmasudarak és sötétzöld lombok közül előtűnnek a lapostetejű hófehér épületek, s a közülük kimagasló templom, az egyetemi épület, a tengernagyi palota, a vámház: egyszerre tárul fel a kikötő egész terjedelmében. Habana kikötője ugyanis a legnagyobb és legbiztosabb kikötők egyike az egész világon; ezer nagy hajó kényelmesen horgonyozhatna itt egyszerre. E mellett kitűnően jól védett a szelek és a hullámok ellen, hogy olyan viharok, a melyek a kikötőben horgonyzó hajókban kárt tettek volna, csak igen ritkán, kivételesen fordultak elő. Az egész part sokszoros tagoltságának és számos bevágásának megfelelően, a kikötő is három bemélyedésre van szaggatva. Ez a három öböl: Marinelena, Guasabacoa és a Tallapiedra a legkülönbözőbb minőségű, nagyságú és rendeltetésű hajókkal van ellepve, a melyek között a csónakok, bárkák és apróbb vitorlások nyüzsgő, eleven csoportja, egész nap egy perczre sem szűnik meg élénkíteni a kikötőt.

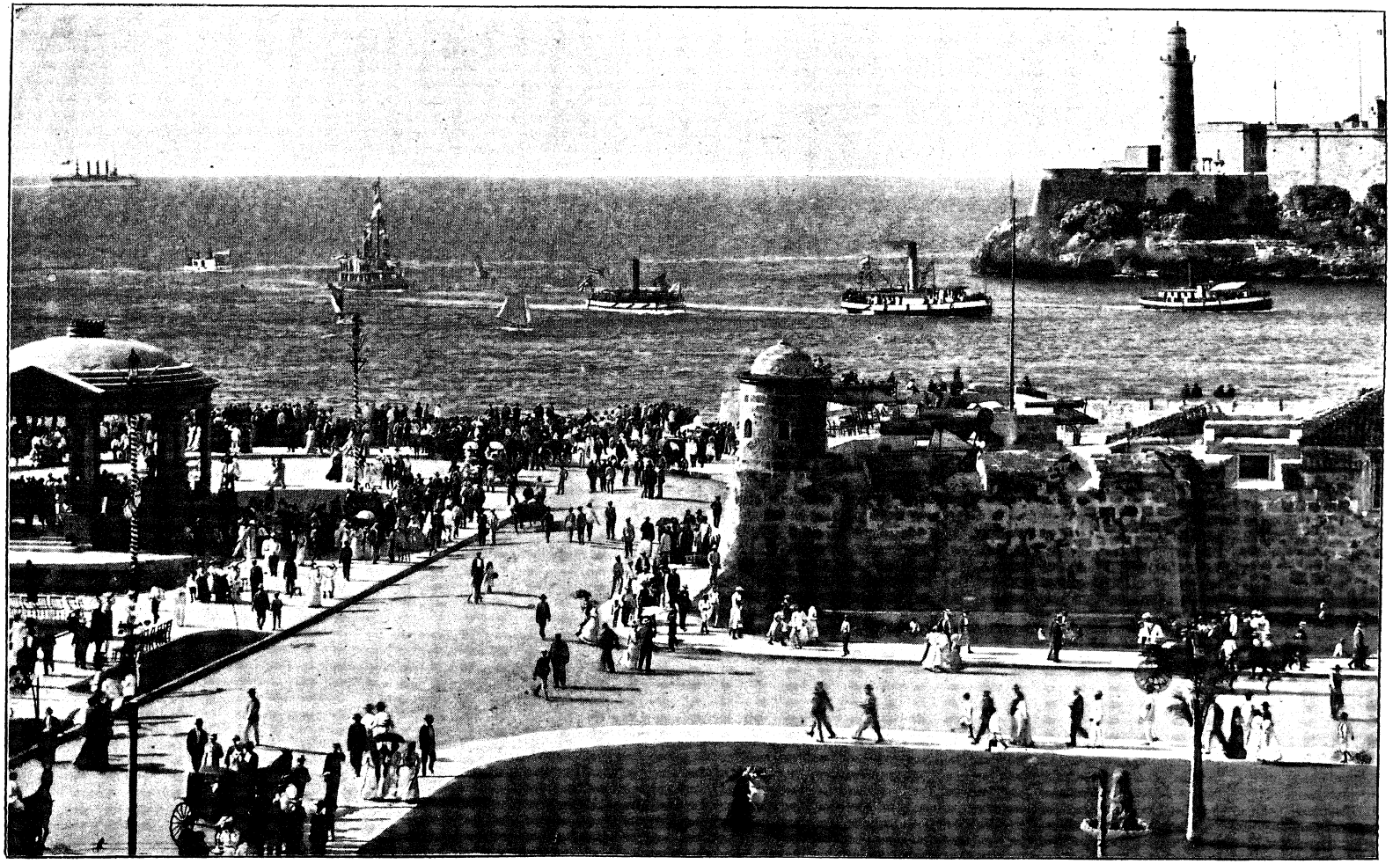
A partra lépve, nem remélt nagyvárosi élet lepi meg az embert. Az új-város — a Ciudad extra murales — gyönyörűen parkozott széles utczákból áll, a melyeknek épületei között akárhány van, a mely feltűnően fényűzésű és ízléses külsejével s imponáló terjedelmével tűnik ki. A főbb terek, mint például az Isabel Segunda, az El Prado művészi értékű szobrokkal, emlékoszlopokkal és ízléses szökőkutakkal vannak díszítve; a térségek körül pedig elsőrendű szállodák, kávéházak, klubok és színházak. A spanyol nemzeti

ízlésnek megfelelően, az épületek díszítésében nagy szerepet játszik a fehér márvány, a melylyel egyes épületeken valóságos pazarlást vittek végbe. Egy-két templomon, mint például a Nostra Senora de Belem-en, a Mercedesen vagy a San Felipen, temérdek sok a fehér márványdísz. Megjegyzendő, hogy ámbár maga a sziget elég fehér márványt termel, azért mégis csak az a márvány „úri dolog", a melyet óriási költséggel és fáradtsággal Genovából hozatnak.

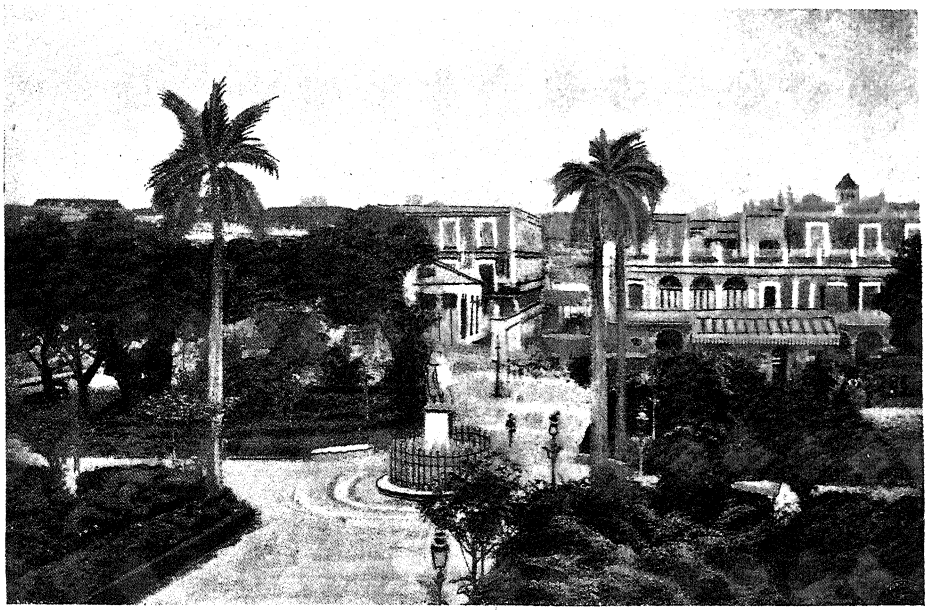
BABÉRFASOR HABANA EGYIK ELŐKELŐ UTCZÁJÁBAN.

Ámbár a forróság tikkasztó — Habana tudniillik 23 fokra fekszik északra az Egyenlítőtől — az utczák és térségek rendkívül élénkek és elevenek. És mindjárt az első perczben két momentum tünt fel, a mely kellemesen emlékeztetett az édes hazai fővárosra, Budapestre. A kocsik őrült száguldása az utczán, a nélkül, hogy a rend őre, Mr. Andrea a fekete fülét mozgatná; ez volt az egyik mozzanat, s a hihetetlenül sok kávéház a második. A habanai kávéházak a nap minden szakában tömve vannak emberekkel; az ember-

HABANA. ÜNNEPÉLY A KIKÖTŐBEN.

nek csodálkoznia kell azon, hogy honnan kerül ki ez a temérdek vagyonos ember, a kinek viszonyai megengedik, hogy a munkára szánt napnak nagy részét tétlenül és henyélve töltse el a kávéházakban. A habanaiak alighanem éjjel pótolják a nappali semmittevést, mert az éjszakai élet fokozottabb elevenségű, mint a nappali. Az üzletek és vendéglők késő éjjel is nyitva vannak és miután úgy a közterek, mint a nyilvános helyiségek túlságos fényűzéssel

HABANA. PLAZA DE ARMAS.

vannak kivilágítva, pazar fényben tűnik fel minden. Hogy éjjel is folyik-e az üzlet s a létért való küzdelem, vagy csupán folytatódik a nappali semmittevés, azt nehéz eldönteni, de az utóbbi a valószínűbb.

A nyilvános parkok és kertek Habanának legszebb díszei; növényzetük és buja pompájuk tökéletesen tropikus. Kiválóan szép a Plaza de las Armas, VII. Ferdinánd márványszobrával, a már említett Paseo Isabel Segunda, a mely állítólag Nyugot-India legrégebben alapított sétatere; a Paseo Tacon, a melyen a világ legnagyobb színháza, a Teathro Tacon áll; négyezer ember kényelmesen elfér ebben a kolosszális épületben, a melynek azonban csak annyi a kijárata, mintha csak négyszáz ember számára lenne építve. A Los

Molinos pálmáktól szegélyezett sétatere egyike a legszebbeknek, a melyet képzelni lehet. Ez az út vezet Habana előkelő köreinek tengeri fürdőjéhez, a melyet különös gonddal építettek. Habana körül ugyanis temérdek sok a czápa, a mely körülmény miatt a tengeri fürdés meglehetősen veszélyeztetve van és ebben még a forróság sem

HABANA. COLUMBUS RELIEF-KÉPE A KATHEDRÁLISBAN. — KATHEDRÁLIS.

nagyon csábító. Ez okból a Los Molinos irányában, a korallzátonyok között jókora tágas medenczéket vájtak a kikötőbe, a melyeket a szabad tenger felől maguk a korallzátonyok sokkal jobban védenek meg a tengeri hiénák ellen, mint a legkitűnőbben szerkesztett dróthálózat.

Említettem, hogy a középületek, továbbá számos magánház és a templomok valósággal csillognak a temérdek fehér márványtól.

Dícséretes kivétel a főszékesegyház; ezen a templomon, a melyet még a jezsuiták építettek 1700 elején, a márvány nem a templom külsején ragyog, hanem a belsejét díszíti. A mi azonban ennek a templomnak a fő érdekességet kölcsönzi, az egy — sírbolt. A Columbus Kristóf hamvai ugyanis ebben a templomban nyugosznak.

Az oltár mellett igénytelen kinézésű medaillonon egy felirat tanúsítja, hogy ebben a templomban feküsznek 1796 óta a nagy

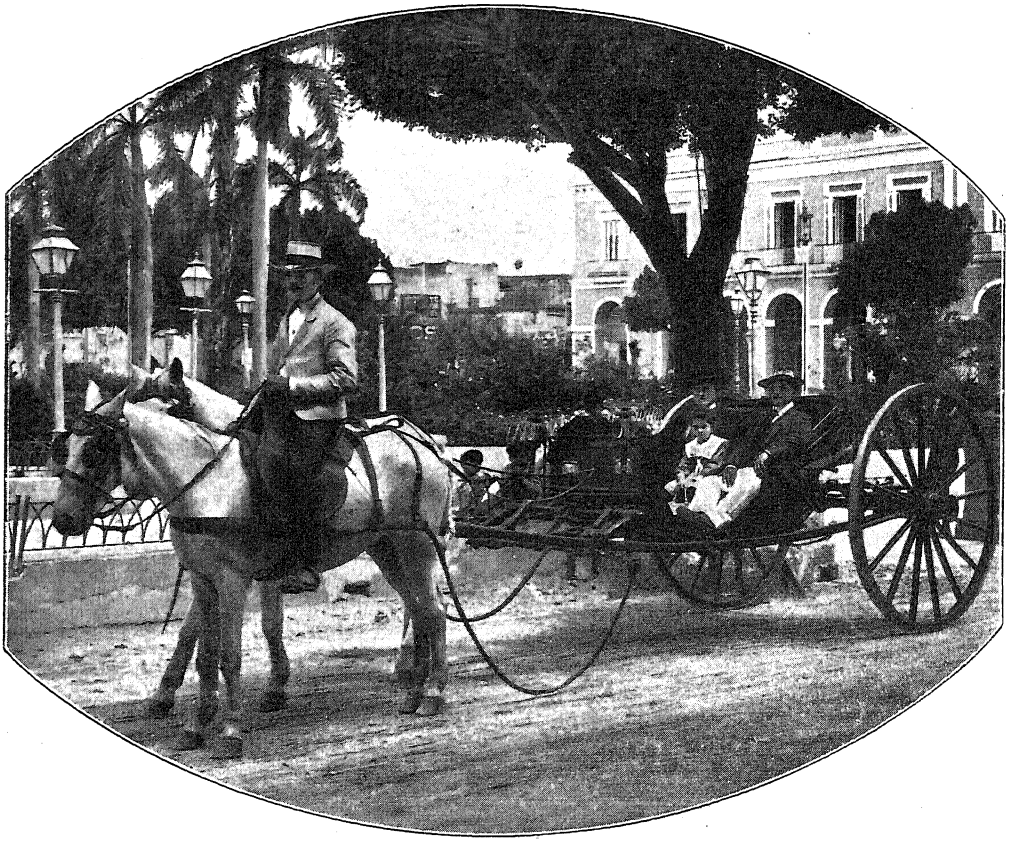

HABANA. UTCZA AZ ELŐVÁROSBAN.

felfedező földi maradványai. Sem a medaillon, sem a felirat nem áll arányban azon ember dicső emlékével, a ki minden idők emberei között egyike volt a legnagyobbaknak.*

* Columbus csontváza már nincs Habanában; a spanyol-amerikai háború után hamvait hazahozták Spanyolországba. Ez a porladozó csontváz volt az egyetlen kincs, a mit a spanyolok egykori kincseikből meg tudtak menteni. — A mily sokat utazott a nagy felfedező életében, olyan sokat vándorolt halála után is itt a földön. 1613-ban hazahozták a koporsóját Sevillába; 40 évvel később visszavitték Habanába, innen ismét San Domingoba, Hispaniola szigetére (a mai Hayitin); a mikor ezt a szigetet a spanyolok átengedték a franczióknak, Columbus hamvait ismét átvitték Habanába, a hol a legújabb időkig maradt. 1899-ben, a spanyol-amerikai háború után hozták ismét haza, Sevillába.

A régi Habana, a mely egykor körfalakkal volt védve — innen a neve: Ciudad intermurales — mutatja az igazi spanyol gyarmatváros képét. A tengerpartról keskeny falépcsőn jut az ember a szűk dohos utczákba, a melyeknek némelyike olyan, hogy szekér, kocsi

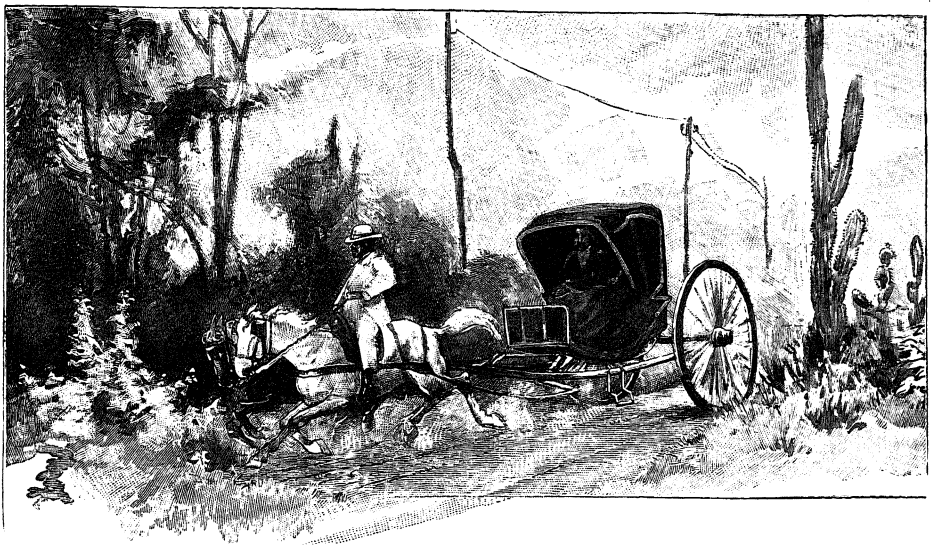

HABANAI BÉRKOCSI.

alig mehet rajta végig. A nyirkos járdán bokáig ér a szemét, a négerektől lakott utczák egyik általános közös vonása. Az ó-városban t. i. túlnyomó a néger lakosság; a mi nem néger, az is színes: mulatt, vagy más korcs keverék. A házakon még meglátszik, hogy egy részök abból az időből való, a mikor még kalózok és idegen zsoldosok szabadon raboltak a házakban. Sok háznak a kapuja olyan, mintha ostrom kiállására építették volna; az ablakok, a melyeken csaknem kivétel az üvegtábla, vastag vasrácscsal vagy dróthálóval vannak ellátva. A nagyon magas házak jól védik ugyan a nagyon

szűk utczákat a napfény ellen, de lehetetlenné teszik az utczák és házak szellőztetését. Természetes dolog, hogy valahányszor sárgaláz, vagy más tropikus járvány az „Antillák gyöngyét“ meglátogatta, mindannyiszor ebből a szennygóczokból indult ki, vagy legalább is ezekben pusztított legtöbbet.

Jóllehet Cuba egyike azon kevés szigeteknek az Antillákon, a melyekben a fehér lakosság van túlsúlyban, azért a négerek meg a többi színes bőrűek mindig nagy szerepet játszottak a sziget történetében. A körülbelül egy millionyi spanyollal és 10—12 ezer

GYORSKOCSI HABANÁBAN.

más fehérrel szemben áll mintegy félmillio néger.* A fehérekhez számíttatnak a creolok, a négerekhez pedig a mulattok, meg a mestizek. A mintegy 50 ezer kinait nem fogadják be sem a fehérek, sem a feketék; ők egész különálló fajnak maradtak. Indiánus talán egy sincs. Ezeket olyan alaposan sikerült a spanyoloknak annak idején kiirtani, hogy hírmondó sem maradt belőlük. Az a kevés mestiz, a ki

* Cuba szigetének a területe, ideszámítva a hozzátartozó kisebb szigeteket: Isla de Pinost, a Los Romanost, Los Coloradost, Jardines del Rey y la de Reinat, összesen mintegy 120 ezer négyzetkilométer. Az összlakosság száma a mi időnkben mintegy egymillióhétszázezer ember lehetett; (ma mintegy 2 millio).

Cubán él, az sem idevaló, hanem a szomszédos amerikai szárazföldről került Cuba szigetére. A tiszta fehérek gyarmatéletét már ismerjük; Cuba szigetén, illetőleg Habanában éppen olyan az életmódjuk, az átalakulásuk, mint mindenütt másutt, a hol a fehér embernek az égalji viszonyokkal meg az eredeti színesbőrű lakók között adott sajátszerű helyzettel előbb nehéz küzdelmek árán kell megküzdenie.

Jóllehet már Dél-Amerika egyes helyein említettük a népfajok

TAKARMÁNYT SZÁLLÍTÓ LOVAK.

keveredését, az esetleges zavarok kikerülése miatt ismételjük azt az osztályozást, a mely a különböző emberfajok között fennáll, és a melynek össze-vissza keverésében a fehér emberé volt a legjelentékenyebb rész. A fehértől és négertől származtak a mulattok, (mindig fehér apa és néger anya értendő, mert — a mint látni fogjuk — a fehér nő és a néger férfiú között olyan a viszony, hogy a kettőnek férj és feleséggé való egyesülése egyenlő a lehetetlenséggel.) A fehér és az indiánus nő hozta létre a mestizet. Néger apa és indiánus anya gyermekei a zambok vagy chinok; mestiz és indiánus nők hozták létre a cholot; a fehér apa és mulatt

nő gyermekei a quaternok vagy quadronok; a fehér és quadron ivadéka azonban már ismét fehér. (Hanem azért a már egyszer említett kékes nyomok a körmök alatt s a sárgás árnyalat a szem fehérjében még ennél a nemzedéknél is elárulják az egykori fekete vér nyomait.)

HABANA. KOFÁK.

Lássuk már most a habanai creolokat. Említettük, hogy a creolok — természetesen — a fehérekhez számíttatnak. De már a régibb időkben is éles ellentét állott fenn az itt született fehérek — a creolok — és az anyaországból bevándorolt idegenek — Cringok — között, a mely ellentét volt tulajdonképen Cubának a legnagyobb baja. A Peninsularok — a spanyolok — ugyanis minden tekintetben előnyben részesültek a creolok fölött, a kik idővel annyira háttérbe szoríttattak, hogy politikai és közgazdasági téren majdnem a feketékkel állottak egy rangban. Ez annál is inkább vált lehetségessé, mert míg a spanyolok, mint urak, hivatalnokok

és kereskedők túlnyomóan a városokban laktak, a creolok mint ültetvényesek és marhatenyésztők az ország belsejébe húzódtak vissza. Annak ellenére tehát, hogy a creolok a fehérekhez számíttatnak, a köztük fennálló ellentéteknél fogva és a spanyoloktól különben is eltérő egyéni tulajdonságukra való tekintettel, kissé bővebben kell velük foglalkoznunk.

Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy „tiszta creol"-nak csak az tartja magát, a kinek legalább is három pár fehér őse volt. A telivér creol már nem ismeri el creolnak azt, a kinek e három őse között olyan is volt, a ki csak quadron számba ment. (Quadron az a fehér, a kinek az ereiben egynehány csepp — nem fehér vér is van.) Evvel az éles megkülönböztetéssel szemben van egy nagy általánosító — generalizáló — vonásuk, a mely valamennyi creolt egy kalap alá gyűjt. Tudniillik: az nem tesz különbséget, hogy angol, spanyol, dán, franczia vagy hollandi szülőktől származnak a creolok. Hiszen akármelyik kaukázusi faj legyen az, ha nemzedékeken keresztül él a tropusok alatt, olyan általános átváltozáson megy keresztül minden tekintetben, hogy a tőlük származó ivadék már nem is lehet más, csak — creol. Németektől és angoloktól származó creol azonban kevés van, vagy talán egyáltalában nincs (nemcsak Cubán, hanem egyáltalában). Egyrészt nincs azért, mert az angolok minden időkben sokkal szorosabb viszonyban állottak az anyaországgal, semhogy alkalmuk nyilt volna, nehány nemzedéken keresztül vérfelfrissítés nélkül maradni. Német — és egyáltalában germán „creol" — azon okból nincs, mert ezek is csak újabb időkben határozták el magukat „életfogytiglani tropikus tartózkodásra". Ezért került ki a creol túlnyomóan a román fajból, főképen a spanyolokból, portugalokból, franczíákból.

A creolok alatt mi idehaza egészen különös, mindenekelőtt érdekes fajt képzelünk; főképen pedig a creol nőről vannak igen szép fogalmaink. A creol nő alatt rendesen gyönyörűen karcsú termetű, hamvasbarna arczú, bársony szemű nőt képzelünk, koromfekete hosszú hajjal, szenvedélyes temperamentummal, telt szép idomokkal, elragadó járással, szoborszerűen szép apró kezekkel és

lábakkal, a ki folyton a „Zapadeadot“ tánczolja, ha ugyan nem a „fandangot“; közbe folyton czukrot rág, a kezében tőr van és térdig gázol a férfi szivekben. Hát ez részben igaz is. A creol nő — a míg fiatal — tényleg nagyon szép; majdnem olyan szép, mint akármelyik épkézlábú európai leány, ugyancsak fiatal korában; tényleg tánczol zapadeadot, meg fandangot; de nem mindig, hanem csak akkor, ha ráér, vagy ha alkalma van; a kezében is van olykor-olykor kés; de nem arra a czélra, hogy leszúrja vele a hűtelen

CUBAI CREOL NŐ A „PATIO“-BAN.

csábítót, vagy a szerencsés vetélytársnőt, hanem azon czélra, hogy levágja vele a — czukornádat; és akárhányszor térdig gázol a — dohánylevelek között, munka idején.

Vannak ugyan a creolök között olyan családok, a melyek anyagi jólétben élnek, sőt nagy vagyonnal bírnak. Hiszen azok a nagy dohányültetvények a „Vuelta de Abajo“-ban, a sziget belsejében, valamint a temérdek czukor-, kávé- és cacao-földek a „Vuellta Arri“-ban nagyobbára creol ültetvényesek kezében vannak. Ezek persze élhetnek úgy, a hogy akarnak; hogy pedig ezen életmódjuk irányát a nemzedékeken kifejlődött sajátságos jellem és ízlés adja meg: az természetes. Legtöbbje azonban a creoloknak éppen úgy rá van utalva a nehéz munkára, a napszámra, mint akár a mulatt, a néger vagy a kinai. És éppen ezen a téren, a munkásság, a szorgalom és

az alkotás terén tűnik ki a creol jellem. Tudniillik ezen a téren alatta állnak a fehérnek, a sárgának s méltó vetélytársaivá lesznek a lenézett, sőt megvetett feketének, a mennyiben éppen olyan lusták, tunyák, hanyagok és megbízhatatlanok, mint a négerek. Hogy miképen alakult át a tetterős, munkabíró, erélyes európai nagy- vagy dédapa unokája lusta, munkakerülő, szenvedélyes temperamentumú és a tisztaság fogalmával nem egészen tisztában lévő creollá: ez kitű-

HABANA. „ZAPADEADO".

nik a következőkből. Az Európából átkerülő kivándorló vagy hivatalból kiküldött európai, mondjuk spanyol, — mert a cubai creolok, a kiket itt cubanok-nak neveznek, többnyire a Bask tartományokból, Asturiából, Castilliából ideszármazott spanyolok ivadékai — kezdetben a kivándorló vállalkozó szellemével, erélyével és szorgalmával fog a munkához. De mindjárt kezdetben drágán fizeti meg az új és szokatlan égalji viszonyok nehézségeivel való küzdelmet és acclimatizaciot, nem is szólva a sárgalázról, a maláriáról, a disenteriáról, a mely betegségek megtizedelik a letelepülő fehéreket. A magukkal hozott erély, szorgalom s az erkölcs-ethikai elvek

TÁNCZMULATSÁG HABANÁBAN.

szilárdsága is lassan-lassan fogyni kezd. Az utánuk következő nemzedék már sokkal jobban hasonlít a többi creolhoz, mint az európai szülőkhöz, a harmadik nemzedék pedig már oly kevéssé emlékeztet európai származásra, mintha nem is léteznék ez a földrész. Az egykori birtok lassanként átmegy az Európából vagy Amerikából frissen átjöttek tulajdonába és végre a creol odajut,

A KAKAO-BAB MEGNYITÁSA.

hogy szaporítja a színesek meg a feketék nagy proletáriátusát. A creolnak nem marad egyebe, mint a machete-je — a kése — a czukornádvágásra és a függő-ágya; ha munkát kap, felpakkolja az egész vagyonát — a kést meg a függő-ágyat — és megy oda, a hol munkát kap; most jár a creol nő térdig — a czukornádban és dolgozik addig, a meddig a szerzett pénzből megélhet — munkanélkül. Most meg itt van az ideje a „Zapadeadonak“ és a „Habanerának“.

Habanának igen nagy az idegen forgalma. Mindazok a hajók, a melyek Kelet és Nyugot felé közlekednek — Észak-Amerika partjainak kivételével — érintik Habanát; a Nyugot-Indiákra jövők mindenesetre valamennyien. A legnagyobb Antilla — Cuba — ugyanis egyszersmind a legnagyobb termelő is. Czukorban, kávéban és dohányban, Cuba szigetének fenntartó három termékében a sziget nagyon gazdag. Hát még mit tudna termelni, ha a termelők nem cubanok lennének, a munkások pedig nem lennének négerek! Így is mintegy 60—70 nagy dohánygyár van állandóan üzemben, a sziget minden részéből odavitt dohány feldolgozásával. Megjegyzendő, hogy a cubai dohányt nem a mennyisége, hanem a kiváló minősége teszi olyan fontos tényezővé. Mennyiségre nézve mögötte marad annak, a mit a magyar-osztrák birodalom termel; mert Cubának az össztermése évenként átlag 12 millió kilogramm, holott a magyar-osztrák birodalom hatszor annyit termel évenként. A dohányfogyasztás magán a szigeten is óriási. Cubán úgyszólván minden ember pipázik, azaz dohányoz. Úr és paraszt, férfi és nő, fiatal és öreg, fehér és fekete: ez mind szivarozik, vagy czigarettát szív. Olyan sokat fogyasztanak, hogy az össztermésnek talán csak egyharmada kerül kivitelre. Kivitelre csak a legjobb minőségű dohány és csak az előkelő gyárak készítményei kerülnek; az tudniillik, a melyet a Vuelta de Abajo híres dohányvidékén termelnek. Hogy ez nem megy egészen — csalás nélkül, az természetes. Éppen úgy, a mint a mi olcsóbb borainkat kiviszik Francziaországba potom áron, ott egy kicsit megszagosítják, megtisztítják, elegáns szép üvegbe öntik, ellátják gyönyörű vignettával és aztán visszahozzák, mint franczia bort az ötszörös árban, úgy tesznek Habanában a szivarral. Olcsóbb minőségű gyártmányokat hajószámra hoznak a szomszéd Jamaicából, Hayitiből és Porto-Ricoból, Habanában berakosgatják az ismeretes finom és elegáns cedrusfa-ládikákba, felruházzák mint egy vén ballerinát illatos, czifra papirossal, rányomnak egy szépen hangzó Cubano nevet és elküldik hozzánk, mint finom, drága „Havannát"; mi pedig áhítattal szívjuk és esküszünk „Havannára".

*

A szivargyártásnál bár lényegesen jelentéktelenebb a czigarettagyártás, de annál elterjedtebb. Majdnem minden egyszerűbb házban foglalkoznak vele a felnőttek és a gyermekek. Igaz, hogy ennek a fogyasztása egyszerűen óriásinak mondható. A czigarettagyártáshoz a dohánygyárak hulladékait használják, a mely olyan tömegekben van, hogy gőz által hajtott gépek szükségesek, hogy feldolgozzák. A mi czigarettázóink megnyugtatására azonban említtessék meg,

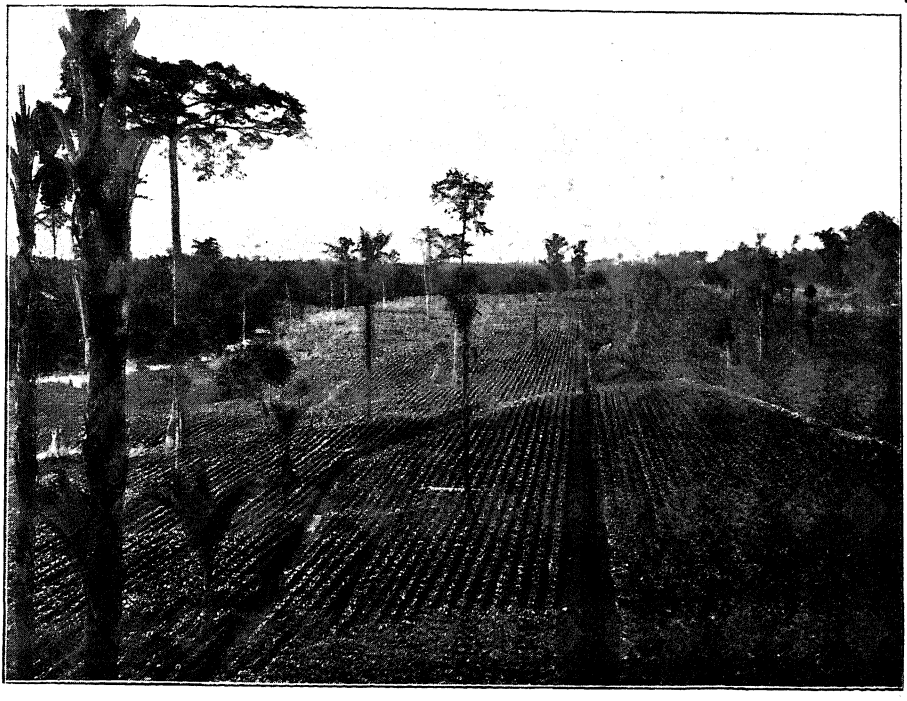

BANÁNA ÜLTETVÉNYEK.

hogy a mi egyszerű „honi“ czigarettáink az ittenieket messze fölülmúlják, jóságra nézve az egyptomival pedig össze sem hasonlítható.

A czukoripar terén is jóval többet produkálhatna az Istenáldotta gazdag sziget, ha a közgazdasági viszonyok nem lennének olyan nagy mértékben elhanyagolva. A cubai ingenio-k (czukorgyárak) legtöbbjében ugyanis még most is a legrégibb módszer mellett dolgoznak. A czukornedvet tisztítás végett mészszel keverik és főzik. Miután a tisztátalan alkatrészeket leszűrték a felületéről, nyilt tűzön sűrű péppé főzik és kristályosodás végett átlyuggatott hordókba

öntik. Az így nyert „Muscobado“ czukrot alul nyitott tölcséralakú edényekbe teszik, a melyeket nedves agyaggal födnek be. A tölcsérben visszamaradt czukor a „Purgado“, a mi pedig lecsepeg belőle, az a „miel di purga“ (melasse). Van ugyan már egy-két száz olyan gyár is, a melylyel a modern „centrifugal“ czukrot gyártják, de ez a nagy tömeghez képest elenyészően kevés. (Hogy az amerikai regime alatt a czukorgyárak hirtelen egészen más lendületet kaptak, az nyilvánvaló és köztudomású.)

CUBA. FIATAL DOHÁNYÜLTETVÉNY.

Nagyon valószínű, hogy az új amerikai aera alatt nemcsak a czukoripar, hanem Cubának minden más intézménye gyorsan fog nagy lendületet venni és a gazdag sziget valóságos kincses bányája lesz az Unionak. Bizonyára ez sem fog sokkal több fáradságába és munkájába kerülni, mint a mennyibe került az egész sziget elhódítása a spanyoloktól. Emlékezzünk vissza, hogy a mikor Európából elindultunk az „Amazonas-“on és a spanyol partok közelében jártunk, találkoztunk a sík tengeren a spanyol flotta hajóival, a melyek gyakorlatokat tartottak. A hogyan azok a büszke, hatalmas hajók

jóformán a legcsekélyebb ellenállás nélkül adták meg magukat az amerikaiaknak, vagy minden tusa nélkül hagyták magukat a tenger fenekére süllyeszteni, éppen olyan dicstelenül, jóformán ellentállás nélkül hódoltak meg azok a büszke bástyák — a Castel del Morro, a Castillo de la Cabana, a Fort St. Diego — a bájos „La Habana" őrzői és védelmezői — az amerikaiaknak. Még arra sem tudták a spanyolok ezeket a bástyákat felhasználni, hogy az amerikaiakkal

CUBA. ÉRETT DOHÁNY.

kötött békeszerződésben némi „enyhítő körülményt" vagy valami előnyt tudtak volna kialkudni, holott a várak elhelyezése és állapota olyan kitűnő volt, hogy még az újabbkori stratégiai követelmények szerint is elsőrendű erődöknek tekintettek. Egyáltalában nagyon kevéssé dicsőséges volt az egész szigetnek a meghódolása az amerikaiak előtt. A meghódolást tudvalevőleg Habanának a blokádja idézte elő, a mely blokád a sziget ezen részének a „kiéheztetését" vonta maga után. Hogy azonban egy szigetet 118 ezer négyzetkilométer területtel, a melyen évenként háromszor van kukoricza-

JAMAICAI TERMÉKEK.

szedés, meg ugyanannyi banána-, burgonya- meg babszüret, miképen lehet egy-két hónap alatt kiéheztetni, azt Európának mind e mai napig nem tudták megmagyarázni a spanyolok.

*

Öt napig tartózkodott a Honduras La Habanában, a mely idő alatt alapos anyagcsere történt a fedélzeten s a gyomrában. A magá-

CUBA. DOHÁNYÜLTETVÉNY.

val hozott temérdek árúból úgyszólván semmi sem maradt rajta, kivévén egynehány száz köteg szárított húst és nehány száz hordó száraz halat, a melyeket Hayiti és Martinique szigetein kellett leadnia. Ellenben nagy mennyiségű dohányt és czukornedvet vett fel ezek helyébe. Öt napig tartó távollétünk után a viszontlátáskor a jókedélyű és mindig jókedvű kis kapitány rendkívüli szívességgel

fogadott. A Honduras utasai is alaposan kicserélődtek. A régiekből úgyszólván senki sem maradt; Habanában egynehány cubano család szállott föl, továbbá két német, a sziget belsejében lévő ingenio (czukorgyár) tulajdonosai és nehány észak-amerikai. Valamennyinek Port au Prince, Hayiti köztársaságának a fővárosa és a Hondurasnak legközelebbi állomása volt a kitűzött czélja.

NEGYEDIK FEJEZET.

HABANATÓL SAN THOMASIG.

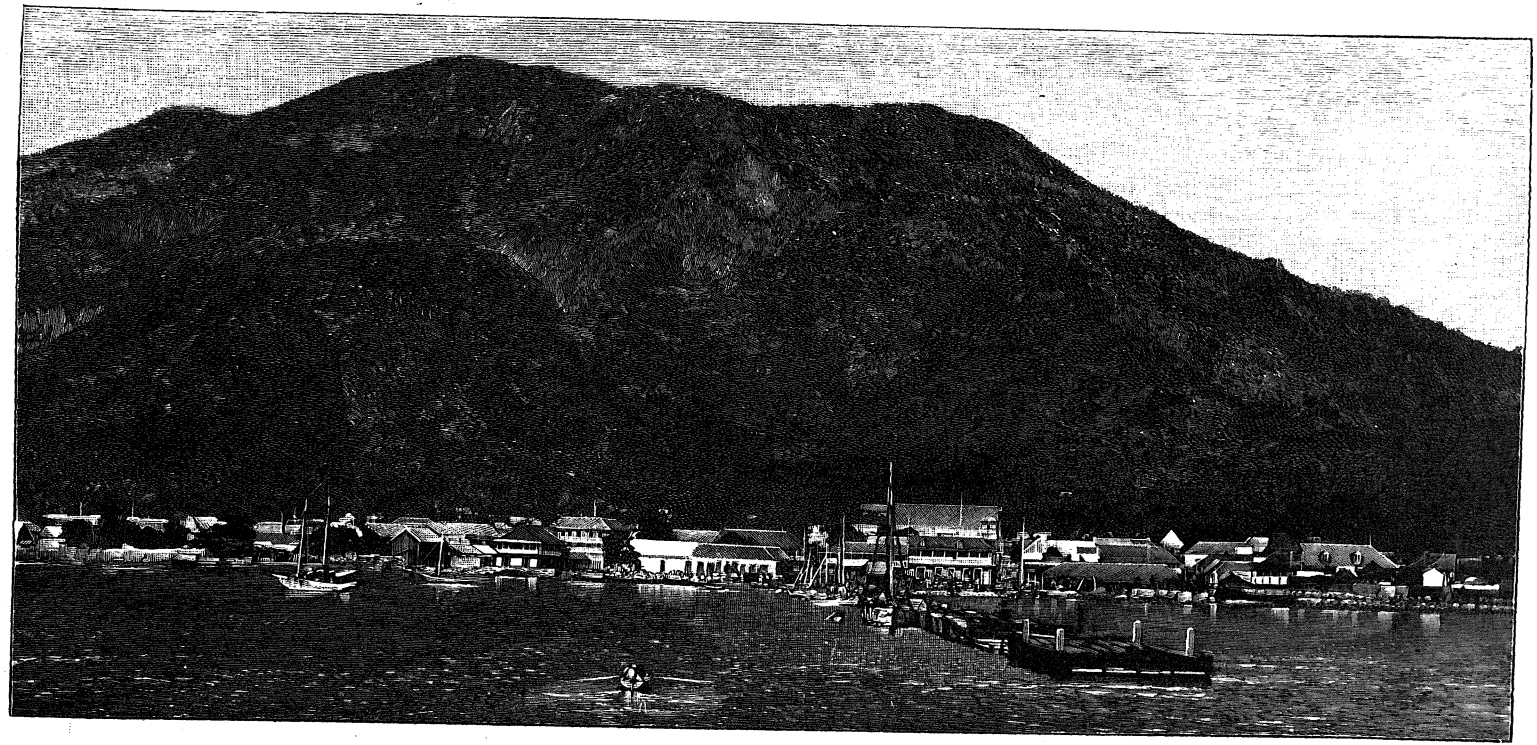
A Habana és Port au Prince közötti mintegy 650—700 mértföldnyi úthoz csaknem négy napra volt szüksége a Hondurasnak. Ez a kivételes lassúság ezúttal éppenséggel nem volt terhünkre. Tudniillik annál inkább emlékeztetett azokra a karavellákra, a melyekkel annak idején ennek az egész sziget-világnak a felfedezője, Kolumbus, ezen a vidéken járt és a melyen most a Honduras éppen olyan lassan czammogott előre, mintha teljesen ismeretlen vizeken járna először.

Habana elhagyása után meglehetősen távol tartottuk magunkat a partoktól, úgy hogy azok egyszer sem jutottak láttávolba. Az északi partnak ez a része ugyanis egészen lapályos és alacsony és csak nagy közelségből vehetők ki a körvonalai az oceán sötétkék vizéből. Mikor aztán a hosszúra nyúlt szigetnek a közepe tájára értünk és a Honduras kapitánya respektálni kezdette a Bahama szigetcsoportot környékező és a legszeszélyesebb módon elterülő homokzátonyokat, a hajó a cubai partokhoz közeledett, a melyeknek a láttávolából aztán többé ki sem jutottunk. Helyenként olyan közel jártunk most a parthoz, hogy a délkeleti part Sierra Moestra hegységének az északi partra átterjedő nyúlványait is kivehettük. A kék hegyeknek nagyobbrészt sűrű erdőkkel borított hosszú sorozata tűnt föl a láthatáron, a melyeknek a lábánál itt-ott egy kisebb folyó ömlött a tengerbe, torkolatánál a jellemzetes néger falukkal. Cuba szigetének legkeletibb csúcsánál, Punta de Maisinál ismét a nyilt tengerre jutottunk, de csak egy pár órára. A mikor a Honduras bekanyarodott délre a jamaicai csatornába, nemsokára feltűnt keleten egy komor fekete hegycsúcs, Hayiti szigetének északnyugoti csúcsa, a Pointe du Mole St. Nicolas.

Óriás öböl tárult fel előttünk, a mint délkeleti irányban továbbhaladtunk; három oldalról, északon, keleten és délen hatalmas hegyek veszik körül az öblöt, a melynek a közepén sűrű Mangrova erdővel borított nagy sziget, a Gonave terül el, a melynek az északi partján haladtunk végig. Párhuzamosan a Gonaveval számos apró sziget fekszik; némelyik olyan apró, hogy alig fér el rajta egy-két tuczat terebélyes lombos fa. Gyönyörű szép a környezet; a hegyek ormának rózsaszínű és viola fénye, a hegyeket borító buja zöld szín, a tenger kék vize, a korallzátonyokon megtörő fehér hullámfodrok, együttvéve gyönyörűen egybefolyó színkeveréket hoznak létre.

De méterről-méterre pusztul és romlik a szép kép: előttünk áll Port au Prince, a néger köztársaság fővárosa, összes szennyével, piszokjával és rendetlenségével. Már a kikötőben is minden töredezett, romlott és elhanyagolt. Piszkos és elhanyagolt a Hayiti köztársaság egyetlen hadihajója is, a melyen éppen e perczben húzza fel a horgonyt egy tuczat néger matróz; körbe forogva és taktusra énekelve keringenek a fedélzeten egy henger körül, a melyre a horgonyláncz csavarodik. Piszkos és lompos a csónak is, a melyen a kikötő „egészségügyi", meg „vámhivatalnoka" jönnek a Hondurasra; egy fekete kabátos, czilinderes fekete doktor, meg egy ugyanígy öltözött potrohos másik néger. A Honduras köré gyülekezett csónakok négerjei ordítva, verekedve és marakodva tolongnak a hajó körül és Ceci kapitány a legerélyesebb módszereket alkalmazza, hogy az üvöltő embereket távol tartsa a hajó lépcsőjétől. Így például többek közt két matrózunk — ugyancsak négerek — jó vastag kötelekkel husángolja a lépcsőre tolakodott honfitársakat és irgalmatlanul lökdösik őket le — nem a csónakba, hanem a vízbe.

A mint az ember a partra lép, a pusztulásnak és enyészetnek színtere tárul fel előtte. A híd, a melyen kiszállunk, meg a hullámvédő gát és a molo még mutatják, hogy annak idején szépen, a mikor Hayiti még a franczióké volt, jól és erősen voltak megépítve. Most valóságos istenkisértés a rajtok való tartózkodás vagy az áthaladás. A kiszálló-híddal szemben állnak egy egykori palotá-

CAP HAYITI.

nak a romjai. A falakat sűrűn benőtte a gaz, az utczai ablakokon pedig kinyúlnak az udvaron nőtt fáknak az ágai. Hasonló romok láthatók, hasonló módon benőve gazzal és körülvéve szeméttel az úgynevezett „térségeken“, a melyek mind „állami tulajdonok“. Az egykori gazdájukat vagy legyilkolták annak idején vagy elűzték, a palotát pedig az állam „sequestrálta“. Akárhánynak az udvarán, a nemesi spanyol ház patio-ján vagy az előkelő franczia család kuriáján, ma egy-egy deszkabódé áll, pálmalevelekből csinált háztetővel és benépesítve temérdek négergyerekkel, meg macskanagyságú patkányokkal. A nyilvános térségek és sétaterek, a melyeknek a neve egész republikánus programm, mint például: az Indépendence, Valliére, Petion, Gefrard, a valóságban nem egyebek, mint nyilvános — szemétdombok. Az utczáknak nincs nevük és a házaknak nincs számuk; a kövezetük pedig olyan állapotban van, hogy azok bárminemű rendeltetési járművek számára teljesen használhatatlanok. A legélénkebb forgalmú utczákat szennyes és bűzös vizű kis csatornák szelik át, a melyeken itt-ott keresztbe fektetett deszkán lehet átjutni a túlsó oldalra. Egyes utczákon erre a czélra emelt töltésen a lóvasút halad végig. A teleköpdösött mocskos padlójú, rozoga kocsik elé fogott göthös öszvérek úgy tele vannak aggatva csengőkkel, hogy a talán sohasem olajozott fékezőkészülék csikorgását is elfedik, — néha.

A francziák alkotó, teremtő és művelő idejéből nem maradt meg semmi. Mindent, a mi az egykori gyűlölt „idegen urakra“ emlékeztetett, azt gyökerében kiírtották. Csak a francziák egynémely intézménye és szokása maradt meg infámis utánzatban. Így például Port au Princenek is meg van a Marsmezője, a fényes katonai revueje és meg akart lenni a Pantheonja is. A Pantheont — magától értetődik — a Mars mező közepére tervezték Port au Prince fekete városatyái és műszaki tanácsa. Alig épült föl azonban egy-két méterre a föld felszíne fölé az új alkotmány, a mely a büszkesége lett volna a hayiti-i köztársaságnak, az építkezés hirtelen megszakadt. A költségeket ugyanis a városatyák meg a műszaki tanács egyszerűen — elsinkófálta. A Genovából rendelt gyönyörűen faragott

PORT DE PAIX ÖBLE HAVITIN.

és az összerakás stádiumáig előkészített, sőt már megszámozott márványkoczkák elmállottak, a Párisból hozatott vasoszlopokat pedig megette a rozsda.

Az egészségügyi intézkedések — úgy látszik — teljesen ismeretlenek. Ámbár egész éven át, de főképen a meleg évszakokban (a száraz időszakban) borzasztóan pusztít a különböző járvány, azért kórháza nincs a városnak. Van ugyan katona-kórházuk, de ez állítólag olyan hihetetlenül szennyes, bűzös és rendetlen, hogy a beteg katonáknak a kórházba való szállítása szigorú büntetés terhe alatt van — megtiltva. A fegyház meg a börtön a legnépszerűbb fogalmak Port au Princeben; a berendezése elképzelhető abból az egyetlen tényből, hogy a többszörös gyilkosokat, meg az ártatlan csirkefogókat ugyanegy helyre zárják az állami foglyokkal, a katona-fegyenczekkel, az elvetemült asszonyokkal, meg a csínyttevő gyermekekkel és ugyanezen helyre, ugyanezen emberek közé helyezik el az — elmebetegeket is.

A közigazgatási viszonyokra jellemző a következő példa: Port au Prince közelében, a várostól északra van egy kis városka, a melynek az éltető eleme a halászat. A Gonavesziget által két részre osztott port au princei öböl tudniillik kivételesen nagyon haldús. Ezt az egyet, a halakat tudniillik, nem tudták kiirtani sem a spanyolok, sem a francziák. A halászatra való tömeges indulás ideje éjjelre esik, mielőtt a dagály megkezdődnék. Hogy mikor szűnik meg az apály és mikor kezdődik a dagály, a mit előre tudni nagyon fontos a halászoknak, erre nézve semmiféle tájékoztató jelük nincsen a kikötőjükben. Ennek hiányában megfelelne egy óra is, a mely körülbelül tájékoztatná a halászokat az időre nézve. Igen ám, de az egész városban nincs egyetlen nyilvános óra. Hány ezer meg 10 ezer gourde* értékű hallal kevesebbet fognak ezek a halászok évenként, mert nem tudják előre kiszámítani, hogy mikor induljanak halászni! Íme egy másik példa: a város egyetlen nyilvános kútjának a merítő vedre egykor — Isten tudja hány évvel

* Egy gourde annyi mint 100 cent = 4 kor. 50 fillér.

ezelőtt — leszakadt a láncáról és most ott úszkál a kút vizén, fűvel, ázalaggal vastagon benőve. Minden egyes merítőnek külön kötelen kell lebocsájtania a merítő korsóját és évenként száz meg száz cserépkorsó törik össze a mélységben alkalmatlankodó vederrel való összeütközés folytán. És sem a „polgárok" nem állanak össze, hogy „tőkét" gyűjtsenek egy új veder bevásárlására, vagy egy nyilvános

HETIVÁSÁR PORT AU PRINCEBEN.

óra beszerzésére, sem pedig a városatyák nem intézkednek hatóságilag. Ellenben egy kávéház tulajdonosának évi 300 frank szubvenciót ad a község, hogy Port au Princeből minden vasárnapra egy tonna — jeget hozasson a brandy és szóda behűtésére, meg a fagylaltok készítéséhez. Ilyenformán állanak összes más berendezéseik is: a politikai, a közgazdasági, a hivatalnoki és a többi. Nem teszen kivételt az iskola sem, az egyházi dolgok pedig éppenséggel igen rosszul állanak. Egy „előkelő" port au princei „úr", a ki egykor vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, a következően nyilatkozott a köztársaság papságáról: „Talán sehol a világon, a hol kereszt-

tények élnek, nincs annyira bemocskolva a papi méltóság, mint Hayitin". Akárhány községben, a keresztények között, ma is szokásban van a bálványimádás, a „kígyók kultusza", összekötve éjszakai fanatikus vad tánczokkal és áldozatokkal. A legjobb esetben pedig képtelen és hihetetlen babonásak.

Hayitin még a fehérek sem olyanok, mint a nyugot-indiai szigetek többi városaiban élő európaiak. A környezet tette-e, hogy az itt élő európaiak erkölcseikben és modorukban kissé — estek (hogy a legenyhébb kifejezést használjuk), vagy már eredetileg olyanok voltak, hogy elég jónak találták ezt a környezetet a letelepedésre, azt nehéz megítélni; de tény, hogy az itt élő európaiak coloniája különbözik — de nem előnyösen — a többi szigeteken élő európaiak coloniájától. Legnagyobb baj, hogy az alkoholfogyasztásban nagy recordot érnek el, főképen a németek, a kik a fehérek között számra nézve legtöbben vannak. Mintha mindannyian a heidelbergi vagy thübingeni egyetem hallgatói volnának, olyan sűrűen „kneipolnak"; azaz hogy: mértéktelenül isznak.

*

A nyugot-indiai sziget-világban nagyságra és kereskedelmi-politikai jelentőségre nézve Hayiti ugyan csak másodrangú szerepet játszik, de elsőrendű érdekességet ad ennek a szigetnek, a mely körülbelül akkora, mint Irland, az a körülmény, hogy ezen a szigeten sikerült az Afrikából egykor áthozott fekete rabszolgáknak teljes függetlenséget és szabadságot kivívni és egy néger államot alapítani, néger elnökkel, néger miniszterekkel. Ez a „kuriosum" megérdemli, hogy kissé bővebben foglalkozzunk úgy a szigettel, mint a rajta élő négerekkel.

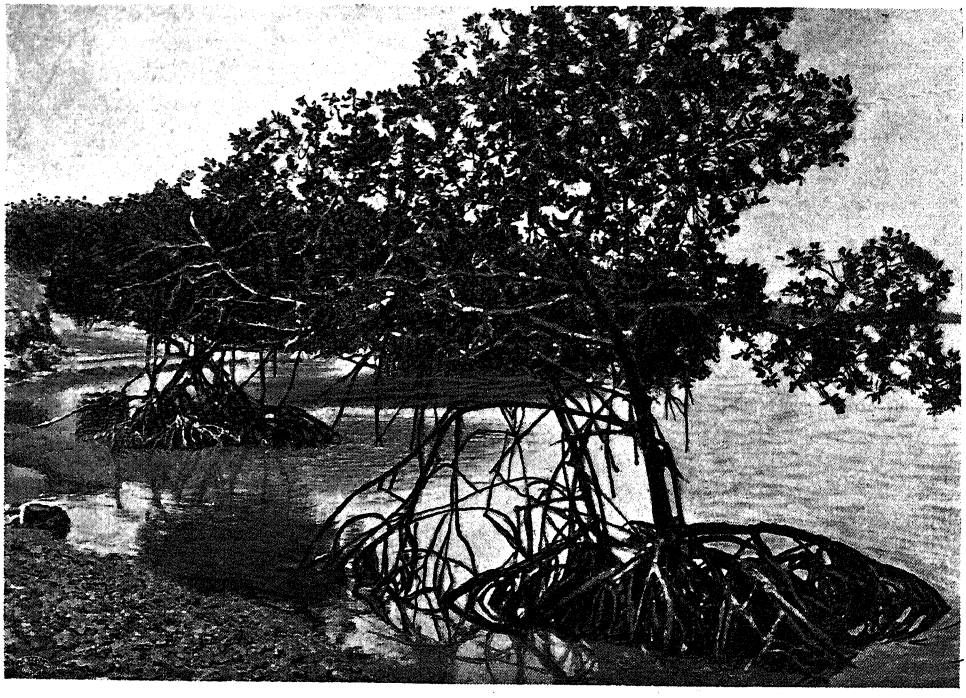
Hayitira* is Kolumbus lépett először mint fehér ember 1492.

* A Hayiti név (annyi mint: magas föld, vagy a kevésbbé ismert Quirque, szintén annyi mint: magas föld) még az őslakó indiánusoktól származik. A szigetet San Domingo névvel is említik; ez a név azonban csak a sziget keleti felére vonatkozhatik, a mennyiben San Domingo éppen olyan önálló köztársaság, mint a sziget nyugoti felén fekvő másik köztársaság, Hayiti.

szeptember 6-án, a midőn Espagnola nevet adta a szigetnek és ebből lett később a Hispañola név. Hogy volt-e valóban két millio lakosa, a mennyire a spanyolok becsülték a szigeten élők számát, az bizonytalan. Hogy azonban 30—40 év alatt az eredeti lakosságot már csaknem teljesen kiirtották a spanyolok, az bizonyos. Olyan gyorsan és gyökeresen fogtak hozzá a spanyolok az emberpusztításhoz, hogy már 1505-ben szükségét látták annak, hogy Afrikából áthozott néger rabszolgákkal pótolják a kiirtott eredeti lakosokat. Egy spanyol törvény ugyanis — megkönyörülvén a Hayitin letelepült fehérek nagy nyomorúságán, hogy tudniillik nem volt elegendő munkáskéz a szigeten — kegyesen megengedte, hogy évenként 4000 rabszolgát hozhatnak Afrikából Hispañolára. Az Afrikából importált fekete faj ellentállóbbnak bizonyult, mint az eredeti rézbőrű; a spanyolok előbbi bánásmódja mellett sem nem pusztultak ki, hanem „szaporodtak és gyarapodtak". Egy jó darabig, 1697-ig, a spanyolok egyedül voltak az urak Hayitin, a mely évben a sziget keleti felét (a mai San Domingót) kénytelenek voltak a francziáknak átadni, a mely rész franczia gyarmat lett.

A sziget csakhamar a legfontosabb jelentőségre emelkedett a nyugotindiai csoporton, a mikor az 1789-iki világfelforgató hullámok idáig is eljutottak. A sziget akkori lakossága három elemből állott: fehérekből, szabad mulattokból és néger rabszolgákból. A szabadság eszméje átkelvén az oceánon és sajátságos módon kikerülve az útjába eső Kis-Antillákat, lecsapott Hispanola-szigetre: a szabad színesek — a mulattok — teljes egyenjogúságot követeltek a fehérekkel, a kik a politikai jogoknak és a nyilvános hatalomnak addig kizárólagos urai voltak. Tényleg, a mulattok 1791-ben teljes jogú franczia polgároknak mondattak ki, a mi ellen a fehér urak a legerélyesebben tiltakoztak és követelték, hogy a mulattok függetlenné való nyilvánítása vonassék vissza. Ugyanezen időben a mulattokat más oldalról is nagy veszedelem érte: a nehány százezer rabszolga fellázadt és követelte szabadságát a mulattoktól, a kiknek a czukor-, kávé- és pamutültetvényein dolgoztak. A rabszolgák azonban nemcsak a mulatt gazdák ellen lázadtak fel, hanem a fehérek ellen is.

A fehérek most szívesen egyesültek a különben lenézett mulattokkal a nagyobbik közös veszedelem: a fellázadt rabszolgák ellen. A dolog azonban bonyolulni kezdett; mialatt a fehérek a mulattokkal egyesülve harczoltak a négerek ellen, megjött Francziaországból a rendelet, a mely teljesítette a fehérek előbbi kérését, tudniillik a mulattoknak adott polgárjogot — visszavonták. A helyzet egyszerre nagyot fordult; a fehérek hirtelen megszüntették a mulattokkal kötött fegyver-

HAYITI. MANGROVE ERDŐK.

szövetséget; megvonták tőlük a barátságot. A mulattok pedig, hogy két szék között ne essenek a földre, már most a négerekkel egyesültek és a fehérek ellen fordultak. Gyilkosan pusztító és vérlázítóan borzasztó kegyetlenséggel harczoltak a fehérek a feketék ellen. Ezek a háborúk olyan kegyetlenséggel folytak mindkét részről, hogy nehéz eldönteni, hogy a fehérek voltak-e irtózatosabbak, vagy a feketék. Francziaország egyre-másra küldte gyarmatára a békítő közvetítőket, a „homo regiusokat“, hogy rendet csináljanak, de a kölcsönös pusztításokat nem tudták beszüntetni.

1793-ban a feketék már annyit elértek, hogy a rabszolgaság intézményét az egész szigeten beszüntették. A hatalmuk még erősebb lett, a mikor az angolok megjelentek a szigeten, hogy azt a francziáktól elvegyék. A szorongatott francziák ekkor hivatalosan elismerték a rabszolgaság megszüntetését, hogy az így megnyert négerekben segítséget kapjanak az angol támadás ellen. Ebben az időben már az egész sziget — a nyugoti oldalon fekvő Hayiti is — franczia gyarmat volt, mert a spanyolok Hayitiről már régen lemondottak; helyesebben lemondattak, mert gondolható, hogy nem önkéntesen tették. A francziák előzékenysége teljesen megnyerte a négereket és a vezérük, a híres Toussaint l'Ouverture segélyével, a kit a franczia kormány a szigeten levő összes katonaság parancsnokává nevezett ki, az angolokat véglegesen kiűzte a szigetről.

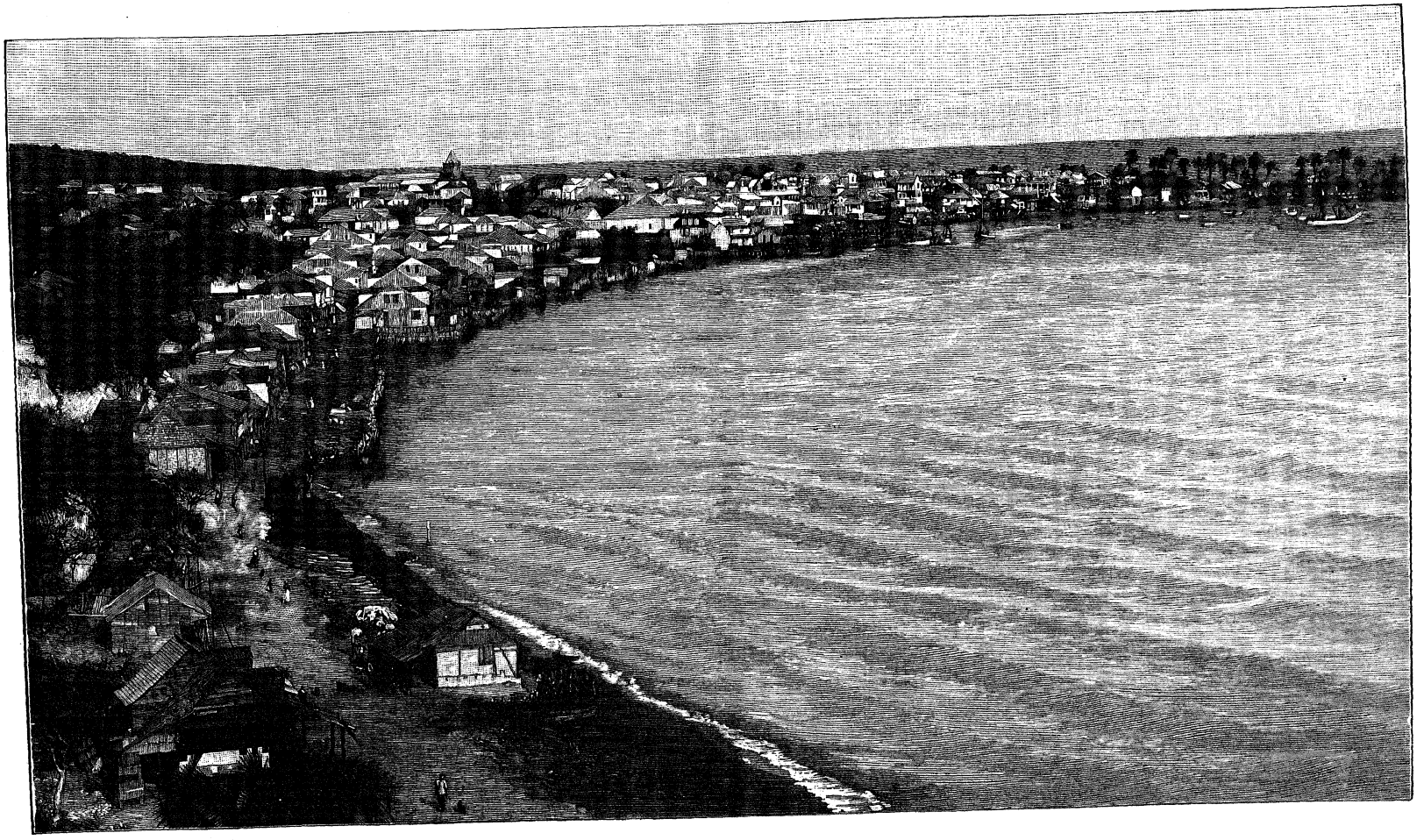
Napoleon konzulsága idejében már Toussaint volt a köztársaság ura, sőt az időközben köztársasággá fejlődött sziget elnöke. Képzelhető, hogy Napoleonra, a ki Európában bábként döntötte le sorban az uralkodókat, minő hatással volt a néger elnöknek, a „feketének" a — trónralépése. Leclere tábornok alatt 25 ezer embert küldött a szigetre és „kötelességévé tette" nemcsak a sziget előbbi alárendeltségét helyreállítani, hanem a régi rabszolga-rendszert is visszaállítani! Miután azonban a négerek legyőzetése fegyveres úton, tehát az általános fogalmak szerint „becsületes úton" nem sikerült, a franczia tábornok cselhez folyamodott: látszólag fegyverszünetet kötött a négerekkel; a vezérüket, Toussaint-et, meghívta vendégségbe, „áldomás ivásra". A vendéget aztán lánczra verette és hazaküldte Európába. A fölháborodott négerek most már igazán gyilkoló dühvel pusztították a francziákat, a kik tényleg a legszorongatottabb helyzetbe jutottak.

Mint mindig, a kellő időben jelent meg a zavarosban szivesen halászó angol, a melynek a hajóraja segítségére volt a — négereknek; a beavatkozásnak az volt az eredménye, hogy a francziákat véglegesen elűzték Hayitiról. Az ezután bekövetkező idők után, a mikor külső ellenség hiányában a feketék most egymás között háborúskodtak, végre megalakult a szigetnek a jelenlegi állapota: tudni-

illik a sziget kettészakadása. A kevésbbé népes és túlnyomóan spanyol keleti rész, a melyen a fehérek és a mulattok voltak túlsúlyban, mint San Domingo köztársaság különvált a nyugoti franczia résztől, a mely megtartotta a Hayiti köztársaság nevet, a hol a négerek voltak túlsúlyban. Itt tudniillik akkor is, úgy mint ma, kilenczedé a lakosságnak néger volt, míg a san domingoi köztársaságban a 160 ezer lakos között csak mintegy 30 ezer volt a néger. (Ma 70 ezernél is több van.) Abban az időben, a midőn a Honduras Port au Princeben horgonyzott, Mr. Salamon volt az elnök, egy 75—80 éves aggastyán, a ki hosszabb ideig tartózkodott III. Napoleon környezetében. Ez okból szeretett volna némely európai szokásokat meghonosítani fekete honfitársai között. Szeretett volna „európaizálni", de nem lehetett, a minthogy nem is lesz lehetséges soha. Az aethiopiai emberfajból — a négerből — hiányzanak ugyanis azok a tulajdonságok, a melyek képessé tennék arra, hogy a kaukázusi fajt másban is tudja utánozni, mint legfeljebb némely aprólékos és felületes dolgokban. A néger sohasem lehet más, mint — néger.

Legmérvadóbb példája ennek éppen a Hayiti köztársaság, a hol a négerek nemcsak egyénileg és társadalmilag teljesen szabadok, hanem politikailag is, a hol tehát alkalmuk lett volna fejlődni bármely irányban, ha képesek lennének a fejlődésre. Itt kedvezőbb a társadalmi helyzet is, mint bárhol a világon, a hol négerek laknak, még Liberiát sem véve ki, ezt a második néger köztársaságot Afrika nyugoti partján, a melyet nemsokára alkalmunk lesz színről-színre megismerni. Az éghajlati viszonyok Hayitin hasonlíthatatlanul egészségesebbek, kedvezőbbek, mint például Guinea mocsaras vidékein, vagy a braziliai partokon; a sziget gazdasági viszonyai is hasonlíthatatlanul kitűnőbbek, mint bárhol másutt, a hol négerek élnek. Azért a négerek Hayitin éppen oly kevéssé különböznek a többi négertől, úgy jellemben vagy más tulajdonságban, mint akár szellemi, vagy gazdasági tevékenység terén. „A négerben egyáltalában hiányzik a magasabb törekvésre való dicsvágy és a szabadság őt nem a fokozottabb munkára ösztönzi, hanem a tunyaságra és léhaságra." Sir Spencer John mondja ezt, a ki

NÁSZ PORT AU PRINÇEBEN.

JÉRÉNNE ÖBLE HAYTIN.

35 évet élt négerek között és 12 esztendőt töltött Hayitin, mint angol „megbízott". Ugyancsak Sir Spencer mondja, hogy „míg a néger a fehér befolyása alatt áll, addig minden rendben van; ha azonban a négerek magukra maradnak, mint például Hayitin, akkor a szellemi fejlődésük nemcsak hogy megáll, hanem visszaesik arra a fokra, a melyen évszázadokkal ezelőtt a honukban állottak".

Három fővonás jellemzi a négert: hiúság, lustaság és érzékiség. Azokon a vidékeken, a hol fehérek élnek a feketék között, a melyeken a négerek, mulattok és fehérek egymással szemben valami viszonyban állanak, ott számos apró históriák keringenek, a melyek a három különböző ember lelkitulajdonságát vannak hivatva jellemezni. Ilyen például ez is: A világ megalkotása után a Teremtő a három faj mindegyikét megkérdezte, hogy mit kiván, mi a legfőbb óhaja? A fehér könyveket kért meg szerszámokat, műszereket; a mulatt szép asszonyokat meg lovakat; a néger pedig — hosszas fejtörés után — egy darabka aranyzsinórt kért. Vagy egy másik eset: valamely okból börtönbe jutván a fehér, rögtön papirt kér és íróeszközt, hogy tiltakozást adjon be az elfogatás ellen; a mulatt kutatni kezd, hogy hol tudna majd megszökni; a néger végig fekszik a börtönben a pricscsen, egyhuzamban alszik 24 órát, aztán felkel, eszik valamit és — alszik tovább.

A néger gazdálkodásra jellemző, hogy a míg nem ők voltak az urak, addig több mint háromezer ültetvény volt a legvirágzóbb állapotban Hayitin. Temérdek czukrot, kávét termeltek; a bányákat mívelték és milliokra menő kincseket vittek ki a külföldre. Ma pedig alig van 100 ültetvény mívelés alatt és a régi szántóföldeket meg ültetvényeket felveti és ellepi a burján meg a haszontalan bagaon-fa. A cacao-földek parlagon hevernek; a kávét vagy éretlenül szedik le, vagy már kiszáradva küldik a forgalomba, olyan hanyagon, hogy még a homoktól meg a külső gyümölcs-buroktól sem tisztítják meg. A czukornád pedig olyan állapotban van, hogy legfeljebb csak durva minőségű rumot lehet belőle csinálni. A port au princei vidék pedig, a mely egy időben viruló, dús növényzetű környezetet adott a fővárosnak, a hol az előkelők villái és a földbirtoko-

sok lakásai állottak, ma sivár pusztaság, a melyen néhány ütött-kopott, düledező falu és beszakadt tetejű néger vityilló áll. A négerek köztudomásos lustaságáról meggyőződhettünk már kingstoni és habanai tartózkodásunk alkalmával; erre nem kellett várnunk, míg Hayitibe érkezünk. A néger tényleg csak akkor dolgozik, ha a végszükség kényszeríti reá. A földmivelő, gazdálkodó néger is csak annyira míveli a földjét, a mennyi az ő meg a saját családja munkaerejéből kitelik. Idegen munkást fogadni, arra a néger földmives nem tudja magát elhatározni. Az egykor virágzó franczia gyarmat legnagyobb pusztulását különben a szabaddá lett négerek egyetlen intézménye is képes lett volna előidézni. A mikor tudniillik kijelentették a függetlenségüket, a legelső dolguk az volt, hogy elpusztították az összes czukornád-ültetvényeket. A czukornád a rabszolgaság symboluma volt az ő szemükben, ergo: pusztuljon a czukornád! Helyébe kávét ültettek, de evvel sehogy sem tudtak bánni. Honnan is tudtak volna, mikor még az apáik és nagyapáik is czukornád közt nőttek fel, kávét pedig alig láttak valaha.

A kézimunkától, a mesterségtől a néger talán még jobban irtózik; az egyedüli foglalkozás, a mit szívvel-lélekkel folytat, az a könnyű szellemi vagy üzleti foglalkozás: házalás, kereskedés, ügynökösködés vagy valamely foglalkozás egy tingli-tangliban, bármely minőségben. A legcsekélyebb kvalifikáció a szellemi téren már elcsavarja a fejét. Ha a néger írni-, olvasni megtanul, már azonnal irnok, díjnok, zugprókátor, orvos vagy pap akar lenni. Az az egy-két biró, pap vagy tudós, a kiknek a híre Amerikából mihozzánk eljut, azok kivételek, a mily exotikumot az exotikus talajú Észak-Amerika más téren is produkál. Sehol másutt a világon ezek nem lehetnének papok, birák és tudósok, csak éppen Észak-Amerikában, a hol máskülönben is minden lehetséges, sőt természetes, a mi nálunk lehetetlen, vagy absurdum lenne. Hayitiban, a hol a vagyoni állapotot kivéve más társadalmi elkülönítés vagy válaszfal nem létezik, még legtűrhetőbb a négerek társadalmi állapota. Azokon a helyeken azonban, a hol együtt élnek a fehérekkel és creolokkal, például Jamaicán, Cubán vagy akár Martiniquen, olyan éles a válaszfal ma is, mint volt egy-

koron a rabszolgaság idejében. Az említett helyeken ahárhány olyan néger él — és mulatt is — a ki évekig tartózkodott Európában és onnan valamely tudományos kiképzés befejezése után tért haza mint orvos, ügyvéd vagy közhivatalnok. De nincs az a vagyon vagy pártfogás, a mely ezen művelt emberek számára a fehérek vagy a creolok házát megnyitná, vagy a melynek árán befogadnák a „társaságba". Hogy néger fehér nőt feleségül vehessen — sőt mi több: creol nőt — az egyszerűen még gondolatnak is borzasztó. Valóságos útálat és undor az, a mit fehér nők a néger irányában éreznek és a creolnő inkább elevenen temettetné el magát, semhogy négerhez menjen feleségül.

*

Négy napig tartott a Honduras útja Port au Princetől St. Thomasig, legközelebbi állomásunkig. Az út körülbelül ezer tengermértföld hosszú, akár az északi, akár a déli utat választják. Az útirány a Nagy- és Kis-Antillák közt tudniillik attól függ, hogy Hayititől és Porto Ricótól délre, avagy északra választják az utat. Az évnek ebben a szakában, a mikor az észak-keleti passzát időnként nagyon erős, rendesen a déli utat választják a hajók, mert éppen a két nagy sziget déli partja meglehetős védelem a passzát hullámai ellen.

Az út végtelenül egyhangú és unalmas. Ámbár védve voltunk a passzát erőszakosabb rohamai ellen, azért a Caraibi-tenger sehogy sem tudott rokonszenvet ébreszteni maga iránt. Ép oly kevéssé sikerült ez a t. cz. útitársaknak is, a mely körülmény következtében a hosszabb tengeri utazás hátránya és kellemetlenségei teljes unalmukban nehezedtek reánk. Ámbár minden más alkalommal is örömet okozott a láthatáron feltünő kikötő, ezúttal kettős örömünk volt benne, a midőn feltünt St. Thomas szigetének egyik bástyája.

Porto Rico szigete és a Kis-Antillákat alkotó ív-alakban sorakozott szigetek legészakibbja, Anguilla között, egy egész tömeg apróbb sziget fekszik: a „Szűz szigetek" csoportja. A mikor Kolumbus ezeket a szigeteket először megpillantotta és ezt a nevet adta a

szigetcsoportnak, aligha a szigetlakók leányaira vonatkozólag keresztelte őket erre a névre. A derék tengerészt valószínűleg zavarba hozta a temérdek apró és még apróbb sziget és miután okvetlen valamely névvel akarta őket egyenként megjelölni, az összes szentekből azonban már kifogyott, zavarában nem tehetett egyebet, minthogy elkeresztelte valamennyit és egyszerre a „Tizenegyezer Szent Szűz" nevére. (Valószínűleg hasonló zavarban lehetett Magelhaes, a déli Amerika csúcsánál, mert a mint emlékezhetünk, ő is ugyan-

CRISTOFORO COLOMBO.
A madridi nemzeti könyvtárban levő festmény után.

csak a tizenegyezer szűz nevére keresztelte, a később róla elnevezett szoros bejárójának egyik előfokát.)

Ha Kolumbus tudta volna, hogy ez a megtévesztésig sok apró, apróbb és igen apró sziget meg zátony, összesen nem több 100-nál, akkor — tekintettel az ő rendkívüli skrupulózitására — aligha szedte volna őket ilyen gyűjtőnév alá, hanem megadta volna valamennyinek a maga tisztességes nevét, a mint ezt olyan kifogástalanul megtette valamennyi más felfedezett földrészecskével. (Csak éppen annak a nagy Amerikának nem tudott méltó nevet adni; például a — saját magáét.)

A számos apró sziget között az egyedüli, a mely fontos, a dán

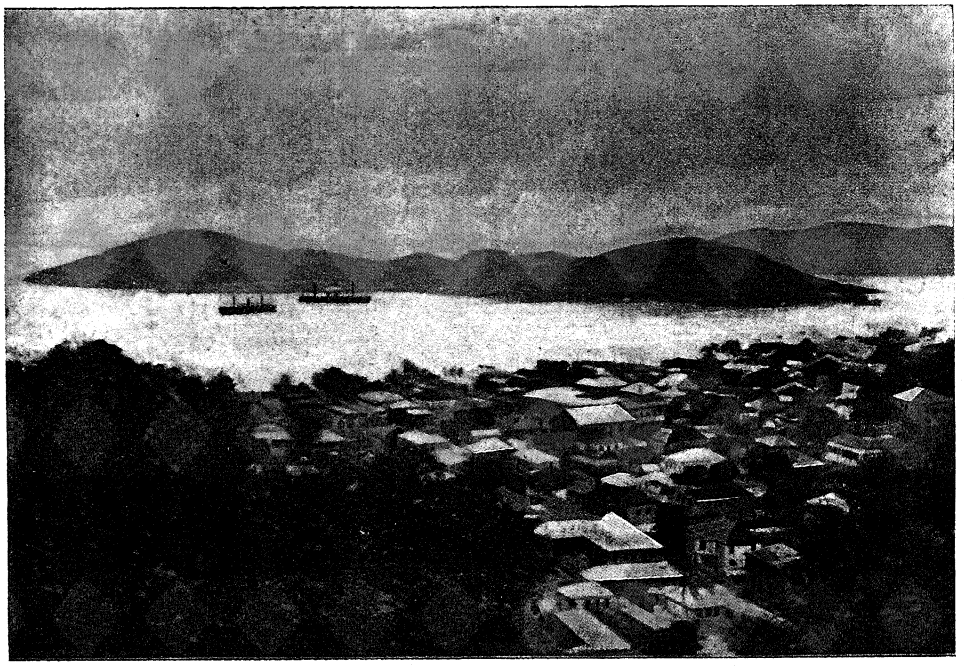
lobogó alá tartozó St. Thomas-sziget, a mely a hozzátartozó két más, még kisebb szigettel együtt nem sokkal nagyobb, mint Budapest területe, tudniillik 82 négyzetkilométer. Szerencsés földrajzi fekvéséből kifolyólag azonban felfedezésétől kezdve mindig fontos szerepe jutott a közlekedési forgalomban és még ma is „a dán koronának gyémántja". A mint azonban a hajózási viszonyok változtak, a rokonszenves kis sziget erről az egykori politikai és gazdasági magaslatáról lezökkent és ma már csak alárendelt szerepet játszik a Kis- és Nagy-Antillák mozgalmas életében.

A mikor a Honduras befutott a kikötőbe, Charlotte Amalia városába, váratlanul sok hajó feküdt horgony előtt. St. Thomast ugyanis — a hogyan röviden az egész sziget-komplexust a fővárossal egyetemben nevezik — azon szerencsés körülmény folytán, hogy a Caraibi-tenger az Atlanti-oceántól elválasztható ívalakban fekvő szigetcsoportnak a csúcsán fekszik, tehát úgyszólván az oceán és a Caraibi tenger kapujánál, ma is számos hajó érinti az európa—amerikai vonalon, sőt az amerika—afrikai vonalon is a legkedvezőbb helyen fekszik. Az Európa felől jövő hajók számára az első szárazföld, a melyet az oceánon való átkelés után érinthetnek és viszont, a Nyugot-Indiáról Európába menőknek az utolsó, mielőtt kijutnának az oceánra. Ennek a körülménynek volt tulajdonítható a régi vitorlás időben fennálló nagy fontossága. A vitorlás időkben óriási érdeme volt az is, hogy a kikötője, Charlotte Amalia, észak-déli irányban fekszik. Ezen helyzeténél fogva a vitorlás hajók induláskor, vagy befutáskor nem voltak kötve sem dagályhoz, vagy apályhoz, sem a váltakozó szelekhez, hanem az egész éven át csaknem állandóan a kelet-észak-keleti vagy észak-keleti széllel a nap bármely szakában indulhattak vagy befuthattak.

*

A mikor a „Nyugot-Indiai—Guineai Társaság" 1671-ben a szigetet a dán királyság birtokába vette, egészen lakatlanul találták. Hogy hova lettek azok a bennszülött indiánusok, a kikről Kolumbus emlí-

tést teszen, azt máig sem derítették ki. De valószínű, hogy megszöktek a fenyegető európai kultura elől, a melylyel a spanyolok a szomszédos Porto Ricót meg Anguillát boldogították. Az újonnan letelepültek azzal kezdték a kulturát, hogy mindenekelőtt mindent kiirtottak, a mi fa vagy növény volt. És tették ezt olyan gyökeresen, hogy St. Thomas ma is csak kopár szikla a tenger közepén, a melyen

ST. THOMAS LÁTKÉPE.

csak itt-ott van egy kevés gyér növényzet. Ennek folytán a források is teljesen kiszáradtak és St. Thomas lakói ivóvíz tekintetében az eső szeszélyétől állanak függő viszonyban. A gazdasági viszonyok nem is számítanak St. Thomason. Itt a fő az üzlet, a kereskedelem, a mi annál inkább is fejlődhetett, mert erre a szigetre a nyugotindiai forrongások sohasem terjedtek át. A többi szigetek, Jamaica, Cuba, Portorico, Hayiti stb. azonkívül, hogy mindegyiknek mindig meg volt a maga kis helyi viharja, például forrongás, polgárháború, azonkívül mindig együtt forrongtak Európával, illetőleg Európának avval az államával, a melynek a fennhatósága alá tartoztak. Hol

amazokat foglalta el ez a nemzet amattól, hol egy harmadik nemzetet túrtak ki csellel vagy ravaszsággal; így ment ez évszázadokon keresztül. Miután azonban Dánia mindezekben itthon sem igen vett részt, magától értetődik, hogy az Atlanti oceánban fekvő parányi kis birtokán, szintén nem voltak zavarok és forrongások, hanem békésen dolgozott és gyarapodott.

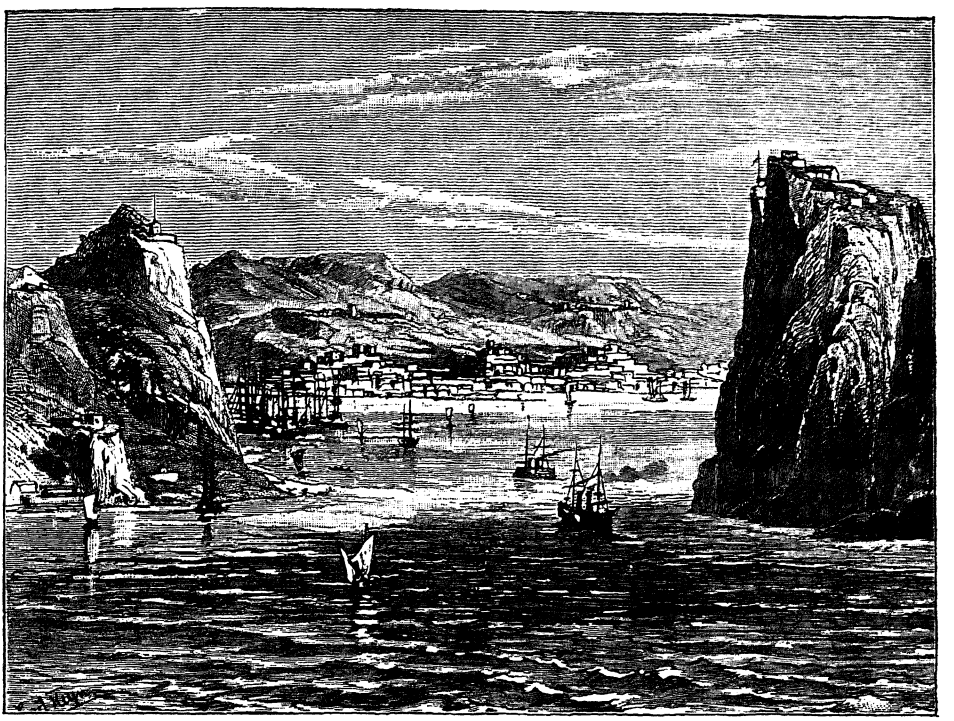
Csak éppen a napoleoni világfelforgató zavaros időkben történt meg egyszer, hogy St. Thomas nyugalma megzavartatott. Ez akkor történt, a mikor idehaza Dániának is színt kellett vallania és ki kellett lépnie a semlegesség nyugalmas leple alól. Abban a pillanatban — pillanat alatt az akkori gőztelen és kábeltelen időkben két-három hónap értendő — megérezte St. Thomas szigete is a mozgalmat és azonnal idegen kézre jutott. Hogy kinek a kezére, azt nem nehéz kitalálni — Anglia kezére. De többször említett szerencsés fekvésénél fogva még ez is csak hasznára vált. A politikailag zavaros időkre való tekintettel ugyanis a kereskedelmi vitorlás hajók nem merészkedtek egyenként az Atlanti-oceánra, hanem St. Thomas pompás kikötőjében gyülekeztek, a honnan angol hadihajók kisérete és védelme alatt keltek át az Atlanti-oceánon. Mikor aztán a politikai alakulások folytán ismét visszakerült dán birtokba, az okos dánok a fontos kikötőből szabad kikötőt csináltak és ezáltal tárt kaput nyitottak a nyugot-indiai óriási forgalomnak és kereskedelemnek, a melynek központja volt a mult század közepe tájáig. Akkor aztán egyszerre nagyot zökkent a kis St. Thomas, illetőleg Charlotte Amalia, ez a bájos fekvésű, kedves és rokonszenves kis városka. Ugyanaz, a mi a kereskedelmi forgalomnak máskülönben sohasem álmodott óriási lendületet adott, az tette tönkre St. Thomast; tudniillik a gőzhajózás meg a tengeralatti kábel. Azon oknál fogva, hogy az Európában tartózkodó hajótulajdonosok Nyugot-India bármely pontján tartózkodó hajóskapitányaiknak megsürgönyözhették a rendeleteiket és a kapitányoknak nem kellett a rendelet átvétele végett előre megbeszélt időszakokban St. Thomasba vitorlázniok, ez volt az egyik csapás. Azáltal pedig, hogy a gőzhajók gyorsasága, biztonsága és az időjárástól való függetlensége folytán a Caraibi

vizeken tartózkodó hajóknak nem kellett minduntalan St. Thomast felkeresniök, hogy ott raktárt tartsanak az árúiknak azon czélból, hogy innen kisebb hajók a nyugot-indiai szigetek egyikére vagy másikára tovább szállítsák az árút, — a forgalomnak ily nagymérvű csökkenése folytán bekövetkezett a második csapás.

*

Nem okvetlenül szükséges, hogy a Hayiti köztársaság fővárosából jöjjön az ember Charlotte Amaliába, hogy a kikötő kellemes benyomást tegyen reá és hogy elragadja bájos fekvésével és összes berendezésével. Mindezek a port au princei előzmények nélkül is olyan kedvesek és kellemesek, hogy az Európa felől jövőre is ugyanezt a benyomást teszik. A mikor a Hondurast bevezette a pilot a kikötőbe és megkerülte azt a nagy sziklafokot, a mely a bejárat jobb oldalán fekszik — és figyelmeztetésül fehérre van mázolva, hogy az éjszakai sötétségben befutó hajósok is észrevehessék — baloldalt pedig mögöttünk maradtak egy régi várnak a romjai, a melyeken még ma is fekszik nehány berozsdásodott régi divatú ágyú, akkor egyszerre tárult fel a gyönyörű halmokkal körülvett tengerparti lapályon fekvő kis városka gyönyörű látképével. A dombokra épített városka olyan, mint egy bájos festmény. A házak élénkvörös teteje, a tiszta fehér falak, a zöld „zsalugáterek", meg köröskörül a zöld környezet igen kellemes benyomást tesznek az emberre. Charlotte Amalia nem tartozik ama városok közé, a melyek csak távolról szépek és a közelről tekintve csalódást okoznak; Charlotte Amalia közvetlen közelből is megállja a helyet. A partra szálló hely közelében áll a régi St. Thomas erőd, pirosra mázolt zömök építmény, a mely érdekesen fekszik a pálmák zöld lombjai között. Egyáltalában a mi növényzet a szigeten van, úgy látszik mind e szűk területen van fölhalmozva, mert mint már említettük, a sziget többi része majdnem kopárnak mondható. Kevésbbé érdekesnek mondható az a nehány dán tüzér, a kik az erőd előtti kis térségen kurta pipából pöfékelve mint az unalom megtestesülése

járkálnak fel és alá. Hogyne unatkoznának, mikor az összes tüzérségi teendőjük abban áll, hogy példás tisztán tartsák az erőd nehány ágyúcsövét és hogy minden reggel 5 órakor hatalmas ágyúlövéssel reszkettessék meg a környék ablakait. Hogy mire kell St. Thomasnak minden nap reggel 5 órakor ez a hatalmas pukkanás, azt senki sem tudta megmagyarázni. Valószínű azonban, hogy még a régi

BEJÁRAT ST. THOMAS KIKÖTŐJÉBE.

rabszolga időkből maradt fenn ez a szokás, a mikor ezzel az ágyúlövéssel ébresztették fel a rabszolgákat.

A városka sajnálatosan csendes. Lépten-nyomon észrevehető, hogy egykor nagyszabású forgalomra volt berendezve; így például a szálloda óriási épület, oszlopcsarnokkal, nagy éttermekkel, számos vendégszobával. Az étterem azonban üres és üresek a vendégszobák. Egyetlen szál nigger-boy képviseli a hotelben az összes férfiszemélyzetet a portástól a „nigger-boy"-ig és egy szikár, csontos, feltűnően rút néger nőből áll az összes női személyzet. A főbb utczákon

számos üzlet van, az ékszerész-üzlettől egészen a besózott halakat árusító fűszeresig. De a legtöbb üzletnek csak a felirata van meg; maga az üzlet zárva van. A melyik pedig nyitott, azt is belehetne zárni, mert vevő nincs. A parton óriási raktárak állanak. Ezek egykoron kincseket érő árúkkal voltak megtömve, a melyeket Európa cserélt ki Amerikával és Nyugot-Indiával; ma mind üres! tátongóan, unalmasan üres.

ST. THOMAS PIACZÁN.

A mintegy 10—11 ezer főre rugó lakosságnak túlnyomó része itt is néger, szintén az egykori rabszolgák ivadékai. A dán nevelés okozta-e, vagy a nagy angol befolyás, annyi tény, hogy egész Nyugot-Indiában a St. Thomas szigetén élő négerek teszik az emberre a legjobb benyomást. Hasonlíthatatlanul tisztábbak, csendesebbek, mint a habanabeliek, vagy a kingstoniak! Házaik ugyan itt is szegényesek, de nem olyan rondák s nem olyan piszokfészkek, mint másutt. A néger férfiak öltözete a többi szigeteken átlag szedett-vedett rongyhalmaz; például: karimátlan czilinder, talpatlan czipő, világos csíkos posztókabát, a mely alatt nincs ing; az asszonyok pedig lomposak, rongyos szoknyával, hátul nyitva,

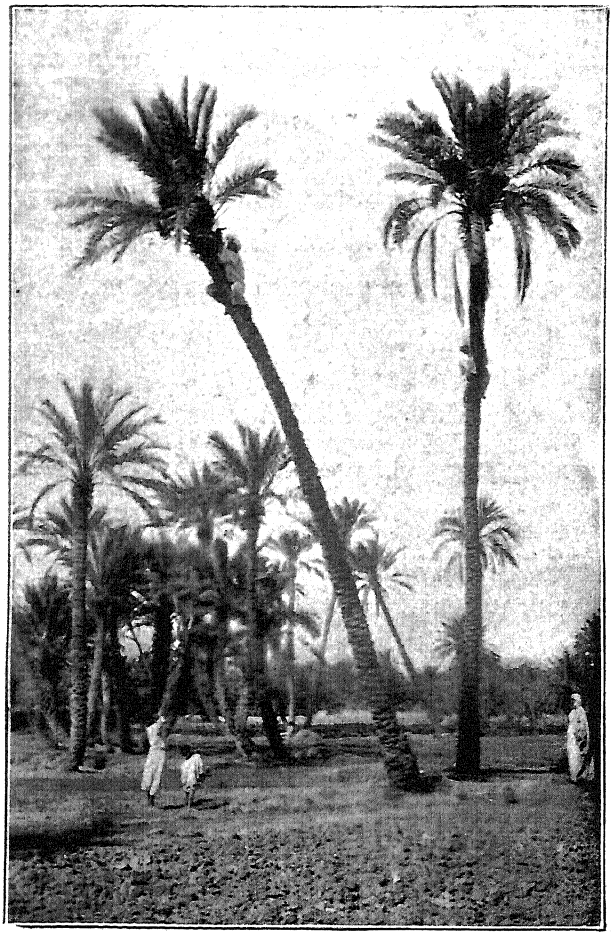
elől nyitva, ellenben tuli-piros nagy virággal a mindig rongyos szalmakalapon. St. Thomasban egyetlen ilyen alakot nem lehet látni. A férfiak, habár szegényesen, de elég tisztességesen vannak öltözve; a rendesen öltözött asszonyok között pedig akárhány csinos és rokonszenves külsejű alakot lehet látni.

Az európaiak között természetesen a dánok vannak a legtöbben, aztán hollandusok, francziák és angolok. Jóllehet ez az utolsó nemzet van számra nézve leggyengébben képviselve, azért a társalgás és üzlet nyelve az angol. Annyira az, hogy a hivatalos nyelv is angol, sőt a négerek is ezt a nyelvet beszélik, a mely nyelv az ő szájukból — keverve egy csomó infámisan kiejtett dán szóval — egyike a legfurcsább nyelveknek, a melyet hallani lehet.

*

Miután a Honduras st. thomasi tartózkodása két napra volt tervezve, további programmja pedig lényegesen eltért a mienktől, ennélfogva a továbbutazásunkra vonatkozólag némi aggályok állottak be. A Hondurasnak ugyanis az volt a programmja, hogy St. Thomas után Martiniquet érinti; (Ceci kapitány besózott húst meg szárított halakat vitt a Kis-Antillák „Gyöngyére“,) onnan Trinidadba megy és még egy-két kikötőt látogat meg Dél-Amerika északi partján. A mi tervünk egészen más volt: a nyugot-afrikai partokra igyekeztünk. Erről a vidékről az afrikai partokra jutni vajmi nehéz; közvetlen úton egyszerűen lehetetlen, mert nincs egyetlen olyan társaság, a melynek a hajói ilyen exotikus irányban közlekednének. Egyetlen lehetőség lett volna az, ha St. Thomast véletlenül érinti egyike azon amerikai hajóknak, a melyek Észak-Amerika keleti oldaláról Nyugot-Afrikába, Ázsiába vagy Ausztráliába tartanak. Ezek azonban rendkívül ritkán — havonként egyszer — közlekednek és akkor is csak kivételesen érintik St. Thomast egy vagy más okból. Elhatároztuk tehát, hogy a legrosszabb esetben a legközelebbi hajóval, a melynek czélja Európának valamely déli kikötője lesz, átkelünk Európába és annak valamelyik déli kikötőjéből folytatjuk az utat

a mi programmunknak megfelelő hajóval, a mely hajójáratot számos európai hajóstársaság tartat be. A legrosszabb esetben tehát csak egy hetet kell St. Thomason tölteni; ez pedig a barátságos nyájas kis szigeten nem éppen tűrhetetlen állapot.

DATOLYA-PÁLMÁK.

St. Thomas azonban még e tekintetben is túl tett önmagán. A Honduras eltávozása után a negyedik nap reggelén a parti erőd csúcsán a fehérkeresztes piros dán lobogó mellett az északamerikai Unio csillagos lobogója is látható volt. Jelezték, hogy egy északamerikai hajó tart a kikötő felé. Az északamerikai Egyesült-Államok irányában érzett nagyon kismérvű rokonszenv ellenére is ezúttal

mégis: „Éljen Amerika"! Most csak az a kérdés, hogy az amerikai hajó jön-e, vagy megy? Azaz hogy most megyen-e Afrikába, avagy onnan jön?

Ezt azonnal meg lehetne tudni és nem kellene még órákig várni, ha az ember a dán erőd csúcsáról kissé széttekinthetne. Ehhez azonban kulcs kell. Ilyen kulcs pedig minden idegen ember zsebében van St. Thomas szigetén. A „kulcs" tökéletesen hasonlít az északamerikai

„PÁRISI" SZABÓ HAYITIN.

dollárhoz; az egyik oldalára a dán király arczképe van nyomtatva, körülötte ezzel a felírással: „Dansk Westindisk Mont", a másik oldalára pedig egy kétárboczos vitorlás hajó van nyomtatva. Körülírás nélkül ez a „kulcs" nem más, mint egy dán dollár, a melyet a dán kormány kizárólag ezen gyarmatai számára készíttet. Ennek a dán dollárnak megvolt az a hatása, hogy a kapu előtt unalmában pipázó és hegyeseket köpködő tüzérkáplár megengedte, hogy egy kis szemlét tartsunk az öböl fölött a bástya fokáról, a melyen a dán lobogó pompás egyetértésben lobogott az amerikai csillagos zászlóval. A szemle a legnagyobb mértékben kielégítő, sőt nagyon örvendetes volt; tudniillik a kelet felé eső Long-Bayban nemcsak hogy amerikai hajó nem volt látható, de egyáltalában semmiféle

hajó; míg ellenben nyugot felől, a Water Island innenső oldalán sokat igérő külsejű szép nagy hajó tartott a bejárat felé, árboczán az amerikai lobogóval. Az amerikai tehát most jön hazulról és megy keletre — Afrika felé.

A Hotel St. Thomas összes személyzete — tudniillik a niggerboy meg a hosszú „niggress" — fejedelmileg lőnek megjutalmazva azon gyorsaságért, a melylyel a podgyászt a hotelből a „Mississipi" csónakjára szállították. Felesleges megemlítenem, hogy a gavalléros nagylelkűséget nem annyira a hotelben élvezett kiszolgálás minősége okozta, mint inkább a nem remélt szerencse fölötti öröm, hogy jött az amerikai hajó.

A nyugot-indiai néger viszonyokból az amerikai viszonyokba való átevezés nagyon kellemes volt. Az „átevezés" a szó szoros értelmében is vehető, a mennyiben a Mississipi partra küldött csónakjára is vonatkozhatik. Hófehérre mázolt pompás karcsú csónak volt, négy markos, fekete evezőssel, a kiknek sötét arczához kitűnően illett a fehér matrózbluz, meg a széles panama-kalap. A tisztán tartott Mississipi, a melynek fedélzetéről nehány utas nézegette a kikötőt, igen biztató benyomást tett, tekintettel az előttünk álló hosszú oceáni útra.

Éppen szenet raktak be a hajóra, a midőn a csónak a lépcsője alá ért. Mintegy 100 néger férfi, nő és gyermek futkosott eszeveszetten fel és le a keskeny pallón, a mely a szenesbárkát összekötötte a Mississipivel. A szén hajózási módszere ugyanis nagyon praktikusan van berendezve St. Thomas kikötőjében. A szenet berakó munkások ugyanis a keskeny pallón egy felvigyázó előtt haladnak el, a ki rovással jegyzi, hogy az illető munkás hányszor fut el előtte a teli kosárral. Minden kosárért egy-egy cent (mintegy 6 fillér) jár a munkásnak; képzelhető már most az a lázas sietség, a melylyel mindegyik igyekszik a felvigyázó szeme előtt a teli kosárral elvonulni. A módszer praktikusságát legjobban bizonyítja az a tény, hogy ezzel a módszerrel mintegy 300 tonna szenet lehet egy óra alatt behajózni.

ÖTÖDIK FEJEZET.

ST. THOMASTÓL CAP VERDEIG.

Mikor a Mississipi St. Thomasba befutott, azt lehetett volna hinni, hogy tisztán személyszállító hajó; ha nem is elsőrendű, de mindenesetre a jobbak közül való. Az alakja, a külseje, a tisztán tartott fedélzet, a nagyszámú legénység, a partra küldött csónak és legénységének minősége, mind ezen föltevés mellett szólott. Sőt a kapitány és a négy tisztje is azt a benyomást tették, hogy előkelő közönség szállításához szokott tisztikarral van dolgunk.

A Mississipi azonban nem volt személyszállító. Ellenkezőleg: teherszállító volt, a mely azonban — magától értetődik — a kétháromszáz dollárt fizető utast szívesen látja. A „Mississipi" a Mississipi folyammenti New-Orleansből jött St. Thomasba és programmjának első fele tökéletesen megfelelt a mi programmunknak, a mennyiben tényleg Ausztráliába tartott, Nyugot-Afrika jelentékenyebb pontjainak érintésével. Utjának végső pontja Sydney volt, Kelet-Ausztráliában.*

A rakományát már New-Orleans-ben teljesen kiegészítvén, St. Thomast csupán azért érintette, hogy az Atlanti-oceánt átszelő rengeteg útjára a szükséges szénnel lássa el magát. Mintegy kétezernégyszáz mértföld hosszú az út St. Thomastól São Vincentig a cap verdei szigetcsoporton, a melynek már azért is a legelső állomásnak kellett lenni, miután a legjobb akarata mellett sem érinthetett volna ebben az irányban más kikötőt, azon egyszerű okból, mert közelebbi kikötő az Atlanti-oceánon nincs.

* Íme egy eklatáns példája annak, hogy mily előnyös lesz Észak-Amerikának a panamai csatorna. A Mississipi azon esetben, ha Ausztrália felé vezető útját nem Afrika megkerülésével kellett volna megtennie, hanem a panamai csatornán keresztül, végig a Csendes-Oceánon, akkor mintegy 3500—4000 mértföldet takaríthatott volna meg.

Temérdek volt a hajó rakománya. Mindabból, a mit az északamerikai Egyesült-Államok termelnek, meg gyártanak és a mire Nyugot-Afrikának meg Ausztráliának szüksége van, abból jelentékeny mennyiséget vitt magával. Így például vitt magával pamutot, czukrot, melassét (a melynek nagyobb része a Cuba szigetéről már ismert Ingeniokból került New-Orleansbe), valamint temérdek dohányt — ugyancsak Cubából — továbbá gyapjút, bőrt és szárított húst, nem is említve a „készárúknak", azaz szöveteknek, vásznaknak, vasárúknak, konzerveknek, üvegárúknak és lőpornak óriási tömegét, a melyekből összesen mintegy négyezer tonnányit vitt magával a Mississipi.

Utasok azonban vajmi kevesen voltunk. Az első osztályon összesen hatan voltunk és Hamburgból való elindulásunk óta ez volt az első eset, hogy a női nem teljesen hiányzott az első osztályú table d'hoteokon. Az utitársak — bár az Unio bennszülött polgárai, tehát telivér yankeek voltak — az első pillanattól kezdve a legjobb benyomást keltették és már most előlegképen bevallhatjuk, hogy a hetekig tartó együttutazás alatt — az amerikaiak részben Capetownba, részben Ausztráliába utaztak — az egyetértés és a barátságos, szabadmodorú érintkezés soha egy pillanatra sem zavartatott meg. Az Amerikáról meg az amerikaiakról közkézen szálló híreszteléseket ezek a derék és tiszteletreméltó útitársak alaposan megczáfolták. Mindazokról a szertelenségekről, kiméletlen önzésről és a társadalmi érintkezésben tanusított túlságos fesztelenségről, a mely néha durvasággal határos, meg a teljes tudatlanságról — hiszen ezek a felsorolt tulajdonságok meg a „yankee" nálunk ugyanegy fogalom — ezeknél a gentleman-eknél szó sem volt. Es miután alig lehet feltételezni, hogy a véletlenül együvé került öt amerikai gentleman kivétel lett volna, hanem inkább typusai lehettek a közepes és átlagos amerikai úrnak, el lehet fogadni azt a feltevést, hogy nem a yankeek hibásak, hanem mi ismerjük őket tévesen.

*

A Mississipi az ilyen minőségű hajók szokásos gyorsaságával — azaz óránként 11—12 mértfölddel — morzsolta le a napi pensumát és így terv szerint 12—13 napot vett volna igénybe az út São Vincentig. Miután St. Thomas és São Vincent kevés eltéréssel ugyanegy magasságban feküsznek,* a betartott cursus csaknem egészen keleti volt. Az észak-keleti passzát által felvert hullámok nem a legkedvezőbb irányból jöttek. Tudniillik balról-előlről csapdosták a hajó falát, minek következtében a Mississipi csaknem állandóan a jobb oldalára átdűlve feküdt a meglehetősen felkavart oceánon. Minél künnebb jutottunk az oceánra, annál erősebb volt a hajó dülöngése; némelykor olyan mértékben fokozódott, hogy az étkezés csaknem lehetetlenné vált az erős bukdácsolás és himbálódzás következtében. A harmadik vagy negyedik napon a kapitány az elő- és közép árboczokra felvonatta a vitorlákat, a mely intézkedése folytán kettős czélt ért el. Először is nyertünk körülbelül egy mértföldet a gyorsaságban, másodszor pedig — és ez volt a fontosabb — a vitorlákba belefekvő szél a jobb oldalára nyomta le a hajót és megakadályozta abban, hogy ugyanolyan mélyen düljön át a bal oldalára. Az ebből beálló „ferde helyzetet" nagyon hamar megszoktuk, sőt a St. Thomas elhagyása után beállott tengeri betegség, a mely néhány utast levett a lábáról, azonnal megszűnt, mihelyest a Mississipi nyugodtabb helyzetbe hozatott.

A Mississipi legénysége kevés kivétellel négerekből állott. Úgy látszik, hogy az Unio négerei talán jobb kvalitásúak, mint azok, a kiket eddig volt alkalmunk megismerni Dél-Amerikában vagy a nyugot-indiai szigeteken, mert határozottan sokkal jobb benyomást tesznek az emberre. Eltekintve a fekete színtől meg a sajátságos illatuktól — a mely a legjobb indulatú elnézés mellett sem mondható kellemesnek — éppenséggel nem különböztek azoktól a fehérektől, a kik hozzájuk hasonló minőségben szolgálnak a hajókon. A modorukon meglátszott, hogy nemcsak ők maguk érintkeztek

* St. Thomas 19 fok alatt fekszik az Egyenlítőtől északra, az Ilhas do Cabo Verde pedig a 15—17-ik fok között, ugyancsak északra az Egyenlítőtől.

sokat a fehérekkel, hanem már a szülők vagy nagyszülők is, a mennyiben a négereink között volt egynehány, a kinek a színe meg az orra-szája az ősök valamelyikét — kompromittáló módon nem négeres volt. A könnyebb szolgálatot kinaiak végezték a Mississipin; a pinczérek, szakácsok mind kinaiak voltak. Szemétlapátolásra vagy az árúraktárakban teljesítendő munkákra nem igen vállalkoznak és nem is igen használhatók. Ellenben a hajó legdühösebb bukdácsolásánál is kifogástalanul „servirozni" a tele tál levest vagy a forró

SZÉNBERAKÁS ST. THOMASON.

teát, avagy a hajó legferdébb fekvésénél is vízszintesre megvetni a keskeny kajütt-ágyat, ez megfelel a kinai hajóalkalmazottnak. A feketék meg a sárgák úgy éltek mint a kutyák meg a macskák. A nagy fegyelem ellenére, a melylyel az amerikai kapitány a két ellenséges elemet pártatlan szigorral kormányozta, igen sűrű volt az összekocczanás, a mely alkalommal úgy a feketék göndör gyapja, mint a kinaiak hosszú czopfja pompás és kézzelfogható „támpontot" nyújtott a támadáshoz. A sárgák voltak a gyengébbek, mert rendesen és alaposan elpáholtattak, ha a feketékkel összetűztek. Nehányszor megtörtént ezen csaták alatt, hogy egy sürgősen szükségelt egyik-másik „chineeseboy" sehol sem volt található, míg végre a néger steward — egyszersmind a hajó spiczlije — valamelyik raffinériával kitalált búvhelyből húzta elő a czopjfánál fogva, a hova az illető sárga a „niggerdogs" elől való félelmében rejtőzött.

Az ötödik vagy hatodik nap reggelén ritkán megeső véletlen szerencse érte a Mississipit, illetőleg minket utasokat. Olyan dolog történt, a mihez az Antlanti-oceánt járó utasoknak csak nagyon ritkán van szerencséjök. Az történt ugyanis, hogy egy kis — havaria érte a Mississipit: a csavar csaknem felmondta a szolgálatot és igen nehezen forgott. Szerencsére hamar rájöttek a bajra és ugyancsak nagy szerencsére a véletlenül nyugodt felületű oceán lehetővé tette, hogy a csónakba szállott matrózok, illetőleg gépészek és fűtők a havariát hamarosan kijavítsák. A havaria abban állott, hogy — fű csavarodott a hajócsavar körül; a csaknem $1^1/_2$ méter átmérőjű és kétezer lóerőtől hajtott vascsavart a vizen úszó fű úgy körülbogozta, hogy csaknem meg sem moczczanhatott. Az ismeretes — vagy mondjuk inkább őszintén: a kevéssé ismert sargassum-fű volt, a mi ezt a kis zavart okozta és a mi a hajózások történetében nem gyakran szokott előfordulni. Már a Kolumbus karavellái között is zavart okozott ez a temérdek fű a vizen. Eleintén azt hitték a Kolumbus emberei, hogy a feléjök úszó temérdek vízihinár közeli szárazföldnek az előjele és nagy örömmel üdvözölték, a midőn a hajóikat egészen körülfogta; de midőn a láthatárt egészen beborította a fű és nemcsak napokon, hanem heteken át is vitorláztak a folyton szembe úszó hinár között, akkor a fű már inkább egy okkal több volt, hogy a zúgolódó legénység csüggedését fokozza és a hazatérésre való reményöket apassza. Csak jóval később, sok idővel Kolumbus után, jöttek rá a hajósok, hogy a golf-fű nem veszedelmes a hajóknak és hogy tulajdonképen mi a lényege.

*

Hogyan kerül az oceánra fű, még pedig ekkora tömegekben? Hogy ezt megérthessük, meg kell ismerkednünk az oceánnak egy sajátságos és érdekes tüneményével, az áramlásokkal.

Tudvalevő dolog, hogy a légköri áramlások az oceánok vizén is velük ugyanegy irányban haladó óriási áramlásokat hoznak létre (ámbár a szeleken kívül más tényezők is szerepelnek, a melyek

az áramlások fizikai tulajdonságait módosítják, mint például a föld keringése, a tenger vizének különböző fajsúlya és hőmérséke, a betorkoló folyamóriások, stb.) Ezeket az áramlásokat már a legrégibb időben ismerték a hajósok; egyrészt az előnyükről, a melyek segítségökre voltak, másrészt a hátrányukról, a melyeket útjok elé gördítettek. Az áramlások nem mindig olyanok, hogy szemmel is észrevehetők, mint a hogyan például a folyóvíz a folyammederben folyik; akárhányszor csupán arról lehet észrevenni a létezésöket, hogy a hajókat az útjokból eltérítik — ez a legfontosabb ismertetőjelük — vagy pedig a hőfokról, a víz színéről, vagy vizének sótartalmáról, stb. Így például a Behring-szorosban éppenséggel nem látható, hogy áram ömlik rajta végig, a melyik a Jeges-tenger felől jön, és egy másik áram, a mely a Csendes-oceán felől halad rajta keresztül. Nordenskiöld azonban mégis kimutatta, hogy a csak $12^1/_2$ mértföld széles Behring-szoros két partján a víz hőmérséke aránylag óriási különbséget mutat. Így például a nyugoti parton a víz hőmérséke a felszínen 5 fok volt, a mélységben pedig 0 fok, a keleti parton pedig a felszínen 12 fokot mutatott a hőmérő, a mélységben pedig 9 fokot. Nyilvánvaló tehát, hogy az amerikai parton csendes-oceáni meleg víz folyik bele a Jeges-tengerbe, emebből pedig hideg víz folyik le az ázsiai partok mentén a Csendes-oceánba. Vagy pedig Norvégia északi partján már a legrégibb időkben találtak olyan terményeket, a melyek határozottan Nyugot-Indiából kerültek oda, még pedig a Golf-áramnak olyan ágaiban, a melyek nem láthatók ugyan, de hogy léteznek, megvannak, azt éppen ezek a termékek bizonyítják. Ausztrália nyugoti partjain találtak olyan hajóroncsokat, a melyek egészen biztosan olyan hajókról származtak, a melyek Dél-Amerika csúcsánál mentek tönkre. Ismerik továbbá az áramlásokat az „úteltérítés“ folytán, a midőn ugyanis a hajók az előrehaladó útjukon kívül egy másik utat tesznek meg — persze szándékuk ellenére — jobbra vagy balra, hajtatván az észrevehetetlen áramlás folytán. Éppen így megtörténik, hogy az áramlással egy-két mértfölddel, vagy többel is, többet tesznek meg a hajók, ha az áramlás iránya ugyanegy irányú az útjokkal, vagy ellenkezőleg,

hogy a például 12 mértföldet megtévő hajó tényleg csak 9—10-et teszen meg, mert a hiányzó mértföldeket elvesztette az ugyanennyi mértföldet megtevő ellen-áramlás leküzdésében. Különösen kiadós ez az „úteltérítés“ a vitorlás hajók útján, a melyek gyenge szélben vagy szélcsendben tulajdonképeni útirányuktól messze eltéríttetnek az áramlás által. Én, e sorok írója, a ki haditengerészeti szolgálatom alatt éveket töltöttem vitorlás hajókon, az Indiai- vagy a Csendes-oceánon számtalanszor láttam a hajó parancsnokát aggodalmas helyzetben, a melybe az áramlás sodorta. Vagy milyen kézzelfogható példa továbbá az áramlásokra a Nansen esete, a ki a Jeges-tengeren szándékosan jégbe fagyasztatta a Fram-ját északra az új-szibériai szigetektől, hogy az áramlással együtt haladó jégtáblákkal hajtassa magát és a Fram tényleg a Spitzbergák és a Ferencz-József-föld között került ki ismét a szabad vízbe. Bizonyságai továbbá az áramlásoknak az oceánokon úszó temérdek tárgy, például ágak, fatörzsek, gyümölcsök, vagy a Jeges-tengerből az Atlanti-oceán északibb részébe leúszó hatalmas jéghegyek és jégtáblák. És az az ezer meg ezer üveg — a tengeri posta — a melyeket a vízből kifognak. Egynémely haditengerészetnél minden künnlevő hajó köteles minden délben egy jól eldugaszolt üveget a vízbe dobni, a mely üvegben kevés homok van súlyképen és egy czédula, a melyen a hajó neve, földrajzi helyzete, a vízbedobás dátuma stb. van feljegyezve. Igaz ugyan, hogy az az irány, a melyet egy ilyen vízbedobott üvegposta megteszen, ritkán felel meg az egyenes vagy a legrövidebb vonalnak és többnyire a legkalandosabb utakat teszi meg, de a legnagyobb bizonyossággal tanusítja az áramlások létezését és a tömegük folytán nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy megismerjük az áramlások irányát, gyorsaságát, szélességét, stb.

Kezdjük a leírást az Atlanti-oceán két aequatoriális áramlásával, a melyeket az Egyenlítő két oldalán állandóan fúvó passzát-szelek ébresztenek. Az északi aequatoriális áramlás nekimegy az Antilláknak, behatol a szigetek közé s a mexikói öblöt Florida déli csúcsánál hagyja el, mint úgynevezett Florida-áram. A mint ez a meglódult víztömeg elhagyja a floridai szoros-utat, a hol csodálatos sebes-

séggel mozog, azonnal északkelet felé fordul, s belekerül az Atlanti-oceán északi részében állandóan érezhető délnyugoti szél birodalmába. Ez a szél aztán áttolja a vizet Golf-áram néven az európai partok felé.

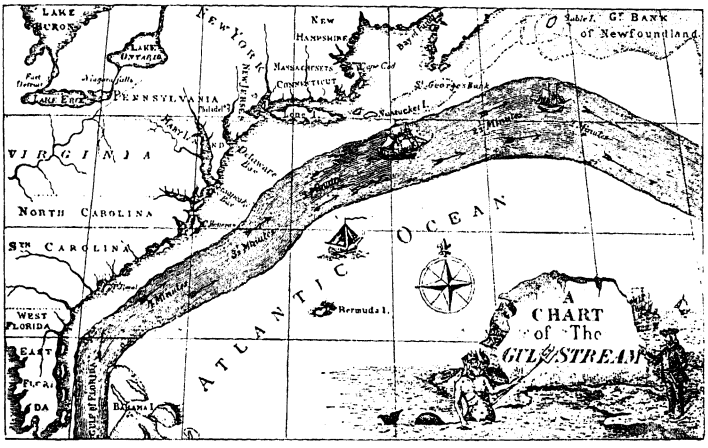
Ez a hatalmas, mozgó víztömeg beleütközve, Európa és Észak-Afrika kontinensébe, ismét kétfelé ágazik. Az egyik ága felmegy a sarkvidéki tengerekre, a másik pedig délfelé, verde-foki áramlás név alatt visszatér az aequatori áramlásba. A víz tehát az óramutató forgásával megegyező irányban kering az Atlanti-oceán északi részében.

A déli részen a délaequatoriális áram Dél-Amerika partjai mellett mint Braziliai áramlás indul délnek, ott a hideg délsarki oceán hatalmas nyugoti áramába olvad, azzal együtt eljut Afrika déli csúcsáig, a melybe beleütődve, vizének egy részét Benguela-áramlás nevezete alatt északra küldi, hogy pótolja azt a vizet, a mit az aequatoriális áram Afrika északnyugoti partjairól elvitt.

Gyorsaságra nézve a Florida-áram felülmulja az összes eddig ismert áramlásokat; átlag 72 mértföldre becsülik a naponként megtett futását, de a passzátok legnagyobb erőkifejtésének idejében számtalanszor mértek benne 100, sőt 120 tengeri mértföldnyi gyorsaságot 24 órában.

A nyugotról keletre tartó Golf-áram az ő gyors vizével nagy előnyére van a nyugotról keletre — tehát Amerikából Európa felé — tartó hajóknak. Ezt az előnyét mindjárt a felfedezése után fölhasználták a hajósok. A mikor ugyanis Cortez a mexikói hódítások idejében a mai Vera Cruz kikötőjében a flottáját felgyujtotta, azon czélból, hogy a toborzott hajólegénység szét ne rebbenhessen és a benszülöttek ellen megvívandó csaták elől meg ne szökhessen, előbb egyik legjobb vitorlását, a leggyorsabbat, Alaminos parancsnoksága alatt hazaküldte Európába, hogy V. Károlynak jelentést tegyen új felfedezéseiről. Alaminos, mint futár, igyekezett, hogy a legrövidebb úton jusson Európába s egyrészt ezen okból, másrészt meg azért is, hogy az Antillákon reá leső irígy és ellenséges kormányzók hajóit kikerülje, nem a már ismert úton — Cubától délre — vezette

hajóját, hanem a Cubától északra fekvő akkor még teljesen ismeretlen vizi utakon. Itt aztán számításán és tudtán kívül belejutott a gyors Golf-áramba és később ennek azon ágába, a mely az Azori szigetek felé ömlik, a mi által az akkori időkben példátlanul gyors idő alatt tette meg az utat Amerikából Európába. Még érdekesebb a Golf-áramnak a szereplése Franklin idejében, az északamerikai függetlenségi harczok alkalmával. Franklinnak ugyanis feltűnt, hogy azok a postahajók, a melyek Európából Észak-Amerika felé vezető útjukon a Golf áramban laviroznak, átlag két héttel később érkeznek

FRANKLIN BENJAMIN TÉRKÉPE A GOLF ÁRAMRÓL.

meg, mint azok a kereskedelmi hajók, a melyek magasabban északon — tehát az áramláson már kívül eső vizeken — veszik az utat Amerika felé. Ebből következtetve a Golf-áram irányára és erejére, egy amerikai tengerészkapitány segítségével megtervezte a Golf áram térképét és megismertette ezt az amerikai hadiflotta kapitányaival. Hogy a vitorlás hadihajók korszakában mekkora előnye volt ebből az ismeretből a hajósoknak, az ma talán el sem képzelhető.*

* A mellékelt térkép hű másolata (kicsinyítve) a Franklin térképének. Az áramlásba beírt számok: 3 Minutes, 4 $^1/_2$ Minutes stb., az áramlás gyorsaságát jelzik t. mfd.-ekben. (1 „Minute“ egyenlő 1 perczczel, annyi mint egy ívpercz az aequatoron, a mi egyenlő 1. t. mfd.-del.) A térkép jobb alsó sarkában Franklin önmagát rajzoltatta le, a mint Neptunnal tárgyal a Golf-áram tulajdonságai felől.

És most visszatérhetünk ahhoz a havariához, a mely a Mississipit a cap verdei szigetek felé tartó útján érte.

Ugyanis azon körülmény folytán, hogy a Golf-áramnak az európai partokig átjövő ága az Azoroknál és a Kanári-szigeteknél délre kanyarodik és összefolyik az aequatoriális északi áramlással, bezáródik a kör és egy rengeteg terjedelmű vízgyűrű jön létre, a melynek a mozgása — mint már említettük — megfelel az óramutató mozgásának. Az a rengeteg vízfelület, a melyet ez a mozgó gyűrű zár magába, sokkal nyugalmasabb, mint a széleit alkotó áramlás és ennélfogva az oceán úszó termékei, például fatörzsek, ágak, levelek, hajóhulladékok stb. ezen a csendesebb vizen gyűlnek meg. Ennek az úszó terméknek túlnyomó nagy részét egy fűféle teszi ki, a golffű vagy sargassum. A golffű nem a tengerben terem, hanem a partok fenekén meg a sziklák oldalain, a honnan a tenger áramlásai meg a viharok által felkorbácsolt hullámok tépik le és hajtják tova. A golffűnek számos olyan fajtája van, a melyik úszik a vizen; a szálas hajtásaikban ugyanis levegővel telt apró hézagok vannak és ezek tartják fenn a vizen. Az oceánnak ez a jelensége nem olyan gyakori, a mint az az eddig mondottakból következtethető lenne; a hajózási naplók feljegyzésein alapuló megfigyelések szerint 10—12-szer teszi meg egy hajó a rendszeres útját az Atlanti-oceánra, a míg egyszer találkozik a nagy kiterjedésű fű-mezőkkel. Nekünk még abban is „szerencsénk“ volt, hogy a velünk szembe jövő fű-mezők helyenként beláthatatlan hosszúságban vonultak el előttünk, mindenkor pontosan abból az irányból, a melyből a szél fújt.

*

Hajóval ritkán találkoztunk; a 13 napi úton talán csak két-három ízben láttunk a távolban egy-egy feltünedező pontot, a melyben a hajótisztek gyakorlott szeme felismerte a füstöt. Maga a hajó teste egyszer sem jött láttávolba. Ellenben igen gyakran találkoztunk a repülő-halak rajával. Jóllehet már számtalanszor láttuk őket és már

meg is unhattuk ezeket az apró fürge lényeket, azért mindannyiszor érdeklődéssel néztük vidám ugrálásukat, ha a közelünkben feltűntek. Talán az Isten nem is azért teremtette őket ilyen óriási tömegben, hogy temérdek más viziállatnak szolgáljanak táplálékul, mint inkább azért, hogy szórakoztassák az embert az oceáni út végtelen unalmában. Már a cap verdei szigetcsoport közelében járhattunk, illetőleg két-három napi járásra lehettünk azoktól, a midőn a delfineknek szokatlanul nagy csoportja került az utunkba. A Mississipi szakértőinek véleménye szerint vagy 500 példány lehetett együtt. Nagyobbára fiatal példányok voltak, a melyek eleven pajkossággal űzték egymást és bukfenczeztek egymáson keresztül. Száz meg száz volt köztük, a melyik legalább háromszor akkorát ugrott a vízből, mint a milyen hosszú volt ő maga. A folytonosan megismételt merész és gyönyörű ugrással azt a bonyomást tették, mintha gyönyörködnének abban a czuppanásban, a melyet a visszazuhanásukkal létrehoznak, vagy gyönyörködnének a felfecskendezett víz habzásában. Néha négy-öt-hat ugrott ki egymásután ugyanazon a ponton, egyenesen mint a nyíl és egy szép ívet írva le a levegőben, fejjel előre buktak a vízbe. Olyanok voltak, mint a pajkos gyermekek az uszodában, a mikor túláradó jókedvökben ugrálnak, pajkoskodnak, bukdácsolnak és egymást „buktatják", minden más ok nélkül, csupán azért, mert gyermekek, mert fiatalok és boldogok.

HATODIK FEJEZET.

SÃO VINCENTTŐL FREETOWNIG.

A 13-as szám nem mindig szerencsétlen szám. Ezúttal legalább nem volt az: St. Thomas elhagyása után a 13. napon csaknem tökéletes szélcsendben és tükörsíma tengeren tűnt fel előttünk a Monte Verde, mellette pedig egész sorozata a legfurcsább és legszokatlanabb alakú szikláknak — São Vincent szigetének kimagasló csúcsai. A szirtek annyira szakadozottak és barázdásak, úgy tele vannak kiálló nyúlványokkal meg legömbölyített szögletekkel, hogy kis képzelődéssel az ember a végletekig nagyobbított emberi arczokat vél látni, a melyeket az életből vagy rajzokból ismer. Csak egy híresebb nevet valakinek ki kell ejteni és a képzelet rögtön ráismer a híres férfiú arczvonásaira az egyik vagy másik kiszögellő hegycsúcs száz meg száz redői és barázdái között.* A lassan előrehaladó hajó előtt mindinkább tisztul a kép; a hegyek határozottabb alakot vesznek fel és csakhamar rájövünk, hogy a szigeteket azért nevezik Ilhas do Cabo Verde-nek, azaz „Zöldfoki" szigeteknek, mert zöldségnek sehol semmi nyoma. Minden a legtisztább vulcanikus képződmény; a hegyek közelről nézve a legerősebb fantáziával sem látszanak másnak, mint a mik: tudniillik szerteszét szaggatott, barázdákba tépett, meztelen kopár hegyek, a melyeknek a barázdáiban még ott fekszik a megkövesült láva. Az Ilha dos Passados (Madársziget) megkerülése után azonnal feltűnik előttünk a kikötő, egy csaknem teljesen

* A képzelődés útján létrejött emberi arczok vonásai azonban nagyon emlékeztetnek a 80-as években divatos papircsíkokból készített kombinált fényképekre, a melyek egyszerre három ember arczvonását is mutatták, ha az ember a képet más-más oldalról nézte. Így például emlékszem képekre, a melyek jobbról nézve a Bismarck képét mutatták, balról a Kossuth Lajosét, előlről nézve pedig a — római pápát.

zárt kráter-völgy, a melynek az északi falát egykor elmosták a hullámok vagy bedöntötte a földrengés.

São Vincent sziget egyike azon 18 szigetből álló csoportnak, a mely mintegy 300 t. mtf.-re fekszik Nyugot-Afrikának ide legközelebb eső csúcsához, a Cap Verdéhez és együtt 3850 négyzetkilométer területük van. Valamennyi között a legfontosabb São Vincent szigete; de nem azért, mintha ez volna a legnagyobb, vagy legnépesebb a szigetcsoportban, hanem azért, mert São Vincentnek van az egész csoporton a legnagyobb és legbiztosabb kikötője, a Porto Grande és ebben a kikötőben fekszik a főváros: Mindello.

Nos, ebbe a Porto Grandeba fordult be a Mississipi, még pedig minden külsegítség nélkül, azaz a kikötőből szokásosan kiküldött kalauz vezetése nélkül. Porto Grande tudniillik olyan biztos és sima medenczéjű, hogy bármely pontján bátran horgonyozhat minden hajó; a hova a horgony esik, jó helyre esik és biztosan fog. A Mississipi horgonya talán még el sem érte a feneket, a midőn mintegy 5—6 apró csónak közeledett a hajóhoz, tele fiatal, apró néger gyerekekkel, anyaszült meztelen állapotban; a gunyájuk — nadrág és kabát — mellettük volt a csolnakban. (São Vincenten egy lélek sem jár meztelenül.) A fiatal rajkók kezüket nyujtogatva felénk, elkezdtek kunyorálni és kérni, de nem tudtuk megérteni hogy mit kérnek. A kapitány aztán megmagyarázta egyetlen mozdulattal: egy pénzdarabot mutatott a gyermekeknek és aztán a vízbe dobta. Mint a megriasztott békasereg a tó partján, úgy ugrált az egy-két tuczat fekete nebuló a vízbe, fejjel előre a rézpenny után és egy perczczel később marakodva merültek fel, közrefogva a győztes búvárt, egy 10—12 éves rokonszenves képű gyermeket, a ki vigyorgó arczczal és irigylésre méltó fehér fogsorral, diadalmasan mutatta „a tengerből felhozott kincset".

Az egészségügyi meg a vámügyi eljárások bevégeztével szabad volt a közlekedés és a partra mehettünk. Tizenhárom napi egyhuzamban tartó ringálás és himbálódzás után olyan pompás érzés ez, a melyet senki más el nem képzelhet, csak az, a ki megpróbálta. São Vincent egészen kellemes benyomást tevő kis városka.

CAP VINCENTE.

Megjegyzendő, hogy São Vincent alatt nemcsak a sziget, hanem a város értendő, mert sem a Porto Grande név használata nem szokásos, még kevésbbé Villa do Mindello, a kikötő tulajdonképeni és egyetlen városkája. Az apró házak a lávával kirakott járdák mentén, meg az apró, négyszögletű térségek, szokatlanul tiszták, tekintetbe véve azt a körülményt, hogy Mindello város 7500 lakosának túlnyomó része néger, a mi pedig fehér, az is portugál. Sőt a középületek egynémelyike, a melyeknek hivatalos jellegét mutatja a rajtok lengő kék-fehér portugál lobogó, egészen európaias jellegű. Legnevezetesebb valamennyi épület között a tanácsháza. De nem azért, mert talán architektonikus külsejével imponálna, hanem azért, mert São Vincent nagy ritkaságának egyetlen példánya ennek az épületnek az udvarán áll. Tudniillik egy — fa; egy valóságos, igazi fa, egy eucalyptus. A szigeten ezen a fán kívül csak egyetlenegy van még, egy datolyapálma, a melynek gyümölcseit azonban São Vincentnek a legöregebb bennszülöttje sem látta soha, azon egyszerű okból, mert még sohasem gyümölcsözött.

Ma, az azóta épített vízvezeték és az öntözés lehetősége következtében, állítólag már egész kis erdő keletkezett Mindelloban és környékén, a mely jóakaratú túlzás úgy értendő, hogy a nagy vízmedencze körül legalább is egy féltuczat fiatal fácska van, a város körül pedig Thujafa-erdőcske, a mely azonban ma is inkább bokor, mint fa. De abban az időben, a mikor a Mississipivel ott horgonyoztunk, az említett két fán meg egy kevés elnyomorodott bokron kívül alig volt egyéb, mint kevés elszáradt fű. A tizennyolcz szigetből álló csoportban mindenesetre São Vincent a legkopárabb. Egynehányon, mint például St. Antaon, São Thiagon, Santa Lucián vagy Fogon és Bravan megterem a kávé, czukor, mandioca, dohány, továbbá több gyümölcsféle, például a pisang, narancs, czitrom; csak éppen São Vincenten, az esőben legszegényebben, nincs egyéb, mint szén és szén, a mely azonban nem itt terem, hanem messze földekről hozzák, főképen Angliából. Megjegyzendő, hogy az egész csoporton rendkívül ritkán esik az eső. Rendszeresen az esztendőnek csak egy-két hónapjában van

eső, de São Vincenten megtörténik, hogy néha egymásután három esztendőben egy csepp sem esik. Innen van az a nagy ivóvíznyomorúság is. A sziget túlsó oldalán, mintegy 15 kilométerre Porto Grandetől van ugyan forrás, a melynek vize elegendő lenne a nehány ezer lakosnak, de az áthozatala rendkívül fáradságos. Az ivóvizet tehát desztillálják, a hogyan ezt már odaát — Dél-Amerika nyugoti partján — Iquiquében, Antafogastában és Calderában láttuk.

A néger városrész, habár hasonlíthatatlanul tisztább, mint az eddig látott négerektől lakott városrészek, itt is nyomorúságos, szegényes és bűzös. (Az a bizonyos kis mellékhelyiség itt is ismeretlen és egészen mellékesnek tartatik.) Az apró kunyhók kőből vannak ugyan építve, de a kövek malter helyett csak agyaggal vannak imígy-amúgy összetákolva, a belsejükben pedig együtt van minden, a mi a néger családnak „mindene": a disznók, a gyermekek, a kecskék meg a majorság. Minden ház előtt van egy alacsony agyagpadka és minden padkán ül egy-két vénebb meg fiatalabb néger és pengetik a mandolinot. A kép emlékeztet a mi kisebb vidéki városainkban ismeretes czigánysorra, a hol ugyanilyen módon látható a küszöbön ülő „dádé meg rajkó", a mint „zenegyakorlatot" tartanak. A különbség abban áll, hogy míg a mi „fürtöseink"-nél ezek a gyakorlatok idővel néha a művészettel határos képzettséggé fejlődnek és tisztességes kenyérkeresetté válnak, ezek a feketék megmaradnak a primitiv pengetésnél, a mivel sohasem keresnek kenyeret.

São Vincentben a kenyérkeresetnek csak egyetlenegy forrása van: a szén, a minthogy a szén hozta egyáltalában létre a szigetek benépesítését és jelentőségének ilyen fokra való emelését. Még a fehérek is — összesen mintegy háromszázan lehetnek, a kikből talán száz angol és német, a többi portugál — a szénből élnek. Ők hozatják és tartják raktáron, a feketék pedig hajóra rakják. Az 1836-ik esztendőig ugyanis São Vincent alig szerepelt az ismert szigetek lajstromában. Ebben az esztendőben történt, hogy az angol „Kelet-Indiai Társaság" a São Vincenttől jóval mélyebben délre fekvő St. Helena szigetét eladta az angol kormánynak és

eddigi szénállomása helyett St. Helenán, most São Vincenten állított fel szénállomást az afrikai és délamerikai partok felé közlekedő hajók számára. A milyen mértékben fokozódott a gőzösök száma, azaz minél több volt a szénfogyasztás, annál inkább fejlődött São Vincent is, a hova mind sűrűbben telepedtek le a fehérek, a kik aztán gondoskodtak arról, hogy elegendő munkáskéz is legyen a szigeten. A közeli afrikai partok kifogyhatatlan forrásként szolgáltak erre a czélra, a mi annál könnyebben ment, mert a rabszolgakereskedés csak 1856-ban szünt meg a Cap Verde szigeteken. Az évtizedekig tartó viruló korszak, a mely alatt São Vincent a fénypontját érte el, hirtelen nagyot zökkent. De nem a gőzösök közlekedésének csökkenése folytán, hanem ellenkezőleg: a hajózási technika fokozottabb fejlődése következtében. Tudniillik, minél nagyobbra építették a hajókat, annál több szenet vihettek azok magukkal a hazai kikötőből és minél tökéletesebbek lettek a gépek, annál inkább redukálódott a szénfogyasztás.* Így tehát a Cap Verde szigetek érintése szénfelvétel czéljából nem volt többé létszükséglete a nagy oceáni gőzösöknek. Azonkívül nagyszabású versenytársak lettek e téren Teneriffa a Kanári-szigeteken és Punta Delgada az Azorokon, a mely kikötőknek São Vincent fölött meg van az az előnyük is, hogy ott a szén olcsóbb, a kikötők ott is biztosak és a mi a fő: ott van víz! Ugyancsak nagy csapás volt a szegény mindellobelieknek, hogy a sóra, erre a második fentartó elemükre, a melyet a tenger vizéből főztek és Braziliába vittek, a braziliaiak olyan óriási beviteli vámot vetettek ki, hogy esztelenség lett volna a további bevitele.

A szegény cap verdeiek hiába könyörögtek a kormányhoz Lisboâban, hogy tegyen valamit az érdekükben, ne hagyja pusztulni és veszni a szigetcsoportot, a mely nem is gyarmatja, hanem valóságos kiegészítő tartománya az anyaországnak; hivatkoztak arra

* Az 50-es években még 2—2·5 kilogramm szenet számítottak lóerőnként egy órára, a mely szénfogyasztással a hajó alig volt képes óránként 10 tengeri mértföldre. 20 évvel ezelőtt is még 1—1·5 kilogramm kellett; ma pedig a 3—4-szeres expanzios gépekhez nem kell több, mint 0·7 kilogramm óránként és lóerőnként, miközben a 10 ezer tonnás hajók 18—20 mértföldet is megtesznek óránként.

is, hogy hiszen ők kétszáz conto de reist* jövedelmeznek évenként az országnak és azonkívül kiegészítő láncszemét teszik a dél-amerika-európai kábelnek.** Szóval ők is fontos tényezői az országnak. Kértek vízvezetéket, kikötő-munkálatokat, más közigazgatási rendszert, a mely szerint ne csak kötelességük legyen az országgal szemben — értsd: ne csak adófizetők legyenek, — de nem használt semmit. A lisboâi kormánynak a legkisebb gondja is nagyobb volt, semhogy az istenhátamegetti nehány rongyos szigettel is foglalkozzon.

*

A Mississipi ott tartózkodása idejében a kis Villa do Mindello szokatlanul élénk és eleven lehetett és a Casa di Gobernio előtti térségen együtt volt a város lakosságának a nagyobb része. A véletlen folytán úgy történt, hogy velünk egyidejűleg nehány hadihajó tartózkodott Porto Grandeben; két nagyobb német vitorlás iskola-hajó — a Moltke és Nixe — került véletlenül össze a különben ritkán érintett kikötőben. A Moltkén a tanfolyamokat végzett és kimustrált kadettek tettek egy földkörüli utat, a Nixén pedig az altisztekké képzendő hajóstanonczok tették az első nagyobb útjokat. A portugál hadilobogó két kisebb fajtájú ágyúnaszád árboczán lengett, a Cacongon és a Massabin. Érdekes volt összehasonlítani a két nemzet hajóját a vizen és a legénységet a szárazon. A német hajók — igaz, hogy jelentékenyen nagyobbak voltak, mint a portugálok — mint a ragyogó tisztaságnak, rendnek és fegyelemnek a végletekig vitt jelképei úsztak a vizen. Szédületes magas árboczaikon olyan feszes volt a temérdek kötél, mint megannyi hegedűhúr; a fémrészek ragyogtak, mint a tükör és az itt-ott felhangzó vezényszavakon kívül egy hangos szó nem volt hallható a fedélzeten. A Cacongo és Massabi jellemzésére ugyanezeket nem mond-

* Egy conto de reis annyi, mint egy millio reis, egyenlő 4440 koronával.

** Említettük Pernambucónál, hogy a délamerika-európai tengeralatti kábelnek a három góczpontja: Recife, Sao Vincent, Lisboâ.

hatjuk. Még élesebb volt az ellentét a partrabocsátott legénységek között. A mezítlábas portugál matrózok már termetre nézve is alatta állottak a németeknek. A legtöbbje vézna, sovány volt, a ruházatuk pedig hanyag. A német fiúk erősek voltak, csontosak és jól tápláltak; egyenruhájuk, ámbár tökéletesen ugyanoly szabású, mint a portugáloké, kifogástalan tiszta és a testhez szabott és valamennyinek czipő a lábán.

Emelte a németek tekintélyét az is, hogy mind a két délutánon a Moltke zenekarát kirendelték a város főterére concertezni. Képzelhető a néger lakosság lármás izgatottsága a rendkívül ritkán élvezett gyönyörűségek láttára és hallatára. Tátott szájjal, bámuló szemekkel figyeltek a szokatlan hangokra. A néger bohócz-természete azonban csakhamar megnyilatkozott; groteszk és rendkívül nevetséges mozdulatokkal utánozták a zenészek gyorsan változó kézfogásait és felfújva a fekete arczukat, nagyokat recscsintettek tölcsér alakúvá formált tenyerükbe. Egynehány fiatalabb pár körbefogódzva hamarjában bált rögtönzött és mezítláb súrolva a lávakövezetet, valczerszerű lépésben tánczoltak valamely opera-nyitány zenéjére. (Pedig bátran lehetne fogadni, hogy valczernek soha még a hírét sem hallották.)

Két napi horgonyzás után a Mississipi — elvégezvén a teendőit és megrakodva szénnel, mi utasok pedig könnyű kedélylyel és várakozásteljes reményekkel indultunk meg az érdekesnek igérkező nagy útra — Afrika körül.

HETEDIK FEJEZET.

SIERRA LEONE. (FREETOWN.)

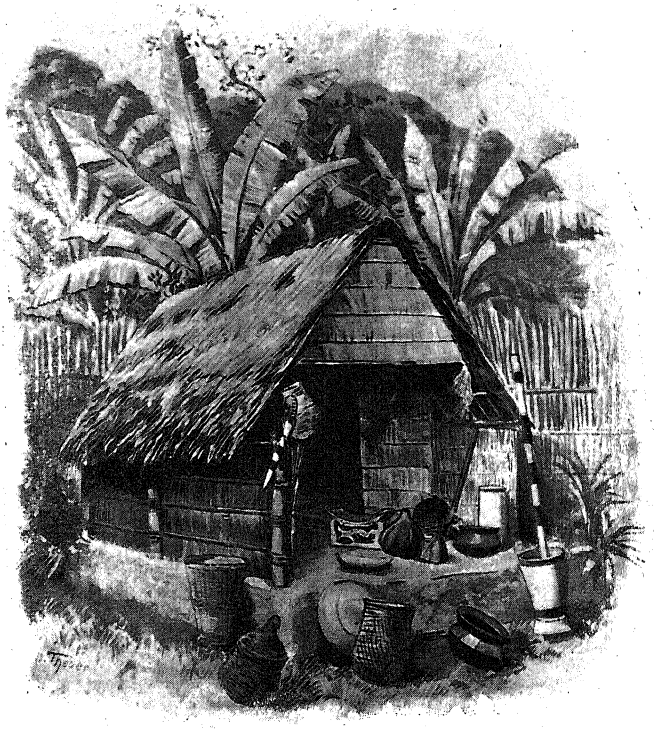
Afrikának az a partrészlete, a mely felé a Mississipi haladott, az a részlete a földnek, a mely minket fiatal gimnazista korunkban sokkal inkább érdekel, mint a földgömb bármely más része. (A mi gimnazista korunkban legalább így volt.) Ifjúkori olvasmányainkban ugyanis a Borspart, a Rabszolgapart, Elefántcsont- és Aranypart nagyobb szerepet játszottak és a fantáziánkat sokkal inkább izgatták, mint akár a Csád-tó környéke Afrikában vagy az Amazon völgye Brasilia belsejében. Sierra Leone is izgatta annak idejében a képzeletünket és szépen hangzó nevével örökké meg is maradt az emlékezetünkben.

Talán egy negyedszázaddal az iskolában tanult ismertetés után történt, hogy alkalmunk nyílott a fantáziánkban élő földdarabot szemtől-szembe láthatni. Freetown ugyanis, a Sierra Leone angol gyarmat fővárosa volt a Mississipi legközelebbi állomása, hogy ott árúinak egy részét leadja és más czikkeket vegyen föl.

Afrikának földrajzi és politikai viszonyai a földrajzban kevésbbé jártas olvasó előtt többnyire zavarosak, nem egészen érthetők. Történik ez azon körülménynél fogva, hogy az egyes területek határai meg belterjedelme, az utolsó évtizedekben többször változott és többször történt, hogy a határok eltolódtak, egybeforrtak, vagy gazdát cseréltek. Zavarosak azért is, mert az olvasó rendelkezésére álló térképek sokkal kevésbbé részletezettek, semhogy az egyes területeknek a határain, terjedelmén eligazodhatnék, vagy kivehetné belőlük, hogy egyik-másik terület melyik nemzetnek a tulajdona, vagy melyik államnak a fennhatósága alá tartozik, hova tartozott régebben és kié most. Ez okból engedtessék meg, hogy az általunk

érintett városoknál, illetőleg parti területeknél a róluk elmondandók könnyebb megérthetése czéljából kissé bővebben foglalkozzunk olyan részletekkel is, a melyek némileg magyarázatot nyujtanak földrajzi, világpolitikai és történelmi szempontokból.

Már gyermekkorunkban tanuljuk a földrajzban, — az én időmben legalább tanították — hogy Afrikának az alakja olyan pisz-

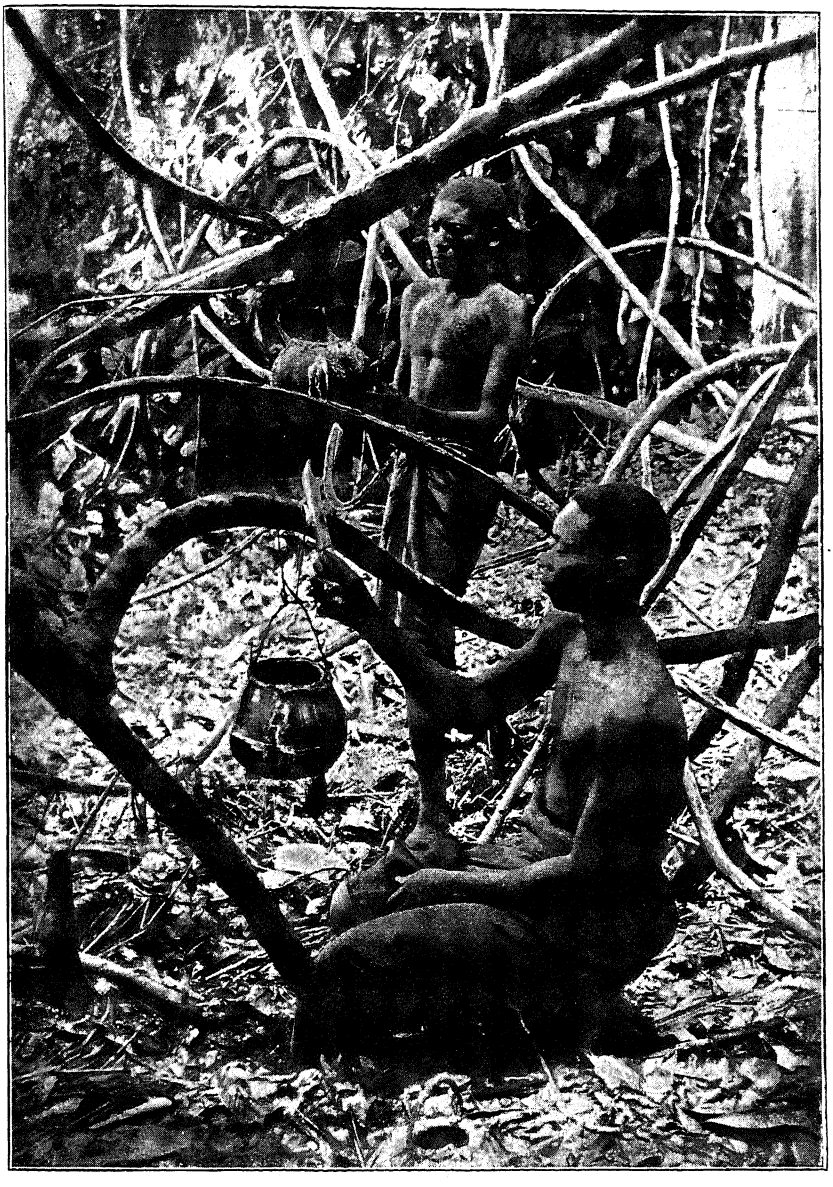
JÓMÓDÚ BENNSZÜLÖTT LAKÁSA SIERRA-LEONEN.

toly vagy revolver alakjához hasonlít, a melynek rövid a csöve, az agya pedig vaskos, zömök. A hasonlat tényleg találó. Azon a helyen, a mely megfelel a pisztoly-agy legömbölyített végének, fekszik Sierra Leone, az a partrész, a hova most a Mississipi tart.

*

A São Vincent és Freetown közötti utazásunk tökéletesen emlékeztetett a Brazilia északkeleti partja közelében tett utazásunkra;

ugyanis lomha vizű csendes oceánon haladtunk, a melynek különben is lusta hullámzási kedvét mindannyiszor elvette a naponként kétszer megeredő eső, a mely alkalommal olyan tömegekben hullott

A KAUTSUK-LIAN MEGFURÁSA, KAUTSUKGYŰJTÉS CZÉLJÁBÓL.

felülről az áldás, mintha egy oceán nyílott volna meg felettünk. Az eső pedig tudvalevőleg olyan alaposan lecsendesíti a tenger hullámait, mint akár az olaj. Sierra Leone partja ugyanis már bele-

esik a szélcsend-övbe, abba a mintegy hat-hétszáz mértföldnyi széles csíkba az Egyenlítőtől északra, a mely az észak-keleti és dél-keleti passzátot egymástól elválasztja.

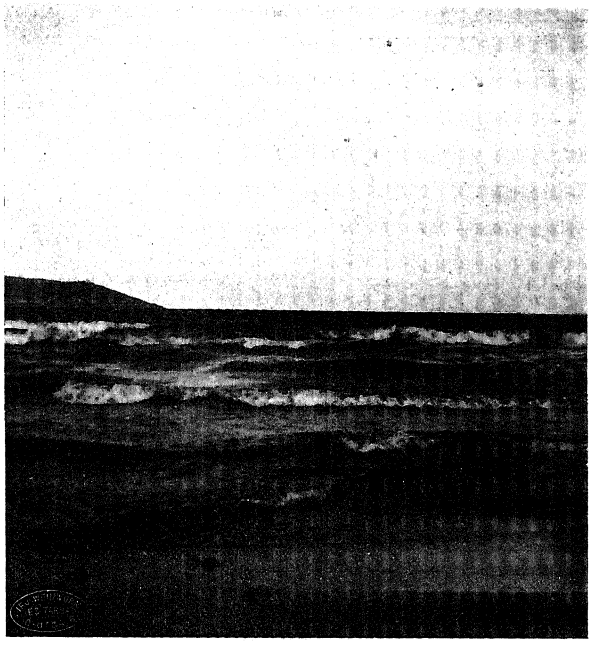
Kereken öt nap kellett a Mississipinek a mintegy 900 tengeri mértföldnyi útra Sao Vincenttől Freetownig. Az ötödik nap délutánján a párával túltelített levegőben alacsonyan fekvő homályos vonal emelkedett a sötét szennyes-barna, mozdulatlan felhők, meg a mogorva-zöld oceán összefolyásából álló láthatár fölé. A mint közeledtünk, az alacsony vonal fölött egy második sötét vonal tűnt föl és nehány mértfölddel haladva előre, ezek fölött egy harmadik vonalat is kivehettünk. A három egymásfölötti vonal együttesen Afrika partjának a körvonalai. Az első vonal az alacsony homokos part; fölötte a második vonalat a sűrű, csaknem egybefolyó mangrove-bozót hozza létre; az ezek fölötti harmadik vonalat pedig a partoktól távolabb eső alacsonyabb halmok és ezeknek erdői alkotják.

Egy órával később átestünk az angol gyarmatokat jellemző szigorú, de egyszersmind udvarias és előzékeny módon végrehajtott egészségügyi vizsgálaton (a vizsgálatot vezető orvos ezúttal kivételesen olyan udvarias volt, hogy vallatásunk alkalmával nemcsak a pipát vette ki a szájából, hanem a kezeit is a nadrágzsebekből). Nem találván kifogásolni valót sem az utasokon, sem a rakományon, megkaptuk az engedélyt a parttal való közlekedésre és 15 perczczel ezután a hosszú oceáni úttól berozsdásodott és kissé elgémberedett lábakkal léptünk a partra. Nem is a partra, hanem — Afrikára.

*

Sierra Leonét, a jelenlegi angol gyarmatot háromszor is fölfedezték. Először 1447-ben a portugál Alvaro Ferdinand és 20 évvel később egy honfitársa, Pedro de Cintra fedezte föl. Ettől a két portugáltól ered a mai regényes elnevezés is. Egyikük így nevezte el arról az „oroszlánszerű bőgésről", a melyet az itt mindennapi viharok meg a parton megtörő hullámok mennydörgése idéz elő; Cintra pedig így nevezte el a hegyek mogorva és vad kinézése

miatt. A portugálok azonban semmit sem törődtek a felfedezett földdel és így egy angolnak, Hawkins kapitánynak harmadszor volt alkalma Sierra Leonét felfedezni, a mely hely kitűnő központnak mutatkozott az angolok akkori időkben pompásan jövedelmező üzletéhez, a — rabszolgakereskedéshez. Sierra Leone azonban nem sokáig maradt központja az afrikai partok rabszolgakereskedésének. Anglia ugyanis már 1772-ben kijelentette — és dicsőség érette

HULLÁMTÖRÉS SIERRA LEONE PARTJAIN.

ennek a hatalmas nagy nemzetnek, hogy ő volt a nemzetek legelsője, a ki ezt a kijelentést tette — hogy mindazon rabszolga, a ki britt területre lép, abban a pillanatban megszűnt rabszolgának lenni. A néger rabszolgák erre a kijelentésre olyan tömegesen jelentek meg, britt területen, hogy az ügy kezdett kissé terhére lenni Angliának. El is határozták, hogy Nyugot-Afrikában négerkoloniát alapítanak, a mely czélra 1787-ben egy néger törzsfőnöktől megvettek Sierra Leonen egy nagy darab földet, a melyen nehány száz négerrel megalapították a jelenlegi Freetownt, a „Szabadok Városát“. Mikor

a mult század elején a rabszolgaság intézményét egészen megszüntették, — britt területen — a felszabadult rabszolgák száma rohamosan nőtt. Ezrével telepedtek le a négerek, a kikhez nemsokára a nyugot-indiai szigeteken — Cubán, Jamaicán, Porto Ricón — felszabadult feketék is csatlakoztak, Freetown egyre fejlődött és nagyobbodott; a Kolonia belsejében is egymásután keletkeztek a népes falvak. A szabad, de azért a munkára „gyenge erőszakkal" rákényszerített négerek dolgoztak is és Sierra Leone csakhamar központja lett a nyugot-afrikai angol gyarmatoknak, a honnan a legtöbb arany, rizs, pálmaolaj, meg díszfa került forgalomba. A területet folyton nagyobbították úgy a part hosszában, mint befelé a „sötét" Afrika felé, vagy pénzzel vagy fegyverrel, annyira, hogy a kezdetben csak a tengerbe mélyen benyúló kis félszigetből álló terület a mi időnkben, a 80-as évek végén már 72 ezer négyzetkilométerre terjedt, a mely területen 750 ezer ember élt, közte talán 230 európai.*

Jó darabig azon négerekből állott a lakosság, a kik a gyarmat alapítási tervének megfelelően, felszabadított rabszolgák voltak. A lakosság gyarapodott azáltal is, hogy mindazokat a négereket, a kiket az Atlanti-oceán két partja között czirkáló angol hadihajók a „fekete árúval" megrakott különböző nemzetiségű hajókon találtak és azoktól elvettek — ha kellett, a legbrutálisabb erőszakkal is — ide telepítették. Nagyban hozzájárult az új angol protektorátus alatt álló terület gyarapításához a híres „Marun" négerek áttelepítése Jamaicából, a mely négerek még ma is Sierra Leone népeinek vadabb elemét teszik ki. Ezek a marunok ugyanis még abban az időben, a mikor Jamaica spanyol gyarmat volt, teljesen elvadult törzs voltak. Annyira elvadultak voltak, hogy nem létezett néger faj még a saját otthonában sem, a mely olyan kultiválatlan módon viselkedett volna, mint a jamaicai marunok. Az angolok, a kik később

* Sierra Leone viszonyai azóta lényegesen változtak. Mai határai északon a franczia Guinea, délen Liberia néger köztársaság; a part hossza 350 kilométer. A „Colonia" lakossága mintegy 100 ezer ember, míg az egész „Protectorátusé" talán egy millio.

átvették Jamaicat a spanyoloktól, erélyesebb módhoz nyúltak, hogy a fékezhetetlen néger vadakat lenyűgözzék, vagy ha másképen nem megy, akár irgalmatlanul kipusztítsák őket. Miután a rendelkezésükre álló eszközökkel ezt nem hajthatták végre, segítségül hívták az — oroszokat, azaz, a közép-amerikai Mosquito partokon drága pénzen megvásároltak, helyesebben: csak kibéreltek egy harczias indiánus főnököt az egész törzsével, hogy jöjjön segítségükre a marun négrek legyőzésére. Ezeket a mosquitó indianusokat áttelepítették Jamaicára és egyszerűen szabadon bocsátották őket a marunokra, a kik a sziget sziklás és erdős belsejében kitűnő búvhelyeket és védelmi állásokat találtak. A mosquito indiánusok, a háborúzásban, ellenséghajszolásban és kegyetlen vérengzésben tizenháromszorosan kipróbált mesterei az emberírtásnak, nem bírtak a marunokkal. Az angolok most rendszeres erődöket kezdtek építeni a szigetnek egyes beljebb eső pontjaira, ellátták ezeket nagyszámú csapatokkal és ezekből az erődökből indultak ki a marunok ellen, miközben újabb idegen segítséghez fordultak. Ezúttal nem embereket vettek segítségül, hanem — kutyákat; azokat a hirhedt és példátlanul dühös vérebeket Cuba szigetéről, a melyeket a spanyol gyarmatosok egyenesen arra a czélra tenyésztettek, hogy a megszökött négereket velök felhajszolhassák. A mi nem sikerült sem az angol fegyvereknek, sem az erdőkben szétszórt kelepczéknek meg mérgeknek, sem az emberírtásban virtuóz mosquito indiánusoknak, az fényesen sikerült a cubai spanyolok által felnevelt vérebeknek. Az erdőkbe, hegyszakadékokba és barlangokba rejtőzött marunokat a cubai vérebek kihajszolták az angol matrózok fegyverei meg a mosquito indiánusok lándzsái elé. Az összegyűjtött vad négereket aztán hajóra gyömöszölték és elszállították Jamaicáról. Előbb Új-Skociába vitték őket, onnan pedig — a polgári „lakosság“ gyarapítása czéljából — Sierra Leoneba.

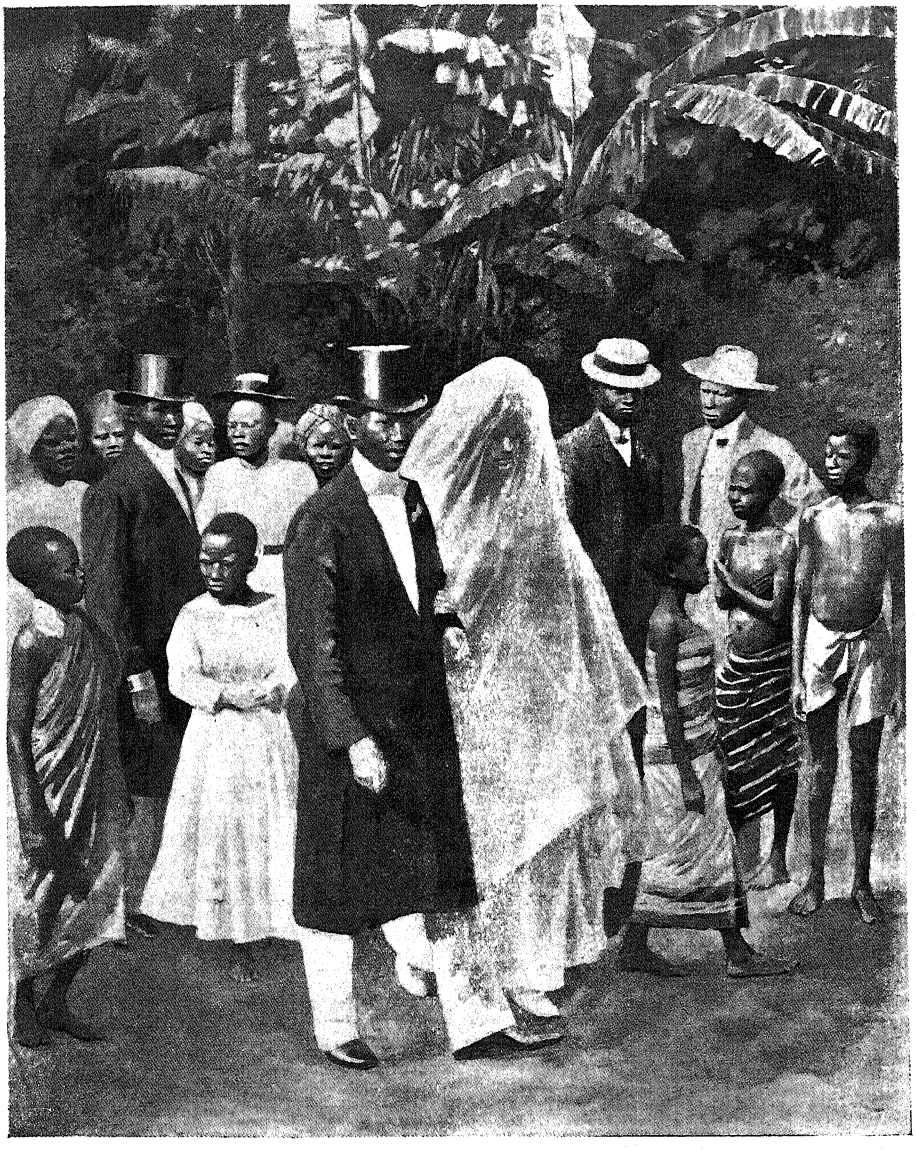
Ezekből a mindenünnen összehordott négerekből állott kezdetben Sierra Leone lakossága. Nyugoti és délnyugoti Afrikának a legheterogénebb származású törzsei úgyszólván egy kalap alá gyűjtettek Sierra Leonen; a hol az angol nivelláló befolyás alatt ma már

közös jellegű néger törzszsé alakultak át. Csak a jamaicai marunok nem tudtak egészen beleolvadni a nagy tömegbe; ezeknek az ivadékai még ma is külön csoportot alkotnak.

*

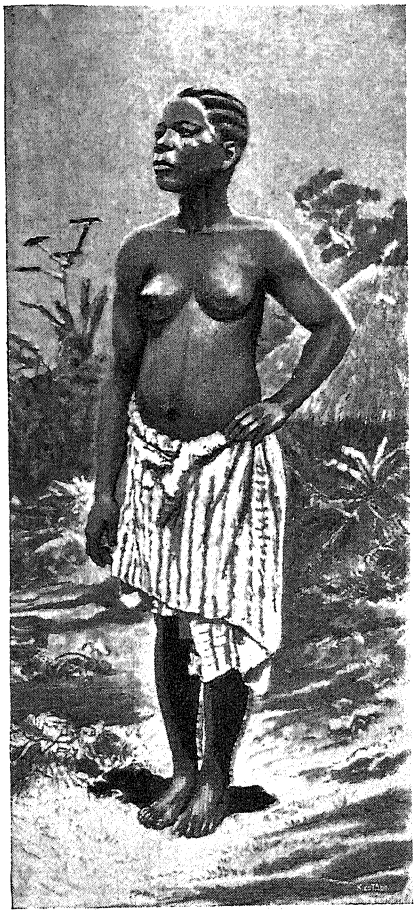
Ilyen előzmények után is csak kivételesen láthatók az emberek Freetown utczáin abban az állapotban vagy öltözetben, a melyben a négereket látni — vagy képzelni — szoktuk, tudniillik a férfiakat köténynyel, a nőket pedig a hagyományos hosszú kék ingben. Ellenkezőleg, sokkal gyakrabban találkozunk négerekkel kifogástalan öltözetben, fekete kabátban, fénylő cilinderrel, lapos pisze orrukon aranykeretes cvikkerrel, az asszonyokat pedig suhogó selyem ruhában, sok olcsó ékszerrel és képtelen kalappal. Az európai nagykereskedő czégek bennszülött hivatalnokai, a kormányzó segédhivatalnokai, továbbá nehány orvos, ügyvéd, ékszerész stb. mind néger. Ezek pedig, mint Freetown társadalmának tényezői, tudják, hogy mi a „noblesse oblige". Hogy a rettenetes melegben — 36 foknál árnyékban — miképen tűrik a nehéz cylindert meg a hosszú fekete kabátot és szűk lakk czipőt, azt ők tudják. Tíz kilométer távolságban Freetown határától azonban már egészen más divat szerint öltöznek ezen uraknak az atyafiai. Ott tudniillik a férfiak nem viselnek sem fekete kabátot, sem lakk topánt, sőt kötényt sem, hanem éppenséggel — semmiféle ruhadarabot; az úrnők sem járnak suhogó selyem szoknyában, és nem viselnek párisi kalapot, hanem egy gyöngysort a — hasukon. A városban azonban nem tűrik a meztelenséget. Valamilyen ruházatot okvetlen kell viselni; a legtöbbjén persze meglátszik, hogy hatodrendű uraságoktól levetett ruhadarabok. (A meztelenséget nem a néger urak tiltják, hanem a prüderiában a végletekig meg a nevetségességig menő angol urak, vagy talán még inkább az angol papok, helyesebben: missionáriusok.)

Néprajzi szempontból nem érdektelen a városnak a kikötő közelében fekvő negyede, a melyben egymást éri a sok üzlet, Európa, Amerika és Afrika legkülönbözőbb termékeivel és árúczikkei-

NÁSZMENET FREETOWNBAN.

vel. Az üzletek nagyobbára nyilt bazárok, körülbelül olyanok, a minők Konstantinápolyban, vagy arab városokban vannak. A négerek csoportokban állják körül az üzleteket és élénk alkudozást folytatnak a kereskedővel, anélkül, hogy csak eszükben is volna valamit vásárolni akarni. Inkább csak úgy izgatják magukat az üres alkudozással és a magas árak miatti veszekedéssel. A csoportokban állók annyira különböznek egymástól eredetre vagy származásra, hogy egészen külön tájszólást használnak és akárhányszor megtörténik, hogy egymást meg nem értvén, egy közös nyelvhez folyamodnak az — angolhoz. Hogy ezek a sötétfekete, koromfekete, vagy szürkésfekete és barnafekete emberek hogyan ejtik ki az angol szót, az képzelhető.

A KI NEM VISEL LAKCZIPŐT FREETOWNBAN.

Sierra Leone, tekintettel aránylag kedvező földrajzi helyzetére, jelentékenyen fontosabb szerepet játszhatna. Egyrészt a belterületén keresztül elég könnyű a behatolás Afrika belsejébe, másrészt pedig a hajóforgalomra igen kedvező a part kiszögellése az oceánba. Ezért is hívják az ott lakó európaiak Freetownt „Kelet-Afrika Liverpooljának“. Maga a város is igen kedvező benyomást teszen a partra lépő idegenre. Az utczák szép szélesek és tiszták. A könnyű fa-házak, fehérre meszelve, barátságos látványt nyujtanak a körülöttük elterülő lombozatban. Egy-két térségen terebélyes nagy fák állanak, a melyekért megirigyelhetné Freetownt Európának némely botanikus kertje; a lombok között pedig számos olyan madár és lepke röpköd, a melyek a mi múzeumainkban a ritkaságok közé sorol-

tatnak. Van azonban a „West-African Liverpoolnak“ még egy neve: „The grave of the white man“, — a fehér ember sírja, a mely sokat ígérő és biztató névvel Freetownon kívül még egynehány város büszkélkedhetik Nyugot-Afrika partjain. Ugyanazon égalji tulajdonságok ugyanis, a melyek a buja és dús növényzetet hozzák létre, a melyek a talaj termékenységét a végletekig fokozzák — tudniillik az örökös nedvesség meg az excessiv forróság — az emberekre valóságos gyilkos hatásúak. A malária olyan mértékben pusztítja a letelepülő fehéreket, hogy még Nyugot-Afrika partjain is, a hol tudvalevőleg a malária általánosan pusztító ellensége a fehéreknek, Sierra Leone hirhedt és talán csak a Congo vidékének a klimája gyilkosabb, mint Sierra Leoneé. Már a Mississipire jövő két európai — a kikötői orvos meg a vámhivatal felügyelője — prototypusai voltak a malária-betegnek. Különösen az orvos látszott súlyosan szenvedőnek. Fakószürke beesett arczát még betegebbnek tüntette fel a sötét gyűrűkkel környezett, megtört fényű bágyadt szempár; a még fiatal embernek — talán 40 éves lehetett — aggastyánszerű kifejezést adott a temérdek apró ráncz, a mely végig húzódott az arczán. A hajó lépcsőjén úgy jöttek fel, mint az aggastyánok; túlzott gondossággal kerülték a csak kissé elevenebb mozdulatot is, mert ez már izzadtsággal jár és ettől a nyugotafrikai fehér ember irtózik. Ezeknek az embereknek a kenyérkeresete élet-halálra szóló küzdelem; az életmódjuk pedig valóságos martyrium. A letelepedésük első perczétől kezdve ki vannak téve az egészségtelen tropikus

SIERRA LEONE. ANYA ÉS GYERMEKE.

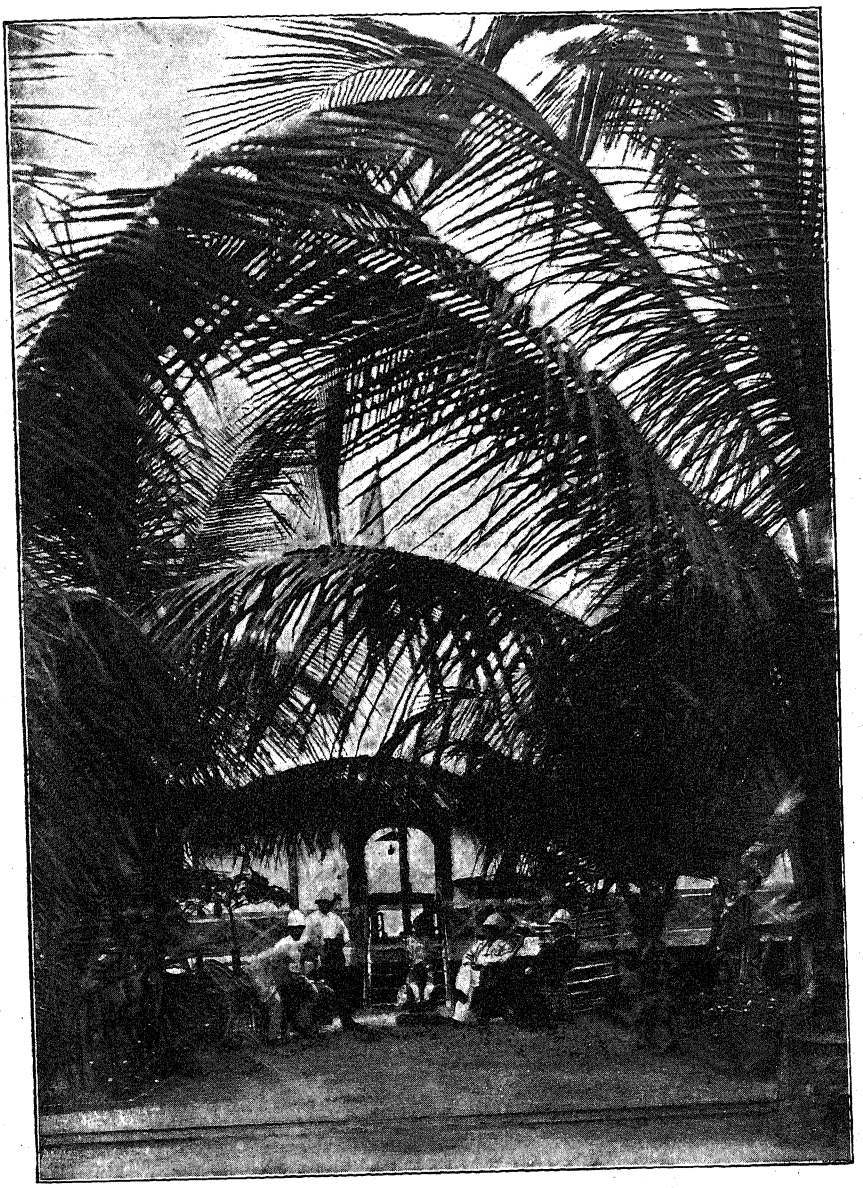
éghajlat száz meg száz veszélyének. (A mivel nem azt akarjuk mondani, hogy a tropikus égalj minden vidéke egészségtelen.)

Ime például itt él Freetownban mintegy 230 európai, a kiknek nagyobb része angol. A kisebbik része német, portugál, spanyol, franczia és nehány olasz. A ki nem „állami hivatalnok", az

FREETOWN. EURÓPAI HIVATALNOKOK.

többnyire európai czégeknek a képviselője. A „The West African and Niger Company" a „Compagnie du Sénégal et de la Côte Occidentale de l'Afrique", vagy akár a nagy „African Steamship Company" stb., olyan nagy vállalatok, hogy a hivatalnokaik egész telepeket alkotnak. Igaz, hogy ezek az előkelő társulatok fejedelmileg fizetik a hivatalnokaikat, a kik viszont valóságos hősiességet követnek el akkor, a mikor — jó pénzért ugyan — de vállalkoznak arra,

EURÓPAI LAKÓHÁZA FREETOWNBAN.

hogy a társulatoknak ugyancsak pénzszerzésre — még pedig sok pénzszerzésre — alapított vállalatát ezen a gyilkos talajon, emberölő viszonyok között képviseljék. Mert az életmódjuk igazán emberölő; megöli a testet és megöli a lelket.

A sierra leonei kormányzó lakása a legmesszebbmenő igényeknek is megfelelhetne, ha nem a freetowni domb aljában elterülő sűrű lombú parkban, hanem mondjuk például, hogy — Sofiában vagy Corfuban állana valahol. Az angol kormány a leghumánusabban gondoskodik a gyarmatokon elhelyezett hivatalnokokról, a mi különben nagyon természetes. Hiszen máskülönben alig vállalkoznék ember erre a hivatásra. Eltekintve attól, hogy igen sűrűn kapnak hosszú szabadságot, a mely idő alatt a teljes fizetést húzzák és az útiköltségeiket visszatérítik, azonkívül igen magas fizetést kapnak. Így például a kormányzó fizetése évi 60 ezer korona, egy biróé 40 ezer, a rendőrkapitányé 12 ezer korona. Tekintettel a főbb kellékek rendkívüli olcsóságára, határozottan tekintélyes fizetések. Fokozza a fizetések nagyságát az is, hogy a nyugdíj ügyében Nyugot-Afrikában töltött minden egy esztendő kettőnek számíttatik.

A családi élet gyönyörűségeiben vajmi kevésnek van része; a kinek pedig van benne része, az többnyire angol. Csak az angol asszonyban van meg az a bámulatra méltó hősiesség, hogy minden körülmények között követi az urát, ha kell, még a nyugot-afrikai gyilkos klimájú partokra is. (Bizonyára követik a német asszonyok is; de hogy ők kevesebb számban vannak jelen, az nem a német nő jellemén múlik, hanem azon a körülményen, hogy német férfiak is kevesebben vannak.) A családos házak azonban olyanok, mint például az erdő madár nélkül, a virág illat nélkül: — nincs gyermek. Nincs azért, mert a kedvezőtlen klimatikus viszonyok folytán a szegény nők könnyen jutnak olyan egészségi viszonyok közé, hogy a gyermekáldásban nem igen részesülhetnek; ha pedig van gyermek, azt rendesen hazaküldik Angliába, rokonokhoz vagy intézetekbe, nevelés végett, meg hogy ne kapjanak — májtályogot meg lépdaganatot.

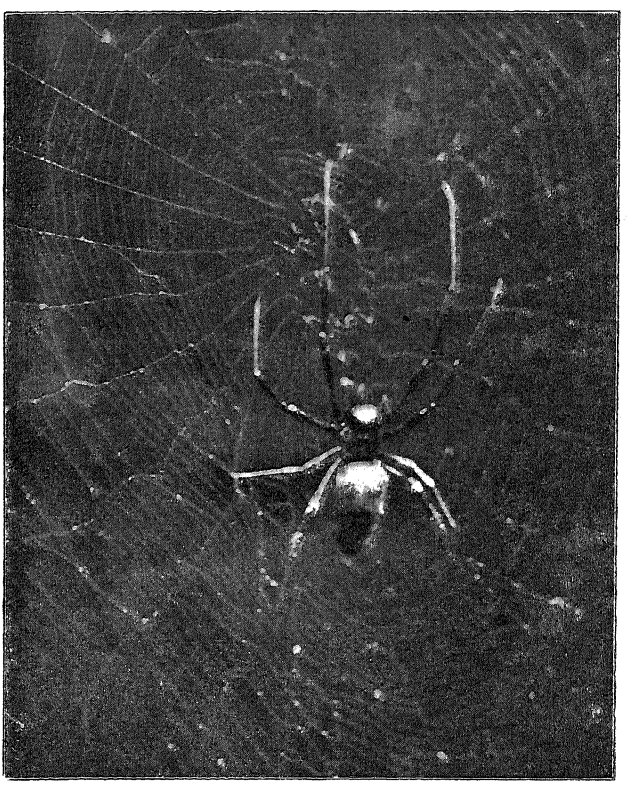
Az utczán, ha naplemente után megjelennek egy kis sétára

vagy szellőztetésre, olyan csendesen, apathikusan viselkednek, mintha nem is a Walter-Streeten, vagy a Rawdon—Hove—Trelawney—Streeten sétálnának, hanem valamely zárda folyosóján. Még a katonatisztek sem azt a modort tanusítják, a melyet az angol gyarmatgarnizonok tisztjei más vidékeken szoktak tanusítani. (A freetowni garnison legénysége kizárólag négerekből áll és csak a tisztek angolok. A rendőrség is néger legénységből áll, nehány angol tiszt parancsnoksága alatt.)

Az angol kormány gavalléros — és egyszersmind opportunus módon óvja hivatalnokai egészségét és testi épségét. Minden két évben, és ha kell, még gyakrabban kapnak hosszabb szabadságot egészségük helyreállítása, vagy megóvása czéljából. Hogy a magasabbrangú hivatalnokok ezt a „ha kell"-t alaposan igénybe veszik, bizonyítja egy angol képviselőnek a parlamentben tett következő megjegyzése, a melyet akkor tett, a midőn éppen a koloniák budgetjét tárgyalták: „Sierra Leonenek két kormányzója is van: one just arrived in the Colony, and one just arrived in England". (Az egyik éppen megérkezett a gyarmatra, a másik, a ki éppen megérkezett Angliába.)

Az európaiak lakásai, a melyek a várost északról és keletről körülvevő magasabb halmokon feküsznek, aránylag száraz helyen, távol a mocsaraktól meg a mangrove bokroktól, alacsony czölöpökre épített könnyű és szellős faházak. Az ablakokon üveg helyett csak könnyű szúnyogháló van kifeszítve és sűrűn le van függönyözve, hogy napsugár valamikép be ne lopózhasson. Mert a freetowniak félnek a napsugártól. Az a nap ugyanis, a mely nálunk éltet, felvidít és csirát öl, Freetownban bágyaszt, lankaszt és fejleszti a csirát, a mely csira akárhányszor mérges mikroorganismus vagy ártalmas miazma. Az embereknek folytonosan vigyázniok kell továbbá, hogy valamely mérges bogár, vagy csípős féreg vagy másképen undorító állat a lakásukba be ne csúszszon, mászszon vagy repüljön. Lefekvéskor óvatosan meg kell vizsgálniok a falak és bútorok repedéseit meg az ágyukat és fehérneműjöket, hogy nem bújt-e a párnájuk vagy takarójuk alá egy-egy kellemetlen meglepetés. A forró

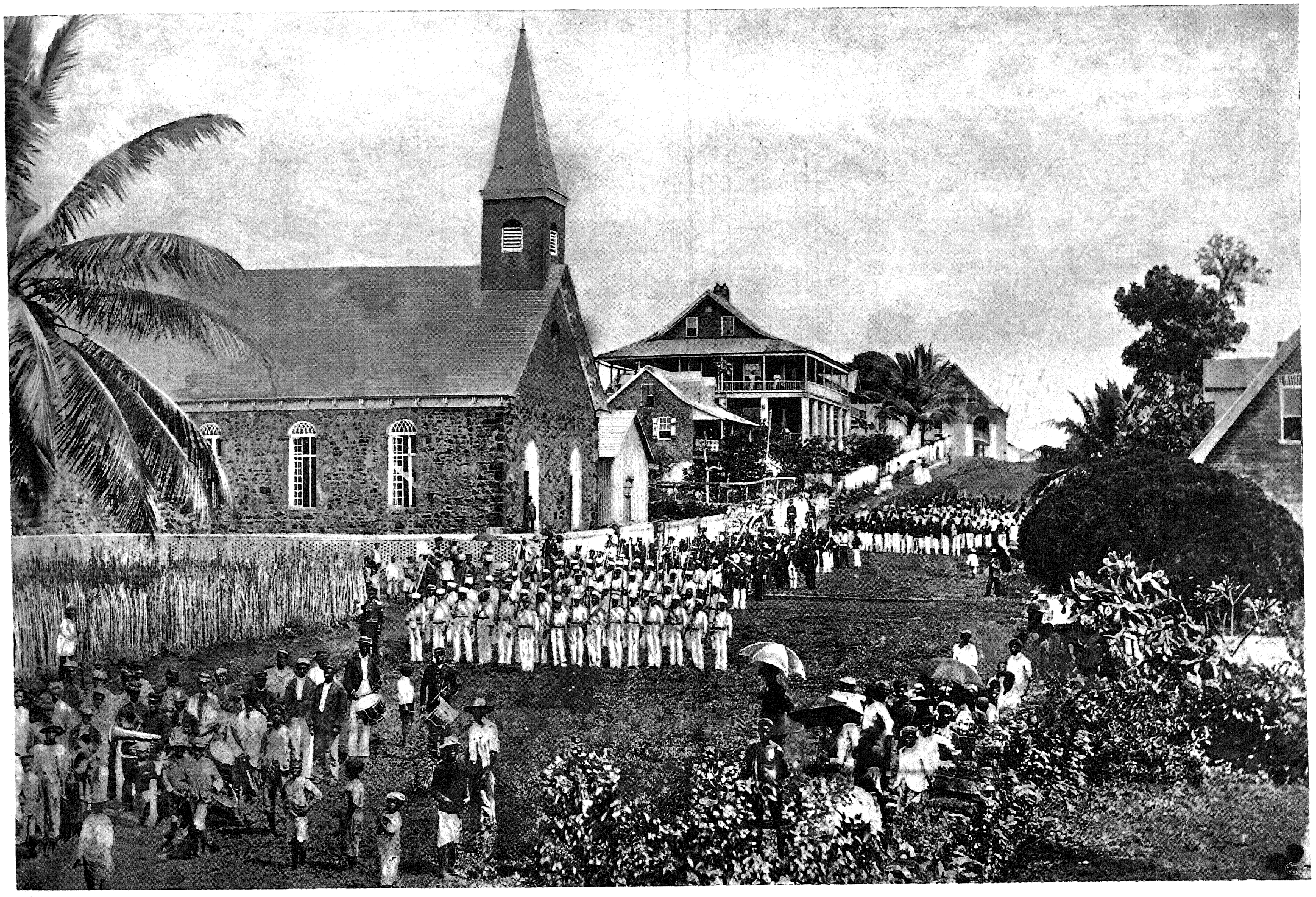
éjszaka — a nappali 34—36 fokos forróság éjjel alig hűl le 28—30 fokra — a melyet izzadva és hánykolódva, nyugtalan és kellemetlen álomban töltenek el, nem hoz enyhülést; a test nem pihen, a lélek nem üdül. Fáradtan, bágyadtan és ellankadva hagyják el a fekhelyüket, hogy megkezdjék a napi munkát. A reggeli fürdőzés nem frissít, mert a víz langyos, lágy; olyan mint az eső, a mely

AZ „EPEIRA FEMORALIS" NYUGAT-AFRIKÁBAN.

naponként egyszer-kétszer végigmossa őket és a melytől csak bőrig áznak, de fel nem frissülnek.

Az étkezésnek minden legcsekélyebb mozzanatára a legmeszszebbmenő gonddal kell vigyázniok, mint nálunk pl. az üdülő typhusbeteg nek, vagy a súlyos vesebántalomban szenvedőnek. Ott tartózkodásuknak már első heteiben rájönnek — rendesen nagyon drága tapasztalat árán — hogy az étkezésnél erre vagy arra kell vigyázniok. Óvakodnak a legcsekélyebb diaetetikus hibától; az étkezés nekik nem

KATONAI PARÁDÉ FREETOWNBAN.

az, a mi minden félig meddig egészséges szervezetű embernek, tudniillik bizonyos neme a gyönyörűségnek, hanem — bocsánat a merész kifejezésért: egy kémiai tojástáncz. Egy gramm főzelékkel, egy szemernyi fűszerrel, vagy egyetlen korty itallal nem esznek vagy isznak többet, mint a mennyit a tapasztalatuk vagy a — félelmük megenged. Magától értetődik, hogy ennek folytán a kosztjuk csakhamar olyan minőségű, a melyhez képest a kórházak nehéz-beteg osztályán nyújtott koszt valóságos franczia dorbézolás.

Körülbelül ilyen irányú a társadalmi életök is. A mellett, hogy a sportnak minden ágát gyakorolják, lovagolnak, vívnak, tenniseznek, azért az életük csupa óvatosság, csupa hygiena, csupa félelem. Társas összejöveteleiken, a melyek alatt a szigorú angol etiquettenek a legaprólékosabb árnyalatait betartják, nehéz felhőként ül a drága egészségét óvó szabályok nyomasztó lajstroma. A hófehér smoking alatt finoman hálózott selyem inget viselnek sweeternek, izzadság-felszívónak; a színes selyem öv alatt ott van a flanell haskötő; a bágyasztó, tikkasztó forróság közepett vállukon a lengő havelock, a mellényzsebben pedig a — chininum sulfuricum vagy a solutio arsenicalis Fowlerii. A menu alatt valamennyi piszmog és válogat. Az egyik „jaundicet“ — epeömlést kap, ha ebből eszik, a másik „colicky painst“, gyomorgörcsöt, ha amabból eszik; a harmadik pedig „flatulencet“, puffadást kap, ha ezt nem keveri amazzal. A társalgás is hasonló méretű és arányú. De hát miről is lehetne beszélni a sierra leonei parton, este 8 órakor, 34 fok Celsiusnál? Friss hajó nincs a kikötőben; a „B. of B.“ (társalgás közben is használatos rövidítés a „Bank of British West Afrika“ helyett) pénztárnoka már egy hete, hogy meghalt malariában és a „Black Townban“, a feketék városrészében, kivételesen nincs sem „typhoid fever“, sem himlőjárvány; a „Freetown-Weekly“ legfrisebb száma pedig már éppen négy hete, hogy a klub asztalán fekszik.

A freetowni klubtagok élete azonban valóságos párisi élet ahhoz képest, a melyet angol állami- vagy magánhivatalnokok az angol protecturátus más vidékein folytatnak, például Bandojumaban,

Karenen vagy Komadugun. A freetowni klubban alkalmunk nyilott megismerkedni egy gentlemannel, a ki huzamosabb időt töltött ugyanegy helyen mélyen benn az ország belsejében. Arra a kérdésre, hogy hogyan telnek ott a teljesen egyedül álló európai napjai, az angol gentleman csaknem indignálódással felelte: „kérem Panguman nincsen magány; ott pompás clubélet folyik. A pangumai distriktben nem kevesebben, mint — négyen vagyunk európaiak!“ A pangumai distrikt, a hol „négyen vannak az európaiak“, lehet akkora terület, mint pl. a — dunántúli kerület.

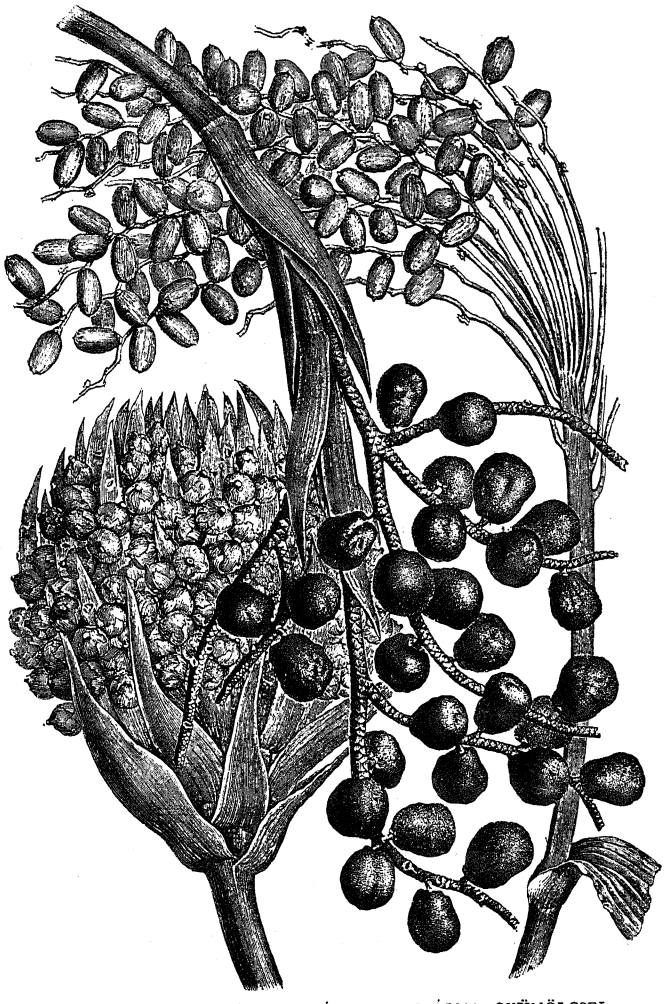
*

. . . Ma valószínűleg Freetownban is mások lesznek a viszonyok, mint voltak abban az időben és ha az égalji viszonyokból eredő nehéz küzdelmek meg is maradtak, a kereskedelmi és társadalmi viszonyok nagyot javultak. Így például többek közt 1896-ban vasutat kezdettek építeni, a mely Freetownból kiindulólag a franczia Guinea határáig és a felső Nigerig vezetne, a mely vidékek addig is Sierra Leonen át voltak legkönnyebben elérhetők. Napjainkban ebből a vasútból már mintegy 80 angol mértföldnyi van átadva a forgalomnak és eltekintve politikai kereskedelmi jelentőségétől, meg lesz az az előnye is, hogy a „Freetown English Club“ összejövetelein a társalgási anyag is jelentékenyen gyarapodott és a Panguma-distrikt x ezer négyzetkilométer területén élő angolokat magában egyesítő „Panguma English Club“ tagjai talán — hatan is vannak.

A Mississipi befejezte freetowni missióját; leadta egy nagy amerikai czégnek a temérdek árút, a mely főképen az országgal meg a környékkel folytatott csere-kereskedéshez szükséges czikkekből állott. Úgy mint egész Nyugot-Afrikában, Sierra Leoneban is a csere-kereskedés a szokásos üzleti mód, a melylyel a fehérek a feketéket és viszont egymást boldogítják, vagy becsapják. Sőt még az állami fennhatóság is fenntartja a régi — és valószínűleg leggyakorlatibb — módját a kereskedelem ezen formájának, mert a benn-

szülötteknek meg a többi négereknek megengedi, hogy az adóját, az úgynevezett „kunyhópénzt“ termékekben rója le készpénz helyett.

A Mississipinek csere-kereskedésre hozott árúi természetesen olyan czikkekből állottak, a melyek a négerek mindennapi szükség-

1. DATOLYA-, 2. DUM- ÉS 3. OLAJPÁLMA GYÜMÖLCSEI.

letének felelnek meg és szigorúan az ezen környékbeli négerek ízléséhez van mérve. Hogy milyen komolyan tekintetbe veszik az illető szállítók a „fogyasztóik“ végtelenül kicsinyes, mondhatni gyermekes, sőt akárhányszor nevetséges túlzásig vitt követelményeit az árú kiállításában, színében, sőt még csomagolási módjában is, mutatja

az, hogy otthon, a St. Louis és New-Orleans vidékén lévő gyárakban, külön-külön csomagolják — színek szerint — például a gyufát Sierra Leonenak, külön az Aranypartnak, vagy az elefántcsontparti négereknek. A késes pengéjére egészen más alakot vésnek az egyes vidékek követelményeinek; a felső nigermenti négereknek szánt karton például kék és viola, ellenben pirosan koczkázott, fekete pettyes az alsó nigermentieké. Legyen az árú porczellán, üveg, vas, pléh, vagy szövöttárú, minden tekintetben hajszálnyi pontosságig figyelembe veszik az egyes vidékek vagy törzsek ízlését, sőt váltakozó divatját is. (Tessék már most a millio dollárokat forgató amerikai vagy angol és német nagyszabású gyáraknak ezen okszerű alkalmazkodásával szembeállítani a mi kereskedőink átlagjának idegességét és izgatottságát, ha az üzletbe lépő vevő kissé tovább válogat és birálgat az elébe nyujtott áruczikkekben.)

Az üzleti előzékenység klasszikus példájának voltunk tanui abban a perczben, a midőn a Mississipi három napi tartózkodás után kifutott Freetownból, a közeli Monroviába vezető útjára. Ugyanis a Cap Sierra Leone jelzőállomásán, ennek a partrészletnek a tengerbe legmesszebb benyúló pontján, élénk lobogó-társalgást folytatott a rajta elhelyezett semaphor, éppen egy befelé tartó nagy hajóval. A Capon elhelyezett jelzőállomást az „African Steam-ship Company“ tartja fenn nagy költséggel azon czélra, hogy a kikötőbe befutó hajók már a sík tengerről megrendelhessék ezen társulatnál a szükséges szenet. Az illető hajó ezen jelzés folytán mintegy 3—4 órányi időt nyert; a jelzés folytán már bárkára rakva készen várja a megrendelt szén, holott ezen előzetes jelzés nélkül ezt csak akkor rendelhette volna meg, ha már horgonyt vetett a kikötőben.

Sierra Leona ugyan mintegy háromezer mértföldre esik Angliától, hanem azért itt is tudják, hogy: time is money.

NYOLCZADIK FEJEZET.

LIBERIA NÉGER KÖZTÁRSASÁG.

„Szélcsend mind a négy quadransban"; ez volt a naponként húszszor is hallott megjegyzés és a társalgás kimagaslóbb témája Freetowntól Monroviaig. A négy quadrans alatt a négy égtáj értendő, tengerész nyelven. Talán sehol sem éreztük meg annyira a szó szoros értelmében a „szélcsend-övet", mint ezen rövid utonkon. A levegő olyan merev volt körülöttünk, mintha valamely szilárd anyagból lett volna öntve; ennélfogva a forróság is ezúttal igazán tikkasztó volt. Három-négyszer is megeredt napjában az eső, de a felhőkkel borított égbolt alatt még nyomasztóbb és fullasztóbb volt a forróság; az eső pedig egyetlen fokkal sem enyhítette. A reánk zuhanó víztömeg, a melynek teljesen levetkőzve állottunk ki a fedélzetre, igen jól eső zuhanyozás volt ugyan, de üdítőleg nem hatott. A mint a felhők szétbomlottak és a nap felszárította a fedélzetet meg a — bőrünket, izzadtunk tovább. Ellenben kábítólag hatott reánk a sűrű villámlás és mennydörgés, a melyek időnként eddig sohasem tapasztalt mértékben nyilvánultak. A ki először használta azt a kifejezést, hogy „ólomsúlylyal nehezedett reá a levegő", az alighanem Felső-Guineának ezen a parti részletén szerezte tapasztalatait. Az út rövid volt ugyan, de ennél gyötrelmesebb nem volt eddigi útjaink között egyik sem. Tudtuk ugyan, hogy a kikötőbe érve nem fognak a viszonyok javulni, azért mégis örömmel pillantottuk meg Cap-Mountot, a partnak egyik kiszögellő pontját, azon tudatban, hogy rövidesen a szárazföldön leszünk.

*

1816-ban egy jótékonyczélú társaság alakult meg Washingtonban a következő czímmel: „American Colonisation Society for colonising the free people of colour of the United States", Amerikai Gyarmatosító Társaság az Egyesült-Államok szabad színes népének gyarmatosítására.

A társaság czímében benne van a társaság czélja. A mint ugyanis az angolok a tengereken üldözték a rabszolgákkal kereskedő hajókat, hogy kiszabadítsák az igavonásra szánt szegény fekete embert, úgy az észak-amerikaiak — akkor még nagyobbára bevándorolt angolok — a szárazföldön igyekeztek segíteni és könnyíteni a rabszolgák sorsán. Röviddel a megalakulás után a társaság meg is kezdette működését; mintegy harmincz néger rabszolga-családot telepítettek át Észak-Amerikából Nyugot-Afrikára. Az első szállítmányt Campellar szigetén helyezték el Sherboro mellett; ennek a vidéknek a klimája azonban olyan gyilkos jellegűnek mutatkozott, hogy onnan okvetlenül el kellett vinni a települőket. A fehérek már az első hetekben elpusztultak, a négereknek pedig jelentékeny része hullott el az embernek nem való klimában. A Borspart vidékén megvásároltak egy telepet és Campellar szigetéről ide költöztették át a négereket. A „coloniát" elnevezték „Liberiának", kormányzónak meg felvigyázóknak megtettek egynehány amerikait és ezzel magára hagyták a gyarmatot. Időközben mind sűrűbben telepítették át a megszabadított rabszolgákat, a kik számára újabb és újabb területet kellett megvásárolni. Az amerikai gyarmat elég szép fejlődésnek indult és már kezdett némi értékkel is bírni. Magától értetődik, hogy mihelyest értéke is volt, akkor már Angliának is megfájdult a foga a sajátságos gyarmatra, és Amerikával szemben valamilyen ürügy alatt jogot formált az új területhez. Az afrikai partok politikai viszonyai az akkori időkben olyan zavarosak voltak, hogy ilyen annektálási ürügy nagyon könnyen volt szerezhető. Az angol-amerikai viszályok Liberia protektorsága fölött aztán egészen sajátszerű módon intéztettek el. Ezelőtt ugyanis, ha két nemzet valamely vitás gyarmat fölött perlekedett, a dolog mindig úgy dőlt el, hogy a fülemüle mindig a perlekedők valamelyikének fütyült; a perelt tárgynak, azaz

hogy területnek sohasem fütyült. Ezúttal azonban az ügy egészen szokatlan elintézést nyert: a gyarmat mind a kettőtől függetlennek nyilváníttatott és ez 1874-ben mint önálló köztársaság lépett az államok sorába, a melyet elismertek az európai és amerikai államok. Az önálló fekete köztársaság egy feketét választott elnöknek, öt feketét miniszteréknek, egy másik csomó feketét pedig senatoroknak, képviselőknek, biráknak, papoknak, stb. és berendezkedett köztársaságnak, tökéletesen az amerikai köztársaságok mintájára. Időközben nekik is részök volt a nyugot-afrikai partokon talán soha meg nem szűnő határvillongásokban; hol az angolokkal, hol a francziákkal voltak rendezetlen ügyeik, hol pedig a szárazföld belseje felé a szomszédos néger törzsekkel kellett a köztársaság bizonytalan határait szabályozni, rendezni és nehányszor fegyverrel megvédeni.

Röviden és mogyoróhéjban ez a története annak az államnak, a melynek fővárosába, Monroviába igyekezett a Mississipi.

*

Még utazásunk első részében, a midőn az Amazonason Brasilia partjain jártunk, szó volt róla, hogy az egykori rabszolgarendszerről bővebben teszünk említést, ha majd elérkezünk azokra a partokra, a honnan az egész intézmény kiindult és a hol keletkezett. Most, a midőn arra a földre lépünk, a melynek lakosai és szabad polgárai közvetlen ivadékai az egykori rabszolgáknak, legalkalmasabb az idő ezen igéret beváltására.

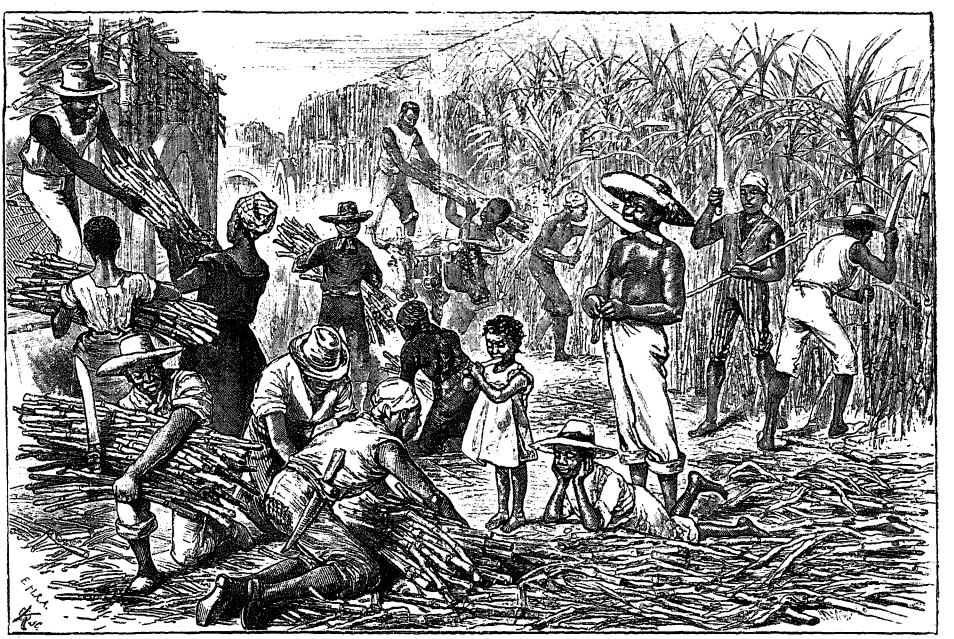
*

Nem szándékozom vegigmenni a rabszolgaság intézményének egész történetén. Hiszen akkor az emberiség fejlődésének — a legelején kellene kezdenem, mert a rabszolgaság olyan régi, a milyen régi maga az emberiség. A mióta ember van a világon, az erős mindig legyűrte a gyengét és felhasználta a maga czéljaira. Még arra sem hivatkozom, hogy minő megbotránkozással olvassuk az

ó-kori keresztény rabszolgák borzasztó szenvedéseit az észak-afrikai fekete rablótörzsek kínzásai alatt és hogy másrészt minő magától értetődő dolognak tartjuk, hogy a vallásos maltai lovagrend viszont az evezőpadokhoz lánczolt fekete rabszolgákkal hajtatta a gályáit a tengereken. Ratzel szerint a rabszolgaság legrégibb formája az volt, a midőn valamely nép idegen elemeket, többnyire hadi foglyokat, beerőszakolt a saját társadalmába. A hol még ma is fennáll a rabszolgaság, ott ez azért történik, mert a hadifoglyokat többé nem ölik meg, sem meg nem eszik őket; ellenkezőleg: dolgoztatnak velük. Így például a masaik Kelet-Afrikában, a kik maguk is csak szegény pásztornép, a kiknek se munkájuk, sem élelmiszerük nincs idegen rabszolgák számára, egyszerűen megölik a foglyaikat. Szomszédjaik, a földművelő és kereskedő vakambák, a kik foglalkoztathatnak idegeneket is, ezek már megtartják a foglyaikat. A vanjamvesik pedig, egy harmadik szomszéd törzs, élénk érintkezésben és üzleti összeköttetésben állván a parti arab törzsekkel, a melyeknél még nagyban virágzik a rabszolgatartás, ez a törzs folyton háborúskodik a szomszéd törzsekkel, tisztán azért, hogy eladásra szánt rabszolgákat szerezhessen. A hol pedig sehogy sem kell a rabszolga, ott még mindig nagy kelendősége van a rabszolga-nőnek. Afrikának számos törzsénél kell továbbá a rabszolga a vallásos szertartásokhoz, mint — emberáldozat. Közép-Afrika akárhány törzsénél, a főnök halála még napjainkban is mindig nagy „hausse"-sal jár a rabszolgapiaczon.

Ezúttal azonban csak arról a rabszolgaságról legyen említés téve, a mely a XV. században kezdett kifejlődni. Akkor tudniillik, mikor az új földrész felfedezésével munkásokra volt szükség, a kik az új világrészen szerzett rengeteg területeket míveljék és termékennyé tegyék. Erre az új emberanyagra két okból volt szükség. Először azért, mert a felfedezett földrészen talált eredeti lakosság a hódítók embertelen és kiméletlen bánásmódja következtében gyorsan, csaknem rohamosan pusztult; a mi kevés pedig megmaradt, az arra a kemény, nehéz munkára, a melyre a hódítók rászorították, nagyon is gyenge volt. A spanyolok és portugálok, a frissen fel-

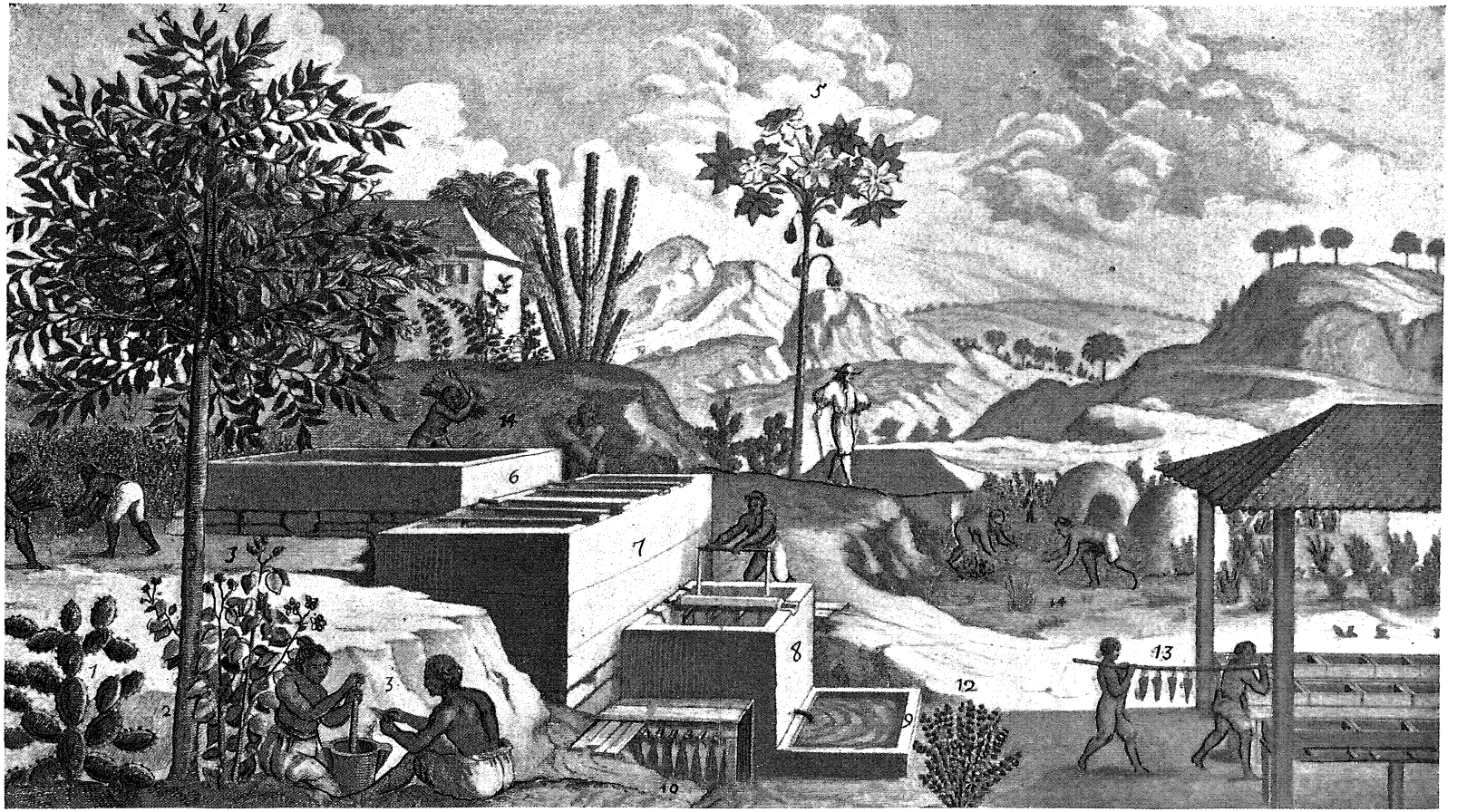
fedezett világrész ismert területeinek akkori urai, nem tudták mihez fogjanak az új földekkel. Van rengeteg földjük, de nem tudnak vele boldogulni, mert nincs ember, a ki dolgozzon. A baj tehát nagy volt. Mozgósították az összes szenteket, a mely műveletben — mint Dél-Amerika körüli utunkon láttuk — a spanyolok és portugálok nagyok voltak. A „Todos os Santos“ meg is hallgatták az imájukat és könyörültek rajtuk. Las Casas Bertalan, dominikánus

CZUKORGYÁRTÁS CUBÁN. (A RABSZOLGASÁG IDEJÉBŐL.)

szerzetesnek és chiapai püspöknek genialis eszméje támadt. Ha már kipusztították azokat a szegény bennszülötteket, mondá a püspök vérző szívvel, azért nem kell kétségbeesnetek. Az oceán túlsó partján, Afrikában, van ember elég. Erősek is, munkabírók is, hozzatok onnan. Ha nem jönnek jó szóra, hát egy kicsit erőszakoskodjatok. A jámbor püspök tanácsára — a ki azonban, mellékesen megjegyezve, mint híres emberbarát volt ismeretes és mindig tiltakozott a bennszülött indiánusok embertelen írtása ellen — tömegesen kezdték szállítani Afrika nyugoti partjáról a fekete ember-anyagot. Valóságos hadjárat indult meg az afrikai négerek ellen és a rabszolgakeres-

kedés csakhamar a kitűnően jövedelmező vállalatok egyikévé fejlődött. A portugálok meg a spanyolok egész flottákat tartottak fenn arra a czélra, hogy négereket vásároljanak vagy raboljanak az afrikai partokon és átszállítsák őket az amerikai és nyugot-indiai partokra. A kitűnő üzlet felébresztette a többi nemzetek irigységét és a nyereség utáni hajsza annyira elvakította az embereket, hogy nemcsak a hollandok és francziák is „hivatalból", azaz állami támogatás mellett folytatták a rabszolgakereskedést, hanem még az angol nemzetet is belesodorta a szégyenletes emberkereskedésbe. Kezdetben úgyanis az angolok nem vettek részt a rabszolgakereskedésben, sőt egyáltalában távol tartották magukat a nyugot-afrikai partoktól, tiszteletben tartván II. János portugál királynak azon üzenetét az angol udvarhoz, hogy: miután a pápa a „földgömb ketté osztásakor" Nyugot-Afrikát Portugáliának ítélte, ne menjenek oda és „ne zavarják az ő circulusait". IV. Eduárd, a „jó király"-bajtárs, ennek folytán el is tiltotta az angoljait a nyugot-afrikai partokkal való üzérkedéstől. Később aztán, a midőn bekövetkezett az angol nemzet szakadása Rómától (még a „Los von Rom"-nak is az angolok voltak az első kitalálói) a pápai ítéletet Spanyolország és Portugália között többé nem respektálták. Sőt ellenkezőleg, a hol csak tehették, „pápaellenes" cselekvéseket követtek el; többek közt azt is, hogy most már ők is alaposan hozzáfogtak „leszedni a tejfelt" — Afrikáról. A rabszolgakereskedésben azonban egyelőre még nem vettek részt. Ebben a gyalázatos műveletben csak akkor kezdtek ténylegesen részt venni, a mikor a Barbados szigetcsoportot és Antiguát kezdték gyarmatosítani. (Antigua az a sziget a Kis-Antillákon, a mely közvetlen szomszédja St. Thomasnak, a melynek kikötőjében — Charlotte Amaliában — a Mississipire szállottunk.) Az angolok — a politikában kikerülhetetlen hypocrisis ürügye alatt — űzték a rabszolgakereskedést. Mutatja az angol nemzet emberségesebb gondolkozását, hogy ők legalább ürügyet kerestek a csunya kenyérkereseti módhoz. „Miután az eladásra kerülő rabszolgák úgy is bűnös gonosztevők, a kiket a törzsbeliek amúgy is agyonvernének", mondták az angolok, hát jobb, ha megvásárolják őket, mert „így legalább ezer meg ezer

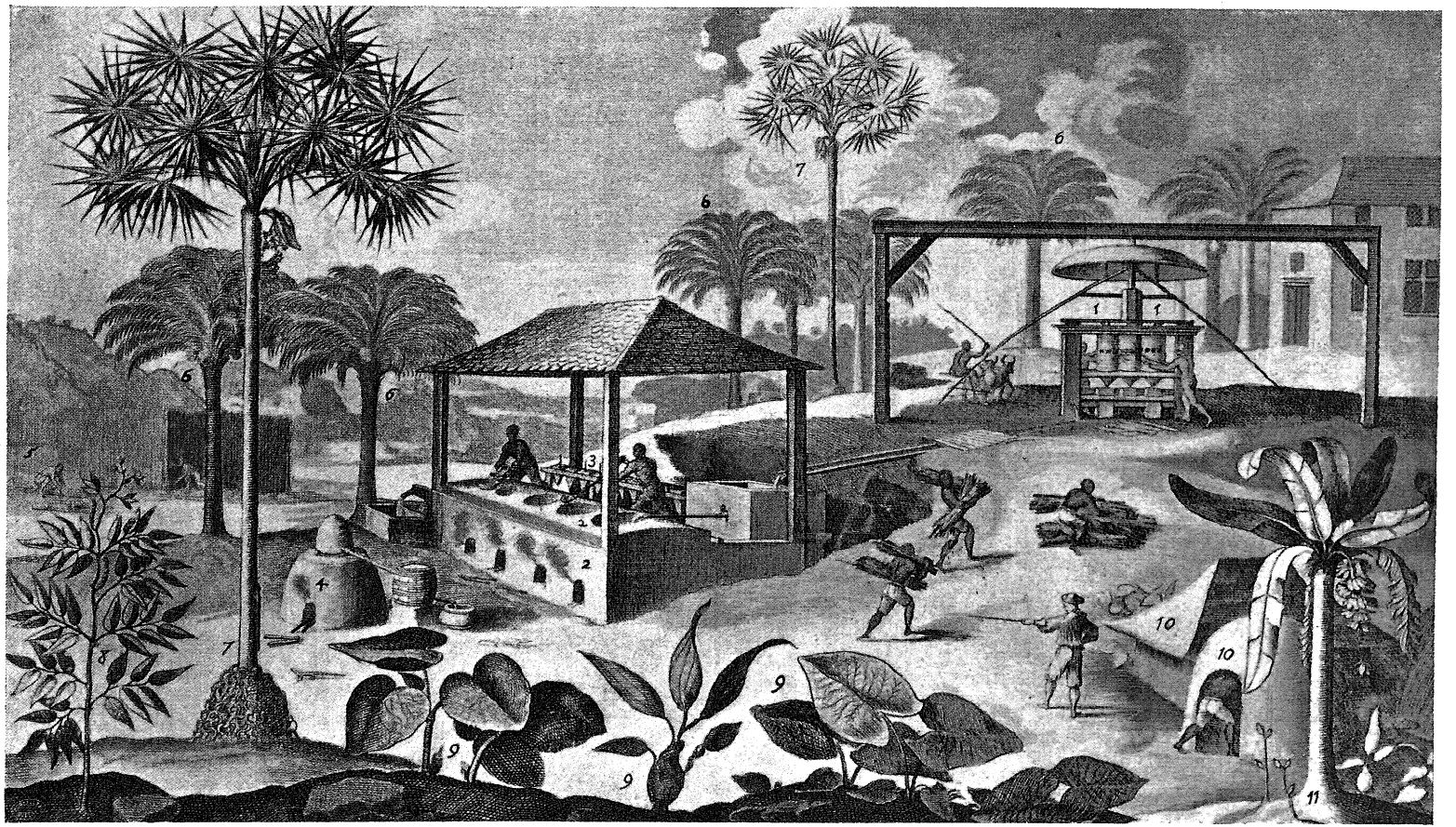

XVII. századbeli gazdasági kép Nyugot-Indiában. (Du Tetre „Histoire générale etc." című művéből 1667-ben.)

lelket megmentenek a keresztény egyháznak és talán még hasznos, munkás tagjaivá lehetnek a társadalomnak". (Tulajdonképen ebből a szempontból indult ki eredetileg Las Casas is, a spanyol püspök, a mikor az első eszmét adta a négereknek Amerikába való áthurczolásához.)

A pompás üzlet idővel „állami zubvenciot" is kapott, a mennyiben létrejöttek a híres „Assiento szerződések". Ezek abban állottak, hogy egyes államok megfelelő ellenszolgálat fejében „privilegiumot" adtak bizonyos társaságoknak, hogy ennyi meg ennyi számú négert szállíthatnak évenként Afrikából Amerikába és Nyugot-Indiába. A legelső patens-t V. Károly császár adta a hollandi La Bresanak, évenként „4 ezer darab néger" szállítására; II. Fülöp a genovaiaknak adott privilegiumot nehány ezer „darabra"; V. Fülöp, a francziák királya, magának a franczia nemzetnek vette meg tíz évre az emberszállításra — illetőleg eladásra — szóló jogot; az angol „Southern Sea Campany" szintén derekasan kivette a részét Amerikának négerekkel való ellátásában.

A rabszolgakereskedés olyan lendületet vett, hogy hosszú időkön keresztül egyike volt a legnagyobbszabású vállalatoknak. Millio számra rabolták a szegény szerencsétlen feketéket a hazai partokon, hogy egynehány ezer juthasson belőlük át az oceán túlsó partjára. Az afrikai partokon működő ügynökök hihetetlen ravaszsággal, erőszakkal, pénzzel, pálinkával, színes gyöngyökkel meg puskával biztatták és ingerelték egymás ellen a törzseket háborúviselésre, nem mulasztván el egészen más irányú utasításokat adni a törzsfőnököknek, mint a minőket adott háromszáz évvel később II. Vilmos német császár a kinaiak ellen harczba induló Waldersee tábornagynak. Az ügynökök ugyanis azt rendelték meg az egymás ellen hajszolt négerfőnököknek, hogy igenis: „foglyok kellenek!" Az egymással különben is csaknem örökös torzsalkodásban élő néger törzsek a biztatásra és uszításra tényleg gyilkos harczokat indítottak egymás ellen. A „gyilkos" szó azonban nem helyes; csak irtó volt a harczok jellege. A legyőzött ellenséget ezután nem gyilkolták le, sem meg nem ették — ősi szokás szerint — hanem szépen megkötözve átadták őket az öbölben horgonyzó portugál, spanyol vagy hollandi hajók kapitányainak, és

CZUKORGYÁRTÁS.

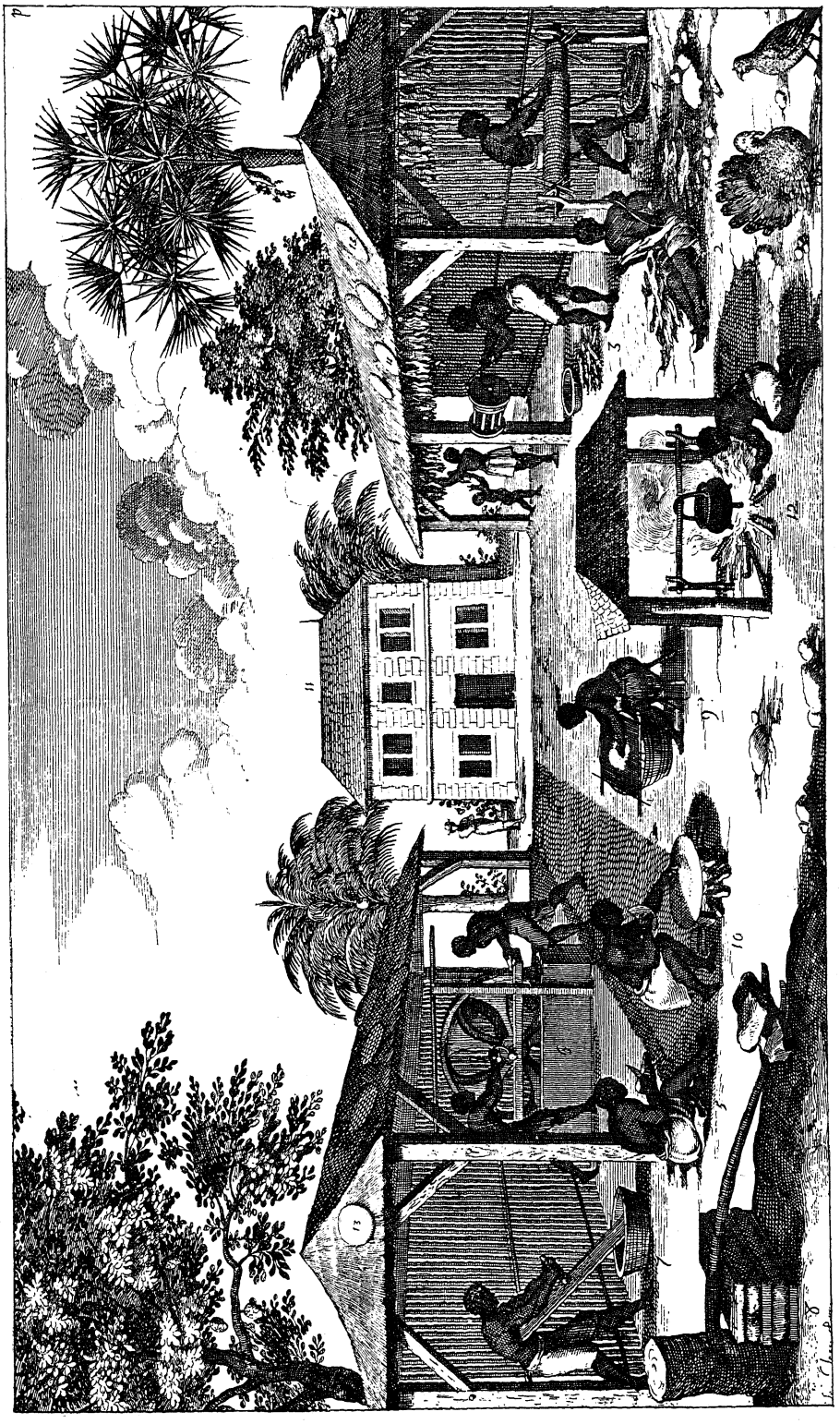
kaptak érettök — a mit már fennebb felsoroltam — színes gyöngyöt, piros kartont, kovás puskát és pálinkát.

A rabszolgakereskedés ilyen módon és arányban folytatva, egész területeket tett néptelenné. Livingstone, Stanley, Speke, Nachtigall és más kiváló Afrikaismerők személyes tapasztalatai szerint még a mult század közepén túl is mintegy két millio ember pusztult el évenként az Afrika belsejében még ma is fennálló rabszolgakereskedés áldozataképen.

Mintegy háromszáz esztendőn át folyt a négerek áthurczolása az amerikai és nyugot-indiai gyarmatokra, a melyeken legfőképen a portugaloknak és spanyoloknak volt nagy szükségük az emberanyagra. Mintegy 200 ezerre teszik az évenként áthajózott négerek számát. Ebből az egy tényből kiviláglik, hogy micsoda rengeteg emberpusztulás lehetett az, hogy ilyen kolosszális embertömegből ilyen kevesen maradtak fenn abban az időben, a midőn a rabszolgaintézmény megszünt.

*

Egy kissé kevésbbé humanistikus és több tárgyilagos megítélésnél azonban az egész rabszolgahistória nem is olyan nagyon tragikus. Egyrészt megjegyzendő a következő: az Amerikába átvitt négerek nélkül vajmi kevés haszna lett volna az emberiségnek a felfedezett világrészből, ha mindjárt akkor, csírájában, nem fogtak volna hozzá a területek feldolgozásához, míveléséhez és kiaknázásához. Számos olyan czikk, a melyek ma létfentartásunkhoz okvetlenül szükségesek, ma hiányoznának, vagy csak elenyészően csekély mennyiségben léteznének, a néger munkások nélkül. Ennél azonban sokkal fontosabb az, hogy maguk a négerek, a rabszolgaság áldozatai — szigorúbban ítélve a viszonyokat — nem sokat vesztettek. Ők csak cseberből-vederbe estek. Odahaza, Afrikában, úgyis folytonos surlódásban éltek a szomszédos törzsek, a mint élnek még ma is. Ölték és gyilkolták egymást kegyetlenül és felfalták egymást irgalmatlanul. Azáltal, hogy kikerültek Afrika őserdejéből Amerika őserdejeibe és

Afrika mocsaraiból Amerika mocsaraiba, tényleg nem nagyon sokat vesztettek. Sőt eltekintve a hagyományos ostorütésektől meg a vérebek hajszolásától, majdnem azt mondhatni — a nélkül, hogy a sentimentalitás vádjától kellene félnünk — hogy némileg jobban jártak. Odahaza ugyanis akárhányszor éhinségtől pusztultak el egész területek emberei; ideát, az amerikai partokon, sohasem éheztek. Hiszen már oportunitás szempontjából is jól táplálták őket a gazdáik, mint a hogyan jól táplálja a gazda az igavonó barmát, vagy a hogyan jól tartja a leszúrásra szánt hízóját. Afrikában az erdők sűrűjében vagy barlangokban laktak, mint az erdei vadak; Amerikában pedig szellős, tágas kunyhókban éltek, aránylag olyan rendezett viszonyok között, a minőről otthon álmodni sem tudtak volna. Hogy az ültetvényes gazda meg a felnőtt fiai a rabszolgájuk feleségét, leányait olyan tulajdonnak tekintették, mint bármely más jószágukat, a mely fölött kedvök szerint rendelkezhettek, ettől ugyan nem nagyon fájhatott a néger rabszolga feje és „tisztességben, becsületben" sem igen érezte magát valami túlságosan megsértve. Az ő morálisethikai érzésük, a család szentségét féltő érzékük, vajmi alacsony fokon állhatott, mert hiszen odahaza, a Niger vagy a Congo partján is absolute semmi értéke sem volt náluk az úgynevezet női becsületnek. Az az apa vagy férj, a ki egy marék bagóért, egy színes rongyért vagy egy üveg pálinkáért a legeslegcsekélyebb lelkifurdalás nélkül adta oda a leányát vagy a tulajdon feleségét bárkinek és bármikor, az az apa vagy férj aligha lehetett nagyon felháborodva, ha a gazdája vagy urfija szemet vetett családjának valamelyik női tagjára.*

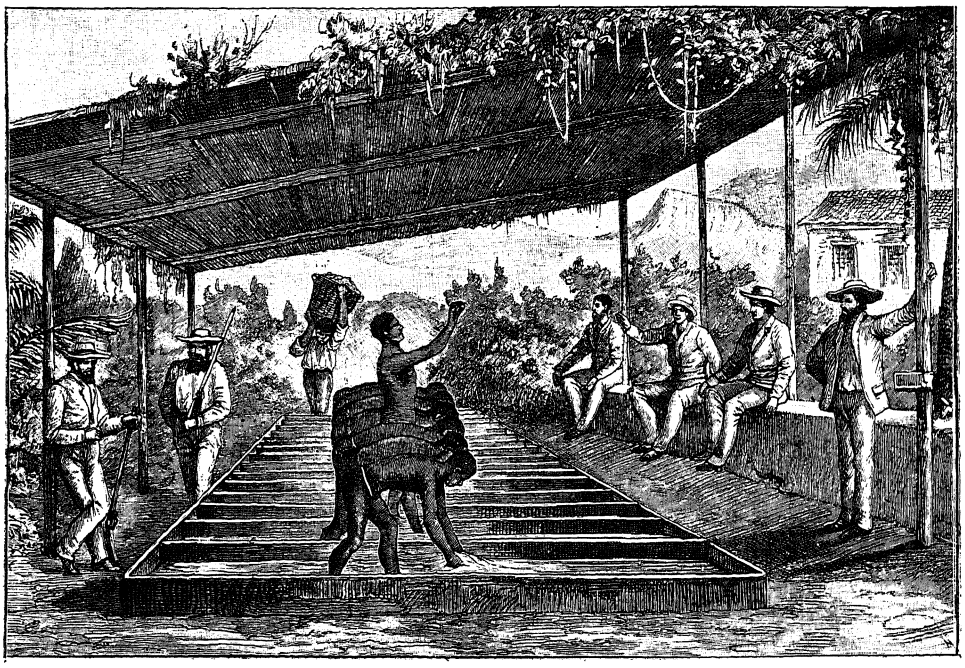
* Hopp Ferencz úr, a kinek többszöri földkörüli utazásai alatt tett tapasztalatairól megemlékszem az előszóban, ír le egy esetet, a mely szintén jellemző arra, hogy mily kevésre becsülik a feketék az asszonyaiknak és leányaiknak nemcsak a tisztességét, de az egész asszonyt vagy leányt. Mikor nehány évvel ezelőtt Hopp a Congo folyamon utazott, hogy a Matadiból Stanley-Poolig megnyílott vasúton az ország belsejébe hatoljon, ugyanazon a hajón egy asanti családapa utazott két felnőtt lányával és egy kis fiúcskával. Mikor egy alkalommal Hopp lefényképezte a csinos képű, bronzszínű fiatal asanti lányokat, az apa megkérte, hogy fényképezze le a kis fiút is, egy teljesen mezítelen öt-hat éves kis fiúcskát. Az asanti, látván a barátságos bánásmódot, a melyet

. . . A rabszolgaságba kerülő négerek sorsa különben is attól függött, hogy a véletlen hova sodorta; milyen vidékre, milyen munkára, milyen gazdához. Átlag rendkívül szigorún tartották őket, a legszigorúbb felügyelet és ellenőrzés alatt, nehogy a drága pénzen vásárolt „árú" vagy „jószág" valamiképen megszökjön. A szokásos eljárás az volt, hogy midőn a rabszolgákkal megterhelt hajó valamely kikötővárosba megérkezett, a vásárolni szándékozó ültetvényesek a hajóra mentek és válogatni kezdettek. Magától értetődik, hogy az izmos, erős férfiak voltak a legkeresettebb czikkek, míg az asszonyok, gyerekek akárhányszor csak „ráadásban" mentek. A gyengék, vagy a hosszú oceáni út gyötrelmei által nagyon megviseltek, még olcsó árban sem keltek el. Ezek a vállalkozó nyakán maradtak, vagy a hajókapitánynak estek terhére. Hogy ezekkel a szegény nyomorultakkal mi történt, arról nincs feljegyzés. Ellenben említés tétetik arról, hogy ezen időszakokban az illető gyarmatok partjain a — czápák szokatlan mértékben szaporodtak el, mint a hogyan szoktak azon a vidékeken, a melyeken a véletlen — dús zsákmányhoz juttatja a tenger hienáit.

A megvásárolt embereket a gazdáik napokon át pihentették. Jól táplálták őket, fürösztötték, a testüket bekenették olajjal. Egy-két héttel később befogták őket a könnyebb munkára; a fiatalabbakat beosztották a régibb és idősebb rabszolgákhoz és előkészítették őket a kereszténység fölvételére. Hogy elejét vegyék az újonnan jött rabszolga szökési kedvének és hogy másrészt kedvet kapjon az új házhoz, ajándékul kevés jószágot kapott, egy-két disz-

Hopp a kis fiú irányában tanusított, rögtön előállott az ajánlattal, hogy — vegye meg a kis fiút; odaadja olcsón, 20 frankért. Ha azonban megveszi valamelyik lányát, akkor a fiút ráadásul adja. Mikor Hopp a nagylelkű papát felvilágosította, hogy ilyen módon ő — Hopp — igen rossz üzletet csinálna a leányával, mert hiszen ha odahaza, Európában, veszen valaki egy leányt, az nem hogy ráfizet, de ellenkezőleg még sok pénzt és ajándékot is kap, az asanti hitetlenül rázta a fejét, hogy „olyan bolond ország nincs a világon". . . . Hát már most valószinű-e, hogy egy ilyen apa, a ki 20 frankért akar örökre megválni leányától meg fiától, olyan nagyon tragikusnak tartaná, ha a gazdája szemet vetne a leányára, a miből neki — mint esetleges rabszolgának — kiszámíthatatlan előnyök származnának? — Aligha.

nót, majorságot, sőt parányi kis földet, a melyen tetszése vagy hajlama szerint ültethetett dohányt, pamutot, zöldséget, a melynek a jövedelme az ő tulajdona volt. A lakásuk, ha még oly kezdetleges is volt, valóságos palota lehetett ahhoz a nyomorult oduhoz vagy vaczokhoz képest, a melyben a néger rabszolga a szülőföldjén lakott. Élelmezés dolgában is óriási változás állott be a négernek azelőtti teljesen rendszertelen és sokszor állatias táplál-

GYÉMÁNTMOSÁS A RABSZOLGASÁG IDEJÉBEN.

kozásához képest, a melyben akárhány törzsnél odahaza nem ritkán fordult elő, mint csemege az — emberhús. A rabszolgák kenyeret, húst, tejet és zöldséget annyit kaptak, a mennyi a teljesített nehéz munkájokkal arányban állott. Az értelmesebb és engedelmes elemet beosztották a könnyebb házi munkára, vagy megtették őket felügyelőknek, a szorgalmat és hűséget pedig anyagilag jutalmazták. Szóval: az ültetvényesek, mint jó számító gazdák, a saját érdekükben a legnagyobb mértékben gondoskodtak rabszolgáik testi épségéről. Először is az árú meglehetős drága volt — egy rabszolgának az átlagos ára 450—500 frank volt — másodszor pedig

csak az egészséges néger dolgozhatott, míg a gyenge vagy beteg csak terhére volt a gazdájának.

És hogy a négerek aránylag elég jól érezték magukat gazdáik bánásmódja alatt, mutatja az, hogy mulatság, ének, zene és tánez mindennapos volt a rabszolgák telepén. Az örökösen említett korbács meg vérebek mellett aránylag tűrhető lehetett az állapotuk, a mi kitűnik abból, hogy midőn elérkezett az az idő, hogy a rabszolga visszavásárolhatta volna a szabadságát — évtizedes munka árán megtakarított pénzén — vagy pedig a mikor a rabszolgaság intézménye egyáltalán eltörültetett, ezrével akadtak rabszolgák, a kik nem kívánták vissza szabadságukat, hanem önkéntesen megmaradtak előbbi gazdájuk szolgálatában. Voltak olyan rabszolgák is, a kik „szerencsés spekulácziók" folytán nagy vagyonnal bírtak, a kiknek volt egy-két ezer font sterling készpénzök, volt 20—30 tulajdon rabszolgájuk. „A Kis-Antillák egynémelyikén, főképen Martiniquen, Santa Lucián, St. Vincenten és Dominican voltak olyanok", írja Berclay, „a kiknek valóságos fényűzéssel berendezett lakásuk volt, mahagoni bútorral, diványokkal, faragott szekrényekkel és finom borokkal, a kik nem vásárolták vissza szabadságukat, hanem a tulajdonukban levő nehány tuczat rabszolgájukkal megmaradtak a gazdáik tulajdonában, mint rabszolgák".

*

A rabszolgaság intézménye azonban mégis felháborította a humánusán gondolkozó emberek legtöbbjét. A XVIII-ik század utolsó éveiben akadtak férfiak, a kik az összemberiség megbecstelenítését látták abban, hogy száz meg száz ember, mint valami barom a tulajdona és feltétlen birtoka legyen egy más embernek. William Wilberforce, az angol alsóház tagja volt az első, a ki 1789-ben nyilvánosan pendítette meg az eszmét a rabszolgaság intézményének eltörlésére. Wilberforce, ámbár érezte, hogy minő veszedelmes darázsfészekbe nyúl és hogy minő mélyreható önző érdekeknek a legközepébe markol, a midőn az évszázados hagyo-

mányok által megszilárdult és jövedelmezése folytán rendkívül elterjedt szégyenletes intézménynek a megdöntését hirdette, annyira fáradhatatlanul és tántoríhatatlanul dolgozott, hogy az eszméje még a wieni congressuson is tárgyalás alá vétetett. A nagy emberbarát eredménynyel harczolt: 1833-ban július 29-én — éppen Wilberforce halála napján — az angol parlament kimondotta, hogy a brit tartományokba rabszolgáknak újabb bevitelét megtiltja és hogy a brit gyarmatokon a rabszolgákat szabadoknak tekinti. Anglia a kimondott határozatot Angliához méltó módon és erélylyel be is tartotta. Az afrikai partokat gyorsjáratú hadihajókkal ellenőriztette, és Nyugot-Afrika partján három helyen egy-egy flottája állomásozott, hogy szemmel tartsák a rabszolgákat szállító hajókat. Ezek a flották voltak a hirhedt „Coffin Squadron-"ok, a koporsóflották. A gyilkos klimájú öblökben tartózkodó hajók személyzetében pusztító járványként öltek a tropikus betegségek, mindenekelőtt a mocsárláz. Hanem azért a kötelességüknek becsületesen és angol tengerésztől kitelhetőleg tettek eleget. Így például csak egy évben, 1845-ben 625 rabszolgahajót fogtak el és mintegy 40 ezer négert bocsátottak szabadon az elfogott hajókról, azaz hogy telepítettek le Sierra Leoneben és Libériaban.

Anglia példáját egymásután követték az észak-amerikai Egyesült-Államok, a francziák, a hollandok, a mely nemzetek szintén kimondották az emancipatiot. Spanyolország és Portugália azonban csak kártérítés ellenében voltak erre hajlandók és a jól jövedelmező üzletért a kivánt kárpótlást meg is kapták. A magánültetvényesek azonban valamennyi gyarmaton kárpótlást kaptak a szolgálatukból elvont ember-anyagért. Így például csupán az angol kormány mintegy 20 millio font sterlinget, azaz 440 millio koronát fizetett kártérítésül a magántulajdonosoknak. Összehasonlítva az azon időbeli pénzviszonyokat a maiakkal, ez az összeg több volt akkor, mint ma egy milliárd. A dél-amerikai államok a legmakacsabban és legtovább ellenezték a rabszolgák fölszabadítását. Ezeknek valóságos létkérdés volt a rabszolgakérdés. Ha az egy-két millio munkás, a mely eddig művelte a dél-amerikai rengeteg gyapot-, dohány- és

LINCOLN ÜDVÖZLÉSE CITY-POINTBAN, A RABSZOLGASÁG MEGSZÜNTETÉSÉNEK KIHIRDETÉSE UTÁN.

czukor- meg kávéföldeket, fölszabadul és egyszerre beszünteti a munkát, akkor Dél-Amerikának egyszerre van tönkretéve valamennyi ültetvénye. A kérdés tudvalevőleg polgárháborúhoz vezetett, a mely az abolicionisták javára dőlt el. Abolicionisták azok voltak, a kik a rabszolgaság eltörlését követelték a dél-amerikai ellenszegülőkkel szemben. Ez volt az oka a híres és véres polgárháborúnak 1865-ben, Lincoln elnökségének idejében, a ki hajlíthatatlanul és mit sem törődve a dél-amerikai ültetvényesek tönkremenetelével, rendíthetetlenül követelte embertársai felszabadítását a rabiga alól.*

Rövid kivonatban ez volt a rabszolgaság intézményének a története, melyet a legizgatóbb, legemberietlenebb és a legkegyetlenebb mozzanatok tarkítottak évszázados fennállásának ideje alatt.

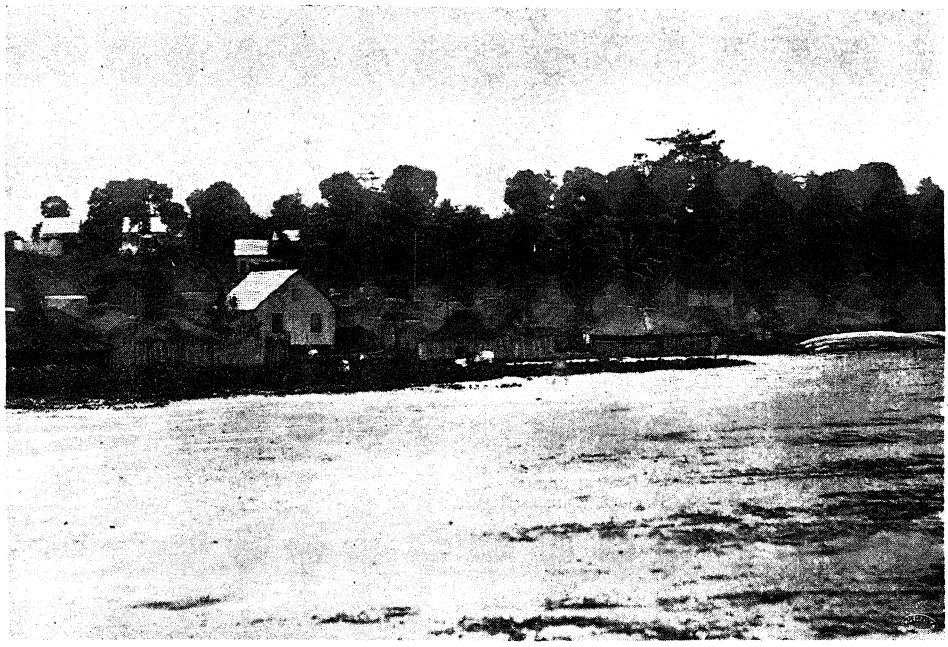
*

Egyik érdekes mozzanata volt többek közt mindjárt Liberia néger köztársaság megalapítása, azon államé, a melynek fővárosában: Monroviaban horgonyzunk jelenleg a Mississipivel. Mint említettük, a köztársaság megalapítása úgy kezdődött, hogy Észak-Amerikából harmincz családot mintegy 80 taggal ide áttelepítettek és egy várost alapítottak, a melyet Észak-Amerika azon időbeli elnökének, Monroénak tiszteletére Monroviának neveztek el.

Kezdetben pompásan fejlődött az új Kolonia. A míg azok a négerek éltek, a kiket Amerikából hoztak át, a kik a rendszeres munkássághoz hozzá voltak szokva és értettek a gazdálkodáshoz, addig még aránylag folyt a rendszeres munka és a belviszonyok is valahogyan rendezettek voltak. Midőn azonban a legkülönbözőbb vidékekről telepítettek át különböző törzsbelieket, a melyeknek a

* Nyugot-Afrika partjain még ma sem szűnt meg a rabszolgakereskedés és titokban most is hurczolnak négereket a partok egyik részéről egy másik távolabb esőre. Bármily ritkán történik is és bármily titokban, a partokon czirkáló hadihajók itt-ott mégis megcsípnek egy-egy hajót, a melynek nagyon gyanus a rakománya. A hadihajók többnyire angol nemzetiségűek, a rajtakapott hajó csaknem mindig — portugál. A „kis hamis" csak nem tud lemondani a régi szenvedélyéről, mint akár a czicza az egerészésről.

négervonásból csak egyetlen közös vonás maradt meg, tudniillik a példátlan lustaság és restség, akkor a kis állam egyszerre fenekestől felfordult. A liberiai négerek úgy jártak, mint valamennyi népfaj, a mely csak hosszas szolgaság után kapta vissza a szabadságát: engedelmeskedni senki, de parancsolni mindenki akart. A szabadjára hagyott feketék, a fekete kormányfővel, meg a fekete hivatalnoki karral, egymás között sehogy sem tudtak bol-

RÉSZLET MONROVIÁBÓL.

dogulni és csak az idegen államok, főképen az észak-amerikai Unio, Anglia és Francziaország részéről többszörösen ismételt — és mindannyiszor a legönzőbb czélból vezetett — békés vagy fegyveres beavatkozása után történt, hogy az évtizedeken át folyton vajudó köztársaság végre-valahára megállapodhatott és valahogyan rendezettnek mondható viszonyok közé jutott.

A köztársaság még ma is valóságos torzképe a rendezett államnak és karrikaturája az „államosdi“ játéknak. Így például, többek közt, még földrajzilag is csak annyi bizonyos, hogy a köztár-

saság határai észak-nyugot felé a Turner félsziget meg a Monah folyó, délre pedig a Rio San Pedro az Elefántcsontparton s hogy a part hossza mintegy hatszáz kilométer. De hogy befelé hol van a határa, meddig terjed a köztársaság, azt hozzávetőleg is nehéz megmondani, annyira bizonytalanok az adatok. Lehet, hogy 50 ezer négyzetkilométer, de az is lehet, hogy 85 ezer kilométer. A terület lakossága pedig egy és két millió között van fölvéve. A folyton ide-oda kóborló törzsek, földhöz nem kötött nyugtalan kóborlása miatt, a liberiai „statisztikai hivatal" pontos adatokkal nem szolgálhat. A lakosság zöme, úgy mint Sierra Leoneban is, a Kru négerekhez tartozik, a mely egész Nyugot-Afrikának legjobb hírű törzse, a mennyiben jóformán az egyetlen, a melynek tagjai fehérek felügyelete és szigora alatt rendszeres munkához alkalmazhatók, korbács nélkül is. Az egész nyugoti parton mint ilyenek ismertek; minden kikötőben fel is találjuk őket, a hol a csónakosok, hajó, és kikötői munkások, teherhordók és más rendes foglalkozású négerek zömét a Kru négerek teszik. (Még találkozunk velük és lesz bővebb alkalmunk velük megismerkedni.) A másik nagyobb része a lakosságnak a Wey négerekből áll, a kik egyenes ellentétei a Kru négereknek, a mennyiben semmiféle rendszeres munkára nem foghatók. Szabad csatangolás az ország belsejében: ez az egyetlen foglalkozásuk.

Az említett két törzszsel, a Kru és a Wey négerekkel — a liberiai köztársaság „vadjaival" — éles és kellemetlen ellentétben áll a köztársaság uralkodó osztálya, a néger „polgár", vagy a mint ők nevezik önmagukat: „freeborn and coloured gentleman", (szabad születésű színes úr), a kiknek a jelszava: „the love of liberty brought us here", a szabadságszeretet volt az, a mi minket ide hozott. És ezen jelszó alatt a világ minden félig-meddig czivilizált négerei között a leglustább, legtunyább, legarrogánsabb és legtehetetlenebb négerei csoportosulnak. Mintegy 20 ezerre tehető ennek az uralkodó osztálynak a száma, a kik a „szabadon született gentleman"-ek czíme alatt nevetséges és komikus paródiában játszszák a „köztársaságot," a társadalmat, a tudósokat, meg a művelt embereket.

A köztársaság — a melyben fehér ember egyáltalában és semmi szín alatt nem nyerhet polgárjogot — egy elnök vezetése alatt áll, a kit két esztendőre választanak; ugyanegy ember kétszer nem választható elnöknek. Az összes kvalifikáció, a mit a „Praesident"-től megkövetel a köztársaság, az a harminczötödik életév betöltése és legalább hatszáz dollár értékű ingatlan tulajdon. (Hogy írni-olvasni kell-e tudnia a Mr. Praesident-nek, az nem bizonyos, de miután a városi lakosságnak nagy százaléka tud írni-olvasni, igen valószínű, hogy az elnök is tud.) Az elnök mellé beosztott „Cabinet" 5 miniszterből áll; van kül-, bel-, pénz-, igazság- és postaügyi miniszterium. Az egyes miniszteriumok hivatalnoki kara áll: a miniszterből. Pont; több nincs. A liberiai köztársaság állampénztára, nagyobbszámú hivatalnoki kar fenntartására képtelen. Csak egyes miniszteriumokhoz osztanak be — szükség esetén — egy-egy titkárt. A törvényhozási testület két házból áll: a főrendiházból, meg az alsóházból; a főrendiház — a senatus — 8 tagból áll, a kiket négy-négy évre választanak. Census, elnöki kinevezés vagy jutalomképen való kinevezés nem létezik. A nép választja a legérdemesebbeket senatusoknak. „Nép" alatt azonban nem szabad a köztársaság lakóit érteni. A lakosság nagyon kis töredékének van választójoga. Az egész köztársaság egynehány európai nagy czég, nehány vagyonosabb ültetvényes és nehány gazdagabb kereskedő zsebében van. Ennek a nehány embernek különböző irányú érdekétől függnek az összes választások és kinevezések. Az alsóház tizenhárom tagból áll, a kiket csak két évre választanak, tekintet nélkül az incompatibilitásukra.

Az egész „köztársaság" négy „grófságra" (county) van beoszva, egy-egy „főispán" vezetése alatt. A katonáskodás általánosan kötelező; minden 16 és 50-ik életév között álló épkézlábú polgár katonaköteles, a kik együttesen az 5 ezredből álló hadsereget alkotják. A hadsereg és a haditengerészet, mert van „haditengerészetük" is — két rozoga fahajó, a melyeket az angol haditengerészetből 20 évvel ezelőtt felesleges lomként kimustráltak, és ő felsége Queen Victória, az „Angliával barátságos viszonyban álló Köztársaságnak" ajándékozott — tehát a hadsereg és a haditengerészet

tisztikarának a rangja az — ezredesnél kezdődik. Ez tudniillik a legalsó tisztirang. Ezen alól nem adja egyetlen freeborn and coloured gentleman; ellenben tábornok, táborszernagy, contre- és vice-admiral van bőven. A hadseregbe tisztként beosztott táborszernagy, a kinek különben a polgári foglalkozása abban áll, hogy a Wey négerek által gyűjtött bőröket tartja raktáron az európai ügynök számára, vagy akár a sorhajókapitány, a kinek polgári foglalkozása a szénszállítás a kikötőben horgonyzó hajókra: ezen czímükön kívül pompásan hangzó czímeket és rangokat viselnek. Sőt a polgári erények jutalmazására egy rendjel is áll az elnök rendelkezésére: az „Afrikai Megváltó Rend". Mindazon gentlemanek, a kik Liberia zászlójára* egy vagy más úton dicsőséget hoztak, avagy az államnak kiválóan hasznára váltak, megkapják az Afrika Megváltó Rend egyik vagy másik osztályú keresztjét.

Az összminiszterium, valamint a főrendiház és parlament legnagyobb, talán egyedüli gondja a köztársaság nyomorúságos pénzügyi zavarainak rendezése. A rendezési gond nem olyan értelemben veendő, mintha azon törnék a fejüket, hogy miképen lehetne szabadulni a régi adósságoktól. Óh nem, Liberiában ettől nem fáj a pénzügyminiszter feje; hanem igen is attól, hogy miképen lehetne — új adósságokat csinálni. A köztársaság jövedelmi forrása csaknem kizárólag a beviteli vám, a mely sehogy sem képes fedezni a minimumra leszorított állami kiadások költségeit. Pedig a jó liberiaiak minden könnyítést megtesznek a jövedelmük gyarapítására, a mennyiben bármilyen nemzetiségű pénzt hajlandók elfogadni és mindenféle pénznek megadják a teljes értékét; sem az angol, sem a franczia, sem az amerikai pénzt nem utasítják vissza. Köztársaságbeli pénz csak egy minőségű van, a rézpénz, a melyből két angol font súlyú egyenértékű egy dollárral. A belföld bennszülötteivel való kereskedésre főképen ezt a pénzt, a kaurit használják. Forgalomban vannak továbbá kisebb vasrudak, a melyekből a 12 font súlyú egyenértékű három shillinggel; nagyobb értékű a manilly, ez három

* A liberiai zászló az északamerikai lobogó mintája szerint készült; piros-fehér csíkos lobogó, a melynek a felső bal sarkában, kék mezőn egy fehér csillag van.

font súlyú rézrúd, a melynek másfél dollár az értéke. A bennszülötteknek, meg a manroviaknak ilyen értékkel is szabad az adójukat fizetni, sőt mindenféle terméket is elfogadnak az adóhivataloknál. Magától értetődik, hogy egyrészt a szegényes bevétel, másrészt a nyomorúságos kezelés, a szakértelem, meg a hivatalnoki becsületesség és lelkiismeret tökéletes hiánya folytán, a köztársaság pénzügyi viszonyai képzelhetetlenül rendezetlenek. Illusztrálásul csak a következő esetet említjük fel. Liberia még 1871-ben franczia tőkepénzesektől 500 ezer dollárt vett kölcsön 7%-os kamatra és kötelezte magát az adósságot tizenöt év alatt törleszteni. A kölcsönzött 500 ezer dollárból mintegy 90 ezret tényleges dollárokban kaptak, 60 ezret azonban már olyan papirokban, a melyek a párisi tőzsdén nagyon kétes értékűek voltak; a kölcsönzött összegből levonták továbbá előre a kamatokat három évre, ezt azonban csengő dollárokban vonták le; épp úgy levonták a provisiókat a kölcsönnél közreműködött fehér és fekete ügynök „gentlemanek". A sok mindenféle levonás után kapott a liberiai köztársaság kincstára az 500 ezer dollárból egy nevetséges töredéket, mintegy 125 ezer dollárt. A kamatokat (a három évre előre levont kamatokat kivéve) a köztársaság soha többé nem fizette, és a tőkéből sem törlesztett egyetlen kaurit sem és 1899-ben csak maga a kamathátralék 128 ezer font sterlinget tett ki! Hol van még a tőke? Körülbelül így áll az ügy azzal a belföldi adóssággal is, a melylyel a köztársaság a saját polgárainak tartozik és miután ennek a visszafizetésére még gondolni sem lehet, hát egyszerűen nem is gondolnak.

KRU NÉGER.

Mindezen nyomorúságos állapotoknak egyedüli oka a lakosság hagyományos lustasága és vele született restsége, továbbá az emberek erkölcsi, társadalmi és egyéni tekintetben kevéssé kifejlett érzéke. A föld, a melyen élnek, eléggé termékeny és háládatos. Csak kevéssé

rendszeres munkálkodás és okszerű gazdálkodás mellett hasonlítlanul több eredményt érhetnének el. Az a kevés termék, a mi Liberiából kivitelre jut, főképen pálmaolaj és pálmamagvakból áll; továbbá kaucsuk, kávé és elefántcsont. De ezek a termékek sem képesek a más országokból kikerülővel a versenyt felvenni. Így például a kávét olyan hanyagul, lanyhán és piszkosan kezelik, hogy ez a világpiaczon alig számbamenő szerepet játszik.

*

A Mississipi délután 3 órakor érkezett a Cap Mezurado hegyfok közelébe, a tengerbe mélyen benyúló félsziget csúcsához. E félsziget északi csúcsán levő öbölben, a Mezurado folyó balpartján, fekszik Liberia fővárosa, Monrovia, a köztársaságnak egyetlen számottevő városa.*

Egy-két mértföldre a hegyfoktól, a Mississipi csak félgőzzel haladhatott előre. Az égbolt tudniillik hirtelenében beborult, s ijesztő mennydörgés, villámlás közepett megindult az eső. Olyan hihetetlen sűrűen hullott, olyan összefolyó és vastag sugarakban, hogy tíz méternyire sem lehetett látni. Csaknem egy óráig tartott a tropikus zivatar; a mennydörgés és villámlás engedett, az eső azonban elképzelhetetlen tömegben hullott. Jóllehet a hajó fedélzetén számos helyen volt a víznek lefolyása, azért mégis bokán jóval felül ért, a rajta meggyűlt esővíz. Rendes körülmények között is elég nehéz a bejutás a kikötőbe, mert a Mezurado folyó torkolata egy keresztbefekvő homokpad által van elzárva, a melyen időnként kolosszális a hullámzás. Éjjel még bizonytalanabb a helyzet. A monroviai világító torony tudniillik olyan gyöngén világít, hogy hat-hét mértföldes körön kívül egyetlen sugara sem látható.

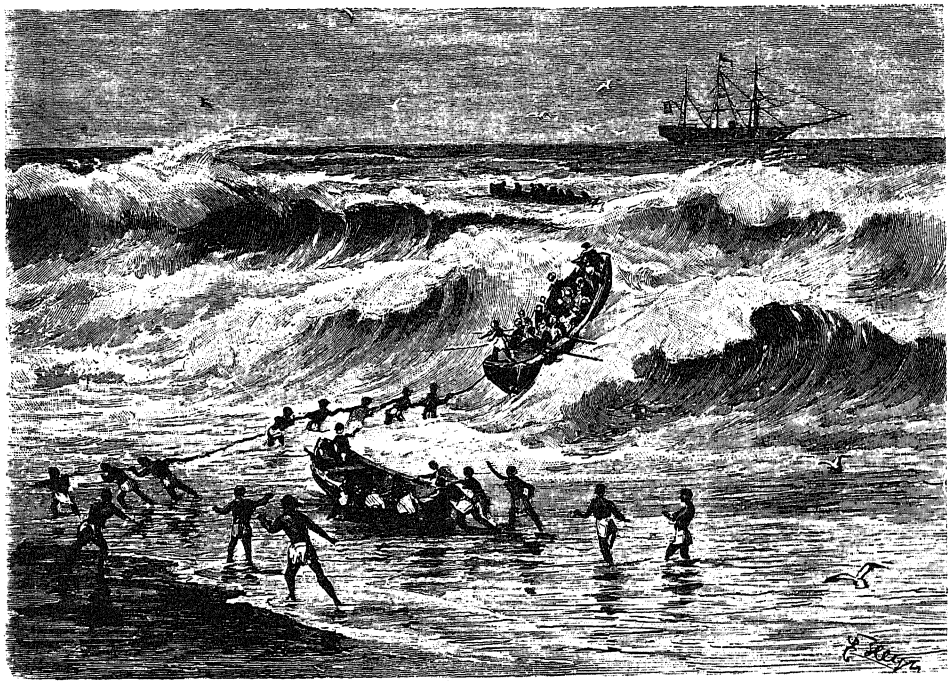
Öt óra tájt már ismét perzselően, égetően sütött a nap. A parton nyoma sem volt az iménti özönvíznek; a kikötő közelében elterülő

* Az Elefántcsontpart felé húzódó részén fekvő nehány város, Robertsport, Grand Bassa és a Cap Palmason fekvő Harper „városnak" nevezett helységek, csak szomorú bizonyságai a tragikusan komikus szervezetnek és gazdálkodásnak.

MONROVIA KÁVÉHÁZÁBAN.

nagy mocsarak környékét kivéve, olyan száraz volt a talaj, mintha hetek óta nem esett volna egy csepp víz. A Mississipi a parttól meglehetős távolságban vetett horgonyt, tekintettel arra a homokpadra, a mely a kikötőt elválasztja a külső öböltől és a melyen belül csak igen könnyű járatú hajók horgonyozhatnak. Még csónakon is nehéz bejutni, mert a zátony fölött óriási nagy a hullámzajlás. Rendes hajócsónakokon egyáltalában ki van zárva a közlekedés és

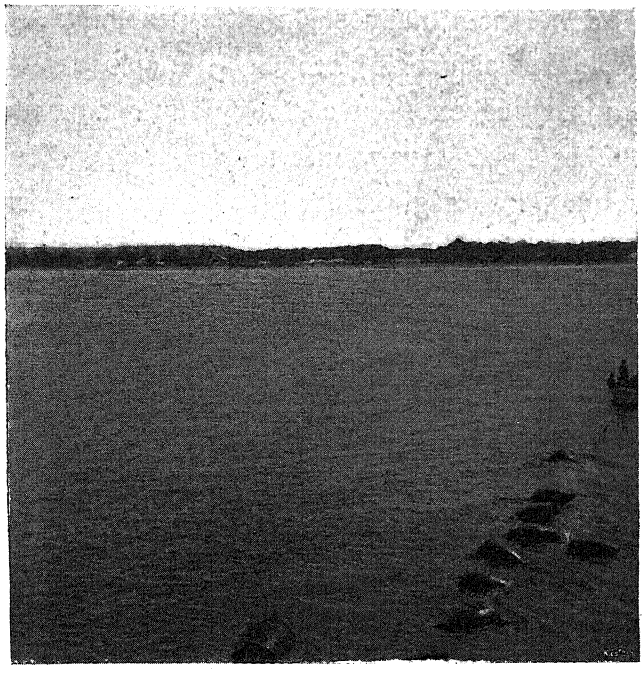

HULLÁMVERÉS ALSÓ-GUINEÁBAN.

mi is a Kru négerek tutajszerűen összetákolt lapos és rendkívül erős naszádjain jutottunk át a zajláson. Az átkelés művelete talán nem is veszedelmes, de rendkívül izgalmas; csaknem ijesztő. A hullámzajlás különben is lármás és hangos, de jelentékenyen fokozza annak a 6—8 négernek a — tutajosoknak — a kiabálása, ordítása, a mint egymásnak parancsolnak, jeleznek vagy segédkeznek. Ha nem ordítanak, akkor énekelnek evezés közben, a rythmikus evezés ütemét adva meg. Tény, hogy a zajláson való átkeléshez óriási ügyesség és gyakorlottság kell; az ember bámul, hogy ezek

a meztelen ficzkók milyen hihetetlen könnyűséggel és ügyességgel kezelik a hosszú nehéz rudakat, a melyekkel a tutajt a zátonyon átsegítik.

Mulatságos jelenet, a hogyan a hordókat, illetőleg a hordókban szállított folyadékot, hajózzák ki Monroviában (és egyáltalában Nyugot-Afrikának minden kikötőjében, a hol nagy a hullámzajlás). Hogy a hordókat csónakokra vagy bárkákra rakják, az kissé hosszadalmas és költséges művelet volna. E helyett a hordókat egy-

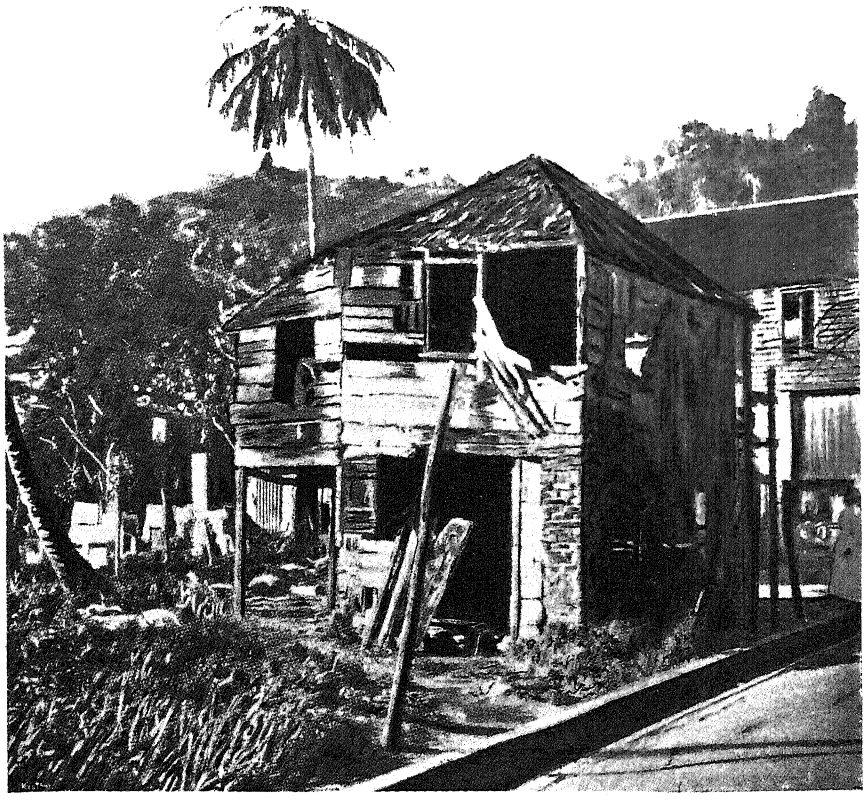
ÚSZÓ HORDÓK.

szerűen a tengerbe dobják, egynehány tuczatot összekötöznek és vagy nagy gőzbárkákkal, vagy széles lapos tutajokkal bevontatják a kikötőbe. Felesleges talán megemlíteni, hogy ezekben a hordókban nem petroleum, vagy olaj van, hanem — pálinka és rum. Néha ezernél is több apró hordóból egynehány — elszabadul; kifelé úszik a tengerbe. Az ilyen elszabadult hordóra aztán éppen úgy megindítják a hajtóvadászatot, mint például a pampákon a gulyától elszabadult ökör után. A különbség az, hogy itt a hajsza nehezebb és veszedelmesebb. De meg is érdemli a fáradságot, mert

egy tele hordó rum Alsó- és Felső-Guineában jelentékenyen drágább és izgatóbb zsákmány, mint egy rideg marha az urugayi, vagy az argentinai pampákon.

A zátonyon túl, a város felé, a kikötő vize olyan nyugodt és sima, mint valami hegyi tó; számos apró mocsaras szigettel megszakítva. A vízbe mélyen benyúlik egy hosszú, rozoga híd, az első nyomorúságos tanujele a liberiai köztársaság közigazgatásának és belszervezetének. A lépcsőfokok több helyen hiányoznak, a híd padlódeszkái, a hol nem hiányoznak, ott tánczolnak. A hidat egész hosszában elállják koldusok, lézengők és naplopók. A legtöbbje undorító szembetegségben szenved, vagy mutogatja undorgerjesztően eltorzult kezét, lábát vagy más testrészét. A hídfőn „poszton" álló fekete rendőr, lovassági karddal meg fehér keztyűvel fel-fegyverkezve, a kezében levő suhogóval próbálja távol tartani a tolakodó tömeget. A távoltartást azonban a „liberiai köztársasági erélynek és tapintatnak" olyan teljes hiányával cselekszi, hogy az már inkább biztatás, mint visszautasítás. A kikötő közelében fekvő városrészt a szegényebb néposztály lakja. Egynehány tuczat nyomorúságos kunyhó, minden rendszer nélkül ide-oda épitve, köztük egy-egy szűk, keskeny utcza, a házak előtt pedig tétlenül heverő, de hangosan, lármásan társalgó emberekkel. Minden szennyes, bűzös és piszkos: az utczák, a házak, az emberek. Ennek a városrésznek az északi részén, közvetlen a kikötő partján, állanak a nagy raktárak és irodák, a Monroviában élő fehérek nappali tartózkodási helye. Minő életet élhetnek ezek az emberek ebben az imfernális szomszédságban.

A felsőváros egy halomnak a tetején és oldalán terül el, lépcsőzetesen emelkedve fölfelé; persze teljesen amerikai stílusban. Az utczák egyenesek, mint a nyíl és pontosan kimért távolságban keresztezik egymást. A házak nagyon tarkák, nagyon színesek, de elég csinosak — kívülről — és valamennyit kisebb-nagyobb kert veszi körül. Valamennyi háznak a fedele rendkívül magas és nagyon meredek, tekintettel az évnek kilencz hónapon át tartó nagy esőzéseire. A kertben azonban a gaz meg a dudva tenyészik legsűrűbben, valamint alig van egy „block" — háztömb — a melyben

LAKÓHÁZ MONROVIÁBAN.

egy-két omladozó, bedűlt s fűvel, dudvával benőtt épületrom nem állana. Ezeket tönkretette a temérdek hangya és termita, a köztársaságnak egyik csapása. (Még lesz róla szó.)

Közvetlen a város mögött, a már ismert világító torony közelében, áll egy alacsonyabb dombon a „várerősség", egy omladozó kőfalú, bástyaszerű építmény, sánczokkal, lőrésekkel stb. A sánczok tele vannak békanyálas vízzel, a melynek a felületén haragos-zöld óriási levelek úsznak; a lőrések egyik-másikán kilátszik az ágyúcső, éppenséggel nem imponáló és félelmet gerjesztő állapotban. Az ágyúcsövek tudniillik nem talpakon feküsznek, hanem a csupasz kövön és nemcsak a külsejük van virággal meg burjánnal körülnőve, hanem a — csövekből is kilóg a virágdiszítés. Katonaságnak, várőrségnek sehol semmi nyoma; a liberiai lobogó megtépve és megázva, olyan petyhüdten lóg a kopott zászlórúdon, mintha szégyelné magát az alatta elterülő városért és az egész köztársaságért.

*

Naplementével hirtelen megtelnek az utczák, a melyek különben már nappal is elég lármásak és zajosak. Naplementével ugyanis megszűnik a munka a hivatalokban és az irodákban és a „freeborn and coloured gentleman"-ek sétálni viszik a „lady"-ket.

Való igaz, hogy a téma nagyon alkalmas és kínálkozó a csúfolódásra, az önkénytelen túlhajtásra. De ezen esetben Monrovia főterén, Monroé elnök emlékének tiszteletére emelt szobor körül, a szeméttől, piszoktól,

EURÓPAI LAKÓHÁZA MONROVIÁBAN.

dudvától és termita-rombolástól bedőlt faházak keretében fel s alá sétáló fekete csoportok, az előkelőbb, vagyonos és jól nevelt társadalmi állás vagy születésnél fogva kiváltságos helyzetű európai vagy amerikai urakat és úrnőket, minden kritika nélkül utánozni akaró fekete gentlemanek és ladyk látványa, azoknak modora és tényked̈ése, határozottan nevetséges és szánalmas. A tikkasztó forróságban a férfiak túlnyomó része feketébe van öltözve; a fejükön czilinder, az orrukon czvikker, hacsak lehet, széles arany kerettel. (Az ember azt hihetné, hogy azért járnak feketében és azért kerülik óvatosan

a különben sokkal jobban megfelelő fehér színű öltönyöket, mintha ezáltal a bőrük fekete színe kevésbbé volna feltűnő.) Még a járásuk is furcsa, éppenséggel nem „gentlemanlike“. Vagy úgy járnak,

PARÁDÉ MONROVIÁBAN.

mintha mindannyian nyugalomba vonult — pékek volnának, vagy pedig, mintha esztendőket töltöttek volna — lánczon, valamelyik nyugotafrikai Illaván. A mellett igen komoly, sőt méltóságteljes a magatartásuk; mintha mindmegannyi miniszter, államtitkár vagy professor lenne, vagy legalább is czímzetes táborszernagy a liberiai köztársaság hadseregében. Az arczuk határozottan intelligencziára vall, a minthogy valószinűleg számosan lehetnek közöttük, a kik magasfokú szellemi munkára volnának képesek. Ezt a tulajdonságot vagy képességet sohasem vonták kétségbe a négereknél; hanem az

ethikai érzésük meg a morális gondolkozásuk olyan, a mely némi — defectusra enged következtetni.

Az asszonyok, a kik olyan hűségesen és görcsösen kapaszkodnak az illetékes férjek karjaiba, mintha leggyöngédebb szeretet fűzné őket a fekete hitveshez és nem a magassarkú és túlságosan szűk topánka, a melyben alig tudnak egyet lépni, — élénken emlékeztetnek azokra a női alakokra, a melyeket a franczia bohózatokban szoktunk látni, a midőn a szereplő színésznők nevetséges vidéki alakokat mutatnak be. A leghihetetlenebb kalapok és dísznek felrakott gyümölcsök, madarak és groteszk tárgyak lógnak, tánczolnak és libegnek az asszonyságok borzas, dús haján. A toilettek színe, szabása a legfurcsább, a legrikítóbb, és valóságos czirkuszbeli felöltöztetett majmokká degradálják a különben is éppenséggel sem szép, sem csinos, sem kellemes külsejű nőket. Még a fiatal leányok is — a kik az ifjúságtól soha el nem tagadható bájosságban, talán még elég rokonszenvesek lennének — valósággal torzképekké rútulnak a példátlan ízléstelenséggel összeállított, rikító színű és szabású toilettekben. Ezek a csoportok a monroviai társadalom előkelőbbjei és gazdagjai. Hát még a középosztály meg a proletárok! Ezeknek a ruházata olyan, mintha a világ minden részéből raffineriával keresték volna össze az „uraságoktól levetett", de egymáshoz nem illő és való ruhadarabokat és azokat hozták volna ide. (Ez különben áll a legtöbb négerre, a hol a feketék „levetve és megvetve" a négerek ősi ruháját, a — derékövet, a civilizált ruházatot vették fel.) Ha ezek az emberek, a kik most mint karrikaturák sétálnak az utczákon és ülnek a kávéház meg a czukrászda kertjeiben (az egyedüli ipar és foglalkozás Monroviában, a mely szépen prosperál), úgy öltözködnének, mint a hogyan a többi atyafiaik öltözködnek az ország belsejében, vagy a nem kultivált részeken, tudniillik színes övvel a derekukon és semmi egyébbel, akkor határozottan sokkal előnyösebben néznének ki. Hiszen a legtöbbjük széles vállú, egyenes növésű férfiú; a bőrük fénylően fekete vagy sötétbarna; a rendkívül dús növésű, borzas haj is másképen, sőt nagyon jól nézne ki a színes turbán alatt, mint

így eltorzítva a nevetséges, kopott czilinder alatt. A rövid derekú és aránytalanul vastag czombú, zömök, apró asszonyok is rokonszenvesebbek lennének az ő szokásos öltözetükben, a színes, rövid szoknyában, egy tarka lepellel a vállukon. És hogy a fiatal 13—15 éves néger leányok, a kik ebben a korban még arányos, erőteljes növésűek és okvetlenül bájosak — ha már egyébért nem, hát azért,

A KI FÉL A „KODAK"-TÓL.

mert 13—15 évesek — (a fekete törzsek leányai ebben a korban tudvalevőleg már teljesen kifejlettek) egészen mást mutatnának ki a fiatal leányok eredeti viseletében — egy gyöngysorral a derekukon — mint a nevetséges krinolinban, vagy az ezzel egészen ellentétes, szorosan odatapadó, angol szabású ruhában, azt talán fölösleges megemlíteni.

Hogy mennyivel inkább megfelel a néger jellemnek az őseredeti

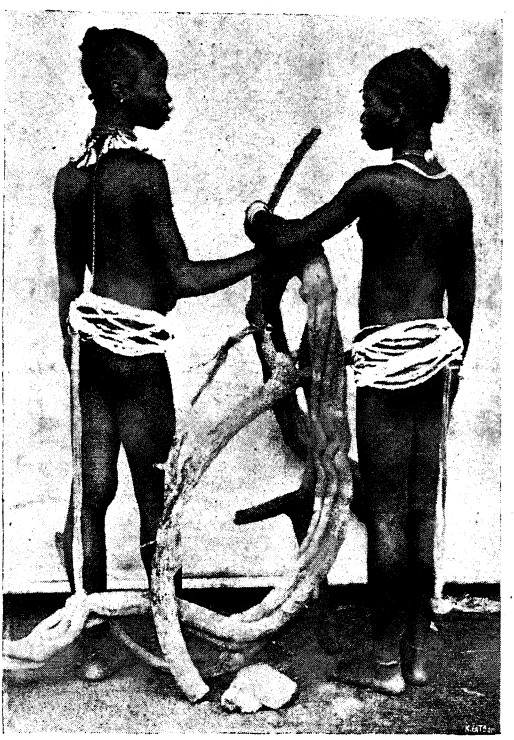
állapot, mint evvel az amerika-európai mázzal bevont czivilizáczió, a melyből legfőképen a „humbug“ meg a „stréberség“ rakódik le, mutatja egy klasszikus példa, a melyet dr. Lenz említ. A Niger torkolatának egyik ágánál egy törzset talált, egy „király“ uralkodása alatt. A király is meg a nővére, a „praesumptiv trónörökös“,

ANYA GYERMEKEIVEL.

évekig tartózkodott Londonban „nevelődés és művelődés“ czéljából. Nehány évvel azután, hogy az uralkodó és nővére visszatértek a hazájukba, egyszersmind visszatértek az ősi eredetiségükbe: ő felsége, a király meg ő fensége, a trónörökösnő, éppen úgy szaladgáltak a derékövvel meg köténynyel és épp úgy tele voltak aggatva mindenféle babonás amulettekkel, mint akármelyik más nigerparti vagy congomenti néger. Ugyanez megtörténik különben Liberiaban is; százával, sőt ezrével esnek vissza a négerek a nekik

sokkal kedvesebb és megfelelőbb eredeti állapotba. A Monroviaban élő fehérek — a kik között ma a német elem a túlnyomó — számtalan példát sorolnak fel, a melyben tanult és művelt négerek — mindenesetre a honi, a monroviai gimnáziumban nevelt négerek — egyszerre eltűnnek a monroviai „társadalomból" és a terület belsejében folytatják a négert megillető és a négernek megfelelő

LIBERIAI NÉGER NŐK.

életmódot: az erdőben való csatangolást vagy legfeljebb a nagyon könnyű mezei munkát. Nagymértékben hozzájárul ehhez a visszaeséshez, vagy helyesebben: visszatéréshez, az a körülmény is, hogy a néger lelkületének és jellemének sehogy sem felel meg a keresztény vallás. Ennek a vallásnak a magasabb lendülete, tisztult fogalmai és ideális dogmái nagyon magasak az értelmileg alacsonyabb színvonalú négernek. És tényleg valamennyi árnyalatú missionarius — a kik nagy számban élnek a nyugotafrikai partokon — elismeri, hogy

a mohammedán vallás minő erős, sőt nagyon sikeres versenyt támaszt úgy a katholikus, mint a protestáns árnyalatú vallások terjesztésének.

*

A liberiai társadalmi viszonyok bővebb ismertetésére álljon itt egy liberiai bennszülött polgárnak — egy orvosnak — a legnagyobb őszinteséget visszatükröző keserű kifakadása, a mely autentikus vélemény jellemzőbb minden leírásnál.

„. . . A mi törvényhozásunk büszke arra, hogy milyen tevékeny, milyen szorgalmas és lelkiismeretes: egyetlen ülésében ötven — válóperben mondotta ki az ítéletet. Ötven nőt törvényesen választottak el a férjektől és ötven nővel gyarapították az állam prostituáltjait. És erre büszkék; mintha ebből a portékából már nem volna nekünk úgy is elég. Hiszen tudjuk, hogy az ezüst pénz, meg a színes karton minő csáberővel bírnak a mi asszonyainkra és azt is tudjuk, hogy alig van közöttük egynehány, férjezett vagy hajadon, a kik ezekért a drágaságokért oda ne adnák magukat a legelső jött-ment fehérnek. Számos esetet tudunk, a melyekben egy heti házasság után a férj otthagyja a feleségét, vesz magának egy másikat, ezt is odahagyja és visszaveszi az elsőt, a ki időközben egy harmadik férfinél talált hajlékot és vigaszt. De hát mit is tehetnének a szegények a mi nyomorúságos közviszonyaink közepette? A lakosság nyomorban sínylődik és a kormány a legcsekélyebb könnyítést sem adhatja. A szegénység nyomasztó az egész országban; az emberek rongyokban járnak és éheznek. Az adó óriási, a behajtása lehetetlen és mert kevés a befolyt jövedelem, a kormány még magasabbra csigázza az adót, csakhogy távol tartsa az idegeneket, a fehéreket. E közben pedig tántorognak az emberek az utczákon az — éhségtől. És mindezt csak a kormány meg a törvényhatóságok idézték elő. Ha valaki egy határozatot akar hozatni a kormány, vagy a törvényhatóságok által a maga javára és előnyére, az egyszerűen megvendégeli az illető törvényhozókat és lekenyerezi őket valamely csekélység által; egyszerűen megvásárolja őket. A kiván-

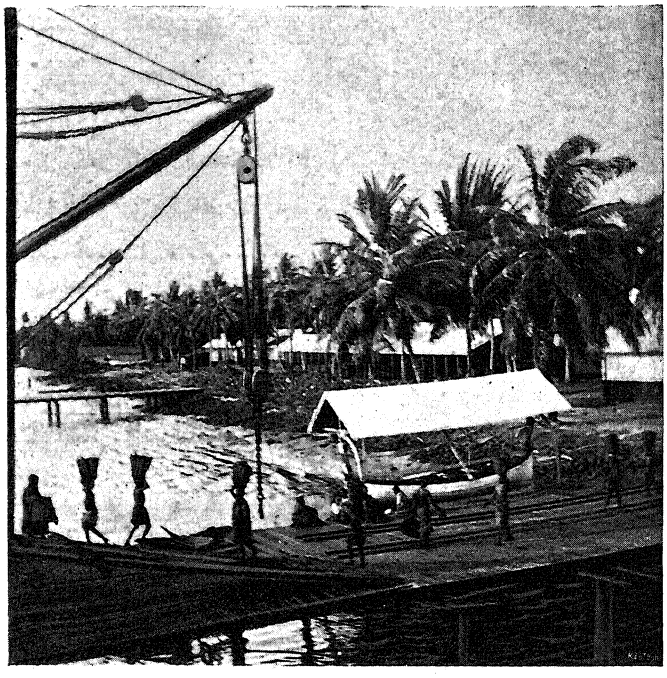
ságát aztán ott nyomban a vacsoránál teljesítik. A vagyonosabb honfitársaink butítják a szegény népet és figyelmeztetik, hogy óvakodjon az alkotmány megváltoztatásától, mert akkor a fehér emberek megint az országba jönnek és polgárokká lesznek. Folyton emlékeztetik őket azokra a kegyetlenségekre és irgalmatlan bánásmódra, a melylyel a fehérek az apáikat kínozták és gyötörték. Tehát vigyázzon a nép, maradjon hű az alkotmányhoz, mert a mint megváltozik az alkotmány, a régi állapot azonnal megismétlődik és a fehérek ismét rabszolgákká tesznek bennünket. A buta nép pedig hisz, tűr, szenved és éhezik és minden marad a réginél. Azaz, hogy nem marad, mert minden romlik, pusztul és rosszabbodik napról-napra".

Íme, egy néger hazafi keserű kifakadása, a melyből kilátszik a népe és országa szomorú állapota fölött kesergő becsületes ember őszinte fájdalma. Nem kevésbbé jellemzően ismerteti az ország hihetetlenül gyászos viszonyait.

„. . . Ötvenezer dollár volt az ország évi bevétele és ezzel a nyomorúságos összeggel akarják elintézni a 85 ezer négyzetkilométer területű ország ügyeit. Itt ülünk ölbetett kezekkel, körösköril bezárva az őserdőbe, a melynek galyjai az ajtóinkon nőnek be a lakásainkba és a mely hemzseg a leopárdoktól, szarvasoktól, kígyóktól és más vadállatok egész tömegétől. Az utczáinkat felveri a gaz meg a piszok és ha a kicziczomázott „ladyeink" az utczára lépnek, elmerülnek a sárba. Szégyeljük magunkat, hogy kiváltságainkat és megszerzett előjogainkat a legkevésbbé sem tudtuk kihasználni. Semmit sem teszünk sem a hazáért, sem a nyomorban élő honfitársainkért; magára hagyjuk a népet, elhanyagoljuk a népnevelést, az ország jólétét, az anyagi és erkölcsi fejlődésünket, Ha felépítettünk egy rozoga kunyhót és kiirtottunk körülötte egy darabka őserdőt, a tisztást beültettük krumplival, akkor már azt hiszszük, hogy valami nagyot alkottunk. Tele zabáljuk és tele iszszuk magunkat, aztán lustálkodva egész nap, büszkén verjük a mellünket, hogy: szabad polgárok vagyunk és azt hiszszük, nincs szebb ország a miénknél." . . .

*

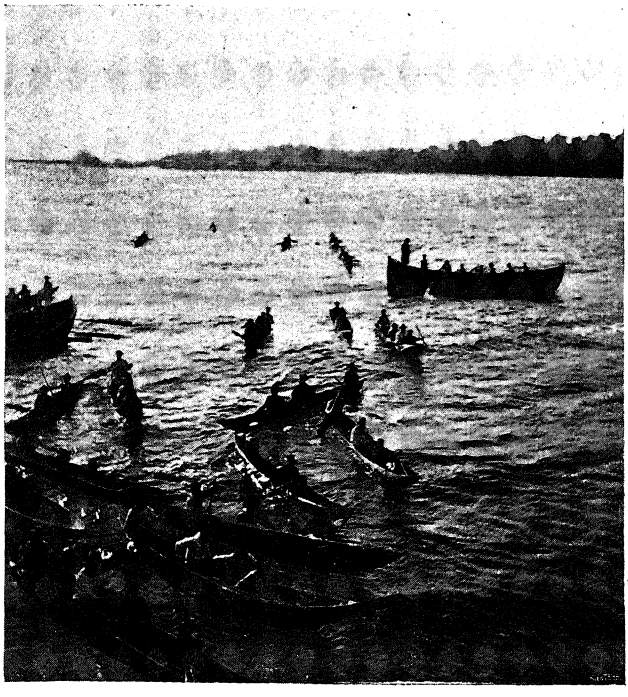
Három napig horgonyzott a Mississipi Monroviaban. Az estéket a hajón töltöttük, mint a hogyan ritkán tölti idegen fehér ember az estét a városban, hacsak nem valamely ott élő európainak a vendége. A három nap alatt ismét meglehetős „anyagcsere" történt a Mississipin; sok árút adott le és temérdek anyagot vett föl, olyat, a melyeket Amerikába volt szállítandó. Hogy ezeket már most felvette, holott még alig volt a kifelé utazásának első harmadában:

SZÉNBERAKÁS MONROVIÁBAN.

ez azért történt, mert a hazafelé vezető úton Monroviát nem szokta érinteni. A ki- és berakodás unalmas műveletét nagyban késedelmeztette egy tragikomikus incidens. Egy monroviai néger társaság — egy úgynevezett „Import Company" temérdek árút rendelt Amerikából, többnyire mezőgazdasági czikkeket, ekét, gépet, vasárúkat stb. Az árút már ki is rakták és nagy ügygyel-bajjal átszállították a homokzátony hullámzajlásán is. Mikor aztán a fizetésre került a sor, akkor kijelentette a társaság, hogy pénz: igenis nincs, hanem majd adnak egy váltót, vagy chequet a — Monroviai Nemzeti

Bankra. A Mississipi kapitánya azonban sem váltót, sem az „Első Hazai"-ra kiállított chequet nem fogadta el; ellenben a temérdek árút ismét tutajokra rakatta és visszavitette a hajóra. Liberia hitele ugyanis nagyon gyenge lábon áll és nem minden nemzet védi olyan példátlan erélylyel a gyarmatokon élő polgárainak az érdekeit, mint a német. Ott tartózkodásunk előtt egy évvel történt, hogy

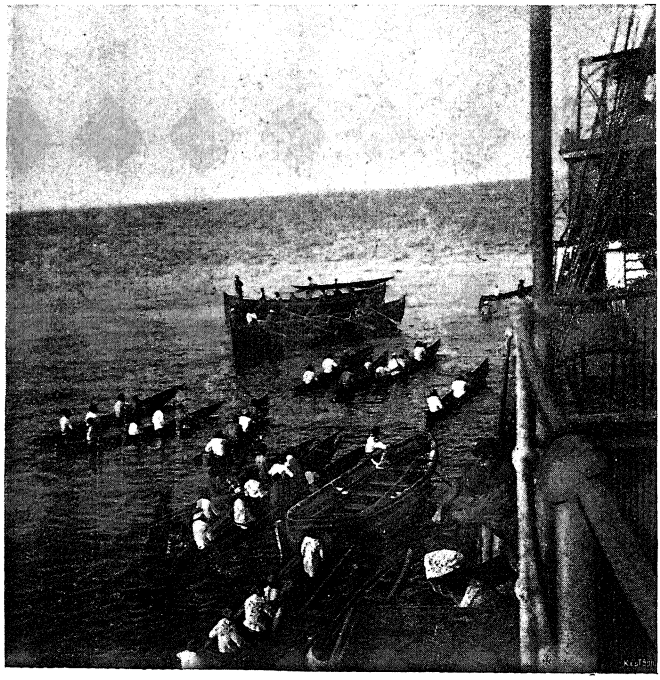
KRU NÉGEREK JÖNNEK A HAJÓRA.

egy német hadihajó Liberiában horgonyt vetett, a melynek parancsnoka kijelentette, hogy ha a liberiai köztársaság nem fizeti meg öt nap alatt, X. Y. német kereskedő tartozását, akkor addig bombázza a várost, a míg egyetlen ház épségben van. És Liberia fizetett. Miután a mi ott tartózkodásunk alatt a Mississipinek nem volt reménye arra, hogy egy amerikai hadihajó nyomatékosan követelje az adósság behajtását, Captain Thomas, a Mississipi kapitánya, czélszerűbbnek tartotta az árú visszahordását a hajóra. Hogy ez a művelet nem könnyű és olcsó, azt elhiszszük most, miután ismer-

jük a nyugotafrikai partokon szokásos óriási hullámzást és a Mezurado torkolatában fekvő homokpadot, és miután a nehézségeknek egy példáját már láttuk a hordók kihajózásánál.

*

Mintegy hat-hétszáz Kru néger szállott Monroviában a Mississi-

KRU NÉGEREK A HAJÓ ALATT.

pire, a kiket Nyugot-Afrika délibb városaiban élő ültetvényesek szerződtettek munkásoknak. Említettük, hogy a négerek hagyományos és közismert lustaságával szemben éppen a liberiai — helyesebben: a Liberiaval szomszédos Kru parti négerek, mint elsőrendű munkások szerepelnek, értelmességre és szorgalomra nézve egyaránt. Még katonáknak is toborozzák őket és Nyugot-Afrikának nehány városában Kru négerekből áll a rendőrség legénysége; sőt napjainkban a német nyugotafrikai gyarmatokon az ezredeket Kru négerekkel egészítik ki. A Kru négerek ugyanazon szerepet játszák

ezeken a partokon, mint a kinai kulik Kelet-Ázsiában. Nincs az a foglalkozás, a mire ne lehetne őket alkalmazni. Az értelmesebb kikötőmunkások, a gyártelepek emberei, az ország belsejéből a partra hozott temérdek árúczikkek osztályozása meg rendezése, az mind Kru négerekre van bízva. Legkedvesebb foglalkozásuk azonban a tengerészmunka; elsősorban tehát csónakosok, kisegítő matrózok, fűtők, szénlapátolók stb. Mindenféle más foglalkozásra is szívesen vállalkoznak, csupán egyre nem vehetők rá semmi áron. Arra tudniillik, hogy expedicziókat kisérjenek az országok belsejébe, akár mint fegyveresek, akár mint teherhordók. Tudniillik félnek a többi négertől. Attól félnek ugyanis, hogy elfogják és rabszolgákká teszik őket. Azért nem sikerült még egy expedicziónak sem a veszedelmes és nehéz útjokra éppen ezeket a megbízható és sokat igérő Kru négereket kisérőül toborozni. (Ezért történt s történik talán most is, hogy Nyugot-Afrika partjairól befelé induló expedicziók Afrika túlsó partjáról, Sansibar szigetéről hozatnak drága költségen sansibar-belieket, suahéliket.)

A Mississipi csaknem már útra készen állott a külső kikötőben, a midőn megjött az emberrakomány: a Kru négerek csapata. Apró canoekban, nagy hasas ladikokban, meg széles tutajokon jelentek meg a hajó alatt, kevés batyúval, de leírhatatlan lármával és zajjal. Mint a kaptárból kiszabadult méhraj rohanták meg és lepték el a hajót minden oldalról. Nem a lépcsőkön jöttek fel a fedélzetre, hanem mint ostromló sereg a várfalon, minden oldalról egyszerre, körösközül rohanták meg. Nem tellett bele öt percz és a hat-hétszáz néger a fedélzeten volt. Meglátszott rajtuk, hogy már ismerik a hajóéletet. Egy-két „headman“ — főnök — rövid vezényszavára szépen kisorakoztak a fedélzet két oldalán, egyik kezökben tartva a kevés batyút, a másikban valami írásfélét. Mindegyiknek volt valami bizonyítványa előzetes szolgálatukról és sokan egy pléhtokba zárva őrizték a fontos ereklyét. Sőt nehánynak nehéz ezüstláncz lógott a nyakán, a lánczon pedig érem, a melyen az illetőnek egykori gazdája tanusítja, hogy milyen jóravaló, szorgalmas és derék szolga volt a nyaklánczi tulajdonosa.

Sajnos, azért mégis négerek voltak. Tudniillik lármások, bohóczkodásra hajlók és némileg eltorzítottak; többen nevetséges európai rongyokba voltak öltözve és kivétel nélkül bűzösek. Egy fekete csík húzódott végig az arczukon, a homlok közepétől az orr hegyéig, a mely testrész némelyiknél olyan nevetségesen lapos vagy pisze volt, hogy ellapult az egész arczon. A fiatalabbak hegyesre reszelik az első fogaikat, a sűrű, göndör hajukat pedig helyenként leberetválják. Átlag csupán derékövből állott az öltözetük és ezek néztek ki a legtisztességesebben; sokan azonban mindenféle európai szabású rongyot viseltek, a mi rögtön a czirkusz-majom színvonalára sülyesztette az illetőt. Egy kopott, piszkos fekete kabát a mezítelen fénylő testen, a melynek vagy ujjai nem voltak, vagy a gallérja hiányzott, egy karimátlan kalap, vagy egy pár talpatlan czipő, a melyből hiányzott a „gummi“ — mind ezek határozottan eltorzították a különben elég arányos termetű, domború mellű, izmos és erőteljes férfiakat. Az ember bámul erős izomzatukon, ha látja azt a nyomorúságos táplálkozást, a melyen ezek a munkások tengődnek. A legtáplálóbb ételük a hajón, a hol különben „saját menage“-jukon éltek, a cachuja volt, a vízben főtt kukoricza. Minálunk odahaza, a havasokon élő mokány, a ki egy esztendőben egyszer száll le a havasokról az emberek közé, hogy eladja az évi munkásságának a termékeit, nehány tuczat fakanalat, meg nehány dézsát és teknőt, és a ki szintén főképen kukoriczán él (málén), valóságos úri módon táplálkozik ezekhez a feketékhez képest. Hiszen a havasi mokány „cachujája“, tudniillik a málélisztből csinált puliszka, leöntve kecsketejjel, vagy keverve juhtúróval stb., igazán lukullusi lakoma ahhoz képest, a mivel a Kru négerek a Mississipi fedélzetén éltek.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A CONGO TORKOLATÁBAN.

A mintegy 1600 tengermértföldnyi út Monrovia és a Congo torkolata között a tengerész és a hajóutas szívét örömmel eltöltő előjelek között indult meg. A délkeleti szél alig érezhető gyenge hullámzást idézett elő az oceán síma felületén és mert a szél csaknem szembe találta a délnyugotnak tartó Mississipit, a rettenetes forróságot tűrhető hőséggé enyhítette. A délkeleti szél azonban nem az Atlanti-oceán déli felében járó hajókat állandóan kísérő, délkeleti passzát volt. Ez az állandó jellegű szél nem éri el a nyugotafrikai partokat, mert a partok mentén mintegy 100—150 tengerimértföld széles csík, passzátmentes. A partok közelében váltakozó irányú, lokális jellegű szelek otthonosak és az Atlanti-oceánnak ez a csíkja mintegy folytatása a szélcsendövnek, a mely elválasztja az északkeleti passzátot a délkeletitől.

Csodálatos, hogy a hajózás történetében milyen korán rájöttek a mindent megfigyelő és leleményes tengerészek ezekre a természeti jelenségekre és hogy kalandos természetű hajózási vállalkozásaikban milyen észszerűen és okosan használták fel a felismert előnyöket és milyen óvatosan kerülték a hátrányaikat. Csakis ezen genialis találékonyság magyarázza meg, hogy a régi idők kezdetleges hajózási viszonyai között miképen volt lehetséges, hogy például Diego Cão 1482-ben már a Cap Crossig — 21 fokra délre az Egyenlítő alatt — a mai Cethal-öböl vidékeig, lejutott rozoga hajóival, Bartolomeo Diaz pedig a „Viharfokig", a melynek a nevét II. János portugál király, tekintettel a hajósok elbátortalanító hatására, a „Jóreménység fokára" keresztelt át és Vasco da Gama a Jóreményfokot megkerülve, átjutott Afrikának keleti partjáig. Ezek a rendkívül

kalandos és merész utak kivihetetlenek lettek volna azokkal a nyomorúságos vitorlás karavellákkal s a kezdetleges nautikus segédeszközökkel, ha a tengerész-ember leleményessége és találékonysága nem ismerte volna fel hamar az oceánon állandóan uralkodó szelek — a passzátok — irányát és erejét s ha nem jöttek volna rá az Egyenlítő körüli szélcsendövre, meg a partok hosszában otthonos váltakozó irányú és határozatlan jellegű lokális szelekre.

*

Május 10-én a reggeli órákban haladtunk keresztül az Egyenlítőn, a nyugoti hosszúság 2-ik és 3-ik foka között.* A különben nagy ceremoniával járó hajózási esemény ezúttal sem mult el nyomtalanul. Az Egyenlítő keresztelő ünnepe ugyanis kellemesen megszakító intermezzónak tüzetett ki a programmra. Jóllehet alig volt valaki az utasok között, fehérek és feketék között egyaránt, a ki az Egyenlítőn legalább egyszer nem haladt volna keresztül és jóllehet a fekete utasok előtt, a kik életök javarészét éppen az Egyenlítő vidékén vagy annak közelében töltötték el, az egész ceremonia teljesen feleslegesnek tűnt fel, azért mégis felvétetett a programmba. Az amerikai yankeek ugyanis roppantul unatkoztak és ennélfogva ragaszkodtak az általuk felvetett eszméhez. A tervhez való ragaszkodást csengő dollárokban fejezték ki, azaz megfelelő összeget bocsátottak a főssteward rendelkezésére, hogy „csináljon aequatorkeresztelőt". Mi többiek persze szíves örömest néztünk eléje a mulatságnak, a minthogy ebben a lélekölő unalomban szívesen fogadtunk volna bármely megszakítást, a mely a napnak csak egyetlen óráját kitölti. A készülődések nagyban folytak és a hajó rejtettebb zugaiban mindenütt dolgozott egy-egy matróz a meglepetésen. A nyugoti hosszúság 2. és 3. foka között virradt reánk a nagy nap, a mely kis szórakozást igért nekünk, szemlélőknek és borravalót, süte-

* Az Egyenlítőt ezúttal harmadízben metszettük. Elsőízben a braziliai partok közelében, Para előtt, a nyugoti hosszúság 48-ik fokánál; másodízben a Callao és Guayaquill közötti utunkon, a nyugoti hosszúság 78-ik fokánál.

ményt meg gint a résztvevőknek. Az előkészületek ugyanolyan titokban folytak, mintha valami nagy horderejű politikai csínyről lett volna szó, annyi azonban mégis kiszivárgott, hogy a hajón levő Kru négerek „kifigurázása" s — „még valami" lesz a nagy attrakció.

Reggeli 9 óra 35 perczkor a Mississipi orra ténylegesen, azaz a szó szoros értelmében átmetszette az Aequatort, a mennyiben a hajó orrán, egy kátránytól fekete és keresztbe kifeszített kötelet, egy láthatatlannak lenni akaró fekete kéz átvágott és ebben a pillanatban megjelent a fedélzeten — Neptun és a felesége: Amphitrite, a szokásos kísérettel. A tenger istene és hűséges felesége tényleg meglepőek voltak: feketék voltak; igazán feketék. Sőt Amphitrite kétszeresen meglepő volt; a karján ugyanis egy fekete apróságot, körülbelül féléves kis néger csecsemőt tartott. Az összes utasok összes mythologiai tudása nem volt képes kikutatni, hogy a vizi isteni családban ez a kis fekete apróság minek vagy kinek tekintessék, miután a világ teremtése óta Neptun és neje, Amphitrite, mint gyermektelen házaspár ismeretesek. A Neptun és felesége kosztümje jelentékenyen eltért az eddig ismert Neptunok jelmezétől. A szokásos palást és csepűszakáll helyett a vizi isten koczkás frakkot viselt, hozzá fehér nadrágot; továbbá fél méter hosszú „vatermördert", veres nyakkendőt, a fején pedig valóságos fehér czilindert, sőt monoklit a félszemén. Amphitrite — krinolint viselt, még pedig olyan széleset, hogy meglátszott rajta, hogy az abroncsai a hajón lévő legnagyobb — hordóról leütött pántok. Kalap, napernyő, minden egészen stylszerű, s ezeken is meglátszott, hogy összeállítójuk fantáziája a nyugot afrikai partokon élő néger gentlemanek és ladyk európai divatját jól ismeri. Az isteni pár kiséretének tagjai — Európát vették czéltáblául. Úgy a mint a fehérek által rendezett aequatori keresztelőkön a fehérek a négereket karrikirozzák, a Mississipin a fehéreket gúnyolták a — feketék. Miután azonban a feketéknek (ak íséret tagjai tudniillik tényleges és igazi feketék voltak) fehéreknek kellett látszaniok, ez okból bemázolták az arczukat meg a végtagjaikat, valami fehér festékkel vagy liszttel. Hogy azonban azt a temérdek európai lim-lomot, tudniillik ruhadarabokat, honnan tudták előszedni: az talány maradt.

A legképtelenebb szabású, színű és formájú frakkok, felöltők, kalapok és gallérok kerültek felszínre, a melyeknek minden darabja olyan nevetséges, olyan drasztikus és burleszk volt, a minőhöz hasonlókat csak a czirkuszok meg az orfeumok néger bohóczain lehet látni.

A szokásos bevezető társalgás után — americo-nigger nyelven — a kiséret a fedélzetre indult és a nyomukban egy-két száz Kru néger, a kiknek ezúttal először engedtetett meg a hajó hátsó fedélzetére lépni. Az ünnepély már éppen kézzelfoghatóvá kezdett lenni, a mennyiben a keresztelésre kiszemelt áldozatokat a kiséret rendőrei, orvosai, papjai és borbélyai lefülelték, a midőn egyszerre óriási pukkanás hallatszott fel a hajó mélyéből, a gépházból, utána nehány embernek a kétségbeesett ordítozása és rögtön ezután sűrű meleg gőz szállott fel a gépházból. Szerencsétlenség történt a gépeknél! Az ünnepély persze azonnal lefuvatott, az emberek ijedten rebbentek széjjel, kiki a maga helyére. Mi nehányan pedig, Captain Thomassal lesiettünk a gépekhez; a kapitány azért, hogy intézkedjen; mi pedig azért, hogy segítsünk a sebesülteken. Szerencsére a baj sokkal jelentéktelenebb volt, mint a minőnek a kifutó gőz tömegéből és a jajveszékelés nagyságából következtetni lehetett. Tudniillik egy üvegcső pattant meg a kazánokon és a kiömlő forró gőz meg víz alaposan leforrázott egy segédgépészt s nehány fűtőt. A baj a gépen hamarosan helyrehozatott, ellenben a szegény sebesülteknél hetekig tartó gondos gyógykezelésre volt szükség, a míg a leforrázott húsczafatok begyógyultak és összenőttek.

Nekem, e sorok írójának, ezúttal másodszor volt részem ilyen félben maradt aequatorialis keresztelőben. Az első alkalom színtere a déli ázsiai vizeken volt, azon a területen, a melyet Sumatra, Jáva és Borneo szigetek zárnak be, közvetlenül az Aequator fölött, a keleti hosszúság 105-ik és 106-ik foka között. A hajó — vitorlás hadihajó — a délnyugoti Monsunnak közepes erejű nyomása alatt déli irányban haladt lefelé, az Egyenlítőnek. A hajón meglehetős sok vitorla volt kifeszítve, a melyeknek nyomásától a hajó a baloldalára fektetve, nyugodtan és símán haladt előre. Az

Egyenlítő vonalához érve, kezdetét vette a szokásos keresztelő ünnep, a mely a heteken át tartó előkészületekből következtetve, igen fényesnek igérkezett. A kellő pillanatban megjelent a vizi isten feleségestől — szokás szerint Neptunt egy idős altiszt, a feleségét pedig egy tejképű hajóstanoncz (Schiffjunge) ábrázolta — meg a nagyszámú kiséret, csupa bohóczosan felruházott, kifestett és felcziczomázott matróz, felszerelve a szokásos kellékekkel: ezüst papirkoronával, csepüszakállal, félméter hosszú beretvával, a mely hordóabroncsból készült, hajónaplóval, a mely könyvalakúra festett deszkából állott, egy-két méter hosszú fecskendővel, a melyet — persze — a „doktor" szorongat ott a hóna alatt, nehány fazék kátránynyal — beretváló szappannak stb. stb. A mulatság, a mely alatt a különben vasszigor és kérlelhetetlen fegyelem alatt tartott legénység valósággal dúskálkodik a rendkívül ritkán élvezett szabadságban és igazán fékevesztett módon tobzódik a jókedvben és tréfában — már a tetőfokát érte el, a midőn hirtelen és váratlanul egyet fordul a szél és az előbb még duzzadó vitorlák lelohadnak és csapkodva ütődnek az árboczokhoz meg a vitorlarudakhoz. A szél délnyugotról átcsapott előbb délnek, aztán délnyugotnak és erőben folyton és rohamosan fokozódva, előbb dél- délkeleti, majd délkeleti lett és alig leírható rövid idő alatt — talán egynegyed óra alatt — hatalmas viharrá nőtt. Már a vitorlák megcsappanásakor, tehát a szélirány első változásának a perczében már a helyén volt az összes legénység. A tréfás röhögés helyett harsány vezényszavak hangzottak mindenfelé és a palástba, szoknyába, frakkba meg hosszú ingbe öltözött matrózok, mint a macskák kúsztak fel a kötélhágcsókon, kifeküdtek a vitorlarudakra vagy dübörögve rohantak végig a fedélzeten, húzva a vastag köteleket, a melyekkel a vitorlákat fektetik át a szél fordulásával való megfelelő helyzetbe. A csónakmester, fején a papirkoronával, állán az odaragasztott földig érő csepüszakállal, az árboczok között ide-oda forgolódva, kiáltva, biztatva, fenyegetve és dicsérve, önmagát megtízszerezve, éles füttyszavakkal ismételte a hajóhídon vezénylő parancsnok vagy őrtiszt vezényszavait. A nehány perczczel előbb

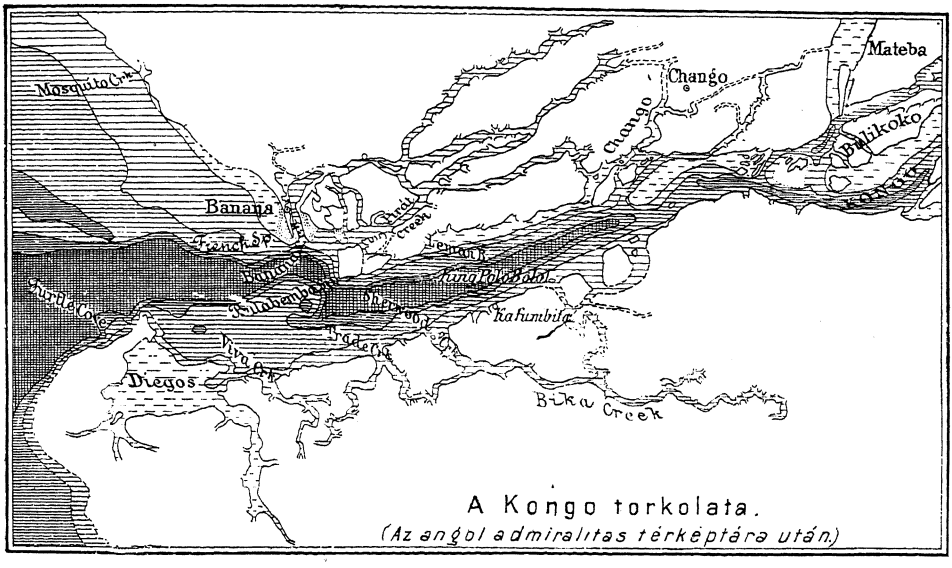
még tréfás vigasság, hangos kaczagás meg szilaj ötletek színhelye, a hadihajó, a harsogó és bőgő szélvész játéka lett, a melyen minduntalan átcsaptak az irtózatosan felkavart oceán sistergő hullámai. A barometer folyton esett, a szél folyton változtatta az irányát, a hullámok pedig minduntalan más és más oldalról csaptak fel a hajó fedélzetére, vagy pedig olyan erővel vágódtak a hajó falaihoz, hogy megrengett belé talpunk alatt a fedélzet. Végre nagynehezen, egy-két elpukkadt vitorla meg az előárbocz letört sudár-rudjának az árán, a hajó úgy a hogy biztonságba helyeztetett, azaz most már kevesebb veszélynek volt kitéve, az oly hirtelen kerekedett szélvész, változó irányú rohamai ellen való küzdelmében. És bizony-bizony késő délután lett belőle, a mikor a legénység egyik fele lekerült a fedélzetről s a vitorlarudakról az ebéd mellé, a melynek nagyobbrészét elmosta a vihar. A fényesnek igérkező ebédből, meg „extra“ borból ugyanis, a melynek a reménye egy-két éjszakán át tette nyugtalanná a függőágyban alvó matróz álmát, bizony nem maradt meg egyéb, mint a torkig megunt hordóba sózott marhahús, meg a kőkeménységű kétszersült.

De azért két-három napig mégis boldogok voltak. A míg tudniillik a reménységben éltek.

*

Az Aequator átmetszése utáni napon a greenwichei meridiánt vágtuk át, azaz a hosszúság 0 fokát, a mely művelet után most már nemcsak a déli félgömböt értük el, hanem átjutottunk a keleti féltekére is. Az eddigi délkeleti szél is megfordult és váltakozó erejű délnyugoti-nyugoti és dél-délnyugoti szelek állottak be. A szabad oceán felől jövő szelek időnként magas hullámokat hajtottak maguk előtt; a Mississipi súlyos megterheltetése következtében csak nehezen birkózott meg az orrán átcsapott hullámokkal; nehézkesen himbálódzott jobbról balra és csökönyösen bukdácsolt előlről hátra. A tropikus oceán teljes pompájában mutatta magát kissé hosszúra nyúlt utazásunk alatt. Az azurkék tenger helyenként olyan átlátszó

volt — kivált közvetlen az eső után, a mikor még a legcsekélyebb gyűrűzés sem volt a vízen — hogy talán száz méter mélységben is kivehettük volna a tárgyakat. Halakban rendkívül dús lehet az oceánnak ez a vidéke, mert jóformán egy óra sem telt el a nélkül, hogy a rengeteg sok fajtájú halnak egyik vagy másik csoportját nem láttuk volna a hajó körül. Persze a repülő halak ezúttal is a főszerepet játszották és azon időtől kezdve, a midőn a szél délnyugotról jött, napjában többször is megtörtént, hogy óriási rajok-

A Kongo torkolata.
(Az angol admiralitas térképtára után.)

ban repültek ki a vízből, miközben jelentékeny tömegek hullottak a fedélzetre. A Kru négerek cseber számra szedték össze a fedélzetre esett halakat és dús lakomát csaptak az ingyen zsákmányból. Ezeknek az embereknek igazán a sült hal kell, hogy szájukba repüljön, ha egy kis húsételhez akarnak jutni. (Körülbelül mint a miskolczvidéki paraszt, a ki azért evett a vásáron mindig kocsonyát, mert „aznap még nem volt meleg étel a szájában“.)

A keleti hosszúság 10. fokához jutott a Mississipi, mintegy száz mértföldre a Congo-folyam torkolatához. Hogy a szárazföld közelébe értünk, megtudtuk volna a csillagászati meghatározás nélkül is. A légköri élet mozgalmasabb lett; egyrészt a partoktól

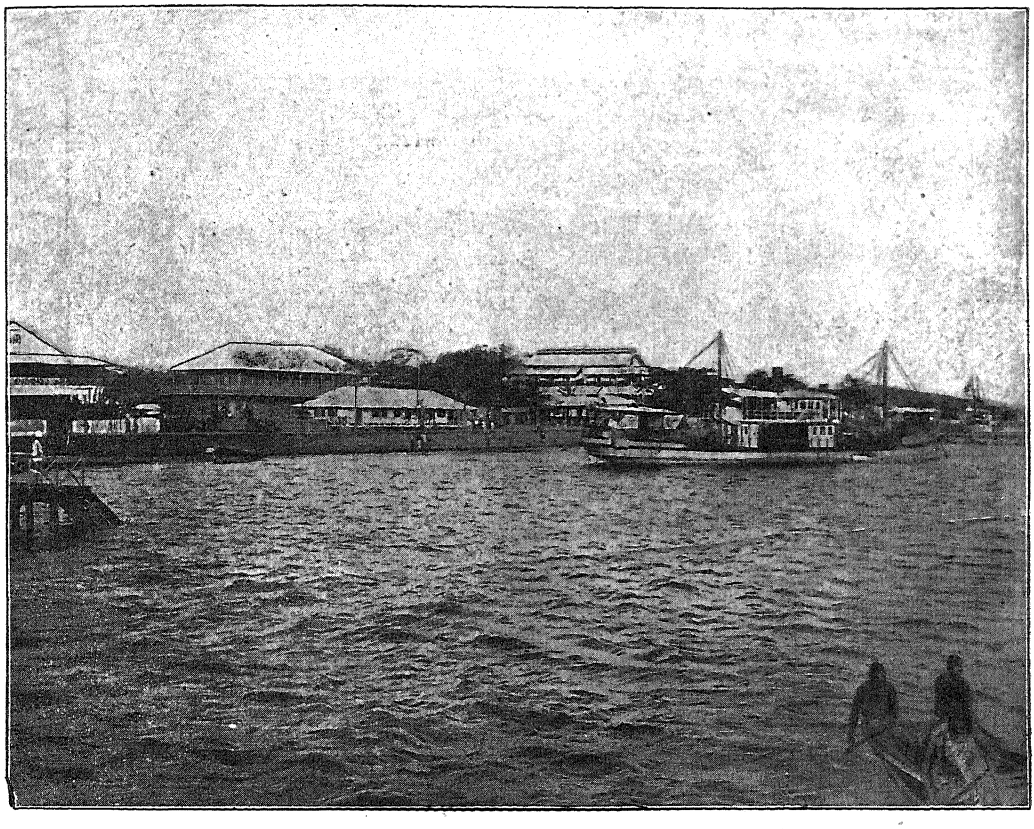
messze az oceánra kiránduló madarak jelentkeztek a Mississipi fölött, másrészt pedig megismertük volna a vizen. Az oceán azurkék kristálytiszta vizéből barnás-sárga színű szennyes vízbe jutottunk. Ez már a Congo vize volt. A hatalmas folyam ugyanis olyan rendkívüli víztömeggel és olyan erővel ömlik az oceánba, hogy a torkolatától mintegy 15 tengermértföldre a folyó édes vize még megkülönböztethető a tenger sós vizétől, a színéről azonban a torkolatától még 250 tengermértföldre is felismerhető.

*

Banana a Congo északi ágának a partján fekszik, közel a torkolathoz. A körülfekvő sűrű erdők hátteréből, mint fehér pontok világlanak ki az európaiak kőoszlopra épített házai. A torkolat körül a part sík és lapályos; sehol egy kimagasló pont, a mely a figyelmet magára vonná, vagy szembetűnnék. Kivételt tesznek a hajósok, a kiknek éles és gyakorolt szeme a legjelentéktelenebb, más által észre nem vett pontokat teljesen megbízható jeleknek tekinti és felhasznál a hajózás nehéz gyakorlatában. A Shark Point, Red Point, French Point és Bulambenba Point — egymástól alakra alig megkülönböztethető apró halmok vagy dombok — a Mississipi tisztjeinek csalhatatlan útmutatókként szolgáltak, a mint a zátonyok, homokpadok és úszó fatörzsek által veszélyessé tett Congo torkolaton fölfelé haladtunk. Igen nagy nehézséget okoz a felhatolásnál a Congo rendkívül erős áramlása, a benne keringő számos örvénnyel és ellenáramlással. Az áramlások a folyam minden ágában más és más irányúak és azonkívül változnak az apály és dagály áramlásával. A hajó tényleg csak a legmegfeszítettebb óvatossággal haladhatott előre. Veszedelmessé teszi továbbá a behatolást a parti Mangrove-erdők beágazása a folyam medrébe, talán helyesebben mondva: a folyam bevágásai az erdős partszélbe.*

* A Mangrove-erdőkre, a nyugotafrikai partok rendkívül egészségtelen klimatikus viszonyainak egyik nagy tényezőjére még visszatérünk, a mikor ezen partok nagy csapásáról: a malariáról lesz szó.

Még csak egy hirhedt homokpadon kellett a Mississipinek áthaladni, hogy Banana előtt horgonyt vethessen. Ezen a homokpadon már számos hajó feneklett meg és lett áldozata a Congo rohanó árjának; a hajó ugyanis a fenekével beleakadt az iszapba és az így tehetetlenné vált hajót egyszerűen felborította, a homok

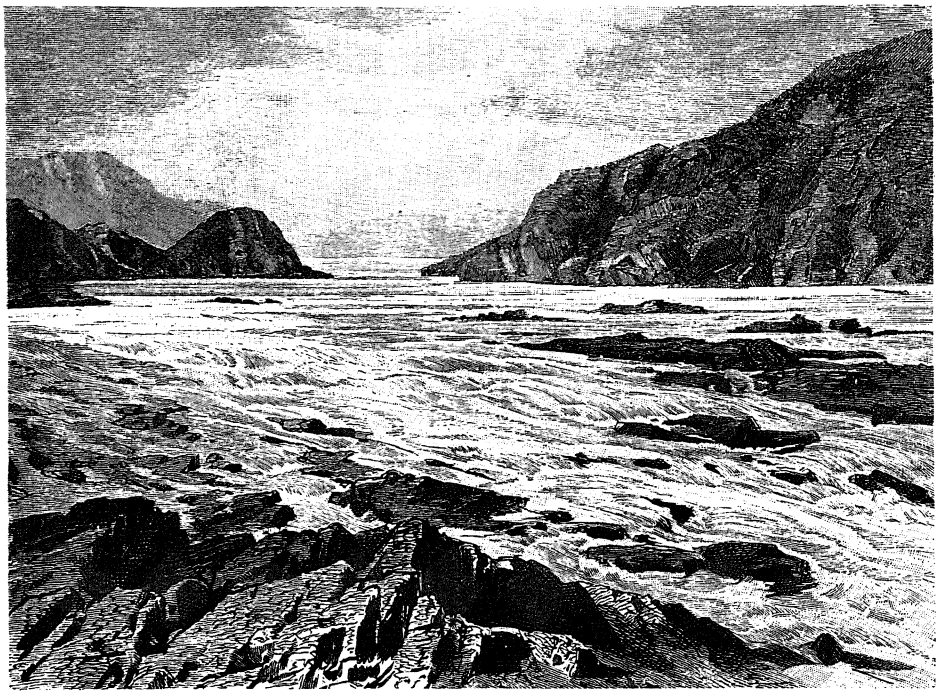

BANANA PARTI RÉSZLETE.

pedig eltemette. Mi véletlenül a dagály idején értünk a torkolatba, a mikor ezen a homokpadon mindenkor elég magas a víz ahoz, hogy baj nélkül jusson át rajta a hajó.

Banana a ma már rengeteg terjedelmű Congo államnak nemcsak a legrégibb telepe, de egyszersmind egyike a legjelentékenyebb telepeknek is. A mi időnkben — a mikor a Congo állam jóformán csak a gyermekéveit élte — mintegy 60—70 európai lakott Bananaban és a néger lakosság sem volt több 500—600 embernél. Az

európaiak házai, villaszerű csinos külsővel, mind külön állanak és épp úgy, mint a hatalmas árúraktárak, kőből rakott oszlopokon nyugvó könnyű, szellős faépületek. Ez a parányi kis telep sokáig volt központja azoknak a nagy eseményeknek, a melyekkel a Congo állam létesülésekor egy-két évtizedig magára vonta Európa figyelmét és a mely a nemzetközi politikának Európa nyugoti felében oly sok fejtörést okozott.

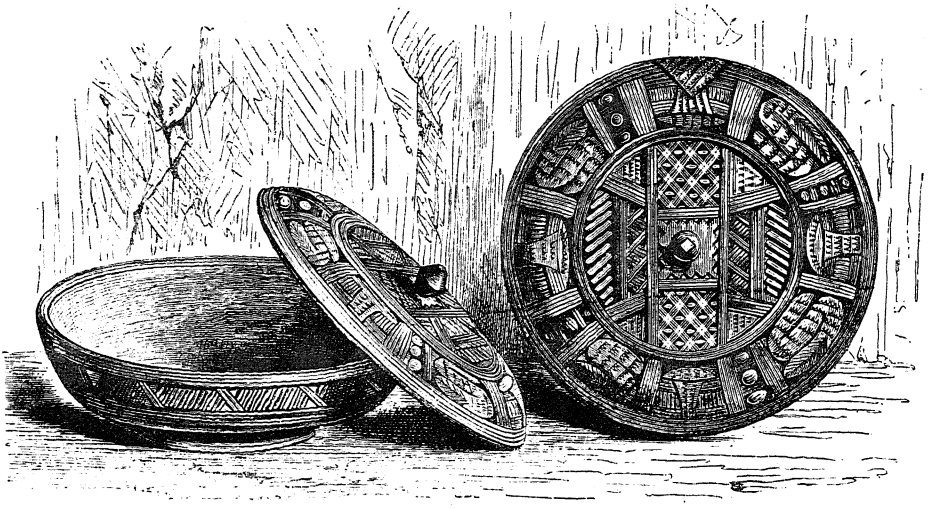

A CONGO FOLYAM YELLALA ZUHATAGJAI.

Afrika sokáig volt rejtelmes és kifürkészhetetlen. Legtovább azonban, csaknem a legutolsó évtizedekig, a Congo folyam környéke, ennek a rengeteg vízterületnek a medenczéje, volt a legkevésbbé felderítve. És ma, mintegy negyedszázaddal azután, hogy Stanley Afrikán keresztül hatolva, mint első jutott le a Congo torkolatához, ma a Congo állam már jól szervezett, hatalmas, nagy terület, az „Etat Independant du Congo“, a mely II. Lipót belga király suverenitása alatt különböző európai nemzetiségeknek közös gyarmata. Magától értetődik, hogy az egész terület-

nek, a mely helyrajzilag úgyszólván központja Afrikának, a Congo folyam a legfontosabb részlete, az egésznek a főütere. A 4200 km. hosszú folyamóriás, a melynek mintegy hárommillió négyzetkilométer a vízfelülete, két főágból ömlik össze. Ennek a két főágnak a felkeresése egyike volt a legérdekesebb földrajzi problémák megoldásának és csak a Nilus eredetének a megállapítása járt több nehézséggel és küzdelemmel. (Mi nekünk, magyaroknak, érdekes a Congo felderítésében az a mozzanat, hogy a kutatásokban egy honfitársunk, Magyar László — egyike a legkalandosabb életű magyaroknak — ténylegesen és sikeresen vett részt.) A két főágak egyike, a Luapula, keresztül ömlik az 1100 méter magasan fekvő Bangweolo tavon és számos zuhatagon átesve éri el a 200 méterrel alacsonyabban fekvő Moero tavat és ezen is keresztültörve, meg további hatalmas zuhatagokon átesve, egyesül a délnyugotról jövő másik hatalmas főággal, a Lualabaval. Hogy mekkora eséseken megyen ez az ág keresztül, kiviláglik abból, hogy az a hely, a melyen a Lualaba a Luapulával egyesül, 1500 méterrel fekszik mélyebben, mint az a hely, a hol ered. A két főág egyesülése után érdekes eredetű harmadik ág csatlakozik hozzájuk: a Tanganyika tó lefolyása. Csak ennek a háromnak egyesülése után jött létre a hatalmas Congo, a mely röviddel a megalakulása után, csaknem az Aequator vonalában, ismét 50 méterrel mélyebbre zuhan a hires hétszeres „Stanley-vízeséseken". Ezeknél az eséseknél kezdik számítani a Congo középfolyását, a mely a „Stanley Pool"-ig terjed. A Congonak már ez a középrésze is hatalmas és rengeteg terjedelmű víz. A folyam helyenként óriási szélességben hömpölyög a számos apró szigettől megszakított mederben. Így például azon a helyen, a hol az északról jövő Rubi ömlik a Congoba — három fokkal északra az Aequatortól, a nyugoti hosszúság huszadik fokánál — a folyam medre 30 kilométernél szélesebb. Egyik leghatalmasabb mellékfolyója — önmaga is egy vízóriás — az északról jövő Ubangi, 20 ezer méter széles ötágú deltával ömlik a Congoba. (Csak az Amazon mellékfolyói, az általunk már ismert Xingu, Madeira, Rio Negro, mulják felül nagyságra ezeket

a vizeket.) Már csaknem a középrész végénél, a Stanley Pool közelében, ömlik belé a mellékfolyók leghatalmasabbja, a délről jövő, azaz baloldali Kwa folyó, a melyet ugyancsak két hatalmas mellékág hoz létre: a Kassai-Sankuru és a Kuanzo. A Kwa betorkolása után éri el a Congo középrésze a legszélesebb pontját, a Stanley Poolnál, a hol a Congo 6000 négyzetkilométer széles területével és számos kisebb-nagyobb szigetével már nem is folyamhoz, hanem rengeteg nagy tóhoz hasonlít. Megjegyzendő,

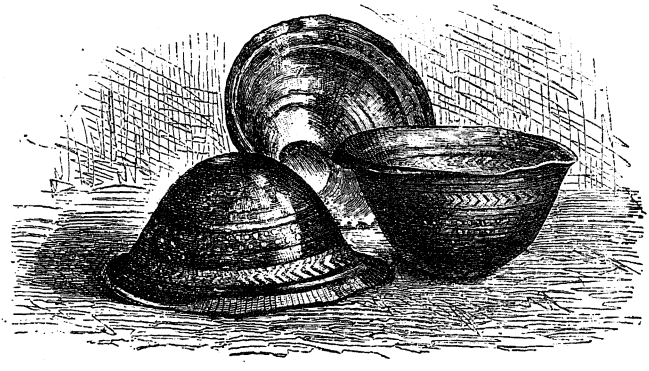
FARAGOTT FAEDÉNYEK ALSÓ-GUINEÁBAN.

hogy ez az egész középrész, a Stanley esésektől a Stanley Poolig terjedő 1680 kilométer hosszú folyamrész, mindenütt hajózható és a rajta közlekedő gőzösök, még pedig elég mély járatúak, minden fennakadás nélkül közlekednek is. A Stanley Pooltól a torkolatáig a Congo ismét háromszor zuhan a medrében, még pedig nagyokat. A Stanley Pool ugyanis csaknem 300 méter magasan fekszik a tenger színe fölött; képzelhető tehát, hogy mekkorákat zuhan, míg a most már aránylag rövid úton — a tengerpartig — ez a magasság kiegyenlítődik. A mint azonban az utolsó zuhatagon, a Yellala-kataraktakon átesett, ismét hajózhatóvá lesz, még pedig a legnagyobb, legmélyebb járatú hajók számára is, mert a víz alacsony vízállásnál is legalább 18 méter mély. A mi időnkben,

a mikor tudniillik a Mississipivel Banana előtt horgonyoztunk, a Congon legfeljebb csak Bomaig — 95 kilométerre Bananatól — merészkedtek a hajók, mert a meder még nem volt teljesen ismeretes. Ma azonban már a 180 kilométerre fekvő Matadiig (a balparton) és Viviig (a jobbparton) mennek föl a hajók.

*

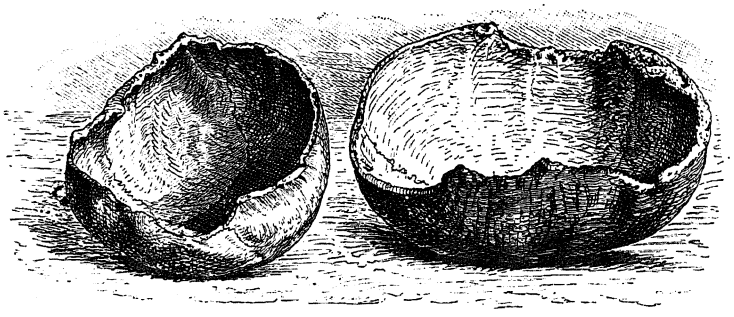
Annak a rengeteg darab földnek, a „Független Congo Államnak", a melynek két és fél millió négyzetkilométer területén mintegy

ALSÓ GUINEA. FÉM SÖRÖS POHARAK.

14 millió embert számítanak, a fölfedezéséhez, kutatásához és megismeréséhez a Congo folyam és számos mellékfolyója adta meg a lehetőséget. Mert elsőrendű jelentőségű volt a belső behatolásra az a körülmény, hogy mintegy tizenegyezer kilométerre lehetett fölhatolni a folyókon. A milyen könnyűséggel olvassuk mi ezen adatokat, éppen olyan óriási nehézségekbe és leírhatatlan küzdelmekbe került minden egyes adatnak a megállapítása. Mennyi vér folyt — „fehér és fekete vér" — a míg csak egy ilyen adat vagy tény megállapíttatott; mennyi emberfeletti küzdelem, mennyi hősies vívódás, minő nélkülözések és szenvedések árán vásárolták meg a fehérek ezt a tudásukat és ismereteiket, a míg világosságot hoztak a „legsötétebb Afrika" belsejébe. Afrikának ez a része volt

talán a legveszedelmesebb az európaiak számára. Egyrészt a gyilkos éghajlat, helyenként teljesen lakatlan, rengeteg területtel, az őserdők rejtelmei, az élelmiszerek hiánya, másrészt pedig a lakott területek népességének veszedelmes jellege — mindezek együttvéve óriási és leküzdhetetlennek látszó nehézségeket és akadályokat gördítettek a kutatók útjába. Ne felejtsük el, hogy úgy a régi időkben, mint az újabban is, éppen ez a terület volt a rabszolgakereskedésnek egyik legkiadóbb tárháza. Még a legújabb időkig szertekalandoztak rajta egyes harczias törzsek, kizárólag azon törekvéssel, hogy rabszolgáknak való emberanyagot gyűjtsenek, sőt kalandoznak még

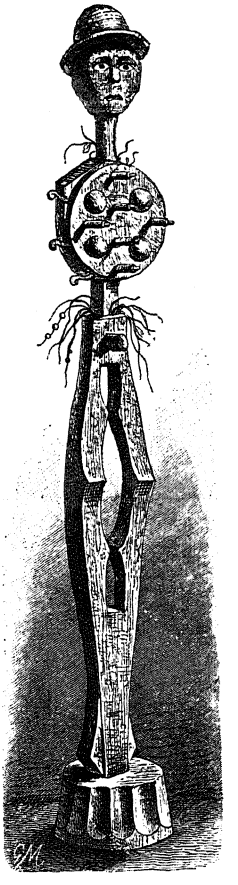

ASANTIK IVÓPOHARA KOPONYÁKBÓL.

ma is, ugyanazon czélból. Tudjuk, hogy Afrika belsejében a törzsek még ma is tartanak rabszolgákat és százezrekre tehető évenként azon feketéknek a száma, a kiket az egyes törzsek fogságba visznek és rabszolgaként dolgoztatnak, vagy tovább adnak, ha ugyan a szokásos, vallásos szertartások alkalmával le nem mészárolják őket. Ezekkel a törzsekkel, mint a legharcziasabbakkal, volt a legnehezebb dolga a Congo állam rendezőinek és szervezőinek. Az eljárás, a melyet ennek a területnek a megismerésénél és kiaknázásánál követtek, abban állott, hogy mindig beljebb és beljebb hatolva a folyókon, központi állomásokat alapítottak. Elsősorban a folyók partján, innen aztán a szélrózsa minden irányában, egymásután alapították az apróbb, de mindig megerősített állomásokat.

Említettük, hogy úgy a kutatások, valamint a gyarmatosítás

költségét is II. Lipót, a belgák királya viselte, a ki évenként rengeteg összegeket, sok milliót fektetett be, az eleinte igen kétesnek igérkező vállalatba. A belgák ennélfogva a legjelentékenyebb részt vették a Congo állam gyarmatosításában, holott azelőtt főképen angolok, francziák, portugálok és németek vitték a vezérszerepet. Hogy a versengő nemzetek között nem ment mindig símán a gyarmatosítás, a civilizáció „áldásos" munkája és hogy a „kulturának" áldozatául eső ezer meg ezer feketén kívül, akárhányszor a fehérek is kölcsönösen beverték egymásnak a fejét, az nyilvánvaló. Még emlékezhetünk arra az esetre például, a mikor Belgium és Anglia között merült fel egy vitás kérdés, a mely abból indult ki, hogy egy Congo állambeli belga kapitány felköttetett egy angol alattvalót, egy ugyancsak congobeli kereskedőt. A dolog úgy történt, hogy Lothaire belga kapitány, egy Stokes nevű angol elefántcsontkereskedőt, a ki a Congo államból a kelet-afrikai német területre szokta kivinni az elefántagyarakat, azon ürügy alatt, hogy „jogtalanul fegyverekkel is kereskedett", rövid úton felköttetett, holott nyilvánvaló volt, hogy a belga kapitánynak csupán az angol kereskedő gazdag elefántcsontgyűjteményére fájt a foga. Az angol kormány követelésére a Congo állam 150 ezer frankot fizetett Stokes családjának kárpótlásul, a német kormány követelésére pedig 100 ezer frankot a karaván̈ban részt vett suaheli négereknek, kárpótlásul azért, hogy a karaván̈t megfosztották a „headman"-tól, a vezetőjétől. A Congo államban különben is igen radikálisan ösztönzik a „meggyarmatosított feketéket" a szorgalmas munkára. Ha az illető csapat, a mely a vele kötött szerződés értelmében magára vállalta ennyi, meg ennyi kaucsuk, vagy elefántcsont szállítását, bizonyos idő alatt nem tesz eleget a kötelességének, akkor nemcsak azzal büntetik meg, hogy

BÁLVÁNYOSZLOP.

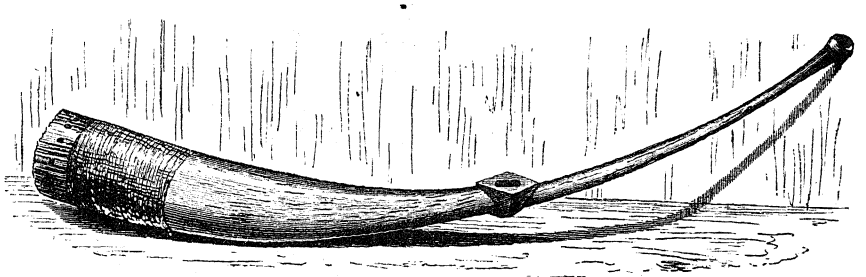
levonnak a szerződött összegből ennyit meg ennyit, hanem a szállítócsapat nehány tagjának levágják a kezét, hogy jövőre — legyen szorgalmasabb. Részben ez az eljárás, tudniillik a szívtelen, kegyetlen kínzása a bennszülötteknek, részben egyes rengeteg területek lakatlansága, a minek folytán a különben elég bő termékek, mint például pálmaolaj, kókusz, tengeri, czukornád, banana, narancs, kávé, fűszerek stb., nem termelhetők a kellő mennyiségben — ez járul hozzá, hogy a Congo állam sok tekintetben nagy csalódást hozott azokra, a kik oly sokat reméltek a vállalattól.

*

Ezen rövid és általános ismertetés után térjünk vissza a Mississipi horgonyzó helyére, Bananába, a mely városka — mint említettük — a Congo állam közigazgatásában egy ideig a központ volt. Ma már nem az; úgy a közigazgatás, mint a magánvállalatok, s a missionáriusok főtelepei szétoszlottak az állam különböző pontjaira. A mintegy kétezer európai, a kik között legszámosabban a belgák vannak képviselve, továbbá olaszok, németek, angolok, hollandok és portugálok, Bomaban, Matadiban és a Stanley Pooli kerületekben vannak megoszolva. Erre a kétezer fehérre mintegy 14 millió fekete ember esik a Congo államban, a kik fajra, nemzetiségre és törzsre nézve sokkal inkább különböznek egymástól, mint a köztük élő fehérek. 14 millió fekete, a kikre a „néger" általánosító szó többé nem alkalmazható,* a rengeteg területnek a legkülönbözőbb helyein él szétszórva. A Congo vidékének az éghajlata ugyanis olyan gyilkos természetű, hogy itt még a bennszülöttekre is áll az a mondás, hogy „a hol Afrikában terem valami, ott nem lakhatik ember, a hol pedig lakhatnék, ott semmi sem terem". Legsűrűbben a nagy tavak környékén és a nagy folyók mentén élnek. A kulturának már bizonyos fokán állóknak van rendszeres foglalkozása;

* A „Nigger" szó egyáltalában „tilos" Nyugot-Afrikában. A nigger csak a rabszolgát illeti meg; a szabad néger ez ellen a legerélyesebben tiltakozik és az illető hatóságok becsületsértésért büntetik azt a fehéret, a ki „négernek" mondja a négert.

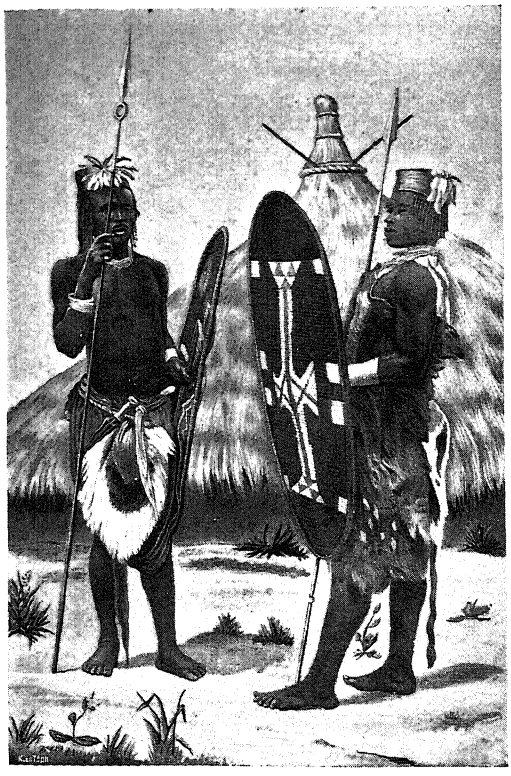
rendezett falvakban élnek, kunyhókat építenek, földet művelnek és termelnek sesamot, rozsot, dohányt stb.; a szabad idejükben pedig vadásznak és halásznak. A legtöbb törzs állandó harczban áll egymással és kegyetlen vérengzéssel pusztítja egymást. Harczias és vérengző természetű például a Niam-Niam törzs, a Congo állam északkeleti részében. Tekintettel teljesen kultiválatlan állapotukra, elég értelmes faj, a mi meglátszik házi felszereléseiken, de főképen a fegyverzetükön, a mi kifejlett vasiparra mutat. A niam-niamok lándzsája, dárdája, hajítókése, tőre és paizsa hírhedt az egész szomszédságban. A különben is vérengző hajlamú törzsnél általá-

MANGBATTUK HADIKÜRTJE.

nosan elterjedt szokás az antropophagia, az emberevés. Az elesett ellenség, a tehetetlenné vált fogoly (a kit nem lehet eladni rabszolgának), sőt a saját törzsbelit, ha hirtelen pusztul el, azt mind megeszik. (Niam-Niam — úgy ejtendő ki: Nyám-Nyám — a nubiaiak nyelvén azt jelenti: falni.) A bestiák, a czápánál és krokodilnál is ellenszenvesebb és gyűlöletesebb lények, nem is csinálnak titkot ebből a gyalázatos perverzitásukból, hanem egészen nyiltan teszik, sőt dicsekszenek a vadállatiasságukkal. Beismerik, hogy nem csak azért falják fel embertársukat, hogy annak a volt erejével fokozzák a magukét, sem csupán babonából, hanem a „legtisztább szándékból" — mondjuk azonban: a legvérlázítóbb vérszomjúságból. Talán még a Niam-Niam törzsnél is borzasztóbb, azaz vérengzően kegyetlenebb a velök csaknem szomszéd Mangbattu törzs, a melynek a kannibalismusa túl tesz valamennyi más faj hasonló bestiálitásán. A Mangbattuk tudniillik a körülöttük élő alacsonyabb kulturájú és számban, erőben

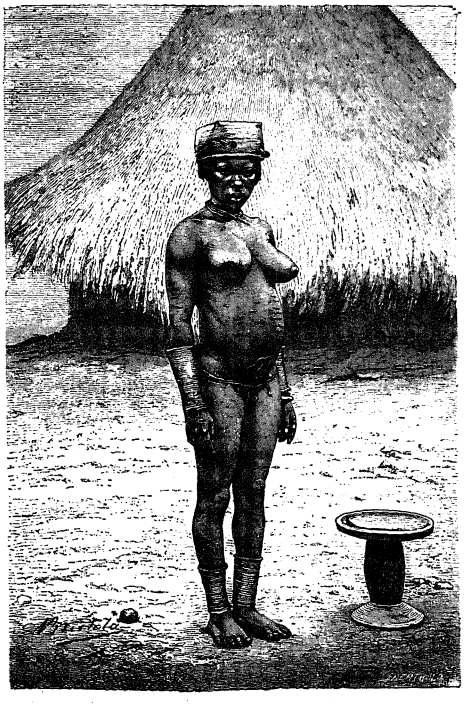
is gyengébb apró törzseket nem tekintik egyébnek, mint kifogyhatatlan — éléstárnak. A mikor elfogyott otthon az eleség, a Mangbattuk egyszerűen megindulnak valamelyik szomszédos törzs falvai ellen, felgyújtják a házakat, a férfiak nagy részét legyilkolják, az asszonyaikat elragadják és a megmaradt férfiakat magukkal viszik, mint

NIAM-NIAM HARCZOSOK.

— útravalót. Az elesetteket, a kiket nagy számuk miatt nem tudnak ott helyt felfalni, azokat valósággal praeparálják; csinálnak belőlük szárított és besózott húst, a megmaradtakat pedig úgy hajtják maguk előtt, mint a levágásra szánt borjúkat vagy juhokat szokták hajtani. Útközben, hogy ne fogyasszák a későbbi időkre eltett — „készletet", lemészárolnak egy-egy foglyot és valóságos gourmanderiával csinálnak belőle különböző pecsenyéket. Az ember hajlandó azt hinni, hogy a kannibálok embertársaikat a harcz hevében támadt felhevülésben, vérszomjúságban, vagy más perverzitásban eszik meg;

hogy a nyers hústömeget azon hevenyében forró kövek közt, vagy nyársra húzva sütik meg, miután nem képzelhető, hogy ilyen bestiális érzésű lények — főző- vagy sütőedények fölött rendelkeznének. De nem így van. Phosphoros vagy kénköves gyufával gyujtanak tüzet az emberpecsenyéhez; tepsiben és rézüstben sütnek-főznek; mártásokat csinálnak! Ezek az „emberek“ süteményeket is készítenek a lakomához — málépogácsát — sört isznak hozzá,

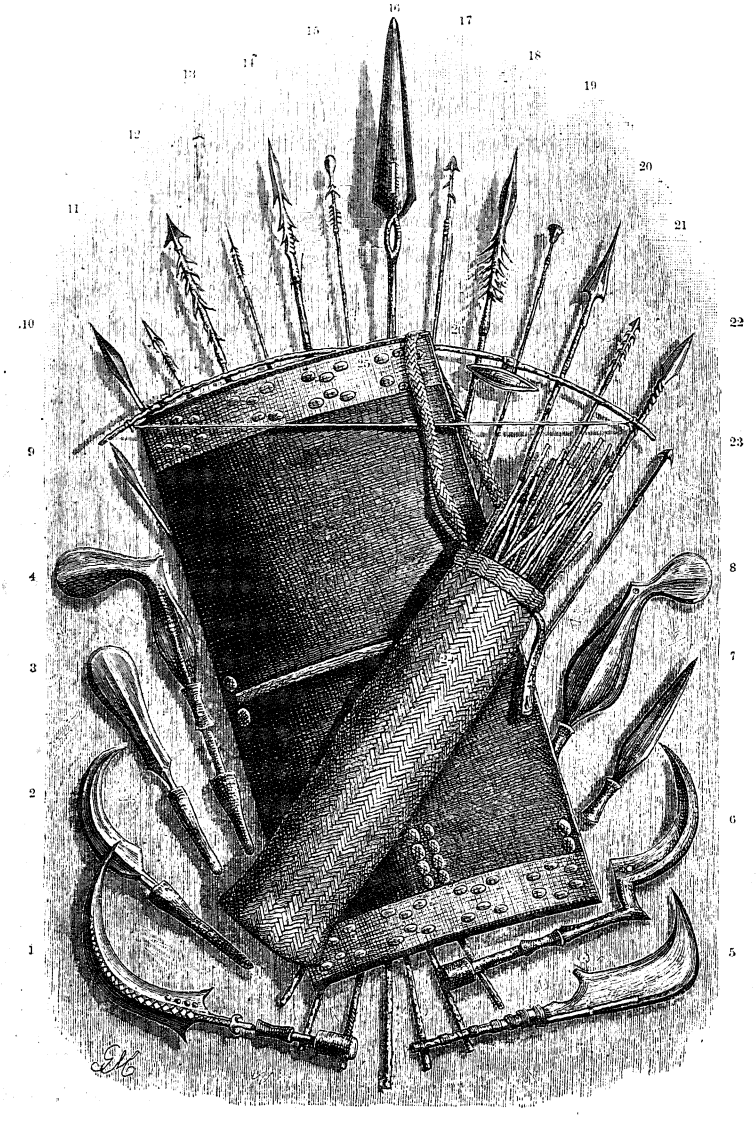

NIAM-NIAM NŐ.

a melyet rozsból készítenek és a „menu“ után rágyujtanak! Tudni-illik — dohányt is termelnek. A gyermekeket azonban nem bántják. „Tehát mégis van bennök egy szemernyi emberi vonás“, mondjuk magunkban, ha ezt halljuk. Igenis, van bennök emberi vonás, de a legaljasabb, a legnemtelenebb fajtájából. A Mangbattuk ugyanis azért nem ölik le a gyermekeket és azért nem falják fel őket, mert elteszik őket — mint különösen finom csemegét — a király konyhájára.

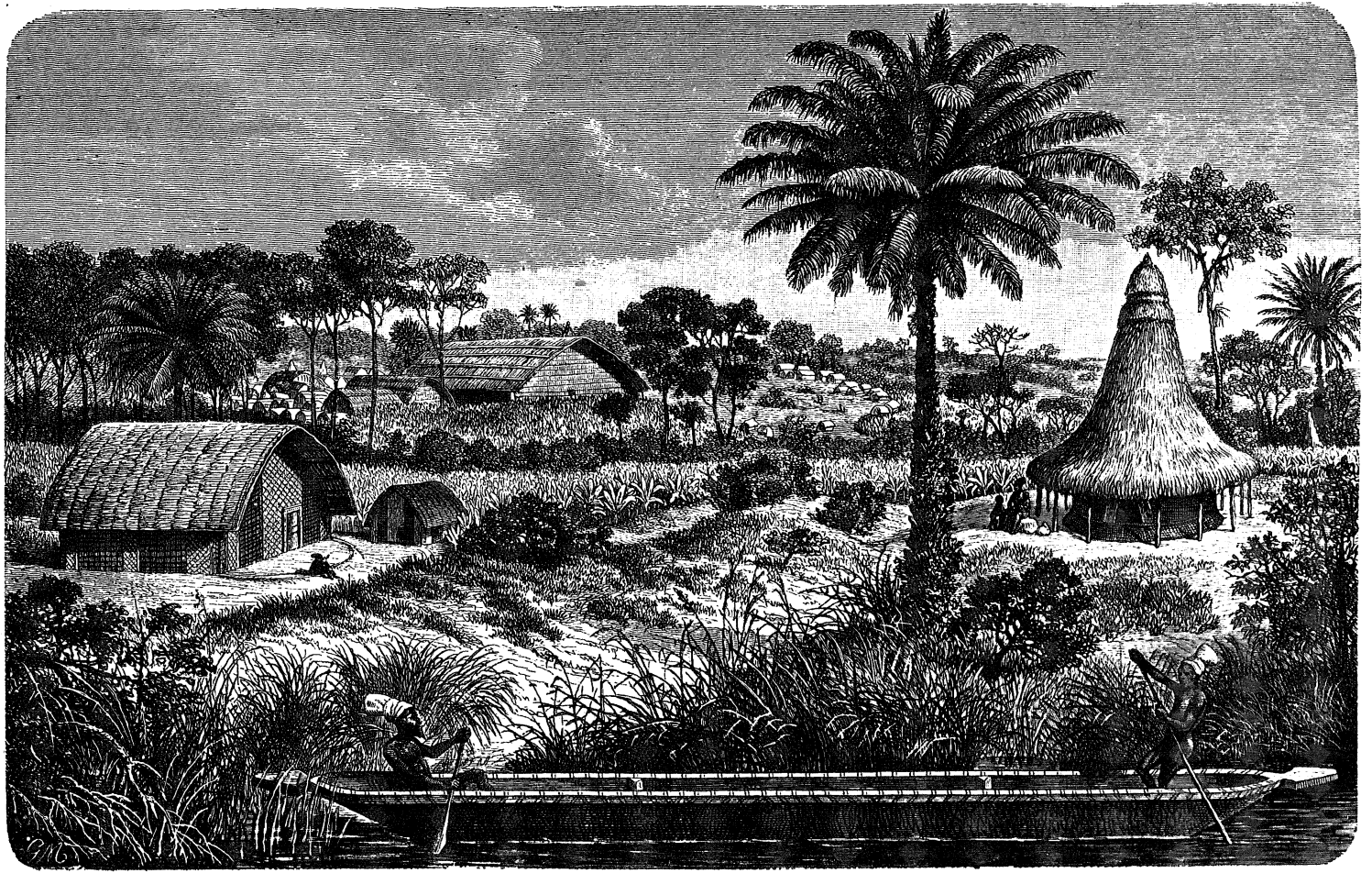
Különben pedig felszámíthatlan sora a különböző törzseknek él a rengeteg területen. Kevés kivétellel az emberi kulturának a leg-

alsóbb fokán állanak, a kikre a „vad“ kifejezés csak azért nem alkalmazható, mert kevés. Ilyen faj például az állam nyugoti felében élő Obongo törzs, világosabb színű, csaknem szennyes sárga színű,

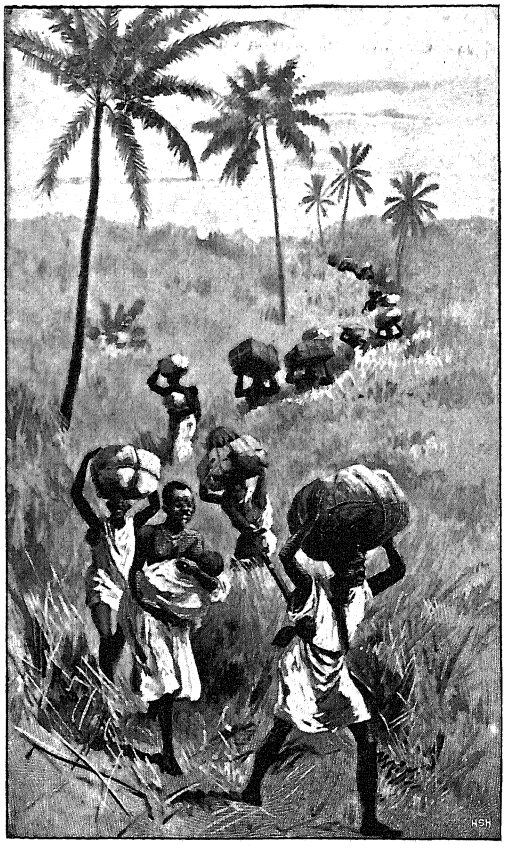
A MANGBATTUK FEGYVEREI.

apró termetű vadak, vagy teljesen kultiválatlan kóbor törzs, a mely egészen meztelenül jár, vagy a legjobb esetben fűből csinált övet visel. Ugyanilyen apró, csaknem gyermekes termetű törzs a Congo alsó medenczéjében a Batna törzs, egy rendkívül harczias elem,

MANGBATTU FALU ÉS ÉLÉSTÁRAK.

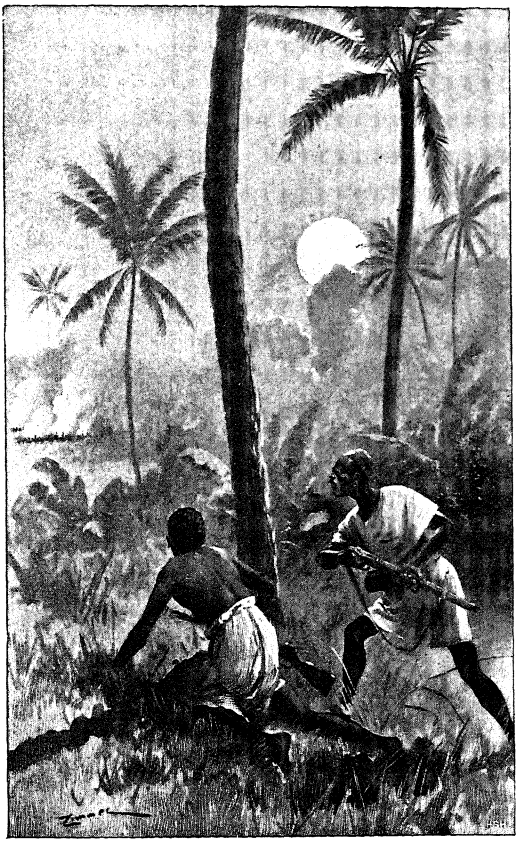
a mely feltétlenül gyilkos hatású méreggel bekent nyilakat használ az ellenséggel szemben. Ellensége pedig mindenki, a ki vele nem egy törzsből való. Ugyancsak a Congo alsó medenczéjében élnek a Mussurrongok; aránylag a legszelídebb törzs, a mely főképen halászatból él; velük szemben a Congo innenső partján a Bakongo

„JÖNNEK AZ EMBEREVŐK!".

törzs; feltűnő ismertetőjelük, hogy a felső metszőfogaik hiányzanak (nem azért, mivel egyáltalában nem nőne ki, hanem azért, mert már gyermekkorukban kihúzzák); a Mussurrongok híresek arról, hogy talán az összes fekete törzsek között a leghatalmasabb termetűek; rendkívül erősek és izmosak. A Bakubak a Congo déli mellékfolyói között szintén hatalmas termetűek és híresek arról, hogy — festik magukat, hogy művésziesen faragott fegyvereik vannak

és hogy a serdülő ifjúnak szintén kiütik a két felső metszőfogát. Mindezek a törzsek a kultura legalsóbb fokán állanak; ha nem egészen meztelenek, akkor legfeljebb kötényt viselnek a derekuk körül, vagy vékony zsineget. A hol az Islam, vagy a keresztény vallás egy vagy más úton rájok nem erőszakoltatott, ott a legkép-

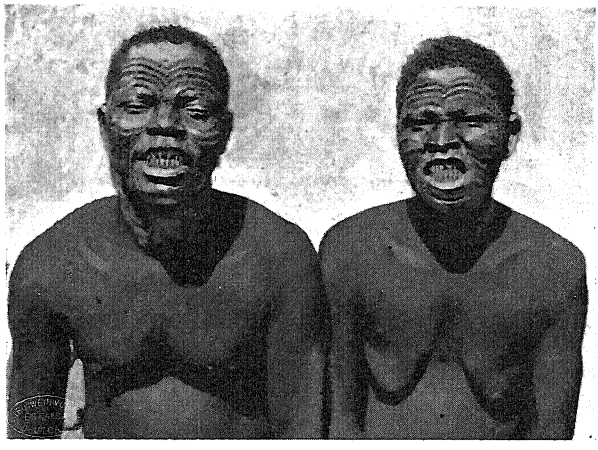

„PECSENYE SÜTÉS".

telenebb és a leghihetetlenebb bálványimádás az uralkodó, még pedig a legocsmányabb fajtája a bálványimádásnak, a mennyiben temérdek emberáldozattal erőszakolják ki a faragott torzkép, vagy valamely undok állatisten jóindulatát.

Valamennyi törzsnél a polygámia szokásos. A feleségeiket úgy csereberélik, mint akár a vasrudat, a rézpitykét, vagy akármilyen más, teljesen értéktelen árúczikket. (Azaz, hogy csak a mi szemünk-

ben értéktelen, mert hogy ezeknél az embereknél milyen hihetetlen képtelenségek mennek értékszámba, az egyszerűen felsorolhatatlan.) Persze minél vagyonosabb valamelyik férfi, annál több a felesége, a kik rabszolganők és igavonó állatok egyszerre. Az asszonyok mindenféle szempontból ítélve rútak, sőt helyenként ocsmányak. Azok az asszonyok, a kiket mi Bananaban, Bomaban, Matadiban láttunk, azok kevés kivétellel valóságos torzképei voltak az asszonyi nemnek. A vékony lábszáron ülő nagyhasú törzs, az egyes aránytalanul túltengett testrészek, a szétálló ujjú nagy lábak, a hegyesre

LERESZELT FOGÚ EMBEREVŐ TÖRZSBELIEK A CONGO MENTÉN.

reszelt előfogak, a kibonthatatlan sűrűségű bozontos göndör haj, az egykettőre mindig vigyorgásra kész széles fekete száj, az avas sesamolajtól bűzös párolgás és számtalan más fel nem sorolható apróbb részletek, mindezek együttvéve éppenséggel nem teszik kellemessé az asszonyokat.

A pálinka nagy pusztítást végez a feketék között. Férfi, nő és gyermek, öreg és fiatal mértéktelenül issza a pálinkát, ha hozzájut. Az Afrika-ismerők egyhangúlag elismerik, hogy alig hoztak a fehérek valamit Afrikába, a melynek olyan romboló és pusztító hatása lett volna Afrika törzseire, mint a pálinkának. A hatása annál károsabb, mert a feketék — legalább látszólag — pompásan bírják az italt. Míg az ugyanott élő európai, a szokottnál csak valamivel

több szeszes ital élvezését drágán fizeti meg, azaz súlyos betegséggel, a feketék valósággal mértéktelen ivásának egyelőre legfeljebb csak az a következménye, hogy tökrészegek lesznek. Julius Pisko, magyar-osztrák főkonzul, a ki a Zenta hadihajónk földköri útján mint a közös pénzügyminiszterium kereskedelem-politikai szakreferense vett részt, érdekes esetet ír le, jellemzésül a négerek alkoholistaságára. Bananaból ugyanis kirándulást tettek a Congo folyam számos ágainak egyikén, az erdők sűrűjében épült egyik faluba. Az ember-

MTUTA NÉGER.

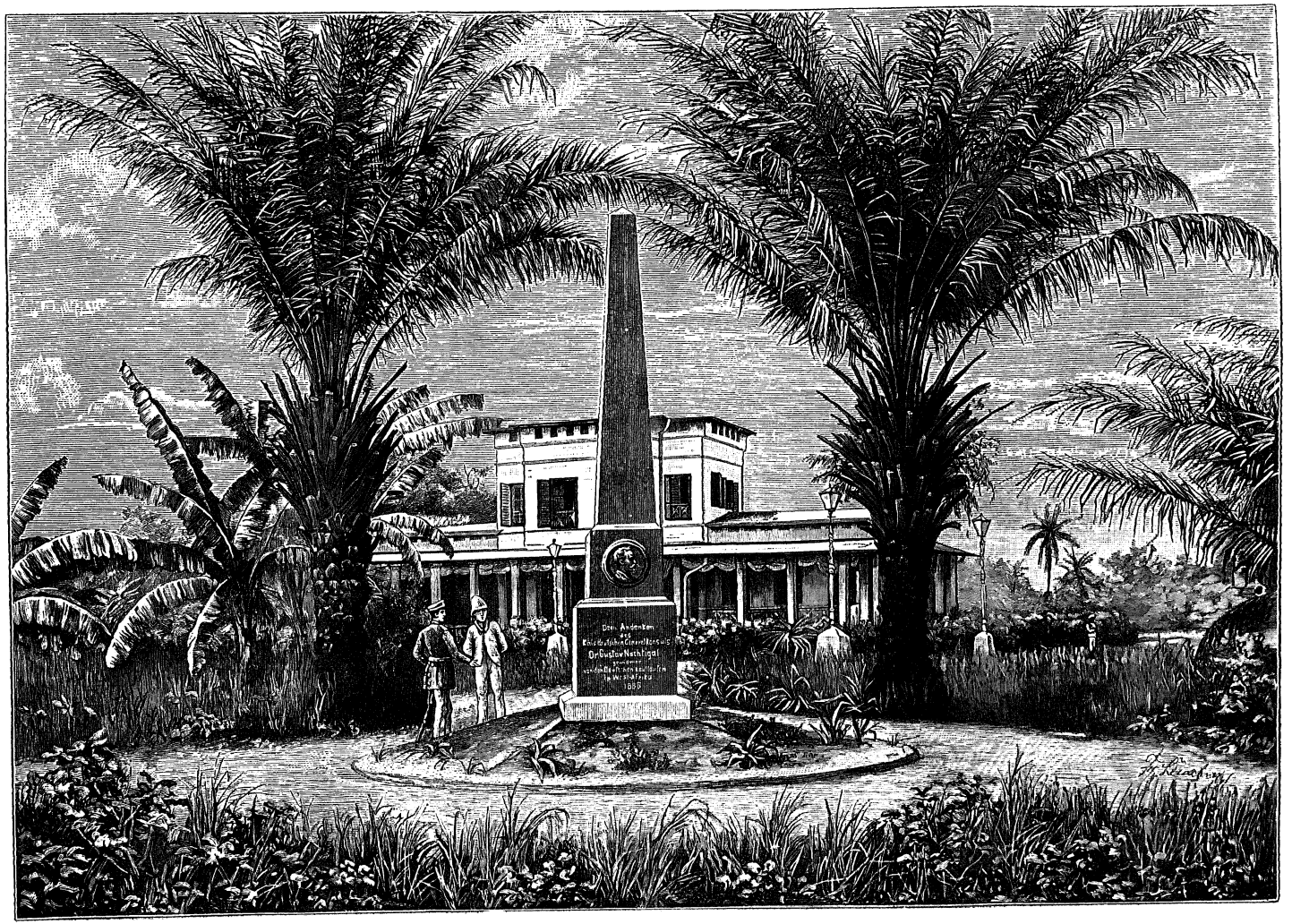
magasságú fű között álló pálmaágakból épült és pálmalevelekkel fedett kunyhók egyikében lakott Ituna fejedelemnő, a kit a kirándulók „hivatalból“ látogattak meg. A fejedelemnő, nem lévén előkészülve a nem remélt „audienciára“, csak házi pongyolában — tudniillik majdnem Éva kosztümben — ült a kunyhó előtti padkán, mikor a vendégek megérkeztek. Hogy illően fogadhassa magas vendégeit, visszavonult, felöltözött és egy-két percz mulva megjelent teljes díszben. Egy hosszú, egykor fehér, de most már szennyes szürke lepel borította a vállait, a fején pedig zsíros, kopott férfikalappal. A fejedelemnő mindjárt a fogadás első perczeiben némi nyugtalanságot árult el, mintha keresett volna valamit a látogatók kezeiben, míg végre aztán megkérdezte hogy: hol az — ital? Rögtön megkinál-

ták Ő Fenségét egy korsó sörrel (a magukkal hozott készletből), a melyet Ituna fejedelemnő úgyszólván egyetlen hajtásra ürített ki. Az utána következő pohár bort az érdemes úrnő ugyancsak egyetlen kortytyal tüntette el. Az audiencia fénypontja azonban az a pillanat volt, a midőn a „küldöttség" átnyujtotta I. Itunának az üveg — rumot. Ő Fensége vigyorgó arczczal, mohósággal kapott az ajándék után, hatalmas kortyot ivott belőle, aztán szeretetteljes gyöngédséggel szorongatta fekete keblén a drága ajándékot. A kihallgatás még mintegy negyed óráig tartott és a midőn az urak visszavonultak, Ituna fejedelemnő már csak az utolsó cseppig kiürített flaskót szorongatta a mellén. A történeti igazság kedvéért megemlítendő, hogy az üveg nem egész liter, hanem csak — hét deciliter rumot tartalmazott! . . .

*

Hogy idővel mennyire hozzászokik az ember a környezetéhez, s miképen változik az ízlés — helyesebben: miképen fajul el az ízlés — kitűnik abból, hogy a Nyugot-Afrikában élő európaiak jobb hiányában ezeket a nőket veszik — feleségül; mindenesetre csak temporalisan és így is csak balkézre. Az európaiak tényleg rá vannak szorulva a fekete nőkre, miután fehér nő huzamosabb időre, esztendőkre, csak a legkivételesebb esetekben élhet meg a nyugot-afrikai partokon.

A mikor mi a Mississipivel a Congo torkolatában tartózkodtunk, Bananaban csupán két fehér nő élt a telepen; az egyik a belga orvos neje volt, a ki már két évet töltött Bananaban és Bomaban, mindenesetre hat hónapi megszakítással; a másik pedig hollandi nő volt, a ki mintegy nyolcz évet töltött Nyugot-Afrika partján. Szálloda hiányában mi ennek a házaspárnak a vendégszeretetét vettük igénybe és a Congo torkolatában töltött nyolcz napot az ő barátságos és szép bungalojukban töltöttük. Szálloda különben egész Nyugot-Afrikában talán sehol sem volt — legalább a mi időnkben — és ennek folytán az idegenek, a kik egy vagy más okból az éjszakákat

DR. NACHTIGAL SÍRJA A KORMÁNYZÓSÁGI PALOTA ELŐTT KAMERUNBAN.

nem akarják a hajón tölteni, valamelyik vendégszerető család meghívását fogadják el. Az élelem és a szolgálat olyan olcsó, hogy egy-két embernek a megvendégelése éppenséggel nem jön számításba, sőt az illető házigazdák boldogok, hogy a lélekölő unalomban, néhány napra kis szórakozásban van részük.

Nos, ennek a mi házigazdánknak, a „Nieuwe Afrikaanschee Handels Venootshap" társaság vezérügynökének a neje volt a második európai nő Bananaban, a ki már nyolcz évet töltött ezen a vidéken, a férje oldalán. Már az első pillanatban látható volt rajta, hogy további nyolcz hónapot, talán még nyolcz hetet sem tölt többé nemcsak a Congo mentén, de sehol ezen a földön. A még ifjú nő, a ki legfeljebb 32—34 éves lehetett, csak az árnyéka volt az embernek. A gyötrelmes és kínos betegségek által halálig gyötört szegény nő menthetetlen áldozata volt annak a gyilkos klimának, a mely talán sehol a földgömbön nem károsabb, gyilkosabb, mint éppen itt, a Congo vidékén, főképen pedig a torkolatánál. A Congo klimájának illusztrálására álljon itt csak egyetlen évnek halálozási statisztikája. Ez a statisztika azonban csak azokat mutatja ki, a kik egy vagy más okból kiválóbb egyének voltak, a kiket számon tartottak; most elképzelhető mennyi lehet a „névtelen hős", a kiket akár az ambició, akár a hivatás, vagy az egyszerű kenyérkereset hozott erre az embernek nem való vidékre. Íme a lajstrom: 1885-ben halt meg a Möve német korvettán, a híres Afrika-kutató, dr. Nachtigall Gustav Kamerunban, perniciosus malariában, a melyet a Congon szerzett. Ugyanez év karácsony estéjén halt meg Viviben a „Nemzetközi Afrikai Társaságnak" egyik legérdemesebb hivatalnoka, Hannsens kapitány. Az illető három évi tartózkodása alatt a Congo mentén csaknem hírnevet szerzett magának azáltal, hogy három évi ott tartózkodása alatt az egyetlen fehér volt, a ki soha lázban nem szenvedett. És karácsony estéjén megölte egyetlen rohama a pernociosus malariának. A helyettese, Mr. Courtois, Bruxellesből, erős, hatalmas termetű férfiú, letelepedése után fél évvel meghalt Bomaban; áldozata lett a malariának. Edward Spencer Burns, főhivatalnoka a Nemzetközi Afrikai Társaságnak, másfél évig élt

Leopolde-Villeben, abban a városban, a melyet Stanley Poolnál, a Congo legnagyobb kiterjedésénél, említettünk. Ez a hivatalnok is híres volt arról, hogy másfél évi ott tartózkodása alatt sohasem volt beteg. Egy délután megkapta a lázt és ugyanazon nap estéjén meghalt. Schultze Eduard német hadnagy, a német Congo-expedició vezetője, 1885 február havában belehalt az első lázrohamba. Három hónappal később meghalt ugyanezen expedicionak egy másik hadnagya, Tilly, a ki a partralépés első napjától kezdve beteg volt.

A tropikus betegségek között első helyen áll a malaria, vagy a mocsárláz, váltóláz, a mennyiben nemcsak hogy ennek a beteg-

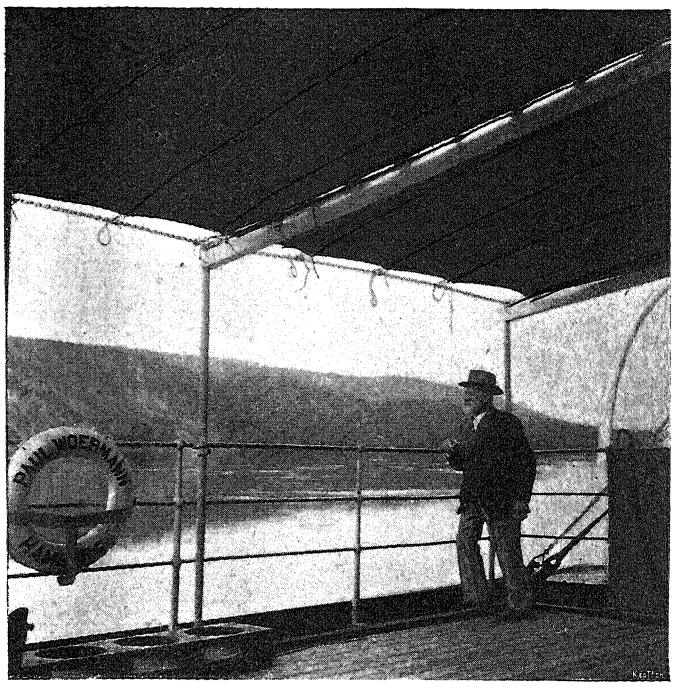

LOVALÉK HAJVISELETE.

ségnek esik a legtöbb európai áldozatul, hanem azért is, mert a nem halálos jellegű, vagy nem halállal végződő esetekben is a malaria okozza a legtöbb szenvedést, sorvasztja leginkább az embereket és rabolja a legtöbb drága munkaerőt és munkaidőt. Veszedelmes továbbá azért, mert ha nem is öli meg az embert, a míg a gyilkos klimájú földön él, de olyan mérges csirával lopódzik be az emberi szervezetbe, hogy még évekkel azután, hogy az ember elhagyta a tropusokat és ismét otthon, a megszokott otthonában van, akkor is belepusztulhat az évekkel előbb történt fertőzésbe.*

* Ugyancsak Hopp F. beszéli a következő esetet. Azon a hajón, a mely felfelé haladt a Congon, Bananatól Matadiig, a hajó kalauza Coats nevű angol volt. Hopp Mataditól vasúton folytatta az utat tovább Leopoldvilleig, a hajó pedig Matadiban maradt. Mikor Hopp a jegypénztárnál „tour- és retour"-jegyet kért, a pénztárnok bámulva

A 90-es évek közepéig, a mikor ugyanis Koch Róbert megczáfolhatatlanul bebizonyította, hogy a malaria infectióban nagy része van a mosquitóknak, általánosan elfogadott volt az a nézet, hogy a malaria miazmatikus betegség, azaz a fertőzésnek olyan módja, a melynél a beteggé tevő virus (méreg) a talajban tartózkodik, ott fejlődik, szaporodik s onnan jut a levegő, vagy a víz közvetítésével az emberek szervezetébe (mint például a sárgaláz, az ízü-

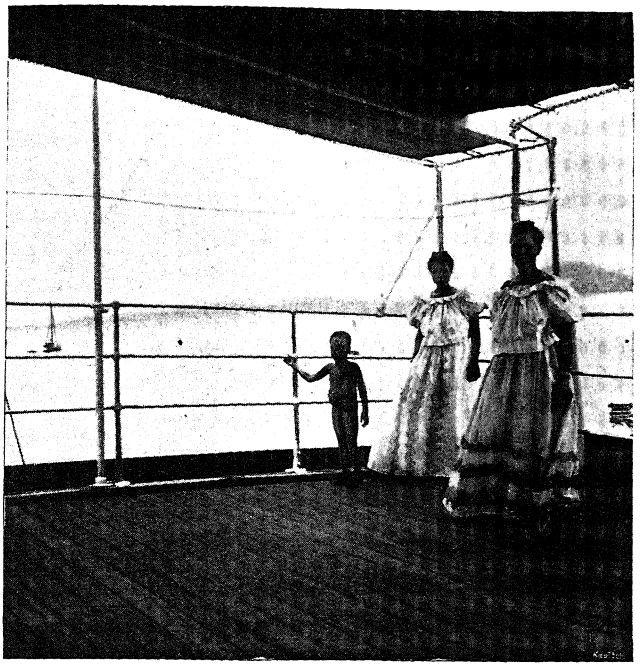

HOPP FERENCZ A CONGON.

leti csúz, a septikus csontvelőgyulladás, nyakszirtmerevedés, tüdőlob betegségeknél.) Ennek a malaria miazmának legkiválóbb termőtalaja a Mangrove-erdők s főképen a congovidéki Mangrove-erdőség, a

nézett végig a már kissé nem — fiatal utason. Egy kis gondolkozás után megszólal s ezt mondja a „tour- és retour"-kártyát kérő magyarnak: „Sír, adok önnek egy jó tanácsot: váltson ön csupán — tourjegyet. Megtakarítja a retourjegyet. Hiszen úgysem jön ön vissza Leopoldvillből — soha többé. És akkorára a retourjegy már nem érvényes." Mikor Hopp nehány nap mulva mégis visszatért Leopoldvilléből Matadiba, akkorára Coats, az erős, izmos férfiú, már el volt temetve. Szintén egyetlen rohama a pernuciosus malariának ölte meg.

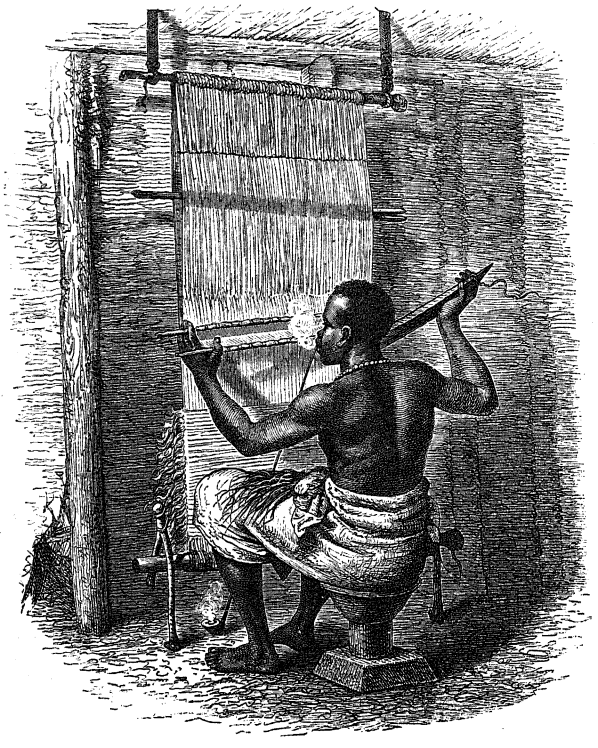
mely végtelen hosszú lánczolatban terül el a Nyugot-Afrika partjain és az oceánba ömlő más folyók torkolatai mentén. A parthoz közeledő hajóról nézve mint összefolyó sötét vonal emelkedik a láthatár fölé ezeknek az erdőknek összefolyó lombkoronája. Ezekben a néha áthatolhatatlan sűrű erdőkben, a melyek a sekélyes partokon egészen a tengerig leérnek, van a malaria virusnak a legfőbb és soha ki nem apadható forrása. Az össze-vissza nőtt szövevényes

A MEGVÉTELRE KÍNÁLT PORTÉKÁK.

törzsek, ágak és gyökerek között a víz pang, stagnál; számos szerves anyag, növényi és állati, az álló meleg vízben rothadásba megy át, a mely folyamat az excessiv forróságban roppant gyorsan történik. Hogy a malaria tényleg ezekből a fészkekből indul ki, azt biztosan — rossz szójátékot használva: holt biztonsággal — tudták az emberek. Azt is tudták, hogy a mikor beáll az apály és a Mangrove-erdők széléről lefolyik a víz, az ott maradt mocsarak mindmegannyi gyilkos tanyává változnak; tudták, hogy nemcsak a mocsarak közelsége veszedelmes, de veszedelmes az a szél is,

a mely arról a tájékról ilyenkor befelé fúj és magával viszi messze földekre a mérges miazmákat. A mikor mi este vacsoránál ültünk Van Bloeme úrnál, a Nieuwe Afrikaansche Handels Venootshap főügynökénél és a tikkasztó, rekkenő forróságú szobában, a mely-

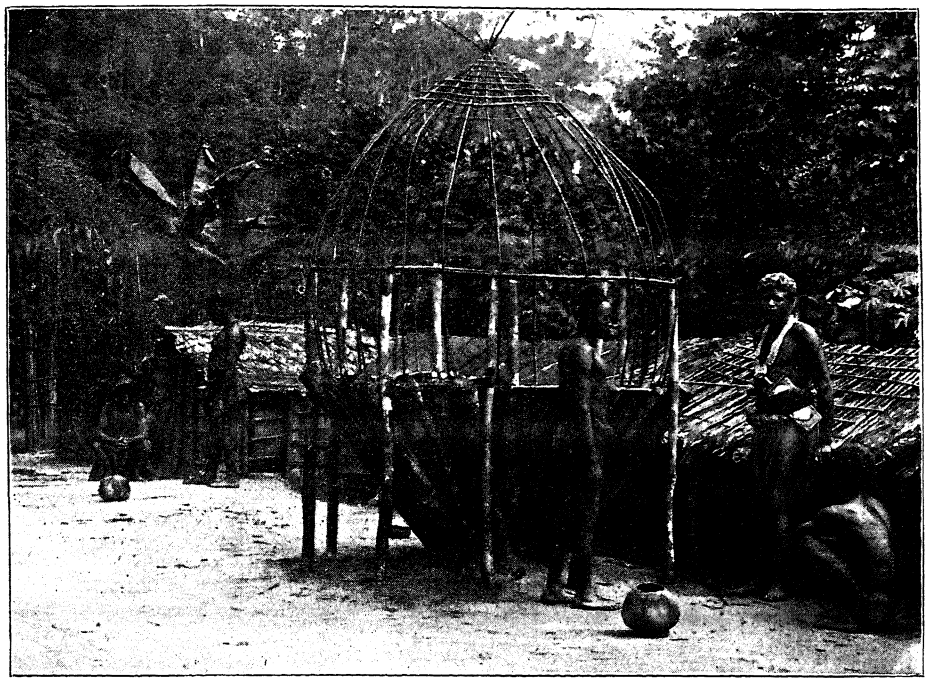

A SZÖVŐSZÉK ELŐTT.

ben csak egy-két halványan égő gyertya égett, hogy minél kevesebb és minél gyengébb csábító góczpontja legyen az ablakokon beözönlő lepkéknek, bogárnak, légynek, szúnyognak, és a szobában meglengett a levegő, jelezvén, hogy künn könnyű kis szellőcske keletkezett, már aggodalmasan csukták be az üvegtáblákat, majdnem légmentesen elzárva a szobát a kül-levegőtől. A szegény emberek nem a széltől féltek, hogy talán meghűlnek, hanem attól a miazmától, a mit a szellő hoz magával a tengerpartról, vagy a Congo felől.

Mindezt tudták az európaiak és óvták is magukat a leghihe-

tetlenebb túlzásig menő óvintézkedésekkel. És ezen óvatosság betartása mellett, egyszer csak beállított hozzájuk a rettegett rém, a malaria, a mocsárláz. Néha már az ott tartózkodás első napjaiban, néha csak hónapok multán először. És a kit egyszer megkapott, azt ritkán kiméli meg a további rohamoktól. Ha az illető európai abban a helyzetben van, hogy menekülhet a vidékről, akkor menekül is;

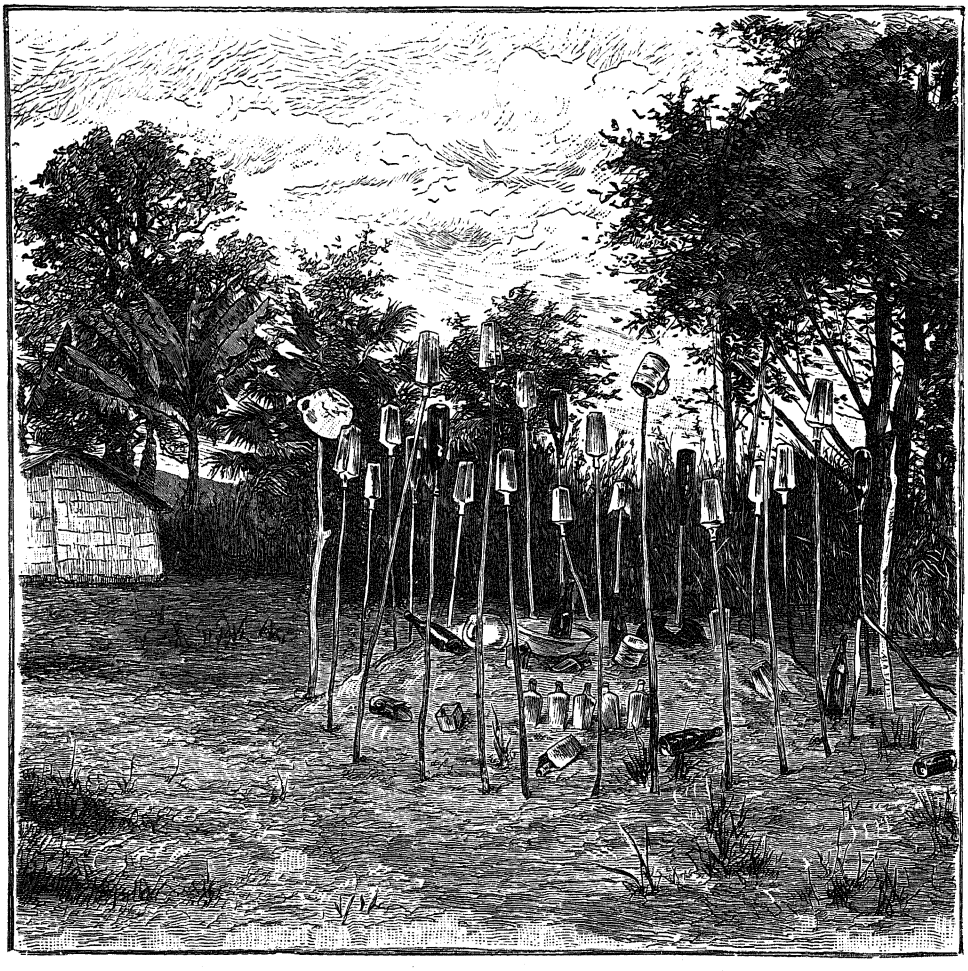

MAGTÁRÉPITÉS.

a legtöbbje azonban helyhez van kötve, nem mozdulhat onnan. Azonkívül minden ember — szokás szerint — kivételnek tartja magát (nemcsak a malaria ügyében, hanem sok minden másban is); azt hiszi, hogy nála megmarad a betegség az első rohamnál, és nem kap többet; tehát marad. A legtöbbnek azonban ott kell maradnia a gyilkos miazmát lehelő talajon, félvé és rettegve a megmegújuló lázrohamoktól, mint a katona a csatatéren, a ki a fütyülő és sivító golyók elől nem szaladhat, hanem vigasztalódik azzal a hittel, hogy a golyó a — másikat fogja találni s nem őt.

A congomenti malaria valamennyi partvidéki között a leg-

veszedelmesebb. Akárhányszor hirtelen, minden előjel nélkül, a legártatlanabb rosszulléttől való megelőzés nélkül, támadja meg az embert, hirtelen, mint a villámütés, borzasztó hevességgel. A láztól meglepett ember egy óra mulva elveszti öntudatát, deliriumok álla-

TÖRZSFŐNÖK SÍRJA NYUGOT-AFRIKÁBAN.

nak be, csillapíthatatlan hányással és olthatatlan szomjúsággal, vérvizeléssel. Megtörténik, hogy két-három órával a lázroham beállása után a beteg meghal. Hogy kire miképen hat a malaria, kinél veszi fel az úgynevezett „perniciosus“ jelleget, azt sohasem tudni. Annyi tény, hogy a fehérek sokkal inkább vannak disponálva, mint a feketék s az észak-európai jobban disponált, mint a dél-európai.

Téves azonban az a feltevési hogy a feketék immunisok a malaria ellen. Hisz egész partvidékek vannak, a melyeken a fekete lakosság fele malariában szenved. Akárhányszor szemtanui voltunk, hogy a bennszülöttek, megszomjúhozván, ittak a Congo vizéből, a melyből talán egyetlen korty biztos halál lenne a fehér embernek. Annyi áll, hogy a feketéknél a betegség lefolyása nem olyan veszedelmes vagy sohasem olyan rohamosan ölő, mint a fehérnél. „Kárpótlásul" azonban van egész csomó olyan tropikus betegség, a mely megkiméli a fehér embert, de annál ádázabb ellensége a feketéknek. Hogy a fehéreknél miben áll a különbség, azaz melyik fehér kapja meg a lázat és melyik nem: ezt hozzávetőleg sem lehet megmondani. De az is be van bizonyítva, hogy az ételben, italban — és egyebekben — kevésbbé mértékletes rendkívül könnyen betegszik meg. A legkisebb diaetahiba aránytalanul súlyosan büntet, és az itteni orvosok tudják, hogy már nem egy „elrontott gyomor" végződött halállal. Viszont olyanok is vannak, a kik nem a klimának tulajdonítják a gyászos egészségügyi viszonyokat, hanem a helytelen életmódnak, a melyeket a fehérek folytatnak. Klasszikus példája ennek az utóbbi feltevésnek az az orvosi jelentés, a melyet egy irlandi orvos tett, — védelmezni óhajtván a klimát. Azt írta ugyanis egyik jelentésében a Congo mentén élő angolokról: „They eat and they drink, and they drink and they eat, until they die, and then they write home, and say, the climate has done it". (Esznek és isznak s aztán megint isznak és esznek, addig, a míg belehalnak, s akkor aztán írnak haza és panaszkodnak, hogy a klima ölte meg őket.)

Koch Róbert aztán bebizonyította — a mit már jóval előre gyanítottak és egy olasz orvos már Koch előtt tényleg felfedezett — hogy a mosquitok a malaria tulajdonképeni közvetítői, a mennyiben csípésük alkalmával ojtják az emberbe a malaria virusát. És miután Afrikának a nagy folyói körül, a Mangrove-erdőkkel borított mocsaras vidékeken, a mosquito éppen olyan csapás, mint például az amazonmenti vidékeken, képzelhető, hogy milyen mértékben végzik az „ojtást". Hogy ez bebizonyított tény, azaz: hogy a malaria össze-

függésben áll a mosquitokkal, ezt már a bennszülöttek is tudták. Ott, a hol nincsenek mosquitok, mint például Mafia déli csúcsán, ott malaria sincs és a belföldön is bebizonyult, hogy a malaria megszűnik ott, a hova a parttól jövő mosquitok, sem a széltől hajtatva, sem a maguk erejéből már nem érnek el. A Koch elméletével egyszersmind az is meg van oldva, hogy miben áll az egyes fehérek teljes immunitása. A mint tudniillik nálunk is megtörténik, hogy az egyik embert dagadttá szurkálják össze a szúnyogok, egy ártatlan kertben vagy parkban, addig egy másik valóságos szúnyogerdőn mehet keresztül, a nélkül, hogy egyetlen csípést kapna. A partra lépő idegen azonban sohasem tudhatja, hogy ő melyik kategoriába tartozik, helyesebben, hogy melyik kategoriába fogják sorozni a — mosquitok. Ezért van, hogy a legbátrabb szívű fehér is, némi aggodalommal lép a partra és félve tartózkodik a szárazon. Főképen az esték hirhedtek, a mikor

„Lágyan kél az esti szellő",

azaz, a mint most már tudjuk: szárnyra kelnek a mosquitok. Legjobb lenne az a megoldás, hogy: nappal a parton, este a hajón. Ez egyszerűen kivihetetlen. A rekkenő forróság következtében ugyanis nappal nyoma sincs a társadalmi életnek; nappal nem fogadnak és társadalmilag nem érintkeznek az emberek. Nappal csak a „business"-nek élnek. Ha az ember érintkezni akar a fehérekkel, akkor be kell várnia az estét.

Van még egy másik igen fontos ok, a mi a sűrű hajórajárástól elveszi az ember kedvét; tudniillik a „Calema", a parti hullámzajlás. A nyugotafrikai partok ugyanis nagyon sekélyek, laposak; a tenger helyenként egy-két tengeri mértföldre is olyan kevéssé mély, hogy még a kisebb hajók sem horgonyozhatnak a parthoz ennél kisebb távolságban. Ennélfogva óriási hullámverés, helyesebben hullámtörés van a partokon. Az oceánról jövő hullámok — legyenek azok valami messze távolban dühöngő viharnak a kifutói, vagy a dagály hullámai, vagy akár csak az oceán „lélekzetvételének" a következményei — a sekély fenéken megtörnek, folyton nőnek,

egymásra tornyosulnak, és mire a szárazföldig érnek, irtózatos nagyra nőnek. Ezek a hullámok néha 3—4 méter magasságot érnek el, s 50—60 mértföld hosszúságban törnek meg egyszerre. (Az afrikai partok tudniillik oly kevéssé szaggatottak és olyan kevés a bevágások által okozott tagoltság, hogy néha 50—60 mértföldre egyenes vonalban fut a part. Igaz, hogy a Congo torkolata vidékén a Calema nem ilyen nagymérvű, de a mikor dagály idején a déli vagy nyugoti

A CONGO TORKOLATÁBAN.

szelek is a torkolatba nyomják az oceán vizét — Banana tudniillik a Congo felső ágának az északi partján fekszik — olyan hullámtörés, vagyis zajlás áll be, hogy ilyenkor istenkisértés a hajó és a szárazföld közötti közlekedés. Ha azonban mégis meg kell történnie, akkor mozgósítanak egy-két tuczat Kru-négert, a kik az ő laposfenekű, széles, tutajszerű járművükkel valóságos nautikus mestermüvet hoznak létre, a midőn átkormányozzák a csónakjaikat a Calemán.

*

A Mississipi 8—10 napra tervezte bananai tartózkodását. Ennyi időre volt szüksége, hogy rendezze az ügyeit. Megjegyzendő, hogy nem az üzleti ügyek vettek ilyen sok időt igénybe, hanem a ki- és berakodás nehéz műveletei. A bananai rekkenő forróság — nappal 33—35 fok R., este pedig 31—32 fok — meg a lélekölő unalom közepette, örömmel ragadtuk meg az alkalmat, hogy egy portugál folyami hajóval kiránduljunk a Congo felsőbb vidékére, Bomaba és

PUSKAPOROS HORDÓK A HAJÓ FEDÉLZETÉN.

Matadiba, a hova a kisebb folyóhajókon már akkor lehetett felmenni. A kirándulásban — egyébiránt elég költséges mulatságban, mert a négy napra terjedő utazásért és ellátásért 150 frankot fizettünk — a Mississipi yankee-jei közül hárman vettek részt, s a bananai Koloniának nehány tagja. Ezúttal nők is voltak a hajón: a bananai urak egynehányának a — feleségei. Egy kissé szokatlan benyomást tett reánk, hogy míg a férjek az I-ső osztályon utaztak és a közös étkezéseknél vettek részt, addig az illetékes feleségek a II-ik osztályra voltak utalva. A feleségek ugyanis — fekete nők

voltak, bizonyságai annak, hogy a fehér embernek a viszonyokhoz való alkalmazkodási képessége tényleg bámulatos. Ezek az igen tisztelt fekete asszonyságok — nagyobbára Kru néger nők és csak kivételesen a congomenti fekete törzsek leányai — minden bókolás és hizelgés nélkül mondva, meglepően rútak voltak, szegények. Egy nyugotindiai mulatt nő, hitestársa — tényleges felesége — egy hollandi folyammérnöknek, valóságos kimagasló női szépség volt a többi feketékhez képest.

A kisebb fajtájú portugál gőzös, ámbár kizárólag a Congo-hajózásra volt építve és berendezve, csak nehezen küzdött meg a Congo ragadó árjával. A hajó szüntelenül változtatta útirányát; hol egészen közel ment az északi — balparthoz, hol ismét ki a folyam közepére, aztán át a jobbpartra; majd nekiment egy szigetcsúcsnak, majd ismét valamelyik part közelébe húzódott.*

Tompa, de erős zúgással rohant szembe velünk a Congo, szeny-

* Pechuel-Lösche, a ki egy darabig Stanleyvel egyidőben sokáig tartózkodott a Congo torkolatának ezen a vidékén, mint a Congoállam kormányának megbizottja, többek között a következőképen ismerteti a Congo áramlásait:

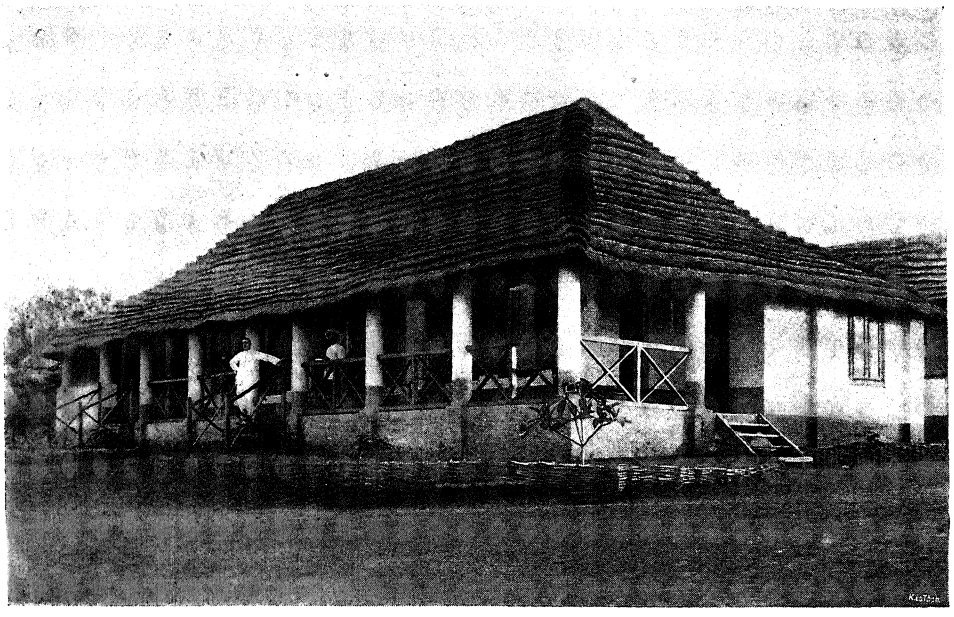
„Csak aránylag igen kevés helyen folyik a víz a tulajdonképeni rendes áramlás irányában. A folyam medrének többi helyein az áramlás akadályokba ütközik, eltéríttetik és a part meg a meder akadályai következtében számtalan helyen meg van szakítva. Ellenáramlások keletkeznek, megtörések és zúgó örvények, a melyek gyors egymásutánban változtatják a helyüket és irányukat. Az örvények előre és hátra keringenek, le- és felfelé a folyamon, keresztbe egyik parttól a másik felé, hirtelen eltűnnek, megszűnnek és éppen olyan hirtelen és váratlanul jelennek meg egészen más helyen és ismét keresztül-kasul szeldesik egymást. Látszólag teljesen síma víztükrön hirtelen óriási víztömegek domborodnak ki a víz felületéből, mintha tűzhányó eruptiója emelné föl, mellettök pedig valóságos mélységeket hoz létre egy másik örvény, és az egymásra omló víztömegek egészen váratlan irányba sodorják a rajtuk úszó járművet. Legveszedelmesebbek azok a helyek, a hol a hatalmas örvények és ellenörvények hirtelen keletkeznek, egyetlen szempillantás alatt, óriási erővel keringenek és aztán hirtelen megszűnnek, a helyükön pedig a folyam vize vagy kidomborodik, vagy pedig enged a folyam irányának és lefelé úszik, miközben az örvények keresztül-kasul keringenek, és nagy zúgással körbeforognak.

Ezekkel a pillanatra nem nyugvó, folyton váltakozó és soha ki nem számítható zavarokkal szemben megszűnik minden óvakodás és elővigyázat. Sem helyhez nincsenek kötve, sem a fellépésök ideje nem számítható ki; a teljesen síma, nyugodt vízfelület a legközelebbi pillanatban már keringő, forrongó, nagy zúgással rohanva, ragadó óriási örvénynyé alakulhat".

nyes-sárga, sodró árjával. A folyamnak ez az ága itt mintegy hatezer méter széles lehetett, helyenként megszakítva kisebb-nagyobb szigetekkel. A „kis portugál", — tudniillik a hajó — olyan nyugtalanul haladt előre, mint egy részeg ember a göröngyös és kátyús úton. Mint kis hajó, gyenge gőzgéppel, valóságos játéka volt az örvényeknek és áramlásoknak. Miután a különböző nyomású vízben a hajócsavar folyton változtatta forgását, tudniillik forgásának gyorsaságát, ennélfogva a kormány is különböző módon engedelmeskedett. A csavar hol őrületes gyors forgásokat tett, hol pedig csak nagynehezen végezte forgásait az örvény által fokozódott víznyomásban. Egyenletesen azonban nem haladt egy perczig sem.

A szigeteket és a partokat dús erdőség borítja. Ha közel jöttünk a partokhoz — néha alig voltunk 40—50 méterre a parttól — betekinthettünk a Mangrove sűrűségébe. Rejtélyesen, csaknem ijesztően hatott itt-ott az erdő sűrű sötétje. Künn, a folyam közepén, a hol persze legrohamosabb volt az áram és legtöbb az ellenáramlás meg az örvény, perzselően égetett és szúrt a nap; az erdős part tisztásai közelében pedig csaknem láttuk, megéreztük, hogy ez a hely a krokodilusok, a mérges mosquitok és a gyilkos miazmák földje. A hajóhídon álló kalauz — kivételesen egy Kru néger — bámulatos ügyesen, valósággal a vadak szimatjával vezette a hajót a folyam veszedelmes örvényein, zátonyain és apróbb szigetei között. Minden segítség nélkül, sem compassra, sem térképre nem támaszkodva, a melyekről talán fogalma sem lehetett, kormányozott bravuros bátorsággal és merészséggel. Pedig hogy milyen komplikált a Congo e részének hajózhatósága, kitűnik a következő példából, a mely csak rövid részlete a Banana és Boma közötti 50 tengermértföldnyi útnak. Már induláskor a Bulambenba Point volt a czél, aztán jött Bull Island, a melynek a déli csúcsánál kétfelől jön a zúgva rohanó áram; most kikerülendő egy hirhedt örvényt, a Scotchman Headnak ment a hajó; aztán a balpart örvényeit meg homokpadjait kikerülendő, megkerültük a Deserted Factory déli csúcsát. Az újabb nehézségeket elkerülendő, megkerültük a Drapers-szigeteket; és így tovább. Öt- és tízperczenként változtatta a kalauz a hajó irányát; ismert minden

homokpadot, minden zátonyt, minden legapróbb szigetet. Csak az örvényeket, meg az ellenáramlásokat volt képtelen számon tartani. És mindezt térkép, óra, vagy compass segítsége nélkül. Minduntalan szembe jöttek velünk a bennszülöttek canoei, a melyek a Congo felsőbb részéből, vagy a partmenti falvakból hajtattak le, vagy a betorkoló kisebb folyókról származtak. Köröskörül teljes, tökéletes csend; semmi más hangot nem hallottunk, mint a Congo zúgását,

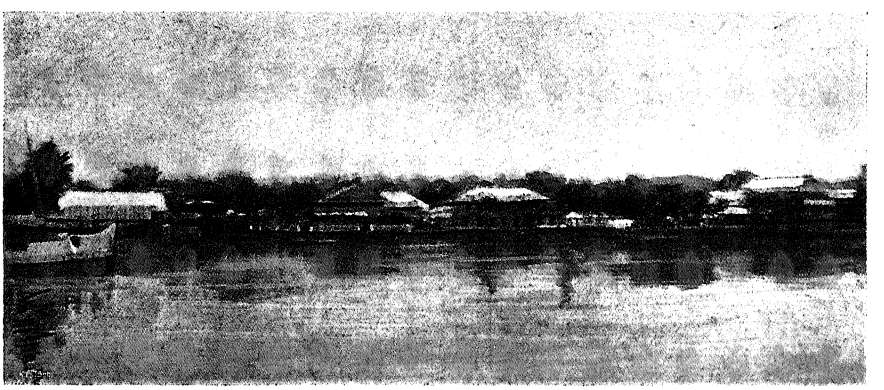

EURÓPAI LAKÁSA BOMABAN.

az erdők lombjának susogását, a propeller mormogását és itt-ott a kalauz vezényszavát a kormányos számára. Az egész sceneria pedig nagyszabású, grandiosus, felejthetetlenül szép és érdekes látványt nyújtott.

Délután 3 órakor érkeztünk meg Bomaba, a Congo állam azon időbeli fővárosába. Itt már mintegy háromszáz európai élt és az egészségügyi viszonyok is jobbak valamivel, mint Bananaban. Az európaiak házai rendszeres utczákat alkotnak, és valamennyi utcza meg udvari kert, a jól gondozott park benyomását teszi. A fák oly sűrűn állnak a házak körül, hogy azok jóformán ki sem vehetők.

A házak némelyike, főképen a nagy raktárak és telepek drót-hálóval vannak körülvéve (Bananaban is), védelmül a bennszülöttek esetleges támadásai ellen, a melyekben az első időkben elég sokszor volt részük a fehéreknek. Tekintettel a kora délutáni órákra, az európai negyed utczáin egyetlen lélek sem volt látható. A tikkasztó forróságban ugyanis csak a reggeli órákban és naplemente után hagyják el az emberek lakásaikat. Az üzleti világ itt már kevesebb, mint Bananaban, ellenben itt van otthon a „burokratia". Innen igazgatják az egész Congo államot és itt vannak összpontosítva az összes főhivatalok.

BOMA.

Bomaban már szállodafélét is találtunk. A szálloda tulajdonképen a „Congo Club" helyisége volt, tehát nem igazi szálloda, és csak valamely tag ajánlására kaphatnak benne idegenek — átutazók — szállást és ellátást nyolcz napnál rövidebb időre. A club kellemes kis bungalo, szellős verandával, hűvös vendégszobákkal; az étteremben hófehérre terített asztalok körül pedig tetőtől talpig fehérbe öltözött urakat, sőt nehány ladyt is találtunk. A felszolgáló négerek is fehérbe voltak öltözve és ügyes felszolgálásukon meglátszott, hogy vagy Észak-Amerikából importált „portékák", vagy pedig személyszállító hajókon sokáig szolgált pinczérek. A szálloda körüli parkot olyan sűrű erdő környezi, hogy az ember akár őserdőben képzelhette volna magát, ha nem rontotta volna le az illuziot a zongoraszobából kihallatszó

Schuman dal, meg a bomai főtérről behangzó néger zenekar indulója. A zenét tudniillik a congoi hadsereg zenekara szolgáltatja, csupa négerekből álló banda, a melynek tanítója és karmestere, magától értetődik, hogy egy tágabb értelemben vett honfitárs volt: egy cseh. Kötetre terjedő kalandos és érdekes leírás lenne az, hogy miképen került Nehoda úr Přibramból Bomaba; ő azonban klasszikus rövidséggel és miserabilis németséggel, egyetlen rövidlélegzetű mondatban beszélte el idejutásának regényes és kalandos történetét. Kezdte

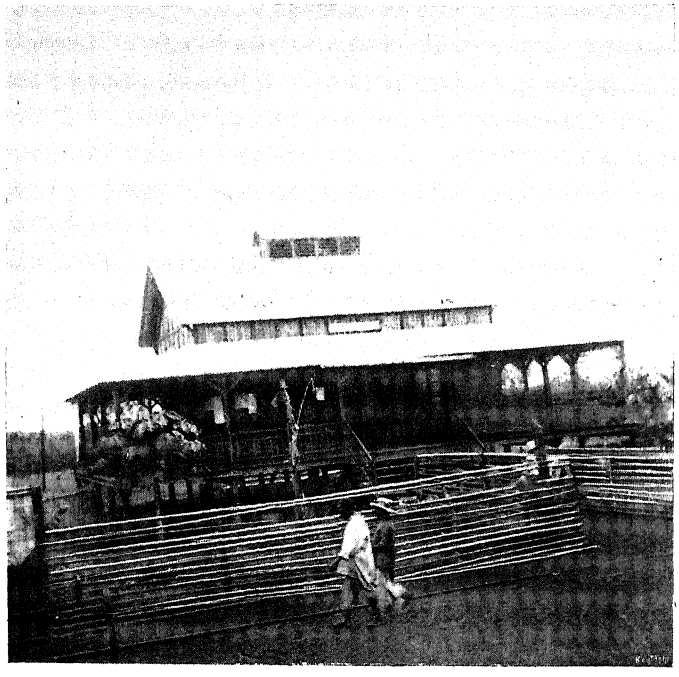
KATONA BANDA BOMABAN.

Přibramban, folytatta Madeirán és Dakkarban; jelenleg Bomaban vezényli a fekete fiúkat; de nem sokáig, mert már szerződése van egy európai női zenekar vezetésére — East-Londonban.

Édekes alak volt Bomaban Mr. Etienne, a belga „Compagnie de Magazins Generaux" főügynöke; ez a belga arról volt ismeretes Bomaban, hogy franczia létére egyetlen más szót, mint angolt nem használt; még a négerekkel is csak angolul beszélt.* Híres volt továbbá Mr. Etienne arról, hogy ő volt Bomanak egyetlen „giger-

* Egészen ellentétesen járnak el az angolok Kelet-Ázsiában, főképen a Sunda szigeteken a bennszülöttekkel. Ott a világért sem beszélnek a bennszülöttekkel másképen, mint a bennszülöttek anyanyelvén. A „native"-eket — a bennszülötteket — ugyanis sokkal alantosabb lényeknek tekintik, semhogy méltók lennének az angol nyelv beszélésére.

lije“ és „walesi herczege“, a divat megteremtője. A legbizarabb viseletet megengedte magának azon ürügy alatt, hogy a „tropic hygienic“ ezt így követeli. A congomenti fehérek pedig vakon követték Mr. Etienne legfantasztikusabb „dress“ ujdonságait. Annál feltűnőbb volt tehát, a midőn a Nehoda úr vezetése alatt álló fekete zenekar concertjén, Boma főterén, a mi csoportunkban állván, haragosan hátat fordított egy felénk közeledő úrnak, egy angol főhivatal-

PÁLYAUDVAR BOMABAN.

noknak, a kivel még Bomaban ismerkedtünk meg. A kevés számú európai Koloniában ez a rideg magaviselet még Mr. Etiennenél is feltűnt és az egyik Yankee a Mississipiről kérdést is intézett hozzá, miért viselkedik ilyen bántó módon, az illető gentlemannel Mr. X-el szemben.

„Dont make mention of him“, mondá Mr. Etienne, csaknem megvetőleg; „he is an idiot!“ (Ne említse kérem, hiszen ez hülye.)

„Idiota? Miért?“

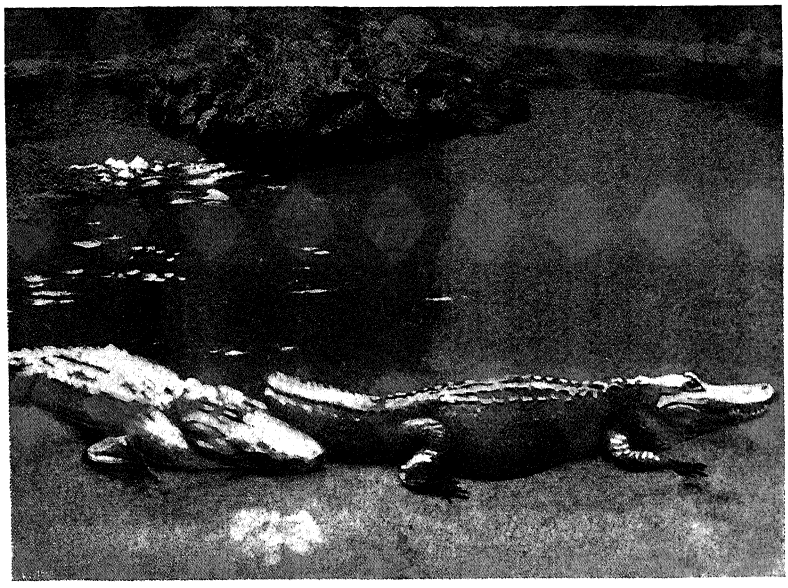
„Miért? Hát nem látja, hogy lehajtja a kalapját, holott nem süt a nap, és feltűri a nadrágját, holott nincs sár?“

Ugyancsak Bomaban volt szerencsénk megismerkedni a Congo állami hadseregnek egyik csapatával. Valószínüleg az „elite-ezred“ lehetett, a „gárda“, tekintettel arra, hogy a Congo állam fővárosa volt a garnisonjuk. A fekete legények az angol minta szerinti egyenruhában elég jól mutattak. Egy cseppet sem látszott meg rajtuk, hogy a tisztelt papájuk esetleg emberhúson táplálkozott ott fenn a Luapula mentén, vagy a Tanganyika partján és hogy az ellenséget nem Martini-Henry vagy Winchester fegyverrel ölte meg, hanem szekerczével, vagy talán azzal, hogy a termiták közé fektették, összekötözött végtagokkal. (Ezt az utóbbi eljárást tudniillik a Congo állambeli bennszülöttek szórakozásképen engedik meg maguknak, valamint azt is, hogy a lefülelt ellenséget egy gödörbe ássák, a melyben a szerencsétlen fogoly állig van eltemetve s aztán fölpeczkelik a száját, aztán az ajkait, a nyelvét és az orrát bekenik mézzel. Ugyancsak mézzel keskeny utat húznak a fogoly szájától a legközelebbi — hangyabolyig és aztán gyönyörködnek a további eseményekben.) A fekete legények pontosan exerciroztak a modern puskával és olyan peczkesen marsiroztak, mintha nem is angol, hanem porosz tisztektől nyerték volna a kiképzésüket. Magától értetődő, hogy a congoi fekete ezredekben tisztek és altisztek csak fehérek lehetnek.

*

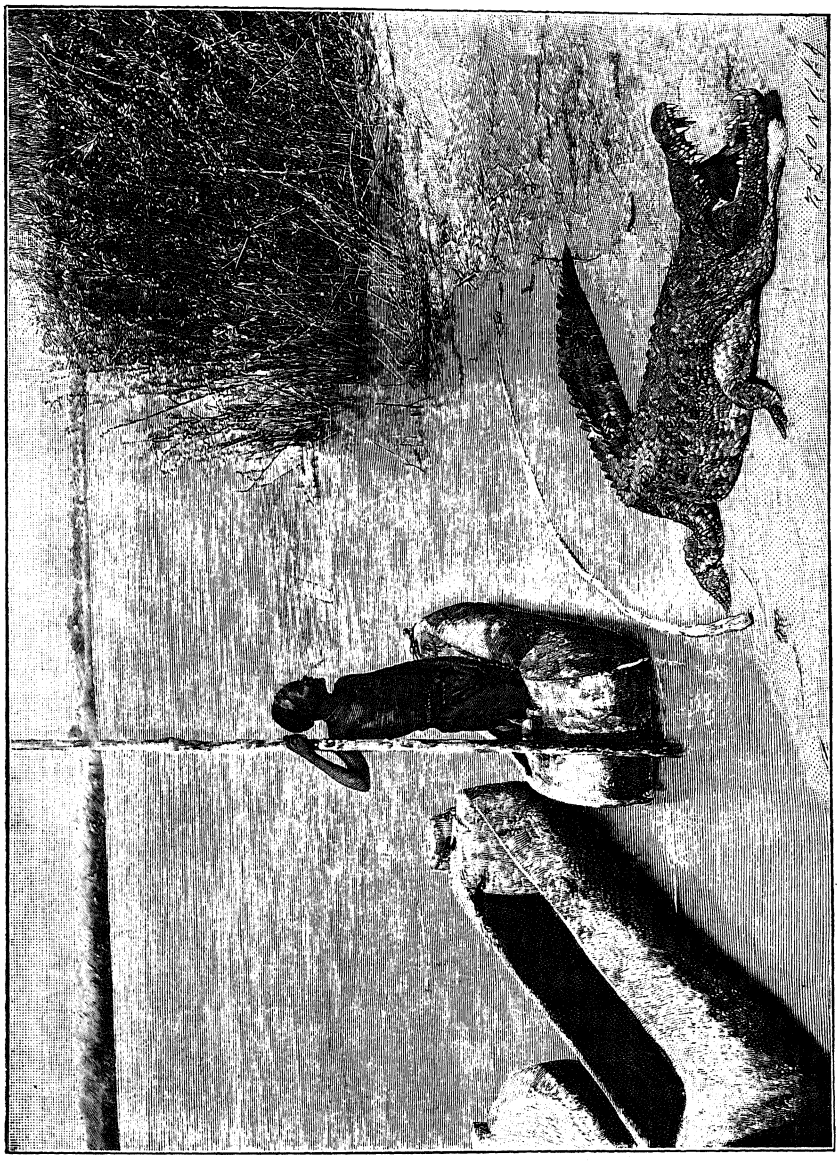
Másnap reggel folytattuk az utat Matadiba. A két helység közötti távolság nem több 50 kmtr.-nél (mintegy 30 tengermértföld) de azért csaknem tíz óráig tartott az út. A Congo folyam ugyanis ezen a részen helyenként olyan rohanó, hogy a kis portugál hajó alig tudott megküzdeni a szembe rohanó árammal. Helyenként olyan közel jutottunk egy útbaeső kisebb szigethez, hogy csaknem megrettentünk a sziget homokján lomhán sütkérező — krokodilusoktól, a melyek a hajócsavar zajától megriadva, nyugtalanul sürögni és mozgolódni kezdettek. A míg az ember csak a czápát ismeri és még nem látott krokodilust, még pedig a saját hazájában, a

saját elemében, a víz mellett, addig a czápát tartja az állatok legundokabbjának és leggyűlöletesebbjének. Midőn azonban megismerte a krokodilust, rögtön megváltoztatta nézetét. Talán az egész természetben nincs undokabb állat, mint a krokodilus, főképen pedig a nyugotafrikai pánczélos krokodilus és legfőképen, ha így csoportban látja őket az ember. A krokodilok tulajdonképen vízilakók

NAPON SÜTKÉREZŐ KROKODILUSOK.

és csak akkor mennek a partra, ha a tojásaikat rakják le és költenek, vagy ha hideg testüket a napon melegítik; sütkéreznek, mint a kígyók. Mikor a vízből kiszállanak a partra, előbb óvatosan körültekintenek, megnyitják az orrnyílásukat, hatalmasat ásítanak rettenetes szájukkal, a melynek állkapcsai tele vannak hegyes fogakkal és aztán nagy czuppanással hasra feküsznek, fejjel mindig a víz felé. Néha egyik a másikon fekszik, a fiatalok azonban mindenkor tiszteletteljes távolban tartják magukat az öregektől. Az egyszer kiválasztott helyhez, zátonyhoz, vagy partrészhez rendesen hívek maradnak. Vannak példányok, a melyeket a parti lakók nagyon jól ismernek; az unoka tudja, hogy ugyanez a példány még a nagyapja idejében is mindig ugyanezen a helyen szokott sütké-

KROKODILUSVADÁSZAT.

rezni. (Ebből az is kivehető, hogy milyen magas életkort érnek el a krokodilusok.) Hogy a krokodilus a szárazon olyan otromba és ügyetlen lenne, a mint az általánosan el van terjedve, — az mese, valamint mese az is, hogy a szárazföldön azért könnyű előle menekülni, mert nem tud fordulni, a zig-zegbe futó zsákmányt nem tudja

KÜZDELEM ÉLET-HALÁLRA.

elérni. Ebből csak annyi igaz, hogy a szárazon roppant gyáva; itt sohasem támad; de ha őt támadják, akkor olyan gyorsan fut — persze egyenesen a folyó felé — hogy nehéz utólérni. A vízben azonban, tulajdonképeni elemében, otthon van; olyan gyorsan úszik, hogy csaknem repül, mint a nyíl, miközben oldalt összenyomott hatalmas farka, meg a hátsó lábain levő úszóhártyái evező és kormánylapát gyanánt szolgálnak. Az éjszakát mindig a vízben töltik;

ez a vadászat ideje és miután a krokodilusok sokat falnak, képzelhető, hogy milyen pusztítást végeznek a halakban, a mely az ő természetes táplálékuk. A szárazra sohasem követik a zsákmányt, de a mi élő állat a parthoz jön, inni vagy fürdeni, azt megtámadják. Ilyenkor rendkívül ravaszon és alattomosan járnak el. Először is ismerik azokat a helyeket, a hová az állatok inni szoktak jönni. A lesbeálló krokodilus egészen a víz alá merülve közeledik a kiszemelt zsákmány felé, és oly halkan úszik, hogy éppenséggel semmi neszt sem okoz; a lélekzés miatt csupán az orra hegye áll ki a vízből, a melyen az orrlikai vannak. A mikor aztán a zsákmány közelébe jutott, akkor villámgyorsan ugrik ki a partra, tátott szájával. Ha ezen ugrásával a zsákmányt el nem fogta, akkor az megmenekül, mert a partra sohasem lép ki, hogy üldözze az eltévesztett zsákmányt. Éppen ilyen ravasz a parton ülő vagy gázló madarakkal szemben is. A madarak közelébe jutva, olyan mozdulatlanul fekszik a vizen, mint egy úszó fadarab, a madarak nem is törődnek vele; vagy pedig egészen a víz alá merül és függélyesen a madárcsapat alá áll. Mikor aztán kedvező helyzetbe jutott a zsákmányhoz, egyetlen ugrással ott terem és a madár — vagy tekintettel az óriási szájnyilásra: egyszerre nehány madár — eltűnik, rettenetes szájában. A vízben olyan vakmerőek, hogy nagy emlős állatokat is megtámadnak, lovakat, marhákat, kutyákat; de azért nem vetik meg a jelentékenyen kisebb állatokat sem. Így például Day egy alkalommal egy krokodilus gyomrában temérdek rovaron kívül — a melyek valószínűleg csak a lenyelt vízzel kerültek a gyomorba — egynehány vidrának és kígyónak a maradékait találta; Hesse pedig egy három méter hosszú krokodilus gyomrában, mintegy 40 patkány maradékain kívül, nehány — üvegcserepet talált. Hogy a krokodilus annyira gyűlöletes lény, ez főképen azért van, mert sok emberéletben tesz kárt. A folyók partján élő emberek között akárhány van, a kinek apját, fiát, feleségét vagy valakijét elragadta a krokodilus. Az alsó Congo mentén évenként átlag négy embert ragadnak el, a kikről tud a statisztika. Mennyi lehet már most olyan, a kikről nem tud.

Egyes helyeken, úgy a parton, mint a szigeteken, 10—12 példány hevert a homokon. Csupa erős, kifejlett példány, a melyeknek egy ember megragadása, vagy derékon harapása „gyerekjáték“ lehetett. Valószínűleg éppen a párzás ideje volt, mert erős és kellemetlen pézsma-illatot terjesztettek maguk körül. Undorítóvá teszi őket az is, hogy szemükkel folyton pislognak és hol becsukják, hol kinyitják orrnyílásaikat. Mintha az a parányi agyvelő, a mely a különben hatalmas koponyájukban van, csupán annyi szellemi tulajdonsággal lenne felruházva, a mennyi szükséges, hogy védtelenné tegye a zsákmányt és hogy biztosan és alaposan megöljék: olyan ügyesen bánnak el vele. Megragadják a hol érik, lesülyednek vele a mélységbe és ott tartják mozdulatlanul, hogy minden felesleges erőlködés nélkül megfullasszák. Az ember azonban még ebből a gyűlöletes lényből is hasznot húz; nota bene: ha hatalmába tudja keríteni. A pézsma mirigyei miatt vadásszák ugyanis, a tojásai pedig kiváló nyalánksága a feketéknek. A húsát azonban csak a nagyon fiatalnak eszik, mert az öregebb példányok húsát úgy átjárja a pézsma szaga, hogy azt még a legnégerebb gyomor sem tudja bevenni. Azonkívül olyan szívós a húsa, hogy egyszerűen megemészthetetlen.

*

Még naplemente előtt értünk be Matadiba. A kis helység meglepően hatott reánk; olyanforma volt, mintha beleépítették volna abba a nagy gránitsziklába, a melynek lába csaknem a Congo partjáig ér le. Ebbe a rengeteg kőkivágásba, a melyet fenn buja növényzet borít, vannak beépítve az európaiak házai, helyesebben villái. Persze ezek is mind kőoszlopra épített faházak, tornyocskákkal, erkélyekkel és verandával. Mintegy 50—60 európai lakhatott Matadiban, a kiknek az élete lehetőleg még sivárabb és küzdelmesebb, mint a két előbbi városban élőké. Azoknak legalább meg van az az előnyük, hogy ha már nagyon torkig vannak a saját városukkal, meg önmagukkal, hát van még egy út — fel-

KROKODILUSOK A SZÁRAZON. (A NILUS PARTJÁN.)

felé, a hova unalmukban menekülhetnek, a hol más arczokat is láthatnak: tudniillik Matadi. De mit tegyenek a matadibeliek, ha őket is utóléri az apodemialgia, az „idegen föld utáni vágy?“ Ők nem menekülhetnek innen felfelé, mert Matadin túl Leopoldvilleig, a hol ismét van nehány európai, nagyon hosszú darabon már semmi sincs. A mi Matadin túl van, az egész már a vad Congo vidéke, a szó „legkongóbb“ értelmében. De Leopoldvillebe eljutni, az valóságos — afrikai expedició. Azonkívül — mint már említettük — a Congo folyam a Stanley Pooltól lefelé Matadiig nem is hajózható a közbeeső nagy esések és zuhatagok miatt s csak a Stanley Pooltól lefelé, Stanley Fallsig lesz ismét hajózhatóvá.*

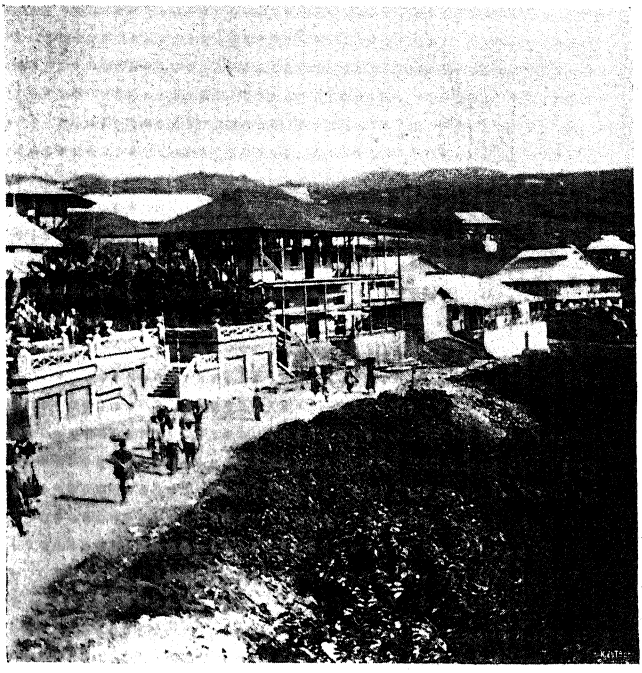

A CONGOMENTI VASÚT PÁLYAUDVARA, MATADIBAN.

A matadiak életmódjából hamarosan kaptunk egy kis ízelítőt. Mintegy öt-hat óra tájt érkeztünk meg Matadi alá és egyenesen a „Matadi Club“-ba tartottunk, a hova szintén kaptunk beajánlólevelet bananai ismerőseinktől. Talán a fele útján lehettünk a club-

* Ez arra az időre szól, mikor a matadi—leopoldvillei vasút még csak mint terv létezett. Hogy azóta a viszonyok lényegesen változtak, az természetes. Hanem azért — a vasúttal együtt — Matadi mégis nehezen képzelhető el, mint valami — üdülő- vagy kirándulóhely.

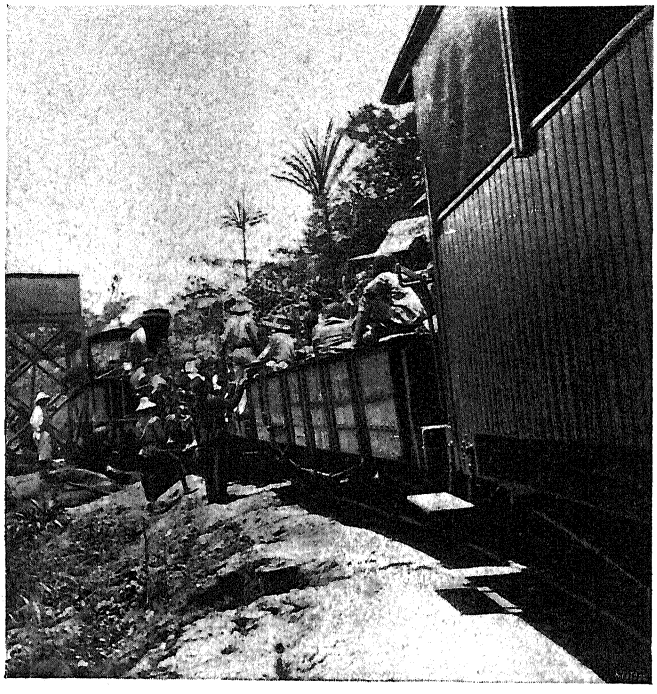
helyiség felé, a midőn utólért bennünket egy kis zivatar, egy „fióktornado“. Fióktornado azonban csak kiterjedésére nézve volt, de erejére nézve valóságos istenítélet. Ehhez hasonló mennydörgésben és villámlásban még sehol sem volt részünk. Az Egyenlítő körüli szélcsendöv hirhedt viharai és égzengése meg villámlása elenyészett ehhez képest. Talán két-három perczig tartott az egyetlen pillanatra

UTCZA MATADIBAN.

meg nem szűnő villámczikázás. Olyan volt a vakító kékesfehér fény, mintha kigyúlt volna felettünk az égbolt. Egy tenyérnyi sötét folt nem volt rajta; lángolt és czikázott egyszerre az egész mindenség, felettünk és körülöttünk. A „négy quadrans“ egyetlen izzó, vakító felületből állott. A mennydörgés pedig, a mely ezt a tüzelést kisérte, egyszerűen megdöbbentő, ijesztő és megrémítő volt. Mindnyájan éreztük, hogy elsápadunk; de nem a külső világítástól, hanem az ijedtségtől, a megdermedéstől, a megzavart szívműködés folytán. Ilyen lehet sok ezer nagykaliberű ágyúnak együttes dörgése, pukkanása, csattanása és ropogása, a melyet

égig nyúló és körbe futó meztelen sziklák dörögnek vissza százszoros visszhanggal. Közben bőgött és üvöltött a tornado, a mely leírhatatlan szilajsággal, mondhatni dühösséggel csapott végig a fák koronáján. Ha ez a szél nem a szikla felől jött volna, a hol a szikla tövébe épített házakat megvédte a magas fal, akkor ezekből a verendás, erkélyes villákból, meg bungalokból, talán egy

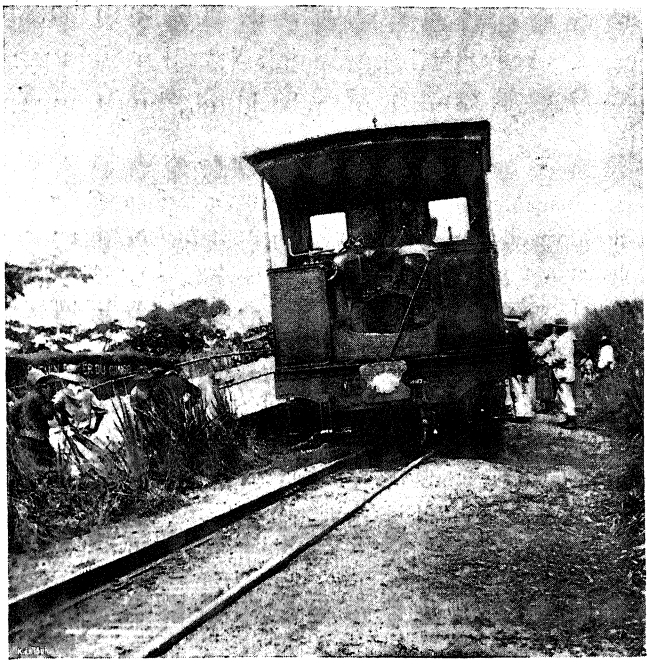

A MATADI-I VONALON.

lécz sem maradt volna épségben. És mintha pompásan begyakorolt „regisseur" intézte volna az egészet, olyan mathematikai pontossággal léptek fel a változatok. Először beállott az alacsonyan lebegő, sötét, sárgásbarna felhők gyors összefolyása, aztán a villámlás; egy-két másodperczczel később megindult az égzengés; ennek az acmeján — a tetőfokán — jelent meg az orkán, a sivító, fütyülő, bőgő szélvész; és a mely pillanatban megszűnt a villámlás meg a mennydörgés, ugyanazon szempillantásban már lezuhant a földre az eső. Csakhogy ez már nem volt eső. Ez egy földre ömlő oceán volt. Nem sugarakban, hanem összeálló tömegben zuhant

le a víz. Egy-két perczczel azután, hogy az eső megeredt, a lejtős úton már bokán felül érő vízben állottunk.

Hogy hogyan és miképen jutottunk a club billárdszobájába, annak a jó Isten a megmondhatója, mert czéltudatosan nem jöttünk oda. Talán a szimat, talán a véletlen, vagy talán még inkább a Gondviselés volt az, a mi odavezetett bennünket. De akár

VONATKISIKLÁS MATADINÁL.

mi volt, legyen érte áldva a Gondviselés, a bajban levő embernek, a szenvedőnek, meg a küzdőnek mindenütt és mindenkor hűséges védő szelleme, mentője és paizsa.

És köszönet meg hála annak a nehány „fehér“ embernek a Matadi Clubban, ezeknek a fakó arczú, szenvedő kifejezésű, dagadt májú meg nagylépű európaiaknak, a kik a flanellpólyával a hasukon és szivélyes, vendégszerető mosolylyal az arczukon, nyájas tekintettel a szenvedéstől beesett, kék gyűrűktől övezett szemükben, meleg kézszorítással s azon kérdéssel, hogy: „good-evening, how do you do?“ fogadtak minket, idegeneket, az

ő exclusiv hajlékukban és megvendégeltek bennünket mindenekelőtt száraz ruhával, jó, meleg vacsorával, párolgó teával, hófehér abroszszal, finom szivarokkal és a tisztaságtól ragyogó, dagadó párnákkal.

Összeadva az előzményeket meg a Matadi Club vendégszeretetét, talán ez az est volt a fénypontja egész nyugotafrikai utazásunknak.*

. . . Másnap reggel indultunk vissza Bananaba, megszaporodott társasággal. A matidii európaiak közül nehányan rövid szabadságra utaztak és e végből Bananaba jöttek, hogy onnan induljanak

* Újabb időkben Matadi már igen fontos tényező a Congo állam területén. Innen indul ki az a vasút, a mely összeköti a partot Leopoldville városával a Stanley Pool mellett. Jóllehet a Congo és mellékfolyóin mintegy 18 ezer kilométer hosszúságban hajózhatók a folyók, erre a vasútra égető szükség volt, mert a Congo éppen Matadi és Leopoldville között nem hajózható, a már többször említett esések miatt. A vasút, a melyet 1890-ben kezdettek építeni és óriási nehézségek között folytattak, 340 kilométer hosszú. Hogy milyen nehézségek között ment az építkezés a temérdek akadály következtében — hidak, alagutak, viaduktok stb. — kitűnik abból, hogy ámbár nagy nemzetközi tőke állott rendelkezésükre, 1893-ig csak 42 kilométer hosszú utat adhattak át a forgalomnak. 1897-ben már az Inkitse folyóig juthattak, a hol a munkálatok a hirtelen beállott pénzhiány miatt szüneteltek és csak 98-ban volt készen az egész vonal. A vasút rendkívül sokba került; 60 millió franknál is többe. A drága építkezésnek az a következménye, hogy a menetdíj is rendkívül magas. Talán a legdrágább a világon; Mataditól Leopoldvilleig tizenöt óráig tart az utazás és ezért az aránylag igen rövid útért az európaiak 500 frankot fizetnek, míg a bennszülöttek — a kik persze csak a III-ik osztályon utazhatnak — 50 frankot. A további tervek szerint összekötik a Congo vasutat a Tanganyika tó nyugoti partjával, a melynek a keleti oldaláról folytatják majd a vasutat Afrika keleti partjáig. (A megszakítás éppen olyan, csakhogy jóval nagyobb, mint a minőt a Bajkál tó hoz létre a Transszibériai vasúton.) A vasút másik ága a Tanganyika tótól tovább folytatódnék, a tőle északra eső Albert tóig, ezt pedig összekötné a Nilussal. Ennek a két vasútnak az előtanulmányait 1904-ben be is fejezték és a tanulmányozó expeditió véleménye szerint a két vonal kiépítése minden különös nehézségek legyőzése nélkül fog végbemehetni.

Egy még később végrehajtandó terv szerint ez a vasút összeköttetésbe fog hozatni azzal a vasúttal, a mely Afrikát hosszában fogja átmetszeni és Cairotól Capetownig fog húzodni. Ha ez a két nagyszabású és nehéz terv tényleg megvalósul, akkor két olyan nagyszabású emberi alkotást hoznak létre, a mely megváltoztatja majd az egész világ eddigi forgalmát és Afrikának sok változásokon átment térképén nem is sejthető új átalakulás megy végbe.

útra. Az utazás lefelé hasonlítlanul nagyobb élvezet volt, mint a küzködés fölfelé. A tegnapi eső és tornado meglátszott ma a Congon. A különben is rengeteg folyam megdagadt és kiáradt a tegnapi hatalmas víztömegtől, a parti Mangrove-erdők pedig bebizonyították, hogy tényleg kétlakiak. A víz oly mélyen hatolt be a partokra, hogy helyenként egy-két kilométernyi széles csíkja az erdőnek víz alatt állott. Némi hajózási nehézséget okozott a sok úszó fa és ág, a melyeket a tegnapi tornado tépett ki és sepert a vízbe. A portugál gőzös valósággal száguldott a rohanó vízen. Felfelé alig tettünk helyenként öt-hat mértföldet, most pedig, a midőn a víz rohanó árja nem ellenünk, hanem velünk volt, úgyszólván repültünk lefelé. Az is nagy könnyebbségünkre volt, hogy semmiféle zátonyt, homokpadot nem kellett respektálnunk. A hol felfelé jövetkor három-négy méter mély volt a víz, ott most öt-hat méter mély volt. Még a szigetek száma is megfogyott, a területük kisebbedett. Mintha segíteni akart volna bennünket a Congo. A nyolcz napi tartózkodás alatt teljesen megelégeltük a vidéket meg a viszonyokat és vágyódtunk új föld, új viszonyok s más emberek után.

Hat-hét óra kellett, a míg a Matadi-Banana közötti száz mértföldnyi utat megtettük és még ugyanazon nap estéjén már a Missisipi hátsó fedélzetére áthelyezett szalonban és étteremben ültünk együtt, a kedélyes és barátságos kapitány elnöklete alatti table d'hotenál.

TIZEDIK FEJEZET.

ANGOLÁBAN.

SAN PAOLO DE LOANDA, BENGUELA, MOSSAMEDES.

A Congo torkolatában fekvő városok és telepek európai lakosai között utolsó időkben szokatlan mértékben lépett fel a malaria és dysenteria. Nehány hét alatt két európai bele is pusztult a betegségbe. Ez a körülmény késztette őket arra, hogy a kinek módjában állott, rövid szabadságot vegyen. (A rövid szabadság alatt itt két-három hónap értendő, ellentétben a fél, vagy egész évre terjedő, hosszú szabadsággal szemben.) Miután a rendelkezésükre álló rövid idő európai kirándulásra kevés volt, ez okból részben a nyugot-afrikai partok „üdülő helyére", a közeli Mossamedesbe, Angola portugál gyarmat déli városába igyekeztek, vagy pedig St. Helena szigetére. A Mississipi éppen kapóra jött az üdülés után vágyó betegeknek. A Mississipi utitervébe ugyanis Angola három jelentékenyebb kikötője: San Paolo de Loanda, Benguela és Mossamedes fel volt véve. St. Helena szigete azonban messze félreesett utirányából. De miután az amerikaiak igen „humánusak" és nagy „philantropok", a Mississipi szivesen vállalkozott, hogy a kereken egy tuczat utast, a ki St. Helena szigetére vágyott, odaszállítja. Magától értetődik, hogy az utasok az útért, a mely a Mississipinek 11—14 napjába és nehány száz tonna szenébe került, bőséges kárpótlást fizetnek. Személyenként 800 frankot fizettek csupán az oda-utazásért, a mi tekintettel a programmon kívül eső út aránylagos rövidségére — Mossamedestől St. Helenáig öt napig tart az út — határozottan elég nagy összeg. Ennyi pénzért az amerikai „demo-

kratikus philantropia“ szivesen rendez — különvonatot. (Captain Thomas azt is remélte, hogy a Monroviában megmaradt rakományának, a gazdasági gépeknek, gazdája akad St. Helena szigetén.)

Hogy nekünk, a Mississipi ősutasainak, ez a nem remélt kirándulás St. Helena szigetére nagy, sőt óriási örömet okozott, azt felesleges megemlíteni. St. Helenának a meglátogatása ugyanis a hajójáratok berendezése folytán olyan nagy nehézségekhez van kötve, hogy európai ember csak kivételesen jut abba a helyzetbe, hogy nehány napot ezen a — nem csupán történelmi szempontból — érdekes szigeten tölthessen, nem is említve a vele járó óriási költségeket. A mai időkben, a világforgalomtól még mindig egészen félreeső St. Helena szigetével az érintkezés jelentékenyen könnyebb, mint volt abban az időben, a midőn a Mississipivel Nyugot-Afrika partjain hajóztunk. Ma például egy angol hajóstársaság minden tizennégy napban bocsát útra egy hajót, a mely Southamptonból kiindulva, Delagoa Bay végponttal érinti St. Helenát, míg egy másik angol társaság ugyancsak minden tizennégy napban indít egy hajót Hamburgból Capetown végponttal, a mely hajók szintén érintik a magányos szigetet az Atlanti-oceánon. Abban az időben azonban csak egyetlen társaság hajói érintették St. Helenát, még pedig havonként vagy hathetenként egyszer. A kiinduló pontja ennek a hajónak Southampton volt és Capetown között csupán a Cap Verdei szigeteket és Ascensiont érintette.

Ezért voltak a congo-menti betegek olyan bőkezűek az utiköltség megfizetésében és ezért volt olyan nagy a mi örömünk, hogy ily váratlan módon jutottunk hozzá olyan kiránduláshoz, a melylyel érdekesség és ritkaság szempontjából, eddigi utunkon csak a Falkland szigetek vehették fel a versenyt.

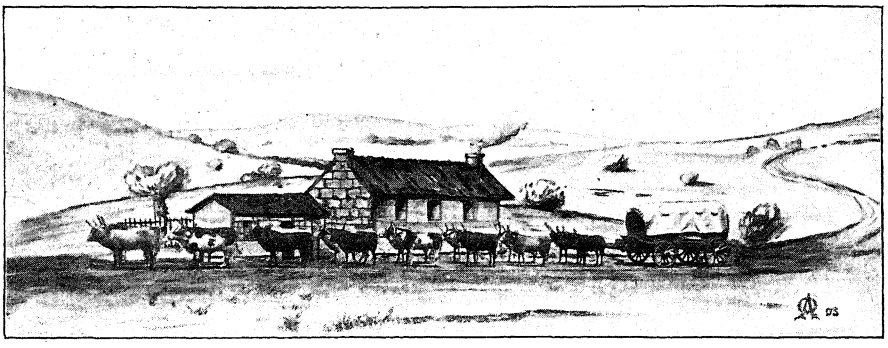
*

A Banana és San Paolo de Loanda közötti 200 tengermértföldnyi utat, a Mississipi másfél nap alatt tette meg. Az egész út a part közelében vezetett és csak nagy ritkán, a hol ugyanis az oceán

S. PAOLA DA LOANDA VIDÉKÉRŐL.

mélyebb bevágást váj az alacsony partba, tűnt el a szemeink elől. A czápák azonban sehol sem tűntek el. Kezdve a kiinduló pontunktúl, Bananaból, a hol a Congo torkolatának a déli part csúcsát a czápák „tiszteletére“ Shark Pointnak nevezik, egészen Loanda közeléig egy perczre sem hagyták el a hajót. Néha olyan nagy számmal gyülekeztek a hajó közelébe, mintha legdúsabb zsákmányra lett volna kilátásuk. Pedig éppen ellenkezőleg: semmit sem kaptak. A congomenti utasok már a hajón kezdték az „üdülési kurát“; úgy ettek és faltak, mint a — czápák és még a konyhahulladék is kevesebb volt a szokottnál. Mintha azt akarták volna bebizonyí-

POSTA ANGOLA BELSEJÉBEN.

tani, hogy a fentemlített irlandi orvos igazat írt a jelentésében, a midőn azt mondja, hogy: they drink and they eat, they eat and they drink, stb. Ezek a congomenti urak élő bizonyságai voltak annak is, hogy minő nagy és üdvös hatása van annak, ha a munkában elcsigázott ember, a kinek az idegzetét meg a szervezetét támadta meg a foglalkozása, vagy valamely talajhoz kötött betegségben szenved, kissé megpihen és „levegőt változtat“. Hiszen még a határból sem jutottunk ki és ezek az urak már egészen más emberek voltak, mihelyt a szokottól eltérő viszonyok közé és más talajra jutottak. Magam is emlékszem, hogy hasonló módon jártam egyszer, a mikor a haditengerészetnél töltött szolgálatom alatt engem is utólért a polai malaria, a harmadnapos hideglelés. A rázó hideg mathematikai pontossággal köszöntött be minden harmadnap esté-

PIHENŐ A MANGOFA TÖVÉBEN ANGOLÁBAN.

jén 8 óra és nehány perczkor, és a legnagyobb dosis chinin sem tartóztatta fel útjában. A betegségem miatt kapott szabadságot véletlenül azon nap estéjén kezdettem meg, a mely nap estéjén „vártam" a rázó hideget. Már előre vaczogott belé a fogam, hogy hogyan fogok én fázni a vonaton Dignanonál és hogyan fog sütni a bőröm a Divaccánál beálló forróságtól. De hála Istennek meg a levegőváltozásnak, csalódtam reményemben. A mint kiértem Pola határából, egyszersmind a malaria bűvköréből is kiszabadultam. Soha többé azóta engem láz nem gyötört.

Másnap délután értünk a loandai öböl torkolatához, a melynek két csúcsán egy-egy elég impozáns világítótorony mutatja a bejárást. A hajósok azonban igyekeznek lehetőleg még nappal elérni a bejáratot és nem halasztják a bevonulást a bizonytalan esteli világításra. Egyrészt azért nem, mert a part nagyon lapos és homokos. A homok olyan nagy mértékben rakodik le Loanda kikötőjében, hogy míg egy-két évtizeddel ezelőtt a hajók még meglehetősen közel horgonyozhattak a városhoz, most már nehány tengeri mértföld távolságban bocsájtják le a horgonyt Isabel Pointnál, a szénraktárak közelében. Nem bíznak benne másrészt és főképen azért, mert Loanda — úgy mint egész Angola — portugál gyarmat. A mi pedig portugál, az annyi mint: Brasilia. Tudniillik nem megbízható, nem alapos és nem realis. A Mississipi a Cap Lagostai világítótorony mellett elhaladva és a Fort San Pedro közelében tartva magát, mintegy három-négy mértföldre a Fort São Migueltől vetett horgonyt. Az elénk jövő canoék, a melyek egy keletázsiai személyszállító hajó összes utasainak is elégségesek lettek volna, parázs verekedést rögtönöztek, nem annyira a tiszteletünkre, mint inkább a bőrünkre. A partra szálló utasok kényelmesen elfértek négy-öt canoéban, de legalább három tuczat canoé evezősei verekedtek a dicsőségért, meg az ezüst pénzért, a mivel a fehér emberek partraszállítása járt.

Az öböl bejáratától tekintve, a város csaknem impozáns benyomást tesz. Szép magas kőépületeket láttunk, — két-három emeleteseket is — az elsőket egész Nyugot-Afrikában; láttunk kimagasló

házakat kupolákkal, tornyocskákkal és főképen sok tornyot és templomot. Az öböl három pontján is láttunk erődöket, várakat; szóval a látvány impozáns és sokat igérő volt. Mikor aztán a partra léptünk és végig mentünk az első egy-két utczán, akkor már tudtuk, hogy mindaz, a mit láttunk, csak csalóka kép volt és nem igaz. Portugál gyarmati volt minden.

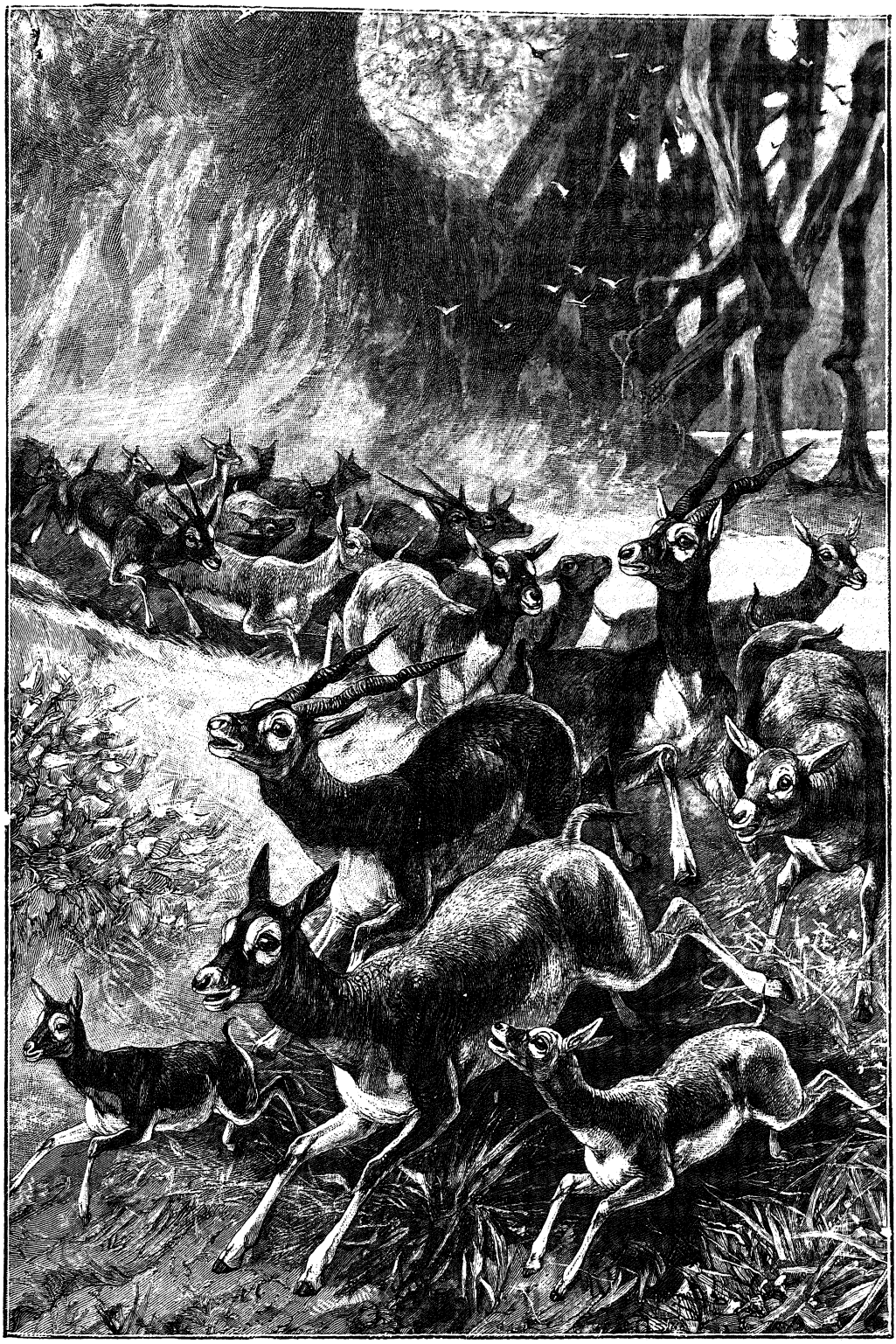
A város félkör alakban terül el a kikötő körül és úgy mint Braziliának nehány városa, szintén Cidade alta és Cidade paita-ból (alsó-és felső-

TEHERHORDÓ KARAVÁN NYUGOT-AFRIKÁBAN.

városból) áll. Közvetlen a tengerpartján állanak a kereskedő-világ épületei: a raktárak, irodák, meg a néger lakosság négyszögletű nyomorúságos agyagkunyhói. (Loandának mintegy 20 ezer lakosa van, a kikből mintegy 1200—1500 fehér, legnagyobbrészt portugál.) A felső város a fehérek negyede; itt van a kormányzói palota, az érseki székhely a templomok. Minden el van hanyagolva, minden rendetlen, piszkos, csunya és töredezett. A kathedralisok meg a kormányzói palota, valamint a többi előkelő épület fala, színes porczellánlapokkal van kirakva. A porczellánbetét azonban sok helyen ki van törve, az

ablakok nagyobbrésze betörve, a lépcsők fokai pedig le vannak törve. A míg az ember a nehány főbb utczán megy, addig még valamilyen járdán megy; a mint azonban mellékutczába téved, bokáig sülyed a puha homokba. A főbb utczák járdáit a természet kegyelméből még gyönyörű fák díszítik; borsfa, tamarinda, kókuszpálma. A mellékutczák járdáit pedig ellepi a hulladék, a piszok, gaz, meg a dudva. Öntözésről, tisztításról szó sincs. Először is a portugálok — legalább a gyarmatokon — a tisztaság fogalmával éppenséggel nincsenek tisztában; hiszen ők maguk is olyanok sötétbarna arczszínükkel, meg a nyugtalanul tekintő koromfekete szemükkel, mintha személyes ellenségeskedésben állanának a vízzel; másodszor pedig tényleg nagy a vízszükség. A vízhiány egyik legnagyobb baja Loanda városának, a melyet persze — és ezt csaknem elfelejtettem megemlíteni — hivatalosan úgy hívnak, hogy Cidade de São Paolo da Assumpçao de Loanda. Van ugyan nehány kútja a városnak, a melynek a mélysége meg a kávája eléggé impozáns, de a kútban nincs víz, ha pedig van, akkor ihatatlanul rossz. A kutakat mélyre furatni könnyű volt; erre szolgált a temérdek rabszolga; a kút káváját is könnyű volt szépen megépíttetni, mert erre viszont jónak bizonyult a sok deportált fegyencz — a „degradado"-k — a kiket az anyaországból deportáltak Angolába. Vizet azonban sem a négerek, sem a degradadok nem tudtak teremtetni. A bajon úgy segítenek, hogy messze vidékről, a Bengo meg a Cuanza folyókból hozzák nagy csónakokon a vizet Loandaba, a hol átöntik hordókba, ökörszekerekkel hordják szét és díjtalanul osztogatják. Az angolai gyarmatnak egyik kormányzója tervezte ugyan, hogy összeköti a várost a tőle tizennégy mértföldnyire eső Cuanza folyóval és meg is kezdette a munkálatokat: de annyiban maradt, mert az „anya"-ország (Portugália) egyetlen „Reis"-pénzt (olvashatod: „rézpénzt") nem akart erre a „nevetséges" dologra költeni. Még könnyebb lenne a közeli Bengo folyó medrét Loanda közelébe vezetni, — de mégsem teszik. A gyarmatnak egyébre sincs pénze, az anyaország pedig nem látja be, hogy miért fájjon neki a feje, ha a loandaiaknak nincs vizük. A mi pénz van, az sokkal

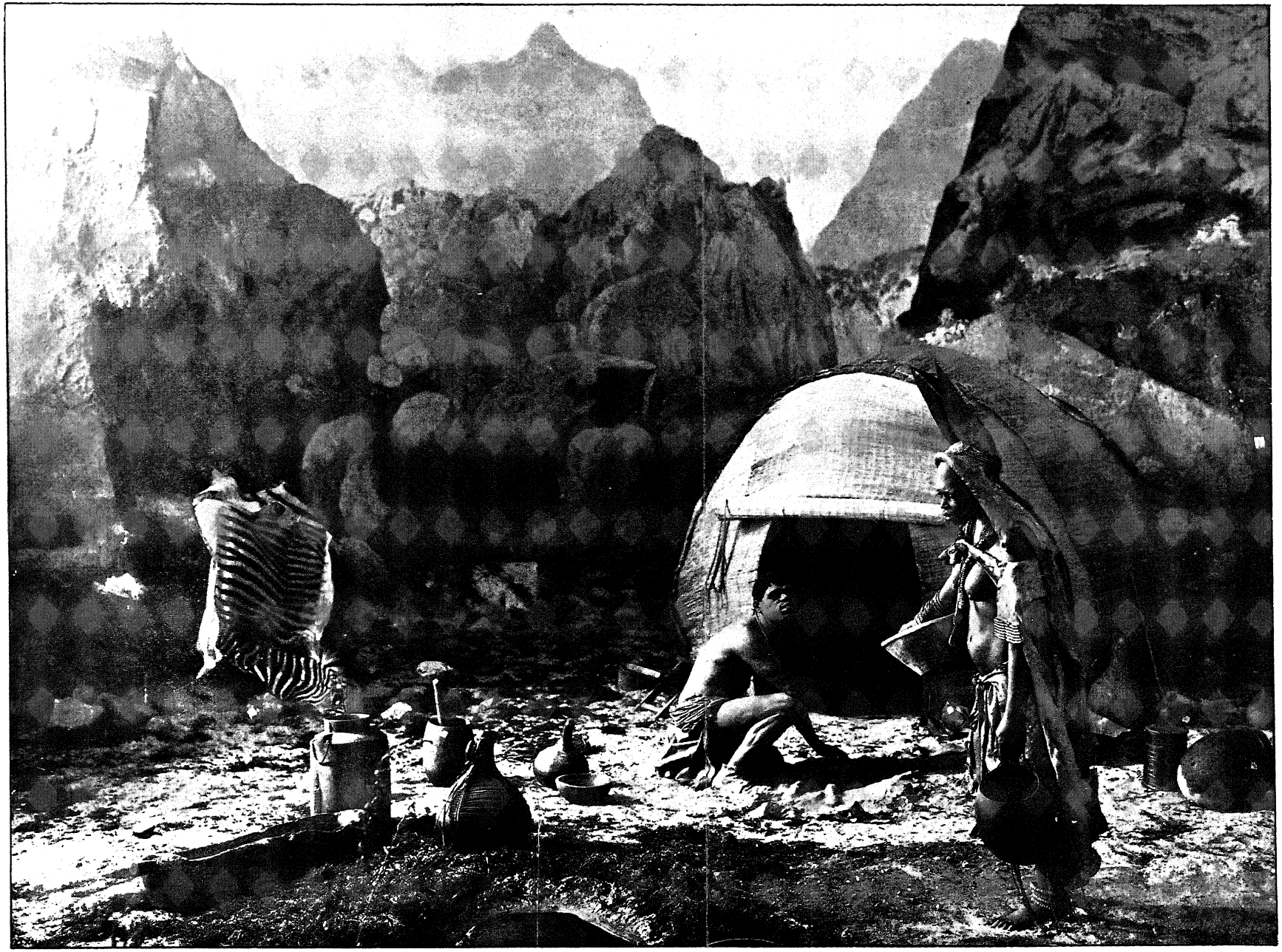

MENEKÜLŐ ANTILOPÉK.

fontosabbra szükséges; így például templomot kell építeni São Miguelnek, São Thomasnak, meg Santa Catharinának stb. és klastromot kell építeni a jezsuitáknak, a dominikánusoknak, a ferenczrendieknek, meg az apáczáknak.

Hogy az egyes épületek olyan díszesen és drága épületanyagból vannak építve, értékes díszfákból, sok márványnyal stb., az még mind a régi jó időkből, Portugáliának dicsőséges korszakából, a felejthetlen szép — rabszolgaidőkből származik. Akkor még hajószámra hordták át Braziliából, a „szomszéd" gyarmatból, a drága díszfákat meg a márványt. Munkás akadt bőven. A „fekete anyag" — a rabszolga — egymásfölé rakta a „fehér anyagot", a márványt. Építészek, asztalosok, ácsok, tervezők s minden, a mi kellett, bőven telt a deportált degradádokból. Ezek az urak a Cidade de São Paolo da Assumpçao de Loanda társadalmában még ma is nagy szerepet játszanak, a mi jellemző Loandára és jellemző a portugál gyarmati viszonyokra. A lopásért, rablásért, magzatelhajtásért, hivatalos sikkasztásért, emberölésért elítélt bűnösöket, a portugálok Angola kormányzóságába deportálták,* a hol valamennyien előbbi mesterségöket, vagy tudományukat (nem a lopást, gyilkolást stb., hanem a másikat: az építészetet, kőművességet, bábaságot, ügyvédséget) folytatták. Ennek folytán megtörténik aztán, hogy a lopásért és sikkasztásért elítélt ügyvéd, elsőrangú prókátorrá növi ki magát Loandában, a magzatelhajtásért elítélt szülésznő, elsőrendő accucheusse lesz. Julius Pisko, cs. és kir. főconsul, említ egy loandai orvost, a kinek pályafutása klasszikus példája a loandai társadalmi viszonyoknak. Ez az orvos odahaza Lisboâban rendre megmérgezte valamennyi hugát, bátyját, nénjét és nagybátyját örökösödési törekvésből. Életfogytiglani deportálásra ítéltetvén, idekerült Loandába és ma elegáns fogaton jár, nagyszámú cselédség környékezi a palotájában és Loandának elsőrendű consiliáriusa. És mindez történik ő felségének, a portugálok királyának nevében, a kinek egykoron ez volt a czíme: Portugália és a két Algarve királya, az

* 1889-ig legalább így volt.

HERERO-TÁBOR DÉLNYUGOT-AFRIKÁBAN.

Óceán ura Afrika mindkét partján, Guineának, Aetiopiának, Arábiának és Perzsiának ura és mindkét India uralkodója! . . .

A véletlen úgy hozta magával, hogy a felső város egyik főterén, a kormányzói palota előtti térségen a hetenként egyszer megtartott katonazene hangjai mellett tettük az első sétát Loanda „fehérjei" között. Az európaiakra alkalmazott „fehér" szó azonban nincs egészen a helyén. Említettük, hogy Loandában az európaiak túlnyomó nagy része portugál, valamint az egész angolai kormányzóságban az. A portugálokra azonban sehogy sem mondható, hogy — fehérek. Az arczuk olyan sötétbarna, kissé sárgás árnyalattal, hogy az ember nagyon hajlandó őket nem az „európaiak" közé számítani. Sem a bőrük színe, sem egyéniségük nem egészen európai. És különösen nem európaiak itt, mélyen lenn a nyugot-afrikai partokon, a hol már a negyedik-ötödik nemzedék is található. Társadalmi életük és berendezésük, meg maga az egyes individuum annyira acclimatisálódott Afrikához, meg a körülöttük élő feketékhez, hogy inkább átmeneti fajnak tekinthetjük őket az európai és az afrikai között. Annál szembetűnőbb a viseletük, a modoruk s nevelésük. Az európait azzal akarjuk kimutatni, hogy „hyper-európaiak". A 30—32 fokos melegben a férfiak hosszú fekete kabátot viselnek, magas posztó czilindert. Az aszonyok pedig a legízléstelenebb módon felcziczomázottan mutatják magukat, ha ugyan elhatározzák magukat arra, hogy kivetkőzve a legpongyolább házi pongyolából, az utczára menjenek. Az apró termetű úri nők, a magas sarkú czipőben alig tudnak mozogni; a kalapjukon lengő tollak, diónyi gyümölcsök, meg a kitömött madarak szinte az arczukba lógnak; az izzadtság pedig barázdákat húz a barnaszínű, „mitfresserrel" ellepett és kenőcscsel meg pouderrel vastagon bekent arczukon.

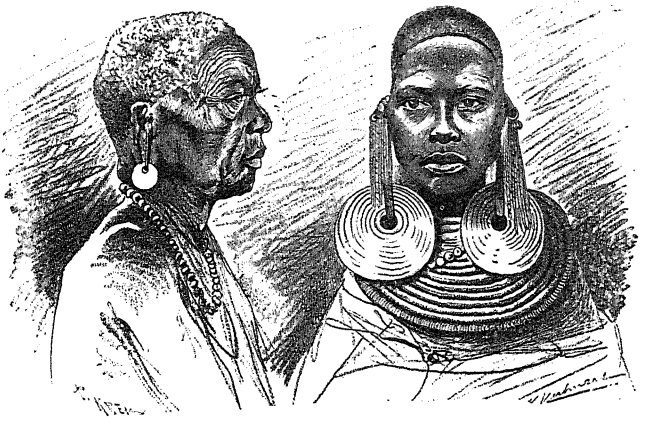
De azért Loanda mégis egy darab Európa. A concert alatt a főtér kávéházai előtt éppen úgy künn ülnek az urak és hölgyek a kávéház „kertjében" — a három-négy vederbe dugott leander között — mint mi az Andrássy-úti kávéházakban és éppen úgy szürcsölik szalmán a jeges hűsítőt, mint mi. Éppen úgy lenézik a szomszédot, mint mi és éppen úgy rágódnak egymás becsületén, mint mi. Szóval: tagadhatatlanul európaiak.

Érdekesek a közlekedési járművek Loandában. Itt ugyanis a fehér nem jár gyalog. Nem is igen tanácsos; egyrészt roppant nagy a hőség, másrészt pedig még nagyobb a homok. A járdáról lelépve már bokán felül sülyed az ember a homokba, vagy finom porba. Kocsi azonban szintén nincs; ezt a fényűzést csak nehány kivételesen gazdag úr engedheti meg magának. A kocsit pótlandó a „maxilla“ és a „tipoy“ áll az ember rendelkezésére, a mely járművek éppen olyan szokásosak Loandában, mint például a jinriksa (az „embererő által vont kocsi“) az Indiákon, Kinában vagy Japánban. A maxilla nagyon kényelmes hordszék; hasonlít a mi ekhós szekerünkhöz kicsinyített kiadásban, azzal a különbséggel, hogy nincsenek kerekei. Egy hosszú nádszék fölött négy lőcs egy bambuszfedelet tart, a melynek mind a négy oldaláról vászonernyők lógnak le. A maxillában ülő három oldalról lebocsáthatja az ernyőt és csak azon oldalon tartja fenn, a honnan nem süt a nap. Az egész alkotmány két hosszú rúdra van erősítve, a mely rudak vége két néger vállán nyugszik. A tipoy pedig egy függőágy, a melyet szintén négerek visznek a vállukon. Ebben csak fekvő helyzetben lehet „ülni“, és azonkívül ernyői sincsenek. És ámbár sokkal kényelmetlenebb a bennevaló „fekveülés“, mégis drágább, mint a maxilla. A maxillát meg a tipoyt vivő négerek, a kik éppen úgy rendelkezésre állanak az utcza sarkokon, mint a mi „konflisjaink“, a gyakorlat folytán egészen különös járásmodort sajátítanak el. Apró billegő lépéseket tesznek, a nélkül, hogy csak egy parányit hajolnának lépés közben jobbra vagy balra és nagyon ügyesek abban, hogy ne tartsanak lépést. Lépés tartásnál ugyanis a vállukon hordott jármű nagyon rázós lenne. Az ilyen módon való sétálás nagyon kényelmes és olcsó is; egy milreisért (körülbelül 3 korona 50 fillér) egész napra bérelhetünk egy maxillát a hozzávaló két feketével.*

Csak ne lennének ezek az istenadta hordárok olyan felette kellemetlen illatúak. A néger kipárolgása különben sem kellemes a

* Kinában és Japánban lesz alkalmunk látni, hogy ámbár az angolaiak nagyon ügyesek, azért mégis mennyire felülmulják őket ebben a kinai, meg a japáni kulik.

fehér ember orrának. De a megerőltető munkában izzadó fekete, egyszerűen büdösnek mondható. A csaknem egy millió négyzetkilométer terjedelmű földön élő emberek — a kiknek a számát három és öt millió között becsülik a statisztikusok és a kik között elszórva legfeljebb tízezer fehér ember él — a fekete törzseknek a legkülönbözőbb válfajához tartoznak, de valamennyiről elismerik, hogy mindenesetre Afrikának a kellemetlen fajtájából valók. Angolának már a földrajzi fekvése is magával hozza, hogy számos egymástól sokban és nagyon különböző törzsek élnek egymás mellett. Az angolai

ANGOLAI DIVAT.

portugál gyarmat ugyanis be van ékelve a független Congo állam, Rhodesia és a német gyarmatok közé. Az óriási területen tehát számos egészen idegen törzszsel határosak. Nagyjában a fekete emberfaj óriási Batun törzséhez tartoznak, a mely faj olyan nagy, hogy csaknem egész Közép-Afrika összes törzseit magában egyesíti: a batekeket, a balonokat, batunokat, balubákat, waruakat, robolakat és még egy tuczatot. Északon és nyugoton sok a Congo-néger, délnyugaton a barotsek, délen az ovambok. A legtöbbje a törzseknek egészen külön államot alkot a saját főnökük alatt, míg ellenben a kabindák, az ambakisták, meg a bihenok portugál alattvalók, a kik portugálul beszélnek, sőt portugál — közhivatalnokok. Azok a fekete asszonyok, a kiket a portugálok feleségül vesznek — igazi feleségül, hitestársul — a biheno törzsből valók, a mely törzsek „pretos"-nak

neveztetnek, megkülönböztetésül a többi czivilizálatlan, vagy vad „negros“-tól. És hogy a portugálok éppenséggel nem idegenkednek feleségül venni a fekete asszonyokat, mutatja az a tény, hogy a számos mulatt a nyugot-afrikai partokon, túlnyomóan portugál papával büszkélkedhetik. A loandai négerek semmiben sem különböznek azoktól a feketéktől, a kiket eddig láttunk az afrikai partokon. Még

LOANDO NŐ MUNKÁBAN.

az igazi városi lakók is, a kik kereskedők, alkuszók, kofák, úgy viselkednek és úgy vannak öltözve, mint a többi fekete ott fenn a Cuanza és a Bengo folyó eredeténél. A vásárcsarnok vagyis a piacz, reggelenként gyűlhelye a feketéknek; ez nekik olyan „casino“, mint a fehéreknek a délutáni katonazene a cidade altaban, a gubernaçion épülete előtt. A férfiak viselete színes kendőből áll, a mely a derekuktól a térdükig ér, meg rövidke kis fehér ingből vagy ujjasból. Az asszonyok hosszabb sötétkék szoknyát hordanak, a fejükön pedig hasonló színű, hosszú vászondarabot, a mely leér a földig

és — ha akarják — elől is befödhetik magukat vele. De nem igen födik, mert kapocs vagy szallag hiányában kézzel kellene összefogniok; ezt pedig nem tehetik, mert két kezük nagyon le van foglalva: tudniillik folyton diskurálnak. Ehhez pedig a néger asszonynak a két keze éppen olyan szükséges, mint akár a nyelve.

FAZEKAS MUNKÁSOK.

Szükséges a kéz a gyermektartáshoz is, a mely czikkből a szapora néger mama néha kettőt is tart a karján. Hogy a két gyermek színe néha nem egészen egyforma és az egyik gyanúsabban fehér a másiknál, abból a néger asszony éppenséggel nem csinál valami nagy titkot. Hát tehet ő róla, hogy ezek a „fehérek“ olyan tolakodók és követelők? Különben pedig így zárjel nélkül legyen mondva, a szülők nem valami túlságosan ragaszkodnak az apró istenáldásokhoz és ha csak szerét tehetik, szívesen túladnak a gyermekeken. A rabszolgavásár ugyan teljesen be van szüntetve a gyarmaton, sőt

igen szigoruan büntetik, de csak a — nyilvánosat. Titokban azonban a portugál apától származó mulattok, a kik úgy mint az egész világon, itt is a kétféle szülőknek csak a hibáit öröklik és a jó vonásokból egy szemernyit sem vesznek át, most is szivesen „csinálnak“ üzleteket emberhúsban, ha a törvény kemény kezét kikerülhetni remélik. Legszivesebben vásárolják a fehérek a fiatal gyermekeket, a kiket azon ürügy alatt, hogy „megmentik a fekete lelkeket a keresztény katholikus anyaszentegyháznak“, adoptálnak a szülőktől, a kiknek egyszer s mindenkorra bánatpénzt fizetnek. Egy 10—12 éves fiúnak 7—8 font sterling az ára; a leánykáké jelentékenyen olcsóbb. (Hogyne, mikor a felnőtt fekete leányt meg lehet venni egy fényes gombért, egy füzér színes gyöngyért, vagy egy tarka keszkenőért).

A fekete kofák meg a vevők tehát ott ülnek a piaczon, a csupasz földön és rettenetes handa-bandát végeznek. Kiabál a kofa is, a vevő is, meg a „kibicz“ is, a ki se nem ad, se nem vesz, de ordít, mint mind a kettő. Valamennyinek kurta pipa a szájában, férfinek és nőnek egyaránt; az előttük fekvő árú a piszkos rongyon összesen sem ér meg egy „rézpénzt“. Végtelenül kellemetlen bűz, a melyben egyesül a kozmás olaj, az avas zsír, az égő állati szőr és toll, meg a nyersfa füstjének a szaga, elárulja a laczikonyhát. A konyha dús és változatos; a mit a néger ínye csak megkivánhat vagy álmodhat, azt mind megkaphatja a loandai piaczon. Disznóhús, halak, pálmaolajban főtt fekete bab, apró sütemények, málépogácsa, csirke, liba, aszaltszilva, narancs, zöldfőzelék valami fehér „auflag“-gal (alighanem — bundáskenyér) kocsonya és még egy csomó ismeretlen, tehát felsorolhatatlan étel meg ital áll a vevők rendelkezésére. A csuprok, tányérok és tálak mind nyitva vannak, a felvert por, meg a légiónyi légy, egész rétegben fekszik az ételeken. Kanál, villa nincs; a kofa vagy a vevő az ujjaival nyúl az ételbe, a melyet a vevők többnyire ott helyt fogyasztanak el. Legnagyobb kelete van a pálmaolajban sült halnak; egész sorokban ülnek a kofák, a kik kizárólag ezt az élelmiczikket árulják és miután itt tolong a legtöbb fogyasztó, valószínű, hogy ez a fő-tápszerük és hogy a reggeli óra a fő étkezési idő. A növények között, a melyekkel táp-

lálkoznak, első helyen áll a banana. Ezt eszik nyersen, aszalva, főzve, sülve, sőt a borukat is ebből csinálják. Ezután jön a tök, bab, kukoricza és rizs. Érdekes volt nézni, hogy hogyan főzik a bananát. A fazékba nagy laput tesznek, erre helyezik a bananát és így jóformán a gyümölcs a gőzben fő meg. A halat pedig úgy sütik, hogy a banana levelet egy perczre a láng fölé tartják, hogy megpuhuljon, belegöngyölik a halat, a melyet, úgy látszik, nem bontanak fel és aztán forró hamuba helyezik.

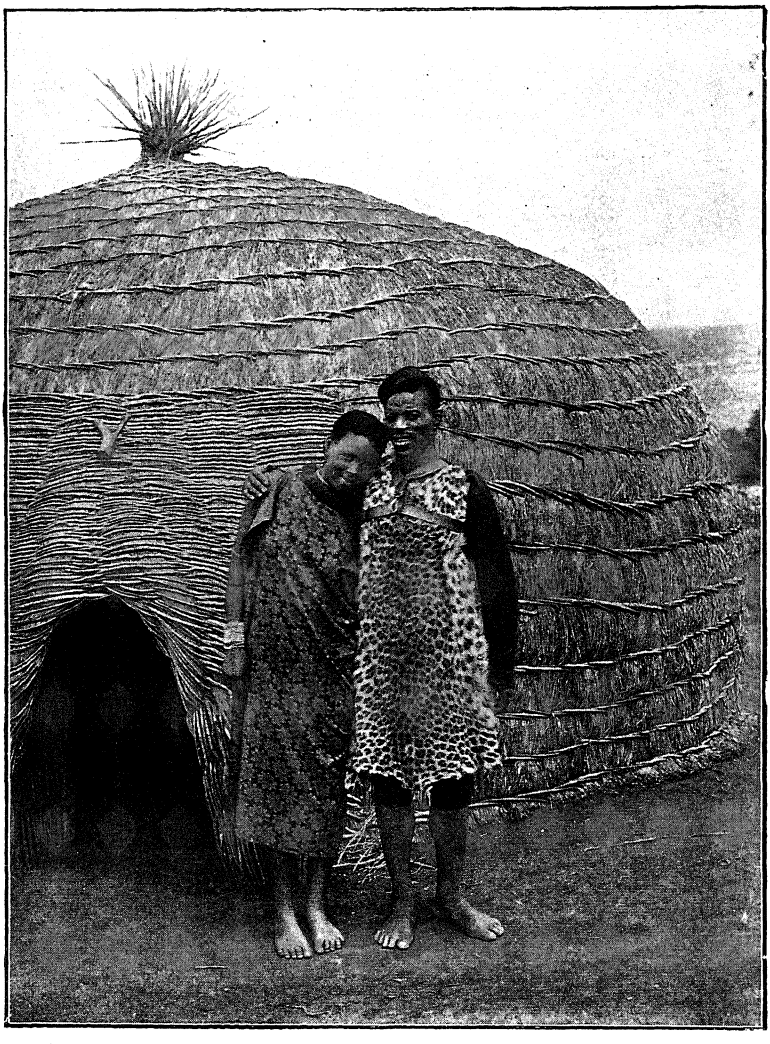
Az európai czikkeket a bódékban árulják és a kereskedő rendesen néger nő; csak kivételesen láttunk mulatt nőt mint elárusítót.

MERITŐ KANÁL.

A „bolt" pompás szimattal és nagy raffinériával van berendezve; csupa olyan árúk vannak benne, a melyek a négernek nélkülözhetetlenek, vagy a mi még fontosabb, a melyek irányában a néger nők ellenállhatatlanok. A legtarkább és legcsábítóbb gyolcsok, kartonok és kendők izgatják az idegeket; mesésen szép üveggyöngyök, gyűrűk és „bracelettek" a — lábszárra; kis kosárkák, tele czérnával, tűvel, gyűszűvel, ollóval; tarka-barka tányérok, findzsák, ragyogó szép poharak csókolódzó fehér galambokkal; továbbá tükrök, tégelyek illatos kenőcsökkel; pipák czifra rojttal (alighanem magyar gyártmány, annyira hasonlít a mi makrapipánkhoz). A ki látott idehaza egy kis varróleánykát, vagy egy kis „kifutó leánykát", a ki nagy szíjas skatulyában kalapot visz haza az úrnőnek, vagy

próbálni való ruhát, a mint ott áll szegényke félretiport sarokkal, kurta ruhácskában, vékonyka sovány arczán a nem egészen jól ebédelt ember kifejezésével és tátott szájjal, önmagáról megfeledkezve

AFRIKAI IDYLL.

bámulja az ékszerész kirakatában a fényes, ragyogó, mámorító és — sajnos — olyan rettentően csábító drágaságokat, az elképzelheti azt az arczot, a melylyel itt a fiatal néger leánykák állnak ezen bódék előtt és bámulják a csillogó, ragyogó és szintén — csábítóan szép tárgyakat. Az, hogy ezt a bódét quitindának hívják,

avval a sok csábító szép tárgygyal telt kosárkát pedig quindának, az nem tesz különbséget; azért a kis fekete leánykának is — Éva volt az anyja. A bámulásnak végeredménye ugyanaz São Paolo de Loandában, mint akár Madridban, Párisban, Hamburgban vagy Budapesten. A kis leány előbb-utóbb megkapja, a mi után olyan tátott szájjal vágyódott.

*

Az angolai parti négerek, a kik évszázadok óta állanak érintkezésben a fehérekkel, főképen a portugálokkal, sok tekintetben lényegesen eltérnek Afrikának többi feketéitől. Egyáltalában téves az, ha az összes feketéket egy kalap alá hozzuk, a mint például nagy tévedés lenne a feketék vagy a sárgák részéről, ha minket fehéreket, vagy csak az Európában élő fehéreket egészen azonosítanának. (A mit azonban a feketék és sárgák nem tesznek. Ők igen jól tudják megkülönböztetni a különböző nemzetiségűeket és ismerik a különbséget az angol, franczia, német, spanyol vagy hollandi között. Ismerik a lobogóikat, a pénzeiket, sőt a mi a legnagyobb baj nekik — a fegyvereiket is.) A batun négerek például már termetre nézve is különböznek a körülöttük élő feketéktől; kisebbek és gyengébbek, az európaiakkal pedig e tekintetben össze sem hasonlíthatók. Egy nehéz tárgyat, mondjuk egy nagy ládát vagy köteget, a melyet hat néger meg sem mozdít, két-három fehér teherhordó könnyen emel a vállára. Egy fehér ember a legnagyobb könnyűséggel gyűr le egy ilyen feketét; de ha bizonyos testi munkáról vagy kézi ügyességről van szó, ott a fehér eltörpül a néger mellett. Fehér hordárok például a maxilla alatt egyetlen órát nem birnának ki, a loandai feketék pedig kora reggeltől késő estig vigan ballagnak a maxilla két rúdja között. Egy fehér ember két órát tartó evezésnél többet nem bír el; a feketék 10—12 órai szakadatlan evezésre képesek. A tengerbe torkoló folyamok hullámzajlásánál, vagy a kalema hullámtörésével csak néger csapat tud megbirkózni; a legügyesebb fehér matrózok nem tudnának rajta átvergődni.

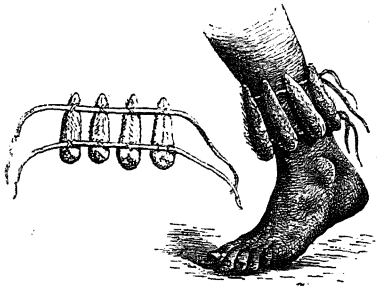
A négernek az igényei is kisebbek, mint a fehér emberé, egyáltalában és minden tekintetben; azaz hogy nem is kisebb igényű, hanem egyszerűen igénytelen. Neki például a ruházat nem arra való, hogy védelmi szempontból födje be a testét, azaz hogy az idő viszontagságai ellen szolgáljon, hanem ha már visel ruhát, akkor hiúságból, a czifraság kedvéért teszi. Az egész idegrendszerük pedig és az összes szervezetük más, mint a miénk. Már az a tény, hogy ők egy és ugyanazon izmot, végtagot vagy ízületet hosszabb ideig tudnak ugyanegy helyzetben tartani, a melyre mi a legnagyobb megerőltetéssel sem volnánk képesek, mint például az evezéskor vagy rúdhordáskor, vagy valamely tárgynak a tartásakor: mindez arra vall, hogy ők kevésbbé érzik ezen izomcsoportnak, vagy ízületnek a megerőltetését. Az ő idegzetük sokkal egyszerűbb, mint a komplikált lényű európaié; ezért tűrik jól a forróságot, az éjszakák hidegét és ezért nem — jajgatnak, ha valamely testrészük megsebesül. (A köztük élő európai orvosok bámulva beszélik, hogy minő tökéletes apathiával tűrik a négerek a sebészi beavatkozásokat; olyan mérvű műtéteket, a melyek végrehajtásához fehér embert feltétlenül narcotizálnának, a feketéken éber állapotban hajtanak végig és az operált feketék — magyarul mondva: a „műtettek“ — szisszenés nélkül állják ki.)

A néger hihetetlen mennyiségű tápszert tud bekebelezni, a nélkül, hogy ezt megelőzőleg valamely nehéz munkában vagy nélkülözés következtében megéhült volna; másrészt pedig napokon át megelégszik bármily csekély mennyiségű és bármilyen minőségű tápszerrel. Megeszi a dögöt, a hullott állatot, kígyót-békát, a rothadt növényt vagy gyümölcsöt, a nélkül, hogy utána csak eszébe jutna — Karlsbad; ha van marhahús vagy majorság, hát jó; ha nincs, akkor megeszi az oroszlánt, az elefántot, a hienát, a krokodilust, a czápát. Hogy a kutya- és patkányhús a néger kedvencz eledele, az nem mese; annyira nem az, hogy csak a kiváltságos nem — a férfi — élhet vele. Az asszony legfeljebb a — csontokat kapja. Az sem tréfa, hogy Angola belsejében számos az emberevő törzs. Sőt olyan törzsek is vannak, a melyeknél az emberek

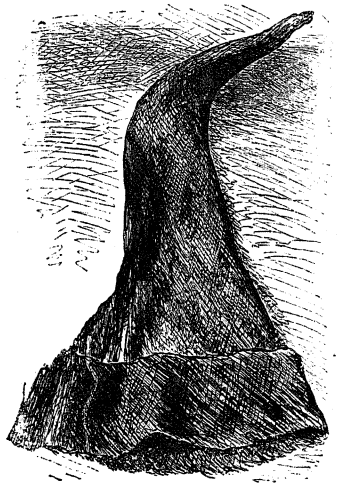
TETOVÁLT NÉGER TYPUSOK.

felfalják a saját törzsbelieket, sőt a legszűkebb körű családtagot is. (Ratzel: Völkerkunde.) Az elaggott családapát leütik, mint a kutyát, s felfalják, mint a kutyák. A szegediek egy csodálatosan jól elkészített halpaprikást ismernek, a melynek az elkészítési titka abban áll, hogy ugyanegy halászléhez bizonyos mennyiségű potyka, csuka, kecsege, kárász, meg harcsa húsa kell. Hogy milyen arányban keverik, ezt csak a szegediek tudják; ez lokális jellegű titok. Az angolabeli fehérek pedig szintén jól tudják, hogy odabenn, az ország belsejében, a feketék egy kitűnő összetételű pecsenyét — helyesebben: ragout — ismernek. Ehhez kell egy férfinek, négy asszonynak meg egy ökörnek a húsa. Ha azonban ehhez a ragouthoz egy fehér ember húsát is hozzákeverik, az már aztán a non plus ultrája a földi élvezeteknek. Ez nem tréfa, hanem egészen komolynak ismert valóság, a melyet Angolában nagyon jól ismernek a fehérek. Képzelhető ezek után, hogy milyen szívesen vállalkoznak a fehérek a gyarmat belsejébe.

LÁBCSÖRGŐK.
(Főképen bushman viselet.)

Pogge röviden és velősen a következőleg karakterizálja az angolai négereket: „a néger gyáva, lusta, megbízhatatlan, hazug, kicsapongó, fajtalan, könnyelmű, ravasz és babonás; azonkívül hazudik, lop és csal, a hol csak lehet“. A ki kevésbbé ismeri ezt a négerfajt, arra is azt a benyomást teszi, hogy nagyon könnyűvérű és nagyon könnyelmű. A jövőért éppenséggel nem fáj göndör gyapjas feje, a mult pedig számára egyszerűen nem létezik. Ezért nem is gyűjt későbbi időkre: a mi van ma, azt meg is eszi ma. Eltenni úgy sem lehet semmit ebben a mindent rothasztó forróságban; az

PÁLMALEVÉLBŐL CSINÁLT SÜVEG.

éléstárban pedig annyi a hangya, meg a ház körül a termita, hogy még a csontok sem maradnak meg az eltett élelmiszerekből. Hogy mi mindent rágnak össze a termiták, azt láttuk Monroviában és Freetownban, a hol egész házakat romboltak össze

AZ ANGOLAIAK EGYIK FŐTÁPSZERE: A KÖLES.

„áskáló“ aknamunkájukkal és láthattuk Nyugot-Afrikának csaknem valamennyi helységében. Ez is egy ok, hogy példátlanul pusztít náluk az éhinség, mihelyt az időjárás — eső vagy szárazság — nem úgy viseli magát, a hogyan azt a négerek kivánnák.

*

Hogy a fehér meg a fekete idegrendszere és szervezete, meg a mienk között nagy a különbség, az kiviláglik az eddigiekből. A köztük élő értelmesebb fehér orvosok arra is kiváncsiak voltak azonban,

hogy vajjon az érzékeik is különböznek-e a mieinktől? Azaz: jobban látnak és hallanak-e, mint mi, vagy kevésbbé jól? Annyi bizonyos, hogy az emlékező tehetségük meg a megfigyelésük jelentékenyen élesebb a mienknél. Ez azonban nem specialis néger tulajdonság, hanem közös vonása valamennyi embernek, a ki írni-olvasni nem tud. Példáért nem is kell messzire menni, ott vannak a mi csikó-

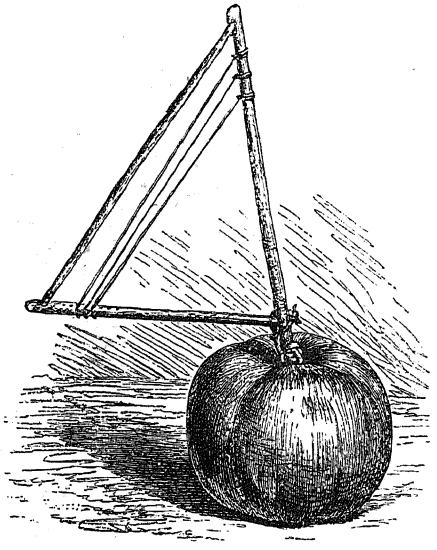

„CIVILISALT" HÁZASPÁR D.-NY.-AFRIKÁBAN. (HERERÓK.)

saink, gulyásaink, kondásaink, a kik a „memotechnika" terén bámulatosak, utólérhetetlenek.* Ugyancsak tapasztalhatjuk ezt a

* Egy német tudós, a ki geologiai kutatásokat végzett a Hortobágyon és másodízben látogatott el hozzánk, valamelyik csárda vidékén találkozott egy öreg kondással. A németnek, a ki tíz-tizenkét évvel ezelőtt járt ezen a vidéken, eszébe sem jutott, hogy az öreg kondás ugyanaz, a kit elsőízben ittlétekor látott. Nagyot bámult tehát, a mikor a kondás beszédjéből észrevette, hogy az öreg ráismert. Csodálkozva kérdé — tolmács útján — hogyan emlékezhetik vissza reá, holott olyan nagyon régen látta és akkor is csak egyszer. Az öreg kondás meg is magyarázta, hogy: „olyan az én emlékezésem, hogy a melyik disznót egyszer láttam, azt megismerem akár húsz év mulva is".

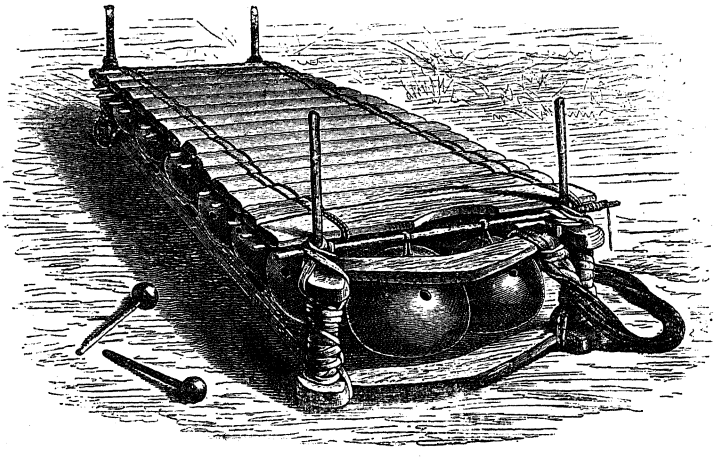
katonaságnál, vagy a haditengerészetnél, a hol az írni-olvasni nem tudó rekruták a technikai kifejezéseket — a nekik teljesen idegen és érthetetlen nyelven — bámulatosan könnyen jegyzik meg, könnyebben mint az írásban-olvasásban jártasak. Csak emlékezzünk vissza arra a Kru néger pilotra, a ki a portugál folyami hajót vezette fel a Congón, Bananaból Matadiba. Ezek a kifejezések, mint például Gillet Point, Bulambemba, Sherwood-Creek, Trade Point, Turtle Cove és Raphael Creek olyan folyékonyak voltak neki, mintha jegyzetből olvasta volna őket. Hogy kitűnően látnak, azt bebizonyítják az esti homályban. Valamennyi expeditió vezetője felemlíti, hogy sötét éjjel az erdőn az expeditió feketéi olyan nyomokat vettek észre, a melyek az európaiak figyelmét teljesen kikerülték.

KRU NÉGEREK HÁRFÁJA.

Lehet, hogy a lelkületük sokkal jobb és finomabb, mint a hogyan mi azt feltételezzük. De akármilyen legyen, mi nem értjük őket és sehogy sem harmonizálunk velük; a jellembeli defectusaik igen szembetünők. Így például egészen bizonyos, hogy a háladatosság fogalma — legalább velünk fehérekkel szemben — előttük teljesen ismeretlen. Klasszikus példákat említ ennek bizonyítására, többek között egy magyar-osztrák magasabbrangú tengerésztiszt, Müldner fregatt kapitány. Ez a tiszt szemtanuja volt egyszer, a mikor egy fehér egy négert feltétlenül biztos halálveszedelemből mentett meg, még pedig nem könnyen, hanem saját életének veszélyeztetésével. Hogy a megmentett négert továbbra is biztosítsa a fenyegető veszélyek elől, a fehér egy-két napra magánál tartotta a feketét. Estefelé elküldi az európai az ő védenczét a közeli kútra, hogy hozzon egy korsó vizet. A néger egyik kezébe veszi a korsót, a másik tenyerét pedig nyujtja a fehér elé: fizetést kért a

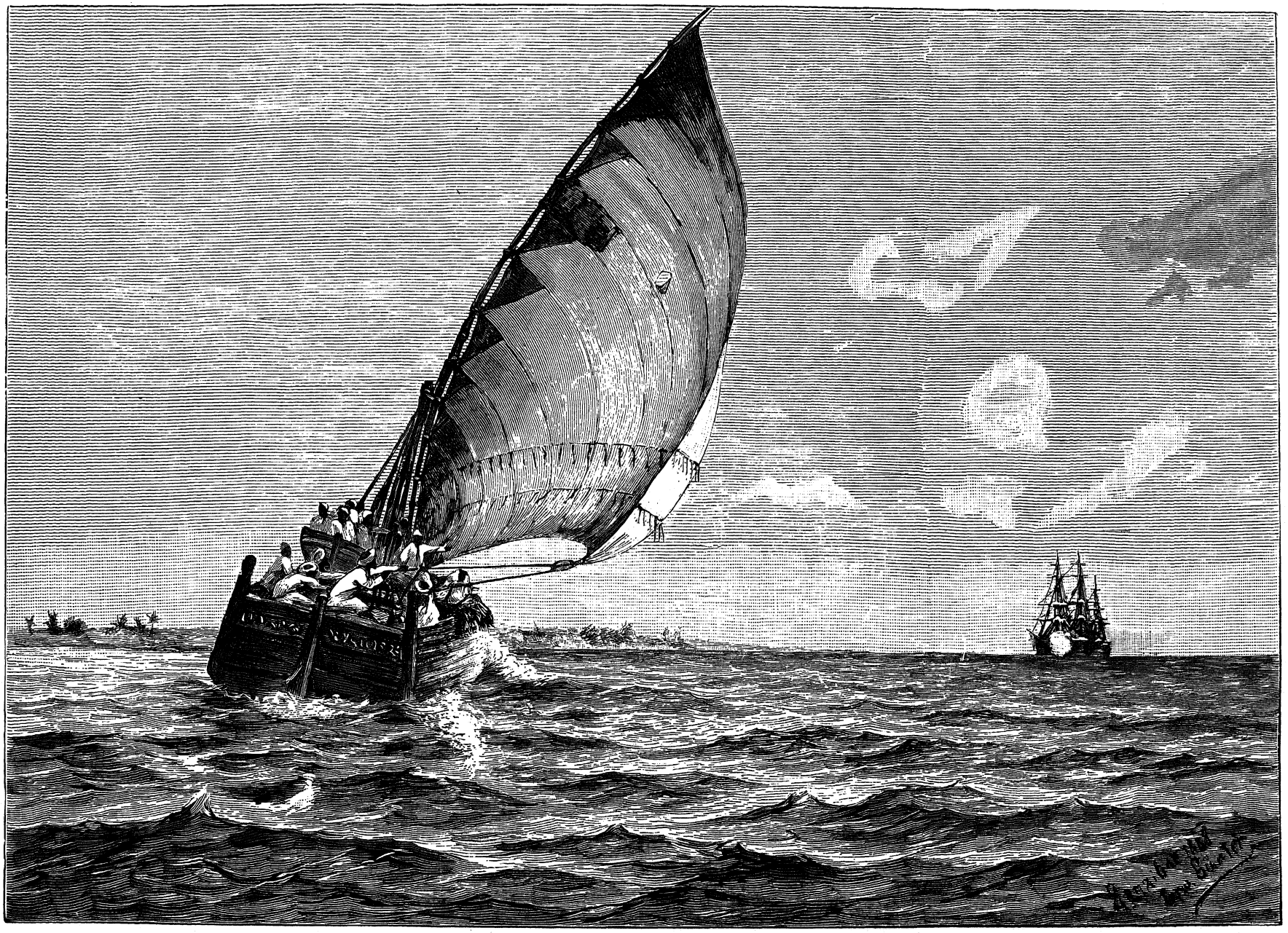
fáradságáért! Vagy egy másik példa: Müldner kapitány valamilyen úton megmentett egy négert egy igen nagy bajból. Hogy biztonságba helyezze a továbbra is fenyegetett feketét, a hajóján, illetőleg a mi Albatrosunkon, magával vitte San Thomeből Camerunig, a mely idő alatt a saját költségén élelmeztette a hajón. Megérkezve Camerunba, a hol a négert ki kellett szállítania, felszólítja a négert, hogy vigyen magával a partra egy levelet és dobja be a postán a levélszekrénybe. A fekete szívesen vállalta magára a munkát, azon

NYUGOTAFRIKAI NÉGEREK CZIMBALOMSZERŰ HANGSZERE.

kikötéssel, hogy fizessen neki a kapitány, az életmentője, egy — shillinget az útért!

Főelv a négernél az is, hogy „nil admirari!“ A néger nem csodálkozik semmin, nem bámul semmit, neki nem imponál semmi. Ezen a téren aztán igazán meglepőt produkálnak. Például: a hadihajón mutatnak egy négernek kisebb fajtájú remekművű albumot, a melyben kis zenélő óramű van. A néger egy perczre kiváncsian nézi a furcsa valamit, tapogatja és szagolgatja, aztán megvetőleg int a kezével. „Hát mi van abban? ez is valami különös? Tudom én jól, hogy egy törpe fehér van benne eldugva és az muzsikál. Csak hogy én sokkal szebben muzsikálok!“ És felmutat egy kis idomtalan léczdarabot, a melynek a három húrját pengetve, körülbelül olyan hangokat hozott létre, mint a mi parasztgyerekeink, a mikor

HADIHAJÓ, RABSZOLGÁKKAL MEGRAKOTT ARAB DAUT ÜLDÖZ.

(Brockmüller P. rajza után.)

LEOPARDVADÁSZAT DÉLNYUGOT-AFRIKÁBAN.

a kukoriczaszárból csinált hegedűn hoznak létre valami czinczogó, nyávogó hangot. Ágyú, puska, geniálisan komplikált gépezet, ez neki mind nem imponál; neki ez olyan közönséges valami, mint az evezőrúd, vagy az assagaj; a Krupp-ágyú vagy Manlicher-puska épp úgy fegyvere a fehérnek, — az ő szemében — épp olyan közönséges tákolmány, mint a hogy neki könnyűszerrel csinált fegyvere az assagaj meg a dárda. „Sőt ő látott már kovás-puskát is; olyat nem tudnak a fehérek csinálni.“ Valószínűleg ugyanezen okokból nincs hatása a négerre a keresztény vallásnak. Ezt ő nem érti meg; ennek a felfogására sem a lelkülete, sem az egyénisége nem áll elég magas fokon. Ellenben könnyen hajlik a mohammedanismusra, a mely vallásforma — mint említettük — óriási konkurrencziát csinál a keresztény missionariusoknak, tartozzanak bármely szektához.

*

Mindezekből könnyen elképzelhetjük, hogy az ilyen környezetben élő európaiaknak, párosulva az európaiak által csak rendkívül nehezen megszokható klimatikus viszonyokkal, a fehéreknek nehéz álláspontjuk van az exotikus gyarmatokon. És hogy Angolában éppenséggel nem könnyű az élet, azt már láttuk. Ha nem lenne megadva a módja a vagyongyűjtésnek, alig tételezhető fel, hogy európai huzamosabb időn át tartózkodjék ezen a vidéken. Társadalmi életnek a legelemibb szükségletei hiányoznak, s a hazával való érintkezés még levél útján is nehézkes, hosszadalmas. Szellemi élvezet, lelki gyönyörűség nincs. Szóval semmi sincs, csak kaucsuk, pálmaolaj, elefántcsont, víziló-agyar, kávé, kopál, cacao, meg dohány. Persze, ma már dolgozni is kell ezért; mert azok a régi szép idők, a mikor az ember összefogdostatott egy-két ezer embert és begyömöszölte őket valamelyik hajóra, Santos vagy San Domingo számára és ezért a műveletért egy egész vagyont rakott zsebre: ezek az idők már letűntek.

*

Loanda kikötőjében meglehetősen élénk volt a forgalom. A Mississipi ott horgonyzása idejében minden nap változott a kikötő képe. Hol északról, hol délről jöttek be hajók, vagy indultak innen a két irányba. A Nyugot-Afrika partjain czirkáló hadihajóknak tudniillik szintén São Paolo de Loanda a megpihenőpont, mert

NÉMET CSAPATOK DÉLNYUGOT-AFRIKÁBAN.

a különben sokkal egészségesebb talajú Mossamedes sokkal szegényebb, semhogy a hadihajók szükségleteit fedezhetné. Velünk egyidejűleg egész kis flotta horgonyzott Loandában, még pedig együtt a kereskedelmi hajókkal. A nagyon elhomokosodott kikötő ugyanis sokkal kisebb, semhogy a hadihajók a szokásos exclusivitást betarthatnák. Jobbra tőlünk feküdt a két portugál korvetta, a Duque de Terceira meg a Zaire ágyúnaszád, balra pedig az angol Royalist és az Express. Közvetlenül előttünk a franczia Cameleon és ugyan-

azon napon, a melyen mi befutottunk, jött be egy nagy német vitorlás hadihajó.

Ennek a sok hadihajónak a Mississipi kapitánya adta meg az árát. A Mississipinek ugyanis a rendes útjáról letérő programmja következtében, meg az előre nem látott nagyszámú utasokra való tekintetből, Loandában kellett magát élelmiszerekkel ellátnia, miután a St. Helena előtt még érintendő Benguelában és Mossamedesben bizonyosan nem kapott volna elegendő élelmiszert. Az árak hirtelen magasra szöktek, szokatlanul magasra. Minta gyanánt felsorolom nehány élelmiczikknek az árát, hogy hozzávetőleges fogalmunk legyen az afrikai háziasszony gondjairól. Így például a Mississipi a következő árakat fizette:

friss kenyér,	kgm.-ért	67 kr.
friss hús	„	63 „
besózott hús	„	65 „
kétszersült	„	70 „
rizs	„	23 „
borsó	„	44 „
só	„	06 „
cacao	„	1.80 „
sajt	„	2.60 „
vaj	„	3.60 „
czukor	„	55 „
liszt	„	50 „
burgonya	„	44 „
eczet	„	34 „
bor	„	45 „
sör (német)	0·7 ltr.	1.10 „

*

Négy napi horgonyzás után elhagytuk Loanda kikötőjét. Az utasok száma nem szaporodott, sőt ellenkezőleg, két időközben súlyosan megbetegedett francziát Loandában hagytunk, miután

képtelenek lettek volna az utat folytatni. Az egyiknél, a ki öt-hat évet töltött a congo-torkolati városokban, az előrehaladt súlyos malarián kívül, veszedelmes májtályog keletkezett. Az azonnali műtét életkérdés volt. Hogy milyen jó reményekkel vetette magát alá a szegény beteg a loandai kórház „operateur" késének, azt nem tudom. Azonban ismervén a kórházi viszonyokat Loandában, barátaimnak azt kivánom, hogy esetleges májtályogukat ne a loandai városi kórház portugál sebésze által operáltassák.

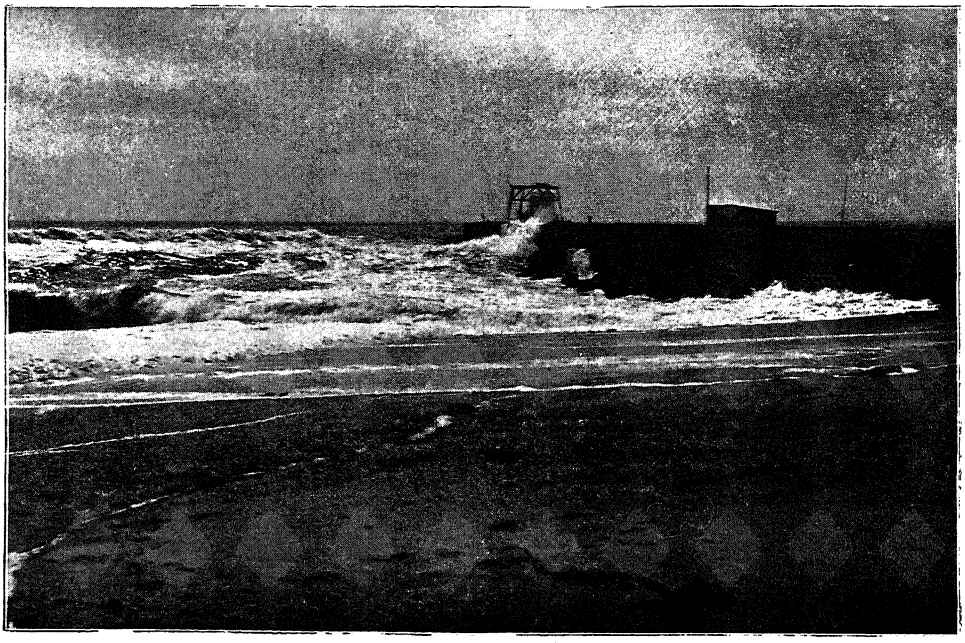
*

Csaknem két napig tartott, a míg a Mississipi a Loanda és Benguela közötti kétszázhatvanöt tengeri mértföld utat megtette, a már szokott és ismert viszonyok között. A hol a parthoz közel jöttünk, ott a szokásos két sötét csík látszott a láthatáron; az első csík az alacsony part körvonala, közvetlen fölötte pedig a parti Mangrove-erdők magasabb és sötétebb csíkja. A harmadik vonal ezúttal elmaradt; Angola belföldjén olyan messze esnek a parttól a különben sem magas hegyek, hogy a tengerről nem vehetők ki a körvonalaik. A czápák azonban ismét tömegesen kisérték a hajót.

A benguelai horgonyzás meglehetős nehézségek között ment végbe. A kikötő ugyanis nagyon lapályos s a horgonyzó hely messze, három-négy mértföldnyire van a várostól. Éppen a dagály tetőfokán értünk be a kikötőbe. A homokos talajon nehezen fogott a horgony és órák teltek el, a míg a hajót biztonságba hozták.

Csak egy napot töltöttünk Benguelában, illetőleg São Felipe de Benguelában. A talán három-négy ezer lakosú helység fővárosa a 260 ezer négyzetkilométer területű tartománynak, a melyen mintegy háromszáz európai él. A város meglehetősen nagy kiterjedésű; úgy fest, mintha Isten tudja minő élet és kényelem kinálkoznék benne. Valamennyi európai ház szép és nagy kiterjedésű parkkal van körülvéve, a házak többnyire emeletesek, veres

téglából építve és kívül a hagyományos rikító portugál ízlés szerinti diszítésekkel. Nem kevésbbé furcsa dísz az európai házak körül, közvetlen közelükben, a sok néger kunyhó. Talán azért is olyan feltűnően sok a mulatt Benguelában, mert a „palota és kunyhó“ igen nagyon közeli viszonyban állanak egymáshoz. Benguela valószinűleg a mostoha gyermeke az angolai „király-

HULLÁMTORLÓDÁS BENGUELA ELŐTT.

ságnak“, mert a mije van, az mind elhanyagolt, rossz, másodrendű. A kikötő jóformán nem is kikötő, csak nyilt öböl; az utczák, elég rendezettek, de piszkosak és szennyesek; a katonaság a leghitványabb, a mit képzelni lehet; lomha, piszkos, fegyelmezetlen és tolvaj. Hogyne, mikor csupa deportáltból, négerből és mulattból áll, a kik büntetésből idehelyezett portugál altisztekből tisztekké előléptetett parancsnokok alatt állanak. A benguelai két erőd — persze fél méter hosszú szent nevekkel ellátva — annál gyengébbnek látszik; az ágyúk vízözönelőttiek, a bástyák omladozók, a parancsnokok pedig mindig megtalálhatók valamelyik — néger kunyhóban.

Körülbelül ilyen a vasútja is, a mely a partot összeköti egy darabon a rengeteg belfölddel. Például: 25—30 kilométerre Benguelától vannak a nagyterjedelmű katumbellai kávéültetvények. Hogy a drága terméket kihozzák a partra, egy portugál társaság, a melynek neve majdnem olyan hosszú, mint maga a kiépítendő vonal, tudniillik a „Compania Portugueza de Caminhos de ferro Africanos“ építtetett egy vasutat, a melyet pár évi fennállása után

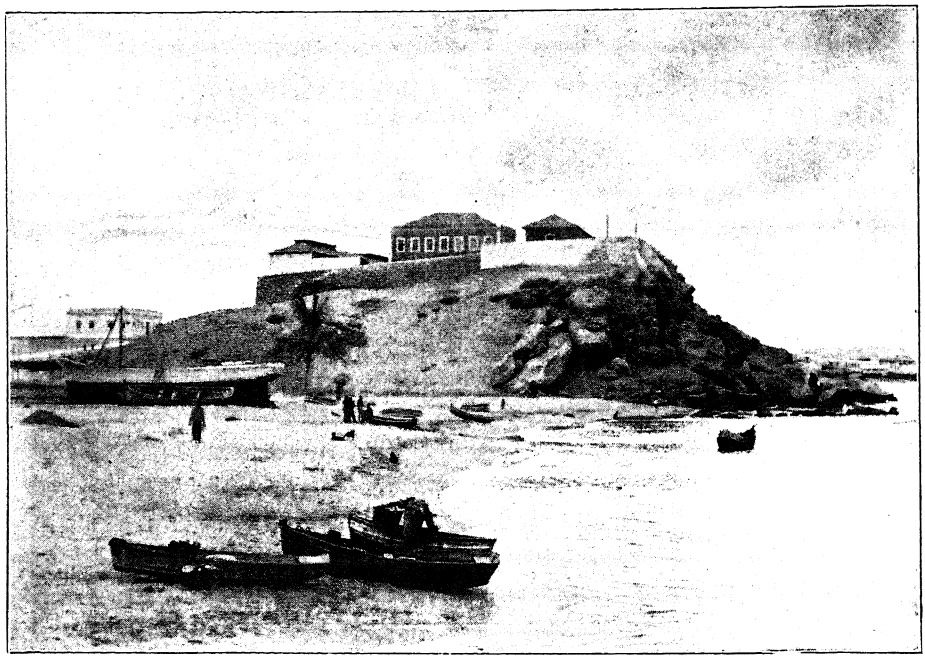

NÉGER KUNYHÓ BENGUELÁBAN.

egyszerűen elloptak a hivatalnokok. Éppen a mi ottlétünk alkalmával volt épülőben egy másik vasút és mert ez a vonal jelentékenyen hosszabb volt az előbbinél, ennek a társaságnak a neve is hosszabb volt: „Compania Portugueza Real de Caminhos de ferro attravez de Afrika“.

Felesleges megemlíteni, hogy a búcsú nem volt nehéz és mert a Mississipi véletlenül most az apály idején vonta fel a horgonyait és az apályáramlattal vonultunk ki a kikötőből, tényleg gyorsított tempóban hagytuk el a sivár, unalmas és élettelen várost, a melyben az ott töltött nap alatt semmit sem éreztünk mást, mint nyomasztó, bénító forróságot.

A hajókázás a nyugotafrikai part mentén végtelen unalmassá kezdett válni. A lomha oceán egyhangú és nagyszabású hullámjárása határozottan unalmas; a part pedig, a melyhez folyton közel tartottuk magunkat, semmi változatosságot sem nyujtott. „Közelség" alatt átlag hat-hét tengeri mértföld értendő, de igen gyakran tizenkét-tizenöt mértföld is. A parttól messze eső hegységek csúcsai vagy ki sem vehetők, vagy pedig olyan egyhangúan egyformák, hogy a szem

MOSSAMEDES. A LOANDA ERŐD.

gyönyörködtetésére éppenséggel nem alkalmasak. Csak a mossamedesi öböl közelében változik némileg a kép. Itt-ott alacsony sziklák láthatók, a melyeken az előttünk fekvő lapos megtört kalema-hullámai grandiozus zajlást hoznak létre. A kalema aztán egy darabban mossa végig a partot Punta Noronhától a Punta de las Pedras Negrosig. A világítótorony megkerülésével feltárult előttünk Mossamedes, az angolai déli tartománynak kormányzói székhelye. Meglátszik rajta, hogy fontos kikötője a nyugotafrikai partoknak. Két hatalmas, mesterséges gát nyúlik be a kikötőbe, a melyeken a hajózási kellékek — daruk, sínek és más segédgépek — vannak elhelyezve. A kiszállók lépcsői —

hihetetlenül hangzik, de igaz, hogy jókarban vannak, s a hídfőkön fekete rendőrök tényleg őrködnek a rendre. A hídon történő kiszállásnál azonban érdekesebb a partradobatás a canoékkal. A part egyik részén ugyanis olyan lapos, hogy a canoék a hullámzással kidobatják magukat a partra, a canoéban ülőkkel együtt. A várost

MOSSAMEDES.

a parttól jókora homokpusztaság választja el. A homok égetően forró, a színe pedig csaknem fehér és ámbár igen kellemetlen az a tizenöt-húsz percz, a míg az ember gyalog átgázol a süppedő talajon, de meg van a saját ingere is. Ez tudniillik egészen más irányú afrikai nyomorúság. A sok nedves talaj, mocsár, meg Mangrove-erdő után, csaknem jóleső miniatur Sahara.

A város jóformán csak két hosszú, egymással párhuzamosan futó utczából áll, a melyeket nehány rövid utcza, vagy sikátor keresztez. De ebben a két utczában benne van egész Mossamedes. A kormányzói palota, a székesegyház és vagy három-négy apróbb tem-

plom, a kaszárnyák, a kórház, a fogház, szóval mindaz, a mi a czivilizált városnak elmaradhatatlan terméke. Sőt két sanatorium is van, a hová a környék betegei jönnek üdülés végett. A Mississipi mintegy tíz utast hagyott Mossamedesben, a kik a két sanatoriumban vettek lakást. Mossamedes ugyanis — éppen a körülötte elterülő száraz talaj következtében — a legegészségesebb pontja ennek a partrészletnek. Az afrikai partokon huzamosabb ideig tartózkodó hajók is Mossamedest keresik fel, ha egy kis üdülést akarnak szerezni az elcsigázott személyzetnek. Velünk egy időben ott tartózkodott a német Cyclop ágyúnaszád, a mely három hónapig tartózkodván Camerunban és a Congo torkolatában, nyolczvan főnyi legénységől hatot vesztett el maláriában.

A Mississipivel egy napon érkezett Mossamedesbe a Swallow angol corvetta, a melyet a Mississipi kapitánya nagy örömmel fogadott, a következő oknál fogva. A Mississipi szakácsa, egy new-orleansi néger, ideálja volt a hajószakácsoknak, mindaddig, a míg Bananában az utasok száma hirtelen és váratlanul megszaporodott. Ettől az időtől kezdve Captain Thomas nem bírt a feketével. Olyan volt, mint egy házsártos feleség, a ki nem mondja meg, hogy miért duzzog és miért csapkodja a tányérokat. Captain Thomas felemelte erre az időre a fizetését, adott neki két Kru négert kisegítő kukta gyanánt, engesztelte és vigasztalta. Türelme túltett a duzzogó feleség férjének a türelmén, de eredménytelenül. A durczás fekete duzzogott, lármázott, megtagadta az engedelmességet; Mossamedes előtt pedig egyszerűen sztrájkolt. Captain Thomas segítségül hívta a mossamedesi kikötői kapitányságot, a ki azonban semmit sem tehetett mindaddig, a míg a szakács el nem hagyja a Mississipi fedélzetét, mert a mossamedesi kapitány amerikai területen nem bír büntetőjogi hatalommal. A fekete szakács most még kihívóbb lett, látván, hogy nem lehet semmi bántódása. Captain Thomas partra akarta tenni; ez ellen pedig a szakács tiltakozott, tudván, hogy Mossamedesből nem egyhamar fog szabadulhatni. Ez volt az állapot, a midőn befutott a Swallow angol corvetta. A horgonya még lenn sem volt, a midőn Captain Thomas már csónakba szállott és átevezett a

Swallowra. Fél órával később az angol hadihajónak egy csónakja állott a Mississipi lépcsője alá és kiszállt belőle egy angol tiszt, két matróz meg egy altiszt kiséretében. Velük volt persze a mi kapitányunk is. A mi ezután történt, az klasszikus rövidséggel esett meg. A renitens szakácsot felhozták a fedélzetre, Captain Thomas elmondta a jelenlétében a panaszát az angol tisztnek; az angol tiszt egy-két kérdést intézett a négerhez, a néger pedig felelt valamit. A következő perczben a két angol matróz, meg az altiszt megragadták a szakácsot, lerántották róla a fehér bluzt, oda kötözték a közép árboczhoz, háttal kifelé és a két angol matróz a kezükben levő kilencz ágú korbácscsal olyan huszonötöt vágott a fekete hátára, hogy Amerikában is kitett volna harminczat. A korbács véresre tépte a hátát és mire leoldották, csaknem eszméletlenül esett össze. Tíz perczczel azután, hogy az angol csónak a lépcsők alatt kikötött, a Mississipi „first cook"-ja már csónakban ült a partok felé, az angol tiszt, Captain Cook és Captain Thomas elvégezték a „shake hands"-et, „good bye"-t kivántak egymásnak és ezzel az amerikai-angol-néger-angolai ügy, a hadi- és kereskedelmi tengerészeti lovagiasság szabályainak be nem tartásával, el volt intézve.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

ST. HELENA SZIGETÉN.

Mossamedes elhagyása után következő reggelen, mintegy kétszáz mértföldre az afrikai partoktól, benne voltunk a délkeleti passzátban. Azon a néhány százezer négyzetmértföld területen, a melyen az amerikai és afrikai szárazföld között a déli Atlanti-oceán elterül, nincs semmi, a mi a passzátot feltartaná, gyengítené vagy irányából csak részben is eltérítené. A déli szélesség 15. foka körül éri el a passzát fejlődésének a tetőfokát; ezen a magaslaton a legerősebb és a legegyenletesebb. Mossamedes és St. Helena körülbelül ugyanazon szélességi fok alatt feküdvén, utunk csaknem egyenesen nyugati irányú volt; a délkeletről jövő szél tehát csaknem egészen hátulról-balról sepert végig a Mississipin és az ugyanabból az irányból jövő hullámzás — időnként kolosszális magasságra megnőtt vízhegyek — ugyanazon irányban döngették a hajónk falait. A hajó pompásan állotta a tengert; az egyenletes hullámzásba beletörődve, úgyszólván a rythmust megszokva, nyugodtan és egyenletesen pergette le csavarjával napi feladatát, átlag 200 tengeri mértföldet és így a mintegy 11,000 tengeri mértföld utat hat nap alatt fejezte be. Egy főképen teherszállításra épített és berendezett hajótól határozottan nagyon dicséretreméltó munkaképesség.

Junius 2-án, a reggeli órákban tünt fel a láthatáron St. Helena szigete, illetőleg a sziget belsejében fekvő Diana Peak 700 m. magas csúcsa. A partok, helyenként 200—300 méter magas sziklafalak, csak egy-két órával később voltak kivehetők. A hat napig tartó szakadatlan „ég és víz“ után meglepő, mondható megdöbbentő látványt okoz az oceán sötétkék vizéből hirtelen és meredeken kiemelkedő kékes-fekete sziklatömeg. Nem is szükséges, hogy a nagy

császár emléke izgassa a képzeletet; a rengeteg oceán közepén magányosan álló sziget önmaga is megteszi a hatást. Abból a távolságból, a melyből a partoknál tisztán kivehető, a lakottságnak, az életnek még semmi nyoma. Kivéve a temérdek sirályt s más vizi madarakat, a melyek rikácsolva és vijjogva keringenek körülöttünk és csapnak le a passzáthullámok fodraira, — semmi sem mutatja, hogy a szigeten élet is van.

A mint megkerültük a sziget keleti csúcsát, a Barnrockot és a sziget szél alatti oldalára jutottunk, egyszerre hirtelen megszünt felettünk a passzát hatalma. Itt már nincs sem szél, sem hullámzás; a víz olyan sima, akár egy tó tükre. Mintegy két óra hosszat haladt a Mississipi ezen a nyugodt, csendes vizen, a mi igazán üdítőleg, nyugtatóan hatott reánk a hat napig tartó rázás, lökés és himbálódzás után. A sziget partjai teljesen kopáraknak látszanak, csak itt-ott, a szakadékok között virul és zöldel valami, a mi annál dúsabbá és gazdagabbá válik, minél inkább közeledünk St. Helena egyetlen kikötőjéhez, Jamestownhoz. A Mississipi kapitánya nagyon óvatosan járt el a horgonyzásban és meglátszott rajta, hogy nem bízik a st. helenai kikötőnek csalóka vizében. St. Helena partján ugyanis, még pedig a délkeleti passzáttal ellenkező oldalán, tehát nem ott, a hol a passzáthullámok megtörnek és megtorlódnak, hanem a mely védve van a passzát elől maga a sziget által, időnként minden vihar és minden más előjel nélkül, hirtelen óriási hullámzás keletkezik. Ezek a hullámok a híres „roller"-ek; rokonai a szomszédos afrikai partok calemájának. A rollerek tudniillik kifutói és végső hullámai valamely nagy viharnak, a mely St. Helenától nyugotra vagy délre tombolt, még pedig dühösen és sokáig. Maga a vihar nem ér fel St. Helenáig, de az általa felkavart és felkorbácsolt oceán hullámai meg nem fogyott erővel jutnak el a szigetig, a hol a meredek sziklákon megtörve példátlan magasságot érnek el és óriási rombolást végeznek. Jellemzésül csak egyetlen példát említünk. 1849-ben, egy csendes nyári napon — január hatodikán — a mikor tükörsima vizen horgonyoztak Jamestownban a hajók, egyszerre megjelentek a rollerek. Tizennégy hajó horgonyzott a

A SAINTE-HÉLÉNEI SZIRTEK ALATT.

kikötőben és ezek közül egyetlen egy sem menekült meg. Tönkrement valamennyi; a rollerek letépték a hajókat a horgonyaikról, odanyomták a sziklákhoz és szerteszét zúzódott valamennyi.

Azért volt tehát olyan óvatos Captain Thomas a horgonyzó művelettel. Ezen közben eltelt az idő azzal, hogy apró csónakokban egy csomó fekete apróság, néger és mulattgyerek jött a hajó

ST. HELENA. JAMESTOWN.

alá, kínálva egyetlen árúczikküket: fényképeket. A fényképek kizárólagos thémája: Napoleon. Nincs a nagy császárnak St. Helenán töltött életében talán egyetlen mozzanat, a mely nem lenne ezeken a fényképeken megörökítve és a császár talán megfordulna sírjában, ha látná, hogy mi minden „mozzanatot" tukmálnak reá fényképeken, hogy milyen infámisan rosszak ezek a fényképek.

A kikötőben nehány hajót találtunk horgony előtt; csupa vitorlásakat, a melyek Európa és Afrika, vagy Ázsia közötti útjukon friss vízért meg friss élelmiszerekért jönnek a különben is útjokba

eső St. Helenára. Miután alig 40—50 méterre a parttól vetettünk horgonyt, csak nehány evezőcsapásra volt szükségünk, hogy a partra lépjünk. A város talaját alkotó sziklákba vájt lépcsők egyenesen a főtérre vezetnek, Jamestownak egyetlen szabad térségére, a mely térség viszont egyetlen egy utczában folytatódik. Olyan formán jutottak az emberek a középkorban, a bástyákkal meg falakkal és sánczokkal védett városokba, mint mi Jamestownba; előbb átmentünk egy hídon, a mely a sánczárkot hidalja át, aztán bolthajtásos kapu alatt, miközben jobbra és balra tőlünk az erődök ütegei, régi divatú nehéz ágyúk csövei merednek reánk. A parányi négyszögletű főtéren összpontosul a 123 négyzetkilométer kiterjedésű szigetnek egész élete. Tudniillik nemcsak Jamestownak, hanem az egész szigetnek az „intelligentiája“ és fehérje a főtéren lakik. Itt lakik a „governor“ a „castele“-ben; itt van egy kis épületben az egész hivatalnoki kar és itt áll a templom. A mi egyszerű és józan kinézésű református templomaink a középnagyságú vidéki városokban, a négyszögletű piros toronynyal, talán az egész világon nem hasonlítanak úgy más templomokhoz, mint a st. helenaihoz. A főtértől kezdve a sziklák mindinkább összeszorulnak, úgy hogy nem marad köztük több hely, mint a mennyi elég egy szűk utcza számára. S ennyiből áll az egész város. A főtér meg az utcza azonban kifogástalanul tiszta és gondozott. Főképen ott, a hol csak fehérek laknak. Befelé azonban, a hol a sziklába vájt utcza mindinkább elkeskenyül és kezdődik a négerek „negyede“, egyszerre megszűnik az angol uralom, meg a seprő és érvényre jut a néger meg a mulatt eleme: a piszok. A szigetnek mintegy négyezer lakosa között csak nehány száz az európai, a kik kevés kivétellel angolok, ezek is nagyobbára angol állami hivatalnokok. St. Helenát ugyanis, mint „koronagyarmatot“ az angol királyság még a régi jó időkből fennálló rendszerrel kormányozza. A koronagyarmat élén ugyanis a governor áll, a ki elnöke az „Executiv Council“-nak, a „tanácsnak“, a melynek az összetétele a lehető legsajátságosabb. Ez a tanács ugyanis áll a püspökből, a st. helenai garnizon parancsnokából, a ki tüzérőrnagy és két „főrendiházi tagból“, a kiket az

angol korona nevez ki. A garnizon pedig áll mintegy 150 emberből, a kiket azon időtől kezdve, hogy St. Helena angol birtok, a York-and Lancaster gyalogezredből küldenek ide; továbbá mintegy húsz vártüzérből, a kik viszont a skót Highlander-ezredekből valók.

Az összes angol gyarmatok között alig van még egy, a mely némely tekintetekben annyira hasonlítana St. Helenához, mint a Falkland szigetek. Úgy mint emez, St. Helena is rengeteg távolságra esik a nagy világforgalomtól és úgy mint Falklandon, itt is van nehány telivér angol származású, a ki soha életében más földet, mint St. Helenát, nem látott. És ezeken a st. helenai angolokon, legyenek azok férfiak vagy nők, egy vonás sem árulja el, hogy az illető nem Angliából származott ide át, hanem hogy ott született az oceán közepén, egy óriási sziklán, háromezer mértföldnyire az anyaországtól, Old Englandtól.

A néger lakosságon, a mely a legkülönbözőbb fekete törzsekből származik, meglátszik, hogy szoros érintkezésben áll az angolokkal. Jóformán nincs St. Helenán egyetlen néger, a ki iskolát nem végzett és eltekintve a letörölhetetlen néger jellemvonások egynémelyikét, tökéletesen áteurópaisultak. Még az angol nyelvet is úgy beszélik, hogy sem dialektus, vagy néger elferdítés nem vehető észre a beszédjükön. Miután eredetileg úgy kerültek ide, hogy az angolok a rabszolgakereskedést folytató hajókról megszabadított négereket hozták ide, elképzelhető, hogy a fekete törzseknek minő csodálatos keveréke voltak eredetileg. Az angol befolyás azonban lemosott minden megkülönböztető jelleget róluk, s ma a jamestowni négerek talán a legegyöntetűbb fekete családot alkotják olyan földön, a hol fehérek között élnek.

*

Jamestown nevezetességei tizenöt percz alatt lekerültek a programmról. Sokkal nevezetesebb a szigetnek a sorsa, a mely volt, — a mult — és a növényzete, a mely már nincs, valamint világtörténelmi híresség napoleoni emlékei. Növényzetben ugyanis nagyon

szegény St. Helena; és a mi kevés még van belőle, az sem eredeti, nem honos, hanem Angliából és Dél-Afrikából importált idegen növényzet, a mely a soha meg nem szűnő passzát okozta időjáráshoz, meg a tökéletes vulkánikus jellegű talajhoz nagynehezen acclimatizálódott. St. Helena földrajza és története megmutatja, miként mehetett át a sziget flórája ilyen sajátságos átalakuláson. St. Helena ugyanis vulkánikus eredetű. A sziget falai köröskörül rendkívül meredekek, olyannyira, hogy az egész sziget csak egyetlen helyen közelíthető meg, a hol a sziklákban a mély bevágás van, tudniillik a jamestowni kikötőnél. Darwin érdekesen magyarázza meg, hogy miért gondolja, hogy a St. Helenán végig húzódó hegyláncz egy egykori kráternek megmaradt fala. A hegyláncz ugyanis félkörben fut végig a sziget északi felén; a hegyes, csúcsos kiemelkedések meg a köztük levő mély repedések nem egyebek, mint a hegyláncz homorú, vájt oldaláról a sziget szélei felé sugarakban húzódó apróbb hegysorok, a melyeket egykori lávaömléseknek lehet tekinteni. Ez az egész komplexus pedig a megmaradt fala — félgyűrűje — az egykori vulkánnak, a melynek a másik felét, a délkeletit, szétmorzsolta, szétmosta a délkeleti passzát által egy perczig sem nyugvó hullámzás.

Gyönyörű és érdekes volt egykor ennek a talajnak a növényzete, a melyet kipusztítottak az emberek meg a — kecskék. A mikor Dom João de Nova, portugál tengernagy 1502-ben a Kelet-Indiákról hazatérő útján fölfedezte St. Helenát, akkor a sziget tropikusan dús növényzete még leért a meredek partokig. Ez a dús növényzet azonban csak addig maradt meg, a míg St. Helena egy másik híres lakót kapott. Tíz évvel azután ugyanis, hogy Nova felfedezte a szigetet, egy mozgalmas multú portugál nemes telepedett le az akkor még úgyszólván lakatlan szigeten: Fernandez Lopez. Ez a portugál nemes valamely megbizatással volt kiküldve az Indiákra, a hol valami nagy bűnt követhetett el. Az azon időbeli barbár törvénykezésből kifolyólag a portugál nemest büntetésből megcsonkították, a ki ilyen megcsúfított állapotban szégyelvén visszatérni hazájába, St. Helenán telepedett le. Nehány évi itt tartóz-

kodás után, kegyelemből hazabocsáttatott és ekkor hívta fel honfitársai figyelmét a rendkívül érdekes szigetre, a mely „szerencsés“ helyzeténél fogva — a mennyiben tudniillik útba esik az Afrikát megkerülő és Ázsiába vitorlázó hajóknak — pompás kivándorlási hely.* Hogy jöttek-e portugálok és hogy mit csináltak a szigeten, az bizonytalan, de annyi tény, hogy mikor a híres tengerész, Thomas Cavendish a földkörül tett útja alkalmával 1580-ban érintette St. Helenát, itt nehány kőházat, egy templomot és temérdek — kecskét talált. A Lopez által behozott nehány kecske éppen olyan temérdek módon elszaporodott, mint a hogyan elszaporodott Uruguayban annak idején az a nehány szarvasmarha, a melyet az európaiak hoztak oda, vagy a falklandi szigeteken a Mr. Forster juhai. Cavendish szerint a kecskék annyira elszaporodtak, hogy némely nyájak „egy tengeri mértföld hosszúságú kiterjedésben“ rágták a füvet meg a fák leveleit. A szigetnek egy későbbi kormányzója már panaszt emelt a „Kelet-Indiai Társaságnál“, a sziget azon időbeli tulajdonosánál, hogy az erdőket annyira kipusztították a kecskék, hogy örökössé lett a szél meg a szárazság; mit csináljon a kecskékkel? Az „East India Company“ azt válaszolta, hogy csak hagyja békében a kecskéket; „a kecskék fontosabbak, mint az — ébenfa“. Ébenfa alatt a „Melhania melanoxylont“ értették, egy fekete bélű fát, a mely St. Helenának sajátos terméke volt abban az időben; ma már nyoma sincs. A kecskék tehát — jól laktak, de a káposzta elpusztult; azaz 1810-ben jóformán nem volt egy fa a szigeten. Erre már mégis elhatározták, hogy tesznek valamit; a kecskéket kipusztították, az embereket megbüntették és Angliából meg Dél-Afrikából vittek be különböző növényeket, hogy pótolják az egykori dús vegetatiót. A beültetés azonban nehezen ment. Az eső lemosott

* St. Helena az is volt azon időkig, a míg a gőzösök s főképen a Suezi csatorna megnyitása nem tették egészen tönkre. A Suezi csatorna megnyitása után vajmi ritkán jut eszébe valamely hajónak ezen az úton megkerülni Afrikát, hogy annak keleti partjaira vagy Ázsiába jusson. A vitorlások azonban ma is felkeresik St. Helenát, a mennyiben az útjok nagyjában ma is ugyanaz, a mi volt a Vasco da Gama és Cabral idejében.

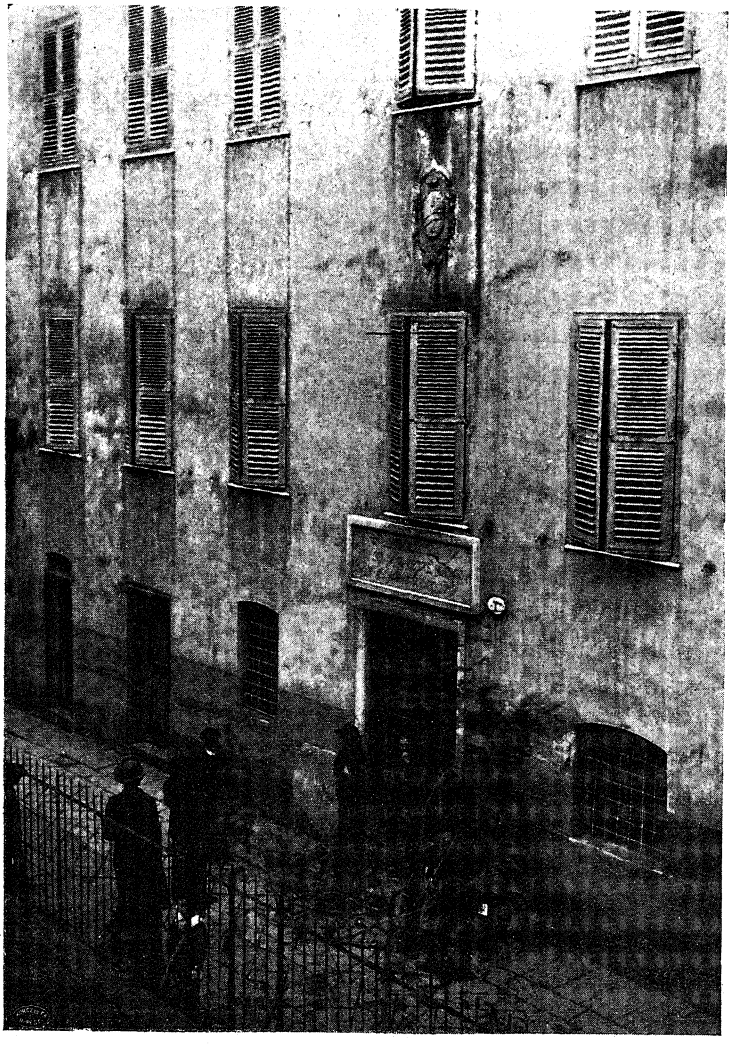
mindent; a sziklák ma is olyan meztelenek, mint a járdakő és csak egyes jól védett helyeken van kevés növény. Az egyik kormányzó, Sir James Elliot, megpróbálta a hasznos növények behozatalát, például: gyümölcsöket, kávét, az új-seelandi kendert, de nagyon kevés eredménynyel. Ma úgy áll a dolog, hogy a passzáttól védett völgyek oldalait, a melyekről az eső nem mosta le végképen a humust, egy húsos kúszónövényfaj és csodálatos kaktuszok borítják. A dombok oldalain apró termetű fák nőnek, a melyeknek rövid sudara csak addig egyenes, a míg valami védő fal áll előtte. Mihelyt ezen túl merészkedik a fa nőni, mindjárt megdűl. Az örökös szél, még pedig a mindig ugyanegy irányból jövő szél úgy megdönti a fákat, hogy olyanok, mintha éppen feldűlni akarnának. Kellemes tarkaságot kölcsönöz ennek az egyhangú, szegényes növényzetnek a Dél-Afrikából átültetett Pelargonium, a „muskátli" lángvörös óriás virága, a melyet a már csaknem egészen kipusztított fehér virágú Pelargonium helyébe hoztak. Pedig kár azért az érdekes virágért, a mely tudvalevőleg föld és víz nélkül hónapokig elél.*

*

St. Helenának a „great attraction"-ja természetesen Napoleon egykori lakóháza és sírhelye, a melyeket meglátogatni magától értetődő kötelessége mindenkinek, a ki a szigetet érinti. A legrövidebb út, a mely ezen történelmi nevezetességű helyekhez vezet, egyenes úton nem több, mint 10—12 kilométer. De miután egy egész nap állott szabad rendelkezésünkre, úgy terveztük a kirándulást, — a melyben a Mississipi utasai talán kivétel nélkül mind résztvettek — hogy Jamestownból kiindulva, nyugoti irányban keresztül vágtunk a sziget belsejébe és a visszatérő úton jutottunk a sziget délkeleti csúcsán fekvő sírhelyhez és lakóházhoz.

* Egy tengerésztiszt ismerősöm egy alkalommal Ausztráliából hozott magával Polába egy ilyen darabka Pelargoniumot, egy kis ágat. Az ág gombostűvel volt odatűzve kabinjának a falára és ez a darabka növény — föld, víz és napsugár nélkül — tíz hónapon keresztül maradt életben, miközben folyton friss levelek nőttek rajta.

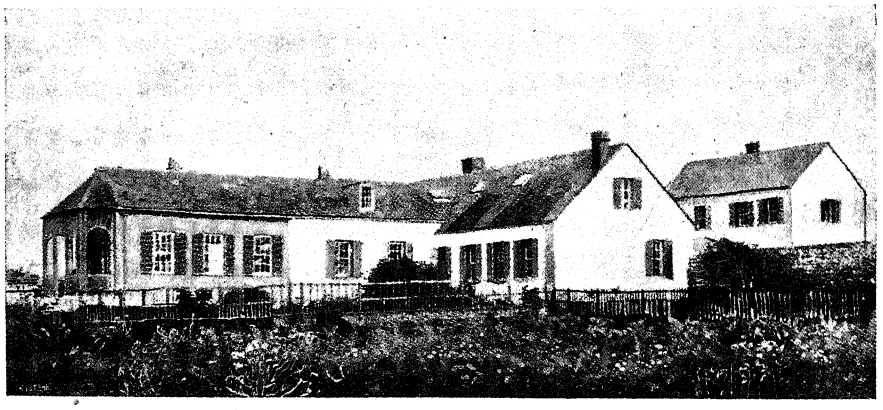
A könnyű kis kocsiba fogott apró lovak vágtatva indultak el a kikötő sziklalépcsői mellől és kivéve a meredeken felszálló kacskaringós kaptatókat a serpentinen felfelé, ebben a galopp tempóban haladtak az egész körutazás alatt.

A HOL NAPOLEON SZÜLETETT CORSICÁN.

Ladderhillforst volt az első állomás, illetőleg csak pihenő, mert a kocsisok, a kik nyeregből hajtják a lovakat, nem is etettek. Mint egy skatulya játék, úgy mutat ebből a magasságból az alattunk elterülő keskeny völgybe szorult Jamestown, különben is apró házaival és

hegyes tornyával. Ellenben annál impozánsabb az öböl, a sziget, meg a körülötte elterülő oceán látképe. Ladderhillforst különben a legnagyobb erődje a szigetnek, a kaszárnyájában pedig, a mely olyan tiszta és rendezett, mintha „skatulyából húzták volna ki", állomásozik a st. helenai garnison nagyobbik része. A garnison katonái természetesen nem a fiakkerek kényelmes, de költséges útján közlekednek a várossal, hanem a sokkal rövidebb, sokkal olcsóbb, de rendkívül fárasztó úton, tudniillik a lépcsőkön. Mintegy

A HOL NAPOLEON MEGHALT LONGWOODBAN.

700 lépcsőfok vezet Jamestownból ebbe az erődbe, a mely kétszáz méter magasságban fekszik a város fölött.

Ugyancsak erőd volt a második pihenőhely, a mely magasabban fekszik, mint Ladderhillforst. Ez a része a legkultiváltabb helye a szigetnek; a garnisonbeli tisztek családjai ugyanis itt laknak és az elegáns külsejű csinos kis villákat apró kis parkok veszik körül. Csak itt lehetett megítélni, hogy gondozás mellett mégis produkálhatna valamit St. Helena. A szigetnek más pontjain is találtunk szép villákra és a házakat körülvevő parkokra, persze mindenütt apró fákkal, de valamennyi között első helyen állott a st. helenai püspök residentiája. A püspöki lakás egész környezete mutatta, hogy: püspöknek lenni — jó; még akkor is, ha az ember nem éppen egri püspök. A püspöki lakástól már csak rövid ideig tartott az út felfelé; megérkeztünk a Diana Peack keleti oldalára és előttünk

áll Longwood, a hol egykoron hat esztendőt élt Napoleon fogságban.*

Az eddigi, aránylag még kedves környezet után a longwoodi kopár sziklák, a melyeken csípősen és hidegen fütyül a perczre meg nem szűnő délkeleti szél és a hol csak itt-ott áll egy-egy a széltől megdöntött törzsű nyomorúságos fa, valamint az a nehány barátságtalan külsejű épület, a melyek egyikében Napoleon élt: mindez csaknem megdöbbentően rideg benyomást kelt. Ez az épület kimagaslik valamennyi közül és mert a hegy különben is 600 méter

* A történelmi emlékek felfrissítése czéljából röviden megemlítjük azon eseményeket (I. Silvestre, „De Waterloo à Sainte Héléne“ című műve nyomán), a melyek folytán Napoleon angol fogságba jutott és hogy miképen került a „Bellerophon“-ra.

Az 1815-ik évi június hó 8-án este 9-kor hagyta el Napoleon a waterlooi csatateret, legyőzetve, megveretve abban a csatában, a melyet az angol Wellington és a porosz Blücher ellen vivott. Párisba érve, a kényszerítő okok nyomása alatt lemondott a trónról fia javára, ő maga pedig elhatározta, hogy Amerikába fog átvitorlázni. Fel is kérte a haditengerészeti minisztert, hogy bocsásson rendelkezésére két hajót, hogy Rochefort kikötőjét, a hová hosszas tépelődés, ingadozás és tétovázás után jutott, elhagyhassa. Eredetileg ugyan Franciaországban, Malmaisonban akart letelepedni, de félvén a szövetségesek intrikáitól, mégis az amerikai kivándorlásra határozta el magát. A tengerészeti miniszter rendelkezésére bocsátott két hajót, a Saalet és a Medusát; Napoleon a Saalera szállott. A hajó azonban az uralkodó szélcsend miatt három napig vesztegelt Rochefort kikötőjében, a mely idő alatt a kikötő előtt folyton szaporodott az angol hadihajók száma, a melyek a kikötő kijáratát őrizték. A Saale indulása előtt Napoleon átüzent a Bellerophonra, az angol flotta parancsnokához, hogy mit akar az angol flotta, miért zárja el Rochefort kikötőjét? A flotta parancsnoka kitérő választ adott és úgy tett, mintha tudomása sem lenne azon eseményekről, a melyek a waterlooi csata után történtek, holott már megkapta a parancsot, hogy a két franczia fregattot, a Saalet és a Medusát tartsa szemmel, esetleg mind a két hajót fogja el. Kifejezte azonban Napoleon követeinek, Rovigo herczegének és Las Casesnak, hogy alig hiszi, hogy Napoleont áteresszék Amerikába; ajánlja a császárnak, hogy menjen inkább Angliába, a hol az angolok vendégszeretete védeni fogja. Ő — a tengernagy — szívesen áll rendelkezésére és átvitorlázik vele Angliába. Napoleon nem fogadta el az ajánlatot, a Saalen maradt és kiadta a rendeletet, hogy a hajó induljon. Ekkor a Saale parancsnoka kijelentette, hogy nem indulhat, mert parancsot kapott a kormánytól, hogy a Saaleval csak azon esetben induljon útra, ha a két hajó nincs veszélyeztetve; már pedig a kikötőt elzáró angol flotta feltétlenül nagy veszély a Saalera és a Medusára; ő tehát marad. Napoleon elhagyta a hajót és a partra ment. (Ez ugyanazon a napon történt, a melyen a szövetségesek egyesült csapatai bevonultak Párisba és XVIII. Lajos ismét elfoglalta a trónt.) A parton tengerésztisztek, Napoleon százezer rajongóinak

magasan fekszik a tenger színe fölött, folytonosan ki van téve a szigeten végig seprő szeleknek. Mintegy három órát töltöttünk ezen a dombtetőn, de egy pillanatra sem szüntünk meg fogni a — kalapunkat, nehogy a szél lefujja a fejünkről. Hát még hat évet tölteni itt, hat évet fogságban; hat évet ketreczben tölteni olyan embernek, a kinek szűk volt — Európa!

Még közel sem jártunk a „szent helyekhez", a midőn a kikötőbe való megérkezésünk alkalmával tapasztalt rohamot másodszor kellett kiállanunk. Egy sereg gyerek, asszony, nyomorék, támadott reánk,

nehány bátor vitéze, azt az ajánlatot tették a császárnak, hogy éjjel csónakokon átszöktetik az angol flotta vonalán, egy készen álló hajóra viszik, a melylyel átvitorlázhat Amerikába. Napoleon el is fogadta az ajánlatot, de a kitűzött órában nem jelent meg, a mi által a szökési terv meghiusult. (Egy ilyen szökési alkalmat már egy ízben elmulasztott Napoleon, a midőn ugyanis egy Besson nevű hajótulajdonos felajánlotta neki a „Madelaine" hajót, a melyen Amerikába szökhetik. Napoleon akkor is lemaradt a hajóról, mert még mindig — várt. Azt várta ugyanis, hogy mégis visszahívják, még egyszer a csapatok élére állítják és hogy — győzni fog.)

Másnap Napoleon a Bellerophonra ment és kijelentette a parancsnoknak, hogy Anglia védelmébe ajánlja magát. Július 16-án indult el a Bellerophon Anglia felé és nehány nappal később megérkezett Plymouth kikötőjében. Itt Bunbury, az angol kormány küldöttje jött a hajóra, jelenteni Napoleonnak, hogy az angol kormány, tekintettel Anglia és a szövetséges államok nyugalmára és békéjére, szükségesnek tartja Napoleont ártalmatlanná tenni, a miért is „General Bonaparte"-t személyes szabadságában korlátozni fogja. Mint fogolynak, tartózkodási helyül — St. Helena szigetét jelölték ki. A „Generalis"-nak jogában áll kiséretéből három tagot kiválasztani — a Rovigoi herczeg és Lallemand kivételével — a kik az udvari orvosával együtt elkisérhetik, azon feltétellel, hogy St. Helena szigetét többé szintén nem hagyhatják el.

Hiába tiltakozott Napoleon; hasztalan hivatkozott Anglia meghivására, a vendégjog szentségére — sőt állítólag öngyilkossági kisérletet is tett — a Bellerophon augusztus negyedikén útra indult. Nehány nappal később Start Pointban a „Northumberland" csatlakozott a Bellerophonhoz, abból a czélból, hogy Napoleont ezen a hajón szállítják száműzetési helyére. A csere azonban elmaradt és Napoleonnak választania kellett a — barátaiban és önfeláldozó rajongóiban. A császár Bertrandot, Montholont, Gourgoudot és Las Casest választotta. Ezeken kívül vele maradt Montholon és Bertrand családja, meg hű orvosa, az irlandi O'Méara. 1815-ben október 15-én érkezett meg a hajó St. Helena szigetére, Jamestownba, hat heti folytonos vitorlázás után.

Hat esztendőt töltött Napoleon St. Helenán, a midőn 1821-ben hosszantartó betegség után meghalt. A hamvait 1840-ben hozták haza Párisba, a hol az invalidusok templomában helyezték el, saját kivánsága szerint: „a Seine partján, azon nemzet közelében, a melyet annyira szeretett".

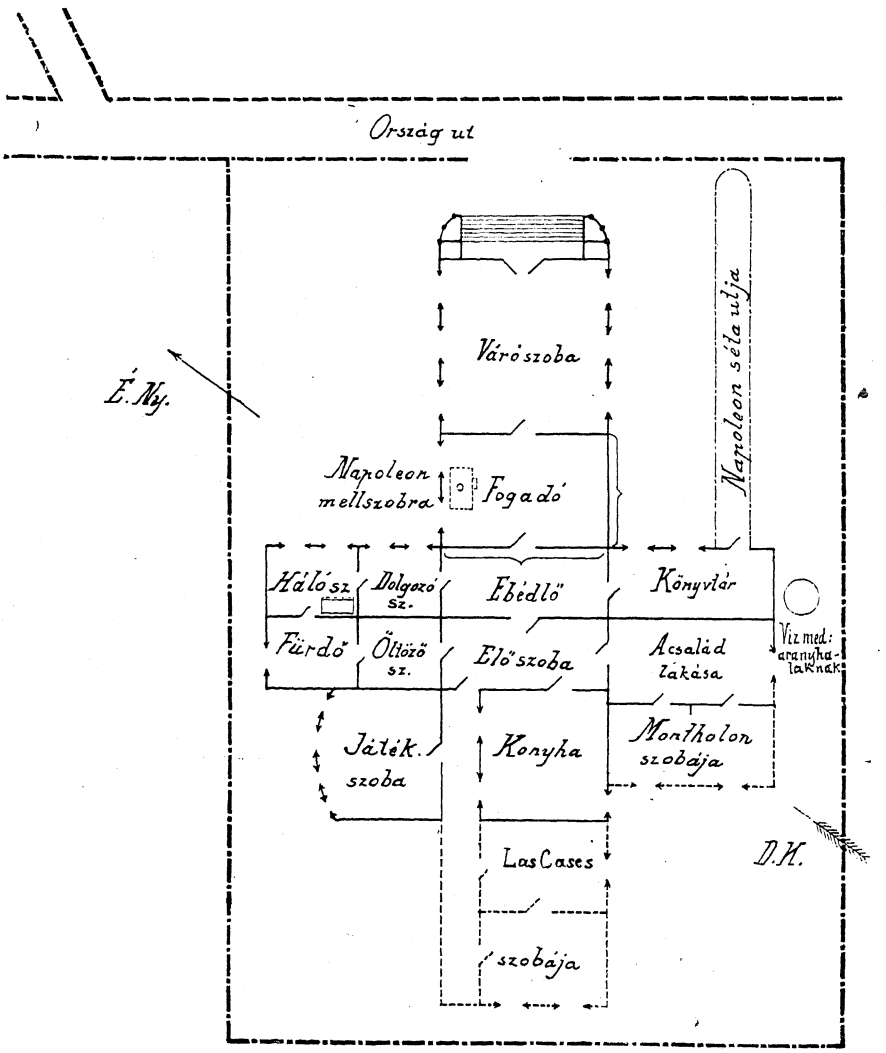
a kik kiabálva és tolakodva erőszakolták reánk a Napoleon-ereklyéket és fényképeket. Áthaladva egy kies kerten, a melyben kalarábé, káposzta és más vetemények voltak a kimagasló kerti díszek, egy fekete ruhás nő — egy franczia altisztnek a felesége — lépett elénk, s affektáltan szelíd előkelő hangon ajánlkozott útmutatónak a „szent helyen“. Az asszony meghatottságán megérzett a nagy

A KORMÁNYZÓ FOGADÓSZOBÁJA ST. HELENÁN.

császár emléke iránti kegyelet, s a borravaló reménye. Az előszobából bejutottunk az ebédlőbe, innen a fogadóterembe és ebből a szalonba. Valamennyi szoba alacsony és barátságtalan; a kis ablakokon, a melyeket félig elfödnek a függönyök meg a „zsalugaterek“, alig jön be egy kevés napsugár. Bútor nincs egy szobában sem, de valamennyinek megvan a régi kárpitja. A régiek, az „igaziak“, ugyan már régen lekoptak és elpusztultak, de a mintájukat híven utánozták és ugyanazon tapétákat bámulhatják a turisták nehány

shilling borravalóért, a melyekhez egykoron a Napoleon kétségbeesett sóhajai tapadtak Legnagyobb az a szoba, a melyben a császár lelkét kilehelte. A mikor már ágyban fekvő beteg volt, az ágya a mellette

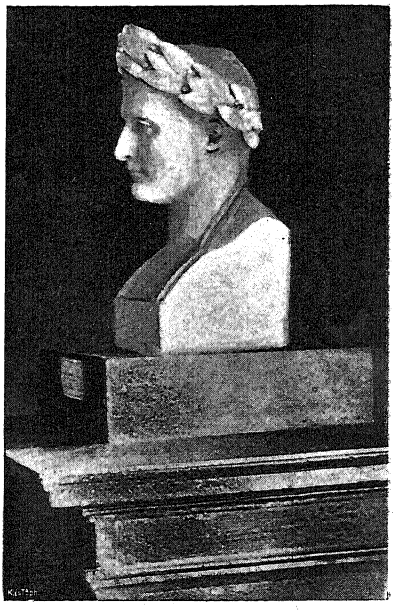

NAPOLEON LAKÓHÁZÁNAK TERVRAJZA (LONGWOOD-ON).

levő kisebb szobában feküdt. Ez azonban sötét és dohos volt, a császár elkivánkozott belőle. A „kastély“ parancsnoka és Napoleon hóhérja: Sir Hudson Lowe nagy kegyesen megengedte, hogy a császárt az egyablakos sötét és dohos szobából átfektessék a szomszéd kétablakos szobába. Nehány nappal később a császár meghalt. Ott,

a hol egykoron a halálos ágya állott, fekete oszlopon a császár márvány mellszobra van, a melyet a halottról felvett gipsz-modell után készített Chaudet franczia szobrász.

Napoleon St. Helenán töltött éveinek jóformán minden napjáról vannak feljegyzéseink. Az irlandi orvosa, O'Méara, az udvarmestere, Las Cases, továbbá Marquis de la Causad, meg nehányan, a kik együtt töltötték éveiket a nagy számüzöttel, mint például Lord Roseberry is, jegyzetekben meg naplókban megörökítették Napoleonnak majdnem minden napját. Mindezen feljegyzések, melyek azon oknál fogva, hogy egymástól egészen eltérő szempontokból és különböző érzésekkel jegyeztettek fel, minden kétséget kizáró bizonyossággal tanusítják, hogy az a bánásmód, a melyben a bukott császárt az őrizetével megbízott emberek részesítették, embertelen, szívtelen, sőt gyalázatos volt. A sziget azon időbeli kormányzója és körülbelül „világhirhedtté" lett parancsnoka: Sir Hudson Lowe, a holt oroszlán, meg a szamár történetét ismételte meg a szegény foglyon, naponként és a napnak minden órájában. A nyugtalan vérű császárnak ez a rabszolga-tartókra emlékeztető ember eleinte még azt sem engedte meg, hogy künn a szabadban sétálgasson. Később, mikor a császár környezete rimánkodott s fenyegetve követelődzött, nagy nehezen megengedte, hogy két magas deszkakerítés között járkálhasson. A császár különben is fázékony volt, a longwoodi tetőn pedig, a hol — mint láttuk — a nedves és gyakran nagyon hűvös passzát egy perczre nem szünetelt, a császár heteken át didergett a hidegtől és a nedvességtől. Hiába kérte, hogy fűtsék be a szobáját, hasztalan könyörgött — Napoleon könyörgött! — egy

NAPOLEON MELLSZOBRA A LONGWOODI HÁZBAN.

pokróczért: Sir Hudson Lowe nem adott semmit. „O szigorúan alkalmazkodik az előíráshoz; azon túl nem mehet sem egy hasáb fával, sem egy pokróczczal, a melyet különben is csak úgy adhatna, ha valamelyik őrtől venné el; ilyen „embertelenséget" pedig ő nem kövel el." Így védekezett a kormányzó. Napoleonnak, annak az embernek, a ki úgy döntögette le a királyokat a trónokról, mint egy mészároslegény a kuglibábokat, a kinek tekintetétől reszketett egy ország: ennek az embernek rimánkodnia kellett egy kis meleg boullionért, vagy hogy főzzék jobb olajjal az ebédjét. A mikor a „Havanna" angol fregatt parancsnoka, Hamilton, Európába való visszatérése előtt jelentkezett Napoleonnál, megkérdezni, hogy: van-e valami kívánsága Európához, Napoleon a következőket válaszolta: „Tudni akarja, hogy én mit kívánok? Megmondom: szabadságomat, vagy a vérpadot. Ezt a válaszomat vigye el az ön regensének. A fiam felől nem kérek többé értesítéseket, miután önök olyan irgalmatlanok voltak, hogy az eddigi kérésemet tekintetbe sem vették. Én nem voltam az önök foglya, hiszen a vendégszeretetükhöz folyamodtam. A vadak emberségesebben bántak volna el velem, Napoleonnal, mint a hogyan önök tették. Az önök miniszterei az én személyemben aljasan meggyalázták a vendégjogot és szégyent hoztak az angol nemzetre most és mindenkorra".

Képzelhető, mit szenvedhetett a Hudson Lowe keze alatt ez az emberóriás, ha ilyen keserűen tudott kifakadni a vele szemben tanusított bánásmód miatt. A mikor Napoleon szenvedései és megaláztatása mindjárt a szigeten való internálása után megkezdődtek, Montholon gróf egy terjedelmes iratban panaszt tett St. Helena akkori kormányzójánál, a melyet a következő mondattal fejezett be: „Mindazok, a kik Napoleontól a jelenlegi helyzetében elfordulnak, lealacsonyítják önmagukat és azt a nemzetet, a melyet képviselnek". Mind e panaszok azonban eredménytelenek voltak; Napoleon életét, a napnak minden óráját elkeserítették a vele szemben alkalmazott eljárással. Eltiltották a friss levegőtől, megtiltották, hogy szóba álljon az őrizetére kiküldött őrszemekkel; éheztették a szó szoros értelmében, a mennyiben nemcsak hogy hitvány minőségű ételeket adtak

neki, hanem még ezeket is kis mennyiségben. Feltörték magánleveleit és éjjelenként beléptek a szobájába, megnézni, hogy meg van-e még, hogy nem szökött-e még el. Hogy mennyire féltek az őrizői, meg az angol kormány, Napoleon szökésétől, mutatja a következő berendezésük (mintha a földközi-tengeri Elba szigete és St. Helena között semmi különbség sem lett volna). A sziget különböző pontjain őrházak voltak felállítva és valamennyi őrház jelzőkészülékkel ellátva, hogy azonnal hírül adják a központnak, Longwoodnak, ha a szökevény császár esetleg azon őrház környékén tartózkodnék. Azoknak a jelzőkészülékeknek a rúdjai még ma is meg vannak St. Helena erődjein vagy félreeső őrházain.*

Sőt az Atlanti-oceánnak két magányos parányi szigetén, Ascensionon és Tristao da Cunhan, a melyek úgy St. Helenától, mint egymástól is rengeteg távolságra esnek, kis helyőrségeket állítottak fel, azon esetre, hátha a szökevény császárt vivő hajó odavetődnék. Ascension és Tristão da Cunha mintegy 1500 mértföldre esnek St. Helenától északra és délre, mind a kettő parányi kis szikladarab a végtelen oceán közepén. Tristão da Cunha körülbelül a fele úton fekszik Dél-Afrika és Dél-Amerika között, összesen mintegy 110 négyzetkilométer a területe, s talán 50 ember lakik rajta. Ez az ötven ember ivadéka annak a garnisonnak, a melyet egykoron a st. helenai fogoly őrizetére küldtek ide a világ végére. Már ebből a tényből is elképzelhető, egyrészt, hogy minő rettegett ember lehetett Napoleon, másrészt, hogy miképen őrizték a lánczra került oroszlánt. A Las Cases által megjósolt jövő, tudniillik hogy „Napoleon utolsó nehány éve nem lesz egyéb, mint hosszú haláltusa", beteljesedett. Az utolsó éveket Napoleon a szobában töltötte, sokat betegeskedve, sok szenvedés között. A halála tényleg megváltás volt.

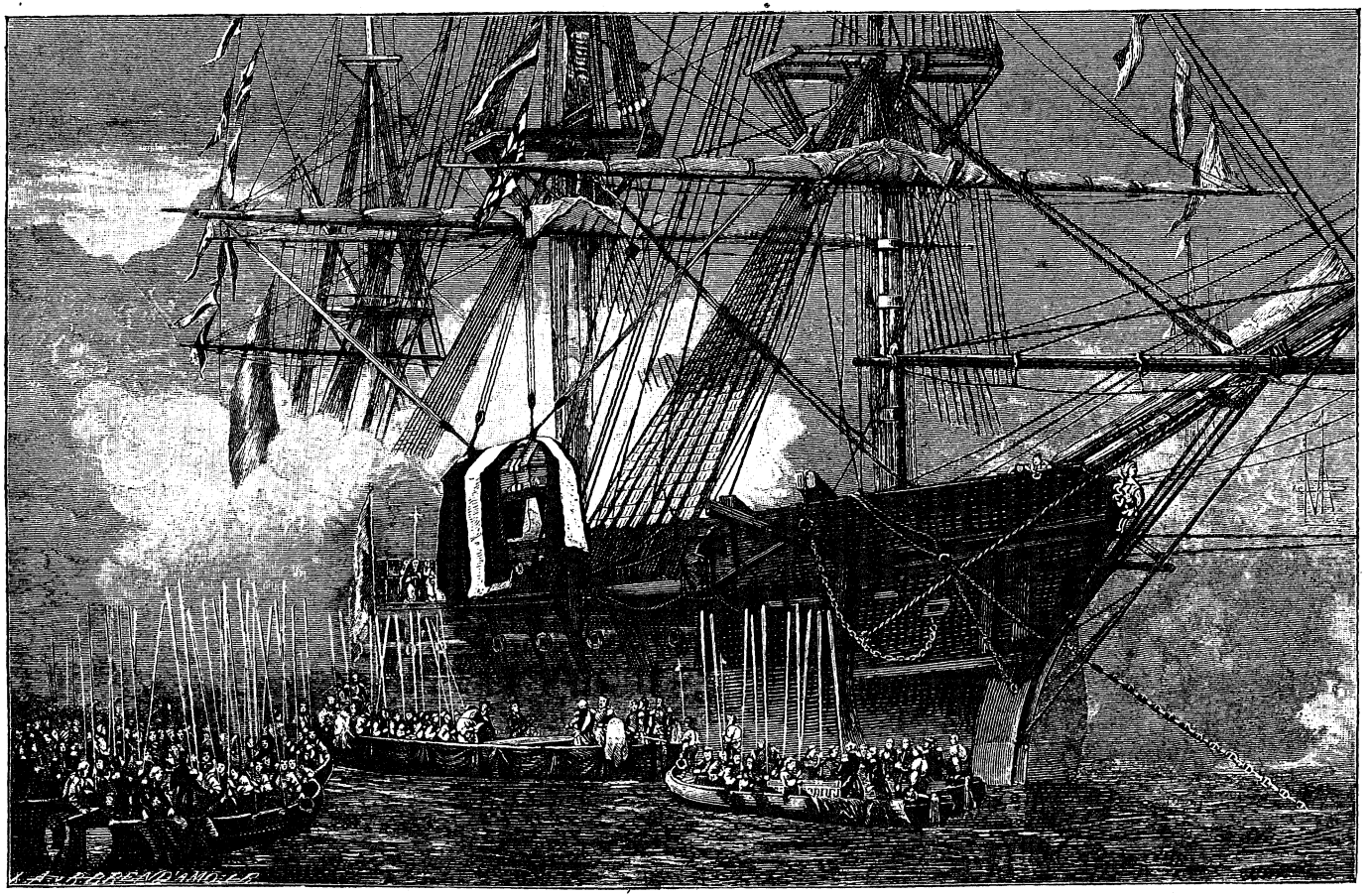
Az angol közvélemény már akkor a legszigorúbban megrótta azokat, a kik Napoleon szenvedéseinek közvetlen előidézői voltak,

* Ismerve a czélt, a melyre szolgáltak, olyan benyomást tesznek az emberre ezek a magányos dombokon, lakatlan helyeken égnek meredő meztelen gerendák, mint lehettek annak idején az — akasztófák, a melyekről levették a holttestet.

s egy darabig nem tudtak kormányzót találni a szigetre, mert a kijelöltek szégyelték az elődöt, Sir Hudson Lowet.

Mintegy félórányira Longwood-Housetol Napoleon egykori lakóházától, van Napoleon egykori sírja. A longwoodi úttól meredek serpentinek vezetnek a „Vallée de tombeau"-hoz. Egy táblán, a mely még a második császárság korából származik, az angol területű St. Helenán sajátságosan hangzó felirat áll: „Empire français Territoire Longwood". Két hegyszakadék összeérésénél parányi sík területen szomorúfüzek és ciprusok között síma kőlap fekszik, a melylyel 1821-ben május 8-án Napoleon sírját befödték. A kopár környezetben feltűnő szépeknek tűnnek fel a virágok a sír körül, a mi valószínűleg annak a kis csermelynek tulajdonítható, a mely a sír közelében fakad. Ezt a kis patakot Napoleon fedezte fel, a minthogy az a kis völgy is ritkán megengedett sétáinak kedvencz végpontja volt. Abban az időben, a mikor még a császár hamvai tényleg itt feküdtek — 1840-ig — a sír őrizetével egy angol tiszt vezetése alatt álló kis őrséget bíztak meg. Most csak egy franczia altiszt gondoskodik a sírhely karbantartásáról.* Magától értetődik, hogy a franczia invalidus az angol szigeten töltött évek alatt megtanulta, hogy „business is business". Tudniillik egész halmaz ereklyét meg fényképet tart készenlétben a turisták meg a „Grand nation"-nak idetévedő fiai számára. Megmagyarázta, hogy a sírhely körül felaggatott táblákat a St. Helenát meglátogató franczia hadihajók személyzete hagyta itt emlékül. Megmutatta az egyes történelmi nevezetességű helyeket; itt lakott például Bertrand, itt Las Cases, itt Gorgaud és Montholon. Itt meg itt táboroztak az angol ezred szakaszai, a melyek naponként fölvonultak Jamestownból Longwoodra, de nem „Wachparadra", hanem valóságos profoszoknak. És ugyanezen völgyben lakott az orosz meg az osztrák kiküldött (comissárius), a kik azzal voltak megbízva, hogy konstatálják az európai fontosságú fogoly jelenlétét a szigeten.

* Napoleon hamvainak hazahozatala után ugyanis a franczia kormány megvette Longwood House és a sírhely környékét és örök időkre a nagy császár örököseinek adományozta. A karbantartásáról meg az őrizetéről azonban a kormány gondoskodik.

NAPOLEON KOPORSÓJÁT BEHAJÓZZÁK A „LA BELLE POULE“ FRANCZIA FREGATTRA 1840. OKT. 15-ÉN.

Eugen Jabey festménye után (Versailles.)

Három shillingért személyenként ennyi történelmi nevezetességet egy félóra alatt — elég szép szolgálat egy franczia invalidus őrmestertől.*

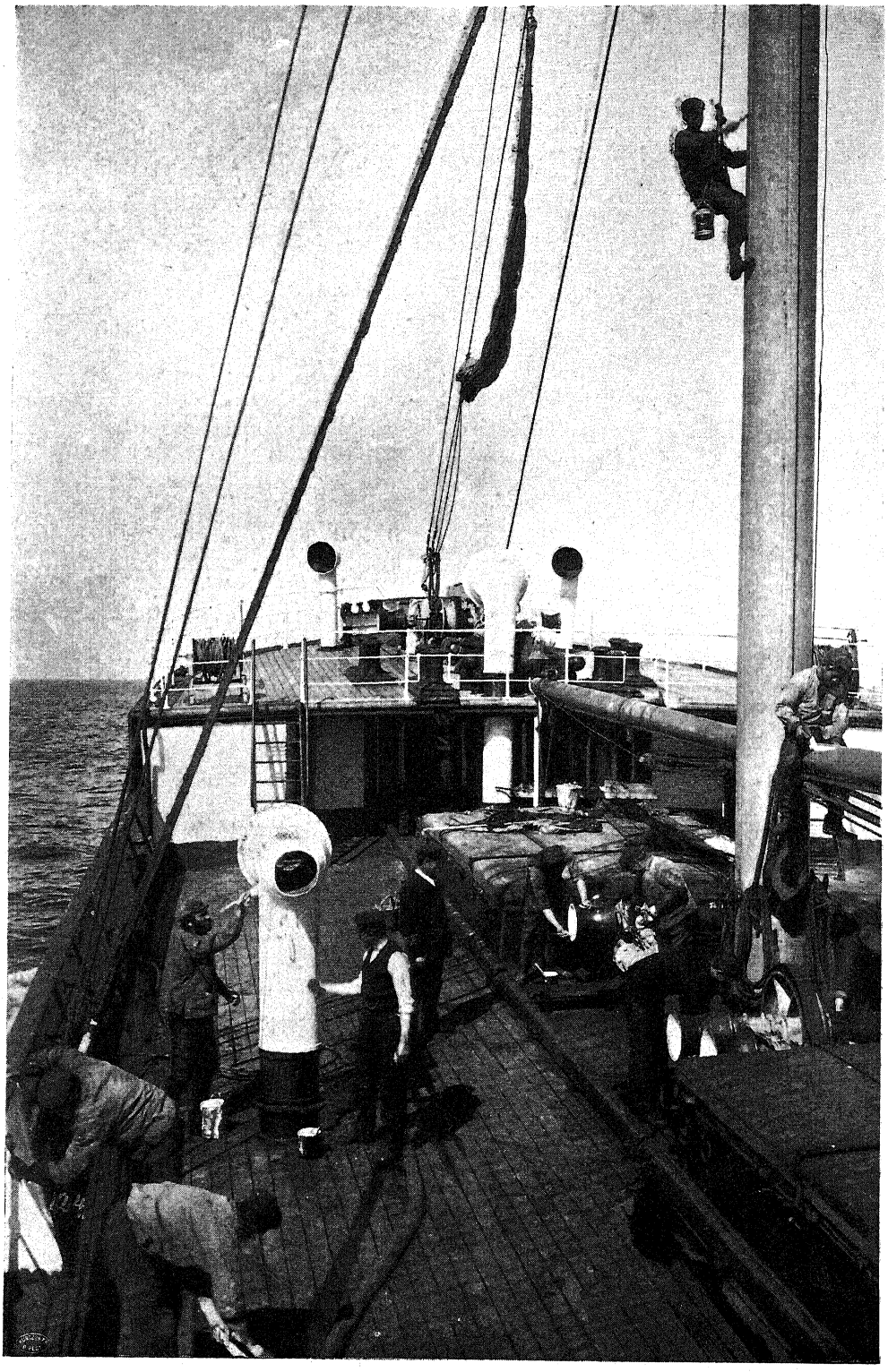
* A természet maga is — úgy látszik — fogháznak praedestinálta St. Helenát. Csak emlékezzünk vissza az ezen század első éveiben lefolyt angol-boer háborúra, a mikor Anglia Ázsiának és Afrikának különböző pontjaira internálta a boer hadifoglyokat. St. Helenára mintegy 6 ezer boer foglyot hoztak, köztük Cronje, Schiel és Wolmaran tábornokokat. Később nehány zulufőnököt is internáltak az angolok St. Helenára, a kiknek tartózkodási helyül Napoleon első ízben lakott épületét, „The Briars"-t jelölték ki. A mint mondják, ezek az „állami foglyok" sokkal kevésbbé tragikusan fogták fel a fogságot, mint nagy elődjük; az étvágyuk pompás volt, az őrizet nem volt terhükre és a honvágy sem bántotta őket túlságosan. S ha a fekete fenségek itt-ott kaptak egy kis kimenőt, nagy előszeretettel látogattak el a jamestowni néger utczába, a hol szívesen forgolódtak a st. helenai néger „fehér személyek" körül.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

ST. HELENÁTÓL CAPETOWNIG.

A nyugot-afrikai partokhoz való közeledésünk alkalmával eddig a már többször említett három egymás fölött vízszintesen fekvő homályos vonalon kívül csak akkor vettük ki más tárgyak körvonalait, a mikor az illető kikötő közvetlen közelébe jutottunk, négy-öt mértföldnyire a parttól. Capetownhoz közeledve azonban egészen más képet nyújtott — Afrika. Még mintegy 60 mértföldre lehettünk a kikötő bejáratától, a midőn a Tábla-hegy ormának körvonalait már homályosan kivehettük. Hogy az aránylag nem magas hegy, a mely csak valamivel több ezer méternél, már ebből a nagy távolságból kivehető, az nem a hegy magasságának tulajdonítható, hanem a tiszta és átlátszó levegőnek, a mely Dél-Afrika csúcsa fölött elterül. Olyan kristálytiszta volt a levegő, hogy emlékeztetett a dél-amerikai nyugoti partokon a Cordillerák fölött lebegő tiszta légkörre. A partokból persze még semmit sem láttunk; a Tábla-hegy csúcsa úgy emelkedett ki a vízből, mint magányos sziklabércz az oceán közepén. Egy órával később a hegyorom mellett feltűnt egy másik pont: a Tábla-hegynél valamivel alacsonyabb Devils-Peak (Ördögcsúcs). A két hegyoromnak egymáshoz való viszonya — fekvése — olyan jellemzetes, hogy az Atlanti-oceán felől jövő hajóknak minden más nautikus megfigyelések nélkül is kitűnő tájékozódást nyújtanak a kikötő bejáratának megtalálásához. A két hegynek ugyanis olyan markáns, olyan szembetűnő az alakja, egymáshoz való helyzetük pedig tájékozódási szempontból olyan kedvező, hogy tévedés, vagy félreértés ki van zárva.

Félóráról-félórára közeledve, más és más részletek emelkednek ki az oceánból. Húsz mértföldnyi távolságból látjuk a Lions-Headet (Oroszlánfő), a Sandy-Patch-et és ezzel egyidejűleg tűnik fel a

„NAGYTAKARÍTÁS“ A HAJÓN.

LIONS HEAD. (OROSZLÁNFŐ.)

Capetownnal szemben fekvő apró Robb-sziget világítótornya. És azután egyszerre megelevenedik az oceán: beérkeztünk abba a vonalba, a melyben a Capetown felé tartó, vagy az onnan indult hajók a part mentén haladnak. Az északról jövő hajók, meg az Indiai-oceánról jövők a Cap-Agulhas és a Jóreménység-fok megkerülése után ismét északnak tartva, egyesülnek a nagyszámú apróbb vitorlás és gőz alatt járó hajókkal, a melyek a „helyi közlekedést", tudniillik a szomszéd kikötőkkel való érintkezést tartják fenn. Apró vitorlások, nagy hasas csónakok és hosszú karcsú canoék, a melyeken a halászok néha 15—20 mértföldre is kimerészkednek a nyilt tengerre, tuczatjával lepik el a vizet. A mikor nagyobb hajó — például a Mississipi — halad el a közelükben, éppen úgy félben hagyják a munkát és úgy nézik a mellettük elrohanó hatalmas viziszörnyet, mint a szárazföldön a mezei munkások a száguldva elrobogó gyorsvonatot.

Mi, a Mississipi nehány utasa, a hajóhídon gyülekeztünk. Captain Thomason, a parancsnokon — hónapok óta a mi kedves és végtelenül rokonszenves házigazdánkon — példás nyugalma és megerőltetésbe nem kerülő fegyelmezettsége mellett, a melynek hosszú és eseménydús utazásunk alatt oly sokszor adta bizonyságát, ezúttal mégis meglátszott, hogy ünnepies komolyságú mozzanat előtt áll: tudniillik a mozgalmas, élénk és elsőrendű jelentőségű kikötőbe való befutás. Tévedés lenne azt hinni, hogy a hajók kapitányának mindegy az, hogy hova futnak be a hajóikkal, a kikötő bejáratának veszélyességétől, vagy nautikus nehézségeitől egészen eltekintve. A kikötő nagysága és jelentősége, annak mozgalmassága, kereskedelmi forgalma, stb., mind igen fontos tényezők a kajókapitányoknak. Így például a Mississipinek New-Orleanstól Sydneyig terjedő útján Capetown volt a legfontosabb kikötője. És azonkívül, hogy Captain Thomas már napokkal azelőtt, hogy Capetown elé értünk, nagyjában rendbe hozatta a hajóját kívül és belül, rendeztetett a rakományban és csinosíttatott a külsején, ma reggel a szebbik zubbonyában, s egészen új sapkában jelent meg a hajóhídon. (Az eddig érintett kikötők közül egy sem részesült ebben a megtiszteltetésben.)

Az indokolt és észrevehető kisfokú izgalom mellett, Thomas kapitány a régi kedves és szeretetreméltó gentleman maradt. Mi, körülötte állók, tekintettel arra a körülményre, hogy nehány óra mulva örökre elhagyjuk a Mississipit és hogy talán soha többé még a hírét sem halljuk egymásnak, holott hetek óta a legszebb egyetértésben éltünk a parányi szűk területen, szintén szokatlanul ünnepiesen és várakozásteljes hangulatban éreztük magunkat. A kapitány apróra elmagyarázott minden felbukkanó tárgyat, a mely előrehaladásunk alatt a kék vízből felmerült. Ismert minden hajót, a melylyel találkoztunk, vagy a mely előttünk elhaladt. Tudta valamennyinek járását, útiprogrammját; honnan jön, hova megy, mit viszen, melyik társaságé, ki volt a mult járatán a kapitánya. Ismerte Capetownak minden házszögletét, minden dombját. Ez a Lions-Rump, ez a Sandy-Patch, ez a Green-Point, a Moullié-Point; az a fegyházszerű épület a veres tetővel a Sommerset Hospital; az az otromba csonka torony a Fort Knike; az a zöld kupola, a mely kolosszális gombához hasonlít, az a csillagászati épület. Annak a tövéből indul a vasút Mowbray-on és Rondebosh-on át Simonstownba, a hova okvetlen ránduljunk át, mert a milyen — ananász bowle a Mrss. Atkins Hoteljében kapható, olyan nincs egész Afrikában; olyat csak New-Orleansban iszik az ember, a Bowndy Streeten, meg Sydneyben a Walpolo Creeken.

Captain Thomas addig magyarázott, a míg egyszerre csak benn voltunk Capetownban.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

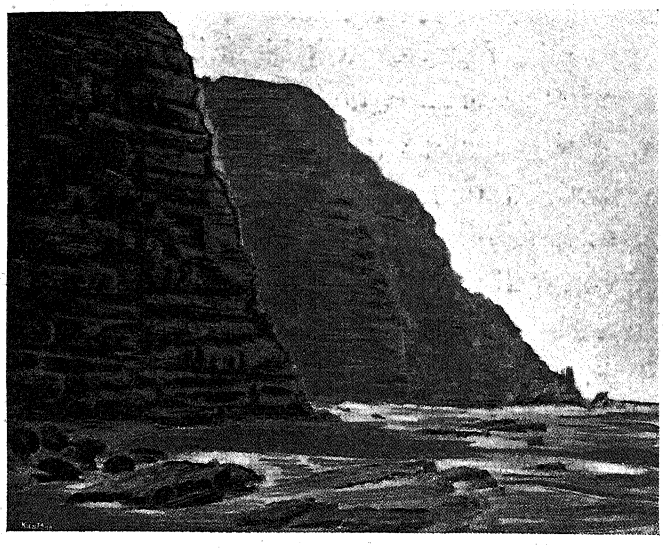
A FOKFÖLDÖN.

CAPETOWN, PORT ELISABETH, EAST-LONDON.

Horgonyzás előtt foglalkozzunk kissé bővebben azzal a Coloniával, a melynek Capetown a fővárosa és a melynek kikötőjében mintegy tíz-tizennégy napig fogunk tartózkodni.

Érdekes jelenség, hogy ugyanabban az időben, a melyben a kalandvágytól és kincsszomjtól hajtott európaiak tömegesen hajóztak át és vándoroltak ki az újonnan fölfedezett világrészekbe és valósággal elárasztották a nyugot-indiai szigetcsoportokat, meg Dél-Amerika partjait, ugyanakkor az Afrika déli részében fekvő és már korábban felfedezett vidékeket egészen figyelmen kívül hagyták. Mondhatni, hogy Afrikát valósággal elhanyagolták az emberek. Igaz, hogy míg a dél-amerikai partokra való átjutás aránylag könnyű és egyszerű volt — hajózási szempontokból — a délafrikai utakról a legkalandosabb hírek keringtek. Persze itt is portugálok voltak az elsők, a kik megjelentek, miután a portugálok voltak azok, a kik valóban hősies bátorsággal mentek neki az oceánoknak, hogy megtalálják azt az utat, a mely az Indiákhoz a legrövidebb. Így például Diego Cão még Amerika felfedezése előtt eljutott Nyugot-Afrika partján a Cethal-öbölig; két évvel később, 1486-ban Bartholomeu Diaz már megkerülte a „Vihar-fokot", még pedig tudtán és akaratán kívül, a mennyiben egy dühöngő vihar feltartózhatatlanul ragadta magával kis karavelláját. Afrikának ezen legdélibb csúcsát, (a melynél azonban Cap Agulhas valamivel még mélyebben esik délre) Diaz keresztelte el Vihar-foknak, „Cabo Tormentosonak", (nem tévesztendő össze a délamerikai Vihar-fokkal)

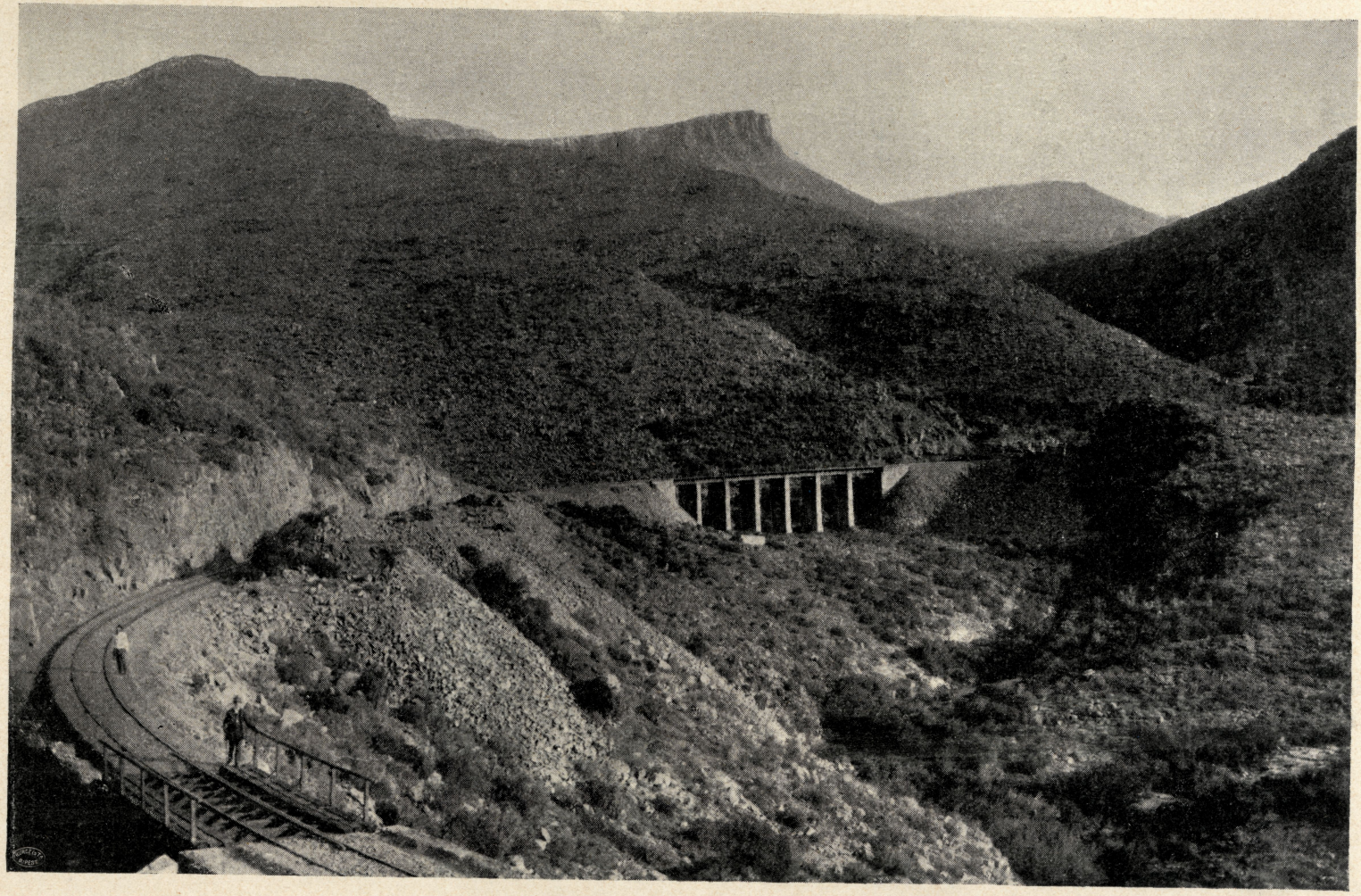
és a melyet II. János portugál király okosan és óvatosan a Jó Reménység fokának keresztelt át. Több mint tíz éven keresztül nem mert több európai hajós erre a vidékre vállalkozni, míg végre Vasco da Gama indult el négy hajóból álló expediciójával az Indiák felé de a „Táblahegy öblét", a mai Capetownt nem érintette. Még hirhedtebb lett a vidék akkor, a midőn egy alkalommal egy portugál expedició az Indiákról való hazatérő útjában a Táblahegy öblében horgonyozván, a bennszülött hottentották által megtámadta-

CAP POINT A JÓ REMÉNYSÉG FOKÁNÁL.

tott és az expedició emberei közül hatvanötöt megöltek. E perctől kezdve a portugálok még közelébe sem mentek többé az afrikai partoknak az Indiákra vezető útjokon, hanem St. Helena szigetétől Sofalaig — Afrika keleti partján — meg sem állottak.

Francis Drake alatt kötött ki az első angol hajó a Tábla-öbölben és csak 1695-ben — több mint száz évvel a felfedezése után — jelent meg az első hollandi hajó. De a mai óriási jelentőségű Fokföld abban az időben sem volt több, mint egyszerű — postaállomás, mindenesetre posta és hivatalnok nélkül. A hajóskapitányok tudniillik a Tábla-öböl elhagyása előtt egy bizonyos megjelölt helyre a kövek közé dugták leveleiket az utánuk következő hajók számára.

CAPE COLONY. HÍD A BOSZORKÁNYFOLYÓ FÖLÖTT.

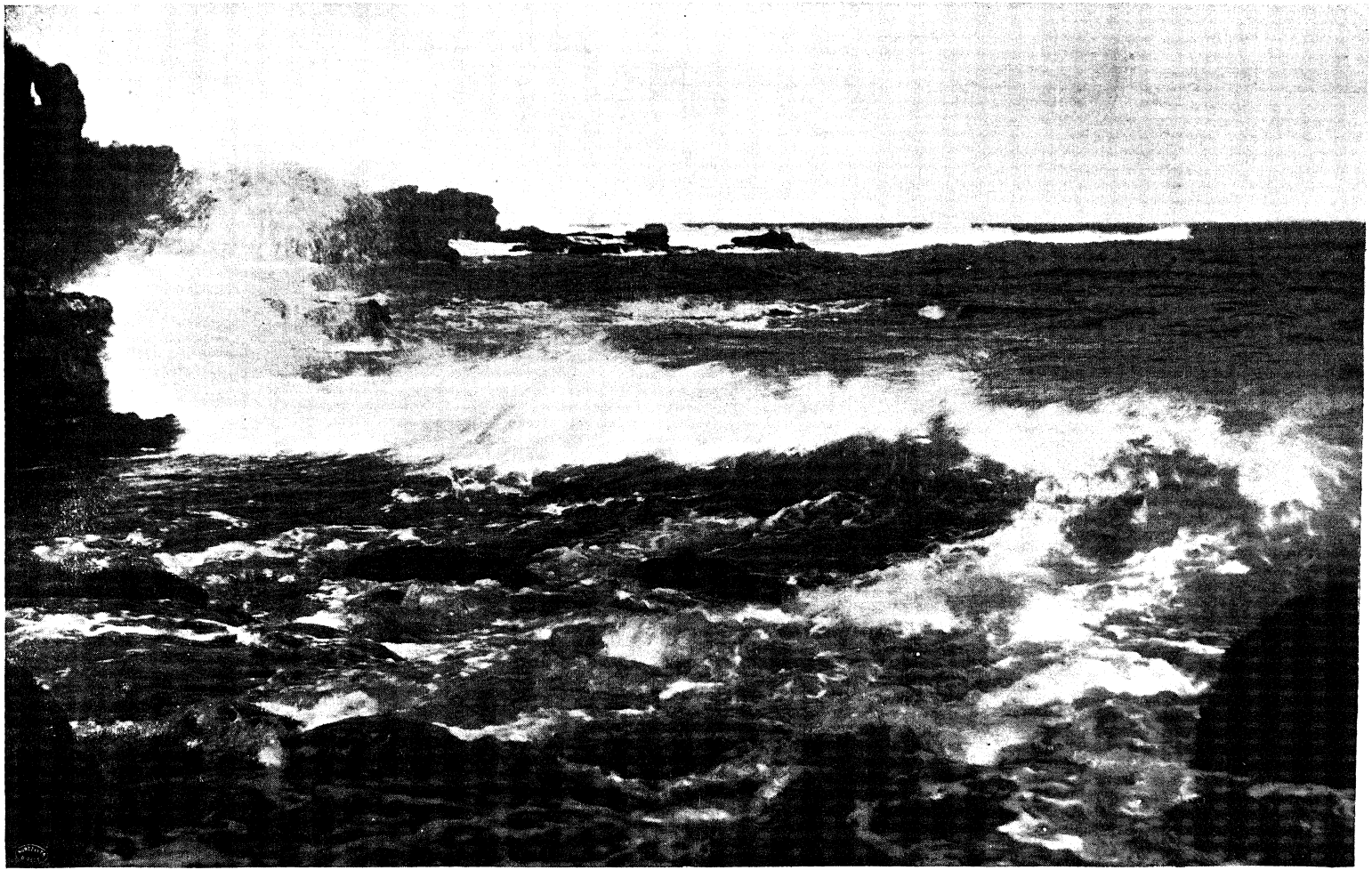
Míg a földgömb többi részében felfedezett földterületek, sőt igen apró szigetek körül is néha véres versengések folytak a fölött, hogy tulajdonképen kié a kérdéses föld, — csak emlékezzünk vissza, hogy a portugálok és spanyolok a köztük fenforgó vitás felfedezések és birtoklások ügyében az akkori idők legfőbb forumához, a pápához (VI. Sándorhoz) fordultak döntés végett — a Fokföld körül nemcsak hogy viták nem keletkeztek, de még esze ágába sem jutott valamely nemzetnek, hogy lefoglalja, vagy birtokába vegye a gazdátlan földet. Tényleg, a Fokföld hosszú időkig — „senkié" sem volt, csupán azoké, a kik ezen a földön — születtek, éltek és meghaltak. Szóval: a bennszülötteké. Ezek pedig — az európaiaknak erős jogi érzéküket mellett — egyenlők voltak a senkivel.

Abban az időben a hollandi haditengerészetnél egy tengerész-orvos — Jan Van Ribeek — vonta magára a figyelmet azáltal, hogy az általa érintett földrészek felől nagyon érdekes és praktikus közléseket tett, a melyek főképen üzleti és gyarmatosítási szempontból voltak nagyfontosságúak. A „Holland—Kelet-Indiai Társaság", az azon időbeli „részvénytársaságok" és „szövetkezetek", leghatalmasabbja és legvagyonosabbja, a merész és vállalkozó tengerész-orvost, Van Ribeeket bízta meg a Fokföld lefoglalásával és szervezésével. A három hajóból álló expedició az orvos parancsnoksága alatt 1652-ben hagyta el Texelt és „mesésen rövid idő alatt" — tudniillik 114 nap alatt elérték a Tábla-öblöt.

Talán ugyanazon a ponton, a mai Palace Hotel, vagy a Royal Hotel villanymotoros szellőző készüléktől hűvösen tartott terraszán, a hol elsőrendű minőségű „dinnert" serviroz a fekete pinczér: ugyanazon a ponton Van Ribeekék a megérkezés utáni első napokon abból éltek, hogy tengeri madarakat horgásztak, ezeknek a tojásait szedték le a sziklákról, meg fiatal fókákra vadásztak. Ez persze csak addig tartott, a míg a bennszülött hottentottákkal érintkezésbe léptek és megkezdték a cserekereskedést. A hottentották, csábíttatva a temérdek csillogó kincstől — üveggyöngyöktől, színes vásznaktól, vastárgyaktól, dohánytól, pálinkától stb. — csakhamar tömegesen hozták nemcsak a pompás élelmi-

A GYÉMÁNTBÁNYÁKBAN.

A TÁBLAHEGY TÖVÉBEN, AZ OCEÁN FELŐL.

szereket, hanem gyönyörű strucztollakat és hatalmas elefántagyarakat.

Ilyen szerény formák között indult meg a Fokföld „kikezdése" a hollandi tengerészorvos útján. Húsz évvel később már mintegy hatszáz európai élt a Fokföldön, főképen hollandok, aztán dánok, németek és portugálok. Ezen közben már a hottentották is megismerték a fehér embert, főképe a puskáját, meg a pálinkáját, de a fehérek közül is sokan haraptak az afrikai fűbe, a hová a hottentották nyila és dárdája terítette őket. Közben felépült az első „fort", a vár, a mely körül ennek védelme alatt hollandi ültetvényesek telepedtek le. Így jött létre az első megoszlás a letelepült fehérek között „burgher"-ekre és „boer"-okra. A kis gyarmat gyorsan terjeszkedett befelé és a partok mentén; 1700 körül már „gouverneurje" is volt a gyarmatnak, a ki csábító szavakkal hívta honfitársait az új Eldorádóba. Ez a kormányzó, Simon van der Stell, nagyon okos és praktikus ember lehetett, a mi kitűnik a következő tényből. Odahaza ugyanis Hollandiában, az árvaházakban temérdek volt az árva leány, a kiknek otthon alig vehették hasznát. Van der Stell tehát azt a tanácsot adta a hollandi kormánynak, hogy küldjék ki ezeket a fiatal leányokat az új gyarmatra, a hol azok rendkívül becses szolgálatot tehetnek. Ha már egyebet nem, de legalább szükséges és dicséretes módon fogják szaporítani a fehér elemet a fekete földön, mert ezek a bennszülött fekete asszonyok csodálatos módon sehogy sem akarnak fehér embereket szülni, akármilyen szőke a papájok és akárhányan vannak. Az okos tanácsot megfogadták odahaza és nemsokára egy hajórakomány jelent meg a Tábla-öbölben, a mely rakományt óriási örömmel fogadtak a burgherek is, meg a boerok is. Tudniillik ötven viruló, fiatal hollandi árvalány volt a hajón, a kiket a rotterdami és amsterdami leányárvaházakból hoztak feleségekül a Fokföldön élő honfitársaknak, a kik között „Afrikander" — azaz fehér szülőktől származó — még alig volt. Képzelhető a bájos szőke teremtések után való kapkodás és versengés. Hatszázan voltak a férfiak, többnyire életerős és fiatal vihar-, kaland- és munkaedzett emberek, a kik a portugálok kivételével — a portugálok minden

földrész minden színű asszonyaihoz nagyon könnyen acclimatizálódtak — csak nehezen kötöttek kényszerházasságot a bennszülöttek leányaival, s azt is csak temporálisat; feleséget pedig csak ötvenet hoztak. Az azon időbeli följegyzések után ítélve azonban az ügy sokkal simábban folyt le, mint gondolni lehetne. Tudnilliik minden feleségre legfeljebb két-két — bevert fej jutott.

Nemsokára franczia vér is keveredett a Cap Colonia lakosai közé. A Tábla-öbölben ugyanis egy vihar alkalmával tönkrement egy franczia hajó; ennek a legénységéből harminczöt huguenotta a Holland—Kelet-Indiai Társasághoz szegődött, a kiket a szintén protestáns hollandusok nagyon szívesen fogadtak. A mint a rabszolgarendszer a világ többi részében terjedni kezdett, a Fokföldön is megjelentek a rabszolgák, a kikből természetesen portugál hajó hozta az első rakományt. Később malayokat hoztak Jáva szigetéről, négereket Alsó-Guineából, sőt kinai kulikat is akartak letelepíteni, a mennyiben a Jáván és Sumatrán élő kinai fegyenczeket kérték munkásoknak. A gyarmat hatalmasan fejlődött és a Tábla-öböl kezdett szerepet játszani; az Indiákra vitorlázó hajóknak ez az öböl volt csakhamar a legfontosabb pihenőpontjuk, a hol a hajók mindazzal, a mire az Európa és Ázsia közötti rengeteg útjukon szükségük volt, bőségesen ellátták magukat. Mikor aztán a nagy küzdelmek árán felépített munka — a gyarmat — már annyira fejlődött, hogy érdemes volt vele bővebben foglalkozni, akkor aztán megérkezett a nagy czápa — Anglia, és számos ürügy alapján — többek közt azért is, hogy: miután Anglia háborút üzent Franczia-országnak, Hollandia pedig szövetségese Franczia-országnak, a Fokföld viszont Holland tulajdon, ennélfogva Anglia, bár közvetve, de háborút üzent a Fokföld ellen is, ennek alapján pedig joga van azt elvenni, meghódítani — el akarta venni a Fokföldet a hollandusoktól. Az első roham nem sikerült, mert a Fokföld elhódítására kiküldött angol flottát a francziák még a Cap Verdei szigeteknél tönkretették. Annál eredményesebb volt a második roham; 1795-ben a Cap Colonia angol birtokba került és a Tábla-öbölből „Capetown"-ná fejlődött kikötő ormain feltűnt az angol lobogó, a mely azóta le sem tűnt többé.

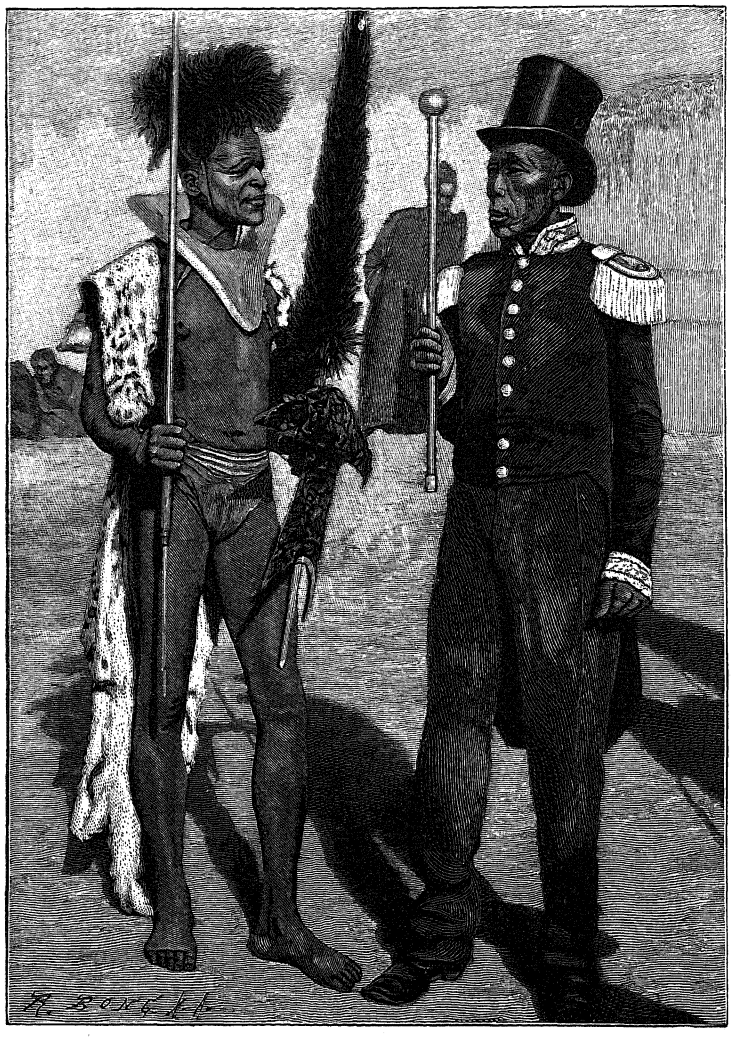
Messze túl menne e könyv keretén, ha az angol gyarmat történetét és fokozatos fejlődését akarnók vázolni, ha mindjárt csak legnagyobb körvonalaiban. E helyen is, úgy mint a délamerikai államoknál, csupán a gyarmat vagy az állam keletkezését akartuk megismertetni, a mi minden nemzet történetében és multjában legérdekesebb mozzanat.

*

A mult század első tizedében a Colonia lakossága hirtelen és tetemesen gyarapodott. A franczia forradalom véres napjai alatt ugyanis ezrével jöttek a francziák, valamint ezrével jöttek a németek, az 1817-iki nagy éhinség idejében. Ezekre a bevándorlókra annál inkább szükség volt a gyér lakosságú Coloniában, mert ugyanezen időben szüntette be az angol kormány újabb rabszolgák behozatalát. Egy-két évtizeddel ezután egyáltalában szabadnak nyilvánították a rabszolgákat és az összes színes bőrűek emancipáltattak, egyenjogú brit polgároknak mondattak ki. A körülfekvő területek bennszülött törzseivel számtalan véres harcza volt a Coloniának, a melyek között legjelentősebbek voltak a kafferek ellen viseltek. A kafferek ugyanis Dél-Afrika legharcziasabb, s egyszersmind leghatalmasabb, legrendezettebb törzsei, több ízben betörtek a gyarmat területére és irgalmatlan pusztítást vittek végbe a fehér lakosok között. Az angolok mindannyiszor sikerrel verték vissza a feketék támadásait, nem mulasztván el minden ilyen alkalommal újabb és újabb földeket — mint hódított területeket — csotolni a Fokföldhöz. Úgyanígy jártak el a többi szomszédos törzsekkel, a matabelékkel és a zulukkal. Főképen a zuluk, a kaffer törzseknek legharcziasabb törzse, voltak sokáig rémei a szomszédoknak. Csáka király, az „afrikai Nero“ idejében, egy évtized alatt több mint egy millió bennszülött pusztult el a szomszédos területeken, a zuluk kegyetlenségei folytán.

A boerokkal szemben az angol Colonia elejétől kezdve hadilábon állott és a két szomszéd kölcsönösen sok borsot tört egymás orra alá. Többek közt éppen a mi szabadságharczunk nagy eszten-

dejében történt, hogy Sir Harry Smith, a Fokföld kormányzója a „rebellis“ boerokat, a kiknek Pretorius volt a vezére, megtámadta, a boerokat szétszórta, Pretoriust „lázadónak“ nyilvánította, a kinek

MASUPHA DÁVID BASUTOFŐNÖK ÉS „TÁBORNOKA“.

a fejére kétezer font sterling vérdíjat tűzött ki. Az Oranje és a Vaal folyók közötti területet, a boerok eddigi hazáját, Sir H. Smith „British Oranje River Sovercignity“-nek nyilvánította. (Egy félszázadnál több idő tellett el, a míg a boerok az angoloknak ezen eljárásáért valamiképen bosszút állhattak és elégtételt vehettek.)

A léteért és fennállásáért erősen küzdő és véres harczokat vívó Coloniában időnként igen nehéz idők állottak be. Különösen nagy volt a visszaesés a hatvanas évek végén, a mikor különböző elemi és más természetű csapásoknak egész halmaza, egyszerre zúdult a gyarmatra. Egyszerre állott be ugyanis a nehány éven át tartó nagy szárazság, a mi pusztító járványokat vont maga után a nagyszámú marhacsordákban és juhnyájakban és csaknem teljes kipusztulását a már híressé vált bortermelésnek. (A világhírűvé vált gyémántbányák felfedezése előtt, rengeteg marhatenyésztés, meg nagyszabású bortermelés volt Fokföld legnagyobb gazdagsága és még ma is — gyémántföldek mellett — ez a kettő a gyémántokkal egyenlő értékű jövedelmi forrása.) Tetézte a csapást a Suezi csatorna megnyitása, a mi a Fokföld kereskedelmi és gazdasági viszonyait egyszerre és gyökeresen felforgatta. A boerokkal, basutokkal, a matabelekkel, meg a zulukkal a határvillongások is folytonos nyugtalanságot okoztak. Szóval: Fokföldnek nagyon meggyűltek a bajai.

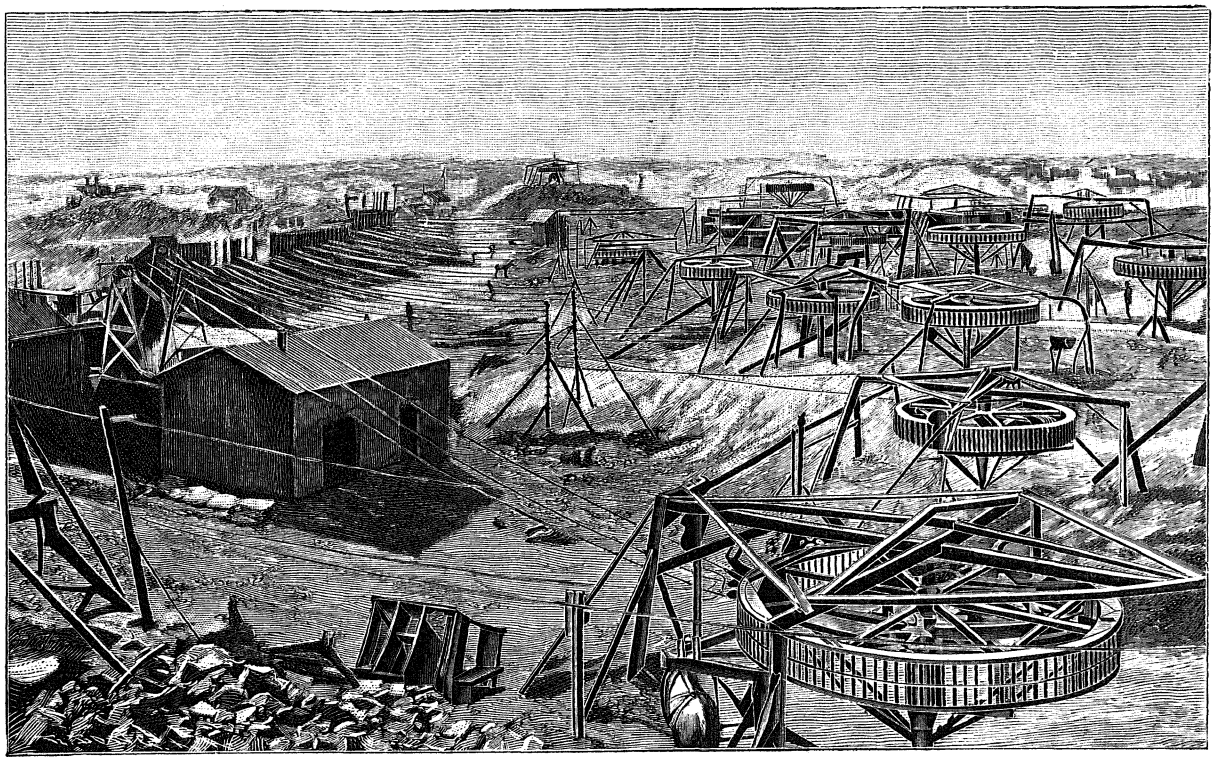
S ekkor történt valami, a mi a Fokföldnek hirtelen újabb lendületet adott és a mely körülmény folytán egyszerre központja lett a figyelemnek, mondhatni a világérdeklődésnek. A Fokföld egyik részében — a nyugati Griqua földön — gyémántbányákat fedeztek fel, a melyekről csakhamar kiderült, hogy az egész világon a leggazdagabbak. Dél-Afrika fellendülése és a mai jelentősége ezen időktől kezdődik, s miután valószínű, hogy ez a gyémántbányák felfedezésével, s a tömeges bevándorlásokkal áll összefüggésben, czélszerűnek tartom, hogy a délafrikai gyémántbányákkal e helyütt kissé behatóbban foglalkozzunk.

*

A Griquaföldön — és később Dél-Afrika más helyein is — talált gyémántbányák olyan rendkívül gazdagok voltak, hogy csaknem csodálatosnak mondható, hogy a gyémánt már ezen egy körülménynél fogva értékében nem csökkent, azaz: nem lett olcsóbb. A gyémánt még ma is olyan drága, hogy azt a rengeteg munkát

és fáradságot, a melylyel a napfényre hozatala jár, még mindig bőségesen megfizeti. A kivételes nagyságú példányoknak az ára olyan horribilis nagy, s összehasonlítva több apró példányoknak hasonló súlyával olyan aránytalanul drága, hogy a kevésbbé kiadós bányákban is kitartó szorgalommal dolgoztak és kerestek, ámbár a vele járó költségek igen nagyok, azon reményben, hogy egyetlen egy ilyen kivételesen nagy példány találása bőségesen kárpótolja az összes kiadásokat és fáradtságokat. A gyémántnak ez a sajátságos becslése, — tudniillik, hogy számos aprónak az összértéke jelentékenyen kevesebb, mint egyetlen egy nagyobbnak — a gyémántbányászatot valóságos „kincskereséssé" változtatja, a melyet sehol a világon nem űznek olyan kitartással, olyan nagy mértékben és olyan rendszerességgel, mint a Fokföldön, a hol egyetlen egy lelet adta meg hozzá a lökést. A nem egészen biztos adatok szerint 1867-ben találták az első kivételes nagy példányt, a melynek 21·25 karat* volt a súlya és a melyet egy John O'Rielly nevű kereskedő hozott a Hope-Town kerületből Capetownba. O'Rielly ezt a követ egy Schalk van Niekerk nevű hollandi farmertől kapta csekély összegért, mert az eladónak halvány sejtelme sem lehetett a kő értékéről. A capetowni ékszerészek valódi gyémántnak jelentették ki a követ és hogy az értékét megállapítsák, felküldték Londonba Hunt és Roskell udvari ékszerészeknek becslés végett. Ezek a szakértők a követ 500 font sterling értékűnek mondották, a mely árban a követ a Fokföld kormányzója, Sir Philip Woodhouse meg is vette; az 1867-iki párisi világkiállításon a kő már nagy feltűnést keltett. Ezen alkalommal tereltetett a közfigyelem a délafrikai gyémántbányákra. Egy évvel később Van Niekerk egy bennszülöttől egy 83·5 karatos gyémántot vett meg. Hogy most már a bennszülötteknek is volt fogalmuk a kő értékéről, kitűnik abból, hogy ezért a kőért van Niekerk már négyszáz fontot fizetett a feketének, azaz, hogy ennyi értékű szarvasmarhát és egyéb árút adott érette. Van Niekerk 10 ezer fontért adta el ezt a követ egy capetowni ékszerésznek, a mely kő

* Egy karat annyi mint 0·205 grm. A karat szó onnan ered, hogy a négerek az aranyport a kuara fa magvával mérték, mikor eladták az európaiaknak.

GYÉMÁNTBÁNYÁK BERENDEZÉSE (KAVICS FELHÚZÓGÉPEK).

a köszörülése után ugyan 46·5 karatra fogyott, de azért mégis 25 ezer fontért adatott el. (Ez a kő ma is megvan Lady Dudley ékszerei között.)

Ennek a második kőnek a találása után datálódik a délafrikai

GYÉMÁNTKAVICS FELSZÁLLITÁSA A BÁNYÁKBÓL.

gyémántbányák híre és ezen időben kezdődött meg a nagy nemzetközi bevándorlás a Fokföldre. Sajátságos módon a bevándorlás központja nem Hope-Town distrikt volt, a hol a két nagy követ találták, hanem az ettől északra fekvő Griquaföld, a melyen tényleg még gazdagabb bányákra akadtak később. A gyémántkeresők első rajai főképen az Oranje és a Vaal folyó partjainak a vidékeire húzódtak. Ezen két folyónak az egyesülési pontjától egyes csapatok a Vaalon fölfelé haladtak; mintegy száz mértföldre a két folyó egybetorkolásától számítva letelepedtek és megalapították a kis Barkley-telepet, a mely telep központja is maradt a mintegy 20—30 bányának. Egy-két évvel később már mintegy 10 ezer ember élt ezen a vidéken; persze mind csupa gyémántbányász, helyesebben: kincskereső. Egy év multán a letelepülők között híre terjedt, hogy a közeli Griquaföld magas fensíkján még gazdagabb gyémánt-

bányák vannak; e hírre azonnal tömegesen hagyták oda az eddigi folyómenti bányákat, hogy ezeken az új telepeken, Duitotspan és Blutfontain vidékén telepedjenek le. Ez a két telep közel volt ahhoz a helyhez, a melyen az azóta keletkezett griquaföldi főváros, Kimberley keletkezett. Kezdetben jóformán nyomát sem találták a gyémántnak az új bányákban; ellenben rendkívül sokat szenvedtek az emberek a teljesen kultiválatlan és legelemibb szükségleteket is nélkülöző vidéken. Eddig hűs erdőktől árnyékolt folyóvizek partjain dolgoztak, most pedig teljesen kopár homoksivatag közepén

GYÉMÁNTKAVICSSZÁLLITÁS A MOSÓDÁBA.

kellett élniök, a hol még ivóvizök sem volt. Capetownban még ma is élnek nehányan, a kik ebben az időben éltek a kimberleyi gyémántbányák környékén. Ezek egyhangúan elismerik, hogy emberi elme nem képzelhet nyomorúságosabb, küzdelmesebb és nélkülözésekben teljesebb életet, mint a minőt azok ez emberek éltek át, a kik ezen időket töltötték ezeken a vidékeken. Maga az út Capetowntól, vagy egy másik parti várostól hetekig, sőt néha hónapokig tartó rengeteg utazásba került. A nyolcz-tíz-tizenkét fogatú ökörszekér — azonkívül, hogy az ára, vagy a viteldíj kis vagyonba került — hol őserdőkön, hol nagy vizeken, majd ismét végtelen terjedelmű forró homoksivatagon vándorolt, a míg elérte a gyémántbányákat. Ezen idő alatt a vándorok minduntalan ki voltak téve hol a vadállatok, hol a bennszülöttek rablótámadásainak és midőn nyolcz-

tíz heti nélkülözés- és veszélyteljes vándorlás után megérkeztek a bánya vidékére, még nagyobb mértékben fokozódott a szenvedésük. Lakásról szó sem lehetett; az emberek könnyű szellős sátrakban laktak, a melyeket minduntalan felforgatott a szél és éppenséggel nem nyujtott védelmet az éjjeli hidegek ellen. Ennivalót csak drága pénzért kaptak; a kenyérnek, tejnek vagy tojásnak kis vagyon volt az ára és jóllehet köröskörül millioszámra legelt a temérdek szarvasmarha, itt, a homokpuszta közepén csak az jutott egy darabka húshoz, a ki „beatus possidens" volt; a ki már talált gyémántot.

És hogy mi lett ebből a vidékből és minő eredményre vezetett a gyémántkeresők megtörhetetlen szorgalma és kitartása, a minőre semmi más nem ad az embernek annyi erőt, mint a pénzvágy, azt legjobban bizonyítják a számok. 1885-ig harminczötmillió font sterling értékű gyémánt került ki a fokföldi bányákból, holott ebbe az összegbe nincs beleszámítva az a gyémánt, a mit a kiviteli vám, vagy az adó megtakarítása czéljából kicsempésztek az országból. Pedig temérdek gyémánt kerülhetett — és kerül ki még most is — csempészés útján, a mi kitűnik abból, hogy a gyémántcsempészetre, azaz a talált gyémánt eltitkolására tizenöt esztendeig terjedő fegyházbüntetés van kiróva. Éppen így tilos valamely gyémántot megvenni, ha erről a tulajdonosa okmánynyal ki nem mutatja, hogy honnan és miképen jutott hozzá. Tehát „passzus" nélkül nincs vásár.

A kimberley-i gyémántbányák igazán kincsesbányák voltak a Fokföldre nézve, mert azon időtől kezdve, hogy az első európai körülhajózta a Jóreménység fokát, ennél fontosabb és jelentőségteljesebb esemény a Fokföldön — az angol-boer háborútól eltekintve — mind e mai napig nem történt.

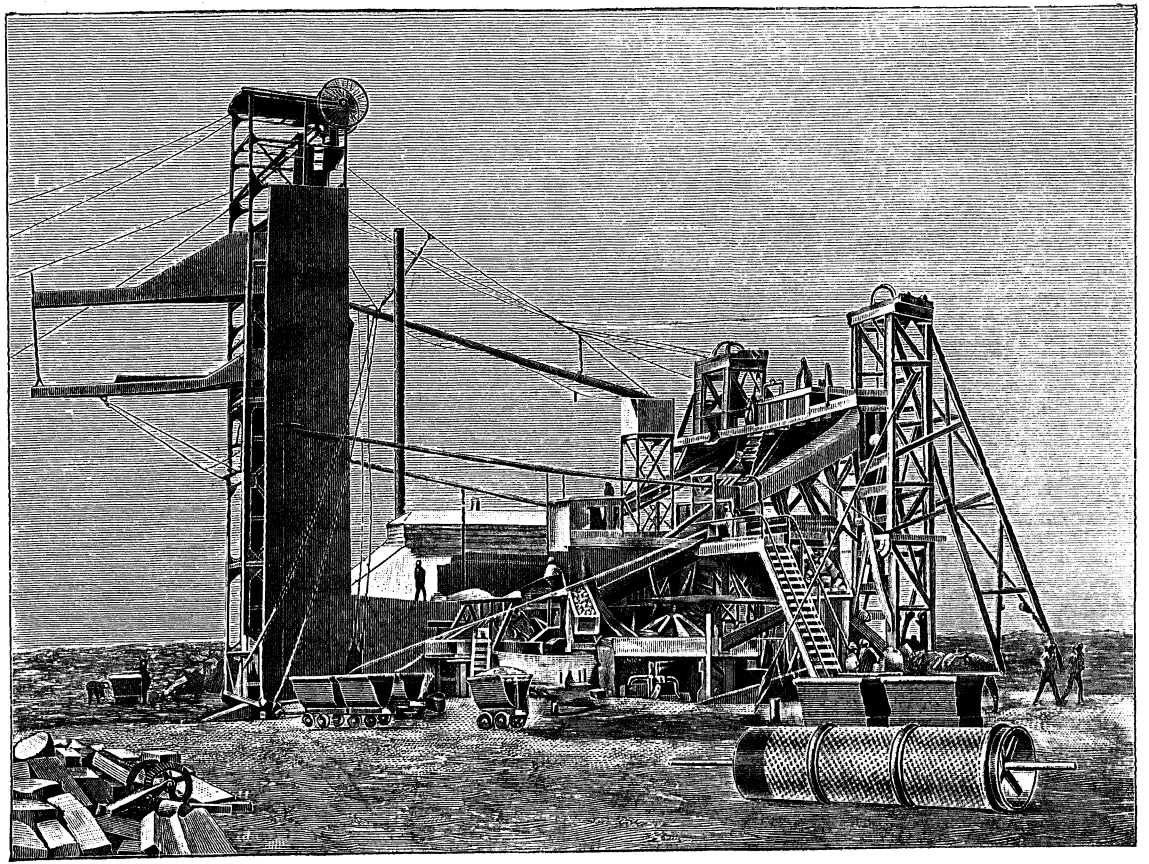
Ma, a midőn a „láz" még megvan ugyan, de a „gyémántvadászat" többé nem szabad mesterség, vagy foglalkozás, a gyémántbányászat szigorúan előírt feltételek és szabályok szerint van rendezve. Így például, hogy a gyémántot értékében a tömeges termelés által ne csökkentsék, olyan óvatosan járnak el, hogy csupán annyit

KIMBERLEY. — GYÉMÁNTOT TARTALMAZÓ KAVICS.

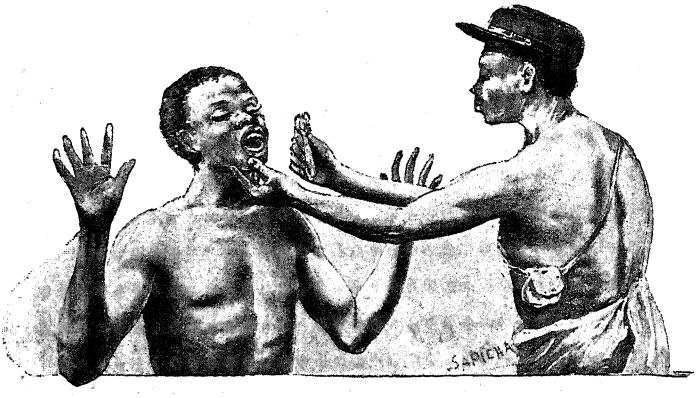
termelnek, a mennyi a kereslettel arányban áll. Kimberleyben például csupán három bányában dolgoznak; a többit parlagon hagyják. Az üzlet azonban úgyis nagyon jövedelmező lehet, mert ennek a három bányának az átlagos évi bevétele 3 millio font sterling, azaz 72 millio korona. Így aztán nem csoda, hogy az igazgatósági tagoknak kijáró „dividendák" nehány millio korona évi jövedelemre rugnak. A gyémántbányászat olyan nagy alapokra van fektetve, hogy ma már külön gyáruk van a — dinamit előállítására, a melyet eddig Európából hoztak, valamint külön — hűtőkészülékkel ellátott hajójuk arra a czélra, hogy friss húst hozzanak Ausztráliából a nagyszámú munkások számára.

A „gyémánttermelésnél" foganatosított eljárás a következő: A gyémántok a kőzetnek természetesen csak elenyésző csekély paránya; a legkedvezőbb esetben úgy aránylik ez a kettő — a gyémánt meg a kőzet — mint egy a húszmillióhoz, de rendesen, mint egy a kétszázmillióhoz. A gyémántot az úgynevezett „kékalapzatban" találják, a melyeket a bányákban dinamit segélyével törnek le és az összezúzott kőzetet széles, nagy, bekerített területeken mintegy deciméter magas rétegben terítik ki. Ezen a helyen kilencz hónapig hagyják a kékalapzatot a napnak és esőnek kitéve, hogy szétmálljon. A mely darab nem állott széjjel, azt utólagosan megőrlik az erre szolgáló malmokban. Az így nyert szétmállott és szétmorzsolt anyagot turbinákban kimossák, a mi által száz szekér rakományú kőzet egyetlen szekérnyi kavicscsá redukálódik. Ezt a kavicsot, homokot vagy iszapot tovább kezelik, a mi által az iménti egy szekérnyi mennyiség a negyedére olvad le; ennek egy számottevő része már értékes kövekből áll; gránátokból és gyémántokból. A további eljárás abban áll, hogy ezt a kis mennyiségű kőzetet olyan készülékbe helyezik, a melylyel szitaszerű mozgásokat végeztetnek. A készülék alja zsiradékféle anyaggal van bevonva, a melynek az a tulajdonsága, hogy a gyémánt hozzátapad, az értéktelen kavicsot pedig kidobja magából. Az egyszerű és szellemes gépezet úgy működik, hogy a mintegy harmincz köbláb finom maradékot fél, vagy háromnegyed karat

GYÉMÁNTMOSÓ KÉSZÜLÉK KIMBERLEYBEN.

súlyú gyémántig dolgozza fel. A munkába vett száz szekér rakományú kőzetből tehát a végén marad egy fél karat, azaz egy tizedgramm értékes anyag. Ezeket a szitához tapadt gyémántokat aztán beszállítják a gondosan őrizett irodába, a hol további kezelés alá veszik. A gyémántokat ugyanis a hozzájuk tapadt értéktelen rétegektől salétromsav és kénsav keverékében való főzés útján tisztítják

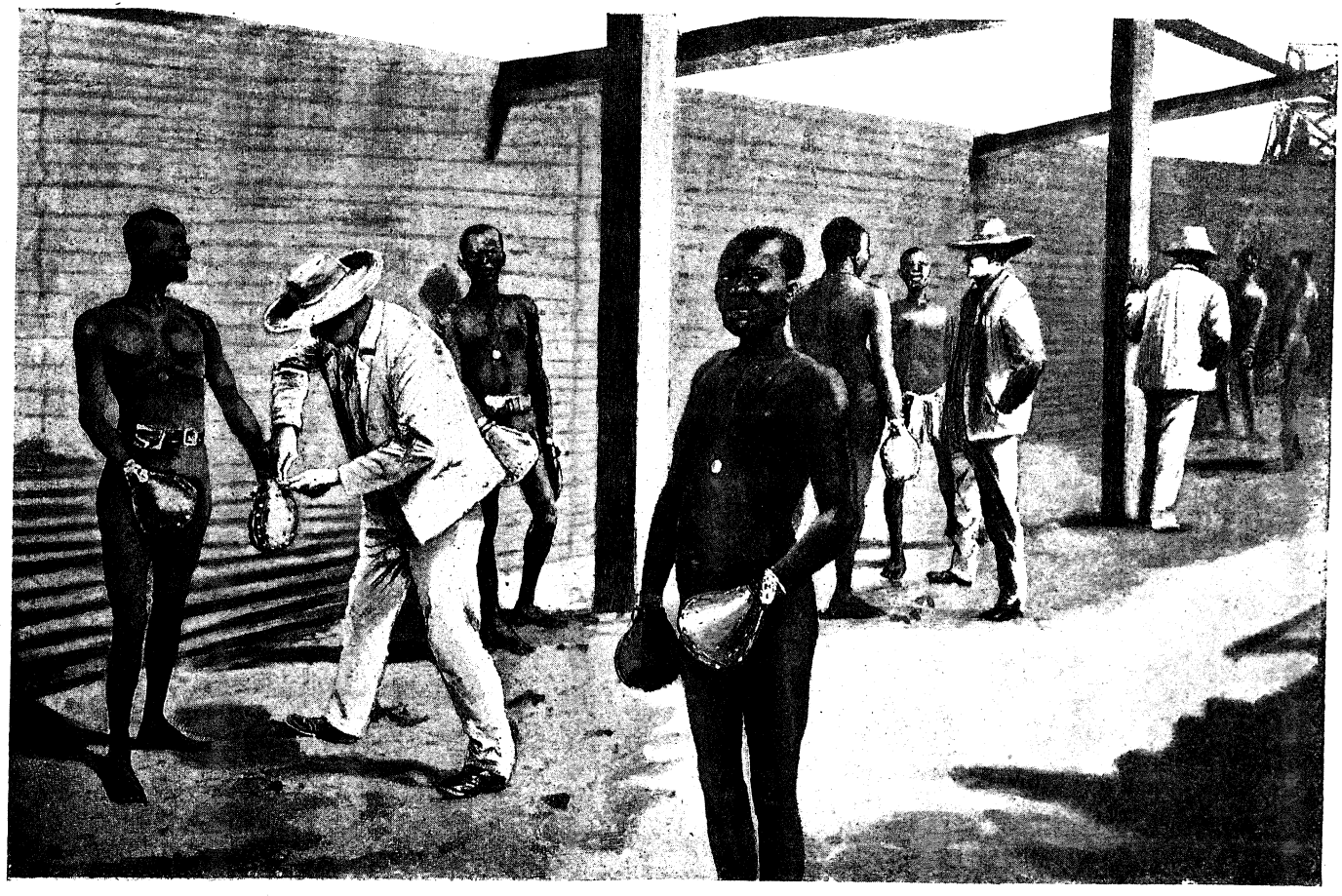
„GYÉMÁNT-KERESÉS".

és aztán nagyság, szín, tisztaság és alak szerint 150 csoportba osztályozzák.

A végzett munka nagyságára jellemző adat a következő: Egy-egy tárnából egy év leforgása alatt, hárommillió-ötszáznégyezer kocsirakomány kőzetet dolgoztak fel; az ebből nyert gyémánt értéke pedig 4 millio harmincznyolczezer font sterling volt, azaz: kilenczvenhatmillio-nyolczszáztizenkétezer korona. Ha csak egyetlen tárna a millioknak ekkora számát jövedelmezi, akkor elképzelhető, hogy mekkora óriási kincset hajtanak valamennyien együtt.

*

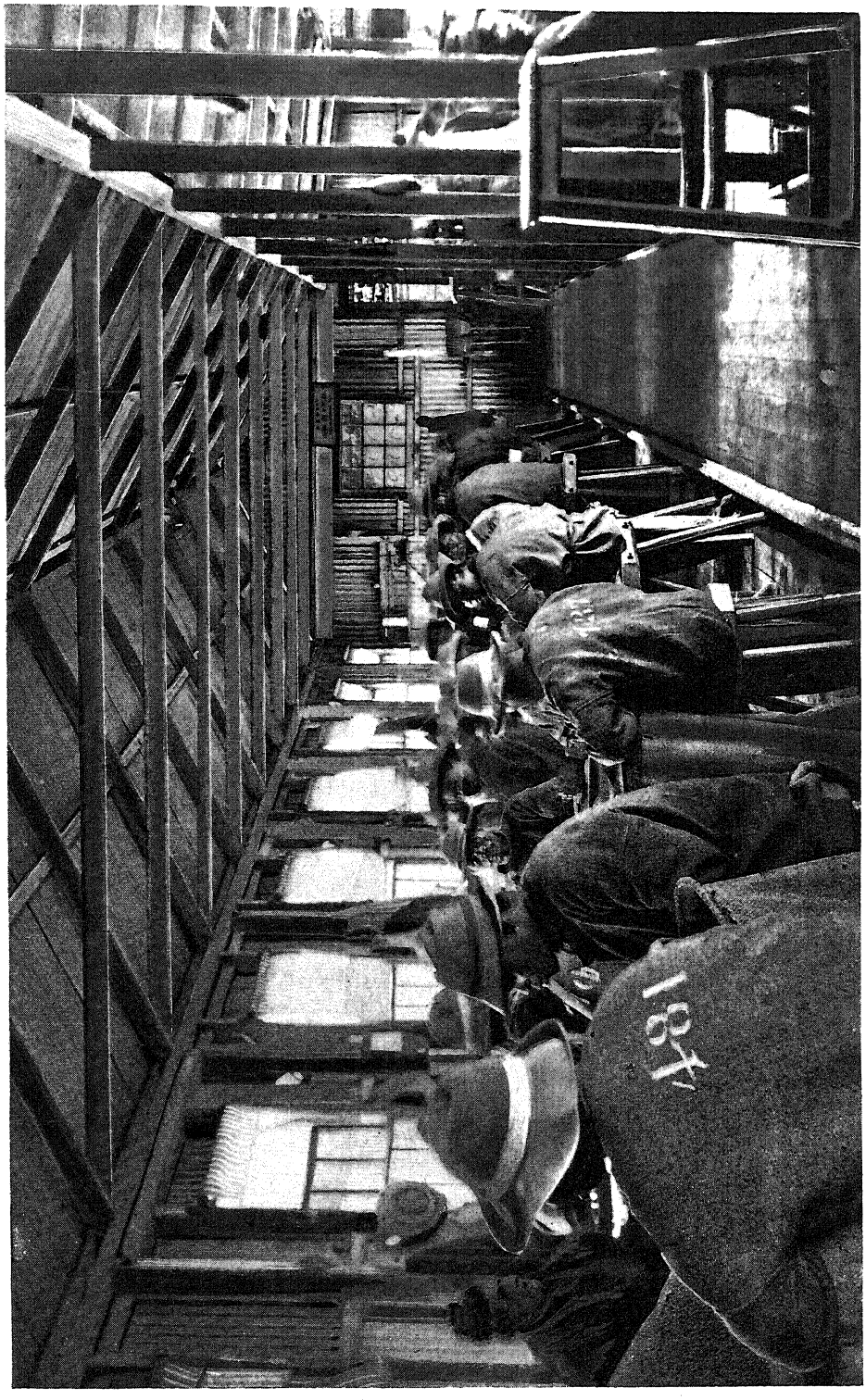
A betsuánokkal, zulukkal meg más bennszülöttekkel és a Fokfölddel határos más délafrikai államokkal folytatott háborús és egyezséges események után úgy alakultak a Fokföld viszonyai, hogy ma már valóságos gyűjteménye a legkülönbözőbb területeknek

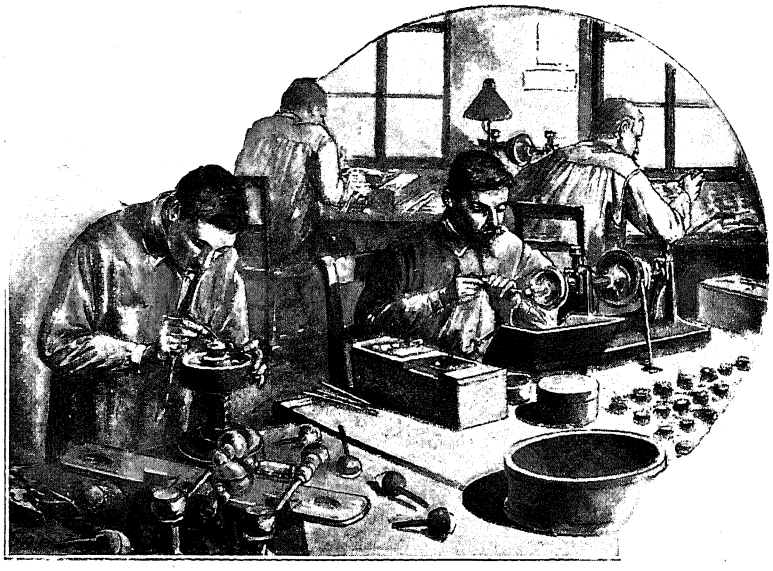
LEKÖTÖZÖTT KEZŰ MUNKÁSOK A KIMBERLEY-I GYÉMÁNTBÁNYÁKBAN.

és néptörzseknek. Ma már a Fokföldhöz tartoznak a Transkey, a Tembo-, Pondo-, Betsuana- és Griqua-földek, a melyekkel együtt kereken 756 ezer négyzetkilométer területe van és mintegy kétmillio lakosa. Az ország eredeti lakosait, a hottentottákat és a bushmanokat mind beljebb és beljebb tolták a betsuanok, a kafferek és a fehérek. Ennek folytán a lakosság viszonyai úgy alakultak, hogy a nyolczvanas évek végén a Fokföldön lakott 377 ezer fehér, 600 ezer kaffer és betsuana, 50 ezer hottentotta, 230 ezer dingo, 14 ezer malay és mintegy 250 ezer különböző színes és keverék. A kafferek és betsuanok csoportja magába foglalja a bantu négerek valamennyi faját: az amakorát, a tembut, a bonvanot, a basutot, a damarát, a pondot és a zulut; a dingok a szétugrasztott, vagy önként szétvált zuluk megmaradt és a fokgyarmat kormányzóságának védelme alatt újból összetömörült csapatai. A hottentottok csoportjába, a kik ma már csak kevés helyen maradtak meg mint „tisztavérű" hottentottok, tartoznak a namaquak és a korranak; a csak nehány ezer emberre leapadt busmanok egészen különálló faj. A malayok a hollandok révén kerültek ide távoli hazájukból és főképen Capetown és Port Elisabeth vidékein élnek, a hol a férfiak „privilegizált" kocsisok meg kőmívesek, a feleségeik pedig a kizárólagos mosónők. A Fokföld talán az egyedüli hely, a hol a malayok letették eredeti nyelvüket és ruházatukat. A lágy malayi nyelv helyett a sokkal durvábban hangzó cap-hollandi nyelvet beszélik, a szokott „sarong" (hosszú szoknyaszerű öltözet) helyett — nadrágot és kabátot viselnek.

A mi Dél-Amerikában vagy Nyugot-Indiában a creol, körülbelül ugyanaz a Fokföldön az „Afrikander". Így nevezik magukat ugyanis az itt született fehérek. Az afrikander meg a creol közt azonban jellemre nézve óriási a különbség. Míg a creol sok tekintetben egészen leveti az európai szülőktől örökölt jellemvonásokat s hozzájuk viszonyítva hanyatlást mutat, az afrikander úgyszólván mint magasabb qualitású ember, sok tekintetben jellemileg felülmúlja a fehér szülőket. (Ezeknek az ősanyja az az ötven hollandi árvaleány lehetett, a kiket még Simon van der Steel kérelmére küldtek

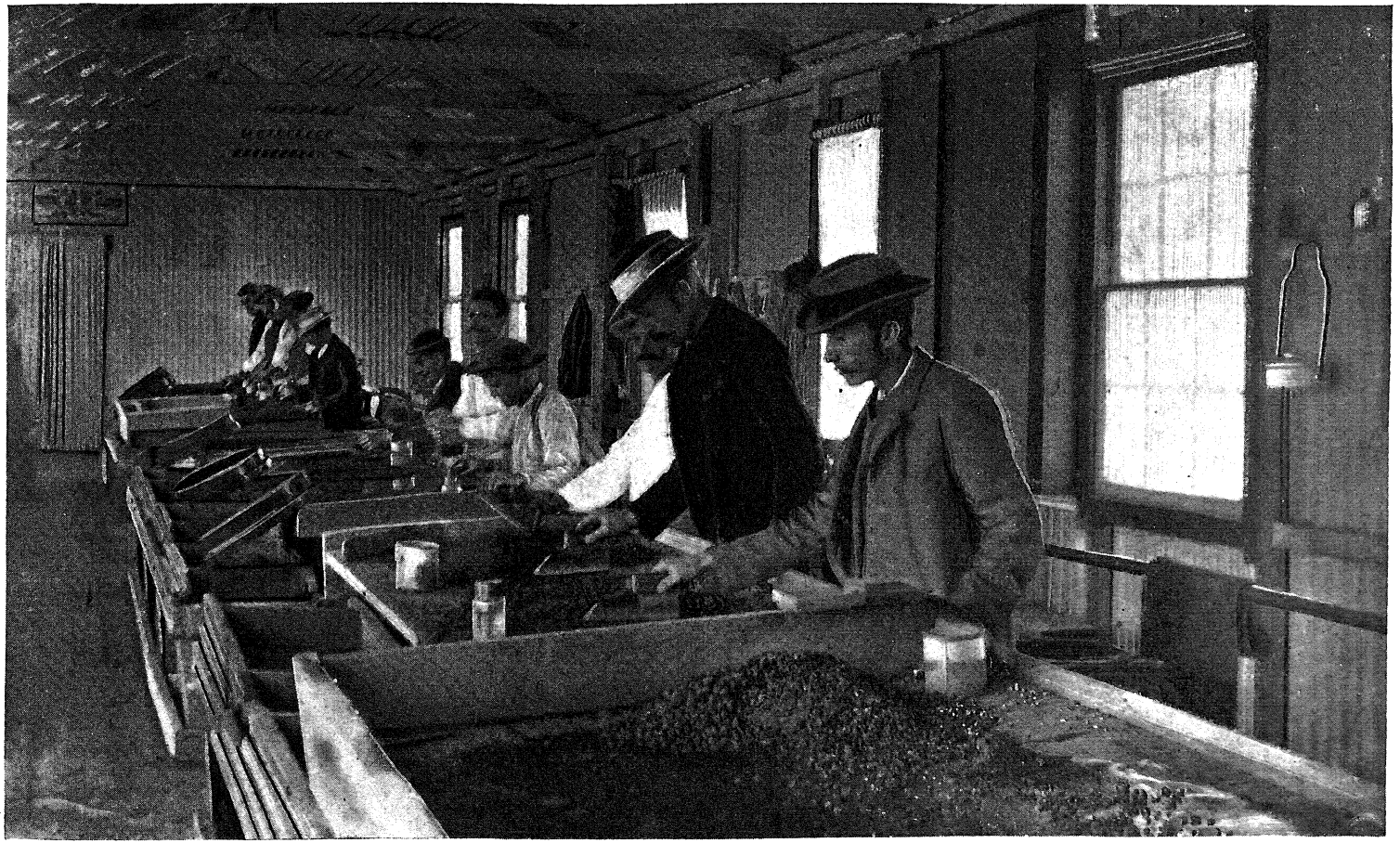

1874

az amsterdami és rotterdami leányárvaházakból.) Míg az ófranczia, német és skandináviai eredetű régi elemek tökéletesen egybeolvadtak a hollandusokkal — a Fokföld legrégibb európaiaival — a hollandusok és angolok között megmaradt a régi különválás. Míg az angolok — a kik bár egy s másban különböznek „Old-England" angoljaitól, de azért alapjukban hamisítatlan english-manek — főképen a városokban, s rendezett falvakban élnek, ki a sík földre, vagy a hegyek közé pedig csak kivételesen kerülnek, addig a hol-

GYÉMÁNTKÖSZÖRÜLÉS.

landusok — pontosabban kifejezve: cap-hollandusok, mert ezek már lényegesebben különböznek az Európában, vagy az ázsiai gyarmatokon élő hollandusoktól — főképen benn az ország belsejében, a partoktól roppant távolra eső ültetvényeiken élnek, a hol tekintettel arra a körülményre, hogy a cap hollandusok a földgömbön élő emberek között a legszaporábbak — tizenkét-tizenhat gyermekkel megáldott családok éppenséggel nem tartoznak a ritkaságok közé — nem került sok nehézségükbe társadalmi életükben nélkülözni az angolokat, a kikhez különben sohasem volt valami igen rokonszenves a viszonyuk. Számra nézve nem nagy köztük a különbség; a cap-hollandusok mintegy 430 ezren vannak, cap-

A GYÉMÁNTOK OSZTÁLYOZÁSA.

angolok pedig 395 ezren. Hogy ez a két szorosan egymás mellett, s nagyjában ugyanazon viszonyok és körülmények között élő két nemzet sehogy sem tudott összeolvadni, az a két nemzetnek egymástól lényegesen eltérő egyéni és nemzeti vonásain alapszik. A hollandok bár „kifogástalanul loyalis angol alattvalók", de azért a lángoló hazaszeretetük egy pillanatra sem szűnt meg egy önálló és külön „hollandi haza" alkotására az exotikus földön. Az angolok részéről több ízben történtek kisérletek a hollandokat egy egységes állam alkotására és arra bírni, hogy megteremtsék az „Egyesült Délafrikai Államokat". Csábító igéretek által, mint például: nyelvengedmények (úgy látszik, az „anyanyelv" kérdése még Dél-Afrikában is — Achilles-sarka a nemzetnek), polgári jogok megosztása stb., a hollandok már-már hajlandók voltak az angolok tervét elfogadni, a midőn „Dél-Afrika Napoleonja", Cecil Rhodes, napoleoni erőszakossaggal és kiméletlenséggel felforgatta az egész művet.

*

Cecil Rhodes Dél-Afrika legújabb történetében egyike volt a legjelentékenyebb férfiaknak, a kinek a neve Európában is — azaz Dél-Afrikán kívül mindenütt — nagyon népszerű; ez okból emlékezzünk meg e helyütt röviden erről a kiváló férfiúról.

Cecil John Rhodes 1853-ban született Angliában, mint egy angol lelkész fia. Tüdőbetegsége miatt már egészen fiatal korában kivándorolt Natalba testvérbátyjához, a ki ott ültetvényes volt. Mikor rövid idővel megérkezése után 1870-ben kitört Dél-Afrikában a kimberleyi gyémántláz, az idősebb Rhodes eladta az ültetvényét, a két testvér Kimberleybe költözött, kibéreltek egy bányát, a melyet közösen dolgoztattak addig, míg az idősebbik fivér kaland- és vagyonszerzési vágytól hajtatva, az északi vidékekre vonult, a hol el is pusztult. Cecil azonban két év alatt — már nem mint bérlő — hanem mint bányatulajdonos nemcsak meggazdagodott, de visszanyerte az egészségét is. Miután a kiváló képességű és tehetségű

ember azonkívül nagyon okos is volt és a pénzben nem látott egyebet, mint hatalmi eszközt — a minthogy nincs is benne egyéb, ezzel azonban minden benne van — öt éven át minden esztendőben nehány hónapra Angliába utazott, hogy tanulmányait folytassa. Beiratkozott az oxfordi egyetemre, a hol szorgalmasan tanult is, hogy valamely akadémiai gradust érjen el. Ezenközben szorgalmasan eljárt a londoni Citybe is, a hol bőséges alkalma nyílott

RHODES C. EREDETI BIRTOKA KIMBERLEY MELLETT.

kiváló üzleti hajlamainak fokozására és nevelésére, a melyeknek első fényes tanujelét akkor adta, a mikor visszatérvén Dél-Afrikába, bámulatraméltó ügyességgel és okossággal sikerült neki a kimberleyi összes gyémántbányákat egy köztársulat tulajdonába egyesíteni. Ez a művelet óriási vagyont jövedelmezett Rhodesnek és e naptól kezdve ő volt Dél-Afrika hőse. Rövid idővel ezután tagja lett a fokföldi parlamentnek és nemsokára — pénzügyminiszter. Egy évvel ezután már miniszterelnöke volt a Fokföldnek és titkos tanácsosa Victoria királynőnek. Ennek a férfiúnak — a saját dicsőségén és emelkedésén kívül — egyetlen egy vágya volt: egész Dél-Afrikát

megszerezni Angliának, mint osztatlan egységes államot. Rendkívül ügyes és ravasz politikával egy ideig sikerült megnyernie úgy a hollandusok (és boerok), mint az angol korona feltétlen bizalmát. A boerokat, cap-hollandokat azzal ámította, hogy teljesen az észak-amerikai Unio mintája szerinti államot akar Dél-Afrikában is teremteni; nem lesz sem angol, sem hollandi, hanem lesz „dél-

RHODES SÍRHELYE.

afrikai"; magában pedig feltette és eltökélte, hogy: „Africa English from the Cap to the Nile". Hogy a Jameson-féle betörés a boerok földjére a Cecil Rhodes műve volt, ez annyira köztudomású, hogy meg sem kell külön említeni. Valamint köztudomású az is, hogy midőn a délafrikai szerencsétlen kimenetelű kisérletekért Angliában kérdőre vonatott, ártatlan bárányként került ki a felelősség alól és teljhatalommal tért vissza Capetownba. E közben azonban a „Dél-Afrika Köztársaság" bebizonyította, hogy igenis: Cecil Rhodes volt az oka, hogy a délafrikai államok egymáshozi viszonya ilyen viharosan felforgattatott és ennek folytán kénytelen volt a miniszterelnökségről lemondani. Eképen befejezve a Fokföldön való politikai

működését, ezután Rhodesia államügyeivel foglalkozott, de még többet a capetown-cairoi telegraph és vasút ügyeivel. Mindenesetre nagyon érdekes egyéniség lehetett, a mi kitűnik abból, hogy „délafrikai Napoleonnak" nevezték el azok, a kik szerették és dicsőítették, vagyis a kiknek — hasznukra váltak az erőszakos ember ténykedései és hogy „Délafrikai Bismarcknak" nevezték azok, a kiknek hiányzott az ügyességük, vagy alkalmuk, hogy Rhodes erőszakosságaiból hasznot húzzanak. Valószínűleg ez lesz az oka annak is, hogy „Hős"-nek nevezte az egyik rész és „Rabló"-nak a másik.

*

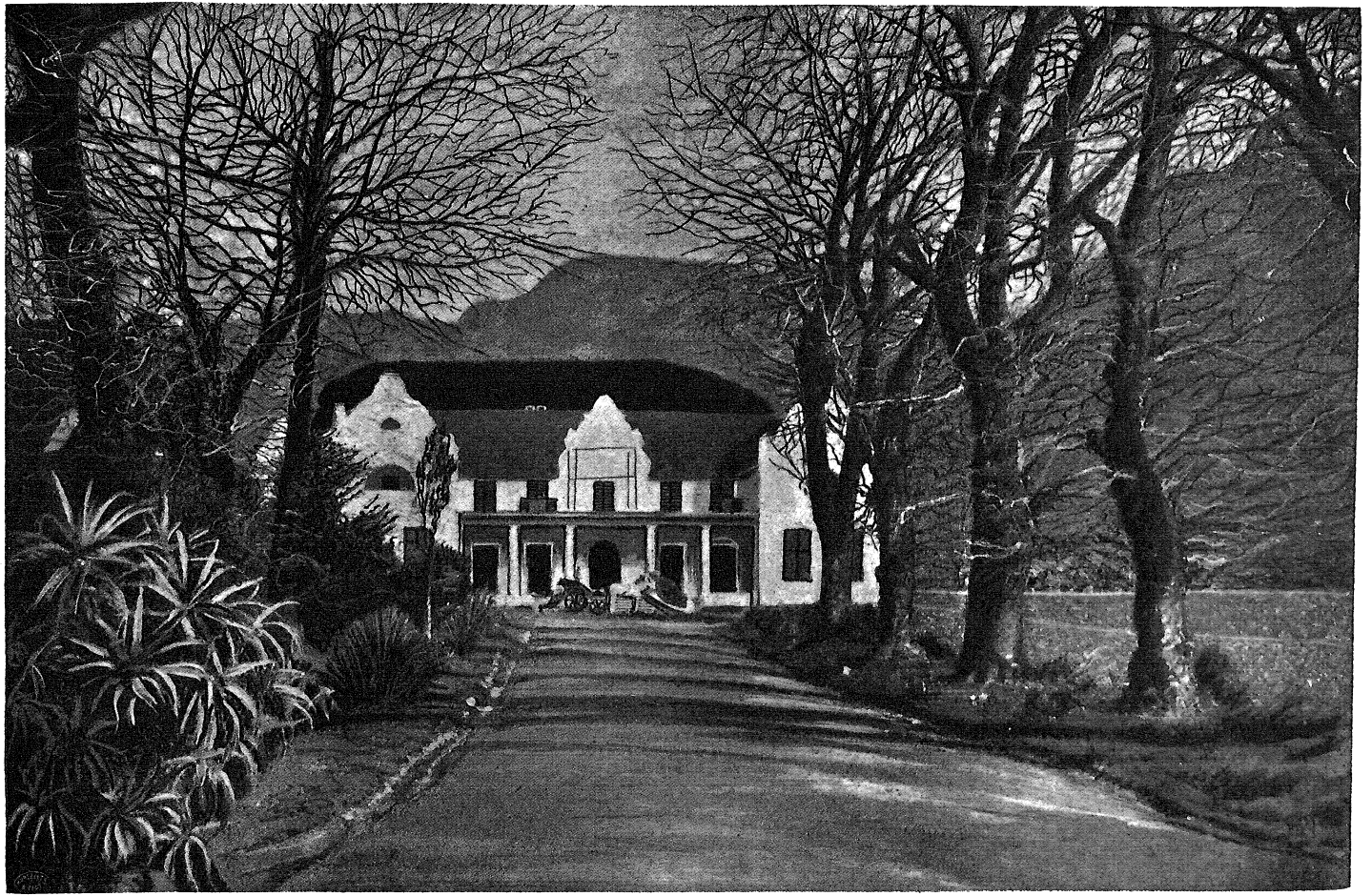
A német nemzetnek — úgy mint mindenütt a világon — a Fokföldön is teljes mértékben sikerült érvényesülni és elsőrendű tényezőkké emelkedni. Mintegy tizenkétezer német lakik a Fokföldön, a kinek a letelepedési ideje öt fő mozzanathoz fűződik. A legelső németek már a hollandi Van Ribeek idejében telepedtek le; a második fő-zöm a Napoleon utáni zavaros időkben és az 1817-iki nagy éhinség idejében jött; a mult század ötvenes éveiben is egyszerre jött nehány száz német családostól Észak-Németországból. Legtöbben jöttek természetesen a gyémántbányák fölfedezésekor. A német nemzet fiai Dél-Afrikának szívesen látott polgárai voltak és a ki ismeri a capetowni meg a fokföldi városok társadalmát, meggyőződhetett felőle, hogy a németek minden tekintetben kivívták a többi nemzetek tiszteletét, sőt — a mi ennél többet ér — irigységét is.

Magyar ember vajmi ritkaság volt a mi időnkben a Fokföldön. A mai nagyszabású — és sajnálatos — kivándorlás Magyarországból, a melynek különben ma is csaknem kizárólag Észak-Amerika a központja, azokban az időkben csak egyes szórványos esetekre szorítkozott. A magyarokat nem ragadta magával sem a kaliforniai aranybányák, sem a kimberleyi gyémántbányák ragadós láza. Ha jött is egy-két magyar a Fokföldre, az vagy kivételesen vállal-

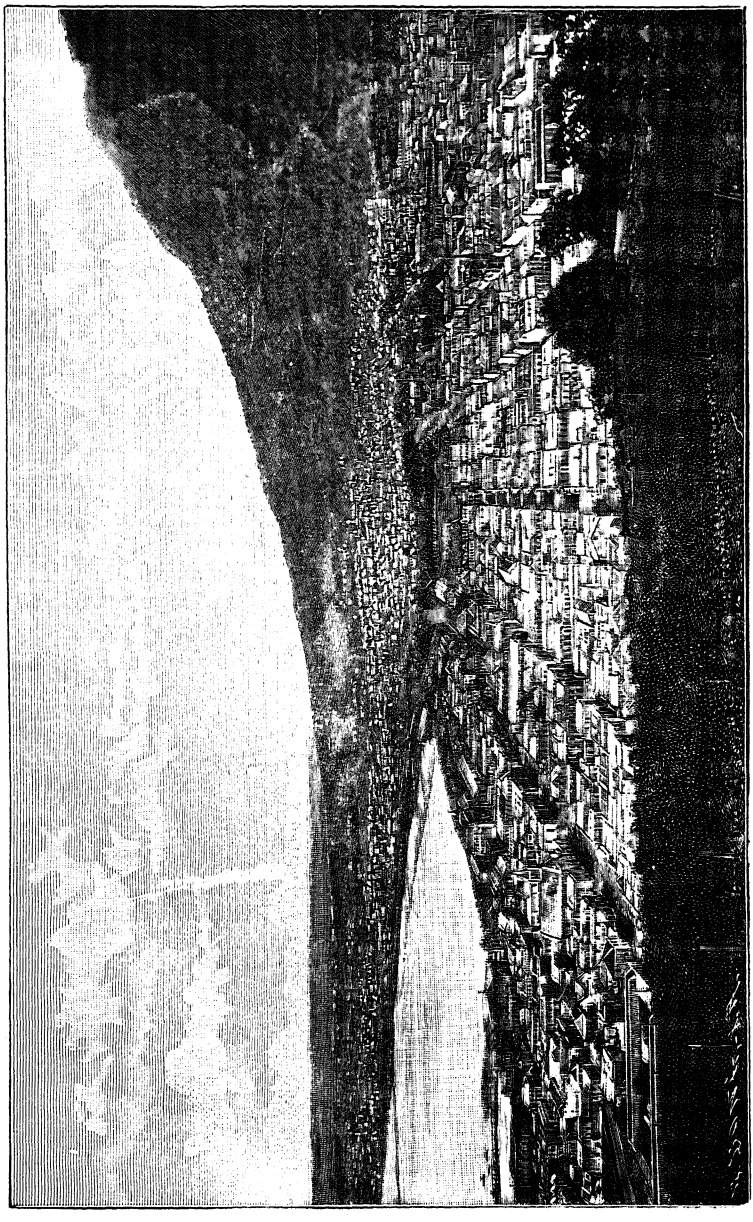
kozó szellemű iparos volt, vagy pedig egy társadalmilag „letört". a ki otthon valamilyen okból lehetetlenné téve magát, kénytelen volt új hazát keresni. Magyarországra nézve ez az új haza csaknem kivétel nélkül Amerika volt; Ázsiába vagy Afrikába alig egy töredéke jutott a magyar kivándorlóknak. A mai napokban azonban a Fokföldön már kis coloniája van a magyaroknak. Igaz, hogy a „Colonia" tagjai számára csak azt a mértéket alkalmazhatnók, a melyet a Siera Leone belföldjén élő angolok clubjára alkalmaztunk. Dél-Afrikának a partoktól messze eső vidékein, mint például Pretoriában, Johannesburgban, szintén van nehány letelepedett magyar, a kiknek itteni társadalmi helyzete és vagyoni állapota élénk bizonysága annak, hogy a magyar megállja a helyét ezen a neki teljesen idegen földön, szokatlan viszonyok között is.

A Fokföld közigazgatása ma már teljesen rendezett és megállapodott. 1854 óta a gyarmatnak meg van a saját parlamentje, 1872 óta pedig a saját felelős miniszteriuma. A közigazgatás élén az angol korona által kinevezett kormányzó áll, a ki egyszersmind főbiztosa egész Dél-Afrikának, fölöttes hatósága a Betsuana protectorátusnak, a Basutoföldnek, Rhodesiának és Brit Közép-Afrikának. A governort a kormányzásban hat miniszter támogatja, a kik a parlamenti többséghez kötelesek tartozni. A népképviselet a főrendiházból és az alsóházból áll, a melynek tagjait öt évre választják. Választópolgár minden született és naturalizált angol alattvaló, a ki egy év óta lakik a Fokföldön és a kinek 75 font értékű fekvő vagyona, vagy 50 font évi jövedelme van, s legalább annyira írástudó, hogy le tudja írni a nevét, lakhelyét és foglalkozását. Főrendiházi tag csak az lehet, a ki legalább 30 éves és a kinek 2 ezer font értékű fekvő és 4 ezer font ingatlan vagyona van. Nem érdektelen — sőt ellenkezőleg: igen érdekes — körülmény, hogy a Fokföld parlamentje kétnyelvű, a mennyiben a tárgyalások angol és hollandi nyelven folynak.

*

„GROOT SCHUUR", RHODES VOLT NYÁRI LAKÁSA CAPETOWNBAN.

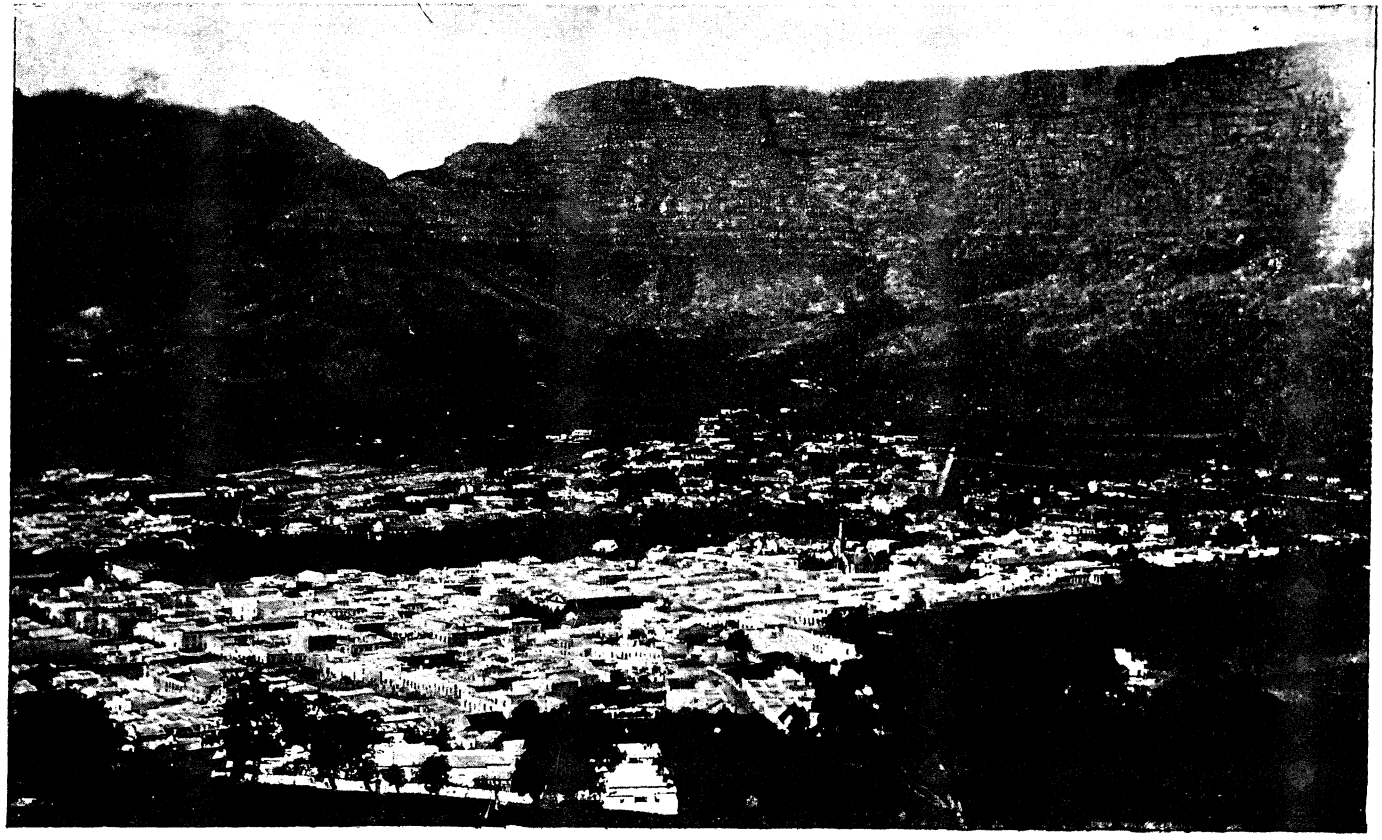

CAPETOWN LÁTKÉPE A KIKÖTŐBŐL NÉZVE.

S most — nagyjában tájékozódást szerezvén az általános viszonyokról — nyugodtan vethetünk horgonyt Capetown kikötőjében, a mely város nemcsak Fokföld, hanem egész Dél-Afrika központja és egész Afrikának minden tekintetben a legjelentékenyebb emporiuma.

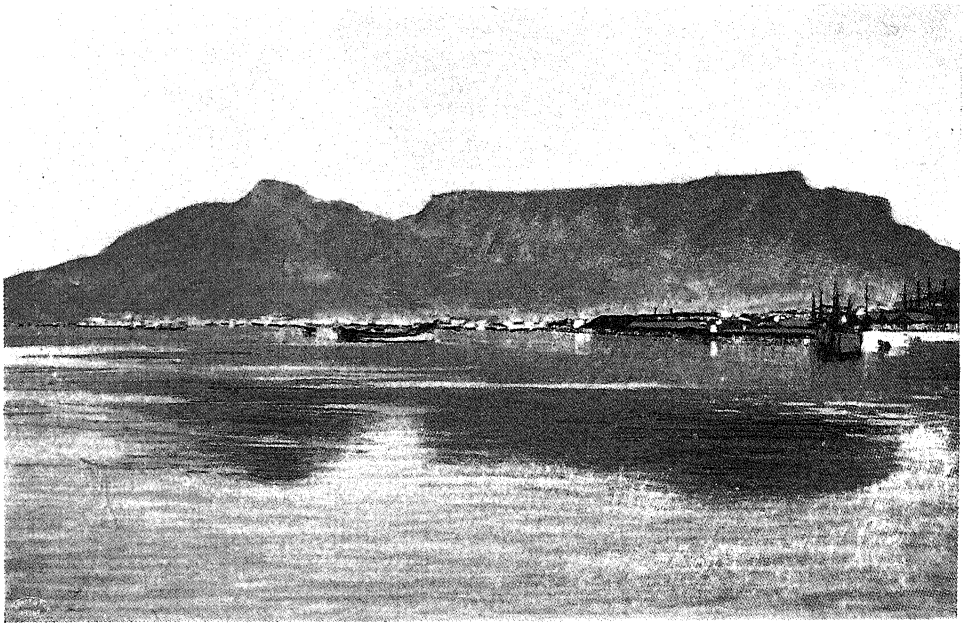
Nagyszabású, gyönyörű szép látvány tárult fel előttünk, a mint a Mississipi a kikötőbe befordult. A Táblahegy csaknem függélyesen meredek, hosszúra nyult meztelen sziklafala, bámulatosan szép háttere a városnak, a mely közvetlenül a hegy tövében terül el és helyenként folytatódik a hegyen, a melynek lankás halmait karcsú pálmáktól és terebélyes lombfáktól körülvett elegáns és csinos külsejű villák borítják. A Táblahegy páratlanul szép és érdekes symboluma Capetownak. A hegy ezer méternél magasabb és mintegy négy kilométer hosszúságban húzódik a város fölött csaknem megszakítatlan vonalban. Majdnem mindíg lebeg rajta egy-egy elmosódott szélű felhődarab. A sziklafal két végén mintegy szinpadias elrendezésben áll két társa: a Devils Peak, meg a Lions Head, az Ördögcsúcs, meg az Oroszlánfő. A benyomás, a melyet a hegy és a két sziklacsúcs előidéz, olyan sajátszerű, hogy nem csoda, ha a babonás hajósok azt mondják róla, hogy ez a hegy a két csúcsával a viharok bölcsője. Csak nehány szín kerül össze a kikötőben és a kikötő körül s mégis gyönyörű szép képpé varázsolják az egészet. A kikötő zöldes vize, a melyen helyenként fehér fodrot hajt az oceán felőli szél meg az ide-oda mozgó hajók és csónakok orra, a vizen úszó fekete testű gőzösök és fehérre mázolt hadihajók a part sötét barna-piros talaja, a zöld lombok által körülvett fehér házak és villák, az aranyos fénynyel elözönlött karcsú tornyok és monumentális épületek, a háttérben a rengeteg szürke sziklafal, a rajta lebegő fehér felhőfoszlányokkal, valamennyi fölött a mosolygó derűs égboltozat — mind ez együtt elragadóan szép, érdekes és sokat igérő.

A Mississipi körül akkora csónaktábor keletkezett, mintha mi lettünk volna a kikötőben az egyedüliek, a kikkel érdemes foglalkozni, holott legalább is négy-öt hajó volt velünk egy időben mozgásban, a mennyiben, vagy éppen befutott a kikötőbe, vagy készült

CAPETOWN A TÁBLAHEGY TÖVÉBEN.

kifelé. Még szerencse, hogy Captain Thomastól, valamint az útitársaktól még a befutás előtt elbúcsúztunk, mert ebben a zűrzavarban alig jutottunk volna hozzá, hogy még egy „good byet"-t mondhassunk egymásnak. A hányan voltunk, annyifelé széledtünk és tíz perczczel azután, hogy a kikötőhatóságok — orvos, vámhivatalnok, kikötőrendőrség, stb. — rendben találták a „bill of health"-et meg a „praticat", már csónakban ültünk. A kocsi, a melyen a

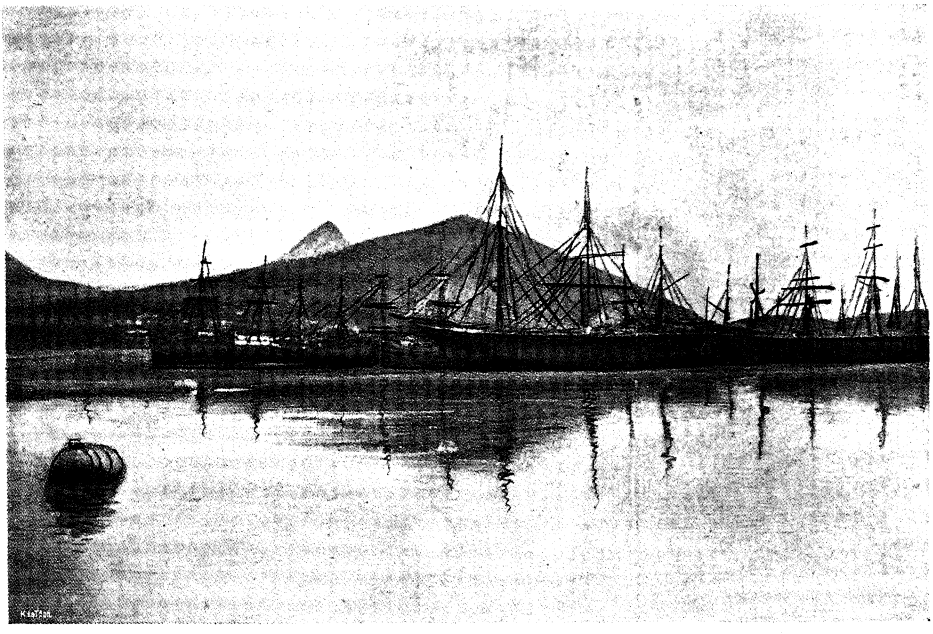

A TÁBLAHEGY ÉS AZ OROSZLÁNFŐ.

Hotel Royalba igyekeztünk, áthaladva a kapun — a kikötővárostól elzáró kőfal egyetlen nyílásán — egy darabig közvetlen a tengerparton halad végig, az „Amsterdam Battery" előtt. Az út széles, egyenes, jól gondozott és olyan tiszta, mint egy belvárosi aszfaltozott utcza. Ámbár a város egészen amerikai módszer szerint épült, a mennyiben a nyílegyenes és egyformán hosszú utczákat ugyancsak ilyen egyenes és egyforma hosszú utczák keresztezik, mégis meglátszik rajta, hogy régi város, a melynek már van multja. Egymás után következnek a gyönyörű térségek, díszes parkokkal beültetve; minden parkban egy-egy szobor, e körül pedig vidám

gyermekcsoportok, elegánsan és jól öltözött közönség; az utczákon pedig egy kisebb szabású ethnografiai gyűjtemény: kafferek, zuluk, hottentották, malayok, hinduk, angol gyalogosok, skót tüzérek, gyorsan száguldó egyfogatú cabek. Valamennyi között azonban a legtipikusabb „afrikai" az itt-ott felbukkanó nagy ekhós társzekér, nyolcztíz pár hosszúszarvú ökörrel.

A hotel terrassáról tekintve Capetownon alig látszik meg,

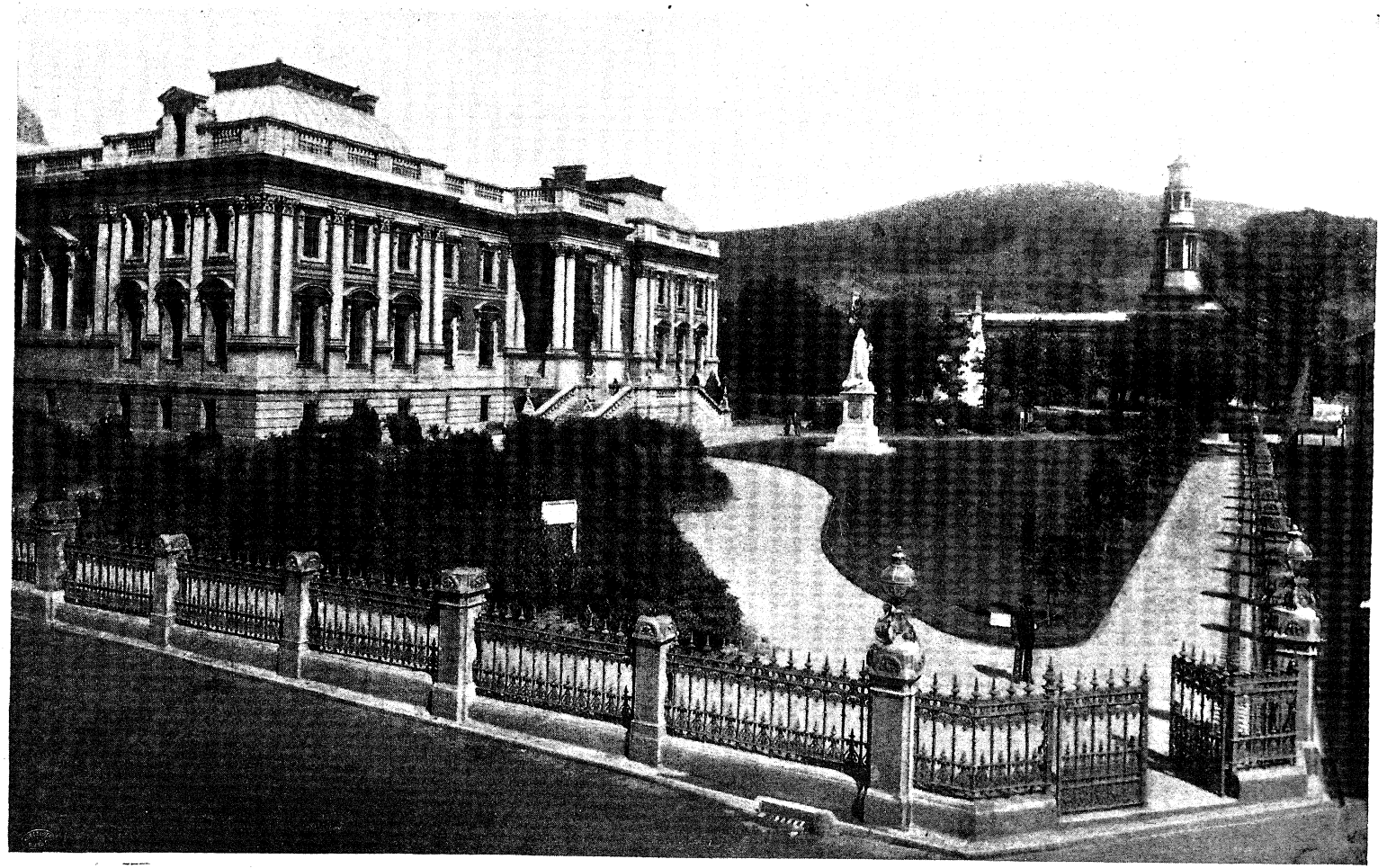
RÉSZLET CAPETOWN KIKÖTŐJÉBŐL.

hogy Afrikában vagyunk. Inkább középszerű északamerikai város benyomását teszi, a melyben sok a néger, meg a színes elem. Ha nem látnók a sok feketét, — afrikait meg ázsiait — és az Afrikára typikus ökörszekereket, semmi sem emlékeztetné az embert arra, hogy Afrikában van. Hogy Capetown régi keletkezésű város, az a régi templomokon — az egyedül hamisítatlan születési bizonyítványon — kívül. többek közt meglátszik azon is, hogy a belvárosa teljesen kiépült. Az egész területen egyetlen építkezés sem volt látható. Az épületek vagyonosságra és jólétre vallanak, mert díszesek és szépek; nehány épület pedig valósággal monumentális.

Az Avenue páratlan szépségű parkja arra nézve is meglepő, a ki Dél-Európa legszebb vidékeit, vagy sceneriáit ismeri. Azok a részletek, a melyek érdekessé és széppé teszik, más vidékeken különkülön talán imponálóbb alakban láthatók; itt azonban az adja meg a park értékét és érdekességét, hogy az egyes részletek, a melyek más és más vidékeken otthonosak, itt együtt láthatók, egymás mellett. Dél és észak növényzetének némely példányai olyan alakban és minőségben fejlődtek, a melyet csak ezen az egyenletes éghajlatú földön érhettek el, a hol egyrészt meg voltak kimélve, az északi vidék zord hidegétől, másrészt pedig a tropikus vidékek ernyesztő forróságától. Itt egyformán gyönyörűen fejlődött a hatalmas északi tölgy és fenyő, a mint üde frisseségben pompáznak a tropikus pálmák s az olasz pinia. Az Avenuen fekvő botanikus kertnek némely részletei páratlan szépségűek még annak a szemében is, a ki éppenséggel semmit sem ért a botanikához. Feltűnő azonban az a körülmény, hogy a szemet gyönyörködtető szép pázsitot, a mely különben legszebb kerete a fának, virágnak meg parknak, Capetownban a legnagyobb szorgalom és költség mellett sem tudták meghonosítani. Vagy a nap az oka, vagy a talaj, de tény, hogy a pázsitot Afrika nem tűri meg.*

Abban a városrészben, a melyben a Hotel Royal áll és a mely Capetownak a „city"-je, már a kora reggeli órákban jelentékeny a forgalom és fokozódó mértékben tart naplementéig. A city forgalma tisztán üzleti, miután ebben a negyedben alig vannak magánlakások. Azon oknál fogva, hogy a terület kicsiny, az üzleti forgalomnak azonban központja: ebből az következik, hogy a házbér példátlan magas; a mi fogalmunk szerint óriási. Így például egy magyar aranyműves (a ki még a hatvanas években került ki Budapestről Capetownba, mint egyszerű aranyműves munkás) az Adelaide Streeten egy kis helyiségért egy ajtóval és egy kirakattal,

* Dél-Afrikának az egész föld kerekségén teljesen különálló (endemikus) növényzete az, a mely elnyomja az európai pázsitféléket. A ki egy kicsit járatos a botanikában, azonnal észre veszi, hogy Capetown környékén egészen más a dudva, az útszéli gaz, az ugart felverő burján, mint Európában. Ez a növényzet teljesen idegen. (Cholnoky J.)

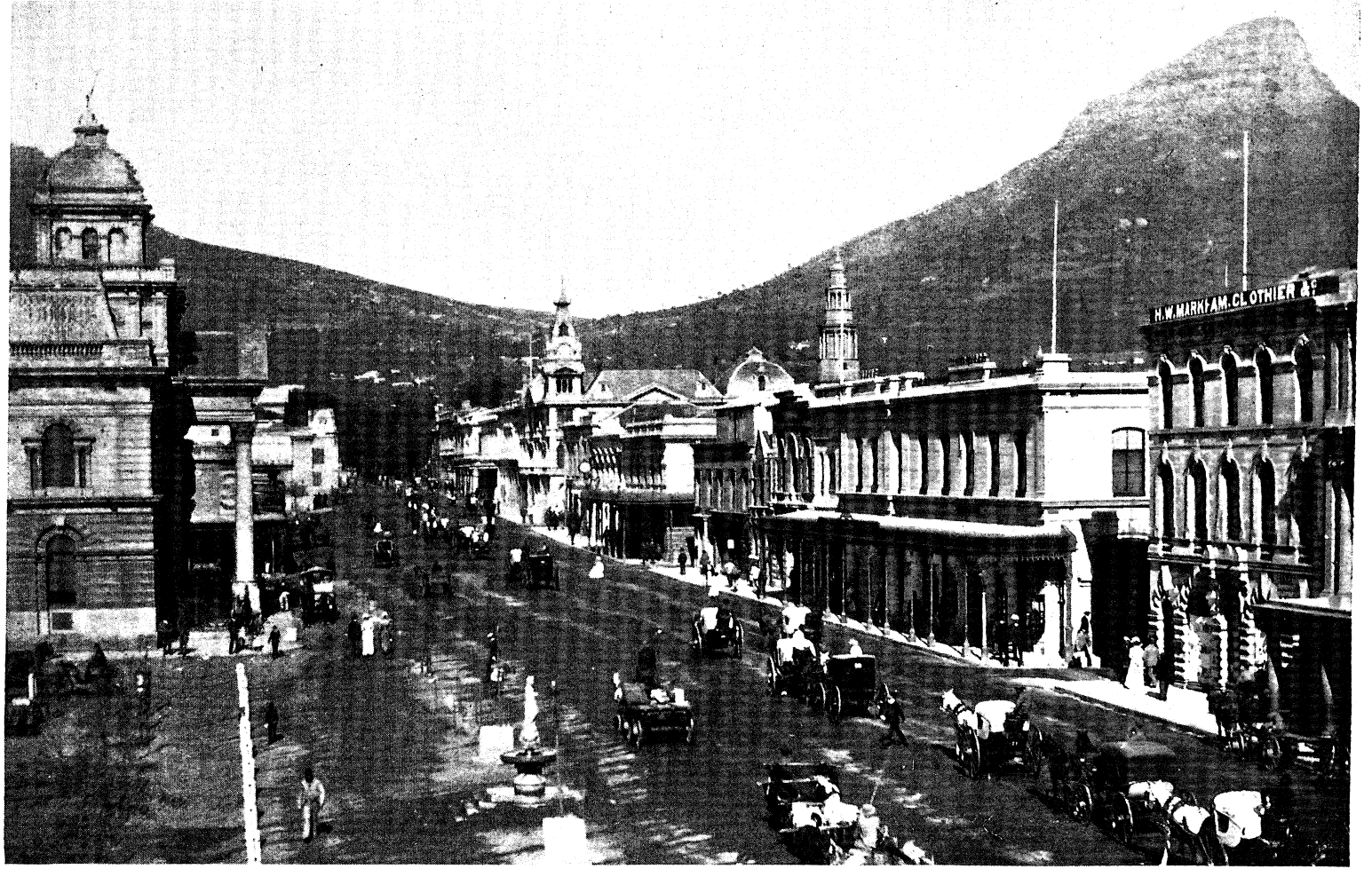
CAPETOWN. A PARLAMENT ÉPÜLETE.

30 ezer korona (!) házbért fizet évenként. (Ennek ellenében azonban egy jelentéktelen kis gyűrűért, a melyet idehaza talán 25—30 forintért lehet megkapni, itt — a gyémántok és az arany hazájában — 50 forinttal kell megfizetni.) Ehhez hasonlóan drága minden, a mi ipari, a mit kész állapotban kell vásárolni. Az árak azonban csak az idegen szemében tűnnek magasaknak; a fokföldiek nagyon természetesnek tartják. A délafrikaiak ugyanis egészen más mértékkel mérik a pénzt úgy a szerzésekor, mint a kiadásakor és a mi európai méreteink meg viszonyaink, ő előttük nevetségesen kicsinyek. A pénz értékének jellemzésére szolgáljanak például, az egyszerű és semmi esetre sem elsőrendű Hotel Royal árai. Egy szerény kis szobának a napidíja a mi pénzünk szerint 14 korona, egy egyszerű lunch 4—5 korona, a dinner 7—8 korona, egy kis üveg asztali bor — a híres cap-bor hazájában — 5—7 korona, egy csésze fekete kávé 1 korona.

*

Capetown és környéke talán egész Afrikának a legegészségesebb vidéke. Mindenesetre egyike azoknak, a hol „az embernek mindig száraz a ruhája meg a lába", — a mint egy capetowni német orvos mondotta. Ennek a nagy szárazságnak tulajdonítható, hogy aránylag igen nagy melegben is — 30—32 fok Celsiusnál — a mezei munkások alig szenvednek a hőségtől. Hogy mennyivel jobban tűrhető el és mennyivel kellemesebb a száraz meleg, mint a nedvességgel telített, arra érdekes esetet említ Dove. Egy angol tiszt, a ki a különböző tropikus angol gyarmatokon teljesített szolgálatot, és így a forróságnak a legkülönbözőbb fokához már hozzá szokhatott, Capetownba érkezvén, a lakószobája hőmérsékletét kellemesen hűvösnek tartotta, a melyben becslése szerint legfeljebb 20 fok lehetett a hőmérsék. A hőmérő azonban 30 fokot mutatott.

Capetown egészséges klimáját nagyban elősegítik a sajátszerű szélviszonyok. A délkeleti szél ugyanis néha tíz-tizennégy napig is állandó hevességgel seper végig a környéken és ámbár „sok

CAPETOWN. FŐÚT.

EAST LONDON, VÁSÁRTÉR.

port ver fel", azaz hogy rendkívül viharos jellegű, azért mégis olyan áldásos a hatása, hogy „Cape doctor"-nak nevezik a capetowniak. A nyugoti szél hozza létre az „abroszt", egy páratlan szép tüneményt a Táblahegy fölött. Az abrosz röviden magyarázva physikailag tulajdonképen abban áll, hogy az alulról fölfelé szálló levegő a hegy fölött lehűl és a víztartalma fehér felhővé sürűsödik, a mely a Táblahegy fölött lebeg. Mint tünemény azonban ez a köd-alakulás olyan nagyszabású és gyönyörű természeti tünemény, hogy alig van párja az egész világon. A mikor nagyon nagy a forróság Capetown fölött, az emberek kiváncsian lesik a Táblahegy ormait, hogy nincs-e kilátás — szélre. A meddig ugyanis a Táblahegy háta tisztán kivehető, addig nincs remény időváltozásra, a forróság tehát nem fog csökkenni. Ha azonban a hegy csúcsán itt, vagy amott apró felhők rakódnak le, a melyek olyanok, mintha odatapadnának a hegyhez, akkor van remény, hogy jön a szél és felfrissül a levegő. Az apró felhők néha hirtelen és roppant gyorsan összefolynak és összeálló, sűrű szürkésfehér lepellé gomolyognak, a mely lepel, mint szilárd anyagból készült valami, merően áll a hegy csúcsa fölött. És akkor egyszerre megmozdul ez a tömörnek látszó lepel, s bámulatos látványt hoz létre. A lecsapódott vízpárából álló tömeget ugyanis a beállott szél mozgásba hozza és lenyomja a város fölé. Az ember csaknem várja, hogy a nehéz tömeg lezuhan a földre, a hol óriási zajjal fog szétzúzódni. A mozgó páratömeg azonban ezt nem teszi; ámbár nemcsak látszólag, hanem ténylegesen lefelé zuhan, még sem éri el a földet, hanem bizonyos magasságban — még pedig pontosan megmondva: rendesen 900 méter magasan a föld felett — szétoszlik, szétbomlik, megszűnik. Ebben a magasságban ugyanis a levegő már olyan meleg, hogy a lecsapódott vízpárák ismét elpárolognak. A tetején tehát folyton rárakódik a lecsapódott vízpára, az alján pedig, 900 méterre a föld felett, folyton feloldódik. Ennélfogva olyan benyomást kelt, mint egy kolosszális vízesés, a mely nem ad hangot, nem zúg, hanem esés közben valahol hirtelen eltünik, elenyészik. De ugyanekkor már az utczákon is végig seper

a haragos szél. Az ordítva, bőgve és fütyülve végigseprő szél, a mely valóságos porfelhővel takar el mindent. Néha nagy károkat okoz ugyan, de utána olyan kellemesen üde, friss és tiszta a levegő, mint a szoba, a melyet alaposan kiszellőztettek. A capetowniak valósággal felfrissülve érzik magukat utána és ezért is adták neki hízelgően a „Cape doktor" nevet. Ott tartózkodásunk idejében a „Doktor úr" kissé igen szorgalmas háziorvosnak mutatkozott, mert tizennégy nap alatt három-négyszer is meglátogatta „betegeit". Lehet, hogy a capetowniaknak szükségük volt reá, de nekünk, a kik Capetownban töltött nehány napunkat alaposan kiakartuk használni kirándulásokra, kissé megnyirbálta tervünket. Hanem azért nem jöttünk el — üres kézzel; nehány kirándulasunk sikerült, a melyek részben kellemesek és érdekesek, részben pedig tanulságosak voltak. Majd elmondjuk őket sorjában, csak előbb ismerkedjünk meg bővebben Capetownnal és társadalmi életével.

*

Bár Capetownban a túlnyomóan angol lakosság mellett számos más európai nemzetiségű él, a társadalmi élet tisztán angol jellegű. Sőt egyes vonásaiban annyira angol, hogy az ember azt képzelheti, hogy Ó-Angliának valamelyik közepes nagyságú tengerparti városában tartózkodik. Habár ezen vonások nem minden tekintetben olyanok, hogy az angoloknak legsűrűbben hangoztatott jelzőjét: „most charming" vagy „delightful" alkalmazhatnók reájok, azért olyan természetűek, hogy kevés alkalmazkodó képességgel könnyen beléjök törődik a nem angol is.

Feltünő az a fegyelmezettség és rend-betartás, a mit az angolok, a tömeges együttlevés alkalmával tanúsítanak. Legjobban látható ez ott, a hol ugyanegy czélból nagy tömegek gyülekeznek össze. Egy kirándulás alkalmával a közeli villanegyedbe, Wynbergbe, a hol a cityben lévő nagy üzletek és irodák tulajdonosainak meg Capetown előkelőségének a villái vannak és a hol egyszer-kétszer hetenként katonazene van, valamely oknál fogva a szokottnál nagyobb

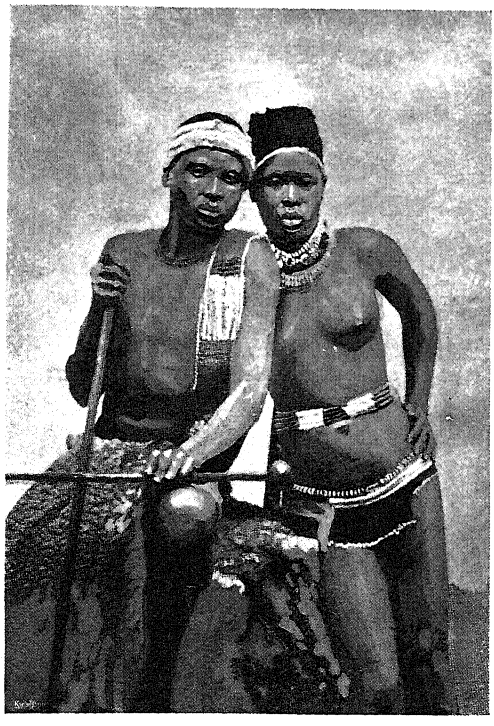
számban rándultak ki a városiak. A közönségben látható nagyszámú „önkéntesekről“ ítélve valami nagyobbszabású katonai parádé lehetett az oka, a melynek az angolok tudvalevőleg nagy bámulói. A Táblahegy tövében fekvő Wynberg különben is nagy katonanegyed,

KAFFER HÁZASPÁR.

mert a capetowni helyőrségnek egy-két ezrede mindig itt lakik sátortáborban. Még valószínűbb azonban, hogy valami sportversenyt tartottak Wynbergben, a mi — ugyancsak tudvalevőleg — az angolnak a „greatest attraction“. A helyi vasutak indóházánál ezrekre menő közönség gyűlt össze. Megjegyzendő, hogy Capetownból a közeli vidékekre temérdek vonat indul; naponként mintegy 150

vonat; de nem a viczinálisok szokott kényelmes lassúságával, hanem a gyorsvonatok sietségével és elegáns berendezésével. A vonatok indulását semmivel sem jelzik; sem szóval, sem haranggal; e helyett az indóház és a várótermek falain óriási betűkkel áttekinthetően van feltüntetve minden, a mi a vasúti utazásra vonatkozhatik. Pontosan ki van mutatva minden vonat vágánya, felszálló helye,

FIATAL HÁZASPÁR.

indulási ideje, az érintendő állomások lajstroma, a jegy ára stb. Ámbár ezerekre megy az utasok száma, senki sem sietett, senki sem kiabált és senki sem volt izgatott. Az indulások olyan símán bonyolíttattak le, mintha egyetlen vonat indult volna kevés számú utassal. Hanem azért mégis furcsa benyomást tett, a mikor a perronon egy alantas vasúti hivatalnok azon kérdésünkre, hogy mikor indul a vonat Wynbergbe, a nélkül, hogy válaszolt volna, vagy csak egyetlen pillantásra méltatott volna bennünket, az ujjával a kifüggesztett jelző táblákra mutatott és szó nélkül odébb állt.

Az angol jellemhez meg az angol viszonyokhoz hozzászokni részben nagyon könnyű, részben — lehetetlen. Ezek az emberek egyszerűen kiszámíthatlanok. Némely tekintetben olyan túlkövetelők, vagy olyan tökéletesek, hogy az ember joggal tartja őket a világ első nemzetének. Ezzel ellentétben, némely tekintetben olyan

ZULU-KAFFEREK.

kicsinyesek, csaknem naivak, mint a gyermekek. Itt van például Capetown meg az egész Cape Colony. Ehhez hasonló kulturát, ipart, és kereskedelmet teremteni Afrika déli végén, erre igazán csak hatalmas, önérzetes, de egyszersmind vasmarkú és erőszakos nemzet volt képes. Államszervezete, közigazgatása, baromtenyésztése, bányászata, bortermelése és kereskedelme elsőrendű és tökéletes. A lakása, a berendezése, az életmódja, a ruházata, a nevelése, minden tekintetben elsőrendű; kevesebbel nem is tudna megelégedni. A művészettel szemben pedig olyan kis igényű, a mi őt kielégíti, az olyan

alantas, hogy csaknem érthetetlen. A Town Hall, az a múzeum. Adderley Street, az Avenue, meg a botanikus kert páratlan szépségűek; a Wynbergi villanegyed felveheti a versenyt némely tekintetben Nizza és San-Remo környezetével; azok a festmények pedig, a melyeket a Town Hallban, vagy a múzeumban láthatunk, kezdetlegesek és szegényesek, a Wynbergben tartott concert olyan

KAFFER GYERMEKCSAPAT.

alantas és szerény, hogy alig áll magasabb színvonalon, mint egy női zenekar concertje egy éjjeli kávéházban. Dinner után a comme il faut öltözött gentlemanek és az estélyi toilettben, a sok drága ékszerrel pompázó ladyk elmennek a színházba, a melyben az előkelőbb jegyek árai magasságra vetekednek Európa legelőkelőbb színházainak az áraival. Ezek után azt hinné az ember, hogy úgy a színház, valamint az előadás szintén ilyen nagyszabású és előkelő. Minő tévedés! A színház ugyan eléggé elsőrendű, az előadás azonban vagy burleszk bolondság, vagy karrikaturája egy bohózatos

ostoba operettenek. Maga a közönség pedig érthetetlen. Ugyanaz a közönség, a mely másutt tömegekbe csoportosulva úgy viselkedik, mint mi a színházban és ideálja lehet a tömegek magaviseletének, olyan rendes, csendes és fegyelmezett, a szinházban úgy viselkedik, mint másutt a neveletlen tömegek. A páholyokban meg a földszinten ülő közönség hangosan és fesztelenül társalog kalappal a fején és természetesen kézzel a zsebben; a karzaton ülők egyszerűen kiabálnak. Az előadás kezdete néhány perczczel késett; a függönyt nem huzták fel pontosan a megjelölt időben. Erre olyan éktelen lárma, lábdobogás és fütyülés keletkezett, mintha csupa türelmetlen karzati publikum ült volna valamelyik ötödrendű vidéki színházban. Maga az előadás pedig alatta áll minden komolyabb megemlítésnek. Azok a szinészek talán nem is voltak szinészek, hanem orfeum bohóczok, vagy czirkusz clownok. A színdarab, illetőleg az előadás, nem egyéb, mint kevés próza, sok léha couplet és azonkívül csupa merész és bizarr taglejtés — a nők részéről is, sőt talán még inkább — csupa bolondos táncz, de olyan furcsa táncz, mintha tánczosoknak és tánczosnőknek mind a két lába ki lenne ficzamodva; katonai csapatok felvonulása, torzított fegyverfogásoknak és evolutioknak mesteri összjátékkal végrehajtott bravurjai. Egy-egy durva, mondhatni szellemtelen, de otromba tréfát frenetikus tapssal jutalmaz a közönség és óriásakat röhög rajta. Méltóságra nézve a mi ripacsaink színielőadása, hasonlítlanul magasabb színvonalú.

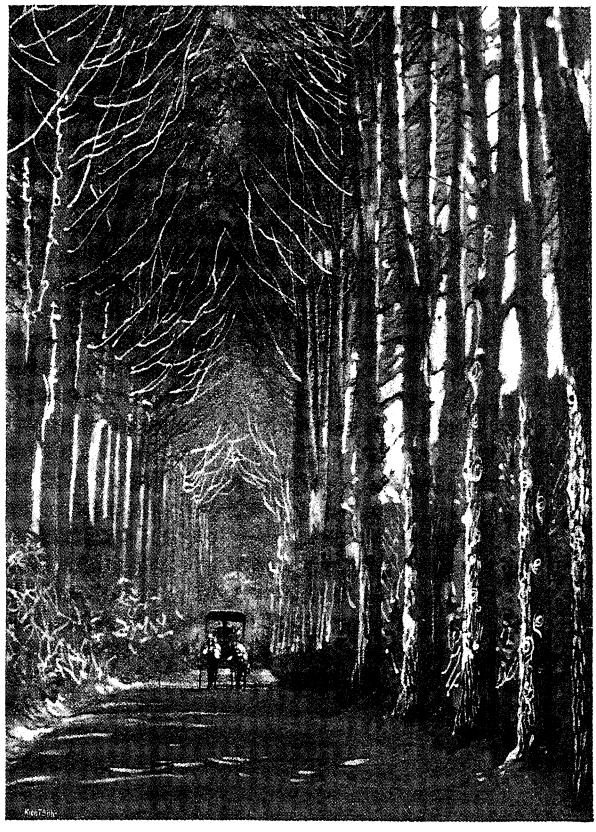
*

Érdekes alakja a capetowni utczáknak az angol katona. Az európai hadseregnek katonái nagyjában hasonlítanak egymáshoz és nagyobbára azonos életviszonyok között töltik el kötelezett szolgálati idejöket. Az angol katona azonban ezektől lényegesen eltérő viszonyok között él és egészen mást is mutat. Ne azokat értsük, a kik odahaza az angol kaszárnyákban robotolják le az előírt exertitiumokat meg az őrszolgálatokat; ilyen katonája úgy is kevés van Angliának; hanem a gyar-

WYNBERG, CAPETOWN KÖZELÉBEN.

matokon élő angol katonákat tekintsük, a kiknek mindegyike — legalább látszólag — egy-egy individuum. Valamennyien szálas sugár alakok, katonás, férfias magatartással. A mint egyenként, vagy csoportokban végigmennek az utczán, oldalfegyver nélkül, e helyett suhogó nádpálczával a kezükben, feltünően tarka, de pompásan illő és mindig

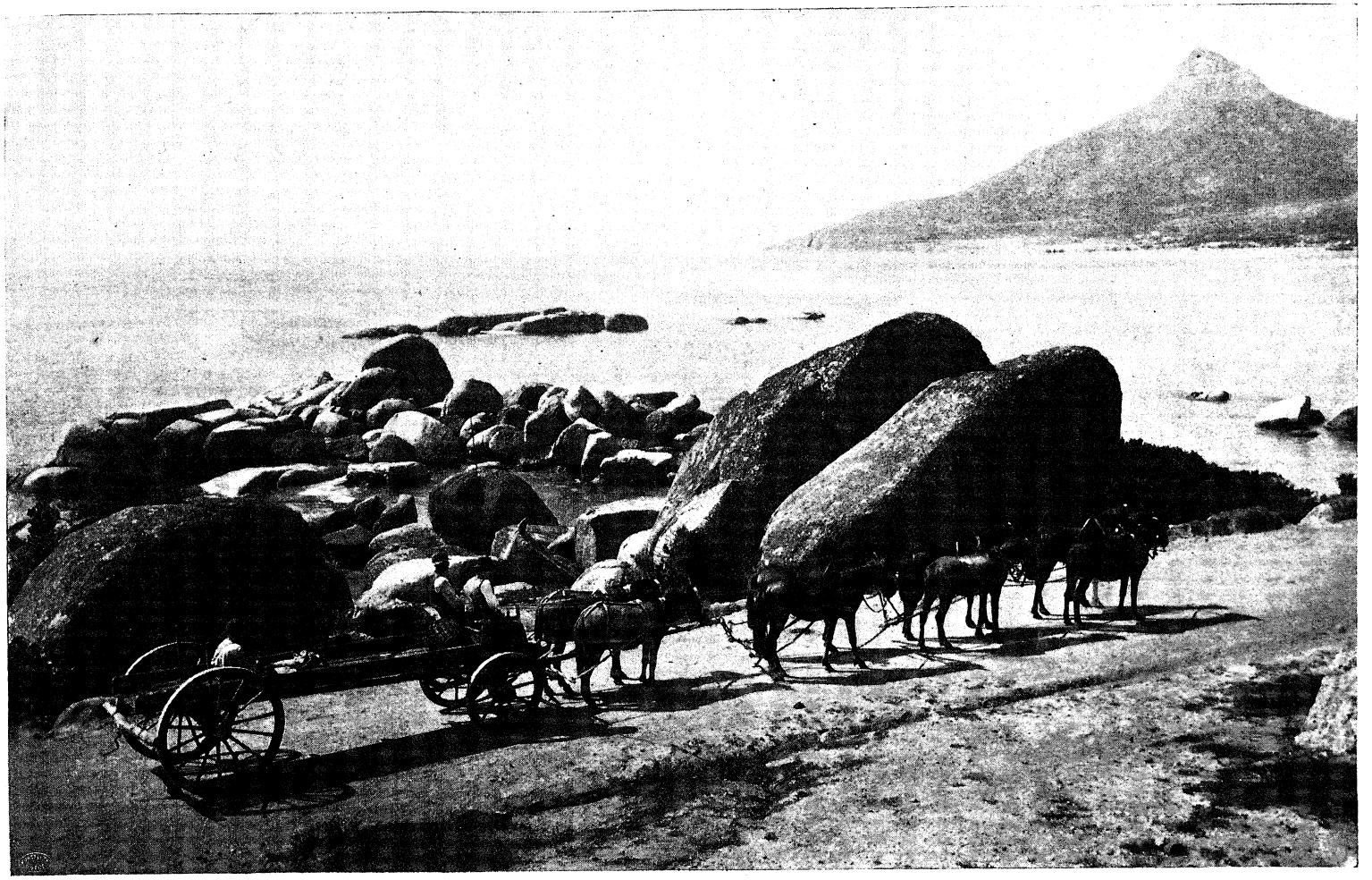

CAPETOVN KÖRNYÉKE. WYNBERG.

kifogástalan tiszta egyenruhájokban, és a mint merészen és bátran — de egyszersmind kihivóan — szétnéznek a publikumon, határozottan feltünő, de nem kellemetlen alakok. Van ugyan valami színpadias és mesterkélt a fellépésükben, de tagadhatatlanul sokkal imponálóbb és tetszetősebb ez a habár kaczkiás, de önérzetes fellépés, mint az egyéniséget teljesen kiölő, vasszigorú figyelemmel fenntartott „drill“ által közönséges numerussá degredált más nem-

zetiségű katonának nyomott, ügyetlen, csaknem félénk magatartása. Hogy az angol katona nem „nemzeti", — ámbár telivér angol — és hogy nem a magasabb nemzetiségű eszme az, a mi lelkesíti és ugyanegy vérű bajtársakká fűzi őket, az az eddigi példák után ítélve éppenséggel nem volt kárára az angol hadseregnek, meg az angol fegyverek dicsőségének. Az angol katonát, ezt a „zsoldost" vagy „redrock"-ot egészen más eszmék és érzések buzdítják; hogy a magas zsold lelkesíti-e, vagy az egyéniségüket érvényesülni engedő „reglement"-on alapszik, vagy azon a körülményen, hogy bármely viszonyok között is az angol katonák kifogástalan ellátásban részesülnek, annyi tény, hogy az angol katona egyformán otthon és jól érzi magát a földgömb bármely pontján lévő angol területen és legyen az ellenség canadai indiánus, délafrikai basuto, vagy nyugotafrikai asanti, akár hátsóindiai malayi, ő mindenütt egyformán jó katona.

Legcsodálatosabb ebben az, hogy nem az angol tisztek kiválósága vagy jó példája az, a mi ezeket a kiváló jó katonákat buzdítja, vagy vezeti. Éppenséggel nem; az angol tisztek sem kiválósággal, sem jó példával nem járnak elől. Még az ütközetekben sem járnak elől, mert az angol katonáknak a rohamot a tisztek nem úgy vezénylik, hogy: „utánam fiúk", hanem úgy, hogy: „előre katonák". (A búr háborúban azonban mégis olyan arányban estek el a tisztek, a milyen arányról egy háború naplója sem emlékezhetik meg.) Az angol tiszt jóformán nem is katona, hanem egy katonatiszti rangban álló sportsman, a kinek a bevégzett napi szolgálat után első teendője levetni az egyenruhát és átvedleni — nem polgárrá, hanem sportsmanné. A sport jóformán az egyetlen foglalkozása — legalább szenvedélye — az angol katonatisztnek. Az Adelaydi cricket match Ausztráliában sokkal inkább érdekli a capetowni tisztet, a Fokföld bármely politikai vagy társadalmi eseményénél és a Hongkongi Highlander-Regiment által rendezett football-match foglalkoztatja a Sierra leonei angol tisztet is. A mikor mi — hadihajókon — különböző angol területekre jöttünk, Maltában és Gibraltarban éppen úgy mint Adenben vagy Hongkongban, mindenütt kaptunk meghivásokat az angol tisztek clubjaiba. A meghívás azonban csak

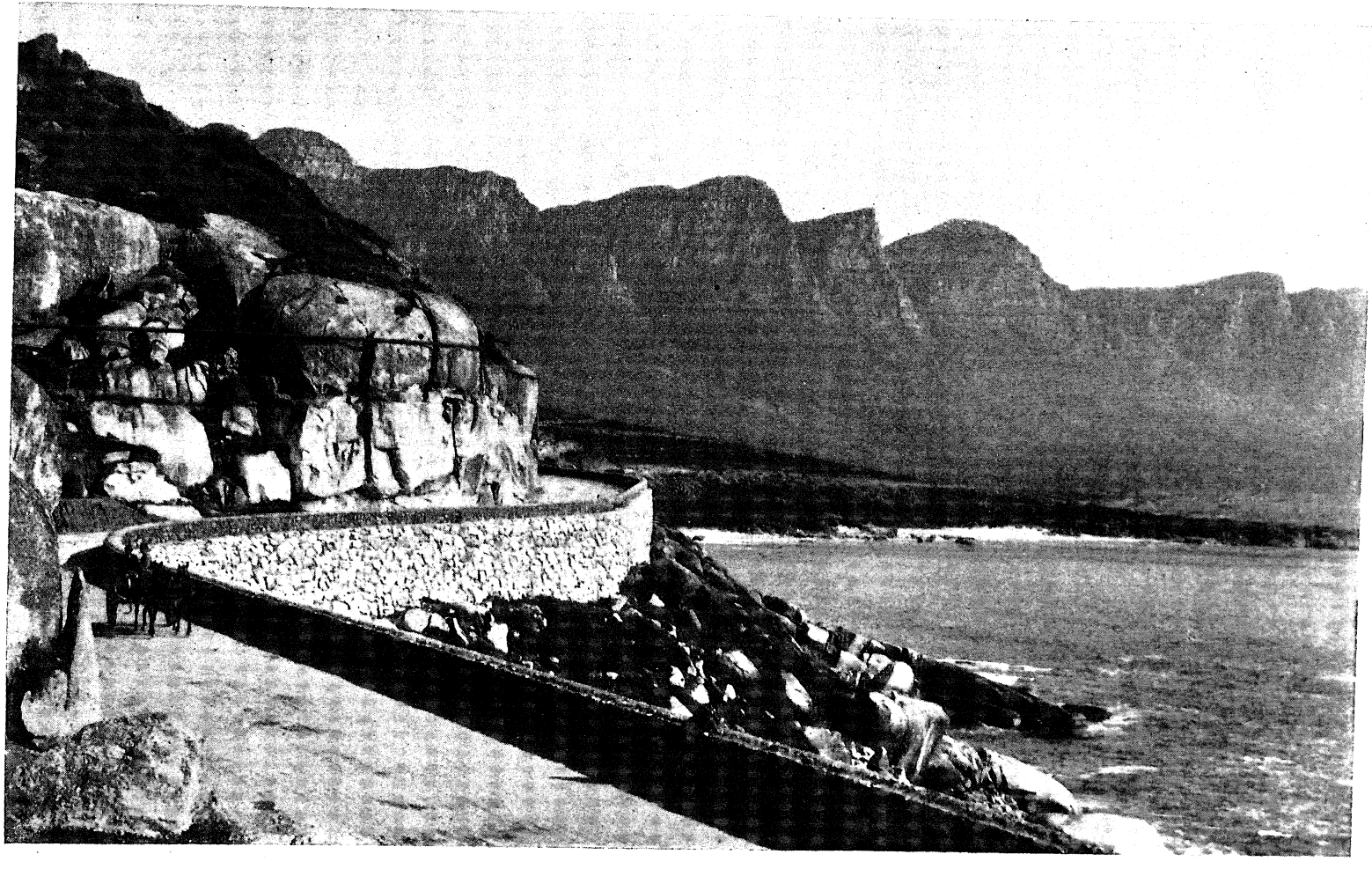
A VICTORIA ROAD-ON, HÁTTÉRBEN AZ OROSZLÁNFŐ.

ritkán szólott bálra, lunchre vagy dinnerre, hanem igenis egy polohoz vagy football matchhez. Semmi sem mutatja olyan jellemzően az angol nemzet utólérhetetlen és bámulatos nagyságát, mint az, hogy ilyen — polgárias módon — tisztikarral és ezzel a toborzott katonasággal, a világ legelső és leghatalmasabb nemzetévé tudott fejlődni, és megmaradni.

*

Dr. Digelen, a Sailors Hospital sebész főorvosa, meghivott nehányunkat Capetown közelében fekvő villájába, Campsbaybe. Magától értetődik, hogy szivesen fogadtuk a meghívást, a mely által alkalmunk nyilott egyrészt megismerkedni Capetown környékével, másrészt pedig egy kissé bepillantani a capetowni előkelő polgárok családi életébe. A tengerészkórházban volt a gyülekezés, a honnan dr. Digelen kocsiján indultunk. A kocsiról, meg a lovakról ítélve fel lehetett tételezni, hogy Dél-Afrikában még van értelme annak a mondásnak, hogy „dat Galenus opes".

Délutáni háromkor indultunk, s egy órával később künn voltunk a város határán Sea Pointnál. Már itt megkezdődtek a serpentinek, a melyek helyenként meredek kaptatókon vezettek fel a hegyre. Az utak pompásak; a tekervényes serpentinek, a melyek a sziklák oldalába vannak vágva, olyan símák és egyenesek, mint az asztal, a kilátás pedig, a mely már a második-harmadik serpentin kanyarodásánál föltárult, elragadó szép. A hátunk mögött és alattunk, mint gygaszok számára készült óriási sakktábla terül el a város; jobb oldalt a meredek sziklafal, a melynek az oldalába az út van vágva, balra pedig, a hol a talán háromszáz méter magas hegy olyan meredek, mint egy kőfal, a tenger terül el. A sziklafal tövében fekvő óriási sziklatömböket csaknem símára csiszolta a tenger, a melynek hullámai tompa zúgással és tündöklő fehér tajtékkal törnek meg a szanaszét heverő sziklatömbökön. Itt-ott feltünnek a kint járó vitorlások, a melyek ebből a magasságból apró lélekvesztőknek látszanak és egy nagy gőzös, a mely éppen az öböl csúcsát kerüli

A TÁBLAHEGY ORMAI; SZERPENTINEK.

meg, hogy betérjen a kikötőbe. A seapointi világító torony ebből a magasságból csak akkora, mint vékony karcsú minaret, a tövénél beforduló gőzös pedig csak apró kis propeller.

A mint a kocsi a serpentinek kanyarulatának megfelelően fordul, eltünik a tenger aczéloskék tükre és ismét a meredek falak állanak előttünk. Csak a lovakkal nem voltunk sehogysem megelégedve. Konok makacssággal mindenütt közvetlen az út szélén haladtak; de nem azon a szélén, a mely belül volt, közel a falhoz, hanem ellenkezőleg, mindig a szabad szélen, még pedig olyan közvetlen közel hozzá, mint a hogyan a hegyi öszvérek szoktak járni, a melyek talán nem is tudnak máskép hegynek menni, csak úgy, hogy a patájuk széle egy kicsit túlmegy az út testén. A legcsekélyebb zavar vagy megcsúszás elég lett volna, hogy menthetetlenül leforduljunk a szédítő mélységbe. Meglátszott azonban a gazdánkon, meg a malayi kocsisunkon, hogy már nagyon megszokhatták a lovaknak ezt a járását, mert mindketten a legnagyobb lelki nyugalommal viselkedtek és éppenséggel nem látszottak észrevenni, hogy bizony nekünk vendégeknek itt-ott borsódzik egy kissé a hátunk.

Egy újabb fordulónál felérkeztünk egy síkságra s nehány perczczel később egy svájczi stylusban épült kellemes és barátságos külsejű, de nagyon terjedelmes villa előtt állottunk meg. A park kapujából kilépő házi úrnő, egy hollandi nő, rendkívül nyájasan és jóleső szívességgel fogadott bennünket idegeneket. Mögötte kisebb szabású gyermekhadsereg állott szépen kisorakozva, mintegy várva, hogy „szemlét“ tartsunk fölöttük. Dr. Digelennek ugyanis nem kevesebb, mint tizenkét élő gyermeke volt, a kiknek a legidősebbje tizenhat-tizenhét éves fiú lehetett. Csupa piros pozsgás eleven gyermek, a kik között még a leányokon is meglátszott, hogy ebben az aethertiszta levegőben töltötték el ifjú életöket és hogy többet foglalkoztak cricketttel és lawntennissel, mint latin declinátiókkal és görög mythologiával. A dr. Digelen villájában eltöltött délután sok tekintetben emlékeztetett a magyar vidéki város előkelő és művelt magyar család háztájára. Ugyanaz a jókedvű, lármás szivesség a gazda részéről és ugyanaz a felmelegítő kedves nyájasság az úrnő részéről, bemuta-

SOMMERSET WEST VIDÉKÉRŐL.

tása a háznak meg az udvarnak, a gyermekek tudományának és jól neveltségének, utána pompás ozsonna és befejezésül a Dél-Afrikában „mindig rendkívül fontos és mindig actuális“ — politika.

A kellemesen eltöltött délutánnak sajnos, hamar vége volt. Miután kocsival megtenni az útat haláig kissé hosszadalmas lett volna, iparkodnunk kellett, hogy még elérjük az utolsó vonatot, a mely este Green Pointból — a Sea Pointtal csaknem ellenkező oldalon — bemegy a városba. A hazatérő út a holdvilágos éjszakában felejthetlen szép benyomást keltett. A hold bevilágította és lágy fénynyel besugározta az egész környéket. Csillogó ezüst fényű volt helyenként a sziklafal — a melyhez most mégis közel tartották magukat az óvatosan előrehaladó lovak — és leírhatatlan szép fényben meg színekben tündökölt a tenger. A sziklaalj tövében megtörő hullámok játéka, szépségre nézve felülmult minden képzeletet. Kár, hogy a festők ilyen képeket nem festenek. Pedig határozottan szebbek lennének, mint az örökös ránczosképű pipázó paraszt, a kretint ingerlő leányok, meg az abrakoló lovak.

*

Érdekes volt a kirándulás Sommerset Westbe, egy közeli elővárosba, Capetown legelőkelőbb tengeri fürdőjébe. Az egész környezet nagyon emlékeztet egyik északi testvérére, Norderneyre, azzal a csekély különbséggel, hogy a mikor itt van a fürdő-„Season“, akkor Norderney vidékén javában dühöngenek a téli viharok és hófúvások. Sommerset Westben ugyanis a „high season“ éppen január és február havára esik. A téli hónapokban, főképen áprilistól októberig, éppen olyan kihalt, mint az északi fürdők a téli hónapokban; de a nyári hónapokban ezen a „most fashionable“ fürdőhelyen a kép ugyanaz, mint bármely európai előkelőbb tengeri fürdőben. A „strandon“ elegáns közönség, meg léha, üres gigerlik, felgyűrt nadrággal és hátul legyűrt panamával, a vízben pedig vígan lubiczkoló és flirtelő párok. Az angoloknak a „moralitas“ terén tanusított sokszor ferde és kiszámíthatatlan berendezése ellenére,

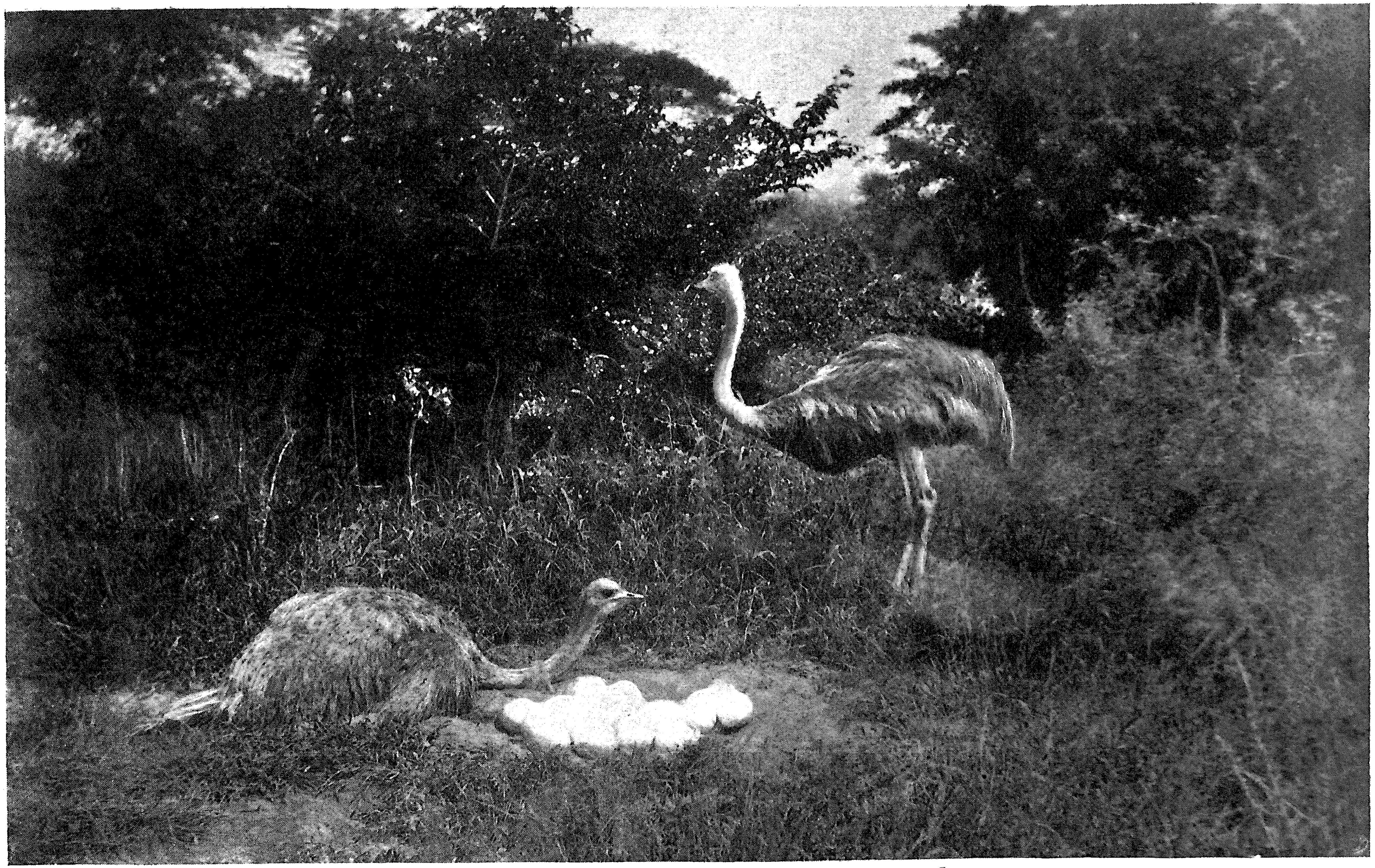
TÖRZSFŐNÖKNEK BENYÚJTANDÓ ROZSADÓ.

A SIMONSTOWNI „JAVÓTÓ"-BAN.

férfiak és nők együtt fürdenek. Sommerset West talán az egyedüli hely, a hol a hollandusok közvetlen érintkezésbe jönnek a „verdoemd rooinock"-okkal, az „átkozott veresnyakúakkal", a mely néven a hollandusok angol polgártársaikat beczézgetik. Megjegyzendő, hogy ámbár Capetownak is van tengeri fürdője, azért az előkelő közönség Sommerset Westbe jár, mert ez egyrészt előkelőbb, másrészt — és talán mégis inkább ezért — itt a víz melegebb.

Hogy ilyen csekély helykülönbségnél ugyanegy tengerben a víz melegebb, ez nem képzelődés, hanem hőmérő fokokkal kimutatható komoly valóság. Az oka pedig megvan adva az áramlásokban, (a melyeket persze mi most már jól ismerünk). Cap Agulhas ugyanis — Afrika szárazföldjének legdélibb csúcsa — közel fekszik a Jó Reménység fokához, a mely fokot — a mint emlékezni fogunk — tulajdonképen „Cabo Tormentoso"-nak neveztek azok a tengeri hősök, a kik mintegy négyszáz évvel ezelőtt először merészkedtek erre járni, a mikor a Tajo menti hazájukból az Indiákra mentek kincseket gyűjteni. Ennek a Cap Agulhasnak — a Tűfoknak — a vonalában képzelik a geographusok a két oceánnak találkozási vonalát. Az Atlanti-oceánnak és az Indiai-oceánnak tényleges érintkezése ezen a ponton természetesen nem látható, de azért a különbség megvan és ténylegesen kimutatható. Keletről ugyanis — a mint később alkalmunk lesz evvel bővebben foglalkozni — a Moçambique csatornán végig jön a moçambiqueiáramlás is ennek a folytatása, az Agulhas áram, a mely az Indiai oceán meleg vizét hozza magával, és a mely áramlás éppen ezen a ponton, a Tűfoknál, változtatja az irányát és fordul ismét keletnek, vissza az Indiai oceánba. Az Afrika nyugoti partján délről északra az Egyenlítő felé surranó áramlás vize azonban hideg. A Déli-tengerről jövő hideg áramlás ugyanis keskeny csíkban csaknem a Congo torkolatáig hatol fel a nyugotafrikai partok mentén, s csatlakozik a déli egyenlítői áramláshoz. Capetown tengeri fürdője ebbe a hidegebb vízbe esik, míg ellenben a tőle csak mintegy husz tengeri mértföldre eső Sommerset West fürdője már az Agulhasi áramlás melegebb vizében van. Ugyanezen a körülményen alapszik

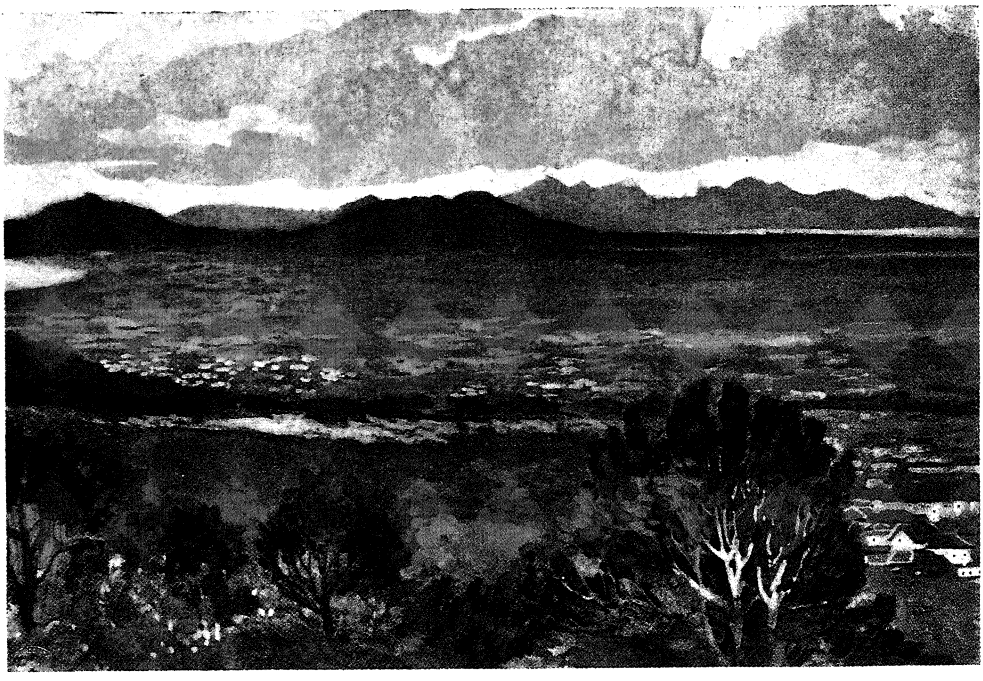

STRUCZPÁR A FÉSZEK KÖRÜL.

az is, hogy a Capetowntól ugyancsak mintegy 20—25 mértföldre eső hadi kikötőben, Simonstownban, az átlagos évi hőmérsék két fokkal magasabb (!) mint Capetownban.

*

Egy nagyobb kirándulás alkalmával kedvező alkalmunk nyilott egy strucztenyésztőtelep meglátogatására Wellington közelében, a mely

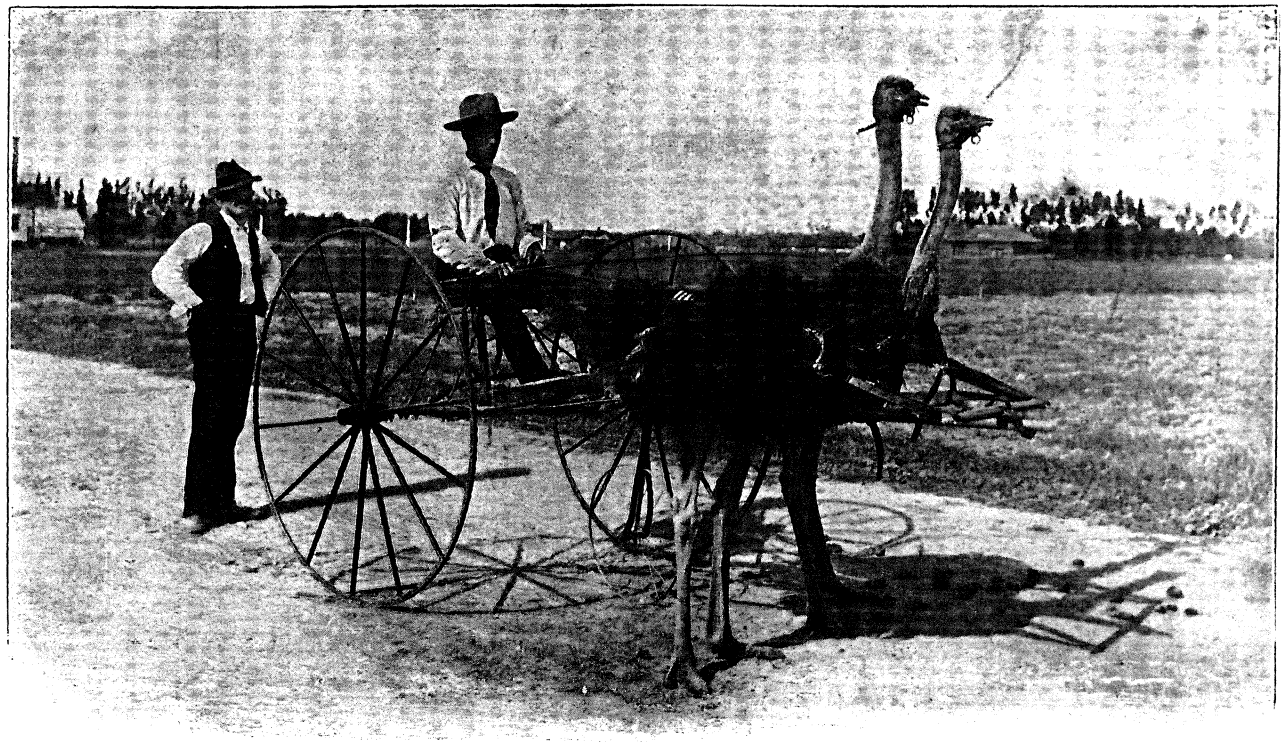
TÁJKÉP CAPETOWN KÖRNYÉKÉRŐL.

a Capetown közelében fekvő tenyésztőtelepek között a legrégibb és legnagyobb. Letérvén a kocsiútról, a mely itt is olyan sima és gondozott volt, mint akár Svájcznak valamely nagy forgalmú kocsiútja, rögtön megint — Afrikában voltunk. Kiértünk a „kulturából“ és benne voltunk a vadonban. A kocsiról le kellett szállani és gyalog folytattuk az utat. Mindenek előtt magas és meredek homokdombon kellett átjutnunk, a mi a meglehetős nagy forróságban elég nehéz munka volt. A domb túlsó oldaláig terjedt a strucztenyésztőtelep területe, jókora nagy luczernás, a melyet itt-ott apró tiszta vizű erek metszettek. A tenyésztelepeket ugyanis, a melyekhez lehetőleg mész-

tartalmú földeket keresnek ki, ellátják néhány láb magas kő- vagy drótkerítéssel, gondoskodnak a kellő mennyiségű vízről, aztán beültetik luczernával, legelőül a struczoknak, s ezzel a telep nagyjában készen van. A nagy telep bejáratánál kisebb szabású colonia feküdt, az intéző, a munkások és a cselédség lakásai. Az intéző háztartása élénken emlékeztetett arra a lakásra, a melyet annak idején Monte Video vidékén találtunk a vágóhidak közelében. Úgy mint ott, itt is rikító ellentétben állt az intézőnek, egy széles vállú erőteljes és feketére sült hollandusnak a lakása a környezettel. A nagy legelő, a mely körülbelül egy óra járásnyira feküdt az intéző házától, több, körülbelül fél holdnyi területű parczellákra van beosztva, a melyek sugár alakban terülnek el egy központ körül. Minden egyes parczella egy méternél magasabb drótkerítéssel van elkerítve, és minden parczellán egy-egy felnőtt struczpár él. A fiatalokat együtt tartják egy közös udvarban. Ambár a struczok főtápláléka fűből áll és az itt-ott utjokba kerülő rovarokból meg békákból, azért napjában egyszer-kétszer búzát, kukoriczát vagy konyhahulladékot tesznek eléjök, főképen azért, hogy szokjanak az emberhez. Éppen etetés idejére esett a látogatásunk, a mikor a fiatalokat, hét-nyolcz hónapos apróságokat, etették. Ezek olyan szelídek voltak, hogy nemcsak a kafferasszonyok kosaraiból ettek, hanem a tenyéren odanyujtott falatot is olyan gyöngéden szedték el, mint akár a csikó a czukrot. Megjegyzendő, hogy ezek a hét-nyolcz hónapos fiókák már kis óriások voltak, a mennyiben a legkisebbik is magasabb volt egy méternél. A felnőtt példányok, csupa jól táplált állatok, átlag két, két és fél méter magasak voltak, a hosszúságuk pedig — a csőr végétől a fark végéig — mintegy két méter. A strucz által fogyasztott mennyiség óriási nagy és nem csoda, hogy a gyomruk közmondássá vált. Itt, a hol zárt helyiségben tartják őket s nem jutnak más táplálékhoz, mint a fűhőz meg a véletlenül utjokba kerülő állatkákhoz, csak ezekből fogyaszthatnak óriási mennyiségűt. De a hol a strucz szabadon él — vadon vagy szabadon valamely ház körül — ott úgyszólván mindent elnyel, a mit csak lát: falevelet, káposztát, békákat, téglát, követ, cserepet, pléhdobozt, vasdarabot.

Egy struczfarmer beszéli, hogy valahányszor a kulcs-csomója elveszett, rendesen a házi struczja ürülékében keresték és mindig eredménynyel. Berchon egy strucz felbontásakor, a következő tárgyakat találta a gyomrában: négy és fél kilogramm homokot, három és fél kilogramm csepüt és rongyot, három vasdarabot, kilencz darab angol rézpénzt, egy ajtókilincset, harminczhét vas és drótszeget, köztük nehány kampósat, egy csengőt, egy csattot és számos gömbölyűre csiszolódott kavicsot. Ha egy ilyen házi strucz betéved a majorság udvarba, ott nagy pusztítást végez. Methuennél egy alkalommal egy ruczának valamennyi csibéjét egy percz alatt falta fel a „szelidített" házi strucz. Úgy szedegette fel csőrével a tuczat apró állatot, mint galamb a búzaszemeket.

Míg a fiatal óriások éppenséggel nem vettek rólunk tudomást, az öregek egyik-másika nyugtalanul emelgette a fejét és idegesen tipegett hatalmas lábaival, ha a közelébe léptünk. Különösen egy gyönyörű szép fekete tollazattal ékeskedő, öreg hím viselkedett nagyon ellenséges hangulattal irányunkban. Nehányszor felénk kapott a csőrével és belátván, hogy nem ér el bennünket, dühösen rúgott egyet; de nem úgy, mint például a ló vagy az ökör, hátrafelé, hanem, mint az ember, előre. Akár egy csőrkoppanás a fejen, akár egy rugás a gyomron, éppen elég arra, hogy leüsse az embert a lábáról. Befejezvén az etetést, az egyik őr egy karikással közibük cserdített, a mire szétrebbent az egész gyülekezet, fiatalok és vének egyaránt. A futásuk bámulatosan gyors. Ha nyugodtan lépeget a strucz, a lépései akkor is egy vagy másfél méter hosszúak, ha azonban fut, két-három méter a távolság a két lábnyom között. És ha vadászat közben üldözik, még ennél is több, úgy, hogy a leggyorsabban száguldó vadászló sem éri utól. Ugyanazon ápoló, a ki a karikással szétrebbentette a struczokat, egyet-kettőt füttyentett, a mire a fiatalok visszatértek és minden félelem nélkül csoportosultak körülöttünk. Olyan szelídek voltak, hogy nyugodtan hagyták magukat simogattatni, sőt mikor engedelmet kaptunk, hogy emlékül vigyünk magunkkal egy-két tollat, olyan nyugodtan tűrték a toll kitépését, mintha egy skatulyából egy szál gyufát vettünk volna ki.

STRUCZFOGAT.

Egyik legérdekesebb része volt látogatásunknak az a mező, a melyen a fészkek vannak és a hol egy struczpár éppen a tojások kiköltésével foglalkozott. Előbb azonban mindnyájan jókora tüskés ágat kaptunk és felvilágosítottak bennünket, hogy a vezetőnk majd megmagyarázza — illetőleg megmutatja — hogy mire kell ez a

STRUCZMADÁR MINT — LÓ.

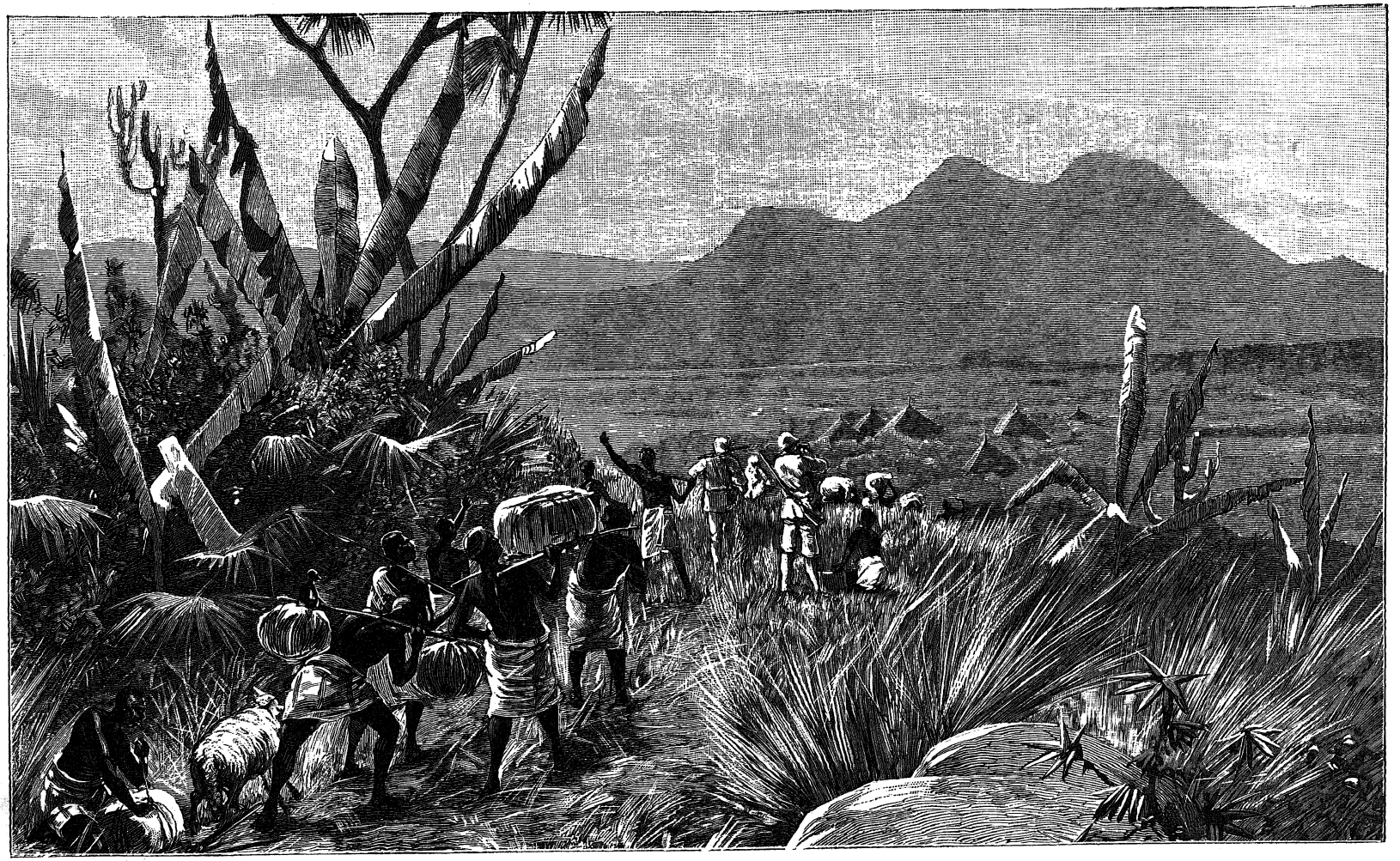
tüskés ág. Arra is figyelmeztettek bennünket, hogy óvatosak legyünk, mert a költéssel foglalkozó hímstrucz ilyenkor fékezhetetlenül vad. A hím tudniillik csak éjjel ül „személyesen“ a kiköltendő tojásokon; nappal fölváltja a nőstény, a hím pedig ezenközben kis körökben jár a fészek, meg a költő nőstény körül és mint valami rendkívül figyelmes őrszem gondoskodik a fészek biztonságáról és nyugalmáról. Megjegyzendő, hogy úgy a tojásoknak, mint az éppen kikelt fiókáknak nagyon sok az ellensége, a melyek között első sorban

áll a hiéna, meg egy nehány ragadozó madár. A fészek felé közeledvén, a hatalmas kifejlett madár gyors galopban rohant felénk, dühösen emelgetve csonka rövid szárnyait, a mely mozdulatokon meglátszott, hogy nem a gyorsaság fokozása czéljából történnek, hanem hogy a dühösség és a harag nyilvánulásai. Futás közben a madár rekedt hangon ugyan, de azért igazán ijesztően ordított; a hangja nagyon erős, nagyon csunya és kellemetlen. A jóval előttünk járó vezető kaffer a legkevésbbé sem zavartatta magát a dühösen nekirohanó állat által, hanem nyugodtan haladt előre, éppen szembe a struczczal. Mikor a madár közvetlen közelébe ért, a kaffer kinyujtotta a kezében lévő tüskés ágat, egyenesen a madár feje elé. Mintha oda czövekelték volna, olyan hirtelen állott meg a madár a gyors száguldásban. Most oldalról próbálta meg ellenségét megtámadni és nagyokat vágott feléje a csőrével. A kaffer azonban mindannyiszor csak a tüskés ágat tartotta eléje, a melytől a strucz úgy visszahőkölt, mintha tüzesvasat nyujtottak volna feléje, vagy kantárszárral rántották volna vissza a fejét. Ha a védelemnek ez a módja nem sikerül, abból nagyon nagy baj keletkezik. A strucz ugyanis olyan erős, hogy csőrének egy ütésével bezúzza az ember fejét, a lábával pedig akkorát tud rugni, hogy egyetlen rugással beüti az ember mellkasát, vagy szétzúzza a czombját. Megjegyzendő, hogy a rugás nem hátrafelé irányul, hanem előre és lefelé és számtalanszor megtörtént már, hogy ez az első rugással leterített embert, a strucz addig ütötte a csőrével, míg valósággal szétzúzta. A földön fekvő emberre a rugásai már nem ártalmasak, mert csodálatos módon a rugásnak csak akkor van ereje, mikor az állat kirug, s mert közel a földhöz erejét veszti a rugás. Ezért van, hogy mikor a strucz valakit védtelen állapotban támad meg, az illető rögtön a földre fekszik, hogy így legalább a rugások elől legyen védve. A fészekhez érve, miközben hol az egyik, hol a másik oldalon tartottuk távol a még mindig nagyon dühös állatot a tüskés ág feléje bökése által, a kaffer kiszedett nehány tojást, a melyek olyan nagyok voltak, hogy egy tojásból csinált rántotta talán valamennyiünknek elég lett volna. Egy-egy tojás

lehetett másfél vagy két kilogramm nehéz. Tizenöt tojás volt a fészekben, helyesebben a csupasz földön, a mely körül alacsony gát volt emelve, illetve csak összekaparva homokból. És abban a perczben, a mikor a tojásokat kiszedték a fészekből, a kaffer beszűntette a hím elleni védekezést; még a tüskés ágat is eldobta. A mint ugyanis a strucz meglátta, hogy a fészket kiraboltuk és a tojások a mi kezeinkben voltak, egyszerre egészen más lett; mintha kicserélték volna. A dühös dobogás meg szárnycsapkodás helyett most valósággal lehorgasztott fejjel, bambán és bután tipegett a fészket körülvevő csoport körül, panaszos, halk hangon nyöszörögve; olyan benyomást tett, mintha kért volna bennünket, hogy tegyük vissza a tojásait.

A strucztojásra vadászó ellenségek között rendkívül ravasz a „dögvarjúnak" az eljárása. Ennek a madárnak ugyanis a csőre nem elég erős ahhoz, hogy a strucztojás kemény héját feltörje; ez okból tehát úgy segít magán, hogy a karmaival egy aránylag elég súlyos kődarabot markol fel a földről, felrepül vele bizonyos magasságra és onnan ejti le a tojásra. A kavicsot dobáló ragadozó eszén azonban túljárnak a struczfarmerek. Ismervén tudniillik a madárnak azon gyengéjét, hogy csak függélyes irányban tud felrepülni a kavicscsal, vízszintes irányban azonban egy lépésre sem tudja odébb vinni, ennélfogva úgy védekeznek ellene, hogy a fészek közeléből és környékéből egyszerűen eltávolítják a köveket.

A tenyésztés kizárólag a tollak végett történik. A megfelelő párokat ugyanis — mint láttuk — közös parczellába zárják, jól táplálják, a mennyiben gondoskodnak bőségesen fűről és vízről. A tyúkok évenként kétszer tojnak és a hat hétig tartó költés után kikelő fiókákat, a melyek már a kikeléskor akkorák, mint egy kakas, elszedik a szülőktől és búzapéppel vagy kukoriczalepénynyel felnevelik. Az első két évben a strucz semmit sem hajt; ebben az időben, főképen az első hónapokban a fiatal struczok tollazata inkább hasonlít a sün szőrezetéhez, mint a madár tollazatához; ugyanis szerteszét állanak kemény tüskéi. Megjegyzendő, hogy a fiókák már a kikelés napján elevenek és fürgék és olyan gyorsan futnak,

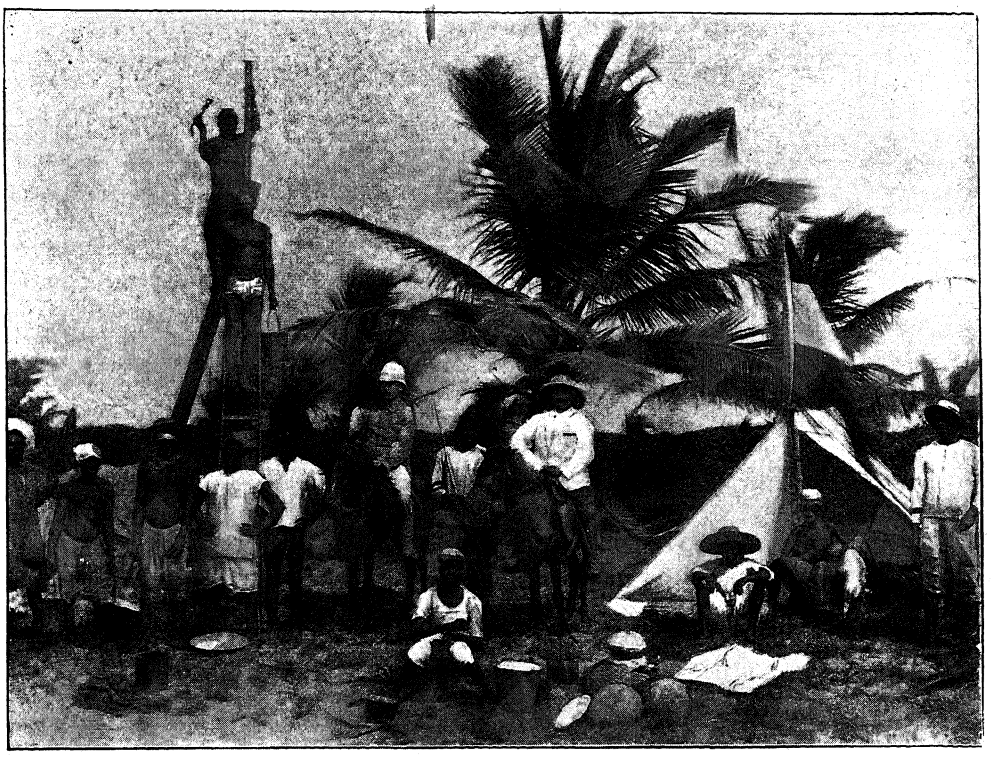
SÜRGÖNY-OSZLOPOKAT RAKÓ KARAVÁN KELETAFRIKÁBAN.

hogy munkába kerül a megfogásuk. A tollszüret a két évesnél idősebb struczon kezdődik és minden nyolcz hónapban egyszer történik. Régebben a tollakat egyszerűen kitépték, a mely czélra a megfosztandó madarat beterelték egy szűk ketreczbe és a lábait összekötözték. A tollak kitépése azonban nagyon ártalmasan hatott az állatokra; némelyike bele is pusztult. Ma ollóval vágják le a tollakat közvetlenül a bőr felett, a bennmaradt tokot pedig hat héttel később távolítják el, ha ugyan a meglazult tok magától ki nem hull. A hím strucz fekete és fehér tollai sokkal értékesebbek, mint a nőstény barna tollai, valamint a szabadban felnőtt vadon élő strucz tollai is értekesebbek, mert szebbek, mint a szeliden tenyésztett madarakéi. Még a szabadban felnőtt hím strucznak is legfeljebb tizenkét-tizennégy olyan fehér tolla van, a mely értékes. Évenként összesen mintegy egy kilogramm súlyú tollat termel egy madár. A tollnak az értéke nagyon különböző; van olyan toll, a melynek kilogrammja 1200—1500 korona, a kisebb szárnytollaknak az ára ennek csak a negyedrésze, míg egy kilogramm háttolnak csak 70—90 korona az értéke. Dél-Afrikában, a hol mintegy 150 ezer madárból áll az átlagos évi állomány és az innen kikerülő tollak nem az értékesebbek közé tartoznak, a kivitel mégis húszhuszonkét millio korona értéket képvisel. A mióta a strucztolltermelésben más államok versenyeznek a Fokfölddel, mint például Argentina, Ausztrália, California, azóta a Fokföldön szigorú törvények szabályozzák az eleven srucz kivitelét. Így például egy kifejlett példány kiviteli vámja 2500 korona, egy tojásért pedig 120 koronát kell fizetni.

*

Június 23-ával lejárt a Capetownra szánt tizennégy nap és intézkednünk kellett, hogy fennakadás nélkül és lehetőleg kellemesen folytathassuk az utat, végig Kelet-Afrika partjain. Manapság már nem okoz gondot a Capetownból való indulás; akár a keleti, akár a

nyugoti oldalon akarja valaki az útját folytatni Európa felé, bőségesen nyílik reá alkalma és úgyszólván válogathat a hajóban, a melyen utazzon. A posta- és telegráf-összeköttetés is elég sűrű, sőt tekintettel az Európa és a Fokföld közötti távolságra, elég gyors is. Kábel útján régi idők óta van a Fokföld összekötve Európával és magán a Fokföldön is sűrű a hálózat. Az „Eastern and South

SÜRGÖNYDRÓTOK FELRAKÁSA KELET AFRIKÁBAN.

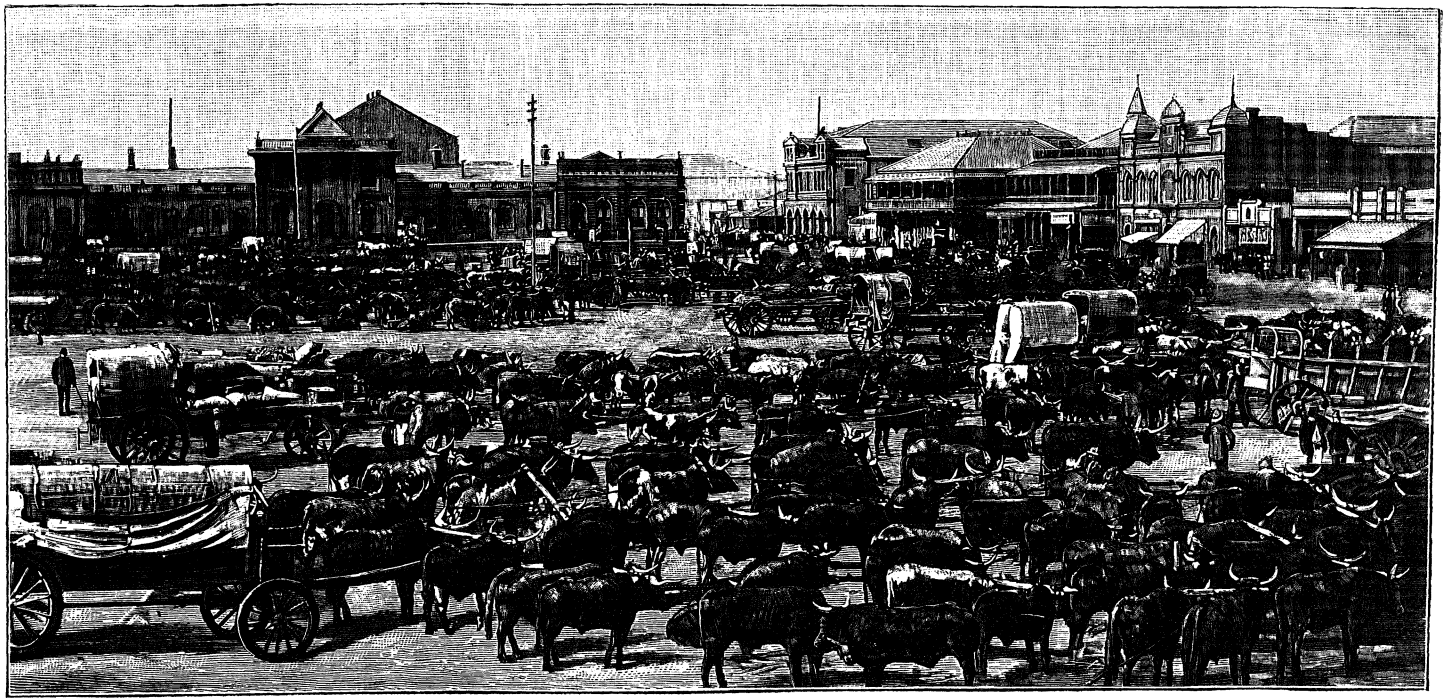
African Telegraph Co.“ tenger alatti kábeljén kívül, a melyet a Fokföld, Natal, Mauritius szigete és Nagy-Britannia nagy összegekkel szubvencionálnak, — így például Nagy-Britannia maga évenként 60 ezer font sterlinget fizet a társaságnak, — a Fokföld a Capetown-Alexandriai szárazföldi vonal útján is összeköttetésben áll Európával. Ennek a vonalnak a főága Capetowntól Mafekingig a Fokföld tulajdona; Mafekingtől Karongaig, a Nyassa tó partján, a Chartered Co. rakta le a vonalat, innen pedig az „African Trans-

continental Telegraph Co." folytatta tovább Német-Kelet-Afrikán Fasodáig, a mely viszont Alexandriával van összekötve.

A hajóközlekedés már 1853 óta rendszeres és a szükségletnek teljesen megfelelő. Főképen angol hajók tartják fenn a közlekedést. Legrégibb társulatok az „Union Steamship Company" és a „Castle Mail Packets Company". Míg az ötvenes években a hajóknak 28—30 nap kellett az Angliából Capetownig terjedő útra, ma kiválóan gyorsjáratú hajók tizennégy nap alatt futják be a Southhampton és Capetown közötti 6 ezer 500 mértföldet. Német hajók is — Hamburg kikötőjéből — rendszeres közlekedést tartanak fenn a Fokfölddel, a mely hajók huszonnyolcz nap alatt teszik meg az utat. A hosszú útnak megfelelően a viteldíj is elég magas. Angol hajókon az első osztályú viteldíj 38—47 Guinea, a második osztályon 25—29, a harmadik osztályon 15—17 Guinea. (Egy Guinea 21 shilling.)

Arra a napra, a melyre a mi indulásunk volt kitűzve, éppen esedékes volt egy szép nagy angol hajó, a Castle Mail Packet Co. „Grantully" hajója. Egy előzetes kis hiba, helyesebben hanyagság folytán későn gondoskodván ezen hajón megfelelő helyekről, az utolsó előtti napon, sajnos, már csak olyan kabinhoz jutottunk, a mely sehogysem felelt volna meg a Capetown — Aden közötti hosszú útra. Jobb hiányában azonban sietve foglaltuk le a még meglevő nehány kedvezőtlen fekvésű — és ennek folytán jóval olcsóbb — kabinokat, abban a reményben, hogy Durbanban, a német és olasz hajók végállomásán, más hajóra fogunk átszállani. A Capetownban elkövetett hanyagság helyreütésére ezúttal nem mulasztottuk el a német hajótársaság ügynökségénél Durbanban sürgöny útján megrendelni a megfelelő kabinokat az onnan legközelebb indulandó hajón.

Temérdek utas szállott Capetownban a Grantullyra, a kik között azonban kevés volt olyan, a ki Európáig akarta megtenni az utat. Az utasok legtöbbje csak a közeli kikötőig, Port Elisabethig, East Londonig, vagy Durbanig szándékozott a hajón maradni. Már az indulás napján, június 23-án megmutatta a Jó Reménység

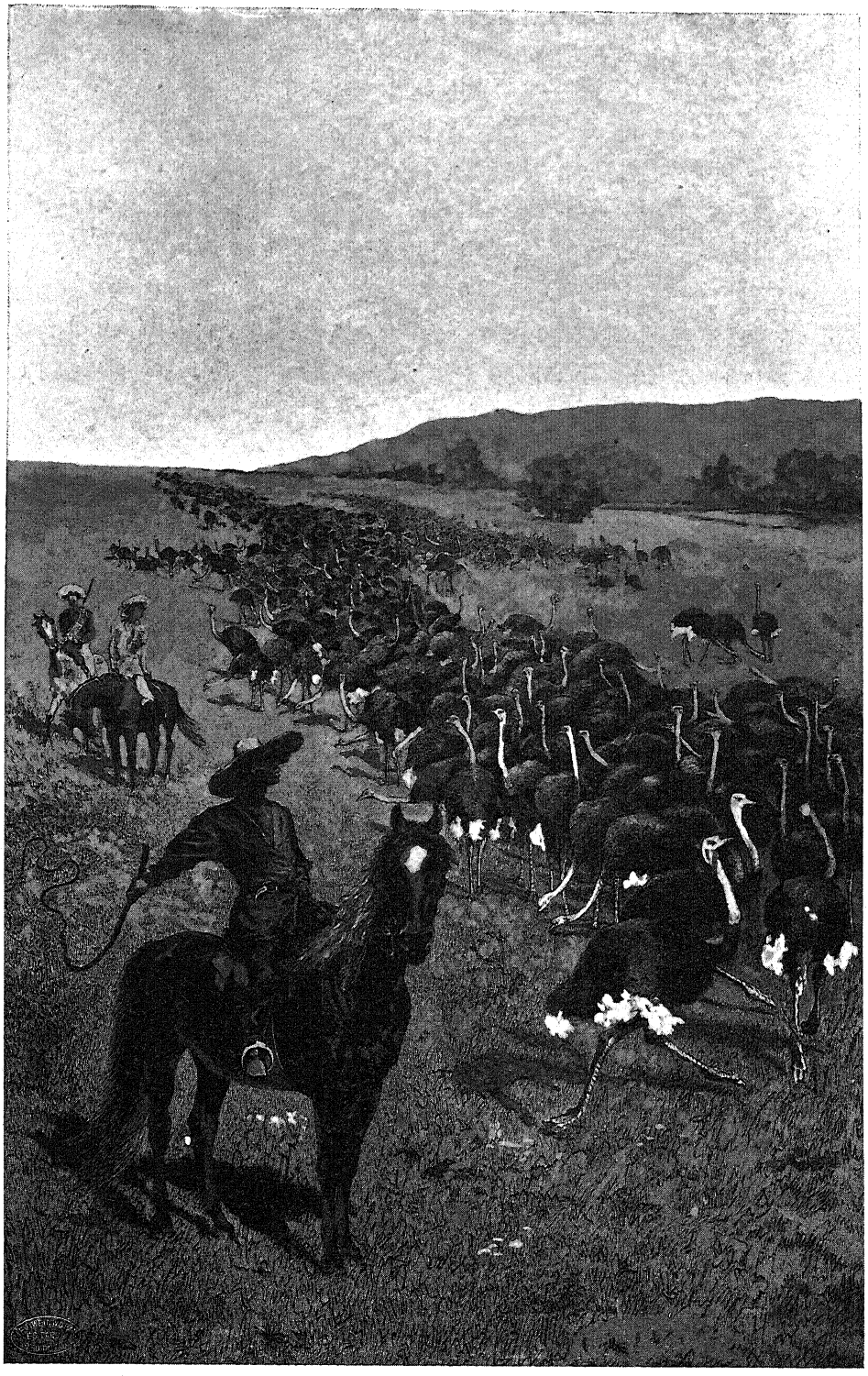

„GYAPJU, GYAPJU ÉS — GYAPJU".

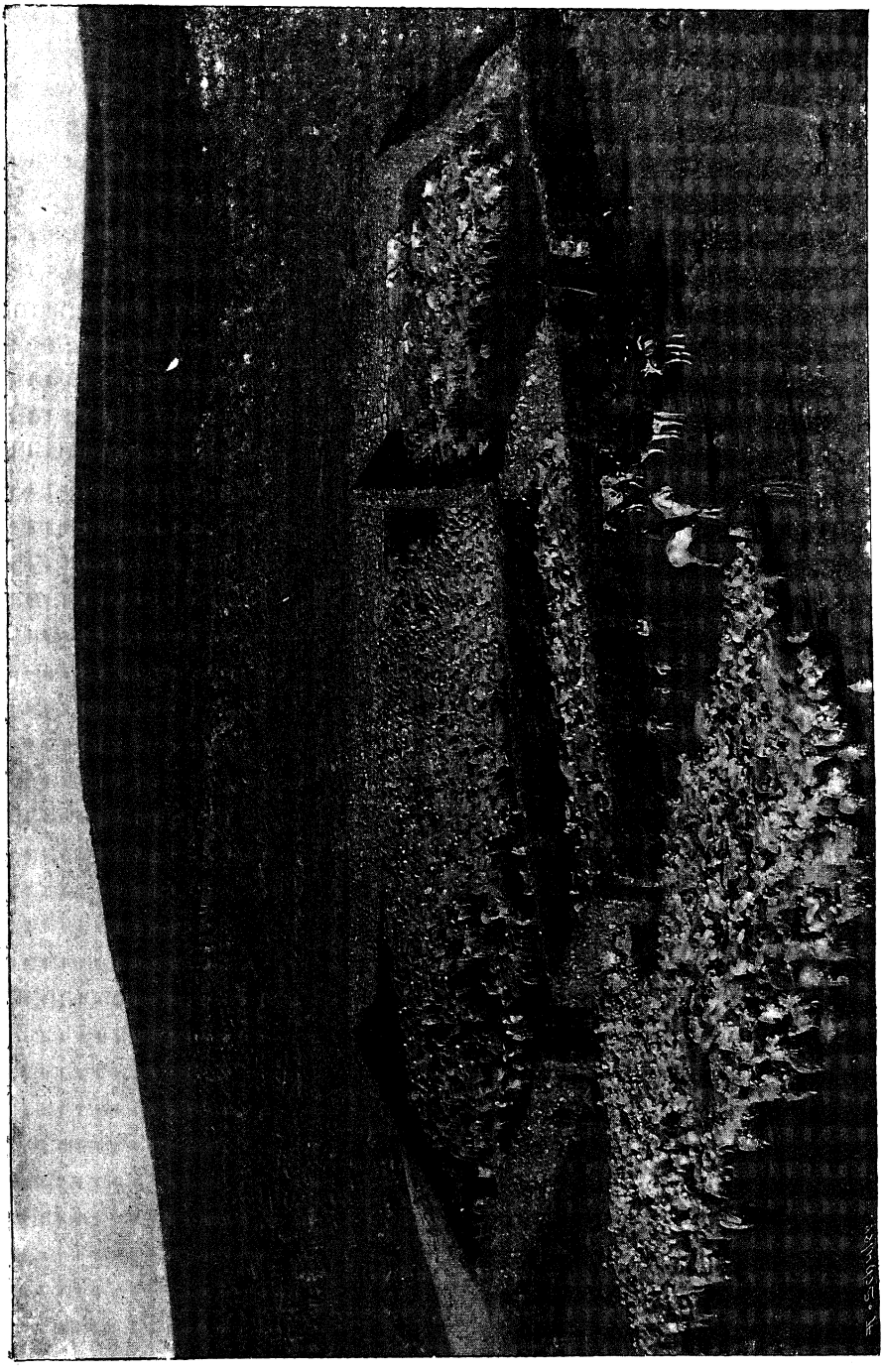
foka, hogy mennyivel jogosultabb volt az első neve: Cabo Tormentoso. A „téli“ napnak megfelelően csaknem metszően hideg szél sepert végig a hajó fedélzetén és hosszú idők óta először volt alkalmunk arra gondolni, hogy „mégis bunda a bunda“. Ezúttal azonban csak egy plaiddel megtoldott felöltő képviselte a bundát, mert a jól bélelt télikabát lenn volt a „nagy podgyászban“. Hogy pedig a nagy podgyász egy oceáni személyszállítón, az indulás napjának délelőttjén hol van, azt talán csak az Isten tudná megmondani, de ember nem. A Cap Agulhasig délkeleti irányban haladt a Grantully és ennek megkerülésével irányt változtatva, nemsokára északkeletnek fordult. A délkeleti szél meglehetősen felkorbácsolta a tengert és a jobb oldalról jövő hullámok óriási erővel döngették a hajót, akárhányszor keresztül csapva a hajónak különben jó magas peremén. A nap folyamán egy parányit sem javult a helyzet és a mikor másnap délben beérkeztünk Port Elisabethbe, a hol a Grantully egy napra vetett horgonyt, a kiszállás meglehetős nehézségek között ment végbe és — a mint majd látni fogjuk — másnap a hajóraszállás még keservesebb volt.

*

Véletlenül éppen egy vásárnapon érkeztünk Port Elisabethbe, ennélfogva zajos és lármás volt az egész város. A Mail Streeten végig haladva, ennek az egészen új keletkezésű városnak a főutczáján, az első pillanatra látható volt, hogy Port Elisabeth a gyapjú városa. A temérdek öszvér és lófogatú kocsikon kívül, a melyek szorosan egymás mellé sorakozva betöltötték a hosszú utcza mindkét oldalát, számos nagy ekhós szekér állott. Az elébök fogott nyolcz-tíz, sőt tizenkét pár ökrön, meg a tömör kerekeken, a melyeken három-négyszínű sár és agyag rakódott le a hosszú úton, meglátszott, hogy messzi földről jönnek. Úgy a fogatok alakja meg a hajcsárok, — helyesebben: béresek — a kik csaknem kizárólag kafferek, valamint a szekerek rakománya exotikus benyomást tesz.

STRUCZFALKA DÉL-AFRIKÁBAN.

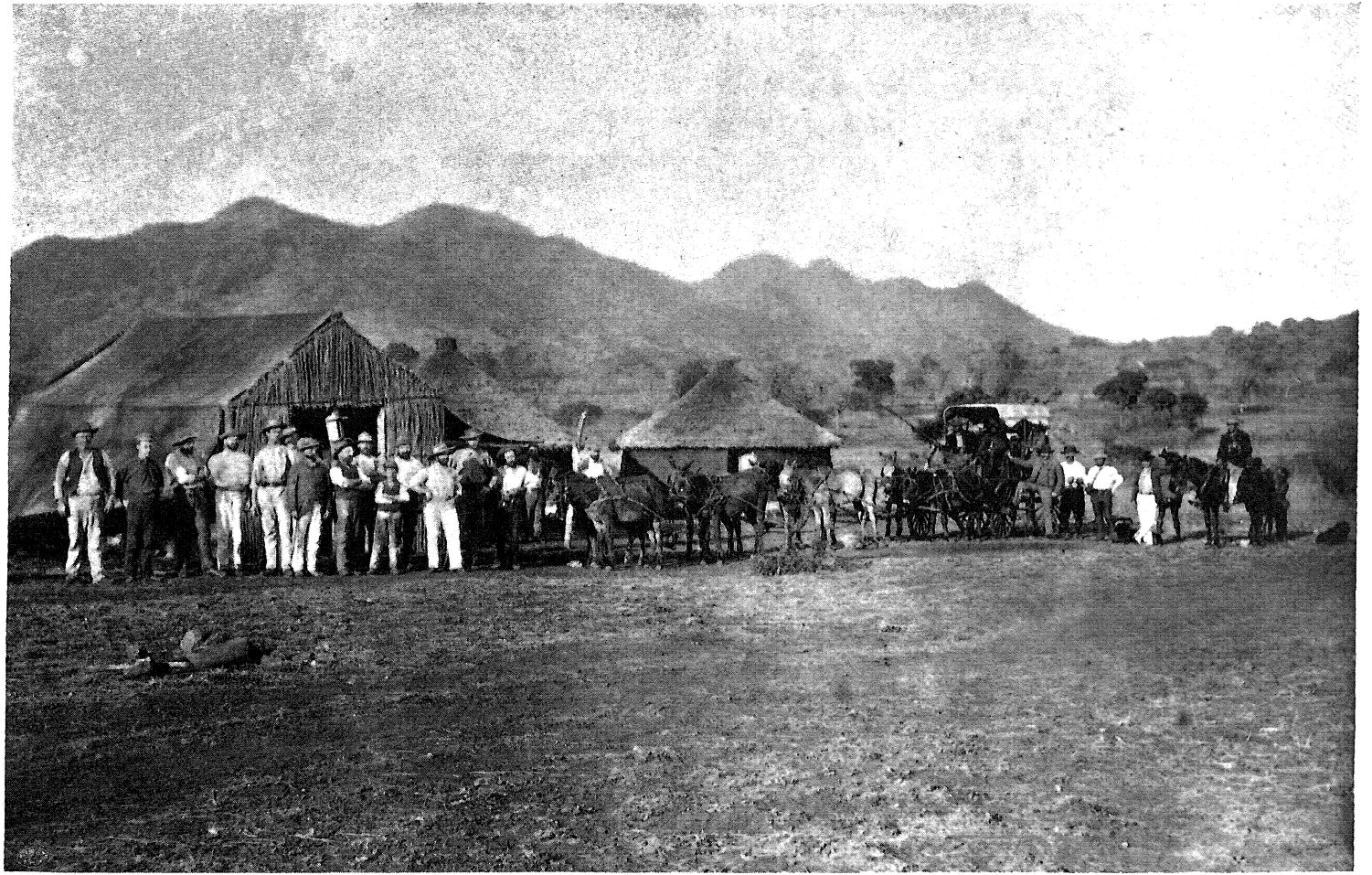

JUHNYÁJ A DÉLAFRIKAI KARUN.

Valamennyi kocsin széles vaspántokkal összeszorított óriási kötegek vannak és valamennyi kötegben egyetlen árúczikk: gyapjú. Különben is csak gyapjú látható mindenütt; az irodák ablakaiban, a vásártér bódéinak az asztalain, a szembe jövő emberek kezében, mindenütt csak gyapjú és gyapjú. Jellemzésül a port elisabethi gyapjúforgalomra, elegendő azon tény felemlítése, hogy a Fokföldről évenként kikerülő gyapjúnak kétharmada Port Elisabethen át kerül forgalomba.

Eredetileg az egész Fokföldön nem volt gyapjút adó juh, mert a bennszülött juhnak durva szőr fedte a bőrét. Annál kiválóbb volt a húsa ezeknek a juhoknak és érdekes volt a nagy farkuk, a mely egyetlen hájtömegből állott. A juhok farka néha olyan nagy volt, hogy öt-hat kilogrammot is nyomot. Ezeket a kövér juhokat a gyapjas juh ma már teljesen kiszorította és a karru vidékek — a Fokföld rengeteg legelői — mai gazdasági fellendülésüket kizárólag a nagyszabású juhtenyésztésnek köszönhetik. Hogy mekkora területen folyik a Fokföldön a juhtenyésztés és hogy mekkora darab föld felett kell rendelkeznie a juhtenyésztő gazdának, kitűnik abból, hogy egy juh legelésére átlag egy hektár földet számítanak a fűben gazdag vidékeken, míg ellenben a karrun — a kevésbbé kiadós legelőjű földeken — néha hat hektár legelőt számítanak egy juhra. (Egy hektár valamivel kevesebb, mint két katasztrális hold.) Ha már most halljuk, hogy valamelyik farmer hét-nyolcz ezer juhnak a gyapját hozta a port elisabethi vásárra, akkor elképzelhetjük, mekkora rengeteg legelője lehet ennek az embernek, a melyen a juhait tenyészti és hány pár ökörre van szüksége, a míg ennek a temérdek juhnak a rengeteg gyapját az 1000—1500 kilométernél nagyobb távolságból kihozza a tengerpartra.

A Main Street felső vége a port elisabethi villanegyedbe vezet. Ámbár nehány évtizeddel ezelőtt talán még nyoma sem volt a városnak, ma már olyan a villanegyede, mintha egy évszázadra visszatekintő nemesség élne benne. Csupa előkelő ízlésű és gazdag építkezésű házak, szép parkokkal körülvéve, belül pedig olyan berendezéssel, a melyet az angol gentleman „comfortja“

POSTAKOCSI INDULÁSA A BELFÖLDRE.

megkövetel. Bámulatosak ezek az angolok az ő „colonizálásukkal" és „comfortjukkal". A németek is mesterek ugyan ebben nehány évtized óta, de az angoloknak még nyomába sem jönnek. Ha két-három német valamely félreeső helyen letelepszik, legyen az a Xingu mentén Braziliában, vagy Wuhuban a Yangtcekiang partján, vagy a Hogulu szigeten a Csendes-oceánon, az első, a mit tesznek, hogy clubot alakítanak, a falakra kifüggesztik Bismarck, Moltke meg az „Olle Willem" olcsó metszeteit, megrendelik a „Fliegende Blättert" meg a „Wochet" és hozatnak nehány láda — „Bayerische"-t. Ha pedig két-három angol telepszik le ugyanitt, akkor mindenekelőtt építenek „blockhouset", a melyből később „villa" lesz, körülveszik parkkal és azonnal megkezdik az udvarnak egy részét gyömöszölni, hogy — lawn tennis groundot csináljanak rajta. A legközelebbi hajó már hozza a „comfortot", tudniillik a széles és süppedő bőrfoteleket, a nagy pamlagokat, a mosquito-hálót, a „türelemjátékot", egynehány kötet „Tauchnitz Edtion"-t meg a frakkot, hogy a mikor a gentleman hazakerül este a napi munka után, a mely talán a coprakészítők, vagy kopálgyűjtők felügyeletéből állott, vagy akár a — gyapjúvásárról, felveszi a frakkját és ünnepiesen leül a vacsorához, a mely akárhány esetben éveken át nem egyéb, mint „mutton and chicken". A hol tíz angol él együtt, ottan Anglia van; a hol ők tizen vannak együtt, az már nem Xingu vidék, az nem Kingsmill, sem nem Cape Colony, hanem „Old England". És így lettek ők a világ urai.

Port Elisabeth Capetown után a legforgalmasabb kikötője egész Dél-Afrikának, a mire szerencsés földrajzi fekvése praedestinálta. Port Elisabeth ugyanis nemcsak a Cape Coloniának egyik kapuja, hanem kapuja az Oranje River Colonynak, Rhodesia déli részének, továbbá a kimberleyi és colesburgi distriktnek, sőt Johannesburgnak is. (Csak emlékezzünk vissza arra a fontos szerepre, a melyet Port Elisabeth az angol-boer háború alatt játszott és akkor megértjük nagy jelentőségét.) A mint odaát nyugoton Freetown, Sierra Leone fővárosa, a „West African Liverpool", úgy Port Elisabeth a „South African Liverpool", azzal

a különbséggel, hogy míg Freetown azonkívül a „Grave of the whiteman", Port Elisabeth ezzel ellenkezőleg csaknem üdülőhelye a környékének. Hanem, hogy „a pálmák ne nőjjenek az égig", arról gondoskodik Port Elisabeth kikötője, a melynél — czudarabb nem sok van egész Dél- és Kelet-Afrikában, a mint azt mindjárt látni fogjuk.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

PORT ELISABETHTŐL PORT NATALIG.

A mindig nagyfokú hullámzásnak kitett port elisabethi kikötőben hajóra szállani nem kis feladat, sőt akárhányszor életveszélylyel jár. Az Indiai-oceán felé nyitott bejáraton akadálytalanul hömpölyögnek be az oceáni hullámok és néha nagy pusztítást végeznek az öbölben horgonyzó hajók között.

A Grantully utasai, a kik a molo végén gyülekezve vártuk a hajóra vivő bárkát, kissé aggódva tekintettünk a háborgó vizekre s valamennyiünknek az arczán meglátszott, hogy kellemesen lepne meg bennünket az a hír, hogy a Grantully egy-két nappal elhalasztotta az indulást. Mintegy harminczan lehettünk a molon, férfiak, nők és gyermekek. Egy német család, öt szőke fürtű apró gyermekkel — a legidősebb talán 12 éves — aggódva szorongatta az apró kis csemetéket és osztogatták a szerepeket, hogy hogyan vigyék a sok apró áldást a hajóra. A legidősebbnek, egy fiucskának, az egyik lába járógépbe volt szorítva, a melylyel csak nehezen vonszolta magát előre. És ezt a kis nyomorékot ilyen viszonyok között kellett a hajóra vinni! Az apa kettőt vállalt magára, ezek egyike volt Kurt, a sánta; egy maradt a mamára, egy pedig „Fräulein Markwordtnak“. De mi lesz az ötödikkel? És melyik legyen az ötödik? A szegény szülőknek szemmelláthatólag nagy zavart okozott az ötödik gyermek. A kérdést szerencsésen megoldotta egy „idegen“ útitárs, a ki véletlenül a család közvetlen közelében állván, tanuja volt a tünődésnek meg a szereposztásnak és ajánlkozott a kis Róbert hajóraszállítására. A szülők örömteljes hálával fogadták el az ajánlatot, az „idegen“ pedig ölbekapva a kis vékonyka „német sógort“, az ö-hat éves fiucskát,

már a molon igyekezett bemutatni a családnak, hogy — megbízhatnak benne. Pár perczczel később megjelent a gőzbárka és megkezdődött a beszállás. Tekintettel a nehéz viszonyokra, a beszállás a legszigorúbb rend betartása mellett történt. Mindenekelőtt a gyermekeket helyezték el, azután az asszonyokat és végül a férfiakra került a sor. Az utasok beszállása inkább bátor és vakmerő „beugrás" volt, mert másképen a fel- s lehullámzó bárkába lehetetlenség lett volna bejutni. Mindenesetre nagy örömet okozott — és általános érdeklődést — hogy a kis Róberttel az ugrás szerencsésen sikerült és egyéb baj nem történt, csak annyi, hogy mindkettőnket tetőtől-talpig végigmosott egy hatalmas „spritzer". A bárkából való kiszállás, illetőleg a Grantullyre való felszállás már sokkal nehezebben ment. Az aránylag hatalmas bárka nem feküdhetett a Grantully oldala alá, illetőleg a hajólépcsőhöz, mert a két jármű között — tudniillik bárka meg hajó között — rengeteg nagy volt a hullámzás. A Grantully tehát lebocsátott két-három kisebb csónakot; a nagy bárkából átszállottunk ezekbe, ezekből pedig a kötélhágcsókon fel a hajó peremére. A nehéz beszállás — sajnos — mégis megkövetelte a maga áldozatát. Egy munkás kinézésű angol, a kin már a molon meglátszott, hogy nagyon érzékeny búcsút vett Dél-Afrikától meg a barátaitól és hogy igen sok whiskeyvel és brandyvel csillapította a búcsúzás fájdalmát, a kötélhágcsón történő felkúszás alkalmával vagy a kezével hibázta el a fogást, vagy a lábaival siklott el a kötélhágcsó vékony és nedves rudacskáján, megcsuszott, egyet kiáltott, lezuhant és többé nem került a felszínre. Az esés óriási megdöbbenést keltett. Azok, a kik tanui voltak az esésnek, az elszörnyedés hangján kiáltottak fel, olyan egyszerre, ugyanazon pillanatban, mintha az elrémülés kiáltása egy torokból jött volna. A hullámzás tudniillik a Grantully oldalán meg a kissé távolabb hánykolódó gőzbárka körül olyan ijesztő, olyan nagymérvű volt, hogy egy embernek a vízbeesése ebben a pillanatban egyenlő volt a biztos halállal. A halál pedig mindig megdöbbenti az embereket. Az ezután következők között valóságos pánik keletkezett; nem akartak, nem mertek, a kötélhágcsóra kapaszkodni. A Grantully kapitánya, a ki haladéktalanul

megtette az összes intézkedéseket a vízbeesett utas kimentésére, nehány matrózt küldött le a csónakokba, a megrémüléstől elgyávult utasok beszállítására. Az egész művelet rendkívül izgalmas volt. A kapitány meg a tisztek kiabáltak, az utasok még jobban kiabáltak, a megrémült gyermekek görcsösen és reszketve kapaszkodtak a hozzátartozóikba, a hullámok hatalmasan csapkodták a hajó meg a csónakok bordáit, a teljes gőz alatt álló hajó pedig bántóan hangos búgással bocsátotta ki szelentyűjén a gőzt, a kéményén pedig valóságos felhőket hányt ki magából, a melyet a szél a hullámok tetejéről lesepert sós tajtékkal együtt csapott az arczunkba. Mintegy két órát tartott a behajózás művelete, a mely emlékeztetett Brazilia és Chile partjain eltöltött legnehezebb óráinkra. (Előzetesen megjegyezhetjük, hogy sajnos, az egész utunk végig a keletafrikai partokon, a legkedvezőtlenebb viszonyok közt folyt le. Úgy az oceáni útjaink kikötőről-kikötőre, valamint a kikötőben való ki- és beszállások, kevés kivétellel majdnem mindenütt kedvezőtlen viszonyok között történtek. Különben pedig mindezekről az adott helyeken bővebben szólunk.)

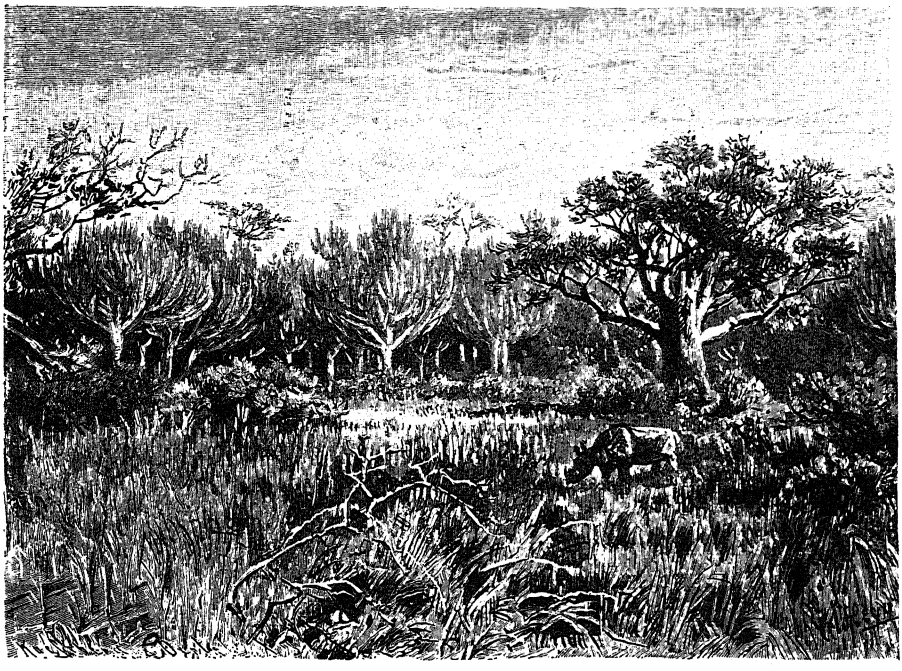
Már majdnem este volt, a mikor a Grantully felszedte horgonyát, holott a port elisabethi Queen Hotelben a luncheöt ugyancsak galoppban szolgálták fel, hogy a kellő időben érjünk a Grantullyre, a mely legfeljebb 500 méterre horgonyzott a molotól. Egy órával azután, hogy hajóra szállottuk, már harangoztak is a „dinnerhez". Az étterem, bár a fényes és gazdag berendezésű volt, mégis szomorú és nyomasztó benyomást tett. Az utasoknak csak kis része jelent meg és ezeknél is igen deprimált volt a hangulat. Részben a kiállott izgalmak meg a fáradtság, részben a jelentkező tengeri betegség előjelei voltak az indító okok, de valószinű, hogy a kötélhágcsóról lebukott angol munkás rémkiáltása volt az, a mi még a fülekben csengett és a mi elvette az étvágyat a különben kifogástalan minőségű dinnertől. A talán hatvanra terített asztalok körül, mintegy tízen lehettünk; a fedélzeten is csak itt-ott lézengett nehány utas. Lenn volt tehát mindenki a kabinjában és vagy a pakolással volt elfoglalva, vagy önmagával. A mint később mi

többiek is lementünk illetékes kabinjainkba, a kabinokból kihallatszó nyögésről és nyöszörgésről hallottuk, hogy: igenis, a szegény útitársak önmagukkal voltak elfoglalva.

Az egész éjszaka általános nagy nyöszörgésben telt el. Nemcsak az utitársak nyöszörögtek, hanem maga a hajó is. A Grantully ugyan nem volt régi keletű hajó, mert egész berendezése, beosztása és a gépezete teljesen modern volt; és nem is a hajó volt a hibás, hanem az oceán. És nem is az egyik oceán, hanem a két oceán. Az Atlanti meg az Indiai oceánok ugyanis itt találkoznak; talán éppen ezen a helyen ömölnek össze a hullámaik, a melyen Grantully ezt az éjszakát töltötte. A két oceán pedig a maga két külön életével, különböző szelektől korbácsoltatva, olyan boszorkánytánczot visz végbe a találkozás helyén, a minőt más helyen csak komoly nagy viharok hoznak létre.

Csak keveset javult a helyzet, a mikor másnap reggel betértünk East London öblébe, a melynek olyan hirhedt viharos öble van, hogy — állítólag — csak igen magas árban biztosított hajók merészkednek benne horgonyt vetni. A Grantully is vagy ezen magasan biztosított hajók közé tartozott, vagy pedig fontos dolga lehetett a széles kapuval nyitott öbölben, a hol „torony magasra“ emelkedtek a hullámok a védgátban „szűkölködő“ partok körül. A hajón többen voltak, a kik East Londonban készültek kiszállani, és épp úgy számos utasnak volt kabin rendelve; azonkívül temérdek árút — gyapjut — készült felvenni. East Londonban a ki- és beszállásnak egészen új módszerével ismerkedtünk meg, a mely módszer ugyan sok tekintetben hasonlított a délamerikai partokon történt ki- és beszállásokhoz de lényegében mégis más volt. A fedélzeten ugyanis egy hosszú kosár állott készen, a mely olyan volt, mint egy nagyobbszabású úti bőrönd. Ennek a kosárnak felemelik a fedelét, hárman a kiszállni akarók közül beállanak a kosárba és a kosarat ismét becsukják. Ezután mozgásba hozzák a felvonó darut, a kosarat felemelik a magasba, kifelé tólják a víz fölé és leeresztik az alant váró nagy bárkára, a mely ezen időközben megveszekedett hánykolódást végez a rajta lévő utasokkal egyetemben, a kik közül

hármat hasonló módon vontatnak fel a fedélzetre. Mintegy harminczan lehettek a kiszállók és talán ugyanannyian a beszállók; a kosár tehát tízszer tette meg ezt az útját le és fel. Képzelhető már most, hogy hogyan érezték magukat azok, a kik elsők voltak a kiszállásnál és utolsók a felvontatásnál. Ha akadnak emberek, a kik panaszkodnak a fölött, hogy: „milyen kényelmetlen az utazás a túlzsúfolt vasúti kocsiban, milyen nagy a füst és hogy háttal

KELETAFRIKAI TÁJKÉP (BAOBAB ÉS EUPHORBIACEAK).

kellett ülni az útiránynak, stb.“ azoknak melegen tanácsoljuk, hogy csak egyetlen egyszer utazzanak East Londonból Port-Elisabethbe vagy Durbanba, s akkor gyönyörűségnek fogják tartani a vasúti utazásnak jelenleg legtűrhetetlenebbnek tartott és ismert viszonyait is.

A Grantully csak rövid időre horgonyzott East Londonban, a meddig ugyanis az utasokat felvette és az árúkat beszállította. Az árú nagyobb része néhány száz zsák gyapjúból állott, a mely czikk a Fokföld ezen kerületének fő kiviteli árúja. East London, a város, — az egykori Fort Glamorgan — egyszersmind a fővárosa annak

a mintegy 1800 négyzetkilométer kiterjedésű területnek, a mely csak a legújabb időkben, 1848 után csatoltatott a Cap Colonyhoz és huzamosabb időn át Brit Kaffrariának volt a kiegészítő része. East London hozzácsatolásával jutott ki a Fokföld az Indiai oceánig, a mely azelőtt csupán a Kék-folyóig terjedt. A Buffalo folyó tor-

„UTAZÁS" DÉLAFRIKÁBAN I.

kolatánál fekvő városka is egyike a legújabb keletkezésű városoknak. Hogy ezen igen kedvezőtlen viszonyok mellett is — hajózási szempontból — milyen fontos, mutatja azon körülmény, hogy keletkezése után egy-két évtizeddel már 7000 lakosa volt. (Ma már 15—16000 lakosa van, a kik között 6000 a fehér.) Fontossága abban áll, hogy a nagyon termékeny és jól művelt East londoni kerületnek ez az egyetlen kiviteli kapuja.

„UTAZÁS" DÉLAFRIKÁBAN II.

Reánk nézve azonban semmi fontossággal nem bírt és tekintettel részint a rövid időre, a melyet az öblében töltöttünk, másrészt pedig a rendkívüli nehézségekre, a melylyel a ki- és beszállás történt, nem akadt egyetlen vállalkozó sem a ki.ennyi nehézségek árán akart volna megismerkedni East Londonnal.

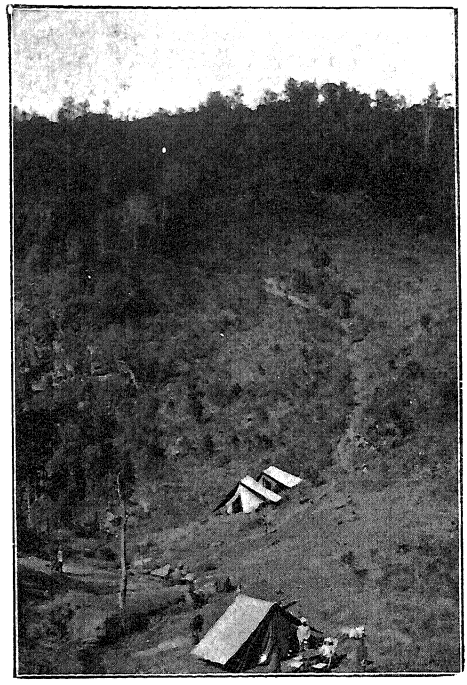
*

Délben folytatta Grantully az útját. Az időjárás sehogy sem akart kedvezőre fordulni; a hullámzás ugyan jelentékenyen engedett, de jött helyette egy másik kellemetlenség: a köd. Miután az afrikai partoknak ezen a részén meglehetős nagy a hajóforgalom, csak a legnagyobb óvatossággal haladhattunk előre. A köd deprimáló hatását már ismerjük az eddigi tapasztalatokból. A ködtülök másfél perczenként megismétlődő búgása, a mely valami őslény bőgésére emlékeztet, a velőkig ható; a harang félreverése pedig csak fokozza az embernek valamely rejtett nagy veszedelemtől való félelmét. Ezúttal is nehezen indult meg a Grantullyn a társasélet, holott más viszonyok között ettől a közönségtől hangos lett volna a hajó fedélzete. Az utasok között ugyanis sok fiatal nő volt, s még több fiatal ember, nem is említve az angol katonatiszteket, a kik részben más állomásra helyeztettek át, vagy pedig hazamentek Angliába, hosszabb szabadságra. Az angol hajókon különben valóságos typus a szabadságolt tiszt, meg a fiatal leány, miután az angol coloniák nagyszámú hivatalnok-családjai éppen úgy helyeztetnek át egyik helyről a másikra, mint a katonatisztek. Ebben az ismerkedéshez kedvező körülményben található egyszersmind a magyarázata annak, hogy a mestizek, mulattok eurázok és más „félvérűek" között olyan kevés dicsekedhetik azzal, hogy angol származású. Az angol férfiak úgy látszik válogatósabbak és követelőbbek, mint például a hollandusok, spanyolok vagy portugálok. Ők nem elégszenek meg azzal, hogy a következő nemzedék a gyapjas hajú tömzsi fekete nőtől származzon, hanem szivesebben látják, ha annak egy ilyen bájos angol leányka a kiinduló pontja.

ZULU HARCZOSOK.

Másnap reggel kellemes meglepetés várt reánk. Tudniillik a köd és a sűrű pára, a mely az Algoa-öbölben fekvő Port Elisabethnél kezdődve folyton a sarkunkban volt, hirtelen elmúlt, elenyészett. Kellemesen meleg ragyogó napsugár ömlött végig a fedélzeten, a hajó pedig vízszintesen feküdt. Úgy éreztük magunkat, mintha a Földközi-tenger déli partján tettünk volna kedélyes kirándulást, olyan kellemes volt a környezetünk. (Körülbelül annak a vidéknek megfelelő magasságban is jártunk, csakhogy ugyanolyan távolságban délre az Egyenlítőtől.) A partok közelében járó hajóról gyönyörű tájképet mutatott a Pondoföld. A milyen egyhangú és unalmas volt a nyugoti part, sablonos hármas vonalával a horizont fölött, olyan változatos, szép és szórakoztató volt a keleti part. A zöld halmok némely helyen közvetlen a tenger partjáig nyúltak le; fölöttük, némi távolságban a magasabb hegyek húzódtak lapos ormaikkal, mind dúsan benőve viruló zöld buja növényzettel. Az Umzimvubu folyó torkolatától fölfelé — tekintélyes nagy folyó, a milyenekben a Fokföld, meg egész délkeleti Afrika különben is nagyon gazdag — a tájkép ismét változott. Innen kezdve az őserdők jellegét mutatta a part. A levegő is egyszerre más lett; közeledtünk az Egyenlítőhöz és belejutottunk a Moçambique-áramlásba, a melynek a meleg vize végigmegy Afrika partján a déli vidékek felé. Hogy melegebb vidékek felé közeledünk, azt megéreztük azon is, hogy a levegő tele volt párával, a minek folytán a kulcsaink meg más fémtárgyaink rozsdásodni kezdtek és minden tárgyunkra, a mi bőrből volt, vastag penész rakódott le. Ez az átkozott rozsda a

KELETAFRIKAI „HOTEL".

fémeken, meg a penész a bőrtárgyakon, csalhatatlan előjelei a tropikus vidékeknek.

Felfelé haladva a part mentén, ismét változik a kép. Helyenként egy-egy dúsan benőtt félsziget, vagy keskeny földnyelv nyúlik be a tengerbe és mert a Grantully nem változtatja az irányát, néha alig egy-két tengeri mérföldre haladtunk el mellettük. Olyan közel voltunk a szárazföldhöz, hogy nemcsak a fákat meg a jól művelt földeket vehettük ki, hanem láttuk a halmokon épült fehér falú villákat is, a melyekben a körülötte elterülő földek gazdái laknak és a melyekben a fehér ember a fekete ember nehéz munkáját kipiheni. A ritkásabb helyeken bepillantottunk a szárazföldre és láttuk a földeket művelő fekete munkásokat, a szekerekbe fogott bivalyokat, az egész afrikai gazdálkodást. Az a nehány óra, a melyeket tükörsima vizen, gyorsan száguldó hajón ennyire közel a partokhoz töltöttünk, miközben panorámaként vonult el előttünk a mystikusnak, csodaszépnek tartott afrikai élet — a legkellemesebb emlékek közé tartoznak, a melyeket Kelet-Afrika partjairól hoztunk magunkkal.

Továbbhaladtunkban egy erdőséggel benőtt szikla emelkedett ki a vízből, közvetlenül előttünk, alig egy-két mértföldre a hajó orrától. A szikla tetején lengő zászlóról következtetve, lakott helyhez közeledünk. A meredek sziklafal oldalain házmagasságra csaptak fel a hullámok, a melyeket nem a szél hozott létre, hanem csupán az oceánnak legsajátabb mozgása, a minőt olyan sokszor és olyan nagy mértékben láttunk odaát, a braziliai partokon, vagy akár az afrikai guienai partokon. A sziklafalon megtörő hullámok olyan óriási zajt hoznak létre, mint erős mennydörgés, a sistergő habokká és fehér tajtékká zúzott víztömeg pedig forrongva terjed szét az oceán sötétkék vizén, mint óriási fazékban a forralt víz felülete. És érdekes volt maga a sziklafal is — multjánál fogva.

PORT NATALBAN (DURBAN).

Négyszáz évvel ezelőtt, 1497 deczember 25-én karácsony reggelén történt, hogy e sziklánál fehér ember először lépett Afrika földjére. Vasco da Gama volt az, a midőn az Indiákra vezető útján, hajóival idetévedt. Karácsony napja lévén, a szent ünnep tiszteletére a földet „Terra Natalis“ névre keresztelte.

Érdekes azon körülmény is, hogy kétszáz évnél több telt el, a míg Vasco da Gama ezen látogatása után ismét hírt hoztak Európába, Natal földjéről; akkor tudniillik, a mikor a hollandi „Kelet-Indiai Társaság“ vette birtokba, — helyesebben bérbe — ezt a területet. A társaság tízezer hollandi arany forintot igért az illetékes kaffer főnököknek a rengeteg darab területért. Valójában azonban becsapták a szegény kaffereket, mert az igért tízezer arany forintért csak mintegy ezer shilling értékű silány angol portékát kaptak: kartont, gyöngyöt, puskát, pálinkát. A kelet-indiai társaság azonban nem sokáig tartotta meg a neki valamilyen okból meg nem felelő, vagy nem elég hasznot hajtó területet és egyszerűen otthagyta. Az a csoda, hogy osztrákok is gyarmatosítottak valaha, az ezen a földön történt. Tudniillik a hollandoktól otthagyott területet az osztrákok vették át, ha nem is gyarmatképen, de mint megfigyelő állomást. De a csodák nem tartanak sokáig; az osztrák gyarmat is csak négy évig tartott; 1775-ben már nyoma sem volt többé az osztrákoknak. (Ma már ismét feltalálható Austria Natal földjén; egy nehány wieni pinczér meg cseh muzsikus állandó alakja Port Natalnak és e tekintetben sikeresen versenyez — Magyarországgal, a honnan szintén igen „szép“ erre a földre a kivitel. Ez a kiviteli czikk azonban abban a „tárgyban“ áll, a mit odaát, Dél-Amerikában — Hungarának neveznek.)

Vasco da Gama Terra Natalisja különben is kalandos és viharos multon ment át addig, a míg ismét megjelentek partjain az

ZULU KAFIR.

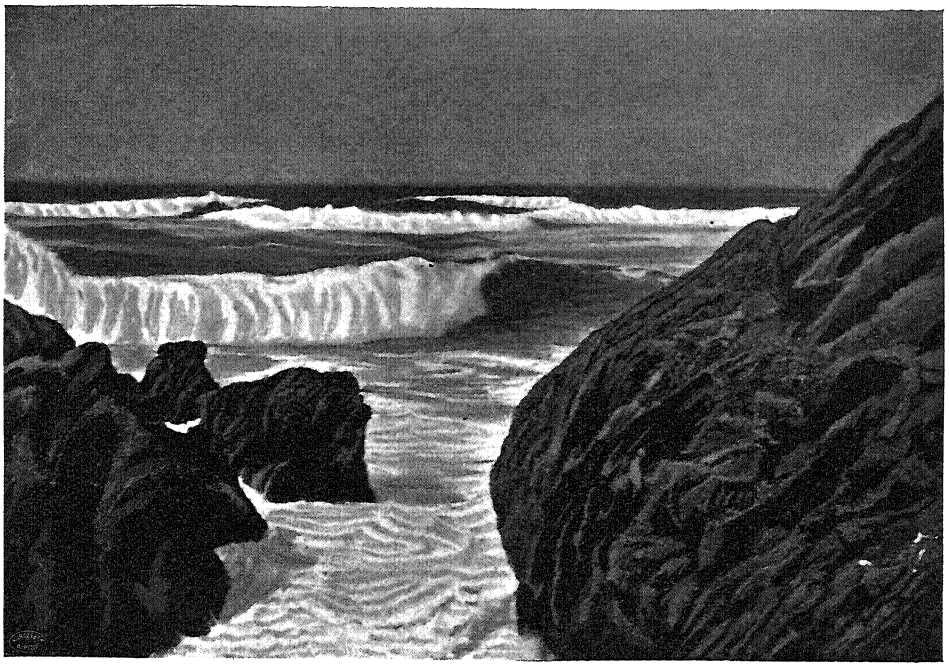
európaiak, valamint a későbbi időkben is. Így például 1823-ban történt, hogy egy angol hajó parancsnoka a fölfedező útján véletlenül tévedt Port Natalba és annyira elragadtatott a környezettől, hogy hazasietett Capetownba és engedélyt kért a Fokföld akkori kormányzójától, hogy Port Natalban kereskedelmi állomást alapítson. A féltékenykedő parancsnok, Lord Sommerset, a kinek a nevével már nehányszor találkoztunk a Cap-Coloniában, az engedélyt nem

IRTÁS GŐZEKÉVEL.

adta meg, ennélfogva tehát Capitain Fortwell a Fokföld kormányzójának meg az anyaország — Anglia — legmagasabb tilalmának mellőzésével, tényleg visszatért Port Natalba, a hol barátságos érintkezésbe lépvén a bennszülött főnökökkel — barátságos érintkezés alatt mindannyiszor színes karton, gyöngyök, üvegárúk, kováspuskák, vasszerszámok, meg pálinka értendő — óriási nagy területet kapott a kafferektől. Hogy hogyan és miképen fejlődött tovább az ilyen kalandos kezdettel meginduló colonia, az a mi érdeklődésünk — és terünk — körén kívül esik. Csak annyit említünk meg, hogy ma

Natal már éppen olyan különálló terület, mint a Fokföld, a melynek több irányban hatalmas versenytársa. Az a 43,000 négyzetkilométer nagyságú terület, a mely az Oranje köztársaság, a Pondo-, a Tongameg a Zuluföldek közé ékelődik és a melynek kétszáz mértföldnél hosszabb partját az indiai oceán mossa, „Dél-Afrika kertjévé“ fejlődött. Natal tényleg a leggazdagabb része Dél-Afrikának, a mit részben rendkívül szerencsés talajviszonyainak és még inkább igen ked-

HULLÁMTÖRÉS.

vező klimatikus viszonyainak köszönhet. A tengerparttól befelé számítva ugyanis a talaj lépcsőzetesen emelkedik mind magasabbra és magasabbra. Így például az első fokozat a tenger partján mintegy huszonöt kilométer szélességben terül el, s 250—300 méter magasságig ér. Ezen a csíkon főképen a rendkívül gazdag ültetvények feküsznek, a melyeken czukornádat, kávét, teát, narancsot, ananászt, bananát termelnek. Ezután következik a 300 métertől 900 méterig emelkedő „Middland“, a „Középföld“; ennek a mélyebb része majdnem semmit sem ér, a felsőbb része azonban Európának leggazdagabb

gabonatermelő vidékeivel felveszi a versenyt. Búza, árpa, zab, kukoricza és burgonya bőven terem; továbbá végtelen dúsak a legelők, a melyeken óriási tömegben legel a szarvasmarha. A harmadik lépcsőfok — az „Upland“ — 900 métertől 1500 méterig emelkedik; ez

NATAL. RIZS ŐRLÉSNÉL.

Natalnak a takarmány „raktára“ és a natali híres gyapjú az Upland legelőin — nő olyan szép nagyra.

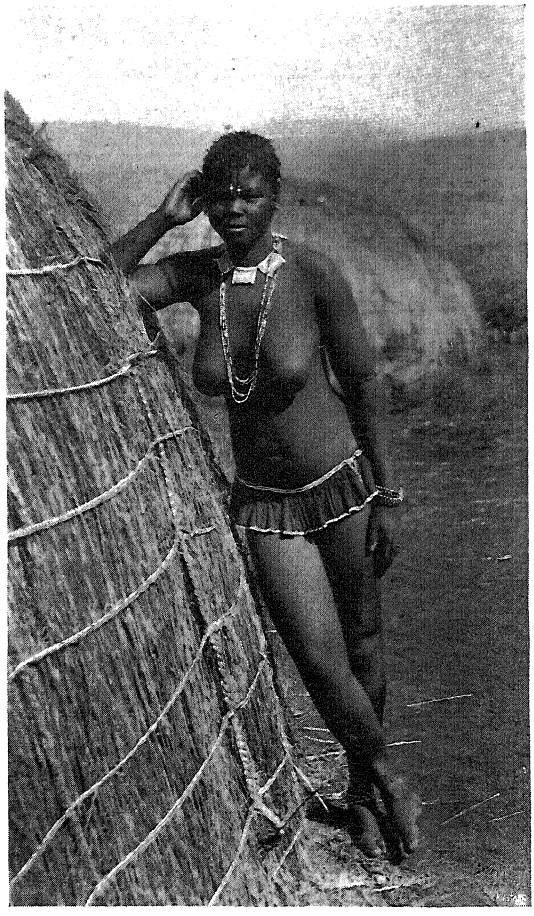
Ritka az a földterület, a hol aránylag olyan szűk helyen, mint Natalban, olyan bölcsen van berendezve a talajrendszer. Képzeljük el a mi áldott Alföldünket, a mely a helyett, hogy csak a „földszinten“ termelné a mi gyönyörűséges, híres aczélos búzánkat, még egy első és második emelettel is bírna, a melyik a földszinthez hasonló bőségesen termelné azt, a mire nekünk szükségünk van:

RÉSZLET PORT-NATAL VIDÉKÉRŐL.

micsoda áldott föld lenne az! (És milyen jó volna akkor ott, pl. egy négyezer holdas területen gazdálkodni).

A Natalhoz tartozó Tonga- és Zulu-földön, (a melyekkel együtt

ZULU LEÁNY.

Natal csaknem 760 ezer négyzetkilométer területű), mintegy 900 ezer ember él, a kik között ma már mintegy 45 ezer a fehér. (A mi időnkben, 1890-ben, a fehérek száma alig volt 32 ezer.) Hogy ezen az áldott földön még ma is aránylag olyan kevés az európai, annak egyedüli oka az Európaiak bizonytalan, sőt veszedelmes helyzete az őket körülvevő fekete törzsek és népek között. Délnyugoton vannak például a harczias kafferek, északnyugaton a bazutok, keleten és északon a zuluk. Hogy milyen véres harczokat küzdöttek a

fehérek ezekkel a nemcsak harczias, hanem egyszersmind hatalmas és jól szervezett törzsekkel és népfajokkal, azt tudjuk a legutolsó évtizedek történeteiből.*

Natalban a bennszülötteken és a fehéreken kívül egy egészen új — azaz, hogy az eddigi utazásunkon új — népfajt találunk: az indusokat vagy hindukat, a kikből a mi időnkben mintegy 40—42 ezer élt Natalban; (ma már mintegy 70 ezer is van). A szomszédos Indiából — „szomszédos" alatt az innen mintegy 2500—3000 mértföldre eső Elő-India keleti és nyugoti partja értendő — 1860 körül kezdték behozni a hindukat, a czukor és kávéültetvények művelésére. A bennszülött kafferekre, mint állandó és kitartó munkásokra nem lehetett számítani. A kafferek ugyanis azonkívül, hogy a nekik egészen új és szokatlan czukor- meg kávétermeléshez úgy sem igen értettek, már nehány napi dolgozás után rendesen abbahagyták a munkát, a mennyiben másfelé voltak elfoglalva. Egy kicsit tudniillik mindig harczolniok kellett, a mennyiben az egyes törzsek között a béke legfeljebb nehány hónapig tartott. A mint Uruguayban, Argentinában, vagy Peruban mindennapos dolog egy kis parázs forradalom, úgy a kafferek, bazutok, meg a zuluk földjén mindennapos volt egy kis alapos népírtó háborúskodás. Ezért hoztak át a szomszéd Indiából hindukat, a kik azonkívül, hogy már hazulról jól értették a czukor meg a kávétermelés mesterségét, nagyon békés természetűek és a mi a legfőbb: nagyon olcsók voltak.

A hinduknak azonban éppen ez a nagy igénytelenségük és szerénységük volt az, a mi idővel veszedelmessé vált a natali fehér ültetvényesekre. Tudniillik a kis igényű és roppant takarékos hinduk körülbelül úgy tettek, mint a kinai kulik: gyűjtöttek és gyűjtöttek a legönmegtagadóbb és legzsugoribb módon, a míg nehány

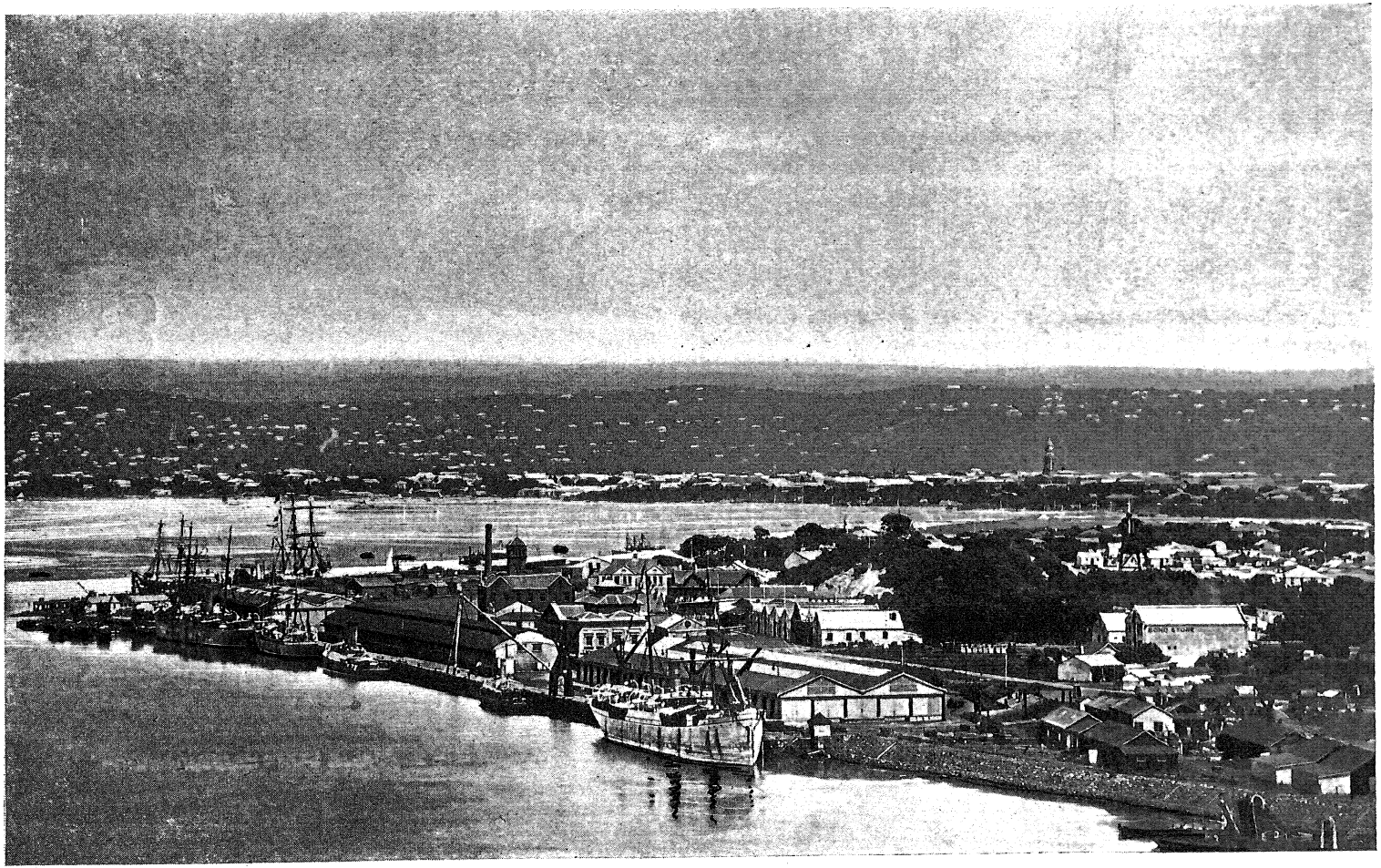
* A zuluk elleni háborúban, Natalban esett el III. Napoleon fia, Lulu herczeg. A herczeg ugyanis részben politikai becsvágyból, részint kedvtelésből, Anglia beleegyezésével résztvett az angoloknak a zuluk, meg a többi törzsek elleni hadjáratában. Egy alkalommal több tiszt társaságában, kémszemlére ment Itialiosi folyó mentén, a midőn a zuluk által megtámadtattak és a tisztek nagyobb része, köztük Lulu herczeg is, a zuluk dárdájától halálosan megsebesült.

évi keserves munka és kuporgatás árán kis tőkére tettek szert. Míg azonban a kinai kulik a megkuporgatott tőkével rendesen haza szoktak térni, addig az indiai kulik nem mentek haza, hanem a megtakarított tőkén — földet vásároltak és azt művelték, csak hogy most önmaguknak. Azonkívül most már tömegesen jöttek át a „szabad“ munkások, a kik ellentétül az eddigi „szerződéses munkásokhoz“, egészen más alapra terelték a földmunkások meg a földbirtokosok közötti állapotot. Ebből aztán olyan konkurrenczia támadt a fehérek részére, a melylyel ezek nem tudtak megküzdeni. Hogy elejét vegyék a további kellemetlenségeknek, a fehérek kieszközölték az angol kormánynál, hogy a hinduk bevándorlása tiltassék meg, sőt megfosztották a hindukat — ezeket a tulajdonképeni angol alattvalókat — a választói jogtól. Hogy mennyire mehet az önérdekek védelmezésében kifejtett harcz — röviden mondva: a kenyérirígység — folytán a gyűlölködés, arra klasszikus példaként szolgálhat a következő kis történet. Egy alkalommal Bombayből, a hol éppen nagy mértékben dühöngött a pestis, egy hajó jelent meg Durbanban, a melynek fedélzetén mintegy 400—500 hindu lehetett, a kik munkásokul akartak elszegődni a natali ültetvényekre. A Durbanban élő fehérek, mintegy ötezeren, felfegyverkezve szállották meg a kiszálló helyeket és nem engedték a hinduk kihajózását, kijelentvén, hogy a mint egy hindu a partra lép: vízbe fojtják. A Bombay-i hajó tényleg három héten át vesztegelt a külső öbölben, a nélkül, hogy a fedélzetéről egyetlen embernek megengedték volna a partraszállást. Az óvintézkedés azonban nem a pestis behurczolása ellen volt alkalmazva — a mint az feltételezhető lenne — hanem az olcsó munkaerő ellen. Végre az angol kormány beavatkozására, a mely kötelezve érezte magát, hogy az angol alattvalókat — a hindu munkásokat — oltalmába vegye, a hinduk mégis a partra szállhattak.

A fehérek bevándorlásával szemben hasonlíthatlanul türelmesebbek a nataliak. Bizonyos feltételek mellett, bármely európainak meg van engedve a bevándorlás, sőt egyes osztályokat mint például iparosokat, kézműveseket, tárt karokkal fogadnak.

Mindemellett a fehérek és feketék közötti számarány nagyon kedvezőtlen az európaiakra. Mintegy husz fekete lakos jut egy fehérre és mert ezek a feketék éppenséggel nem sorolhatók a „szelíd" feketék közé, sőt ellenkezőleg, igen harczias jelleműek, magától értetődik, hogy a natali fehérek a legmeszebbmenő módon gondoskodtak arról, hogy esetleges kellemetlen meglepetéseknek ne legyenek kitéve. Ilyen óvintézkedés például az is, hogy a feketéknek puskát meg pálinkát tartani a legszigorúbban tilos, hogy Natal összes városaiban az esti 9 órai harangozás után egyetlen fekete az utczára ki nem léphet, hacsak valamely hatóságtól nem kap erre külön engedélyt. A ki látta ezeket a bennszülött kaffereket, meg a köztük élő fehéreket, hát bizony ezeket az óvintézkedéseket ha mindjárt nem is jogosultnak, de nagyon indokoltnak fogja tartani. Először is — a mint már említettük — számra nézve a kafferek sokkal többen vannak; másodszor pedig a zulu-kafferek pompásan kifejlett szép alakok; erősek, nagyok és izmosak, sőt igen intelligens kifejezésüek. A közöttük élő sáppadt és vézna fehér ember hozzájuk képest igazán gyenge alak benyomását teszi. Legtöbbje a fehéreknek még nincs teljesen acclimatizálva; különben is gyengék, kisebb termetűek, mint a bennszülöttek. A zulu-kaffer, a kinek az öltözéke legfeljebb derékövmeg turbán, egyenletesen fekete fénylő bőrével, szabad testtartásával és rengő járásával határozottan férfiasabb alak, mint a lötyögő fehér ruhában csoszogva járó sápadt európai, a kiből akárhányszor nem látszik egyéb, mint a hatalmas parafasisak, a vékony lábszár, az éles sovány orr, meg a vastag haskötő. (A melyik nem szenved malariában, annak rheumatismusa van; a kinek ez sincs, annak a gyomra, vagy a mája beteg. És ha még nem beteg, vagy már nem az, akkor mindenesetre fél valamely betegségtől; mindezek ellen megóv a nélkülözhetetlen — haskötő.)

Érdekesek e földterületnek politikai és közgazdasági viszonyai is. Natal tudniillik se nem gyarmat, se nem provincia, vagy köztarsaság és egyrészt közvetlen az angol kormánytól függ, másrészt pedig a Fokföldnek van alárendelve. A kormányzót az angol korona nevezi ki; de az ötezer font sterling fizetést — mint-

DURBAN LÁTKÉPE.

egy 100 ezer koronát — a gyarmat fizeti. A miniszterium felelős a governornak, de semmi köze az angol koronához. A törvényhozás 37 képviselőből áll és 11 főrendből, a kiket sem a kormány, sem az angol korona nem nevez ki, hanem a törvényhozó testület, a „legislativ councill". Választó polgár csak a fehér lehet, de csak azon esetben, ha legalább tíz font sterling haszonbért fizet, vagy ötven font értékű birtoka van, vagy legalább nyolcz font havi fizetéssel alkalmazott polgártárs. A feketék, legyenek azok afrikaiak, vagy ázsiaiak (hinduk), csak akkor lehetnek választó polgárok, ha ezeken az előírt feltételeken kívül azt is ki tudják mutatni, hogy legalább hét év óta szakítottak minden afrikai és ázsiai bennszülött szokással és hagyománynyal és minden izökben áteurópaisodtak. Ennél raffináltabb feltételt alig kötöttek valahol a földön a választójoghoz. Tessék elképzelni egy zulukaffert, basutot, egy hottentottát vagy hindut, a ki „tökéletesen áteurópaisodott", vagy a melyiket egy fehér ilyennek elismer. Hiszen könnyebben képzelhető a fából csinált vaskarika, vagy hogy a Niagara meg a Zambezi nem lefelé folynak, hanem felfelé, mint az, hogy egy basuto, vagy hindu — európai legyen. Magától értetődik tehát, hogy a 900 ezer fekete között mind e mai napig nem akadt egyetlen egy fekete „választópolgártárs".

*

A Grantully megkerülte azt a hegyfokot, a mely a natali gyarmatnak az Indiai-oceánba legmélyebben benyuló parti részlete és a melyen az oceán északkeleti hullámai, mennydörgésszerű zajjal, hófehéren tajtékozva törnek meg. A mint befordultunk az öbölbe, szembe találtuk az egész öblöt és a környékét, de a tulajdonképeni várost, Durbant, csak nagy sokára pillantottuk meg; azt is lassanként, részletekben. Port Natal ugyanis a külső öböl, a melybe a legmélyebb járású hajó is bemehet, míg ellenben Durban, a mely az öböl északi felében fekszik, a körülötte fekvő zátonyok és folytonosan változó homokpadok következtében, csak kisebb járatú hajók

számára hozzáférhető. A háromezer tonnát meghaladó hajók a legkedvezőbb vízállásnál sem mehetnek át ezeken a zátonyokon, a melyek kinyúlnak az öböl bejáratáig, és miután — mint már tudjuk és számtalanszor láttuk — a zátonyok fölött és ezek szélein mindig nagyobb a hullámzás, a bejáratot két hatalmas hullámtörő gát védi.

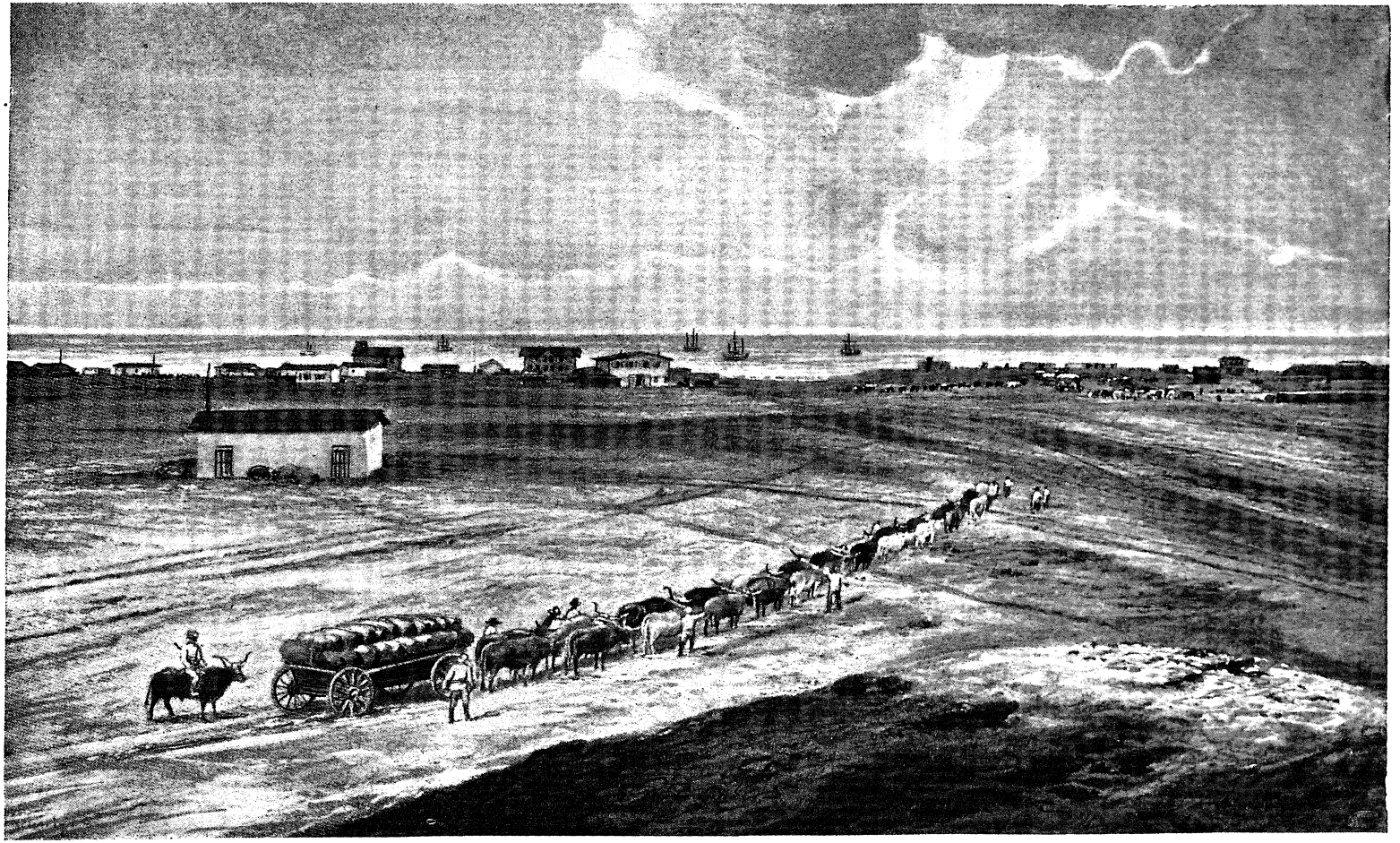
Az öböl híres szépségeiből, egyelőre csak az általános nagy képet tudtuk kivenni. Azok a gyönyörű növényzettel borított lankás halmok, a melyek tövében Durban fekszik és a melyeken a sűrű lombok közül itt-ott látszik valamely villa fehér fala, sötétvörös fedele, meg sok apró tornya: sejtetik velünk, hogy Durban joggal híres arról, hogy Dél-Afrika legszebb részlete.

A natali öbölben ismét gyakorolnunk kellett nemcsak a keresztényi, hanem egyáltalában az emberi erények legnehezebbjét: a türelmességet. Port Natal öble ugyanis nagyon hullámos ahhoz, hogy az emberek akár a hajóról közvetlenül a partra szálljanak, vagy legalább a hajólépcsőknél várakozó csónakokba szállva jussanak ki a partra. A már ismert felvonó s lebocsátó kosár ismét működésbe jött, s az utasok hármasával szállíttattak a „kosár-lift“ útján az alant váró széles és nagy bárkába. Mintegy százan lehettünk, a kik Durbanban kiszállottunk; a kosárnak pedig a le- és felfelé megtett útja néhány perczet vett igénybe, ennélfogva néhány óráig tartott, a mig együtt voltunk a Durbanba induló gőzbárkán. Az ilyen nehéz viszonyok között történő ki- és behajózások sok esetben kitünő iskolák és nevelő hatású lelkigyakorlatok, a melyeken sokat tanulhat az, a kinek van irántok fogékonysága. Így például megtanulja az ember gyakorlatilag egyrészt azt, hogy hogyan lesznek az elsők utolsókká és másrészt, hogy milyen hálátlan dolog az néha, ha az ember szerénytelen és tolakodó. A mikor ugyanis működésbe hozták a kiszállító kosarat, rendesen ott tolongott a kosár körül nehány férfi meg asszony, hogy az elsők legyenek a leszállásnál. Sajátságosan feltünő körülmény volt, hogy ezek a kosár körül legelső sorokban tolongók ugyanazok voltak, a kik a dinnerek alatt is a leghangosabbak voltak, a kiknek a menu sohasem volt elég előkelő, — a mely hiányban véleményük szerint a hajó közön-

sége sem szűkölködött; — ezeknek sohasem elég gyors a Grantully, sőt nem volt szép egész — Afrika.

Nos, ezek az elől tolongó urak és úrnők szerencsésen kivívták az elsőbbség dicsőségét és tényleg mint legelsők jutottak le a gőzbárkára. És mit értek el vele? Talán korábban jutottak ki a partra, mint a többiek? Szó sincs róla; ellenkezőleg; a bárka csak akkor távozott a hajó oldala alól, a míg valamennyi kiszállani akaró utas együtt volt rajta. És miután ez két-három órát is eltartott, az alatt a bárkában lévők kénytelenek voltak annak a fedélzetén állva vagy kuporogva várakozni; a veszettül hánykolódó bárka vaskorlátjába, vagy valamelyik kötélbe kapaszkodva, vigyázniok kellett, hogy a hullámok le ne mossák őket onnan, s boldogok lehettek, hogy bőrig áztak a felfrecsesenő tajtéktól. Azok pedig, a kik szerényen csak meghuzódva, legkésőbb kerültek „kosárra," ezenközben nyugodtan sétálhattak a tágas és kényelmes fedélzeten, a honnan látcsöveik segélyével gyönyörködtek a hajó körül lezajló idegenszerű életben és sceneriában. A mikor aztán a bárka megérkezett a kikötő nyugodt vizén a rakpart lépcsőihez, természetesen azok szállhattak legelőbb partra, a kik legkésőbben bocsátattak le a hajóról a bárkába, lévén ők legközelebb a kijárathoz. Igy lettek az elsők utolsókká és ezért jó, ha az ember kissé szerény. A kárörvendezésért azonban a végén mindnyájan megkaptuk méltó büntetésünket. A bárka ugyanis olyan rohammal ment neki éles orrával a zajló hullámoknak és akkorákat lendült a magasan járó tajtékon, mintha akár kün az oceánon jártunk volna nehéz vihar alatt. A bárka kormányosa pedig olyan kiméletlen durvasággal vitt bennünket neki a legnagyobb hullámoknak, holott kezének egyetlen mozdulatával kitérhetett volna előlük, mintha rajtunk akarta volna kitölteni a bosszúját azért, hogy olyan sokáig kellett vesztegelnie a hajó alatt.

Megérkezve a kiszálló hídhoz, a mely hely természetesen a vámházzal van súlyosbítva, cseberből vederbe estünk. Óriási zűrzavar és fejetlen kapkodás, ide-oda futkosás, kiabálás és lárma fogadott bennünket. A vámháznál tudniillik nagyon szigorúan keze-

TEHERSZÁLLÍTÓ FOGAT DÉL-AFRIKÁBAN.

UTCZAI ÉLET DURBANBAN.

lik az ellenőrzést. A velünk hozott podgyászokat garmadával dobták ki a vizes bárkából a vizes partra, mint akár egy szénaköteget. A jelzések — hivatalosan mondva: „raggczédulák“ — persze leváltak és a víz beszivárgott a bőröndök belsejébe, az angol finánczok pedig hihetetlen kiméletlenséggel dúltak és kotorásztak a belsejökben. Az ember nem is hinné, hogy ez a specifikus osztrák tulajdonság mennyire otthonos Kelet-Afrika partjain. Itt főképpen fegyverek azok, puskák és revolverek, a mire ilyen vak dühvel vadásznak. A fegyver bevitele ugyanis szigorúan tilos, (mint már említettük: a kafferek, bazutok s más benszülöttekre való tekintetből). A vám tehát nagy, s a rajtakapásra kirótt büntetés tetemes. Innen ered az angol finánczok túlbuzgalma. Tetézi a zavart, hogy a vasúti állomás a vámház közelében van s mind azok, a kik vasutra szállnak, hogy az ország belsejébe utazzanak, újabb vizsgálat alá vannak vetve. Megtörténik tehát, hogy ugyanegy félórán belül kétszer is átvizsgálják valakinek a podgyászát.

Végre valahára megszabadultunk a vámháztól és kiléphettünk a kapun és egyszerre benn voltunk egy kedves, kellemes és barátságos város közepén.

Mi, budapestiek a megelégedettség és a nagy sikernek dicsekvő árnyalatával szoktunk nagy előszeretettel arra hivatkozni, hogy például: a hol ma az operaház áll, az Andrássy-úton, ott ötven évvel ezelőtt zeg-zúgos piszkos kis sikátorok állottak; a hol ma az Octogon van, ott rácz disznókereskedők pihentették disznóikat a terjedelmes mocsarakban; a Royal szálloda helyén ötven évvel ezelőtt káposztát termeltek, meg kukoriczaföldek voltak. (Mennyivel előnyösebb, jobb és kedvesebb lenne nekünk, ha azt mondhatnók, hogy: a hol ma az Operaház áll, ott már száz évvel ezelőtt is a kulturának, a művészetnek, vagy a tudománynak valamely impozáns hajléka állott; a hol ma a Royal szálloda van, ott ötven évvel ezelőtt is európai színvonalon álló szálloda állott.) De mert sajnos, ezzel nem dicsekedhetünk, meg kell elégednünk azzal, hogy az ötven évvel ezelőtti multhoz viszonyítva, tényleg kolosszálisat alkottunk és teremtettünk.

De mi ez a mi ötven éves haladásunk ahhoz képest, a mit Port-Natal, illetőleg Durban városa mutathat fel az ő ötven éves multja alatt! Durbanban ugyanis ott, a hol ma például a nyílegyenes Smith-street huzódik végig pompás aszfaltjával, terebélyes fáival, villamos közúti kocsijaival, vagy a gyönyörű épületektől szegélyezett Stranger-Street, az Oliwal- és Gardiner-Street, a hol ma a főbazár áll, megtöltve Európa és Amerika iparának legraffináltabb termékeivel, vagy a hol ma Európa nemzetiségének számos képviselője meg az egykor „sötét Afrika" különböző néptörzsének számos alakja nem vad ember módjára értéktelen üveggyöngyöt vásárol, cserébe pompás elefánt agyarért, vagy nem adnak egy marék arany port egy marék bagóért vagy egy porczió pálinkáért, hanem az alaposan és európaiasan kiművelt ravasz kereskedők, alkusz vagy vevő módjára kapacitálnak, biztatnak vagy kritizálnak és alkusznak, a hol továbbá a „promenádokon" Páris meg London „newest novelty"-je szerint öltözött ladyk ülnek a padokon, sáppadt arczú babyjök mellett és olvassák a piros kötetes Ohnetet, a mely átoktól Natal oly kevéssé maradt megkímélve, mint akár Brasilia, Canada, Magyarország meg Perzsia — nos, ezeken a helyeken ötven évvel ezelőtt a capetowni vagy simonsbay-i skót ezredeknek ide átrándult tisztjei még — elefántokra vadásztak! Ötven évvel ezelőtt Durbannak a mai főterén még elefántokat lőttek, a melyek az ország belsejéből ide kallódtak a tenger partjáig.

A politikai és kereskedelmi szempontból igen előnyösen fekvő Natal öbölben 1846-ban tette le a város alapkövét a Fokföld akkori kormányzója, Sir Benjamin D. Urban.* Durbannak a mi időnkben mintegy 22—25 ezer lakosa lehetett, köztük 8—9 ezer európaival. (Ma, az angol-boer háború után keletkezett és lényegesen változott körülmények folytán a lakosság száma már 32 ezer, a kik közül több mint 15 ezer az európai. A többi kaffer, hindu és zulu.)

Az előváros, a hová az ember a vámház kapujából kilépve

* A minthogy ugyanazon időben alapították a tartomány fővárosát Pietermaritzburgot a boerek, a mely furcsa összetételű nevet a boerek azon időbeli vezetőik: Pieter Retief és Gerrit Maritz tiszteletére adták a városuknak.

bejut, Adrington, különben csal, mert csak a vámház közelében mutat sokat és csak ott olyan, mintha már város lenne. Mert minél mélyebben visz bennünket a „riksah“ elé fogott gyorslábú zulu, annál egyhangúbb és unalmasabb. Maga a város azonban — Durban — meglepő szép, barátságos és feltűnően tiszta. Az utczák egyenesek, mint a lénia, szélesek, pompás kövezettel, vagy aszfalttal bírnak és olyan tisztán tartottak, mint akár egy úri szoba. A járdák és a kocsiutak a nagyobb utczákban, mint például a West Streeten, a Stranger Streeten, négysoros terebélyes és talán mindig virágzó fákkal vannak szegélyezve, a melyek közt a mango fák és fikuszok a túlnyomóak. A házak tömör kőépítmények, ízlésesen és csinosan megépítve, be nem burkolt veres téglából és fehér homokkőből. Csak a könnyű és lapos pléhtetejük emlékeztet a gyarmatra. A városnak csaknem mértani központján áll a legimpozánsabb épülete, a mely méreteivel, architektonikus szépségeivel, de főképpen az egész épületet körülvevő szép parkjával nemcsak egy kelet-afrikai gyarmaton, hanem Európának bármely városában is impozánsan szép lenne. Ez az épület a központi városház, a melyben a durbani városi ügyeken kívül egyebeket is intéznek el. Így például a hatvan méter magas tornya már egymagában is gyönyörű látvány. A városház díszterme a város tulajdona, a mennyiben itt tartják meg a hangversenyeket, a bálokat és az összes más polgári ünnepségeket. Ugyancsak a városház épületében van a posta- és távirdahivatal, egy-két előkelő club, a városi múzeum, stb. Ugyanazon a téren, a hol a városháza áll, van Durbannak többi kiválósága is. Itt van a nagy tudományos könyvtár, a melynek néhány európai tudományos könyvtára felett meg van az a nem eléggé dicsérhető tulajdonsága, hogy nem „zárul be“ évenként két-három hónapra, hanem egész éven át rendelkezésére áll a közönségnek, még pedig díjtalanul. Mellette van egy uszoda, a melynek a berendezése szintén mintául szolgálhatna a földgömb bármely városának.

Van azonban Durbanban valami, azaz hogy ugyanegyből sok valami, a mi kissé megtéveszti az embert. Tudniillik olyan sok temploma van, hogy az ember azt hihetné, hogy vagy vala-

mely spanyol vagy portugál városban jár, vagy hogy a sok templom talán nem is templom. Tudniillik annak a nehány ezer embernek nem kevesebb, mint ötven (!) templom és kápolna áll a rendelkezésére, a melyben ájtatossági kívánságának eleget tehet. Tudnivaló azonban, hogy Durbanban és egész Natalban a keresztény társadalom több mint tizenkét szektára szakad, a mely szekták határozottan nem éppen ideális keresztényi türelmességgel viselkednek egymás irányában. Az angolok iránt tartozó köteles és önkéntes tisztességtudásból azonban meg kell jegyeznünk, hogy a vallási türelmetlenség — és szétszakadás is — nem csupán az angolok között pusztít, hanem talán még nagyobb mértékben az itt élő, szintén jelentékeny számú németek között. Ámbár a templomok kora reggeltől késő estig nyitva vannak és a nap bármely órájában szabad a bemenet, azért a templomok csodálatos módon a nap bármely órájában konganak az ürességtől és a főtéren levő natali nemzeti múzeumban mutogatnák azt az embert, a kinek eszébe jutna egy hétköznapon benézni a templomba, hacsak nem — turista minőségben.

Kapcsolatban ezzel a sok templommal, a melyeknek mindig tárva a kapuja, rögtöni összefüggésben megemlítendő a temérdek sok — bar, magyarul: korcsma, a melyek Durbanban arányosítva is meg absolute is hasonlítlan nagyobb számmal vannak, mint a templomok és kápolnák. Csakhogy éppen itt van a bibi. Míg a templomok ajtaja mindig tárva és nyitva van és még sincs bennök soha egy lélek, azalatt a bar ajtaja csukott, a bejáratuk dugott és mégis mindig tömve vannak emberekkel. A barokat tudniillik kívülről alig vagy sehogy sem lehet felismerni; nincs sem czégérjük, sem valami feliratuk; a bejáratuk soha sincs valamely nagyobb utcza felől; az igénytelen bejáratuk mindenütt valamelyik mellékutczában van. A szokásos nagy ablakok helyett ellenkezőleg, jól záró rolók vannak az ablakokon, hogy ne lehessen belátni a helyiségekbe és nehogy nyilvánosságra kerüljön, hogy X. meg Y. nem a kápolnában ül, sőt még a „contorban“, az (irodában) sem, hanem igenis a barban. (Látva ezt a bujkáló, dugdosott korcsmalátogatást, ezt

a hamis farizeusságot, az ember majdnem hajlandó a fölött gondolkozni, hogy vajjon melyik berendezés a kevésbbé rút? Ez itten-e, a hol az emberek eljárnak ugyan a korcsmába, de dugva és leplezve, tehát hazudva, vagy pedig a mi eljárásunk, a kik szintén jelentékenyen többen és többet ülünk a — kávéházakban, mint a templomokban, csakhogy nem dugva és leplezve, hanem ellenkezőleg: nagyon is nyilvánosan?)

A Royal Hotel, Durban elsőrangú szállodája, a legnagyobb mértékben kielégíti az odaszálló utas igényeit, hacsak az illető nem tartozik az utasok azon sorozatába, a kikről fentebb — a kosárbaszállás alkalmával — tettünk említést. A szobák kifogástalanul tiszták és szellősek, kifogástalan az ágy- és fehérnemű is és ezúttal — talán Capetown kivételével — eddig megtett utazásaink alatt először laktunk teljesen kifogástalan európai comforttal berendezett lakásban. A kiszolgálás azonban már nem afrikai „termék", hanem — ázsiai; az „ázsiai" szót a legdicsérőbb módon alkalmazva. A felszolgáló inasok tudniillik nem afrikaiak, hanem hinduk, a kiket úgy látszik az Isten is arra teremtett, hogy a fehér arczú embernek utánozhatatlanul pompás cselédjei legyenek. A hinduk ugyanis az afrikai feketéktől előnyösen eltérő értelmesebb és rokonszenvesebb arczukkal, hófehér jelmezükben, a melynek legszebb része a hatalmas fehér turbán a fejükön, árnyként nesztelenül surranó járásukkal és a kigondolható legkisebb csekélységre is kiterjedő figyelmükkel, tényleg kellemessé teszik az embernek a „vendég állapotot". A mikor az ember belép az étterembe, a hol az asztalokon hófehérre mosott tiszták az abroszok és minden a mi ezüst, fém vagy üveg, az csillog és ragyog: kellemesen tűnik fel az egyik sarokban álló hindu csoport. A mint ott állanak fehér zubbonyban, rövid fehér nadrágban, a melyet színes öv köt a derekukhoz, fejükön a fehér turbánnal, keresztbetett karokkal, mozdulatlan merev arczczal, olyanok, mintha az étterem diszítésére szolgáló viaszbábok lennének. A mely perczben azonban valaki helyet foglal valamelyik asztalnál, abban a pillanatban megmozdul a viaszcsoport. Háromnégy indul meg egyszerre a vendég felé, olyan nesztelenül, mint

a hogyan a holdsugár végig siklik a vizen. (A hinduk ugyanis mind mezitláb járnak.) A nélkül, hogy a késsel, villával, a tányérral vagy bármivel egyetlen hangot hoznának létre, végzik a teendőiket, a kiszolgálásnak a végletekig vitt mesterművét. Közbeszúrva megjegyezzük, hogy a hotel elég fényes berendezése mellett, az ellátás nem drága. A teljes ellátásnak — lakás, étkezés, fürdő, stb. bele-

„RIKSAH-BOY" DURBANBAN.

értésével, naponkénti — díja 12 shilling; a kötelező „ajándékkal" együtt 14 shilling.

Hasonlóan igen kedves berendezése Durbannak a „riksah". a melylyel szintén itt találkozunk először. A riksah ugyanis, mint már röviden jeleztük, kétkerekű apró kis kocsi egyetlen üléssel egy ember számára, a mely kocsinak a két rúdja közé beáll egy ember. Ez a lónak befogott ember Durbanban többnyire szélesvállú, hatalmas ikrájú fekete zulu; — a kocsiba ülő utas parancsára galoppban indul meg a kitűzött irányban, a mely galopp azonban az első három percz letelte után igen csendes ütemű trappba megyen át. A riksaht huzó ember öltözéke rendesen csak derékövből áll; ellen-

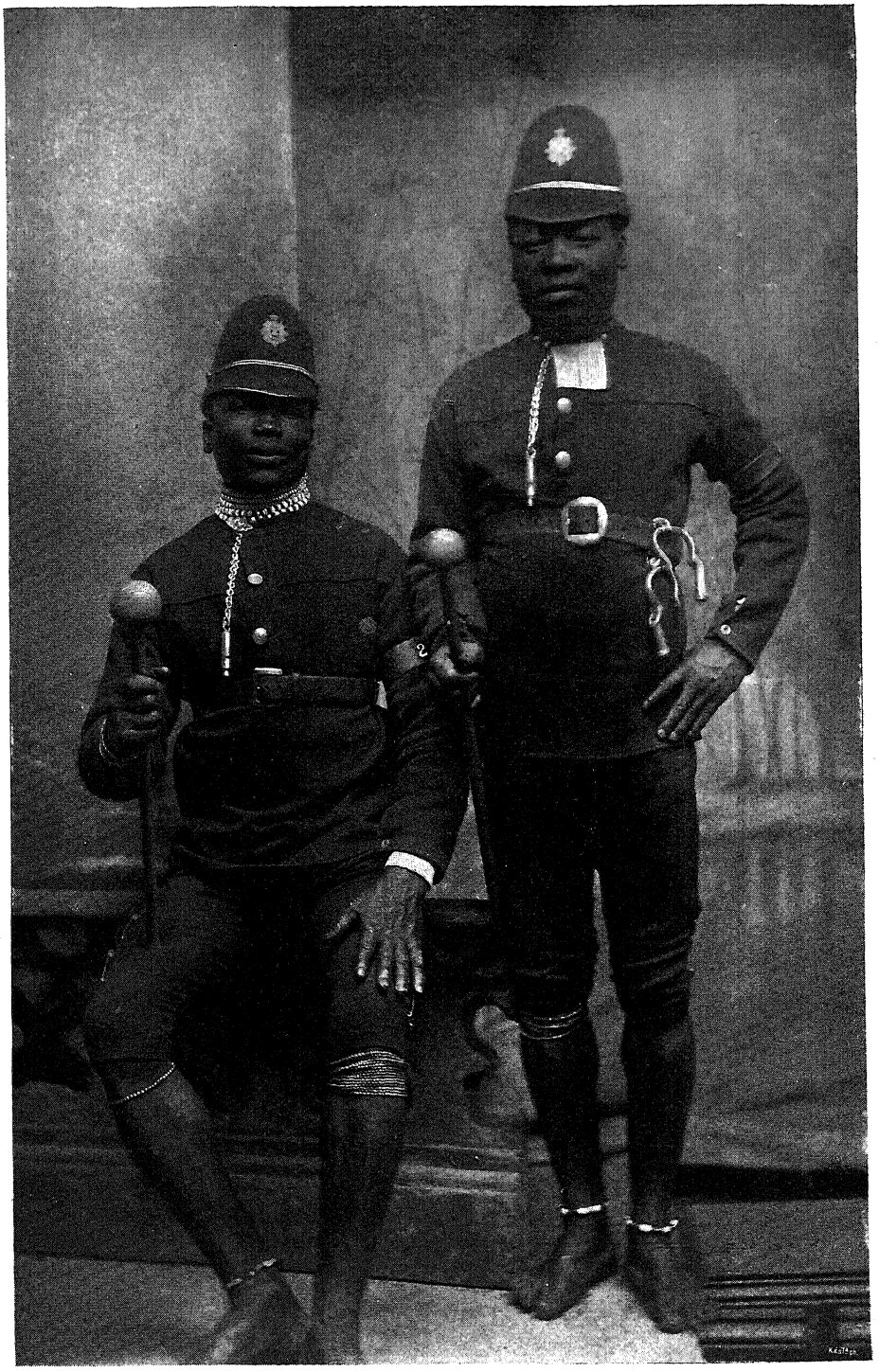
ben annál feltünőbb a fejdísze, a mely különböző szép tollakból van összerakva. Ha ezek a tollak az illetőnek nem a fején, hanem a sarkain lennének, nagyon hasonlítanának egy-egy fekete Mercurhoz. Megjegyzendő, hogy a riksah intézmény tulajdonképpen amerikojapán találmány, a mennyiben a Japánban élő amerikaiak találták fel. Japánból Kinán át jutott le Hátsó-Indiába, innen Ceylonon át Elő-Indiába és csak az utolsó évtizedekben, a mikor a nagy czélszerűsége nyilvánvalóvá vált és az olcsó emberanyag Afrikába is átszármazott — mert a kinai és indiai kuli a világ legolcsóbb emberanyaga — vele együtt a riksah is megtette a kolosszális ugrást Elő-Indiából Kelet-Afrikába.

A durbani társadalmi életről nehéz lenne megítélni, hogy tulajdonképpen melyik nemzetiségnek a bélyegét viseli, mert se nem angol, se nem német, sem franczia, a minthogy nem hasonlít Európa egyetlen nemzetének a társadalmi életéhez. Mindenesetre feltünő, hogy az angol meg a német elem szokatlan módon egybeolvadt, de így egybeolvadva is sajátságos rideg és tartózkodó modort tanusítanak egymással meg az idegennel szemben. A családok olyan zárt életet folytatnak, mintha valamennyien valamely skót kastélyban élnének; a nőtelen férfiaknak pedig a minden kényelmet nyujtó és a családi tűzhelyet teljesen kárpótoló clubok olyan kellemes otthont nyujtanak, hogy élénkebb társadalmi élet kifejlődésére nem is nyílik alkalom.

A németeknek egészen különös szokása van itt divatban. Emlékeztet a mi vidéki városaink egy némelyikében divatos szokására, a hol tudniillik a vidéki városok unalmában a vasúti állomás „idegen forgalma“ az egyedüli szórakozás és az indóházban megivott pohár sör a nap „szenzációja“. Így tesznek a németek Durbanban. Ha a kikötőbe hajó jön, különösen német hajó, a mely néhány napot tölt horgony előtt, a durbani németek tömegesen látogatják meg ezeket a hajókat és ott töltik az egész napot. Teszik ezt egyrészt dicséretes hazafiságból, a mennyiben jól esik nekik néhány napot a germán területen élni, német lobogó alatt, másrészt pedig teszik ezt egy még dicséretesebb okból, tudniillik takarékossági szempontból. A német hajókon ugyanis az étkezés meg az ital jelen-

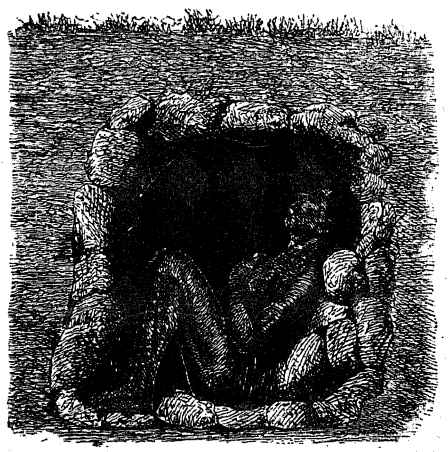
tékenyen olcsóbb, mint Durban szállodáiban és barjaiban. És miután a német hajók meglehetős sűrűn jelennek meg a keletafrikai partokon — sőt a legtöbb német hajónak Durban, illetőleg Port-Natal a végállomása — ennélfogva a durbani németek társadalmi életében egyik legfőbb tényező a „látogatás a hajón", a „Besuch am Mail", a hogyan ők ezt elangolosodott németséggel nevezik.

Ha a német hajó ott horgonyzása véletlenül vasárnapra esik, akkor a városi látogatók — és fogyasztók — száma megduplázódik. Vasárnap ugyanis az angol urak és úrnők is ellátogatnak a hajóra; magától értetődik, hogy sem hazafiasságból, mint a németek, sem hajózási tapasztalatok gyűjtése czéljából, hanem azért, mert a városban a szent vasárnapra való tekintetből a barok zárva vannak. A hirhedt angol vasárnapok, ez az évenként ötvenkétszer ismétlődő prototypusa az unalmasságnak meg a farizeuskodásnak az angolok társadalmi életében, az angol gyarmatokon még unalmasabb, mint otthon Old Englandban, ha ugyan azt még fokozni lehet. A szombat estével Durbanban, épp úgy mint akár Capetownban, St. Helenán, Kingstonban, Hongkongban, vagy bárhol másutt, a hol az angolok otthon vannak, megkezdődik a vasárnapi munkaszünet. Nincs az az orthodox zsidó család egész Rutheniában, a mely szigorúbban tartaná be a „sabbathot", mint az angol család a vasárnapot. Háromszor is elmennek a templomokba vasárnaponként, de viszont heteken át sem fogy el a patikákban annyi alkohol tartalmú „gyógyszer", mint az egy vasárnapon. A reggeli teától estig semmi áron sem lehetett egy falat meleg ételt kapni Durbannak egyetlen hoteljében vagy éttermében, mert: „a szent vasárnapon nem szabad tüzet gyujtani." Otthon a délelőtt folyamán avval ütik agyon a rettenetes unalmat, hogy templomi énekeket játszanak a zongorán délután pedig — berugnak a német hajón a tiltott alkoholtól. Hogy ez a józan, erős, okos és becsületes nemzet hogyan és mi által jutott ehhez a hazug eljáráshoz, ehhez a hozzá nem méltó félszegséghez, ezt nehéz lenne kideríteni. Annyi azonban tény, hogy ha valaki symbolizálni tudná az unalmasság legnagyobb fokát, az megrajzolná az angol vasárnapot.

BENSZÜLÖTT RENDŐRÖK.

Hogy Ázsia némi tekintetben mögötte marad Afrikának, arról szintén Durbanban nyilt először alkalmunk meggyőződni. Említettük ugyanis, hogy a mint a földgömb egyes területei a „sárga inváziót“ — a kinai elemet — valóságos csapásnak tekintik, úgy Durbanban csapásnak tekintik az Elő-Indiából bevándorolt hindukat és szigorú óvintézkedéseket tesznek a kellemetlen polgártársak visszaszorítására. A hinduk ugyanis ugyanazt a szerepet játszák Durbanban, mint a kinai kulik mondjuk Californiában vagy Peruban. Tudniillik elte-

ZULU FŐNÖK SÍRBOLTJA.

kintve attól, hogy a munkabérök rendkívül olcsó, olyan olcsó, hogy e tekintetben a legnyomorultabb benszülöttek sem képesek velök versenyezni, azonkívül emberileg vagy egyénileg is igen kellemetlenek. Míg a benszülöttek, legyenek azok munkások, iparosok vagy kereskedők, a szerzett pénzt ugyanott költik el, a hol azt szerzik, ezek a bevándorolt hindu munkások, iparosok és kereskedők itt csak felveszik a pénzt, de vissza nem adják. Éheznek, kuporognak, nyomorognak, de gyűjtenek és néhány év mulva mindent hazavisznek. A Durbanban élő hinduk, a kiknek a száma minden óvintézkedés daczára fokozatosan nő, talán a legnyomorultabbak közé tartozhatnak, a kik elhagyták rengeteg hazájukat, hogy idegen földön keressék meg kenyerüket, illetőleg a rizst.

Durbannak egyik elővárosában, a „Berera“ túlsó oldalán élnek

összezsufolva, mint a férgek. (A Berera az a gyönyörű lankás dombláncolat, a mely először tűnik fel, a mikor a hajó betér Port-Natalba.) Az apró sárkunyhók, rongyos vityillók és repedezett putrik typusai a nyomornak és piszoknak. Az ember azt hihetné, hogy itt csupa olyan ember lakik, a kinek napokon át nincs meg a betevő falatja, a ki nyomorultabb és koldusabb, mint az országút koldusa. Pedig nem igaz; ezeknek a rongyos és bűzös vityillóknak a gazdái elmennek hetenként vagy havonként a durbani főpostára és „lege artis" kiállított postautalványokon küldenek el kisebb-nagyobb összegeket Elő-Indiának különböző falvaiba vagy városaiba. Itt pedig öt-hat-tíz éven keresztül, már a mennyi időre a vagyongyűjtés idejét szabták, a legképtelenebb módon nyomorognak, éheznek és nélkülöznek.

Hogy milyen nyomorúságos a külsejük, az legjobban akkor látszott, ha tömegesen voltak együtt, mint például a reggeli utcaseprésnél. Mert hogy Durban utczái olyan kifogástalanul szépen és tisztán vannak tartva, az első sorban — habár közvetve — a hinduknak köszönhető. Tudniillik a hindu fegyenczeknek, a kiknek fő napi foglalkozásuk az utczák tisztán tartása. A fegyenczek között vannak sárga kulik, koromfekete négerek, zuluk, hottentották és más bennszülöttek is. Csak fehéreket nem lehet látni a fegyenczek között. A fehér gazembereket ugyanis finomabb munkákra alkalmazzák. Míg azonban az afrikai fekete fegyenczekre felfegyverzett angol rendőrök vagy fegyőrök vigyáznak, a hindu fegyenczek felügyelete „csak" fekete rendőrökre van bízva, a kiknek a fegyvere nem puska, kard vagy revolver, hanem egyszerű fütykös. A hinduknak ez is elég. A gyatra, vézna, kiéhezett hindu tömeg igazán szánalmas látvány. A bordájuk úgy kiáll a sok éhezéstől, mint a kóbor czigány család gebéjének; az eredetileg fénylő sötétbarna vagy barnásfekete bőrük kopottan szürkésfakó a sok nélkülözéstől és sovány kis fejük úgy lötyög a mindig piszkos turbánban vagy fehér sapkában, mint a májbeteg ültetvényesé a rengeteg paraffasisak alatt. A felügyelő kafferek jól kifejlett erős termetükkel, tisztán és gondosan egyenruházva, olyanok ebben a nyomorúságos tömeg-

ben, mint — hogy merész hasonlattal éljünk — a testőrgránátos a pékek között.

De nemcsak a kaffer rendőrök ilyen válogatott szép alakok. Ilyen az egész néptörzs; erőteljes, szép sugár alakok, gyönyörű izomzattal, egyenletesen fekete fénylő bőrrel. A nők pedig — magától értetődik a fiatalok — átlag gyönyörű szép termetűek. Egy 15—16 éves kaffer leány bátran állhatna modellül Venus szobrához, olyan szép a termete. Az arczukon van ugyan valami kompromitállóan négeres, de némelyiknek az arcza olyan szép és szabályos, hogy ez a kis szépséghiba sem igen van ártalmára. És a mi főképen jól áll nekik, az abban a sajátszerű gőgös és dölyfös viselkedésben rejlik, a melyet a fehérekkel szemben tanusítanak. Ha két ilyen fekete szépség egy fehér közelébe jön, vagy inkább a fehér jön a fekete lánykák közelébe — a mi a gyakoribb eset — olyan bájosan összesusognak és olyan kedvesen gunyolódnak a fehér fölött, hogy becsületére válnék akármilyen zárdanövendéknek.

*

A milyen okosan és czélszerűen felhasználja Durban város tanácsa és hatósága a máskülönben terhére eső embereket, olyan okos és bölcs a többi intézkedésében is, a melyekkel arra törekszik, hogy fokozza az ifjú város fejlődését és a polgárok előnyeit. Hogy milyen sikerrel teszi ezt, az kitűnik például abból, hogy óriási értéket tudtak szerezni a városi telkeknek vagy a középületeknek. A „Berera“ villa telkei — a Berera megfelel a mi Svábhegyünknek — tehát azok a helyek, a melyeket nehány évtizeddel előbb őserdők borítottak, a melyekben fenevadak tanyáztak, ma csak milliomosaknak érhető el. Azt az épületet például — a községházát — a melyet 1882-ben háromezer font sterlingért vettek, tíz évvel később 20.000 font sterlingért adták el, a mely pénzért egy másik községházat építettek; ugyanezt az épületet tíz évvel később már 100.000 font sterlingért adták át a királyi angol postahivatalnak. A Stranger Streeten például egy kis telek, a melyet

1880-ban 170 fontért vett a gazdája, tíz évvel később két részben adatott el összesen 20 ezer font sterlingért.

Durban város hatóságának ezen praktikus és körültekintő eljárása sok részben azon alapszik, hogy az intéző férfiak közül számosan úgynevezett self made man-ek. Durbanban és Natalban több olyan milliomos van, a ki maga szerezte a milliókat az első shillingen kezdve, mint a mennyi milliomos van például Magyarországon összesen, szerzett, gyűjtött, öröklött és házasodott milliókkal. Natalban a magánhivatalnokok között akárhány van, a ki ott kezdte, a hol a káplárból lett generális, tudniillik legalól, a díjnokságon. A hogyan a lángész nem „fit", hanem „nascitur", úgy itt abból lesz magasrangú hivatalnok, a ki arra méltó, arra hivatott, nem pedig az, a kinek jól megválasztott apósa vagy nagybácsija van. Így például a Wester Streeten van egy elsőrendű férfi divatkereskedés; ennek az üzletnek a tulajdonosa a mi időnkben a — pénzügyminisztere volt Natalnak. És ő Excellentiája, a ki igen jól intézte el Natalnak kül- és belföldi pénzügyi politikáját, éppenséggel nem restelte, hogy west streeti divatárú üzletében szintén igen jól mennek a dolgok. (Ki tudja, vajjon az a barátságos öreg úr, a ki olyan behatóan magyarázta nekünk az „angol zephir" előnyeit a franczia fölött és a ki éppenséggel nem hasonlított sem Beaconsfiedhez, sem Salysburryhez, nem volt-e véletlenül éppen ő Excellentiája, Natal — pénzügyminisztere? Ha ő is volt, nem baj; a nála vett „zephir" azért bevált és még évek után is méltó volt a bélyegére, hogy: „made in England".) Az Olival Streeten van egy nagyszabású és nagyterjedelmű vegyeskereskedés. „Vegyes" a szó igazi értelmében, mert a mi az írópapir meg a füstölt sonka, a varrótű meg a zongora, a női corsett meg a „sandlaufer", a veteménymag meg a telegráfdrót közé esik, az ennél a czégnél mind kapható. Nos, ez az úr 1880-ban, mint igen kis szatócs — olyan vándorbódés — kezdette a pályáját. Ma pedig azonkívül, hogy számos milliók ura — nem is koronákban, hanem fontokban — angol baronett is. Hogy ő Méltósága személyesen árulja-e még a disznózsírt, a varrótűt, a zongorát vagy a szekérkenőcsöt, azt biztosan nem tudjuk.

de ismerve a coloniákon élő emberek józan felfogását és becsületességét, hát igen — valószinű. És last not least, Durban város főpolgármestere, egy szintén igen vagyonos úr, — de nem a mi fogalmunk szerint „milliomos", hogy tudniillik „talán van neki vagy — ötvenezer forintja, de az aztán megvan" — hanem tényleg és igazán vagyonos, a kinek a legszebb háza és fogatja van Durbanban és a legszebb villája a Bererán. Nos, ez az úr azzal kezdte pályáját, hogy egy fűszeres boltban az ország belsejében élő kaffereknek szánt feketekávét csomagolta pléhdobozokba.

Mindezek a példák — magától értetődőleg — nem azt akarják feltüntetni, hogy miképen lehet alacsony fokról magas állásra és vagyoni jólétre emelkedni; hanem igenis azt a józan, helyes és becsületes valamit akarják kiemelni, hogy ezek a magas polczra emelkedett és milliókra szert tett férfiak megmaradtak a maguk mesterségénél, ellentétben az európai felfogással, a mely szerint ilyen — szégyenletes dolgokért az embereket a tisztességes társaságból rendesen — boykottálni szokták.

Bár a társadalmi élet zárt jellegű, Durban előkelősége és jobb polgársága ugyanegy helyre gyülekezik üdülni és szórakozni. Főképen a városház körüli park az, a hol esténként együtt látható Durban társaságának színe-java. Nem hiába, hogy Natal Dél-Afrikának az üdülő helye és hogy mint egész Dél-Afrikának a legegészségesebb klimájú területe ismeretes. Az emberek itt sokkal egészségesebb külsejűek, a jól táplált és jó körülmények között élő emberek benyomását teszik és azonkívül igen jól öltözöttek. A jól öltözöttség nemcsak a nőkre vonatkozik, a kik átlagosan a legjobb benyomást keltik, a mennyiben sok üde arczú, bájos fiatal nőt lehet köztük látni, hanem vonatkozik a férfiakra is. Éppenséggel nem úgy vannak öltözve, mintha subtropikus gyarmaton élnének; nem viselnek monstruozus paraffasisakot nyaklebernyeggel, nem viselnek téli haskötőt, hanem izléses európai divat szerint öltözködnek.

*

A városházat körülvevő parkban egy este különös csapat vonta magára a figyelmet. Szemben az épület főlépcsőjével körülbelül

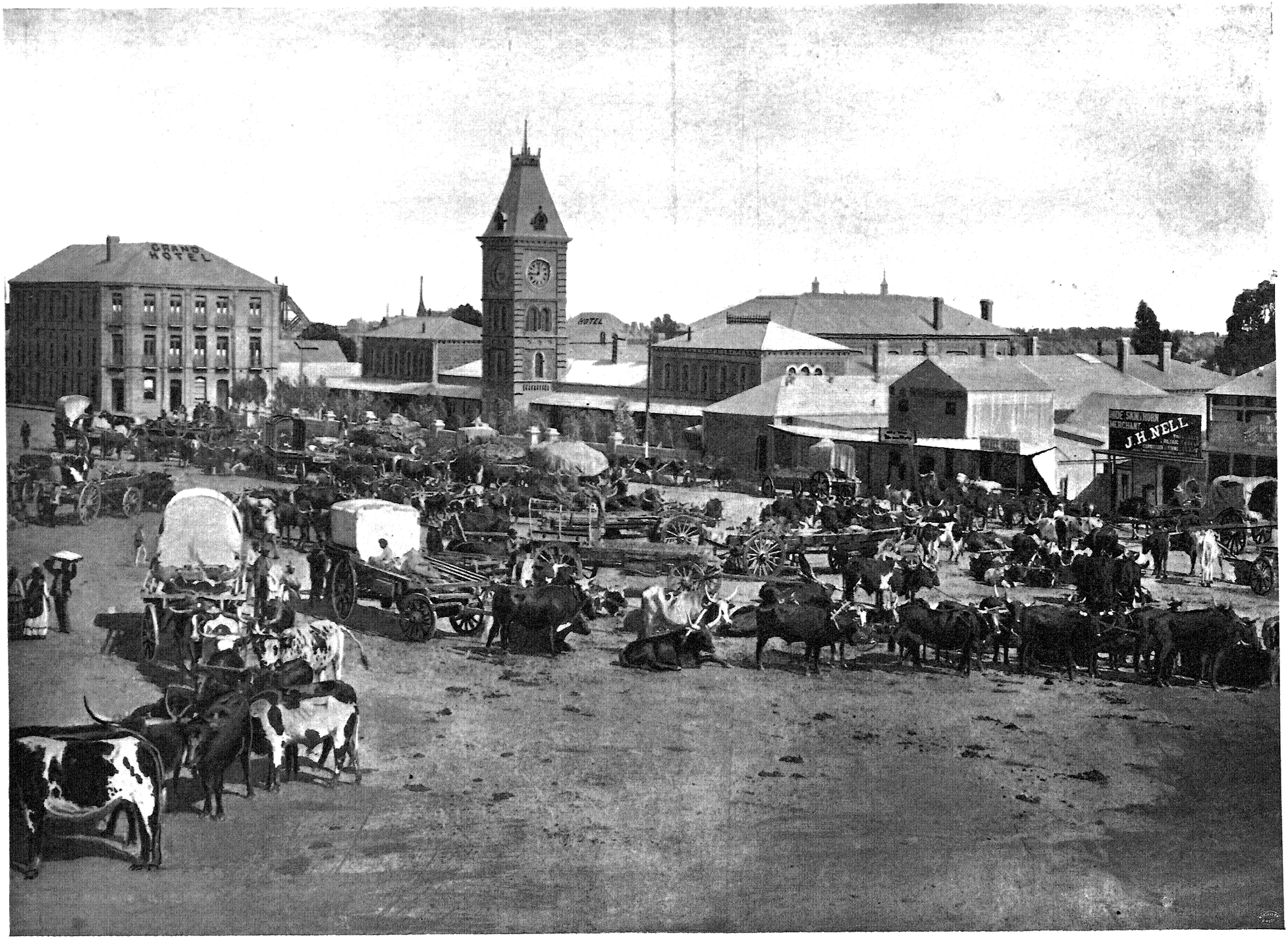
40—50 tagból álló csapat — férfiak, nők és gyermekek — térdepeltek a földön, részben apró lobogókkal, részben valamilyen hangszerrel felszerelve, főképen trombitával, síppal és dobbal. A csapat, bár különös, de határozottan tetszetős egyenruhát viselt. A férfiak barna vászon zubbonyt és nadrágot viseltek, a nők ugyanilyen szoknyát, széles piros csíkkal és ugyanilyen övvel. A körben térdeplő csapat közepén egy kissé túlságosan elhízott, hasonlóan öltözött úrnő állott, rövidre vágott hajjal, az orrán aranykeretű czvikkerrel. Ez az úrnő, körülbelül negyven-negyenöt éves asszonyság, arczán félreismerhetetlen jelével a viharos multnak, a melyben aligha nem volt része a „brandy with soda"-nak, erősen rikácsoló hangon — prédikált, túl élénk gesztusokkal kisérve a nagyon kevéssé kenetteljes sentenciákat. A mennyire a rikácsolva elmondott dörgedelemből ki lehetett venni, ő nagysága — vizet prédikált és önmegtartóztatást. Az alkohol az oka minden rossznak, meg a — szerelem. Ez a két csunya dolog az átka az emberiségnek és az Isten ezért bünteti az embereket számos csapással és bajjal. A mikor az úrnő belefáradt a rikácsolásba, kis szünetet tartott. Ezt a szünetet a körülötte térdeplők egyházi zenével töltötték ki és elkezdtek — dobolni, trombitálni, csinadarattázni. Csodálatos módon, az egyházi zene igen ismert darabokból állott. Például az akkor divatos angol „Tarara bum dié", a „Fischerin du Kleine", a spanyol „Olé" meg számos ehhez hasonló, de átlag olyan „hejretyutyu" kaliberű és jellegű zenéből állott. Az eljátszott mars — illetőleg templomi ének — után ismét következett őnagysága és folytatta dörgedelmes kirohanásait; ezúttal az embernek egy más istentelenségét ostorozta és mikor befejezte, a zene és énekkar rákezdett valami frivol és banális nótára, a mely azonban egyházi éneknek volt gondolva; a prédikáló nő pedig megindult — tányérozni.

Az „Üdv Hadseregének", a Salvation armynak istentisztelete volt ez, a melyet az Üdv Hadseregének tisztjei, illetőleg a secta hivői rendesen arra használnak fel, hogy részint pénzt, részint hivőket gyűjtsenek.*

* Az Üdv Hadserege tudvalevőleg vallásos egyesület, a melyben férfiak és nők egyformán tényleges, cselekvő részt vehetnek. Miután később, főképen az Indiákon és Ausztráliában még sokszor lesz alkalmunk ezzel a sajátságos sectával találkozni, a

Tekintettel a meglehetős számú barra, a melyek azért Durbanban nem számosabbak, mint az angol gyarmatok más városaiban, feltűnő sok teát fogyasztanak az emberek. A park asztalai körül ülőknek 95 százaléka teát iszik, még pedig temérdek sokat. Reggel nyolczkor, vagy a korán kelők már hatkor isszák az első csészét és ettől kezdve talán két óránként isznak egy-két csésze teát. A villásreggelihez, az ozsonnához, a vacsorához teát isznak; a látogatások alatt is megisznak egy-két csésze teát és magától értetődik, hogy elmaradhatatlan a „cup of thea for the night". Alighanem reklámot csinálnak tulajdon teájuknak, a mely versenyezni kezd a kinai vagy ceyloni teával. És mert czukrot is óriási mennyiségben termelnek, hát némi megelégedettséggel fogyasztják a saját termésöket. (Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy azért a tea olcsó. Egy cseppet sem olcsóbb, mint például Magyarországon a magyar bor.)

mikor bővebben ismerkedünk meg az egész intézménynyel, ezúttal csak nehány rövid megjegyzésben akarjuk az Üdv Hadseregét ismertetni. Az Üdv Hadseregét 1865-ben alapította Booth Vilmos, nottinghami volt methodista pap. A bizarr gondolkozású pap még a methodistasággal, ezzel az elég bizarr dologgal, sem érte be; összetűzött a fölöttes papsággal, kilépett a sectából és másikat alapított a saját ízlése szerint: az Üdv Hadseregét. Törekvéseiben nagyban támogatta felesége és leánya, a ki érdemei jutalmául a katonásan rendezett sectában „marshall" rangot nyert; a felesége csak az „ezredességig" vitte föl; Booth maga tábornoki rangban kezdette meg a térítés művét, a melyet óriási sikerrel folytatott, nemcsak Angliában, hanem Észak-Amerikában, Kanadában, Dél-Afrikában, Ausztráliában és az Indiákon. Sőt Franczia országban és Svédországban is szerzett hivőket. A secta hadat izent az eddig keletkezett valamennyi sectának és vallásformának, mondván, hogy egyedül neki van jogosultsága működni, mert ő a legszentebb emberi dolgokért küzd, tudniillik a szegények testi és lelki jóvoltáért és irtó háborút visel az emberi bűnök és hibák ellen. A secta rohamosan terjedt; egy bolond, illetőleg egy generális, százat csinált. Nem sokára nehány száz „hadteste" volt a katonai sectának, illetőleg ugyanannyi állomása a földgömb különböző pontjain. A papok „tisztek", az egyszerű tagok pedig „csak" Krisztus katonái. A prédikációkat a lehető legnagyobb nyilvánossággal tartják, szabad térségeken, parkokban, utczasarkokon, szinházakban. Az angol egyház kezdettől fogva bolondságnak és őrültségnek hirdette az Üdv Hadseregét; a kigúnyolásukra megalakították a „Skeleton-Armyt", a Csontvázak Hadseregét, a melynek tagjai rongyos ruhákban, halálfejes templomi zászlókkal mint züllött csavargók tartottak hasonló istentiszteleteket, lehetőleg az Üdv Hadseregének istentiszteletével ugyanazon helyen és ugyanazon időben. Az Üdv Hadserege mindezek ellenére rohamosan terjedt. Ma már mintegy millió katonája van a föld különböző részein, van számos nevelő intézete, rokkantak házai, javító intézetei a prostituáltak számára, rabsegélyző intézetei, stb.

VÁSÁRTÉR DURBANBAN.

Rövid kirándulással — egy órai úttal a Pietermaritzburg felé vezető vasuton, — eljut az ember Natalnak legnagyobb czukorgyárához, Mount Edgcombeba, az Ungeni folyó partján. Az odavezető út csupa banana-, ananász- és czukornádültetvények között vezet. Ez a vidék aránylag a legkevésbbé gazdag része a gyarmatnak, mert az út egy darabig a parti savannák — magas fűvel benőtt nagykiterjedésű sík, vagy kevéssé hullámos területek — mentén halad, de azért már fogalmat nyujt arról, hogy honnan ered a gyarmat gyors felvirágzása és nagy gazdagsága. A mount-edgcombei czukorgyár körülbelül a mi répaczukorgyáraink berendezésére emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy itt óriási garmadákba rakva láttuk a már kisajtolt czukornádat, a melylyel a gépeket fűtik. A nagykiterjedésű gyártelepen temérdek ember dolgozik, a fekete bőrszínűek számos árnyalatával. A gyárban először találkozunk egy új népfajjal, a melylyel eddigi utunkon nem találkoztunk: a Ceylon szigetéről átszármazott shinghalezekkel. Az első benyomás, a melyet ennek a népfajnak itteni képviselői előidéznek, határozottan kellemetlen. (Úgy látszik, Afrikában nincs szerencséje — Ázsiának.) Ezek a szakállas férfiak az asszonyos hajviselettel, a lelógó czopffal meg nagy konytytyal és a koczkás szoknyával bizony visszataszító külsejűek. De még kevésbbé kellemes és étvágygerjesztő látvány az, a midőn nehány tuczat shinghalez czombig gázol a sűrű vöröses sziruppal telt kádakban. A mikor egyik vagy másik kilép a kádból, ujjnyi vastagon tapad rajta a csunya színű, ragadós czukoranyag; bizony könnyen elmegy az ember kedve a durbani Hotel Royal teájától. A natali czukoripart azonban éppenséggel nem akadályozza ez a látvány abban, hogy nagymértékben fejlődjék. Ámbár 1848-ban hozták át az első czukornádat, a máig létrehozott termelés mégis igen jelentékeny. Így például az 1890-ik évig Natalnak czukor- és rumkivitele kereken 150 millio korona értéket képviselt és a most évenként gyártott czukor nyolcz millio koronánál nagyobb értékű.

*

Ezzel a mérettel hasonló arányú Natalnak minden más üzleti ága és Durban kereskedelmi forgalma, — a melyben résztvesz Európa és Amerika minden jelentékenyebb nemzete, — az elsőrendűek közé tartozik Afrika partjain. Sajnos, mi magyarok éppenséggel nem veszszük ki belőle részünket, holott nehány czikkünkkel nagy sikerű versenyt folytathatnánk nehány európai nemzettel szemben. Mi azonban meg sem próbáljuk, hanem tartjuk magunkat kedves szomszédunk, Austria, illetőleg Wien példájához. A mit nagyon roszszul teszünk. Hiszen tudjuk, hogy a mennyire kicsinyes és bizalmatlan volt Austria az ő világpolitikájában, ugyanolyan módon viselkedik a kereskedelmi politikájában is. És miért vesszük mi e tekintetben is Wient mintául, azt mi magunk sem tudjuk. Annyi tény, hogy az osztrák iparnak és kereskedelemnek és vele együtt a magyarnak, ha ugyan egyáltalában külön tudomást vesznek a magyarról, nagyon kis tekintélye és még kevesebb népszerűsége van úgy Durbanban, mint Capetownban, vagy akárhol az egész világon. Maga a durbani magyar-osztrák consul is panaszkodik, hogy összes fáradozásai, törekvései és kisérletei abban az irányban, hogy a „monarchia“ üzleti érdekeit előmozdítsa, teljesen hiábavalók, haszontalanok és eredménytelenek. Az osztrák (mindig hozzáértendő: és magyar) kereskedők, iparosok és gyárosok sértően bizalmatlan tartózkodása nagyobb zátony, mint a port natali homokpadok. Ezen tönkremennek az ő összes fáradozásai. A „monarchia“ kereskedői és gyárosai minden pontban egészen másképen viselkednek a durbani (egész keletafrikai) üzletvilágban, mint Európának és Amerikának kereskedői és gyárosai. A mieink például csak készpénzért akarnak szállítani Durbanba (Durban alatt pedig a földgömbnek bármely más tőlünk nagy távolságban eső helye értendő), holott Európa és Amerika bármely más nemzetiségű kereskedője és gyárosa megadja az üzletvilágban szokásos, nehány havi határidejű hitelt. Az osztrákok továbbá nem küldenek mintát, hanem csak árjegyzéket, vagy legfeljebb illusztrált katalogust; ennélfogva természetesen a magyarok még katalogust sem küldenek. A durbani consul beszélte, hogy egy alkalommal sikerült neki nehány natali kereskedőt rávennie arra, hogy lépjenek érintkezésbe egyik

vagy másik magyar, vagy osztrák czéggel. Az illető magyar és osztrák czégek válaszoltak is a megkeresésére, de a különben nem mindenben egyetértő két nemzet ezúttal bámulatra méltóan megegyező harmoniával és egymástól függetlenül azt válaszolta, hogy: szívesen bocsátkoznak üzleti érintkezésbe a délafrikai czégekkel és nagyon megtisztelve érzik magukat, ha a kiváló magyar (vagy osztrák) terméknek végre megnyílnak Dél-Afrika kapui, de . . . . És most jött egy csomó de, a melyek az önérzetes délafrikai üzletemberek egy részét valósággal fölháborította, a másik részénél azonban csak egy szánakozó mosolyt idézett elő. A „Monarchia“ gyárosai ugyanis olyan feltételeket szabtak a durbani kereskedőknek, mintha valami balkáni csirkefogókkal, vagy bandavezetőkkel tárgyaltak volna. Igy például megkövetelték, hogy árút csak azon esetben küldenek, ha a pénzt előre beküldik, még pedig nem oly módon, hogy valamely délafrikai bankra utalványozzák a pénzt, hanem itt helyben Budapesten (Wienben). Az elküldött árúért, az útközben történt károkért a felelősség a vevőt érinti. Tehát olyan árúért, a melyet a vevő nem is látott, meg sem kapott, de már előre kifizetett, a vevő a felelős. Továbbá: az árút csak alkalmilag küldik, a mikor majd osztrák hajó fog odautazni, miután ők „principiell“ ehhez kötik magukat. (Osztrák Lloyd-hajó minden két hónapban egyszer indul Triestből; ez sem biztosan, hanem csak akkor, ha van elég rakománya; német, olasz, franczia, angol hajó akár minden héten.)

*

Ellenben imponáló fénynyel, biztonsággal és semmi költséget meg fáradságot nem kimélő erélylyel lép fel a német és szemmel láthatóan fejlődik és gyarapodik még az angol gyarmatokon is. Hogy milyen „sneidigsággal“, merészséggel és a figyelmet meg rokonszenvet ébresztő bátorsággal viselkednek a németek, annak érdekes példáját láttuk éppen Durbanban. Említettük, hogy Port Natal belső kikötőjét, a Durbanhoz sokkal közelebb esőt, nagy homokzátony zárja el a külső öböltől és hogy ezen a homokzáto-

nyon, a melynek a felszíne meg a szélei folyton változnak, csak azok a hajók mehetnek veszélytelenül át, a melyek háromezer tonnánál könnyebbek. Ez a zátony szeszélyre és változékonyságra nézve semmiben sem különbözik a Pará folyó torkolatában fekvő zátonyoktól, meg azoktól, a melyek a Yangtce Kiang torkolatát teszik bizonytalanná Shanghai előtt, vagy a Hugliét Calcuttánál. A homokzátony ezen folytonos és kiszámíthatatlan változékonyságának az az oka Natalban, hogy az öböl északkelet felé van nyitva, tehát abban az irányban, a mely felől az északkeleti monszun minden fennakadás nélkül hajtja be az Idinai-oceán hullámait az öböl torkába. Hogy a hajózásra nézve milyen óriási nehézségekkel és költségekkel jár az, hogy a ki- és berakodásnak a parttól messze, künn az öböl hullámzó vizén kell megesni, azt felesleges külön felemlíteni.

Éppen ott tartózkodásunk idejében történt, hogy egy nagy német hajó, a Kaiser, a mi leendő hajlékunk egy-két hétre befutott az öbölbe. A Kaiser kapitánya, felhasználva az öböl magas vízállását, nem törődött azzal, hogy hajója a három ezer tonnát jelentékenyen túlhaladja, bátran nekiment a belső kikötőt elzáró zátonynak és szerencsésen át is jutott rajta. Hogy a ki- és berakodás művelete mennyivel könnyebb, olcsóbb és gyorsabb a kikötő vizén, közel a parthoz, mint jó messzire a parttól, erősen hullámzó vizen, az gondolható. A német kapitány bátor manöverezése méltó feltűnést keltett Durbannak az ehhez hasonló bravurok iránt nagyon fogékony közönségében és a Kaiser kapitányának sok dicsőséget, a hajótársulatnak pedig jelentékenyen sok márkát hajtott.

Kár, hogy a német tengerész dicsőségébe belejátszott az Indiai-oceán, s egy kissé megtépte a derék kapitány dicsőségét és elmosta a hajótársaságnak a könnyű ki- és berakodáson nyert márkáit. Tudniillik időközben a künn tomboló vihar folytán óriási hullámzás keletkezett az öbölben, a hullámzás pedig jelentékenyen felforgatta a zátonyok viszonyát. A midőn tehát a Kaiser alaposan megrakodva és megterhelve el akarta hagyni a kikötőt, meg volt a nagy bökkenő. Úgy járt a Kaiser, mint az egyszeri tót diák versében a ravasz róka, „a ki éhesen bebújva szűk ürge lyukba, ott

sokat evett, nagy hasa lett, stb.“ A nehány napi horgonyzás alatt a homokpad ismét változott egyet, még pedig nagyot. Ugyanott, a hol a Kaiser négy-öt nap előtt egészen könnyen átsiklott a négy ezer tonnányi sülyedésével, most már három ezer tonnával sem tudott volna átsiklani. A mi ezután következett, az kis blamage volt, de át kellett rajta esni. A Kaiser ugyanis kirakta ismét összes rakományát, sőt még a szokásos „megterheléséből“, a ballastból is ki kellett raknia egyet-mást, csakhogy átjusson az átkozott homokpadon. Igy megkönnyebbülve át is siklott rajta, aztán ismét horgonyt vetett a külső öbölben, a hol a berakodás megtörtént a szokásos módon; tudniillik nehezen és költségesen.

Hanem azért a Kaiser napokon át forgott közszájon és ezáltal visszanyerte a réven, a mit vesztett a — zátonyon.

Nekünk, továbbutazóknak, rendkívül kapóra jött a Kaisernek ez a nehány napi időveszteségе, a mennyiben alkalmunk nyílott hamarjában helyet szerezni rajta, illetőleg kabint a keletafrikai partokon tervezett további utazásunkra. Sőt ezúttal különösen kedvezett a szerencse, mert sikerült a hajó jobb oldalán fekvő kabint kapni. Hogy mi ebben a különbség meg a szerencse, az egy kis magyarázatra szorul. Miután tudniillik a Kaiser Kelet-Afrika partjain délről északnak tartott, nyilvánvaló, hogy a nap a reggeli órákban sütötte a hajó jobb oldalát és 9—10 óra tájban már árnyékba jutott. A bal oldalát azonban elkezdte sütni délelőtti 10 óra után és sütötte megszakítás nélkül mindaddig, a míg letűnt. Ennélfogva a két oldalon elhelyezett kabinok hőmérséke között a lefekvés idejében meglehetős nagy a különbség és legjobb meggyőződéssel tanácsoljuk mindazoknak, a kik a délafrikai kirándulásról hazafelé utaznak, igyekezzenek a kabinjaikat a hajó jobb oldalán választani.

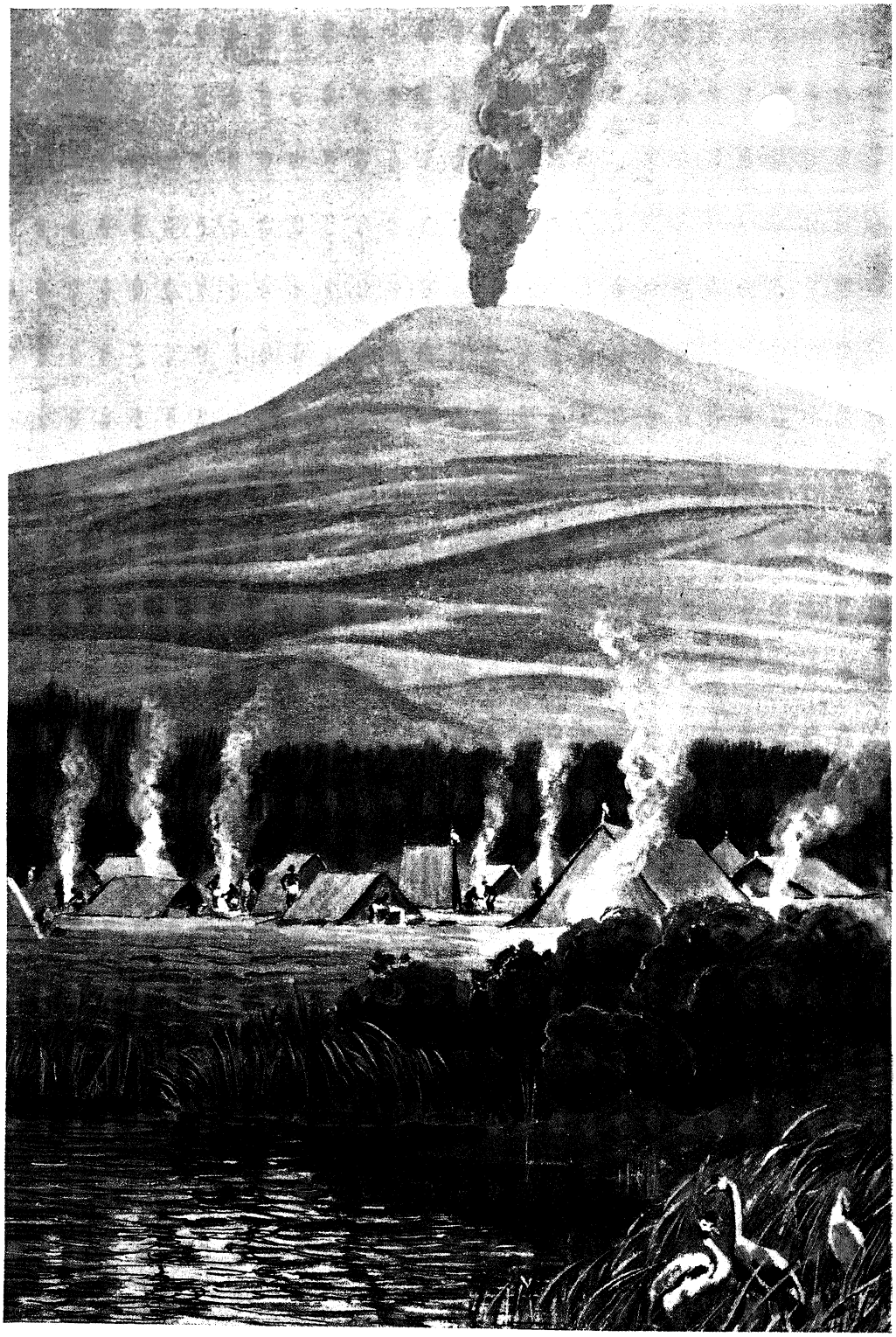
Jóllehet a Kaiser csak hétfőn reggel volt indulandó, azért nehányan már szombat este a hajóra költöztünk és ott vártuk meg a hajó indulását. Igaz, hogy nem volt valami nagy gyönyörűségünk sem a hajó eszeveszett hánykolódásában, sem az indulás előtti zűr-zavarban, de még ezt is sokkal szivesebben tűrtük, mint még egy vasárnapi angol munkaszünetet Durbanban.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

PORT NATALTÓL LOURENÇO MARQUESIG.

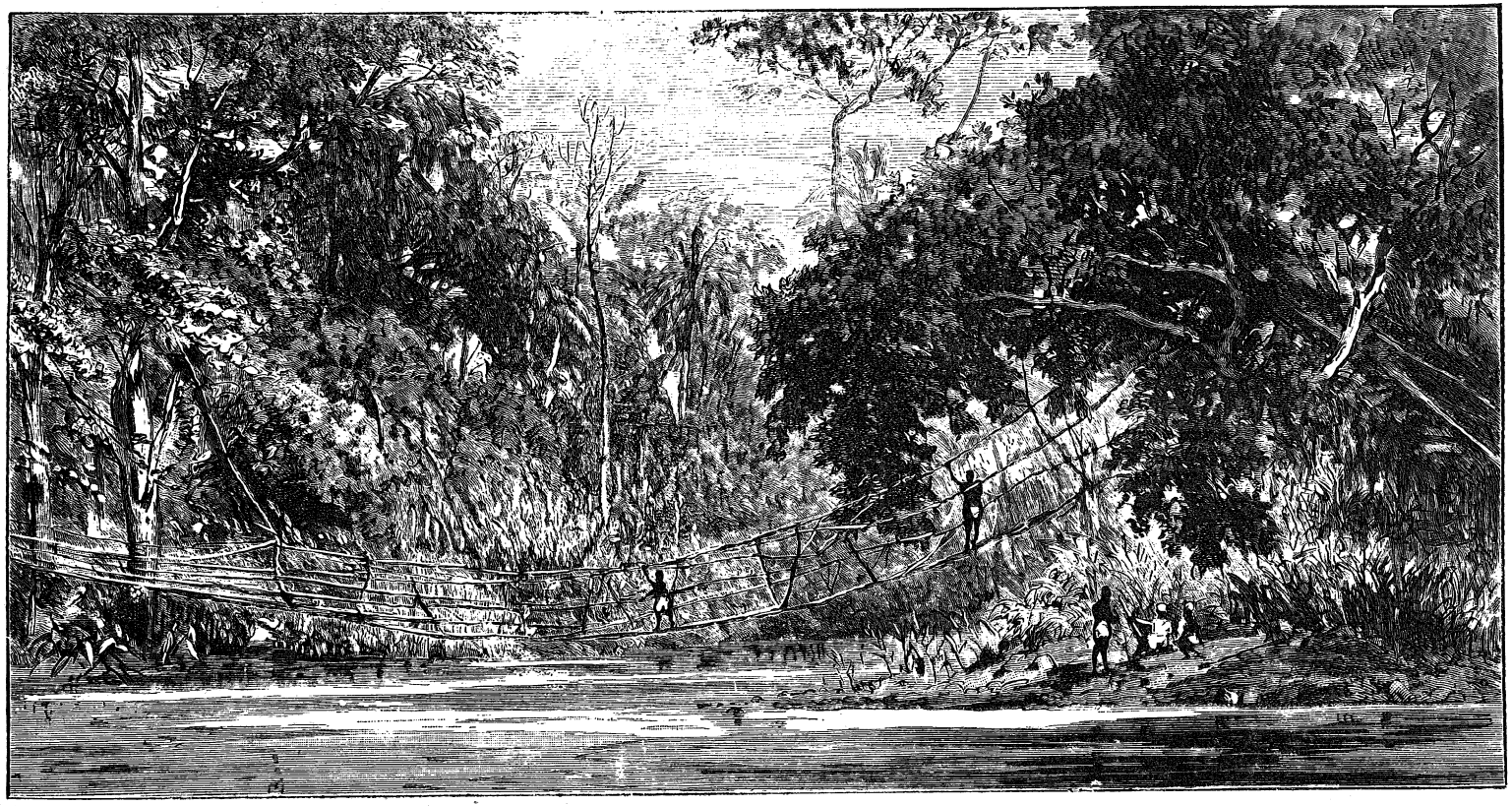
Ugyanolyan bőségesen szakadt reánk az eső megérkezésünk órájában a Delagoa Bayben, mint a minőben elindultunk Port Natalból. Csaknem negyvennyolcz órán át zuhogott reánk kevés megszakítással. Habár nem volt tropikus jellege, azaz nem dézsákból öntötték reánk, de azért nagyon emlékeztetett arra, hogy Afrika partjain járunk. A hajóélet sem tartozott a nagyobb gyönyörűségek közé a Kaiseren e két nap alatt. A fedélzeten való tartózkodás ki volt zárva, mert egy talpalatnyi hely nem maradt rajta szárazon, holott ernyők voltak kifeszítve. A lépcsők nyílásait csaknem vízmentesen lefödték, nehogy a víz a lépcsőkön lefolyjon a hajó belsejébe; ennélfogva lenn a hőség még a levegő a második nap végén már igazán tűrhetetlen volt.

Szerencsére a társaság meglehetősen rokonszenves és kellemes elemekből állott, ennélfogva az élet elég élénk és mozgalmas volt. Angolok, németek, portugálok tették ki az utazó közönség zömét; a szórványosan előforduló hollandok, franciák csak tarkították a különben is kevert — de nem „vegyes“ — társaságot. Az az élénk forgalom, a mely Capetowntól kezdve Sansibarig vagy Bagamoyoig otthonos a hajókon, hozza magával, hogy ezeken a hajókon, főleg a németeken, olyan kifejlett a társadalmi élet, mint akár a Hamburg és New-York, vagy Genova és Singapure között járó hajókon. A III. osztályú utasok túlnyomóan a fekete törzsekből toborzódtak, afrikaiak és ázsiaiak keverten, a mennyiben négereken, zulukon, kaffereken és sansibariotákon kívül számos hindu és malayi volt a hajón. Sőt a sárga faj is képviselve volt mintegy fél tuczat kinai által, a kik — állítólag — vagyonos, sőt igen gazdag ember létökre még a

TÁJKÉP KELET-AFRIKA BELSEJÉBŐL.

(A Kirunga Vulkán a Kivu-tó partján Gróf Götzen rajza, természet után.)

FÜGGŐHÍD DÉLKELET-AFRIKÁBAN.

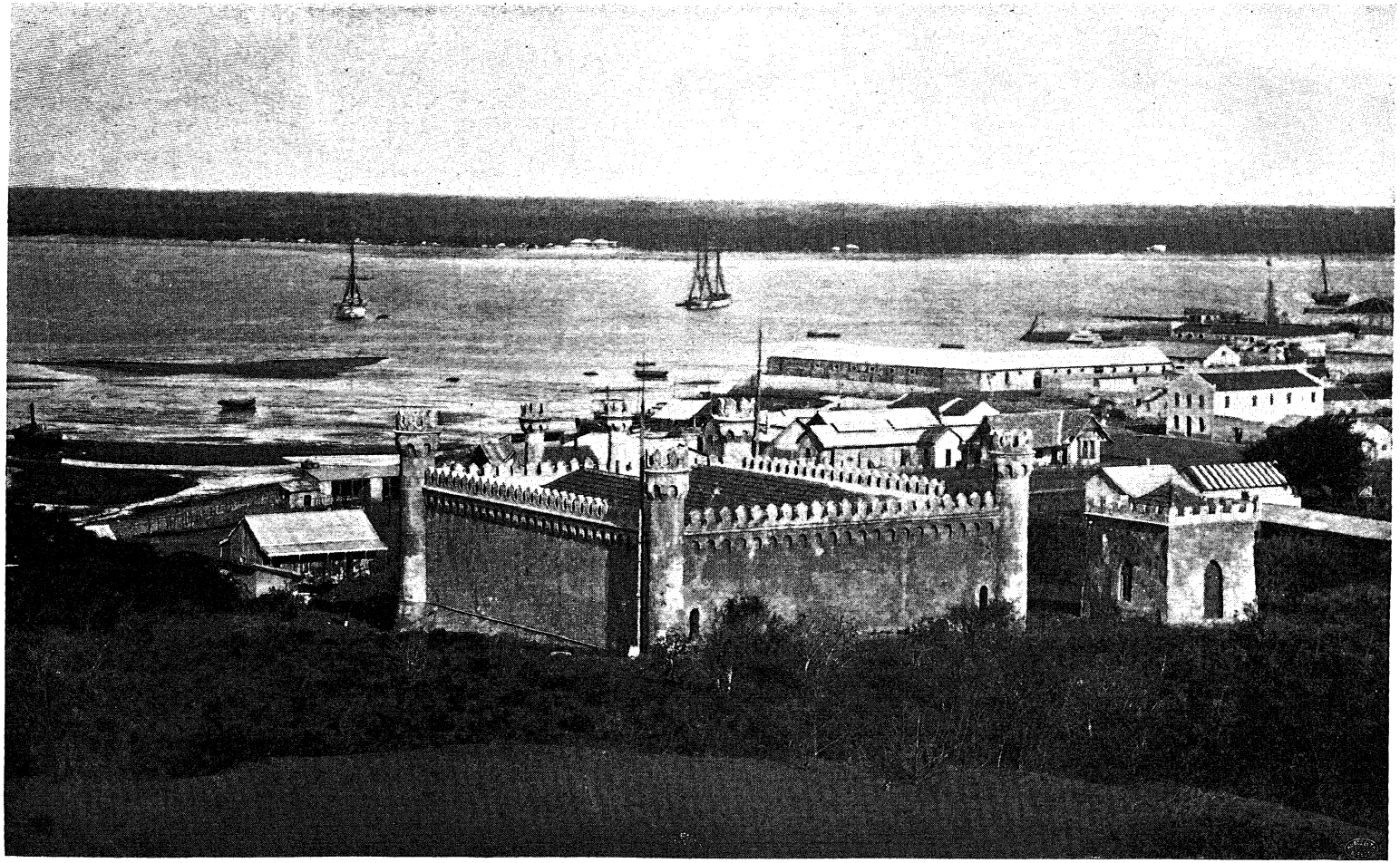
II. osztály használatának a fényűzését sem engedték meg maguknak, hanem meghúzódtak a zsibongó és lármás fekete csoportok között.

A II. osztályok közönsége ezeken a parti részeken igen érdekes gyűjteménye a legheterogenebb alakoknak. Csupa olyan ember, a kiket eredetileg az első osztály illetne meg (III. osztályon kivételesen utazik itt fehér ember), de különböző okoknál fogva mégis csak leszorultak a második osztályra. Tudniillik olyan „declassált" emberek, letört alakok, a kik tele reménynyel és többnyire üres zsebekkel mentek neki a fekete világrésznek, a hol vagy arany- és gyémántbányát, vagy mértföldekre terjedő ültetvényeket reméltek szerezni, és a végén meg kellett elégedniök azzal, hogy egy ilyen aranybányában legfeljebb mint munkások kaptak alkalmazást, vagy mint munkásfelügyelők az ültetvényeken.

*

A rengeteg terjedelmű Delagoa öbölben, a mely nagyságra nézve akkora, mint egy kisebbszabású tenger, a Kaiser óvatosan haladt előre. Tudniillik a Delagoa öböl is tele van zátonyokkal és homokpadokkal, a melyek folyton változtatják alakjukat. Hogy a Delagoa öbölben is ilyen változékony a zátonyok alakja, holott az öböl bejárata a monszun elől védve van, az annak a következménye, hogy az öbölbe számos nagyobb folyó ömlik. Így például északról a Komati meg a Malolla folyók, nyugotról az Umbelosi, délről a Tembe meg a Maputo, a melyek mind olyan nagyok, hogy egy darabig hajózhatók.* A hajók az öböl keleti részén haladnak befelé, a hol egy hosszú földnyelv, az Inyak félsziget meg az Elefántsziget zárják el és védik az öblöt az északkeleti monszun hullámai elől. Az öböl keleti partján mindig legmélyebb a víz, másrészt pedig az eligazodásban szerepet játszó világítótorony és jelzőállomás is ezen két apró szigeten vannak elhelyezve.

* Ezen egyetlen öbölnek a folyói például szolgálhatnak arra, hogy Afrikának milyen rengeteg a vízbősége. Ha csak egy aránylag ilyen szűk területen ennyi folyótorkolat kerül össze, ebből következtetni lehet az egész földrész többi vízi viszonyaira.

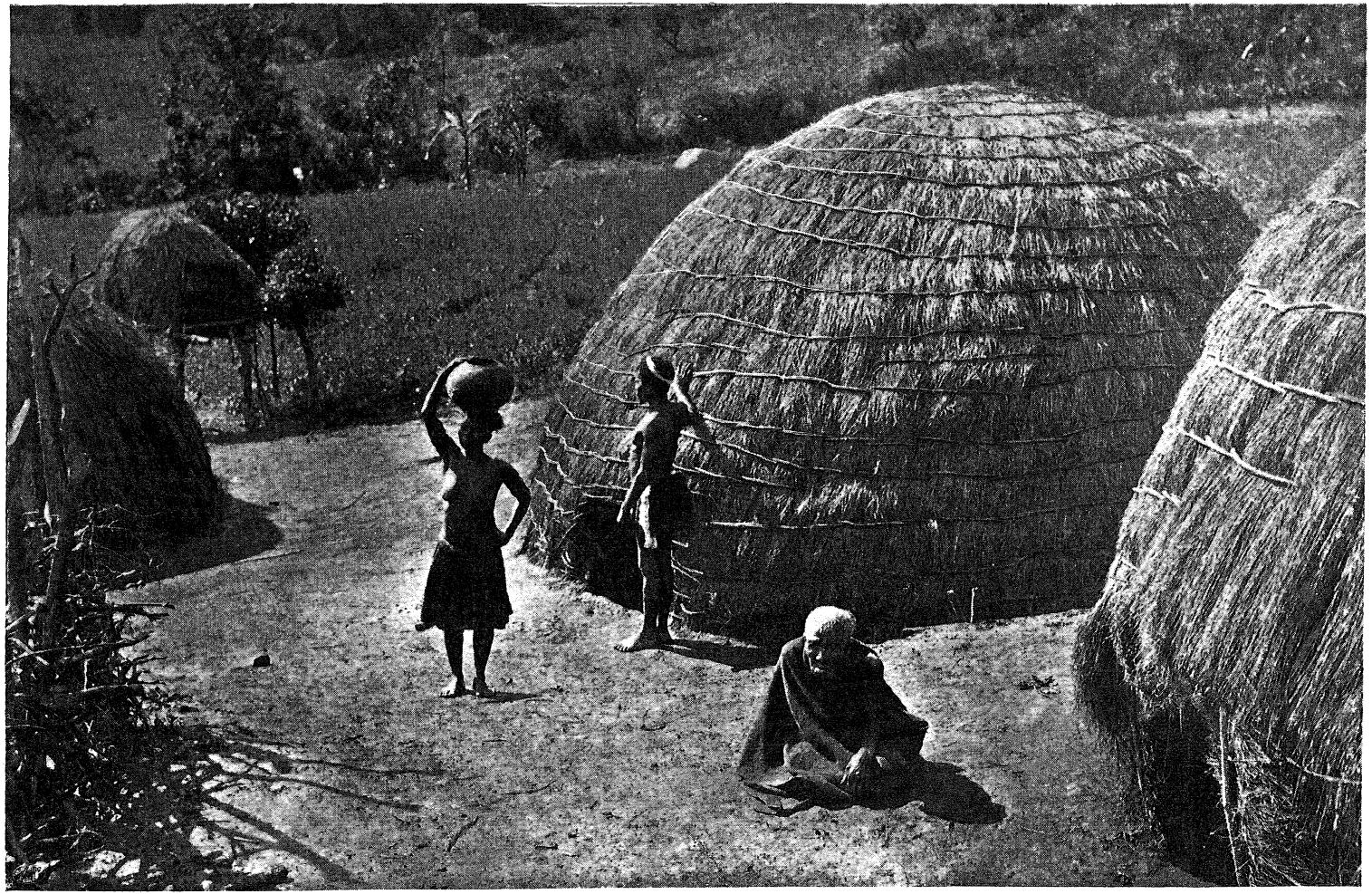

LOURENÇO MARQUES LÁTKÉPE.

Órákig tartott, a míg partok között haladva elértük a tulajdonképeni kikötőt, Lourenço Marquest, a melyet a külső öböltől egy rengeteg homokzátony mintegy félmértföld szélességben zár el a külső öböltől. A lourenço marquesi kikötő azonban olyan mély, olyan biztos és annyira védett, hogy a hajó alig egy-két száz méterre közlekedhetik a parthoz; terjedelme pedig akkora, hogy akár nehány száz hajó horgonyozhatna benne egyszerre. Lourenço Marques el is van ismerve, mint Kelet-Afrikának egyik legkitűnőbb kikötője. A helység maga gyönyörűen fekszik a kikötő egyik zugában, a melynek a tulajdonképeni háttere, ezúttal az alant járó lomha felhőktől nem látszott. Reggel azonban, a mikor végre kisütött a nap — persze a perzselő, forró afrikai nap — gyönyörű kékes hegylánczolat tünt fel a város mögött; a parttól messze fekvő Swasiföld hegységei.

A kikötőben, egy jelentéktelen kis városkában,* a mely a 80-as évek elején még csak nyomorúságos, mocsaraktól körülvett falu volt, a melyben nehány száz kaffer, néger, köztük nehány európai — főképen portugál — tengődött, most is csak csirájában volt meg az a nagyobbszabású lendület, a melylyel később a Kelet-Afrika parti városainak a jelentékenyebbjei közé emelkedett. Az egykori mocsarak részben még megvannak, sőt még a régi kunyhók is épségben állanak. A part mentén, a hol a mocsár felváltja a süppedő homokot, állnak az európaiak lakásai, nehány raktár, iroda, meg — három templom. Már ennyiből meg lehet ismerni, hogy ismét portugál földön vagyunk. Az utczák szennyesek, forrók és unalmasan üresek. A napnak némely órájában olyan üresek, mintha teljesen kihalt városban tartózkodnánk. Az egyedüli „lelkek“, a melyek

* Az angol-boer háború alatt úgy a boerokra, mint az angolokra nézve a helyzeténél fogva igen fontos városnak nagy szerep jutott és a háború alatt éppen olyan sűrűn emlegetett volt, mint például a Tugela folyó, a mely az angol-boer háborúban csaknem olyan népszerű lett, mint például száz évvel előtte a Beresina, vagy napjainkban a Yalu. Ma Lourenço Marques már számottevő tényező Kelet-Afrikában. A városban mintegy háromezer európai él, köztük kétezer portugál, továbbá mintegy ezer ázsiai. Ezeken kívül mintegy hatezer kaffer. Mit nem tud csinálni egy nyomorult négertelepből egy „jótékony“ háború!

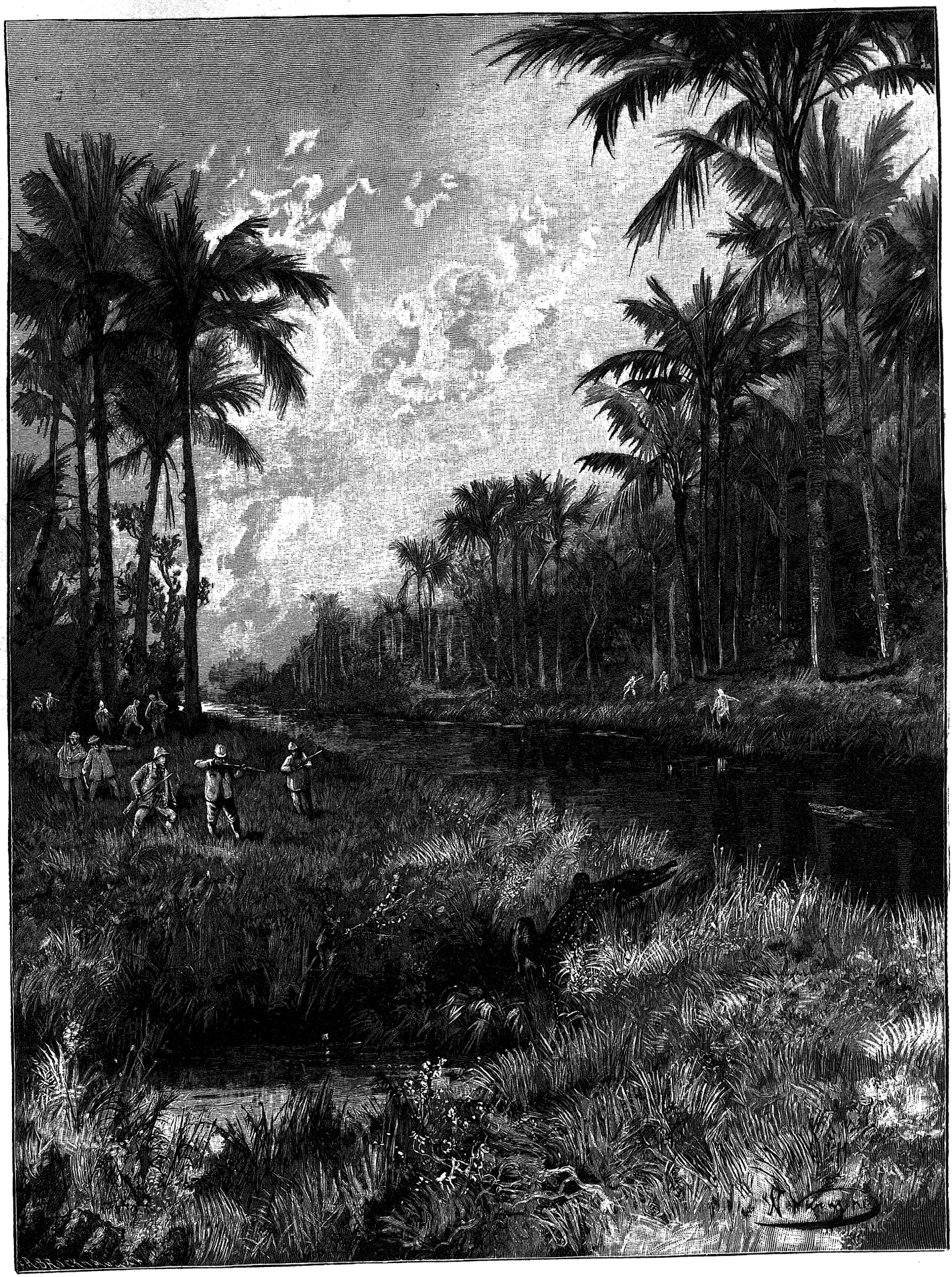

KAFFER KUNYHÓ.

ilyenkor elárulják, hogy lakott helyen vagyunk, a nagyszámú — disznócsorda, a melynek hosszú testű, rövid lábú tagjai benépesítik a békanyálas rothadt vízű mocsarakat a házak előtt. Ezekkel együtt — ugyanegy mocsárban és ugyanegy időben — fürdik egy csomó apró kaffer, négy-nyolcz-tíz éves gyermekek. A kis gyermek bájosságát nem volt képes lemosni a mocsaras víz és nem homályosították el a röfögő fürdőtársak. Ezek az apró, meztelen, mocskos apróságok, a tompa orral, a széles nagy szájjal, miközben koromfekete arczukból kivillog a szem fehérje, bájosak és kedvesek voltak, mert — gyermekek voltak. A mocsarak meg az egész környék félreismerhetetlenül elárulják, hogy Lourenço Marquesben a malaria nagyon jól ismert betegség. Még a kokuszpálmák is olyan szomorúan hajtják le fonnyadt koronájukat, mintha sajnálnák, hogy ezen a helyen jöttek a világra és nem nehány fokkal magasabban északon, közelebb az Egyenlítőhöz, a hol sokkal szebb hazát találtak volna. Ha ezt a máskülönben gyönyörű fekvésű, földrajzilag rendkívül kedvező helyzetű és terményekben igen gazdag vidéket a véletlen nem a portugálok, hanem valamely más nemzet kezébe juttatta volna, akkor ma ez a rengeteg nagy parti terület, Mocambique — (1891 óta hivatalosan: Estato d'Afrika Oriental, Kelet-Afrikai Szabadállam), már ugyanolyan magas fokon állana, mint a többi szomszéd gyarmat az angolok vagy a németek birtokában.

*

Mint Portugália többi gyarmatait, úgy Moçambiquet is a véletlen játszotta a portugálok kezére. A mikor ugyanis Vasco da Gama Kelet-Indiából, pontosabban: Calicutból, Goaból, hazatért, a véletlen idehozta ebbe az öbölbe, a melyet annak a tiszteletére, hogy a bennszülöttek meg az ott talált arabok szivesen fogadták őket, Bahia da Boa Gentenek nevezett. Mai nevét az öböl onnan kapta, hogy a portugál hajósok, a kik az Indiákra, főkép Goa városába vezető útjukon az „Algoa“ (Goa-hoz) öbölben pihentek (a melyet Port Elisabethből már ismerünk), míg ellenben a Goaból hazatérő

KROKODILUS-VADÁSZAT.

NATAL. JUKULA-VIZESES.

úton a most említett öbölbe — De-la-Goaba — vitorláztak be pihenés végett. A városnak, Lourenço Marquesnek is portugál hajós tette le az alapkövét, a melyet nagy szerényen a maga nevére keresztelt. A Delagoa öböl történetében minket némileg érdeklő mozzanat, hogy szomszédjaink, az osztrákok, itt is szerencsét próbáltak egy időben a gyarmatosítással. A mikor ugyanis a portugálok részben politikai kényszer alatt, részint pedig azért, mert az embereik rohamosan pusztultak a malariában, visszavonultak, az osztrákok jelentek meg két hadihajóval és megtették Delagoa Bayt osztrák területnek. A gyarmatbirtoklás dicsősége azonban itt is csak pár évig tartott és az osztrák gyarmat ismét visszakerült a portugálok birtokába. Hogy több, mint háromszáz évvel ezután, mi, a Kaiser utasai, még mindig nem sokkal többet láttunk az alapköveknél, annak sem mi nem voltunk az okai, sem a boldogult Lourenço Marques, hanem Portugália, a mely az ölébe hullott szerencsével sohasem tudott másképen élni, mint — visszaélni.

A mintegy 800 ezer négyzetkilométer területű Moçambique, a mely elég szerencsésen van beékelve német Kelet-Afrika, brit Közép-Afrika meg a Dél-Afrikai Köztársaság közé, miközben a partját csaknem 1800 mértföld hosszúságban mossa az Indiai-oceán, ámbár valamennyi említett között a legrégibb gyarmat, úgy elmaradt a szomszédjaitól minden tekintetben, mintha nem is ugyanegy világrészben feküdnének. A belsejét hatalmas és nagyobb részükön hajózható folyók szeldesik, köztük a rengeteg Sambesi; a belseje nagyobbára hegyekkel borított és csak a parttal párhuzamos rész az, a mely a temérdek mocsár meg rothadó őserdők folytán egészségtelen, malariás. A növényzete — hasznos növényekben is — tropikusan gazdag, buja. Állatokban talán egyik leggazdagabb része Kelet-Afrikának; elefánt, viziló, orrszarvú, talán a legkevésbbé kultivált Moçambiqueon van még a legdúsabban képviselve. Ezzel szemben azonban meg kell említeni, hogy annál szegényebb háziállatokban. Így például szarvasmarha, juh olyan kevés van Moçambiqueban, hogy az állomány nem fedezi a húsfogyasztást és vagy a Fokföldről vagy — Ausztráliából hoznak be

húst. Ásványokban szintén nagyon gazdag és számos folyójából mossák az aranyat. A sambesimenti bennszülött asszonyok olyan régen mossák az aranyat, hogy ma már híres búvárok és aranymosók.*

Az egész gyarmatnak mintegy hárommillió lakosa lehet, a kik között alig él ötezer fehér; ezek nagyobbára portugálok. Egy időben, a mikor még a rabszolgakereskedés virágjában állott, több

IDYLL MOÇAMBIQUEBEN.

volt a fekete is meg a fehér ember is. A fehér emberek azonban olyan tömegesen hurczolták el a fekete lakosokat Brasiliába meg Nyugot-Indiába, hogy csodálni lehet, hogy miképen maradt meg ennyi fekete is. Hogy a moçambiquei földből még ma is olyan kevés van művelve és hogy még ma is olyan sok az őserdő, ez onnan ered, hogy Moçambiqueon két évszázadon át nem a föld s annak a terméke volt értékes, hanem az ember. Az az ember ugyanis, a kit — eladtak.

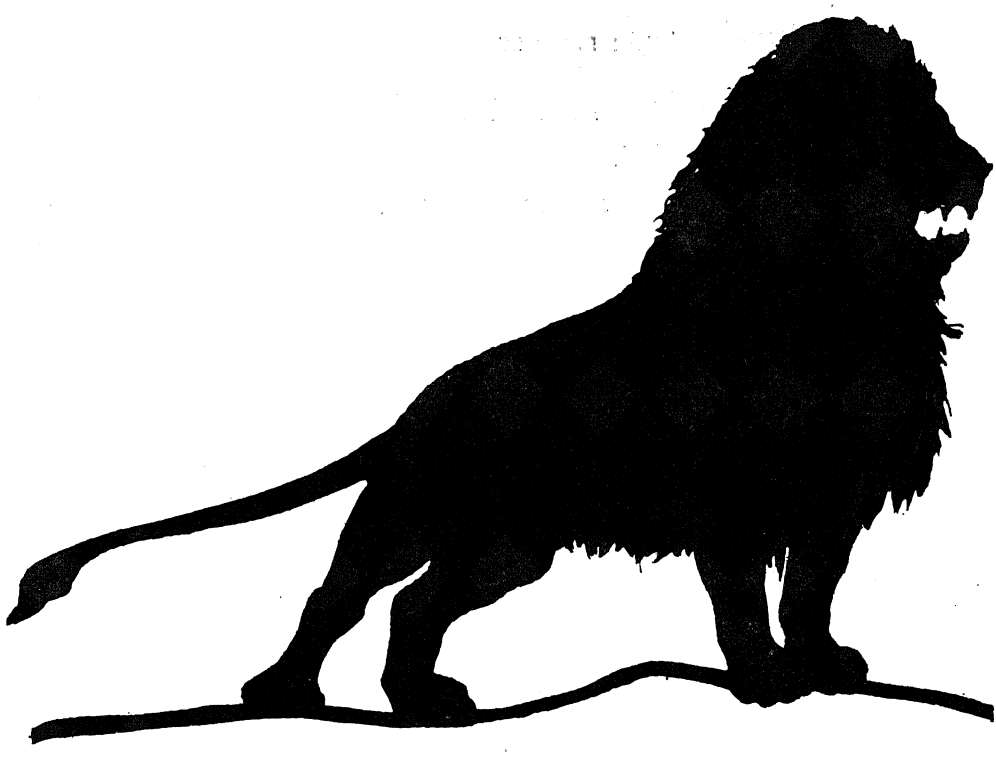
* Érdekes az aranymosás módja. Az asszonyok lapos, nagy követ vesznek a hátukra, hogy ezáltal jó mélyen sülyedhessenek a vízbe; ha ismét a felszínre akarnak jönni, akkor egyszerűen ledobják a nagy követ a hátukról.

Ugyanilyenek a viszonyok a gyarmat északi felében is, a tulajdonképeni Moçambiqueban,* a melynek hasonnevű fővárosát, Lourenço Marques elhagyása után, a negyedik nap estéjén értük el.

* A gyarmat déli része a lourenço marquesi provincia. Legújabb időkben három részre osztották a gyarmatot; ez a harmadik provincia a Sabi és Sambesi folyók közé eső „Sambesia." Mind a háromnak egymástól független külön kormányzója van. Megjegyzendő, hogy a portugál kormány a gyarmat-provinciák kormányzójául a hadsereg tisztikarából nevez ki olyanokat, a kik legalább öt évet töltöttek a gyarmatokon tényleges szolgálatban.

TIZENHATODIK FEJEZET.

LOURENÇO MARQUESTŐL MOÇAMBIQUEIG.

A négy napi út Lourenço Marquestől Moçambiqueig nem ment egészen simán. Először azért, mert a moçambiquei csatorna — négy-öt száz mértföldnyi széles viziút Madagaskar szigete meg Afrika partjai között — szokásához híven jól megtánczoltatta a Kaisert. A moçambiquei csatornában ugyanis a víz, eltekintve attól, hogy úgy a délnyugoti, mint az északkeleti monszun rengeteg hullámzást hoznak rajta létre, kisebb terjedelmű helyi viharoktól is nagyon sűrűn van felkavarva. Két napon át, Sofala és Quelimane között, tehát éppen a Sambesi folyam deltájának magaslatán, a Kaiser őrületes módon hánykolódott a tomboló vihar által felkorbácsolt csatorna vizén. Alvásról, étkezésről szó sem lehetett. A hajón olyan sok volt a tengerbeteg, mintha csupa szárazföldi ember lett volna, a kik először szállottak tengerre. Megjegyzendő, hogy az utasok nagyrésze feketékből állott, néger, kaffer, hindu és malayi utasokból. A tengeribetegség olyan, mint a halál: nem tesz különbséget. A gyatra, kiéhezett hindu, meg az önérzetes, erőteljes kaffer ezúttal testvéries egyetértésben együtt

nyögött és nyöszörgött a széleshátú kínaival, a kit különben mind a kettő egyenlően gyűlöl.

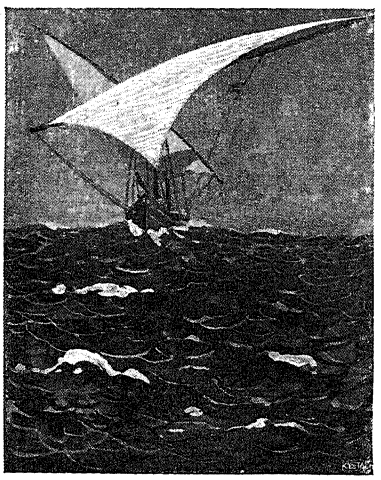
A forróság pedig rohamosan nőtt. Egyrészt azért, mert óráról-órára közelebb jöttünk az Egyenlítőhöz — a Baktérítőt már rég elhagytuk, röviddel azután, hogy kijöttünk a Delagoa Bayből — másrészt pedig, mert nemcsak a moçambiquei csatornában voltunk, hanem a moçambiquei áramlásban is. Ez a széles és gyorsfolyású áramlás egyik kifutó ága az Indiai-oceán dél-aequatoriális áramlásának, a mely Madagaskar északi csúcsán két ágra oszlik. Az egyik ág, a Maskoren-áram, végigfut Madagaskar keleti partján, a másik ága pedig, a moçambiquei, szorosan az afrikai partok mentén fut le dél felé Afrika legdélibb csúcsáig, az Agulhas-fokig, a hol mint Agulhas-áramlás ismét keletnek fordul és belevész a déli vizek hidegebb keleti áramlásába. A moçambiquei áramot nemcsak a melegebb vizéről lehet megkülönböztetni az oceántól, hanem a színéről is. Tudniillik olyan gyönyörű sötétkék színe van, hogy egészen különválik a környékező oceán vizének zöldes-világoskék színétől. Hacsak a vize lenne meleg, az még nem volna baj, de meleg, sőt tűrhetetlenül meleg a levegőoszlop is felette. A helyzet tehát ez volt: óriási hullámzás, naponként hatszor-nyolczszor megújuló zúgó eső, tűrhetetlen forróság, egy-két száz tengerbeteg és ezek tetejébe egyszerre beállott a kellemetlenségek tetőfoka. Ugyanis egy capetowni angol — látszólag bányamunkás — a tengeribetegség legsúlyosabb tünetei között hirtelen meghalt. Jegyezzük meg: nem a tengeribetegségben pusztult el, hanem a tengeribetegség tünetei között. Az illető ugyanis, a mint a társai mondották, régi potator volt, iszákos a legnagyobb mértékben, a kin már otthon is — a Fokföld bányáiban — többször tört ki a delirium tremens. Az illető ezúttal is, a Kaiseren, mértéktelenül ivott, részeg is volt, a mikor beállottak a hajón az említett rendkívül súlyos viszonyok. A munkás, a kit különben is kínzott a forróság, tengerbeteg lett, szünet nélkül hányt és a túlságos megerőltetés következtében „megütötte a guta“, mondották társai. (A Kaiser orvosa azonban azt mondotta: megrepedt egy kis vér-

KELET-AFRIKAI HEGYI ERDŐ. GUMMI-FÁK.

edényke az agyvelejében, miután az alkohol folytán a véredényei úgy is el voltak meszesedve; és valószinűleg az orvosnak volt igaza.)

Nem hiába mondják, hogy: mégis csak szép az élet a tengeren; de a tengeren meghalni — még szebb. Ez a részeges angol munkás olyan temetést kapott, a melyért megirigyelhette volna akármelyik „hadastyán testület“ tábornoka és a melynél különbet nem kap a szárazföld egyetlen „Jótékonysági és Temetkezési Egylet“ tagja sem. Tudniillik reggel hét órakor, a Kaiser összes európai utasai megjelentünk a fedélzeten; a hajó tisztikara díszben. A lobogót bevonták félárboczra, a hajó menetét meglassították, a zsákba varrt holttestet a ravatalra helyezték és befödték a német fekete-fehér-piros lobogóval. A hajó kapitánya elmondotta a halotti imát és két perczczel később a hajólépcsőnél leeresztett holttest nagy zuhanással tünt el a — moçambiquei áramlás sötétkék vizében.

ARAB DAU A KELETAFRIKAI PARTOKON.

*

Minél feljebb jutottunk a Moçambique csatornában, a mely Moçambique vidékén a legkeskenyebb,* annál érezhetőbb volt a rohamos áramai és örvényei miatt különben is hirhedt moçambiquei áramlás. A hajózást máskülönben is nehézzé tette — különösen éjjel — a temérdek „dau“ — az arabok apró vitorlás járműve — a melyek százával hajtatták magukat lefelé a kedvező áramlás által, vagy pedig laviroztak föl és le a Majungo és Moçambique közötti szoroson. Az arab befolyást, a mely egykoron erre az egész vidékre kiterjedt volt, ezúttal először láttuk Afrika keleti partjain. Az arabok ugyanis, ámbár a régi dicsőségük nagyon

* Majungo — Madagaskar szigetén — és Moçambique között a csatorna csak négyszáz mértföld széles, holott lejebb délen eléri a nyolczszáz mértföldet is.

letünt, ma is jelentékeny szerepet játszanak ezeken a vidékeken. Bámulatos az a vakmerőség, a melylyel nekimerészkednek az oceánnak parányi járműveiken. Aránylag igen kicsiny hajójuk — inkább csak nagy bárka, — akkora vitorlákkal van felszerelve, akár egy hadi brigg, vagy shooner. A hajó parányi teste az óriási vitorlákhoz viszonyítva azt a benyomást kelti, mintha a fecske a sas szárnyaival repülne.

*

Moçambique kikötőjének megközelítése nem könnyű feladat. A szigeten fekvő város előtt, a szárazföldi part közvetlen közelében, számos kisebb-nagyobb sziget, korallzátony és homokpad fekszik, a mely utóbbiak a már többszörösen említett tengeráramlás következtében alakjukat és magasságukat folyton változtatják. Itt a legrészletesebb térkép is kevesebbet használ, mint egy élő kalauz. A kalauzok többnyire arabok, a kik bámulatos szimatjukkal és megfigyelésükkel számon tartják a homokpadoknak úgyszólván napról-napra változó alakulásait. A legelső, a mi feltűnik azon a szigeten, a melyen Moçambique városa fekszik, a hatalmas, de otromba világítótorony, São Jorge, azután a szintén hatalmas, de ugyancsak esetlen és otromba erődítmény, São Sebastian, a melyet a portugálok még a XVI. században — Albuquerque idejében — építettek, védelmül az akkor még félelmetes arab törzsek támadásai ellen. Azután egyenként tünnek fel a gyér pálmasudarak között Moçambique házainak lapos tetői. A Kaiser bekanyarodik egy keskeny tengeröbölbe, a melyet egyik oldalról a Mangrove-erdőkkel sűrűn benőtt szárazföldi part, más oldalról alig öt-hat mértföldnyi hosszú lapos korallzátony határol. Ennek a korallzátonynak a nyugoti partján, szemben az afrikai szárazfölddel, fekszik Moçambique városa, typusa azoknak a gyarmati portugál telepeknek, a minőket már láttunk Braziliában, vagy Afrika nyugoti partján, Angolában.

A mintegy öt-hatezer lakosú városban, a kiknek túlnyomó része bantu néger és suaheli, továbbá arab és indus, mintegy két-

háromszáz európai él, főképen portugálok és nagyon kevés német, egy-két hollandi és franczia. (Ma már mintegy 10 ezer lakosa van Moçambiquenek, mintegy ötszáz európaival. A régi lakosság újabb időben nehány száz kinai kulival is gyarapodott.)

A portugálok főképen hivatalnokok vagy kiskereskedők, a kik a hindu kereskedőkkel a kisebb üzleteket bonyolítják le, míg az

UTCZA MOÇAMBIQUEBAN.

Európával meg Indiával fennálló nagy világforgalmat a nehány német és franczia nagy czég közvetíti.

Újabb időkben a portugál kormány igen észszerűen gondoskodik a gyarmat benépesítéséről. Hogy tudniillik vagyontalan portugáloknak a letelepedését elősegítse, a kivándorlókat ingyen szállítják Moçambiqueig, vagy Lourenço Marquesig; adnak nekik tizenöthuszonöt ha. földet, ingyen építtetnek nekik lakóházat és az első éven át ingyen kapnak élelmiszereket, vetőmagvat és ültetni való növényeket. Gondoskodik azonban a kormány a „nagy czégek“ letelepedési módjáról is. Ezeknek a nagy társulatoknak ugyanis rengeteg területű földeket adnak bérbe, arányleg csekély bérért.

Így alakultak újabb időkben azok a nagy társulatok, a melyek portugál vagy angol pénzen művelik a gyarmat belsejét. Ilyenek például a „Companhia do Nyassa“, a mely egy millio font sterlinggel megalakulva, kétszázezer négyzetkilométer területű földet

MOÇAMBIQUE. KELETAFRIKAI TÖRZSBELIEK KUNYHÓJA.

vett bérbe; a „Companhia da Sambesia“, százötvenezer négyzetkilométerrel; a „Companhia de Moçambique“, angol-franczia-portugál társulat, a mely ugyancsak egy millió font sterlinggel 160 ezer négyzetkilométer területet vett bérbe.

A portugál gyarmat termékei nagyobbrészt Moçambique kikötőjén át jutnak ki a forgalomba, a mennyiben a tartomány belsejéből először a közeli Parapato kikötőbe hozzák — Moçambique közelében a szárazföldi parton — innen áthozzák Moçambiqueba, a hol a temérdek és igen sokféle árú véglegesen kerül hajóra, Európa vagy Ázsia számára. Hogy mi mindent visznek ki a portugál gyar-

matokról, azt megláthatni a moçambiquei rakparton, a hol a berakodásra készen az árúk óriási garmadába rakva feküsznek. Temérdek kukoricza, rizs, köles, gyapot, kávé, gummi, kopál és más gyanták, teknősbékahéj, szárított bőrök és szárított halak, elefántcsont- és viziló agyarak; továbbá fémek, főképen arany és réz, salétrom. A nyitott szérűkbe és pajtákba rakott temérdek árú sajátszerűen kellemetlen és már messziről megérezhető illatot áraszt; sőt

ZEBRA-OKTATÁS.

némely árúhalmaz közelében, mint például a szárított halaknál, bőröknél meg a teknősbékahéjaknál, valósággal émelyítő a nehéz bűz. Az ott foglalkozó feketék, kafferek, suahelik, négerek határozottan nem járulnak hozzá, hogy a kellemetlen bűz, a mely a tökéletes szélcsend folytán mozdulatlanul fekszik az árú meg az emberek körül, kevesebb vagy enyhébb legyen.

A kit azonban ez nem érdekel, az a hajóról, a mely a St. George és San Yago apró szigetek közötti kikötőben horgonyoz, a városba akar jutni, ezt sokkal szebb és kellemesebb úton is megteheti. A hatalmas erődítmények mellől — a melyeknek köveit annak

idején az anyaországban faragták ki és számozva hozták ide, a hol csak egymás fölébe rakták — szép, sűrű fasor vezet a városba a nagy kiterjedésű víztartókhoz — a bassinekhez — a melyben az esővizet gyűjtik meg ivóvíznek. A cisternán túl kezdődik a tulajdonképeni város, hamisítatlan ősrégi portugál gyarmati jelleggel: tudniillik sűrűn egymásmellett álló földszintes, apróablakos házak, pirosra, kékre, zöldre és sárgára festett falakkal. Az ablakokban virágcserepek, a virágok felett pedig kikandikáló női fejek, kissé sárgás árnyalatú, de mindig sötétbarna arczbőrrel és bodros, borzos frizurával, a melyről sohasem lehet tudni, hogy rendbe lett-e már hozva, avagy már ismét borzos. A főút tágas négyszögű térségre vezet, a melynek fikuszain, tamarindáin és különböző pálmafajtáin meglátszik, hogy nagy gonddal ápolják. Az ápolók azonban nem a portugálok, sem a városi hatóság, hanem az a nehány nem-portugál európai, a kiknek villa módra épült lakóházai meg terjedelmes raktárai messzire esnek ugyan a főtértől, de azért érdekükben áll, hogy tartózkodóhelyüknek legalább ez az egyetlen üdülőpontja európai színvonalon álljon. Ugyancsak a főtéren áll a Kathedralis, Moçambiquenak legrégibb főtemploma, a mely állítólag még korábban épült, mint a tengerparti erődítmények. Tehát elég régi. Ugyancsak ilyen régi épület a főtemplommal szomszédos kormányzói palota, egy egykori jezsuita kollégium, a melyet viszont a portugál gyarmat legelső erődítményéből alakítottak át a jezsuiták házává.

A mire igen nagy szüksége volna Moçambique városának, tudniillik egy-két nagy kórházra, az itt nincs. A rendkívül egészségtelen környezetű és talajú városban, a melyben főképen a malaria pusztít egész éven át, a betegekről épp oly kevéssé gondoskodnak, mint arról, hogy az emberek ne betegedjenek meg. Pedig mennyi a beteg! Az utczán ődöngő gyérszámú fehér nem is fehér, hanem szürke, vagy fakó. Az apró termetű portugálok ugyanis, a kiknek az arczszíne már „hazulról“ sötétbarna, kissé sárgás árnyalattal, néhány évi tartózkodás után a gyarmaton a beállott és átszenvedett betegségek és egyáltalában igen kedvezőtlen éghajlati viszonyok

folytán megfakulnak; a más nemzetiségű fehérek pedig, a kiknek acclimátizálódó képessége meg ellenállási ereje még kevesebb mint a portugáloké, még többet szenvednek egészségükben. Jóformán elmondható, hogy a Moçambiqueban élő európaiak között alig van egy-kettő, a ki valamiképen meg nem sínylené az egészségtelen klimában töltött éveit.

Sajátságos tünemény, hogy a tropikus gyarmatok kedvezőtlen klimáját az észak-európai nemzetiségek sokkal rosszabbul tűrik,

ELEFÁNTCSONT KARAVÁN BAGAMOYO VIDÉKÉN.

mint a déli európaiak. Így például a szívós erős skandináviai, akár svéd, akár norvég vagy skót, orosz, sokkal nehezebben alkuszik meg Afrika klimájával, mint például az amazoknál határozottan gyengébb portugál, spanyol, görög, vagy olasz. Ugyanazok az északiak, a kik bámulatraméltó hősiességgel és mondhatni emberfeletti erővel küzdöttek meg az északi és a déli sarkvidékek óriási nehézségeivel, valamint a sarki expedíciókkal járó példátlan nélkülözésekkel, a nélkül, hogy testileg vagy lelkileg megsínylették volna az évekig tartó nélkülözéseket és szenvedéseket, ugyanezek a nemzetiségű emberek rosszabbul tűrik a gyarmati éghajlatot, mint a náluknál sokkal gyengébb — még pedig nemcsak testben, de lélekben is sokkal kevésbbé ellenálló — déli nemzetiségűek. Hogy ezt a különbséget nem az a nehány fok teszi, a mennyivel a déliek közelebb

esnek az Egyenlítőhöz, mint amazok, az nyilvánvaló. Egészen más okok lehetnek itt a tényezők.

A város egészségtelen viszonyait nagyban emeli az a körülmény, hogy térszűke miatt a bennszülöttek városrésze az európaiak közvetlen közelébe esik. Az együtt élő kafferek, suahelik, négerek és hinduk mintha versenyeznének abban, hogy melyik szennyesebb, piszkosabb. A kunyhók apró kerek kis tákolmányok; belőlük akárhány félig a földbe ásott. Nehány czölöpöt összekötnek valami rosttal, ezt agyaggal, vagy sárral betapasztják és pálmalevelekkel befödik

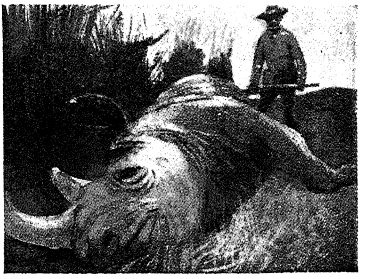

KÉT RÉGI CZIMBORA.

és készen van a lakóház. A hol a pálmalevelek nagyon elszáradtak vagy összezsugorodtak, az ott támadt rést rongygyal befödik, vagy egyszerűen üresen hagyják. Az egyetlen helyiségből álló lakóházban természetesen együtt él az egész család: emberek, gyermekek, disznók és a majorság. Mindezeknek a bennszülött — falvaknak azonban egy közös vonás adja meg azt a jelleget, a melynél fogva már a közelükbe jutás is végtelenül kellemetlen. Tudniillik az illemhelyek

teljes hiánya és a lakók hihetetlen lustasága és indolentiája. Az ebből beállott viszonyok aztán egyszerűen leírhatatlanok.

A piszokkal együtt jár egy másik csapás, a legyek légiója. A moçambiquei néger városrész e téren való jellemzésére egyetlen szó a legtalálóbb: — fekete. Fekete a legyek légiójától. A be nem fedett élelmiszereket éppen úgy elborítják, mint az alvó vagy az anyjuk mellén éppen táplálkozó csecsemőnek az orrát, szemét. A kis fekete nebuló azonban éppenséggel nem zavartatja magát a kellemes foglalkozásban, a tápláló anya pedig egyetlen mozdulattal nem iparkodik a gyermek arcáról elűzni a hemzsegő legyeket. Különben sem lenne értelme, mert egyrészt olyan hiábavaló munkát végezne, akár mintha a levegőt akarná elhajtani a gyermeke környezetéből, másrészt pedig, mert egyébbel van elfoglalva. Tudniillik a saját fejének bodros vagy gyapjas hajzatában babrál a kezével, a hol szintén számos parazitával kell bíbelődnie. Ha az ember csak pár perczig látja a legyeknek és az élősdieknek ezt a kézzel fogható életmódját, még órákkal később is megérzi a — viszketegséget.

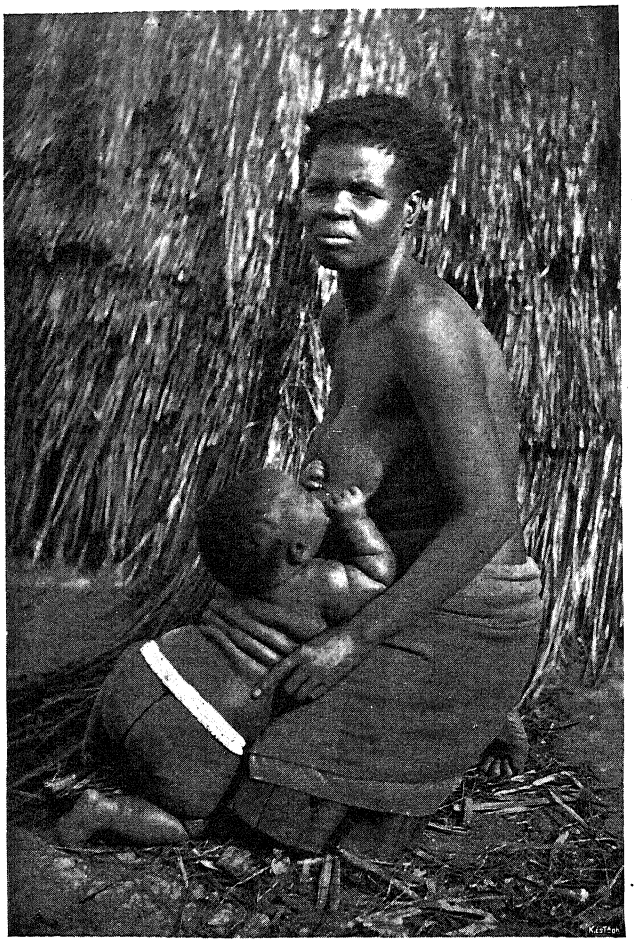

ÉRTÉKES VADÁSZZSÁKMÁNY.

*

Az újabb időkben egész Afrikában mutatkozó hatalmas lendület folytán a portugál gyarmat viszonyai is kezdenek emelkedni. Első sorban a kereskedelem, s a hajózási forgalom emelésére fektetik a fősúlyt. Az ebben való törekvésüknek nehány merész példája már is megvan. Így például Moçambiquekal szemben a szárazföldön fekszik egy parányi város, Mesaril. A sziget és a szárazföld között fekvő csatorna ezen a helyen oly keskeny, a víz pedig olyan sekély, hogy létrejöhetett a merész terv, hogy ezt a csatornát áthidalják. A terv kiviteléhez hozzá is fogtak; a két végponton, tudniillik Mesarilban és Moçambiqueban két-két hatalmas kőből épített híd-

oszlop látható. Hogy azonban a híd mikor fog elkészülni, arról a moçambiquebelieknek sejtelmük sincs. A második merész terv, a mely hasonlítlanul merészebb az iméntinél és majdnem világfontosságú, már sokkal előrehaladottabb állapotban van. Hogy érthető

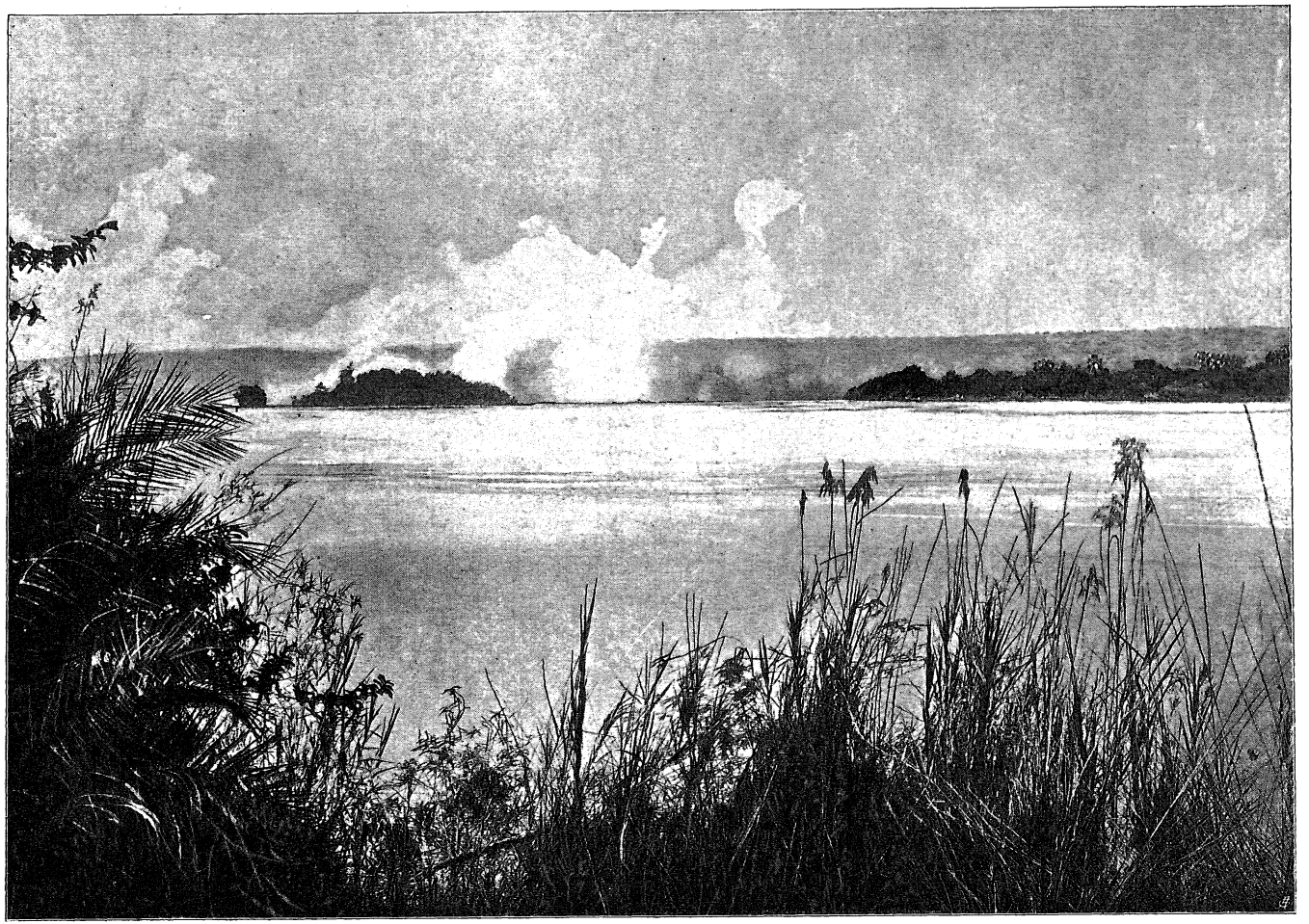
„IDILL" MOÇAMBIQUEBAN.

legyen, milyen nagyszabású ez a terv, milyen merész s milyen nehéz a kivitele, előbb ismernünk kell a színteret, a melyen ezt a tervet megvalósítják. Tudniillik hidat építenek a Sambesi folyó fölött, Afrika belsejében a portugál gyarmaton.

Tudvalevő dolog, hogy Cecil Rhodes, az „afrikai Napoleon" fejében született meg az a terv, hogy vasutat vezessenek végig

— Afrikán. (Hogy mennyiben érdemli meg Rhodes az afrikai Napoleon melléknevet, azt mi nem tudjuk, hanem hogy vasuttal akarta összekötni Cairot Captownnal, hát ez valóban — Napoleoni gondolat.) Hogy miképen tervezik ezt a trans-afrikai vasútat megalkotni, északról délre és miképen akarják ebbe belevonni azt a másik trans-afrikai vasutat, a mely viszont kelet-nyugoti irányban metszené át Afrikát a Congo államon keresztül, arról már tettünk említést. A számos kisebb vonalon kívül az egyik fővonal, a mely már kezdete a tervbe vett rengeteg vasútnak, Capetowntól Buluwayoig meg is van, a forgalomnak át is adatott, s a másik ágát Buluwayotól Beiráig, az Indiai-oceán partján, a Sambesi torkolata közelében, rövid idő mulva szintén átadják a forgalomnak. A vasút további építésének azonban az északi irányban rendkívül nehézségek állanak az útjában, a mely akadályok között első sorban állanak a rengeteg őserdőségek, óriási hegyek és tavak és temérdek nagy folyó. Ezen utóbbiak között első helyen áll a Sambesi, ez a vad és rakonczátlan folyam, a mely éppen keresztbe fekszik a tervbe vett vasút vonalán.

A Sambesi ugyanis háromezer kilométer hosszúságban húzódik végig a fekete földrészen; a mire megérkezik az Indiai-oceánhoz, olyan hatalmas folyammá nő, hogy a deltája ötezer négyzetkilométernél nagyobb területet foglal el. A Sambesi pályája nagyon kalandos; majdnem olyan, mint a milyen a Livingstone útja volt Közép-Afrikában, a mikor ennek az akkor még alig ismert folyónak a futását meg a híressé vált esését tanulmányozta. Hogy tulajdonképen hol ered a Sambesi és számos mellékfolyója közül tulajdonképen melyik a bölcsője, azt még ma sem tudják. Csak egy bizonyos, az, hogy a Sambesi telivér — portugál folyam. Mert ha akár a Kabonpo a főforrása, akár a Liambey-Liba, akár a Lungue-Bungo, azért mégis portugál eredetű, mert ezek a vitás főforrások valamennyien a nyugot-afrikai Angolában — tehát portugál földön — erednek. Egyesülésük után jó darabig folytatják az útjokat Közép-Afrikán keresztül angol területen, de Zumbonál már ismét portugál területre ér a Sambesi, a melyen be is fejezi pályáját. Ugyancsak portugál területen van a Sambesi esése, az a kolosszális zuhatag,

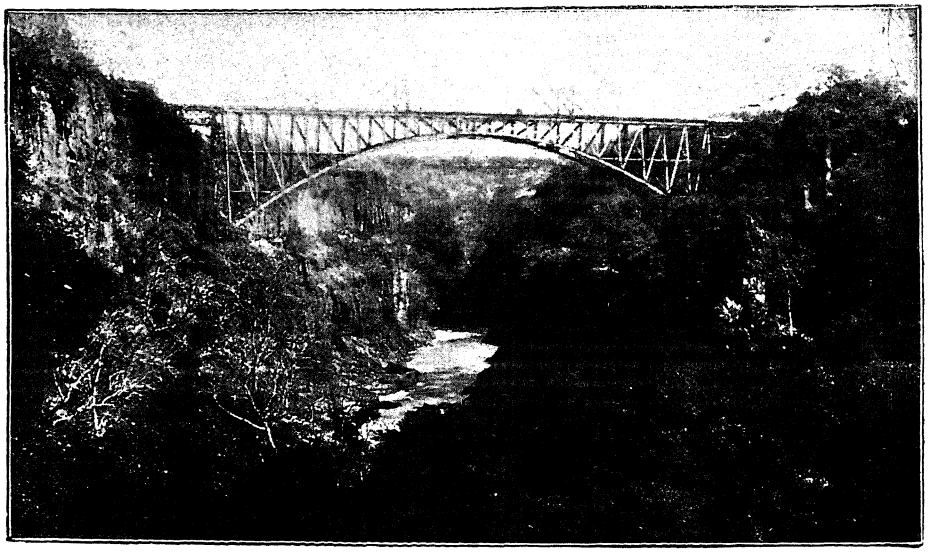

A SAMBESI A VICTORIA ESÉSE ELŐTT.

A SAMBESI FOLYAM VICTORIA-ESÉSE.

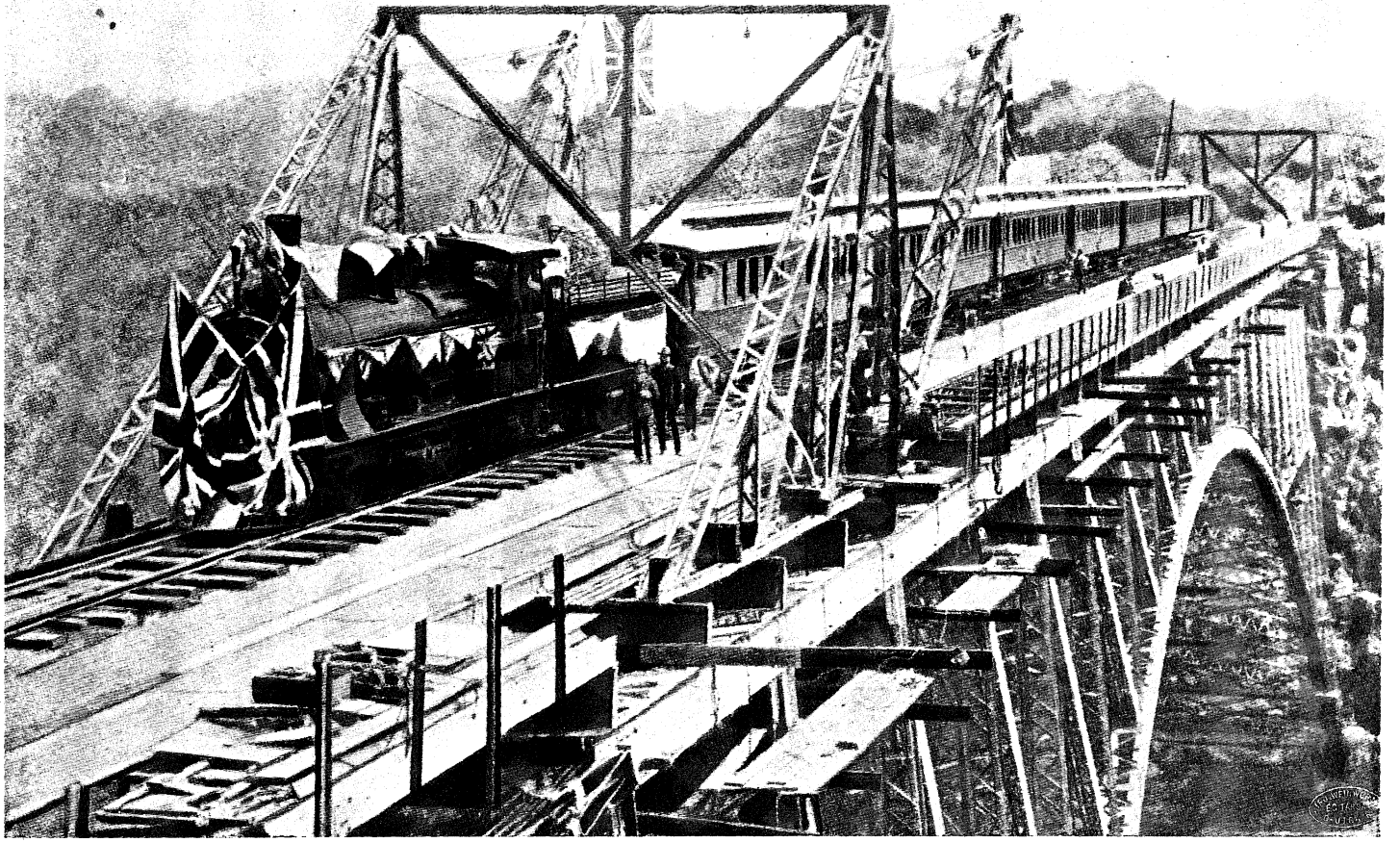
a melyet fölfedezője, Livingstone, az angol királynő tiszteletére Victoria-zuhatagnak nevezett el. A Victoria-zuhatag páratlan a maga nemében, mert a zuhatagok eddigi királyát, a Niagarát, sok tekintetben fölülmulja. A zuhatag előtt a Sambesi még mintegy ezer méter magasan folyik a tenger színe fölött. Közvetlenül a zuhatag előtt a folyam 1808 méter széles és 119 méter mély. Ez a rengeteg víztömeg egész szélességében zuhan le egy 120 méter mélységű

A SAMBESI HÍDJA.

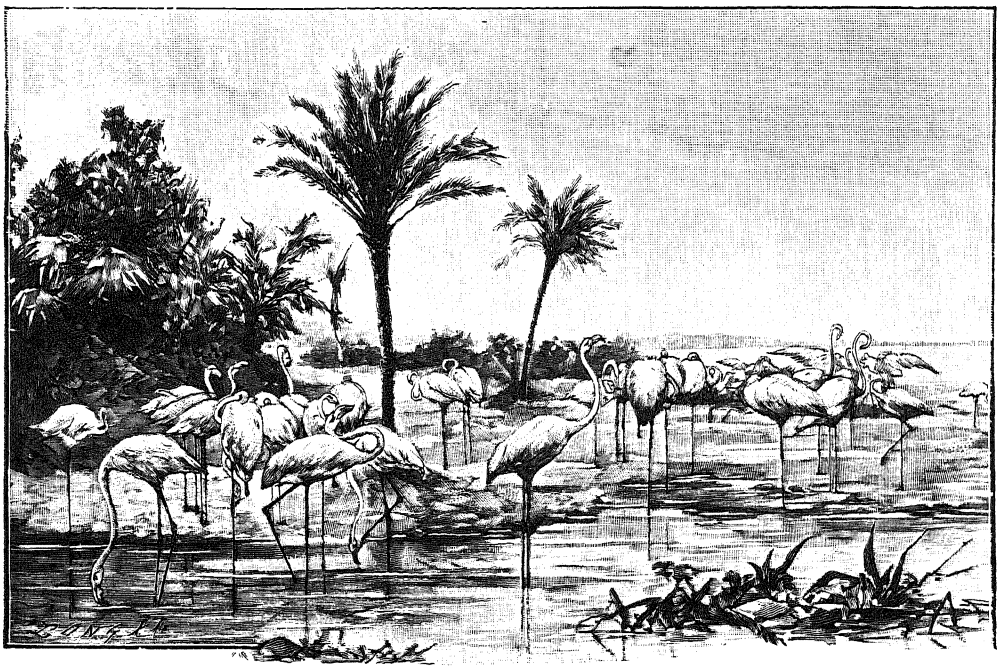
katlanba, a mely azonban alig szélesebb 40 méternél. Azt a rengeteg hatást, a melyet a lezuhanó kolosszális víztömeg létrehoz, nagyban emeli az, hogy a szűk katlan, a melybe a Sambesi lezuhan, közvetlen ezután egy erőset kanyarodik. A felcsapó hab olyan magas, hogy a katlant színültig megtölti és a lezuhant víztömeg úgy zúg, meg forr és kavarog benne, hogy a nevét: „boiling pot“ (forraló fazék) teljesen joggal viseli.

Nos, a fentebb említett nehéz terv abban áll, hogy ezt az esést, illetőleg a zuhatag után következő katlant áthidalják, hogy a Capetownból jövő vasút zavartalanul folytathassa útját a Sambesin keresztül Cairo felé. A Sambesi fölött épült híd a legmagasabb lesz a világon. Magas vízállásnál 190 méterre lesz a híd teste

AZ ELSŐ VONAT A SAMBESI HIDJÁN.

a Sambesi tükre fölött, míg alacsony vízállásnál 210 méter a víz fölötti magassága. A híd csak 220 méter hosszú lesz; ezen a téren tehát nem impozáns, de magasságánál és az alatta elterülő látványosságnál fogva a világ legcsodálatosabb alkotása lesz. Hogy milyen más világ alakul itt, ha majd a transafrikai vasút tényleg megvalósul, azt ma még elképzelni sem lehet. A mikor Livingstone járt itt, akkor a Sambesi szigetein vízilovakon meg krokodilusokon kívül

FLAMINGO-CSOPORT.

más lény nem élt a környéken; Livingstone még bennszülöttekre sem akadt ezen a vidéken.* Ma még csak nehány portugál telep van a Sambesi mentén, a melyeken büntetésből idehelyezett portugál katonatisztek parancsnoksága alatt nehány néger család tengeti az életét. A rabszolgakereskedés idejében ezek a telepek, mint például Sena, Tete és Zumbo aránylag viruló telepek voltak. A még

* A Victoria-esés közelében még áll az a fa, a melybe Livingstone 50 évvel ezelőtt bevéste nevének a kezdőbetűit, a mikor hónapokon át táborozott a Sambesi partján.

A SAMBESI FOLYAM „VICTORIA“ ESÉSE.

romokban meglévő tropikus „paloták“ mutatják, hogy az akkor itt élő fehérek nem kímélték az óriási költségeket, a melyekbe a Sambesi mentén folytatott fényűzéses és kényelmes életmódjuk került. Ma ezekből a villákból és palotákból csak annyi van meg, a menynyit meghagyott a termiták, meg az idő foga és az egykori tulajdonosok ivadéka összekeveredvén a környékbeli bennszülöttekkel, a négerekkel egy színvonalra sülyedtek.

Ha azonban meg lesz a vasút a Sambesin keresztül és ha majd a cairoi Shepperd Hotel vendégei az elegáns és kényelmes Pullman Carokban „lerándulnak“ Capetownba, miközben egy-két napi pihenőre kiszállnak a „Victoria Fall“-nál, akkor megtörténhetik, hogy azon a szigeten, a melyen ma vizilovak és krokodilok tanyáznak, már elegáns hotelek fognak állani az elkényeztetett vendégek rendelkezésére és kényelmére és megtörténhetik, hogy a hol Livingstone emberei, az afrikai bennszülöttek halomra pusztultak a gyilkos klima alatt, ott sanatoriumok lesznek, a hova, majd az afrikai partokon megbetegült fehérek üdülni és gyógyulni mennek.

Már az utolsó évtizedben is nem sejtett módon nőtt a forgalom a Sambesi folyón, meg a nagy mellékfolyóján, a Shirén, a mely víz lefolyása a rengeteg Nyassa tónak és ennélfogva eléggé könnyen hozzáférhető út Afrika belsejébe. Míg a 80-as években a Sambesi alsó részében csak elvétve fordult meg egy hajó, a mely a ki- és beviteli forgalmat tartotta fenn a parttól távolabb eső területekkel, ma már egy egész flotilla jár a Sambesin. Több mint harmincz hajó van csupán a Sambesire berendezve, nagyobbára angol lobogó alatt. Képzelhető tehát, hogy hova fog fejlődni a Sambesi, egykoron a krokodilok és vizilovak tanyája, ha a tervezett transafrikai vasutak majd tényleg megvalósulnak.

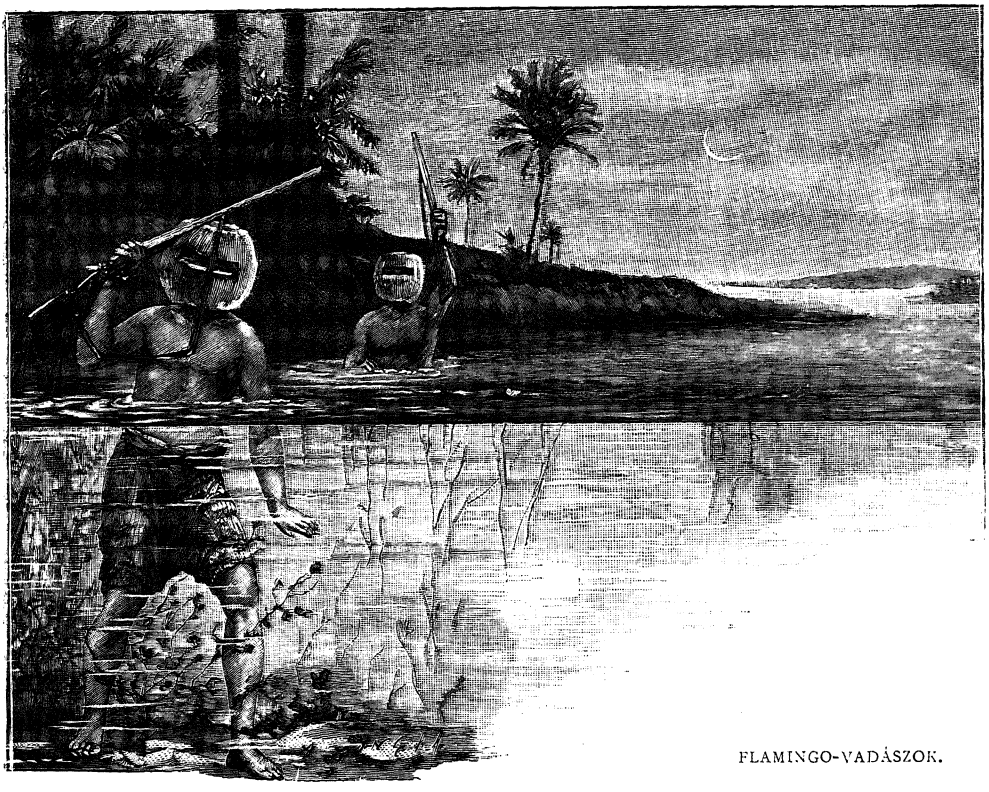
TIZENHETEDIK FEJEZET.

SANSIBARBAN.

A Kaiser útiterve szerint Moçambique után Dar es Salaam következett volna, egy fejlődésnek induló telep Német-Kelet-Afrikában. Valamely oknál fogva azonban a Kaiser megváltoztatta útitervét. Dar és Salaam a programmból kiesett és így a hajó egyenesen Sansibarba tartott. A forgalom ezen a partrészen igen nagy; eltekintve attól, hogy számos kisebb hajó bonyolítja le a helyi forgalmat, a melynek véghatárai Sansibar és Durban a natali öbölben, a mi hajónkon, a Kaiseren is nagy volt a ki- vagy beszálló utasok forgalma. Moçambiqueban jelentékenyen megnőtt az utasok száma, főképen a színes bőrűeké. Négerek, hinduk, kinaiak, malayok, suahelik s arabok szállottak fel számra nézve mintegy kétszázan. A felszálló arabok — mintegy ötvenen — élő tanuságai voltak annak, hogy az egykori élénk arab mozgalom és érintkezés, a közeli arab partokkal még ma sincs szűnőben.

Afrika partja talán sehol sem annyira tagolt, szaggatott és sziklákkal, korálzátonyokkal ellepett, mint ezen a vizen, a hol most jártunk. Ezek a buja növényzettel borított kisebb-nagyobb szigetek, zeg-zugos öblök, meg a köztük húzódó tekervényes csatornák kitűnő búvóhelyei azon hajóknak, a melyek az egykor oly fényesen jövedelmező és őszinte nyiltsággal folytatott rabszolgakereskedést még ma is folytatják, persze titokban és dugva. E hajók ellenőrzésére hadihajók czirkálnak a vizeken, a melyek kérlelhetlen szigorral büntetik a rajtacsipett rabszolgakereskedőket. A rajtacsipett hajók személyzetét elfogják, a vezetőket minden czeremonia nélkül felkötik a vitorlarúdra, a „dugárút“ (a rabszolgákat) átviszik saját hajójukra, az elfogott hajót pedig felgyújtják és elsülyesztik. A

véletlen sajátságos játéka, hogy ezen utunkon éppen oly nemzetségű hadihajókkal találkoztunk legsűrűbben, a mely nemzet annak idején a legnagyobb mértékben foglalkozott a rabszolgakereskedéssel és a hoszú időkig fennállott nagyságát éppen ennek az üzleti ágnak köszönhette, tudniillik portugál hajókkal. A Delagoa-öböltől Sansibarig három olyan portugál korvettával találkozunk, a melyek-

FLAMINGO-VADÁSZOK.

nek hivatásuk — eltekintve attól, hogy különben is állomáshajók voltak a portugál gyarmatokon — főképen a rabszolgahajók ellenőrzésében áll. A mint később hallottuk, mind a három, a Limpopo, a Sambese, meg a Zayre, sikerrel járt künn a tengeren, a mennyiben összesen mintegy négyszáz feketét mentettek ki az embervadászok kezei közül.

A velünk jött hindu csapat sok bajt okozott a Kaiser kapitányának. A malariától, éhségtől, meg a nélkülözéstől nagy mértékben elcsigázott hindukból, immár a harmadikat temetjük el a tengeren.

Az elhaltaknak vagy nem volt semmiféle rokonuk, vagy más hozzátartozójuk a hajón, vagy pedig a hinduknak az elhaltak iránti végtelen közönye okozta-e, de annyi tény, hogy az elhalt hindunak a tengerbe való temetése olyan kevés benyomást tett a honfitársakra, mintha akár egy élettelen tárgyat dobtak volna a vízbe. Lehet, hogy azért viselkedtek így, mert a holttesteket nem a rituális módon adták át az örök enyészetnek, azaz: hogy nem máglyán égették el őket, a mint odahaza szokták, Indiában, és a szertartás nélkül megtörtént temetéseket nem tartották törvényesnek és természetesnek. Mindenesetre azonban úgy a hajók személyzete, mint mi utasok alig vártuk, hogy beérkezzünk Sansibarba és megszabaduljunk a hinduktól.

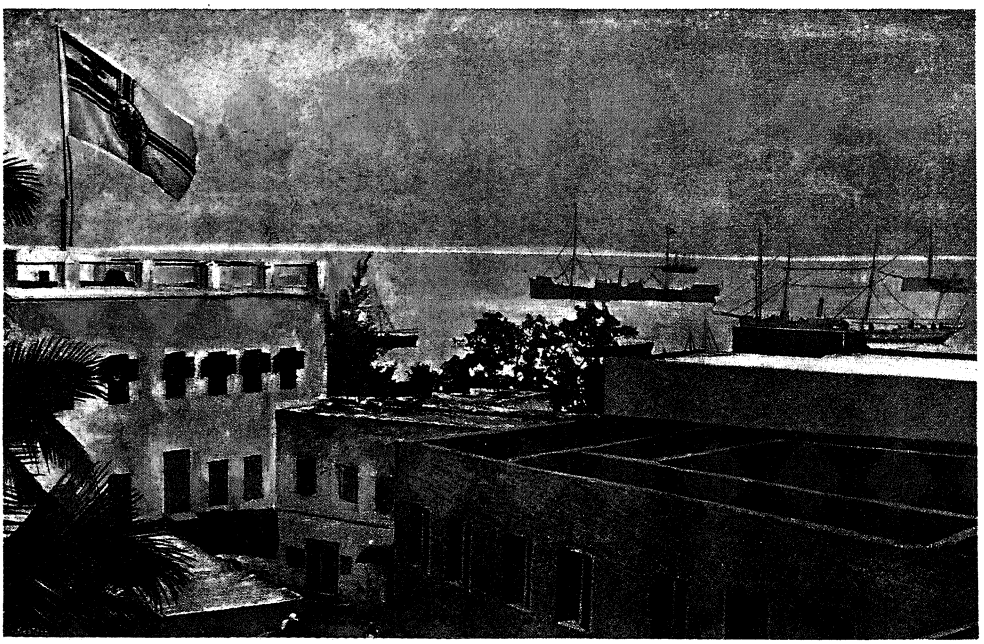
*

Pálmáktól körülvett halmon fekvő, tömör kőház volt az első épület, a melyet Sansibar városából a tengerpartról észrevettünk. Ez az épület a tengerbe legmélyebben benyúló földnyelv csúcsán feküdt, a mely földnyelv mögött Sansibar város kikötője fekszik. (Ezen földnyelv és az afrikai szárazföld között a távolság mintegy harmincz tengeri mértföld.) Csak ennek a földnyelvnek a megkerülése után tűnik fel a város, meg a kikötő teljes képe.

Az előttünk feltáruló kép meglepően élénk, szép és érdekes. A mystikus Kelet, az érdekes Afrika és a modern Európa találkoznak ezen darabka földön, Sansibar városában és az előtte elterülő kikötőben. A kikötőben számos nagy oceántjáró személy- és teherszállító hajó horgonyoz, tekintélyes nagyságú hadihajók, különböző európai nemzetiségű lobogóival, és ezekkel szemben, a kikötő keleti oldalán egész flottája az apróbb dauknak, a nagyvitorlájú és kistestű hajóknak, a melyekkel oly sűrűn találkoztunk a moçambiquei csatornán. Közvetlenül a víz partján fekszik a város, a melynek kőházai éles fehér vonalként tűnnek fel az erős napfényben és a sötétkékes zöld víz keretében. Valamennyi épület közül legkimagaslóbb és legszembetűnőbb egy fehér magas épület, két-három sorban körülfutó erkélyekkel: a sansibari szultán palotája.

Még jóval azelőtt, hogy a Kaiser horgonyt vetett, még mialatt

lassan felvonult a kikötőben horgonyzó gőzösök és vitorlások között, hogy elérje a számára kijelölt horgonyzóhelyet, tuczatszámra vették körül a csónakok a hajókat, egymással versenyezve az evezésben, a kiabálásban, hadonázásban. Árúczikkeiket kínálták és szolgálataikat ajánlották föl s miután mind a kettőből jelentékenyen több volt a kínálat mint a kereslet, képzelhető, hogy mily éktelen lármával folyt le az adás-vevési üzlet, a mely egyelőre csupán a kínálatra szorít-

SANSIBAR. A NÉMET CONSULATUS.

kozott. A csónakosok, tudniillik azok, a kik járműveiket kínálták, hogy partra szállítsanak bennünket, csaknem kizárólag suahelik, (helyesebben: vasuhelik, parti lakók); a többiek pedig hinduk, shingalezek, kinaiak, négerek. A hinduk és a shingalezek legfürgébbek; még menet közben elhódították a lépcsőket és még a horgony le sem volt bocsájtva, a mikor árúczikkeikből már valóságos bazárt raktak le a fedélzetre. Már első pillantásra meglátszott a kirakott áruikon, hogy tolakodásuk a tapasztalataik folytán indokolt és jogosult; a szemlére kirakott árúczikkek ugyanis olyan csinosak, szépek, újak és érdekesek, hogy tényleg nehéz az ellentállás és alig akad utas, a ki

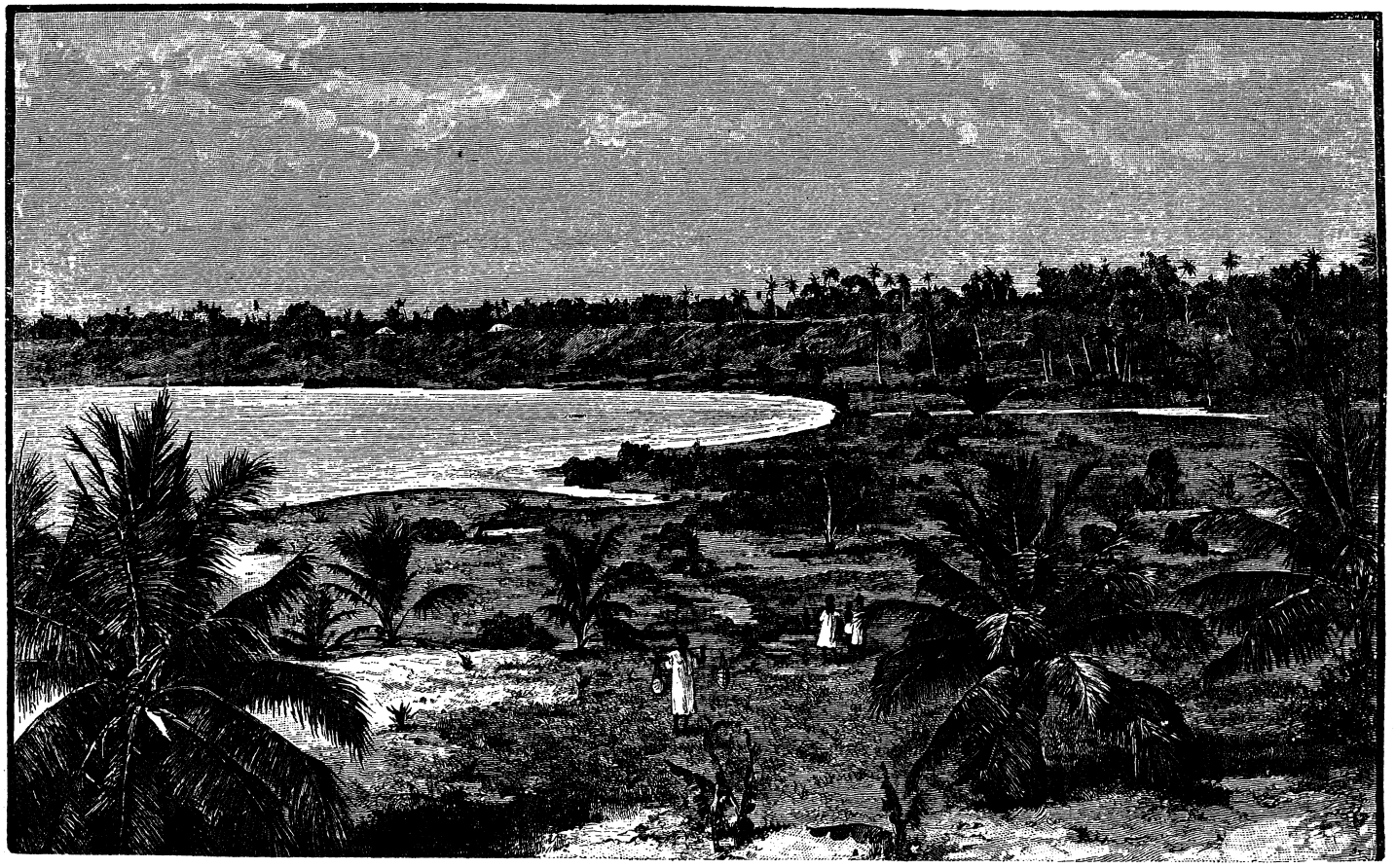
szárazon megmenekül. Csakhogy nem ilyen hamar. Előbb jön — Sansibar, azután a bevásárlás.

A velünk jött arab utasok tapasztaltabbak voltak a kiszállásban, mint mi fehérek. Jóllehet mi már útközben, egy nappal Sansibarba érkezésünk előtt, mindent elkészítettünk, hogy a beérkezés után azonnal elhagyhassuk a hajót (tudniillik a nagyon kevert utazóközönség, de főképpen a temérdek patkány, a melyek hihetetlenül garázdálkodtak az egész úton, nagyon kivánatossá tették, hogy minél előbb partra szálljunk), azért az arabok megelőztek bennünket. A míg mi európaiak főképen azzal voltunk elfoglalva, hogy átvegyük a számunkra érkezett leveleket, a melyeket úgy itt, mint mindenütt az illető konzulátusok a legnagyobb előzékenységgel, úgyszólván vendégszeretettel párosult előzékenységgel hoztak a hajókra, addig az arabok egy nagy csoportban együttesen hagyták el a Kaisert. A kivonuló arabokban rá sem ismertünk a mi útitársainkra. A mikor Moçambiqueban hajóra szálltak, nagyon igénytelen egyszerű öltözetben, majdnem piszkos fehérneművel jöttek a hajóra, kezükben vagy a vállukon egy-egy batyúval. Most pedig hófehérre mosott hosszú ruha volt rajtuk, e fölött hosszú selyemfelöltő; a fejükön újdonat-új turbán, hófehér tekercscsel, a kezükben pedig nem batyú, hanem díszesen kirakott markulatú görbe kard, ugyanilyen díszesen kirakott bőrtokban. Alighanem a sansibari szultán jelenléte a városban, volt az oka ennek a nagyszabású átváltozásnak.

A csónakjaikat kináló suahelik között egy sötétfekete, villogó szemű, okos arczú 17—18 éves fiúra esett a választásunk, a ki fiatal kora daczára olyan méltóságteljesen és parancsolólag viselkedett a többi evezősök közt, mint egy haditengerészeti altiszt a közönséges matrózok között. Az evezősök egyenruhája egyetlen szál hosszú ingből állott, az evezőt pedig mesterileg kezelték. A velünk együtt induló evezősök között megindult a spontán versenyzés, a melyet ezek a fekete csónakosok olyan buzgalommal folytatnak — nemcsak itt, hanem Kelet-Afrikának és az Indiáknak talán valamennyi kikötőjében — mintha külön versenydíj lenne kitűzve az elsőségre. Természetes, hogy Ali — magától értetődik, hogy így

RÉSZLET SANSIBARBÓL.

SANSIBAR KÖRNYÉKE.

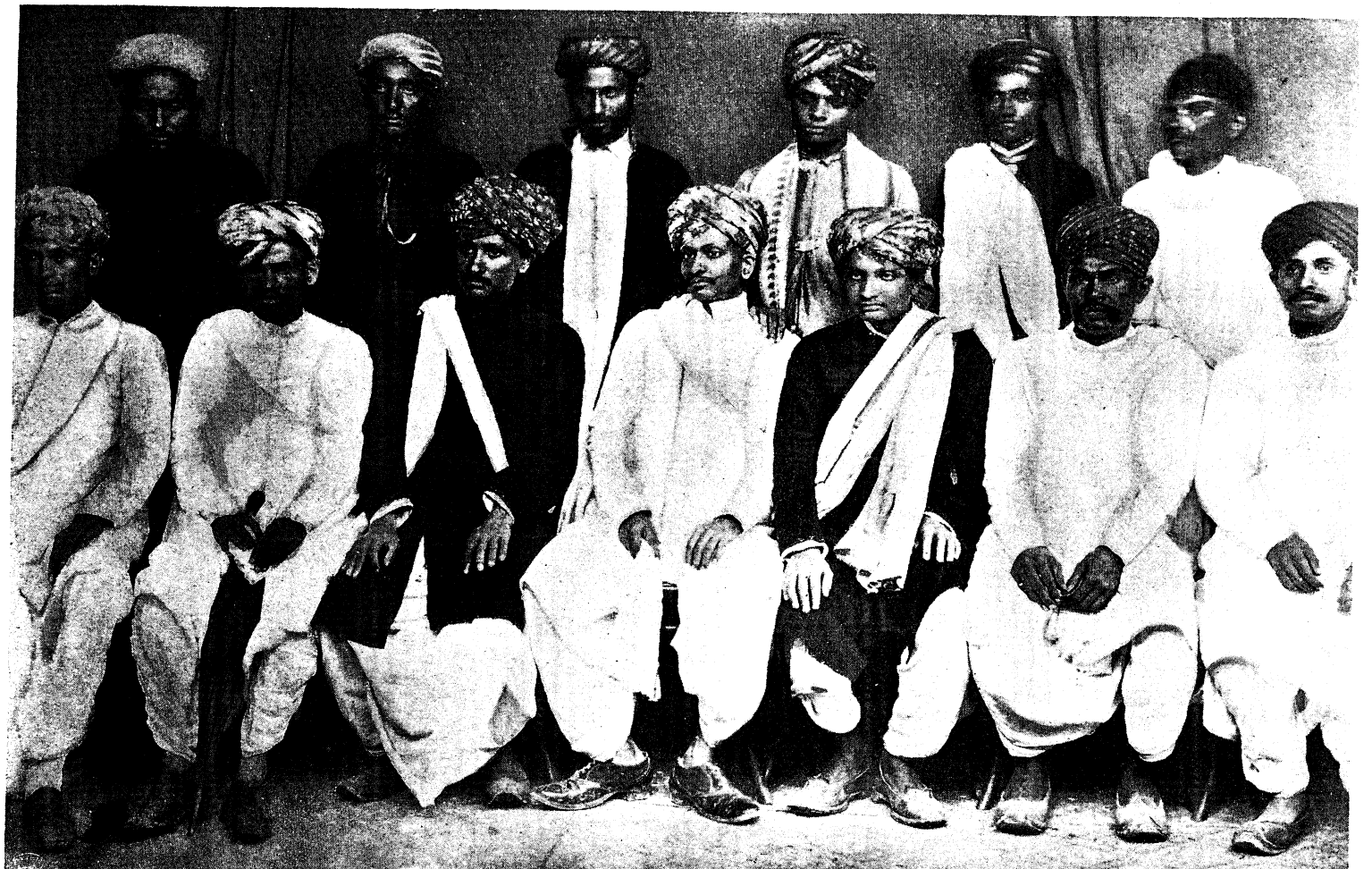
hívták, hiszen ötven arabból, ha mindjárt csak suaheli is, legalább negyvenet Alinak hívnak — az első volt. Az a kis mellékkörülmény, hogy az erőltetett evezéstől a mi fehér ruhánk csupa víz lett, az ő fehér ingök pedig szárazon maradt, őt egy cseppet sem hozta zavarba; legfeljebb nagyokat nevetett rajtunk, teljes nagyságban mutatva irigylésreméltó, hófehér fogsorát.

*

Sansibar tulajdonképen annyit jelent: Zendsch-Bar, a „feketék országa", a hogyan az arabok egész Kelet-Afrikát nevezték és a mely név végül csupán Sansibar szigetére szorítkozott, a melyet a bennszülöttek Ungudsának neveznek. Az arabok tudniillik már ősrégi időkben mélyen délre hatoltak le Afrika keleti partján; levitorláztak Cap Corrientesig* és Madagaskar déli csúcsáig. Mikor aztán az islam terjedésének befolyása alatt az egyes szétszórt törzsek egy egységes egészszé tömörültek, a keletafrikai felső két harmadán önálló államokat alapítottak és városokat építettek. Így jött létre Sansibar is, a melyet a hódító portugálok ellen is sikerrel tudtak megvédeni és birtokukban megtartani. A XVII. század utolsó évtizedében a keletafrikai mohammedánok a keletarábiai maskati imámot hívták meg, részben segítségül az idegen fehérek elleni védelemre, részben, hogy legyen nekik is imámjuk.** Ezen időtől kezdve a legújabb időkig Kelet-Afrikának ez a keskeny parti része — és vele együtt Sansibar szigete — a maskati imám fenhatósága alá tartozott. Sansibar a mult század harminczas éveiben válik ki ebből az imámságból, a mikor ugyanis Seyid Said szultán Maskatból átköltözött a szigetre és Sansibart tette meg „fő- és székvárosává".

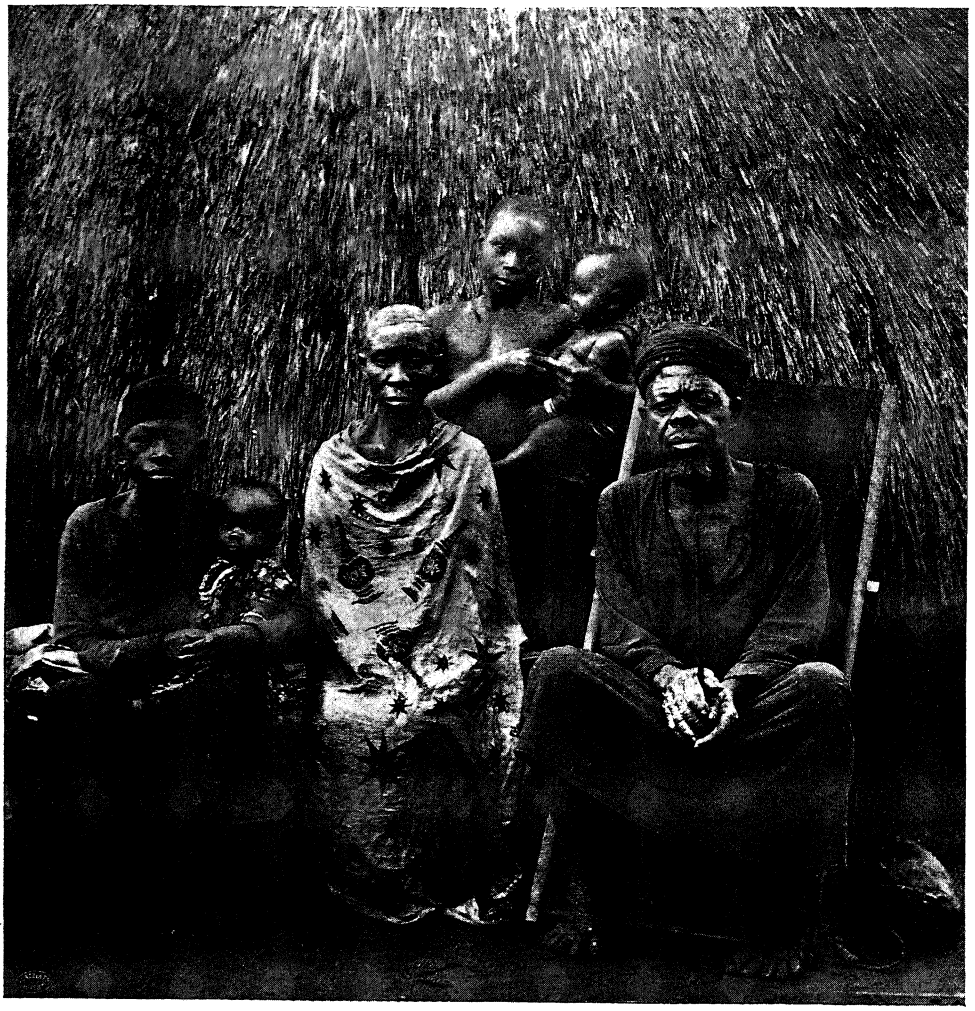
* Cap Corrientes azon földnyelv csúcsa, a mely a jelenlegi portugál gyarmat legdélibb részén fekszik, közel a Delagoa-öbölhöz. Az arabok „Bánat-fokának" nevezték, vonatkozással arra, hogy az a merész hajós, a ki olyan távolságra merészkedett levitorlázni, rendesen megbánta, mert nem igen jöhetett onnan vissza.

** Imám a mohammedánusok vallásos és politikai életében nagy szerepet játszó magasrangú egyéniség; körülbelül megfelel a vezér, fejedelem vagy előljáró fogalmának.

SANSIBARI ARABOK.

Az addig egészen afrikai színvonalon álló sziget, illetőleg város, ezen időtől kezdve belevonatott az általános nagy világforgalomba, s egymásután telepedtek le az európaiak, főképen angolok, francziák,

SANSIBARI BENNSZÜLÖTTEK.

németek. Seyid Said halálával az ázsiai (arab) és az afrikai imámság kettészakadt és Sansibar szigete, meg a hozzátartozó két kisebb sziget, önálló szultánátus lett. Mikor a nyolczvanas évek végén az utolsó szultán meghalt, akkor a keletafrikai ügyekbe való angol és német beavatkozások már nagyon előre haladott stádiumban állottak, a mennyiben mind a két nemzet óriási terü-

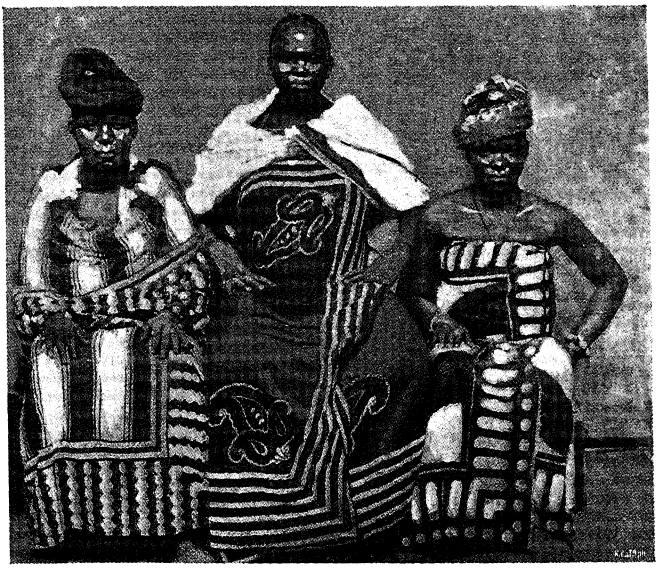
SANSIBARI KERESZTÉNY GYERMEKEK OKTATÁSA.

leteket hódított Afrika rengeteg testéből, a mi által Sansibar a szárazföldi partvidékét elvesztette. Nem maradt belőle egyéb, mint maga a fősziget és nehány apróbb körülötte. Az 1890-iki angol-német egyezség folytán, a sansibari szultánátus angol fenhatóság alá került.*

A három sziget, tudniillik Sansibar, Pemba és Lamu összesen mintegy kétezer-hatszáz négyzetkilométer terjedelmű, a lakosok száma pedig mintegy 150 ezer. A lakosság rendkívül kevert és vegyes. A zömét suahelik teszik, a kik egykoron a szárazföldről származtak át a szigetekre. Ugyanezekből áll a szomszédos szárazföld partvidékén — német Kelet-Afrikában — a lakosságnak nagy része. A sansibari suahelik, a kiknek egyik jeles képviselőjét — a mi csónakos Alinkat — már ismerjük, a középúton állanak az arab és néger között. Valamennyien mohammedánok ugyan, de azért még itt-ott megnyilatkozik bennük a régi néger bálványimádás. Erőteljes, szép alakok, bátrak és kitartók; az Afrika belsejébe vezetett expedicióknál, a keleti parton — sőt igen gyakran a nyugatin is — a suahelik voltak a fehérek kisérői és tehervivői. A suahelik nyelve az uralkodó az egész parton; a nyelv nem hangzik kellemetlenül és a szigetcsoporton elterjedésre nézve második helyen álló arab nyelvhez képest olyan lágy és kellemesen hangzó, mint akár az olasz nyelv. Ugyancsak Afrikából jöttek át a tulajdonképen perzsa eredetű vatumbatuk, a sansibari szigetek legbátrabb hajósai és halászai. E kettőnél együtt sokkal számosabban vannak a — rabszolgák, egy rendkívül összevissza zavart fekete eredetű néptömeg, a mely csaknem mind Afrikából származik. Vannak köztük, a kik a Tanganyika és Nyassa tó nyugoti vidékeiről és a portugál gyarmatok belsejéből kerültek ki, például a massaik és a vagandák.

* Sansibar legújabb történetében fontos mozzanat volt a sansibariták felkelése 1896-ban, a midőn az angol protektorátust akarták lerázni; a következménye az volt, hogy az angolok bombázták a várost, a szultán palotáját, elnyomták a lázadást és még szűkebbre vonták a szultán hatáskörét s most jóformán nem is a szultán kormányoz, hanem az a nehány angol miniszter, a kiket az angol kormány nevez ki melléje.

Még nem sok idő telt el ugyanis azóta, hogy Közép-Afrikának különböző vidékeiről Sansibarba hozták a feketéket, a hol a vásáron éppen olyan nyiltan árverezték őket, mint az általános rabszolgakereskedés idején Nyugot-Indiában vagy Braziliában. Az európai — és főképen az angol — befolyás következtében, a sansibari szultán több ízben eltiltotta a rabszolgakereskedést, a mely rendelet azonban főképen friss rabszolgák behozatala ellen szólott. E rendeletek

SANSIBAR. SUAHELIK.

értelmében minden rabszolga, a ki sansibari földre lépett, szabadnak nyilváníttatott, valamint a rabszolgák születendő gyermekei is szabadoknak mondattak. Különben pedig az állapotok maradtak úgy, mint voltak azelőtt; tudniillik a rabszolgák megmaradtak a gazdáik tulajdonában. Csak a legújabb időkben történt, hogy az angol abolicionisták (rabszolgaellenesek) követelésére ez a rabszolgaintézmény egyáltalán megszünt, még pedig oly formában, hogy a mintegy 140 ezer rabszolgából „mindazok, a kik kivánták", a rabszolgaság alól felmentettek, a gazdáik pedig kárpótlást kaptak. Ennek a „humánus" rendeletnek ez lett a következménye: a végrehajtó-bizottság által, a mely részben bennszülött valikból és angol

magasrangú hivatalnokokból állott, 800 ember oldatott fel; a magántulajdonosok által pedig mintegy 700; kétezerháromszáz néger pedig mint „szabadmunkás“ megmaradt a régi gazdáknál „szerződéses viszonyban“. Az illetékes gazdák egy rabszolgáért hatvan rupia kárpótlást kaptak. Hogy a 140 ezer rabszolga felmentési szándéka ilyen nevetségesen csekély eredménynyel járt, annak az az oka, hogy a rabszolgaság intézménye az araboknál ősrégi hagyomány, a mely náluk annyira összenőtt az államalkotás és

SUAHELI NŐK.

az államfentartás legelemibb fogalmával, mint a hogy például nálunk az általános katonakötelezettség fundamentális feltétele állami életünknek. És éppen úgy, a hogyan nálunk egykoron a katonafogdosás történt, úgy történt itt és történik most is a rabszolgafogdosás. Az országok belsejében ugyanis az arab kereskedők karaván-teherhordókat fogadtak, a kiket mint ilyeneket kihoznak a partra, a hol aztán — eladják őket.

Az eddig említett afrikai törzsek után legszámosabban vannak az arabok — a sansibarioták úri osztálya — a kik mint egykori ültetvényesek és rabszolgatartók, ma már úgyszólván csak tönkrement gentryk. India számos hindu és parsi által van képviselve, Arábia

pedig maskát-, shehed- és hadramaudbeliek által. Tarkítva van továbbá a lakosság beludzsok, somalik és madagassok által. Éppen ilyen tarka nemzetiségű a mintegy kétszáz európai, a mennyiben Európát angolok, francziák, hollandok, olaszok, portugálok és németek képviselik.

A főbb termékek, a miket Sansibarban termelnek, a manioca, rizs és szegfűszeg. A rizs azonban alig elég a bennszülötteknek, nem hogy kivitelre is jusson; a szegfűszeg pedig, a mely a rabszolgaság idejében az egész világra kiterjedő kiviteli czikk volt, ma már jelentékenyen megfogyott. Egy időben a sansibari szegfűszeg híres termék volt, a mely milliókat hajtott a kis szigetnek. Ez akkor volt még, a mikor a munkabér rendkívül alacsony, a kereslet pedig nagy volt; a mikor más vidékeken keveset termeltek, a sansibari pedig gondos művelés folytán elsőrendű minőségű volt. Ma pedig minden éppen ellenkezőleg áll: az arab ültetvényesek tönkrementek, a munkadíj drága, a művelése kevésbbé gondos és a versenytermelés más vidékeken nagy. S az a kis szegfűszegkérdés igen-igen sok millio rupia jövedelmi csökkenést jelent Sansibar szigetén.

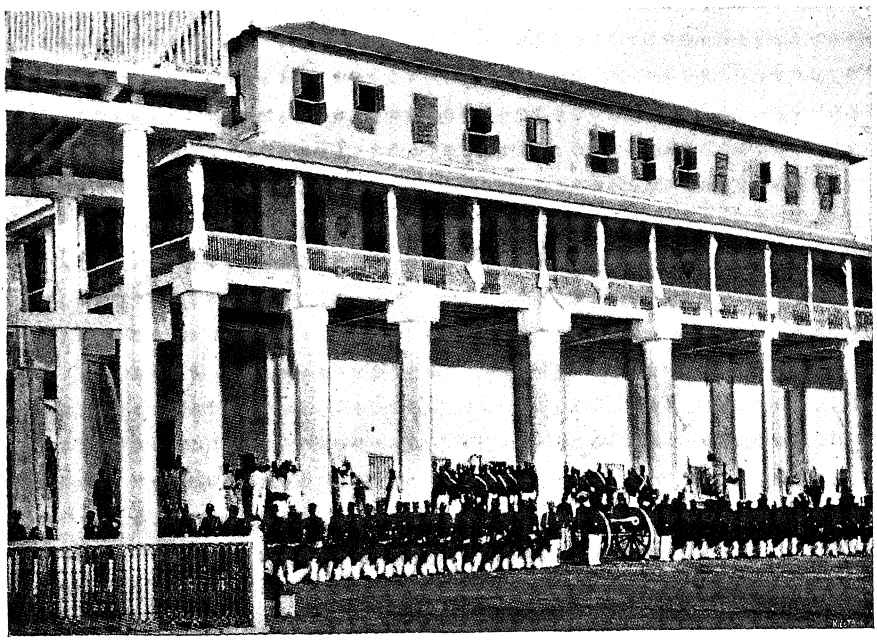

MADAGASS SANSIBARBAN.

*

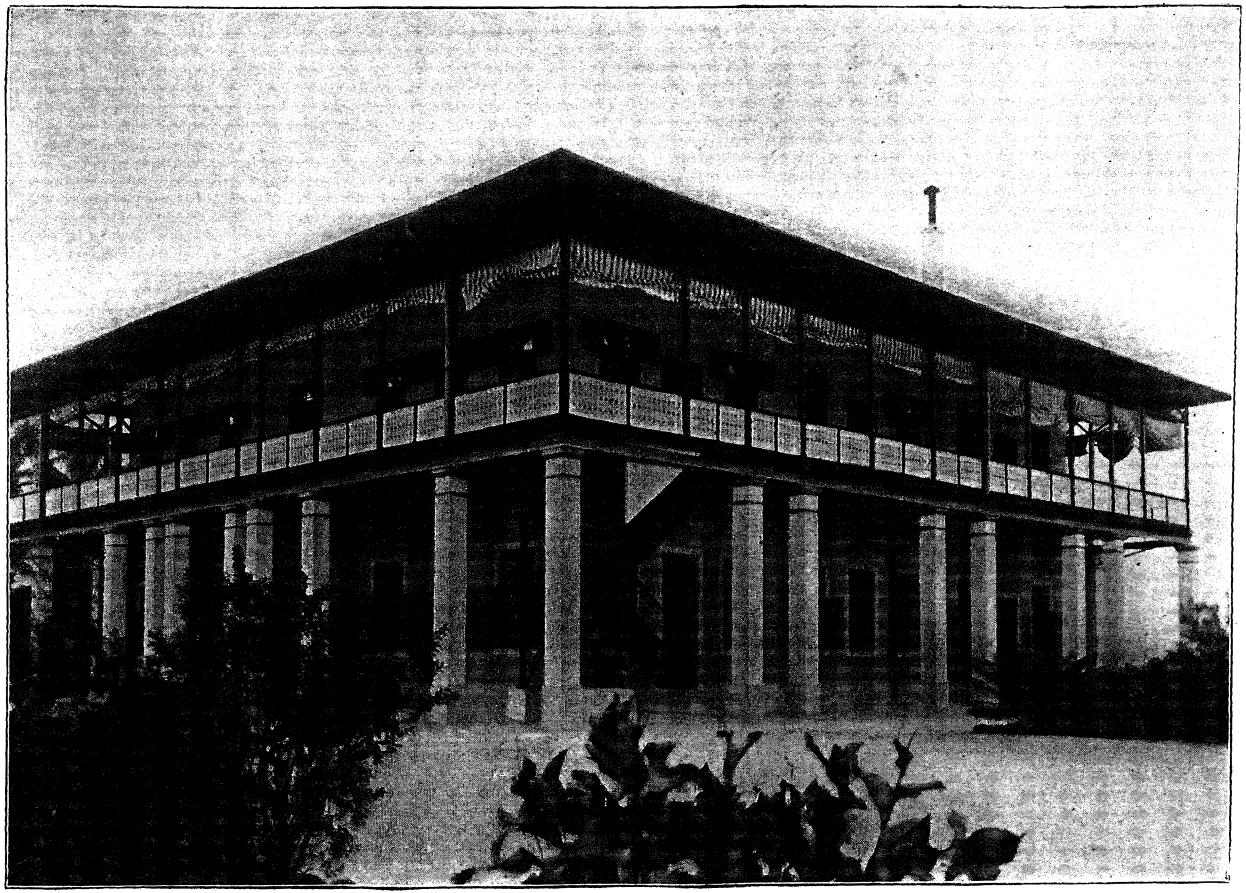
Azon percztől kezdve, hogy a Kaiser megjelent a kikötő bejáratánál, meg nem szűnt körülötte az élénk, lármás forgalom és a mely perczben Ali barátunk — az Alik, valamint a többi suahelik is rendkívül közlékeny és eleven emberek, a kik egy-kettőre szoros barátságot kötnek azzal, a kitől nehány rupiát remélnek — a mely perczben Achat Ali barátunk a partra tett bennünket, meg nem

szünt a személyünk iránti figyelem és érdeklődés. A rakpart kiszálló-helye, valamint az utczák, a térségek, de legfőbbképen a sok bazár tömve van emberekkel, a kiknek semmi más gondjuk és dolguk, mint az, hogy lehetőleg csekély fáradtság vagy munka árán valamiképen egynehány fillérhez jussanak. És mert azok a fehér ruhás és paraffasisakos európaiak, a kik a nagy hajókkal jönnek be Ungudsa kikötőjébe, „temérdek“ pénzt hordanak az övükben vagy a „kicsi

SANSIBÁR. A SZULTÁN PALOTÁJA.

bőrtáskában“, hát nagyon érdemes az ilyen idegen körül forgolódni. A suahelik, shingalezek, hinduk, négerek, arab gyerekek, beludzsok és valamennyien mindezt nagyon jól tudják és innen van, hogy a mint az európai a csónakból a partra lép, a színes embereknek kisebb szabású néprajzi gyűjteménye sereglik körülötte. Ali, a kinek a hosszú inge az egyetlen ruházata, a legtisztább volt valamennyi között, a kinek az arcza is a legértelmesebbnek látszott, megmaradt kisérőnek; „guidenak“, a mint ő mondotta. Ali ugyanis egyformán beszélte az angol, franczia és portugál nyelvet; tudniillik mindenikből egy parányit és a mikor ezt a

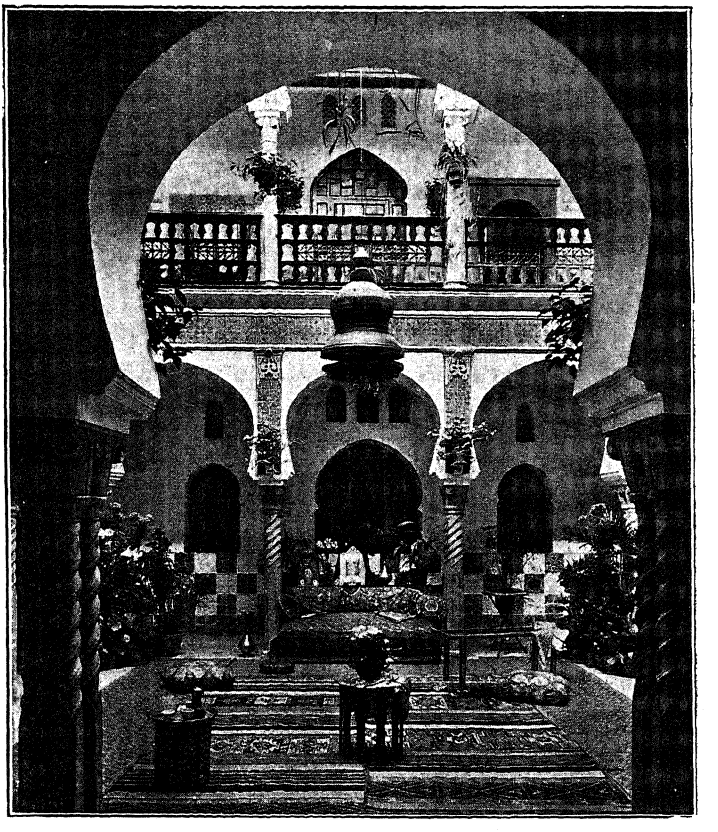
EURÓPAI MAGÁNLAKÁSA SANSIBARBAN.

különböző eredetű európai szókincsét belekeverte együtt és egyszerre az ő egészen lágyan, csaknem olaszosan hangzó anyanyelvébe, hát ebből olyan szózavar jött létre, a melyből egy nyelvész is nehezen vehette volna ki, hogy tulajdonképen mit magyaráz Ali olyan élénk taglejtésekkel és széles mosolyokkal.

Sansibar városa minden tekintetben megfelelt a keleti hagyományos tulajdonságának, hogy tudniillik tévedésbe ejti az idegent. Mindaz, a mi a távolból nézve — a hajóról — szép és érdekes, az a közelből nézve piszkos, elhanyagolt és banális. A hajóról „vakító fehér"-nek látszó szultáni palota, valamint a többi előkelő arabok épületei — mind a hagyományos perzsa stylusban, lapos tetővel, előttük egy-két karcsú, nyulánk kókuszpálmával vagy hatalmas terebélyes baobabbal — a partról éppenséggel nem vakító és a „gazdag fényűzéssel" megépített „keleti paloták" közönséges, fehérre meszelt otromba épületek, a melyekben vagy az egykor gazdag rabszolga-ügynök, vagy egy parsi kereskedő lakik. A tengerparton elterülő egyenletes szabad térség befelé zürzavaros, tekervényes, nyirkos és sötét sikátorokba ágazódik el, a keletnek minden „ingerével" és minden — szennyével. Sansibar tulajdonképen a szigetnek egy háromszögű nyúlványán épült, a mely háromszöget a déli harmadában keskeny földnyelv köt össze a tulajdonképeni szigettel. A háromszögnek nyugoti hegyén van Shangani városrész, az európai negyed, a melyben az európaiakon kívül az előkelőbb és vagyonosabb arabok, hinduk és parsik laknak. Az európaiak tágas udvara hűs erkélyekkel s lombos fákkal ugyanazt a szolgálatot teszik nappal, mint az arabok épületeinek lapos teteje este és éjjel; tudniillik ezek a helyek az illető családok üdülőhelyei, akárhányszor hálószobái.

A tengerparti tágas térségen kívül jóformán csak egyetlen főútja van Sansibarnak: a Nasi-Moya, a sansibarioták fő sétahelye, a melyen órákon át lehet szemlélni az exotikus életet. A Nasi-Moya ugyanis azonkívül, hogy főút, egyszersmind országút is, a mennyiben a szomszédos villákhoz és a sziget belsejében levő telepekhez és ültetvényekhez ez az út vezet. Ugyancsak ez vezet a hindu temetőkhöz és tekintettel

a hinduk nagy halandóságára, az út meglehetős élénk. Naplementével ide vonulnak ki a nem európai családok üdülni; az arab ifjúságnak is ez a kedvencz tartózkodási helye és itt mutatják be új „hátaslovukat", a mely rendesen apró termetű — szürke csacsi. A Nasi-Moyán van továbbá az angol club; ennélfogva tehát itt

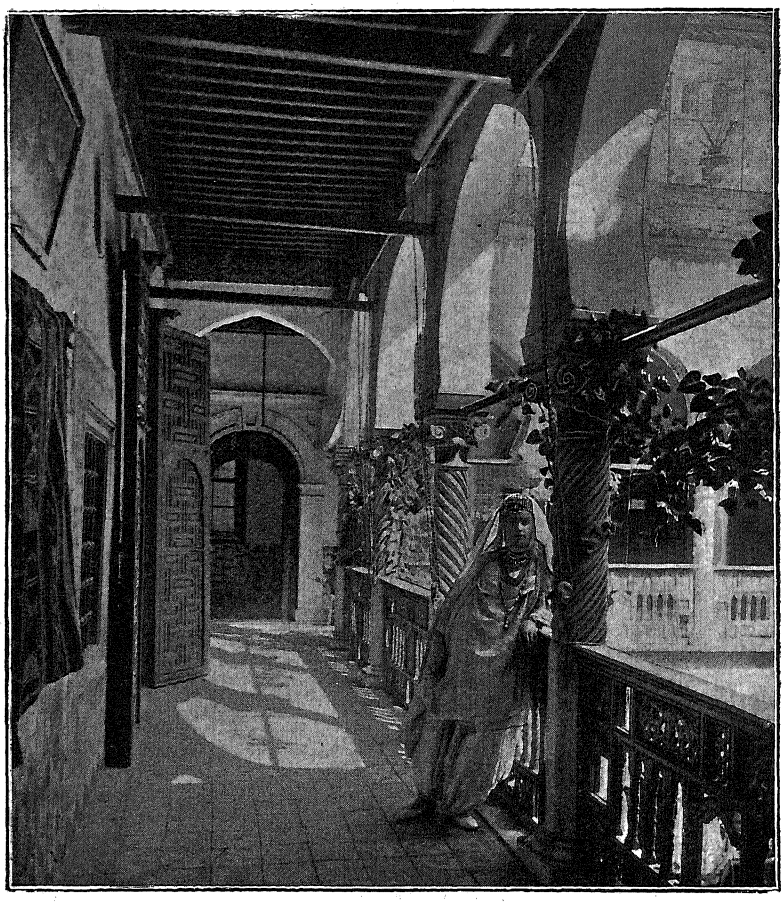

ELŐKELŐ ARAB LAKÁSÁNAK BELSEJE.

vannak a lawn tennis groundok, a cricketjáték, meg a football. Mindenesetre nagyon vegyes tartalmú és forgalmú főút a Nasi-Moya. A főút neve: Nasi-Moya azt jelenti, hogy: magányos pálma, a mely név a pálmára vonatkozólag elég találó, a mennyiben pálma tényleg csak elvétve látható. Egy hatalmas cyklon ugyanis, a mely végig sepert Sansibar fölött, kitépte az egész pálmaligetet, a mely egykor e helyen állott. Azóta hatalmas mangofák termettek, a melyeknek

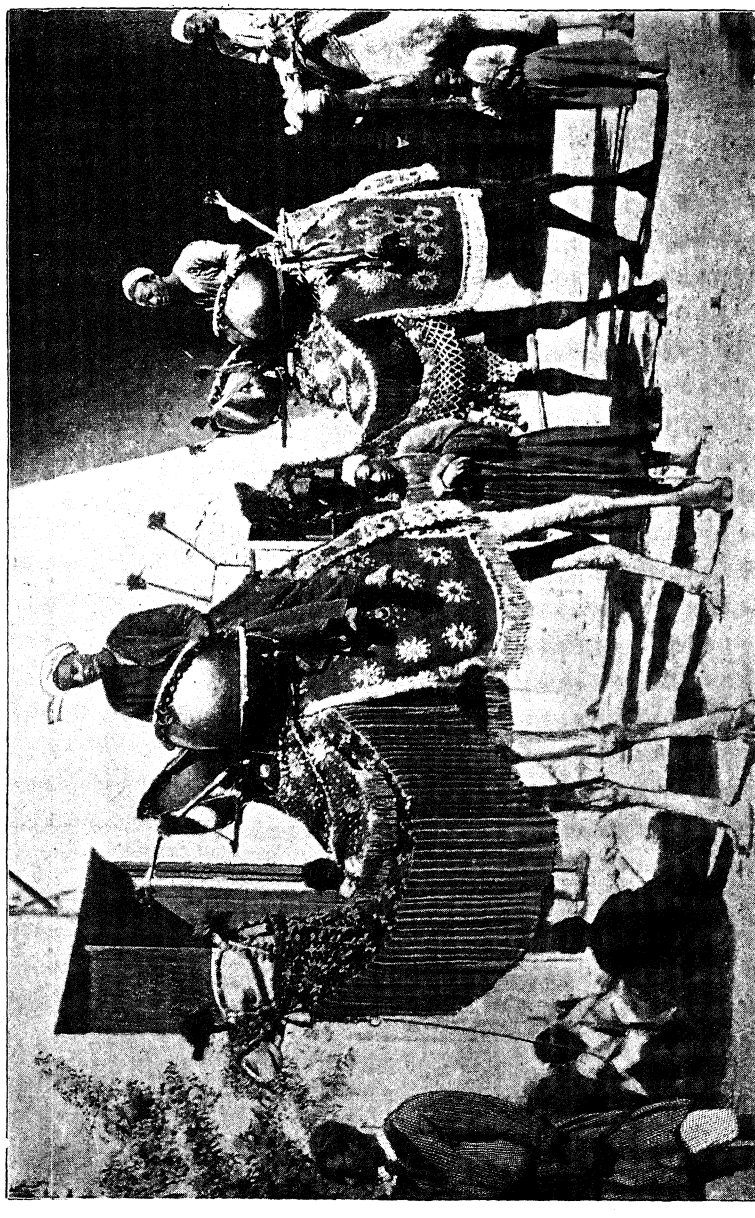
sűrű sorai sokkal több árnyékot adnak, mint a mennyit a rendesen gyér lombú pálmák adhatnak.

Sansibar egyike azon kivételes városoknak, a hol az európaiak nem szigetelték el magukat teljesen a bennszülöttektől vagy a színes bőrűektől, hanem egy városrészben élnek velök. De mindenesetre

ELŐKELŐ ARAB LAKÁSÁNAK RÉSZLETE.

csak a jobb elemmel, a mennyiben csak az arabok, hinduk és parsik magasabb osztálya él az európaiakkal egy negyedben. Ámbár egész biztonsággal feltételezhető, hogy alig van olyan európai Sansibarban, a ki ott is akar meghalni, hanem csak addig marad ott, a míg kitűzött czélját elérte, tudniillik a míg meggazdagodott, azért az európaiak mégis úgy rendezkednek be, mintha örökre ott akar-

UTCZAI ZENÉSZEK SANSIBARBAN.

nának maradni. Az európaiak lakóháza csak ritka esetben magántulajdon. Rendesen egy nagy európai czégnek az épületei, a melyeket sansibari képviselőik számára építettek. Ennek folytán az ilyen házak valóságos fényűzéssel vannak berendezve. Az udvar rendesen tágas, nagy, aszfalttal burkolt; a közepén szökőkút, körüskörül pedig terebélyes és árnyatadó nagy lombfák. Az udvarra nyílnak az oszlopos csarnokok s ezekből a raktárak és irodák. Sansibarban rendkívül szükségük van erre a nagy kényelemre, tekintettel azon körülményre, hogy a város hat fokra fekszik délre az Aequatortól. A forróság ennek megfelelően nagy, sőt időnként tűrhetetlen. Fokozza a hőség okozta tűrhetetlen viszonyokat, hogy éjjel a hőmérsék vajmi keveset csökken; üdítő, frissítő éjszakákról álmodni sem lehet a szegény sansibariotáknak, azon egyszerű okból, mert ritkán alusznak olyan mélyen, hogy álmodni is tudjanak. Csak dr. K . . . . m, sansibari német orvos lakik „valóságos jégveremben", a mint mondá. „Jőjjön hozzám egyszer a délutáni rendelő órám után, kolléga úr, majd meglássa, hogy milyen hűvös az én lakásom". Az utczáról belépve az orvosnak lefüggönyözött lakásába, tényleg meglepő volt a hűvösség. És a rendelőszoba hőmérője nem is mutatott többet — 34 fok Celsiusnál! És ez Sansibarban jégverem!

Az európaiak bútorzata is az egész éven át változatlan fokon álló nagy hőséghez van alkalmazva. Tudniillik párnázott vagy kárpitos bútor nincs sehol, minden csupa fa. A padozat finom vékony gyékénynyel van borítva, ugyanilyennel minden diván vagy más fekvőhely. Minden szobában folyton működésben van a „punka", az Indiákról idekerült nagy legyező, a mely a szoba mennyezetén van alkalmazva és a melyet kívülről hoznak egy spárga ide-oda-húzgálásával mozgásba. A suaheli fiatalságnak egy része ezzel a punkahúzgálással kezdi meg a pályáját, a mely néha nem sejtett magasságig emelkedhetik. A mi Ali barátunk is — punkarángczigálással kezdette és ma már — idegenvezető!

Az európaiak szomszédságában lakó arabok, vagy hinduk, parsik lakásai, ámbár elég tetszetős külsejűek, sokkal kevésbbé praktikusan és kellemesen vannak berendezve. Ezeknek is tágas

nagy udvaruk van, csakhogy lombfa, szökőkút és aszfalt helyett óriási halomra rakott portéka van benne, ha pedig ezt elszállították, úgy óriási halom — szemét. Az udvarról keskeny falépcsők vezetnek az emeletre, a hol a szobáknak hosszú sora nyílik egymásba, minden rendszer, minden csiny és kényelem nélkül, ellenben a tisztaságnak nagyfokú hiányával. Egy nagy szobája van azonban minden arab úri lakásnak. Ez az „ünneplőszoba", a mely az araboknak úgy vallási, mint társadalmi életében igen nagy szerepet játszik. Ez a szoba az arab családnál nélkülözhetetlen. A bútorzat meglehetős czifra egyveleg; Arábia és India drága termékei, mint például mesés szőnyegek, gyönyörű faragványok, csodálatos művű fegyverek össze-vissza vannak keverve Európa gyárainak és iparának banális, czifra, ízléstelen és olcsó munkáival.

Az európaiak után a legelőkelőbb szerepet játszák az előkelő indiai származású parsik, a tűzimádók. Csak nehány százan vannak ugyan, de Sansibar társadalmában számottevő tényezők. Többnyire orvosok, ügyvédek, előkelő ékszerészek, vagy nagykereskedők. A „Cowasdzsi, Dinshaw and Co." Sansibarnak első czége, a mely éppen olyan ismeretes a keletafrikai partokon, mint például a „Jardin, Mattheson and Co." Kelet-Ázsiában.

Az európai negyed szomszédságában van Malindi, mondhatnók: a bazárok városa (a melyben még sokat fogunk kószálni sansibari tartózkodásunk alatt). Szemben ezzel a háromszöggel, ettől keskeny csatorna által elválasztva, a melyben apálykor a víz olyan sekély, hogy á rajta átvezető híd ilyenkor egészen felesleges, fekszik Ngambo, a néger város, vagy Madagaskar-Town, a mint a sansibari európaiak nevezik. (A lakosság zömét ugyanis ebben a negyedben a közeli Madagaskarból átszármazott malegassok teszik ki.) Már az európai negyed utczái is nagy mértékben szabálytalanok és egyenlőtlenek, de a Malindi meg a Ngambo e tekintetben fölülmulják keletnek bármely bazárját vagy városrészét. Száz és száz apró keskeny utcza és sikátor fut egymást keresztezve, vagy egymással párhuzamosan, ha ugyan a szó: párhuzamos e helyütt egyáltalában alkalmazható. Ugyanegy utcza két-három

helyen is kiszélesedik meg ismét elkeskenyedik, összeszorúl. Ugyanegy utczának vannak domborulatai és homorulatai; vannak utczák, a melyek egészen tölcséralakúak és a tölcsér szélesebb részébe egy másik szűk utcza van beépítve. Az elég szép kőház mellett jobbra és balra apró piszkos és düledező kunyhók állanak, a melyeknek kéményfüstje feketére festette a kőház tűzfalát. (A kőházak mind korallmészkőből vannak építve, a mely anyagban a szigetek környéke

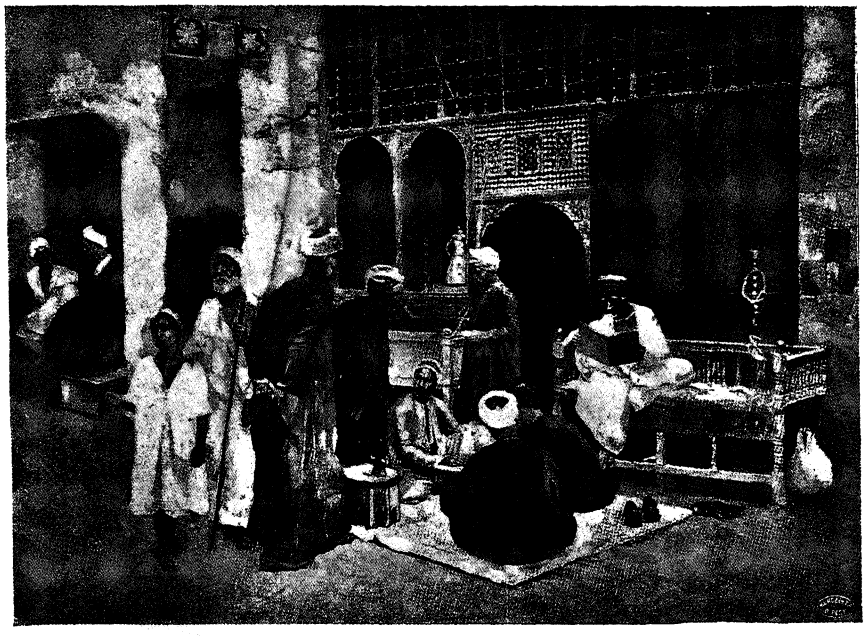

SANSIBAR. TÁNCOSNŐK.

elég gazdag lenne még egynehány város épületéhez. Tekintettel arra, hogy maga Sansibár is csak a tengerből kiemelkedett korallzátony.) A kőházak között feltűnő sok a rom; de nem olyan, a mely leégett vagy bedőlt ház romja lenne, hanem a melyen meglátszik, hogy építés közben hagyták abba. Egyiknek például még csak az alapzata van meg, a másik már csaknem tető alá került, a harmadiknál vakon áll a temérdek sok és sohasem rendszeres sorban álló üres ablak a csupasz falakon. Az arab szokás szerint ugyanis az építtető háztulajdonos halála után az építést nem folytatják többé. Ezek a romok pedig mind ilyen okból félbe maradt

A KIRÁLYI TISZA ISTVÁN

építkezések. Feltűnő körülmény az is, hogy míg az arabok különben igen tiszták, úgy ruházatban, mint testileg és étkezésben, a lakásuk és környezetük tisztaságára éppenséggel semmi gondot sem fordítanak, mert egyformán piszkos és szennyes a házuk, az udvaruk, meg az utczáik. Hamisítatlan néger módra a szegényebb osztály emberei együtt élnek a juhaikkal, kecskéikkel és majorságukkal, még pedig nemcsak a földszinten, hanem az emeleteken is.

SANSIBAR. RÉSZLET AZ ARAB NEGYEDBEN.

Agyagházak, kunyhók és putrik csak a Ngamboban vannak; ebben azonban száz meg száz áll együtt egy csoportban, minden terv és minden rendszer nélkül, a melyek tömkelegéből kibontakozni még Ali barátunknak is csak többszörös kérdezősködés után sikerült. A szokásos utczai zajon és lármán kívül, Sansibarban a házakból vagy az udvarokból eddig szokatlan hang keverődött az utczák zajába. Részben tompa mozsárütésekhez hasonlított, részben a kendertiló lármájához. Ali megmagyarázta ezeket a hangokat: a tompa ütések tényleg mozsaraktól erednek, a melyekben a gabonát őrlik, vagy inkább morzsolják, a másik zajt pedig a kókusz-szőr tisztításával és törésével hozzák létre.

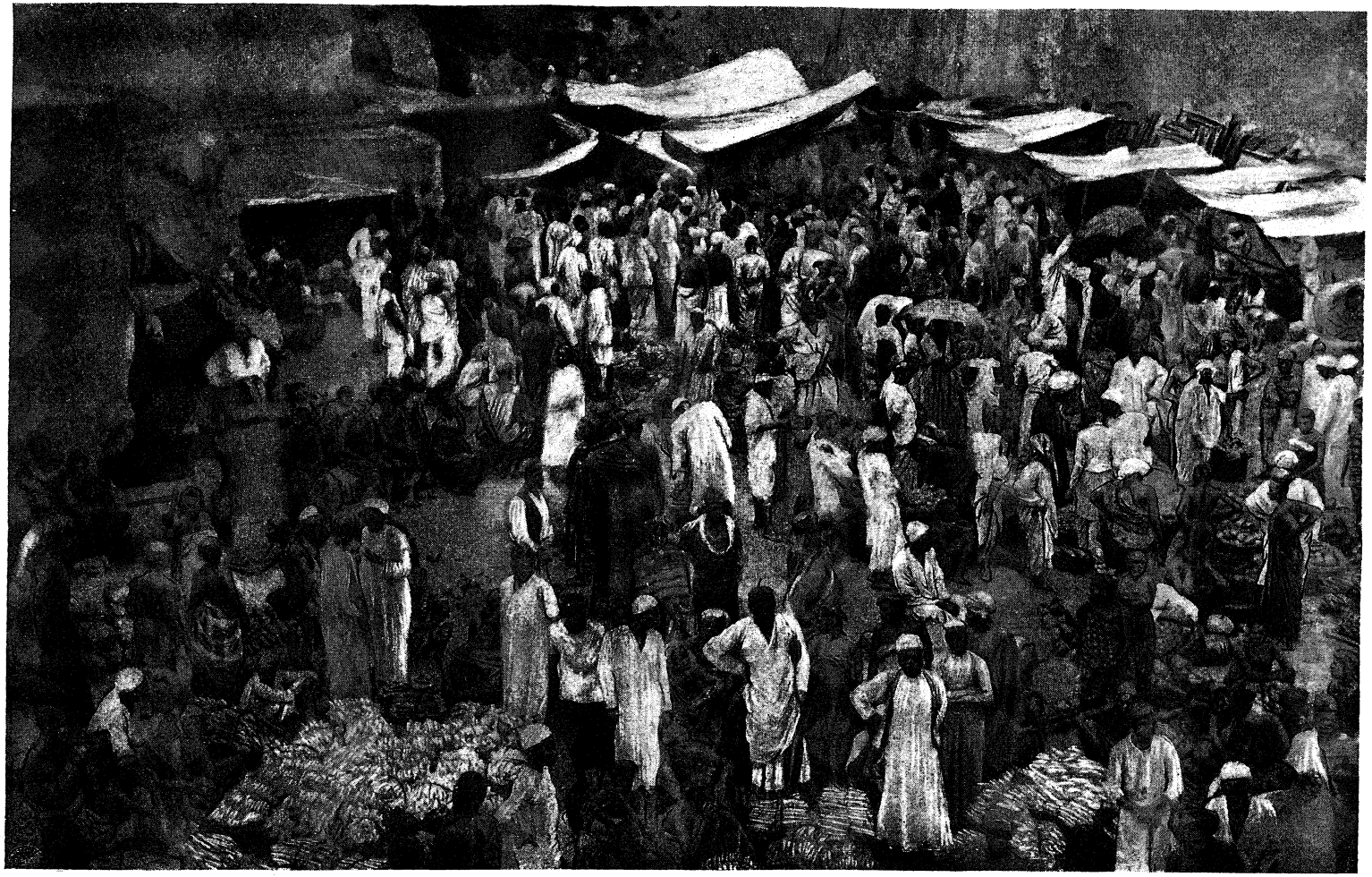
A templomokra — moshékra — semmi súly sincs fektetve és az épületek zür-zavaros tömkelegében alig tünnek ki akár nagyságuk, akár díszesebb külsejük által. Ha nem lenne rajtuk az igénytelen, szegényes minaret, meg sem lehetne őket különböztetni a többi épülettől. A templomok belül is nagyon egyszerűek, akárhány közülük inkább hasonlít jobbfajta magtárhoz, mint Isten házához. A fehérre meszelt falakon zavartalanul hull a vakolat a talán még soha fel nem mosott padozatra, a sarkokban pedig ugyanilyen zavartalanul folytatják a pókok várakozásteljes életöket és szövik tovább a hálóikat.

A mint a nap lement és beáll a sötétség, akkor ezekben a sikátorokban koromsötétség föd el mindent. Itt-ott, talán valamely magánember jószántából, áll egy halvány pislogó mécses, különben pedig sehol egy fénysugár; a házak soraiban is csak kivételesen látható egy félig-meddig világosabb ablak. Aránylag nem sokkal különb a világítás az európaiak negyedében sem. Éppen a világítási módszernek átmeneti stádiumában tartózkodtunk Sansibarban, a midőn tudniillik már elhatároztatott, hogy bevezetik a villanyvilágítást. Miután pedig ez már el volt határozva, ennélfogva vártak a világítással s egyelőre a meglevő nehány petroleumlámpát sem gyujtották meg az utczákon.

Ámbár a kikötő sok tekintetben a legszerényebb hajózási viszonyoknak felel meg — akárhányszor megtörténik, hogy a védgátak hiányában a csónakkal nem lehet a parthoz közeledni, hanem az ember egy suaheli vagy néger hátán kénytelen a csónaktól a partig még egy jókora darabot megtenni — azért Sansibar mégis a „Kelet Párisa“, a mint hogy a szultán palotája a „Világcsodák Háza“, és a sansibarioták megesküsznek arra, hogy az ő Ungujájuk olyan szép, olyan gyönyörű és tökéletes, hogy annál szebb és gyönyörűbb még a messze „Uladsában“ — Európában — sem létezik.

*

A mint végighaladtunk a tenger partjával némileg párhuzamosan húzódó parton, egyszerre benne vagyunk a Malindiban, az ungudsai

BAZÁR SANSIBARBAN.

bazárokban. A szűk utczák és sikátorok mindkét oldalán fekete ürként tátonganak a bazárok helyiségei, a melyeknek feketeségét a bennök levő kereskedők és vevők is fokozzák. A benyomás azért sajátságos, mert a sötét ürben — a helyiségekben — a bennlévők fekete arcza nem látszik, hanem csak a fehér, vagy világos öltözet vehető ki. Az egész tehát olyan benyomást tesz, mintha fejnélküli alakok mozognának ide-oda a sötét helyiségekben. És mi minden van ezekben a boltokban! Legszembetűnőbb a temérdek gyümölcs, egészen ismeretlen alakkal és természetesen még ismeretlenebb ízzel; zsákok, kosarak és ládák fűszerekkel, szövetekkel és kész árúkkal, a melyek közt a késes, gyöngyök, „ékszerek" a legkiválóbbak. Továbbá állati bőrök, botok, szőnyegek; ezeken egynehány antilopfej csontváza, fűrészhalak ormánya, strucztollak; szárított füvek, levelek, gyanták, mind meg annyi gyógyszerek. Benn az üzletben és az üzlet előtt olyan néptömeg, a melynek meghatározása egy szaktudós ethnografusnak is munkába kerülne. A boltosok nagyobbára hinduk és hindu asszonyok; a férfiakon rövid kék nadrág, fehér bluz és kis fekete sapka; a feleségeiken színes szoknya, helyesebben színes vászondarab, a mely szoknyaszerűleg van körülcsavarva a derekukon; fehér nyitott bluz, mély kivágással, az orruk czimpájában meg a fülükben karikák és függők. A vevők zömét suahelik teszik ki, a kik az egy szál hosszú ingben valóságos aristokraták a köztük járó feketék között, a kik csupán deréköwel vannak felruházva, férfiak és nők egyaránt. A sok gyerek ruházata még ennél is egyszerűbb; a legjobb esetben az öltözet egy zsinegből áll a derekukon, legtöbbnyire azonban ez sincs és az apró nebulók paradicsomi állapotban járnak és görcsösen kapaszkodnak az anyjuk övébe. Feltűnő szép a fiatal lányok hajviselete. Nagy ügyesség kell ahhoz, azt a makranczos, gyapjas és göndör rövid hajat így megfékezni és rendbeszedni. A viselőjükön, 13—15 éves elég jó arczú, sőt itt-ott bájosnak mondható fiatal lányokon meg is látszik, hogy milyen kényesek a frizurájokra. Talán legszebbek köztük az abessiniai nők, a kik nemcsak termetre és viseletre, hanem az arcz szépségére nézve is messze felülmulják valamennyit, akár afrikai, akár ázsiai eredetűek.

Azt azonban meg kell adnunk, hogy végig haladva, vagy inkább végig taszigáltatva és lökdöstetve a bazárokon, vagy nagy önuralom kell ahhoz, hogy az ember ne vásároljon össze sok érdekes tárgyat, vagy pedig — ha nincs elég önuralma — hát legyen elég pénze. Mert a kiállított czikkek közt igen sok a nagyon érdekes tárgy. Így például érdekesek a pompásan praeparált vizilókoponyák, vagy egynehány rendkívül kifejlett rhinoceros szarv. Az alku sem érdektelen.

„Mi az ára ennek a rhinoceros szarvnak?“ A hindu úgy tesz, mintha életében először hallana ilyen irányú kérdést. Egy-két perczig gondolkozik, a míg megmondja az árát:

„Öt font!“

„Adok érette 15 shillinget.“ (Egy font sterling annyi mint husz shilling.) A hindu csaknem sírva fakadt. Esküdözött, hogy a nagyszámú családja éhen hal, ha ilyen „business“-eket csinál; ő úgy szereti az európait, hogy feláldozza érette az életét, odaadja a vérét, de ezt nem teheti; a rhinoceros orr neki is többe került négy fontnál; miből éljen ő, meg a sok gyereke, stb. A jelenet nagyon tragikus kezdett lenni; a hindu majdnem sírva fakadt, míg végre vérző szívvel huszonöt shillingért lemondott a neki négy fontba — tehát 80 shillingbe — kerülő árúczikkért.

„Csupán szeretetből az európai iránt“, mondá a hindu.

„Nincs ennél nagyobb gazember, master, egész Sansibarban“, mondá utána Ali.

Gyönyörű oroszlánbőrök, elefántagyarak és elefántcsontfaragások ingerlik a vásárlói kedvet; Persiának és Indiának talán a legszebb szőnyegeit ide küldik, olyan gyönyörű gyűjtemény van belőlük fölhalmozva. Meglepő furcsán néznek ki a Seychell szigetekről származó tengeri-kókuszok, csodálatos alkotmányai az anyatermészetnek, a melyeknek a mi európai fogalmunk szerint olyan illemellenes az alakjuk, hogy az előttük elmenő megütközik ugyan a furcsa alakokon, de még körülírással sem lehet róluk bővebben megemlékezni.

A laczikonyhák hosszú sora váltja fel a bazárok hosszú sorát.

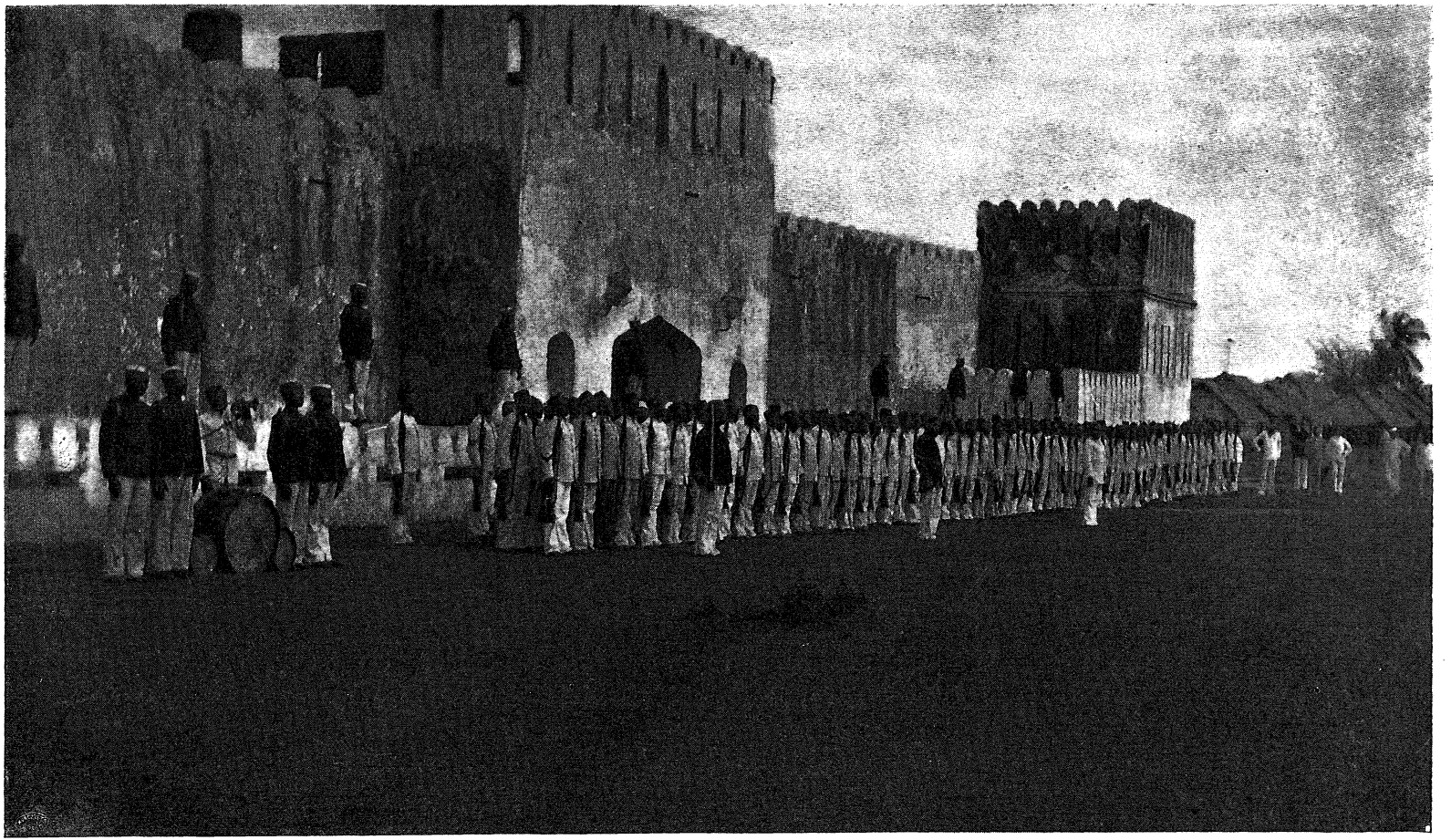
Úgy látszik, nemcsak Európában, de a világon mindenütt ott gyülekszik a legtöbb ember és ott viselkednek legszabadabban, a hol enni és inni lehet. A sansibari bazárok „vendéglői", tudniillik a nyilt sátrak, vagy még nyiltabb tűzhelyek körül nagy csoportok verődnek össze. A mohammedán vendégek számára készült konyha szigorúan „rituális", azaz csupa olyan étel, a mely a korán legszigorúbb előírásainak megfelel. Ennek megfelelően az étlap szegényes és főképen főzelékfélékből áll. A legsűrűbben kinált és kért ételek a Mtama meg a Mavele, az Ulci és a Mahindi, tudniillik köleskása, kukoricza, főve, sülve, darálva és pogácsákban; továbbá a kunde, a bab, óriási nagy szemekben, egyszerűen megfőzve és behintve borssal, hagymaszeletekkel keverve. A nem mohammedánok konyháján nagy szerepet játszik a „papa" „kalangá"-val. A papa — a fiatal czápa szárított húsa — a kalanga pedig igen csípős, erős fűszer. Az ár, a mit az emberek az étkezésnél fizetnek, nevetségesen csekély összeg. A mi pénzünk szerint mintegy három-négy krajczárért három-négyféle ételt is lehet kapni (húsnemű nincs közte), és azonkívül ihatik akár egy pohár „tembot", a kókuszpálmából csinált borfélét, vagy egy pohár „pombet", egy kásaféléből csinált sört.*

*

Egy pénteki napon végignéztünk egy katonai parádét; a szultán csapatszemlét tartott a sansibari garnison fölött.** Említettük,

* Nagyobb fizetéseknél általános érték a dollár, vagy az indiai rupia; a dollár azonban éppen úgy kezd kipusztulni, mint a hogyan kipusztult a Mária Therézia tallér, a mely pénznem egy időben a legkeresettebb és legkedveltebb pénz volt a Vörös-tenger mindkét partján és Kelet-Afrikában. A Reali Meosi Mária Therézia-tallér vagy fekete tallér, (így hívták a forgalomban megbarnult ezüst pénzt; a fekete szín annyira hozzátartozott a Mária Therézia-tallérhoz, hogy az afrikai partokra szánt új veretű tallérokon a fekete színt mesterségesen kellett létrehozni), azonban már rég letünt és az itt-ott felmerülő példányt drága pénzen veszik meg az éremgyűjtők.

** A sansibari hadsereg 1400 „testőrből" és 1500 katonából áll. A legénységet a legkülönbözőbb fekete törzsekből toborozzák és a hadsereg zömét egykori rabszolga ivadékok teszik ki. A beludzsok, egy erőteljes férfiasan szép faj, főképen a testőrségi szolgálatot végzik. A fegyverzet elég modern, a mennyiben — kováspuskák már nincsenek a sansibari hadseregben.

SANSIBARI HADSEREG.

hogy a szultán palotája csak nagyságra nézve válik ki a rakpart többi kőépületei közül. Kívülről azonban semmivel sem díszesebb amazoknál és jelenleg is csupán egynehány gálakocsi, a melyek az épület előtt állottak, mutatta, hogy az épületnek előkelő a lakója. Miközben a mezítlábas apró katonák csapatokban vonultak fel a palota előtti térségre, a „civilek“ is gyülekeztek. Százanként jöttek az arabok, kivétel nélkül díszes ünnepi ruhában. Valamennyinek palástszerű hosszú köpenyeg lógott a válláról, gazdag arany hímzésekkel és gyönyörű markolatú, drágakövekkel kirakott, hosszú, görbe kardot tartottak a kezükben. Milyen rendkívül előnyösen különböztek ezek a barnaarczú, komoly kinézésű és méltóságteljes magatartású férfiak azoktól a nyüzsgő feketéktől, a kik ezeket környékezték! Az egyszerű, de ízléses és méltóságteljes öltözet, a komoly és intelligens kifejezésű arcz, gondosan ápolt szakállal körülvéve, továbbá a mozdulataikban és járásukban önhittségre valló előkelő nyugalom, határozottan nemesebb fajra vallottak.

Ugyanilyen kimagasló alakok voltak a csapatok tisztjei. Nagyobbára angolok, de van köztük nehány perzsa és beludzs is, a kik nemcsak díszes egyenruhájuk, hanem egész külsejük és magatartásuk által lényegesen különböztek az általuk vezényelt fekete csapatok embereitől. A kép érdekességét nagyban emelte a fekete zenekar sajátságos zenéje, a melynek idegenszerű dallama, meg éppenséggel nem harczias lágysága, emlékeztet a kelet-indiai bűvészek és kígyó-szelidítők zenéjére s egy éjjeli kávéház női zenekarára.* A zenekar hirtelen abbahagyja a marsot, a tisztek hangos vezényszavára — még pedig német nyelvű (!) vezényszóra — a legénység tiszteleg a fegyverével és a sorok „jobbra-balra“ néznek: megjelent — nem Ő Felsége a szultán, hanem az — angol főkonzul. Négy egyenruhás szolga után — az egyenruha a suahelik szokásos hosszú fehér ingéből állott — lépegetett a fejedelmileg megtisztelt angol hivatalnok, a miénkhez teljesen hasonló öltözetben, tudniillik fehér

* A zenekar csupa apró termetű goanesekből vagy eurasokból (portugál és hindu keverékből) áll. Zenével egyáltalában a goanesek látják el úgyszólván egész Kelet-Afrikát; csak az utolsó időkben lépnek fel mint erős versenytársak a — csehek.

ELEMI ISKOLA NÉMET-KELET-AFRIKÁBAN.

bluzban és fehér nadrágban, fehér paraffa-sisakkal. A zenekar újabb „general marsch"-ba kezd, a katonaság ismét tiszteleg és a szultáni palota erkélye megtelik az „udvar" előkelőségeivel. Az első emeleti erkély fölötti ablakban egy fekete körszakállas, fekete arczú, zömök férfiú volt látható a ki egy pillanatra — de csakis egy pillanatra — jelent meg az ablaknál. Ő Felsége, a sansibari szultán volt. Éppen olyan árnyék Sansibar uralkodásában, mint a hogyan csak árnyéknak látszott az elfüggönyözött ablak mögött. Az előttünk elhaladó fehér ruhás angol a nyakig begombolt bluzban sokkal inkább volt ura Sansibarnak, mint a szultán.

*

Egy este részben a kikötő vizének erős hullámzása következtében és másrészt engedve dr. K...m sansibari orvos szíves meghívásának, hogy legyünk a „Deutscher Club" vendégei és töltsük az éjjelt a „Schamba"-n, nem mentünk éjszakára haza a Kaiserre. Akkor még nem volt Sansibarnak európai szállodája (a mostani „Afrika Hotel" újabb keletű) és azok az idegenek, a kik akár a szomszédos part telepeiről látogattak át a szigetre, akár pedig átutazásuk alkalmával töltöttek nehány napot Sansibarban, azok vagy magán családoknak, vagy valamely clubnak voltak a meghívott vendégei. A clubokban a szellemi szórakozáson és társadalmi összejöveteleken kívül gondoskodva van arról is, hogy a vendégeknek szállást is adhassanak. A Sansibarban élő németek, valamint a legtöbb gyarmati lakók akkor sem folytatnak családi életet, ha van családjuk. Tapasztalati tény ugyanis, hogy a nők és gyermekek sokkal kevésbbé tudnak akklimatizálódni, mint a férfiak, s a tropikus betegségeknek is inkább ki vannak téve. A sansibari fehér gyermekek mind vérszegények, chronikus bélbántalmakban szenvednek, rosszul fejlődnek és elcsenevészednek; magasabb iskolák pedig természetesen nincsenek. Ez okból a szülők a gyermekeiket már korán a nagyszülőkhöz küldik, vagy nevelőintézetekbe. És ezért van, hogy

a gyarmatokon élő európaiak élete olyan sivár, rideg, örömtelen és hogy a háztájuk olyan csendes és unalmas. Hogyne; hiányzik belőle a család éltető eleme, az örömet és derűt hozó napsugár: a gyermek.

A sansibari német clubnak mintegy 20—24 tagja lehetett, a kiknek azonban csak egy része lakott Sansibarban. A tagoknak a másik része a — szomszédságban lakott, például Bagamoyoban, Moçambiqueban, Majungoban, Nossi-Bébén vagy Dar és Salaamban; sőt volt egy-két olyan tagja is a sansibari német clubnak, a ki tulajdonképen Port Louisban lakott Mauritius szigetén, vagy Port Victoriában, a Seychell-szigetek egyikén. Képzelhető, hogy a mikor egy-egy ilyen clubtag — „kültag" a szó szoros értelmében — egy-két évi tartózkodás után valamelyik magányos szigeten, vagy Afrika belsejéből, Lindiből, Tangából vagy Papuából átrándul Sansibarba, akkor tekintettel a magányos szigeten folytatott életmódjára és tekintettel a sansibari „nagyvárosi", sőt „nagyvilági" viszonyokra, akkor Sansibar még ennek az európainak a szemében is valóságos — Páris.

Nos, ennek a clubnak voltunk mi a meghivott vendégei. A német clubnak két helyisége volt, a nyári meg a téli. A két különböző évszakra számított clubhelyiségek berendezése olyan kevéssé különbözik egymástól, a milyen kevéssé különbözik Sansibarban a két évszak, a tél meg a nyár. A két évszak ugyanis Sansibarban a két uralkodó monszunhoz van kötve. A meddig ugyanis az É. K. monszun uralkodik — november végétől február végéig — addig nyár van és a mikor beáll a D. Ny. monszun, a mely Sansibarban márczius végén köszönt be és tart szeptember végeig — addig tél van. (A két monszun közötti nehány heti időközt lehetne tavasznak, illetőleg ősznek nevezni.) Mi a téli clubnak voltunk a vendégei, a mely clubhelyiség a tengerpart és a szultáni háremek közelében volt, a német konzulátus házában. A nyári helyiség a városon kívül a Nasi-Moya végén van, egy úgynevezett Shambán. (Shambának nevezik Sansibar szigetén azokat a villákat, vagy bungalokat, a melyek a város határán kívül, vagy a szigetek

belsejében vannak és a melyek körül az európaiak birtokai, gazdasága vagy ültetvénye terül el.)

Abban az időben mintegy 10—14 clubtag lehetett jelen, a mennyiben Afrika belsejéből is és a partról is tartózkodtak véletlenül Sansibarban. A sansibariak clubja pótolja a családot. A tagokat nem az élet küzdelmeiben kifejtett harczok és surlódások választják el, hanem ellenkezőleg, mindenekelőtt közelebb hozza őket egymáshoz a rendkívül erős (és — sajnos — talán kissé sokat

POSTAHIVATAL BAGAMOYOBAN.

is hangoztatott) nagyszabású nemzeti érzés, a közös érdek, a közös baj és veszedelem. Igen erős összekötő kapocs, s a német clubban mindig nagy készletben kapható — a frissen csapolt bajor sör. Ez nem tréfa, sem pedig nem helyén lévő gúny, hanem komoly valóság. A ki hónapokon, vagy talán éveken át ebben a nem neki teremtett világban tölti az életét, egészségtelen klimában, veszedelmes talajon, fenyegető vagy legalább is örökké bizonytalan környezetben,

vagy pedig a ki hónapokon át él az oceánt járó hajók fedélzetén, örökös forróságban, mindig rázatva és lökdöstetve a bukdácsoló hajótól, néha bőrig ázva a szakadó esőben, a ki hónapokon át teljesen idegen és tőle messze eső érdekű emberekkel érintkezik, idegen nyelven, futólagos ismeretség alatt, az meg tudja érteni, hogy mit teszen az, barátságos hajlékban, nyugalomban és biztonságban, rokonszenves, művelt és hasonérzésű, hasonérdekű férfiak társaságában együtt ülni a — frissen csapolt bajor sör mellett. A társalgás — illetőleg a társalgás anyagául szolgáló téma — ezekben az exotikus clubokban csak keveset különbözik a mi clubjaink társalgási témáitól. Tudniillik elsősorban jön a business, aztán a politika, végül — de feltétlenül — rákerül a sor az örökké kifogyhatatlan, örökké új és mégis örökké ugyanazon témára, a — nőkre.

Van azonban e férficluboknak egy témája, a mely tulajdonképen másutt az asszonyokat illetné meg. De éppen azért, mert oly kevés itt az asszony, azért beszélnek róla a férfiak. Mert róla nem beszélni, az lehetetlen. Ez a téma tudniillik — a cselédügy. A cselédügy ugyanis nemcsak Sansibarban és nemcsak Kelet vagy Nyugot-Afrikában, de Európán kívül az egész világon az a kérdés, a mely a künn élő családok vagy egyedül álló férfiak háztartásában igen sok fejtörést okoz. Különösen nehéz gondot okoz azonban Kelet és Dél-Afrikában, tehát Sansibarban is. Az a „fehércseléd“ ugyanis, vagy az a férfiú, a ki mint „cseléd“ telepszik le Afrikában, tehát a szobaleányok, szakácsnék, házvezetőnők, vagy inasok, a „nagyzási hóbortnak“ némi árnyalatával szegődnek el cselédnek. Így például Capetownban, Durbanban, Pieter-Maritzburgban vagy Johannesburgban, Sansibarban egy európai szobaleány 80—100 korona fizetést kap; egy szakácsné 120—150 koronát, egy „művelt“ inas 150—200 koronát kap; de nem évenként, hanem havonként.*

Ezen horribilis díjazás ellenére, a nagy ritkaságok közé tartozik,

* Hogy odaát Dél-Amerikában, Buenos-Ayresben vagy Montevideoban ugyanilyenek a cselédviszonyok, azt már alkalmilag ismertettük.

hogy valamely férfi vagy női cseléd nehány hónapnál tovább maradjon meg gazdájánál. Az okok a következők: olyan intelligens európai férfiú, a kinek nem lenne önálló foglalkozása, vagy a ki nem valamely nagy európai czégnek a megbizottja, vagy pedig az olyan európai nő, a ki nem ezek valamelyikének a felesége, az nagyon ritka ezeken a vidékeken. Ha már most valamelyik európai gazda szert tesz egy ilyen cselédre, a kit Isten tudja, mi hozott errefelé, azt — a legjobb barátság mellett is — igyekeznek egymástól elhódítani, szép szóval, azaz magasabb fizetéssel. A férficselédeket pedig nagy mértékben elvonja a szolgálattól a minduntalan és sokféle téren kinálkozó módja a meggazdagodásnak, vagy a meggazdagodás reménye és kilátása. A sok arany- és gyémántbánya Dél-Afrikában, az aránylag rendkívül olcsón kapható rengeteg területű földek, a számos vasúti és másnemű épitkezések (hídak, épületek) stb., a melyeknél az intelligens európaiak igen jól jövedelmező állásokat nyerhetnek és a melyekhez egy értelmesebb inas is elég minősítés felett rendelkezik, mindezek okozzák, hogy a szolgák, inasok ott hagyják gazdáikat. Hát még a vendéglősség, a bar! Ezek is arany- és gyémántbányák Afrikában. Csak emlékezzünk vissza a durbani barokra, a melyek mindig tömve vannak a „mértékletesek és alkoholellenesek egyesületének“ a tagjaival és megérthetjük, hogy ezek a barok, meg a korcsmárosok, vendéglősök, miért lesznek „milliomosokká“. A mint tehát egy inas nehány száz shillinget megtakarít — a mi az igen magas díjazás

„TELEPHON KÖZPONT“ NÉMETKELET-AFRIKÁBAN.

következtében éppenséggel nem nehéz — az rögtön felcsap vendéglősnek vagy „börzianernek“. Kelet-Afrikának nehány városában vannak vendéglősök, a kik nehány százezer forintnyi vagyonnal bírnak, holott 8—10 évvel ezelőtt inasok voltak valamelyik európainál, vagy pinczérek egy másik vendéglőben.

„TELEFONOS KISASSZONY“ KIS-POPO-BAN, KELET-AFRIKA.

A férfi inas tehát drága, mert — ritka. Ugyanezen okból drága a női cseléd is, a szakácsné meg a szobaleány. Ennek pedig az az oka, hogy: — férjhez mennek! Hogy egy takaros, csinos szobaleányt a rettenetes magányra ráunt egyik-másik európai elhódítja a gazdájától, az éppenséggel nem új, sőt nem is afrikai; hanem, hogy az éltesebb és éppenséggel nem csábító külsejű szakácsné is hódít, a mennyiben jómódú, sőt vagyonos és intelligens fiatal európai veszi nőül, ezt már csak az afrikai viszonyok tudnák megmagyarázni. Érdekes esetet beszélt el egy bagamoyoi német ültetvényes a német clubban, a mely eset élesen világítja meg az európaiak gyarmatéletének némely vonásait. A mikor ez a német kereskedő még East-London környékén élt, sok baja volt a szakácsnőivel; tudniillik rendre elcsábították őket a házától, a mennyiben vagy az egyik vagy a másik szomszédja — nőül vette őket. Ő maga is legényember lévén és gyomorbajos, mint a legtöbb európai, a ki Afrikában él, nagyon nehezen nélkülözte az európai szakácsnét. Végre ravasz ötlete támadt: egy cselédközvetítő intézethez fordult Németországban, azon kérelemmel, hogy küldjenek neki egy idős, kellemetlen külsejű szakácsnét, a ki azonban jól főz, előbb azonban küldjék be az illető nő fényképét. Nehány héttel később meg is jött a fénykép, a melyen a főzési tudományt kivéve, nagyon meglátszott, hogy az illető nő a kitűzött feltételeknek minden tekintetben és a legnagyobb mértékben megfelelt.

Kábelezett az intézetnek, hogy: „küldjék a Josefint". Négy hét mulva megjött „a Josefin" s gazdája örömmel vette rajta észre, hogy a valóságban túltesz a fényképen tett igéreteknek is: tudniillik alig volt egy foga. És ha megfordult a Josefin, akkor még több öröme telt benne a gazdájának. Tudniillik egy kicsit púpos is volt. A német kárörvendve dörzsölte a kezeit és bizalommal tekintett a jövő elé; ezt ugyan el nem házasodják az orra elől. Nehány héttel a belépés után a Josefin kihallgatásra jelentkezik a gazdájánál és — felmondja a szolgálatot, „mert — mondá Josefin ártatlan szemlesütéssel — férjhez megyek, kérem; már el vagyok jegyezve". És három héttel később Josefin már — férjnél is volt.

*

Sör, skat és kuglizás közben elintéztetett a clubban mindaz, a mi utolsó időkben Kelet-Afrika partjain „és környékén" aktuális volt. A pembai ültetvényes beszámolt az idei szegfűszegterméssel, illetőleg a termés kilátásaival, miután a szegfűszegszüret csak október és november havában esik meg. Az egész sziget — Pemba — úgyszólván egyetlen kert, a melyen csupa szegfűszeg terem. Az ültetvényesek pedig úgy vannak a terméssel, mint a mi gazdáink az övéikkel; tudniillik soha sincsenek megelégedve, mert akárhogy fizet a búza, árpa, rozs stb., az még mind nem elég: nem termett elég — mák. Így volt a pembai szegfűszeges gazda is; tele volt panaszszal. Korán pattant fel a szegfűszeg bimbója, még mielőtt leszedhették volna a virágokat. Persze — óriási kár. A temérdek sesamot, guineiai borsot és más fűszereket, a melyek valóságos vagyont hoznak évenként, azt nem említi, valamint a kókuszpálmákat sem, a melyeknek gyümölcséből — a beléből — készített koprát, hajószámára szállítják Európába; Pembán mindez nem számít; ott a szegfüszeg a fődolog. A bagamoyoi kereskedő az ország belsejébe nem rég behatolt oroszlánvadászokról, illetőleg azoknak valószínű elpusztulásáról beszélt. Egy évvel ezelőtt három

PEMBA SZIGETI BENNSZÜLÖTT LAKÓHÁZA.

angol indult el Bagamoyoból, a megfelelő nagyszámú suaheli csapattal, oroszlánvadászatra. A csak nehány hónapra tervezett expedició azonban még most sem tért vissza, sőt a nagyszámú suahelikből sem láttak még egyet sem. Bagamoyot tudniillik előszeretettel választják az ország belsejébe induló európaiak kiindulópontul. Az Ukerewe tóhoz (most Victoria Nyansa), a Tanganyikához meg a Nyassához — Afrika rengeteg tavaihoz — az innen induló út a leghozzáférhetőbb. Innen indult annak idején Livingstone is nagyszabású és óriási horderejű útjaira Afrika belsejébe és innen indult hírneves utódja és keresője: Stanley is. Az Emin pasa felkeresésére szervezett expedicióval is innen indult ki Stanley. Ugyancsak Bagamoyoból indult gróf Teleki Samu Höhnel cs. és kir. sorhajóhadnagy társaságában felfedező útjára 1886-ban, a mely alkalommal három évi tartózkodás után Afrika belsejében többek közt két tavat fedezett fel: a Rudolf és Stefánia tavat. Bagamoyo ezen kedvező fekvésének köszönheti Sansibar, hogy az elefántcsontkereskedésnek még ma is egyik legfőbb góczpontja, a mennyiben az Afrika belsejéből Bagamoyoba kihozott elefántcsont mind Sansibarban kerül kivitel végett hajóra. A bagamoyoi clubtag közleményei különben is közérdekűek voltak, mert a német keletafrikai lázadás által felidézett zavarok és bizonytalan állapotok (1888-ban) még élénk emlékezetében állottak a keletafrikai németeknek.

*

A társalgást, a skatot meg a kuglizást hirtelen megzavarta a club fekete komornyikja, a ki lelkendezve rohant be a terembe és ijedt hangon kiabálta:

„Ég a Ngambo!“

Nehány perczczel később úton voltunk a német club fecskendőjén és szertárkocsiján a Ngambo felé. Közvetlen mögöttünk száguldott az angol club fecskendője. Az európaiak ugyanis nagyon védekeznek a tűz ellen, akkor is, ha a tűz az ő lakóhelyüktől olyan messze esik, mint a jelen esetben, mert tudják, hogy mily kevéssé bízhatnak a bennszülöttek „tűzrendészeti“ intézkedéseiben.

Éppen apály lévén, a Ngambo és a másik városrész közötti tengeri csatorna csaknem egészen száraz volt és százával rohantak az emberek a tűz irányába. A híd is úgy tömve volt a feketékkel, hogy az előbb még vágtató lovak csak lépésben haladhattak előre. A világosságról ítélve a tűz igen nagy terjedelmű lehetett. A rendkívül szűk utczák miatt és részben a fej nélkül kapkodó, ide-oda szaladgáló tömeg miatt a fecskendőkkel csak lépésben juthattunk előre; egyes helyeken az utczák úgy el voltak torlaszolva a kihordott „bútorokkal", meg a legkülönbözőbb házi felszerelésekkel, hogy a kocsival meg kellett fordulnunk és egy másik utczán megpróbálni a továbbjutást. Ennek folytán már valóságos lángtenger volt a tűz, a mikor a közelébe értünk. Talán 300—400 ház lehetett egyszerre lángban, ha ugyan az apró kalyibákat és agyagkunyhókat háznak lehet nevezni. Ezt a tüzet fecskendőkkel eloltani egyszerűen lehetetlenség lett volna. Belátták ezt a feketék is, a kiknek — a mennyiben az intézkedéseiken meglátszott — nagy tapasztalatuk lehetett a ngamboi tüzek oltásában. Tudniillik nem is dolgoztak vizipuskákkal; mindenekelőtt azért nem, mert nem volt. Másodszor pedig azért nem, mert egy tenger kellett volna ahhoz, hogy ezt a rengeteg területű tüzet eloltsák. Egészen más módszerrel védekeztek: lerombolták a házakat köröskörül, hogy a tűz ne harapódzhasson tovább. Szóval: „demarkaciós vonalat" húztak a lángtenger körül. A demarkaciós vonalba eső házak lerombolása nem volt sem nagy munka, sem nagy feláldozás; hihetetlen ügyességgel és gyorsasággal romboltak szét egyes házat, nehány percz alatt. Nehány csákányütés a ház tetejére, nehány ütés az oldalakra, ugyanannyi az alapzat tájékán és a ház, a melyben talán még egy órával előbb hat-nyolcz családtag élt, a megfelelő számú juhokkal, kecskékkel, már csak romhalmaz volt. Az oltással együtt járó zsivaj, lárma és ordítozás valósággal kábító volt. A kunyhók tulajdonosai — csaknem érthetetlen bambasággal — a legerélyesebb módon védekeztek és tiltakoztak kunyhóik lerombolása ellen, holott a legnyilvánvalóbb volt, hogy a kunyhó lerombolás nélkül is feltétlenül a lángok martaléka lesz; de azért a

végsőkig tiltakoztak. Az asszonyok kétségbeesetten tépték a hajukat és azt a nagyon kevés öltözéket — többnyire egy rövid inget — a mi rajtuk volt; az apró gyermekek pedig visítva, rikácsolva kapaszkodtak az anyjukba. Miután napok óta nem esett az eső, az épületek anyaga olyan száraz volt, mint a tapló. Füst nem is volt; lobogó lánggal égett minden, ropogva és recsegve. Hogy a kunyhókat romboló csákányos szomszédok közül is mindegyik azt hitte, hogy ő a parancsnok és az ő rendelkezése szerint cselekedjenek, az magától értetődik. Már most elképzelhető a leírhatatlan lárma és a tűrhetetlen forróság a tűz közelében. Érdekes látvány volt, a temérdek fekete ember nagy csoportja a rendkívül erős lángok megvilágításában.

Hajnali három óra lehetett már, a mikor végre-valahára megeredt az eső és végét szakította a tűznek, a rombolásnak és az óbégatásnak. Hogy ez az eső nagy jótétemény volt a szegény nyomorult feketéknek, az magától értetődik; de az a látvány, a mit a hirtelen beálló zuhogó zápor létrehozott a rengeteg területű lángtengeren, az leírhatatlan és felejthetetlen. Nincs az a tűzijáték, a mely ehhez hasonló látványt tudna létrehozni. A nehány négyzetkilométer terjedelmű tűz talán egy-két percz alatt ugyanakkora füsttengerré változott, a melyen itt-ott még próbálkozott egy lángoszlop áttörni. De az esővel nem tudott megküzdeni. Fojtó és penetráns szag terült el az egész látvány fölött és nehány percz mulva áthatolhatatlan koromfekete sötétség volt körülöttünk minden.

*

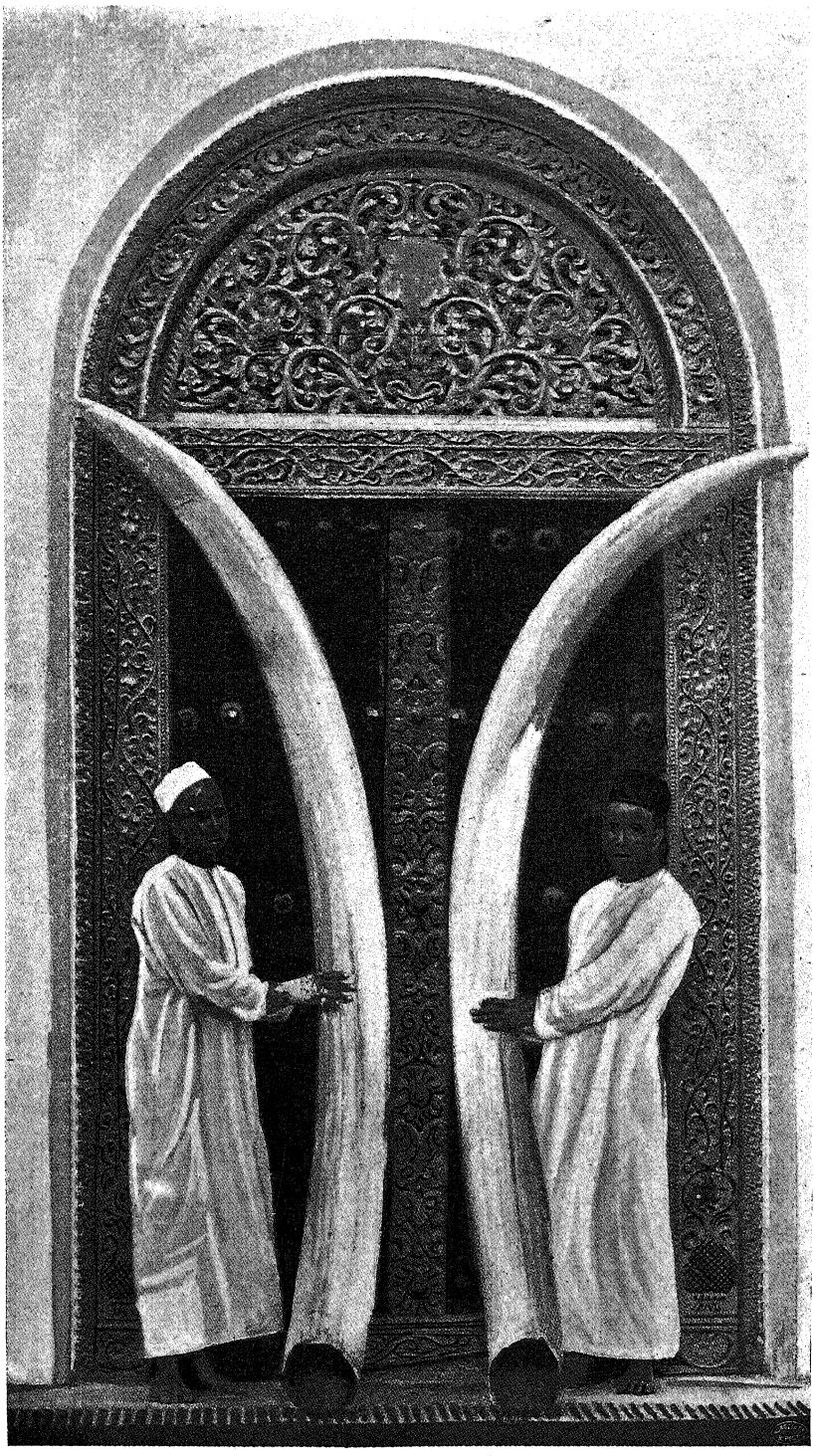
Mikor hajnaltájt a Kaiserre eveztünk, ott már nagyban folytak az előkészületek az indulásra; a horgony felvonása délelőtt 10 órára volt kitűzve. Az indulás előtti órát még alaposan elrontották a sansibari hinduk. Nehányan kiadtuk a meggyűlt fehérneműt mosás végett a hajón jelentkező hindu — mosóférfiaknak, a kik bizonyítványnyal, esküdözéssel és tanukkal bizonyítgatták, hogy ők pompásan mosnak és nagyon olcsó árban. A már vasárnapra igért fehérneműt azonban csak az utolsó órában kaptuk meg. De minő állapotban! A fehér-

nemű sokkal szennyesebb volt, mint mosás előtt, rosszul volt vasalva és csaknem egészen nedves állapotban. Jóllehet minden egyes darabot kitörülhetetlenül eléktelenítettek a beléjök írt hindu ákom-bákommal, a fehérneműt és a ruhadarabokat össze-vissza cserélték. A „tisztításért" követelt összeg azonban egyszerűen meglepő volt. Ha egy tíz tagból álló családnak heteken át meggyűlt fehérneműjét mosták és vasalták volna, nem kérhettek volna nagyobb összeget, mint a menynyit kértek — azaz hogy követeltek — a nehány fehér bluzért, nadrágért, flanellért és fehérneműért. Ellenvetésünkre az egyik hindu — szemmelláthatólag a hajók indulási viszonyait meg az utasok lelki hangulatát jól ismerő, kitanult ravasz — angol-német-hindu-arab nyelvkeveréken alaposan megmosta fejeinket, sokkal alaposabban, mint a fehérneműnket, a minek az lett a vége, hogy a kapitányunk jóakaró tanácsára megfizettük a követelt díjat. A teljesen használhatatlan fehérneműeket pedig a hajónak egyik matróza — egy néger — vállalta magára, hogy majd ő átmossa és kivasalja.

Jóllehet a Kaiser darui néha még éjjel is működésben voltak az árúk ki- és berakodásával, mégis négy nap kellett hozzá, a míg ezt a munkát bevégezték. Sansibarnak ugyanis óriási nagy a forgalma nemcsak Európával, hanem — sőt főképen — Kelet-Indiával és Arábiával. A pontos és rendes monszunok ugyanis már ősidőktől kezdve nagyban elősegítették Sansibarnak ezen két vidékkel való érintkezését. Indiából és Arábiából az északkeleti monszunnal lejöttek a hajósok könnyű szerrel Sansibarba és a délnyugotival éppen ilyen könnyűséggel tértek vissza hazájokba. Ugyanezt tették megfordított sorrendben a sansibarioták.*

* Ugyancsak a monszunok ezen rendes működésének következménye, hogy a kinai hajósok dzsunkéikkel és rendkívül csekély hajózási felszerelésükkel már a legrégibb időktől fogva rendszeresen látogatják meg a tőlük sok ezer mértföldre eső Csendes óceáni szigeteket, sőt Ausztráliát is. A kedvező irányú északkeleti szél segítségével lehajtatják magukat messze délre, ott bevárják a délnyugoti monszun beállását és ezzel visszahajtatják magukat a hazai partokra. Sőt az a körülmény, hogy a kultúrának elég alacsony fokán álló szigetlakók, polynesiaiak és mikronesiaiak nagyon kezdetleges járműveikkel és a legcsekélyebb nautikus műszerek nélkül 800—1000 mértföldre, sőt nagyobb távolságra is merészkedtek apró canoeikkal, az mind a két monszunnak rendes és az említett népek által jól ismert működésén alapszik.

Ennek a régi és sűrű forgalomnak köszönhetik az arabok Kelet-Afrikában történt előhaladásukat és befolyásukat a fekete elemek között, a melyekkel különben — mellékesen megjegyezve — helyenként annyira összeforrtak, hogy ezeken a vidékeken ma már csak kivételesen fordul elő tiszta arab vér. Európa felé is évszázadok óta áll fenn a forgalom és úgy a bevitel mint a kivitel, a legkülönbözőbb árúkban, tetemes. Nem érdektelen egy kis statisztika, a melyből kivehetjük, hogy mit visznek a hajók Sansibarba és mit visznek onnan ki. A bevitelben természetesen első helyen áll a textilipar terméke, a szövetárú. Ezen a téren pedig dominál a gyapotárú, a melyet sok időn át csak Európából vittek be „americano" név alatt, de a melynek az utolsó évtizedben erős versenytársa az Indiából bevitt „gamti". Nagyon sok fogy el egy áttetsző fehér gyapotszövetből, a melyből a suahelik, arabok a hosszú ingeket készítik, a hindu nők pedig a nagyon rövid és mélyen kivágott „pruszlik"-ot. Szeretik továbbá a színes és nagyon tarka zsebkendőket és fejkeszkenőket, a melyeket azonban egészen más czélokra használnak. Ezekből a kendőkből készülnek ugyanis a néger nők szoknyái vagy derékövei. Sokat keresett beviteli czikk továbbá a tarka selyemszövet, ugyancsak a hindu és más nem néger nők számára, egyszersmind a lakások diszítésére az araboknak és parsiknak, a kik a lakásuk diszítésére is nagy gondot fordítanak. Az üveggyöngyökből óriási tömegeket visznek Sansibarba, azaz hogy Sansibaron keresztül Kelet-Afrika belsejébe. Az a sok „korál", gyöngysor, meg más ékszer, a mit a különböző néger törzsek leányai az Ukereve, a Tanganyika tó partján, meg a Sambesi mentén viselnek a nyakukon, a fülükben, vagy a bokáikon meg az orruk czimpájában, stb., az nagyobbára Sansibaron keresztül jut hozzájuk, még pedig — Veneziából és Csehországból. Ellenben a sárgarézből és drótokból készült másnemű ékszerek Angliából származnak. Ugyancsak Angliából kerül ki a temérdek (!) szappan, míg ellenben a gyertyákat Belgium szállítja. A kőedény- és porczellánárúkat Németországból hozzák; a vas- és drótszegek és minden más vasárú Angliából és Antwerpenből valók; a petroleumlámpák Bombayból, a fezek Csehországból, a hajlított

18 EZER KORONÁT ÉRŐ ELEFÁNTAGYARAK.

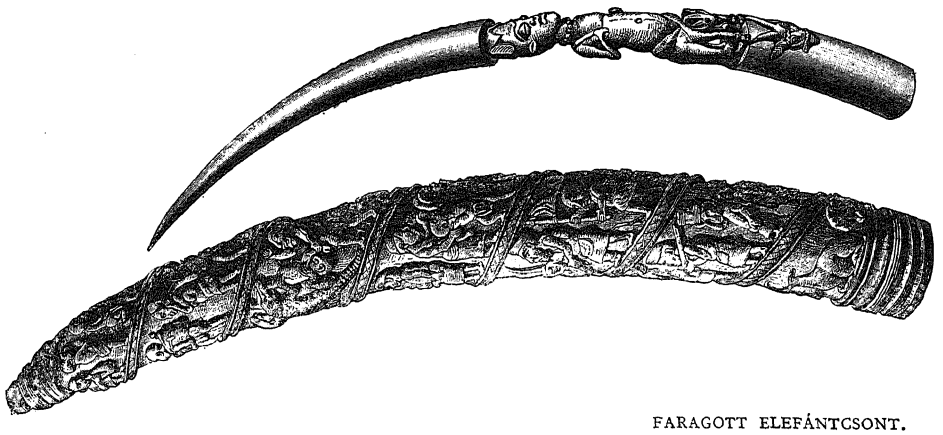
bútorok Ausztriából. Magyarország is képviselve van a szállításban; mi tudniillik gyufát küldünk és lisztet, de — sajnos — vajmi keveset és ezt is nagy Németországon vagy Anglián keresztül. A mire a magyar árú Sansibarba kerül angol vagy német lobogó alatt, az már régen vagy német, vagy angol portéka; Magyarországnak pedig még csak a hírét sem hallják a sansibarioták. Conserveket és kétszersültet szintén Németország és Anglia küld; a czukor azonban magyar és franczia származású. Borral Franczia-, Olasz- és Spanyolország látja el Sansibart. Ezek a borok a mieinket meg sem közelítik — holott kétszer-háromszorta drágábbak a mieinknél; de megvan az az előnyük — legalább előnyképen említik fel — a mi boraink fölött, hogy ezek jól állják ki a szállítást az oceánon, meg a fekvést a tropikus forróságban. Sört, a melyből óriási mennyiségek fogynak el, Németország és Anglia szállít, míg ellenben a szintén nagy mennyiségben fogyasztott brandyt Glasgowban és Dunbeeben gyártják. Az olivaolajat Dalmácziából, Franczia és Olaszországból kapják, a dohányt és szivart pedig Antwerpenen keresztül.

Nagyjában ezek a tárgyak a beviteli czikkek és ugyancsak nagyjában ezek az említett országok a szállítók.*

A kivitel főképen nyers terményekből áll, ezeket azonban óriási mennyiségekben viszik ki. Magának a szigetnek — illetőleg a három szigetnek — a szegfűszeg és a kopra a két főbb kiviteli czikke. Valamennyi többi kiviteli czikk Kelet-Afrika belsejéből kerül ki, a honnan továbbszállítják. A közvetítő üzlet, az ügynökség egészen a hinduk kezében van, a kiknek úgy az arabok mint az európaiak konkurrenczijáját sikerült legyőzni. A három legfőbb kiviteli czikk az elefántcsont, a gummi és a szegfűszeg. Az elefántcsontot arab kereskedők hozzák ki Afrika belsejéből a partra; ezek ugyanis jól felszerelt, sőt felfegyverzett karavánokkal mennek be a földrész belsejébe, egészen a nagy tavakig, a Congo és a Nilus eredetéig, a hol cserekereskedés útján szerzik be a bennszülöttektől az erre a czélra meggyűjtött

* Magától értetődik, hogy az itt felcsorolt árúczikkek körülbelül ugyanazok, a melyeket Európa Afrikának más vidékeire is szállít és hogy az árúk azokon a más vidékeken is ugyanazon eredetűek, mint Sansibarban.

elefántcsontot. (Hogy az illető elefántcsontkereskedők mellékesen egy kicsit az „ébenfával“ (rabszolgakereskedéssel) is foglalkoznak, azt már láttuk.) A Sansibarba hozott elefántcsont évenként mintegy kétszázötven-háromszázezer kilogramm. A gummit Közép- és Kelet-Afrikából hozzák Pangani, Kilwa, Lindi és Bagamoyo főgyűjtőhelyekről. Sansibarban átöntik vászonzsákokba és innen küldik széjjel Európába és Amerikába. Évenként mintegy 250 ezer kilogramm

FARAGOTT ELEFÁNTCSONT.

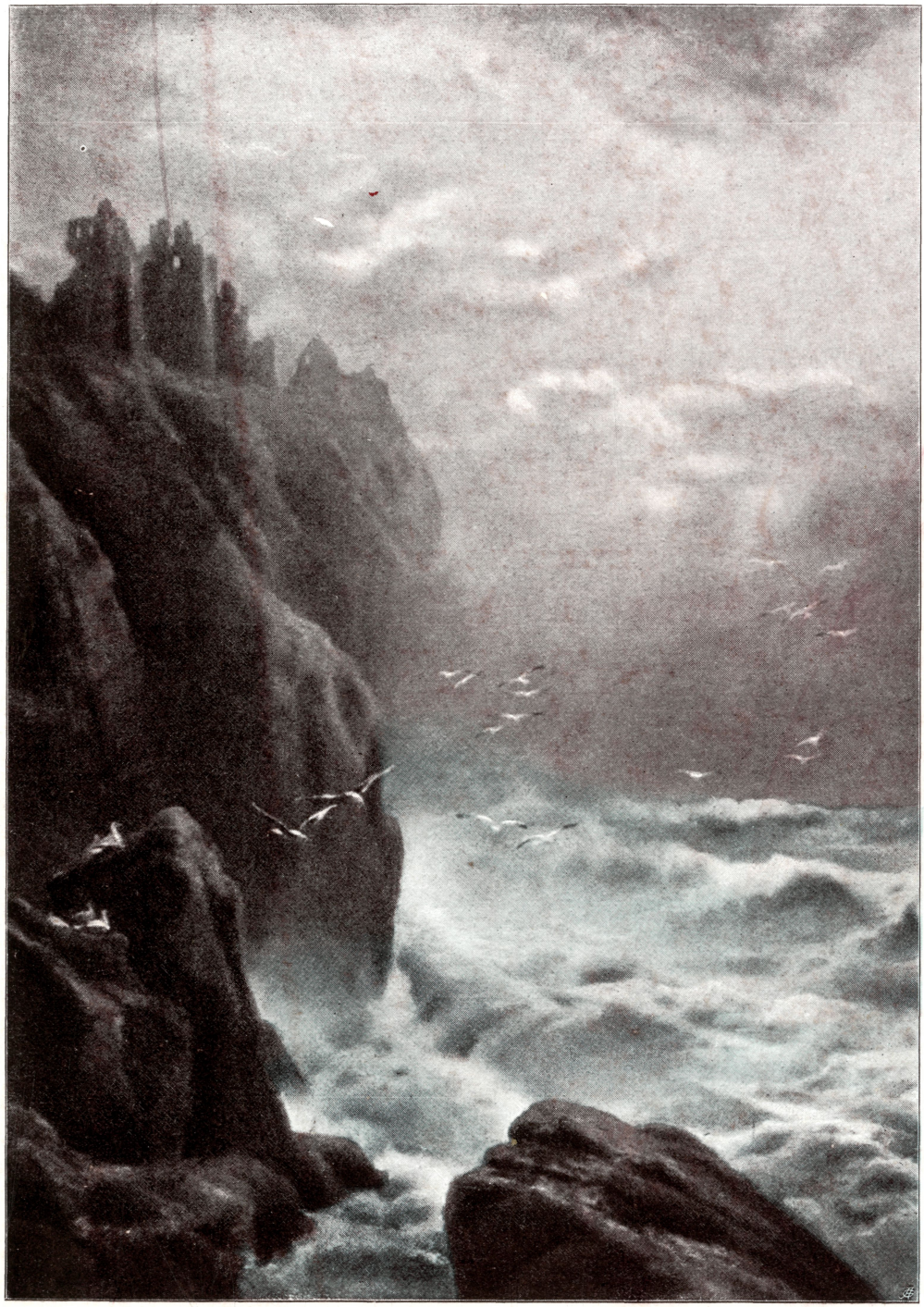
súlyút szállítanak el. A legsajátabb árúczikke azonban a többször említett szegfűszeg. Ezt a fűszert mintegy 100 évvel ezelőtt hozták be Sansibarba és Pembába, (meg a Comori szigetekre) a Molukki szigetekről. Ma pedig ezen a téren a világ első helyén áll. A pembai és sansibari ültetvények nagyobb része a szultán tulajdona, a többi az araboké; európai csak nehány foglalkozik a termelésével. A termelés olyan rengeteg nagy, hogy évenként több mint másfél millio kilogrammot szállítanak belőle Európába, Amerikába és Ázsiába. Kivitelre kerül továbbá a kopra (a kókuszdiónak szárított bele, a melyből olajat készítenek), a czukornád, illetőleg már a melasse (a még meg nem tisztított czukorszörp), a melyet kifőzött petroleumkannákban szállítanak; továbbá nagymennyiségű állati bőrök, a melyek a szomszédos somali földről kerülnek Sansibarba és a honnan nyers állapotban szállítják Európába és Amerikába. Itt-ott megtörténik, hogy künn a sík oceánon hirtelen kelle-

metlen szag üti meg az ember orrát, a mi annál furcsább, mert köröskörül a láthatáron nincs semmi, a mivel a kellemetlen szag összefüggésbe hozható lenne. Csak egy-két órával később tűnik fel a láthatáron — a szélfelőli oldalon — egy vitorlás, vagy egy lassan czammogó tehergőzös. Ez okozta az iménti bűzt; tudniillik nyers bőröket szállít, és ennek az illatát hozta el a szél. Ipari termék vajmi kevés, a mit Sansibarban hajóznak be; főképen kezdetleges művű és csak apró részleteiben gondosan kivitt kosarakat, gyékényeket, legyezőket. Többnyire a néger nők kézimunkája, a melynek az ethnografikus értéke nagyobb, mint a praktikus haszna. Fontosabb ennél a kókuszdió szőre, a melyet Angliában, Hamburgban és Antwerpenben hajókoteleknek dolgoznak föl. Kivitelre kerül továbbá többféle csont és fafaragvány, elefántcsontból, békateknőből és ébenfából.

A mint ezekből kivehető, a kereskedelem és az üzleti forgalom nagy; a Kaiser pedig jelentékenyen kivette a részét a sansibari ki- és beviteli forgalomból.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

SANSIBARTÓL ADENIG.

HULLÁMVERÉS A SZIGETEK KÖZÖTT.

Az Indiai-oceánon folytatott utunkon rájöttünk, hogy Sansibarban többek közt behajóztunk két olyan czikket, a melyek közül az egyikből nem vettünk föl eleget, a másikból pedig, sajnos, nagyon is sokat.

Az egyik árúczikk — a mely nem volt elég — pompás narancsok voltak, a melyekből egy német ültetvényes Pemba szigetén, ugyanaz, a kivel a sansibari német clubban ismerkedtünk meg és a kinek nem termett elég — mákja, nehány nagy kosárral adott át a Kaiser parancsnokának azon czélból, hogy „kitapasztalják, minő állapotban érkeznek meg Németországba". A különben jól becsomagolt, de már teljesen érett narancsok azonban már az első napokban kezdettek romlani és nehogy egészen kárbavesszenek, a kapitány minden étkezéshez „à discretion" mennyiségben bocsátotta rendelkezésünkre a pompás gyümölcsöket. Ízre és aromára nézve rendkívül ízletesek voltak ezek a narancsok, a melyek némelyike nagyságra nézve is vetekedett a braziliai narancscsal. Mindenesetre nagyon alászállította értékben a kókusztejet, a melyből szintén elég sok fogyott el az — ingyen narancs megkóstolása előtt. Azután senki sem kért belőle. Ez a kókusztej különben sem érdemli meg a jó hírnevét. Még a jégbehűtött kókusztejnek is „unalmas" az íze. Lehet, hogy ott, a hol a forróságtól és szomjúságtól eltikkadt vándor semmiféle más folyadékot nem kap, mint a kókuszdió tejét, hogy ott kellemes és a szomjat enyhíti is. De a hol másféle ital is kapható, ott teljesen felesleges. Nem ért többet a tembo sem, a kókuszpálma virágának megfúrása által nyert folyadék, vagy a pombe, a melyet a megfőtt és erjesztett maniokából

készítenek. Az exotikus italok egyszeri megkóstolás után lekerültek az italok lajstromából.

A másik czikk, a melyikből viszont sokkal több jött a hajóra, mint a mennyi ínyünkre volt, az a temérdek — patkány volt. Már a Delagoa Bayből kiindulólag észrevettük, hogy a szokottnál sűrűbben jelentkeznek patkányok a kabinokban, meg az alant lévő helyiségekben; Moçambiquetől kezdve még sűrűbben mutatkoztak és a mint elhagytuk Sansibart, a patkányok időnként tűrhetetlenekké váltak. Részben gyarapodtak a hajón történt szaporodás útján, részben pedig az árúczikkekkel kerültek már mint kifejlett példányok a hajóra. Viselkedésök egyszerűen botrányos volt; a kabinokban meg az étteremben éppen olyan szabadon jártak-keltek, mint akár odalenn a raktárakban, vagy az élelmiszerek depotjában. Megtörtént egyszer-másszor, hogy vacsora alatt felfutottak a székekre vagy a pamlagokra, sőt egy alkalommal — „concert“ alatt, egy meghajszolt patkány belefutott a nyitott pianinoba. A zongora előtt éppen egy nő ült; képzelhető tehát, hogy micsoda riadalmat keltett a csunya vendég. Hasztalan volt ellenük minden védekezés; sem számban nem tudták őket megapasztani, sem pedig az utasok kabinjaiból vagy közös tartózkodási helyeiről kizárni. Az éjjeli csendet többször kellemetlenül zavarta meg a különböző származású, tehát egymás ellen ellenséges indulatú patkányok marakodása és sivítása. Megjegyzendő, hogy ha egy hajón, legyen az kereskedelmi vagy hadihajó, a patkányok véletlenül elszaporodnak, az valóságos csapás, mert a kiirtásuk roppant nehéz. Az irtásuk legfeljebb fogókra vagy macskákra szorítkozhatik; ez pedig nagyon kevés eredménynyel jár. Tömeges mérgezésről szó sem lehet. A megmérgezett patkány ugyanis elbujik valamelyik zugba s ott pusztul el. A hajók dugott helyei és zugai pedig a legtöbb esetben hozzáférhetetlen helyek; az ilyen helyeken mindig van kis mennyiségű „fenékvíz“, a mely vagy kívülről szivárog be a hajó ürébe, különösen fahajókon, vagy pedig a gépolaj, lecsapódott gőz és pára meg fedélzet mosáskor leszivárgott víz meggyűlt keverékéből áll. Ez a fenékvíz maga is igen kellemetlen rothadási szagot áraszt és hozzájárul ahhoz, hogy

a legtisztábban tartott hajónak is meg van a specifikus hajószaga, különösen erős hánykolódáskor, a mikor a fenékvíz felkavarodik. Ha már most ebbe a fenékvízbe nehány élettelen patkány rothadó teste is belejut, akkor egyes helyeken olyan pestilentiális bűz keletkezik, a melyet lehetetlen kiállani. Ezért nem szabad tehát méreggel pusztítani a patkányokat, hanem csak olyan módon, hogy a holttestek kézrekeríthetők és kidobhatók legyenek. Részben még szerencse, hogy egymást pusztítják és felfalják. A különböző eredetű patkányok ugyanis írtó háborút folytatnak egymás ellen; harczolnak és viaskodnak, a legyőzöttet pedig felfalja a győztes. Ezt különben megteszik az ugyanegy eredetűek is. Minden hajón ugyanis átlag három fajtájú patkány van; a hazai, a vándor és a külföldön szerzett. Mert szerezni szerez minden hajó, bárhogyan védekezzék. A huzamosabb időn horgony előtt fekvő hajók, főképen a hadihajók, a horgonyláncokra meg a drótkötelekre, a melyekkel a szárazföldhöz vannak kikötve, hosszú hegyes szegekkel kirakott örvet alkalmaznak a drótkötélnek vagy a horgonyláncnak a vízből kiálló részére, hogy megakadályozzák a kitűnően úszó vándorpatkányok felkúszását, illetőleg a hajóra jutását. A kereskedelmi hajókon pedig lehetőleg szigorúan vigyáznak a berakott árúcsomagokra, kötegekre, hogy patkány ne legyen bennük. De — a mint láthatjuk — azért mégis vannak. A hazai két fajtájú patkány, a házi meg a vándor között, azonnal megindul a harcz; a mint a hajó külföldre jön, a társaság megszaporodik a harmadik fajtájúval és a harcz meg a háború még fokozottabb lesz. De sajnos soha sem lehet olyan vérengző, hogy egymást kipusztítsák.

Néha végtelenül kellemetlen incidensek fordulnak elő a patkányok miatt a hajókon. Igy például egy alkalommal velem, e sorok írójával, egy hadihajón az Indiai-oceánon a következő történt. Egy éjjelen elhívtak a hajó orrán elhelyezett kis kórházba egy súlyosan megsérült matrózhoz. Csak könnyen és hirtelen öltöztem fel és kilépve a kabinomból, a kabinom tolóajtóját nem toltam be magam után, hanem csak a függönyt húztam az ajtó nyílása elé. Kis idő mulva visszatérve kabinomba, visszafeküdtem keskeny és rövid ágyamba,

a mi egy kis vitorlás-hajón nem egészen egyszerű művelet. Hogy tudniillik alvás közben az ember a hajó erős hánykolódása következtében le ne forduljon a keskeny ágyról, az inasok a takarót olyan módon feszítik ki az ágy fölött, hogy belül, a „fal felé", valamint a lábaknál egészen begyűrik a takarót a derékalj alá, kívül pedig ugyanígy begyömöszölik, de csak az alsó kétharmadában. A felső harmada nyitva marad, a mely keskeny résen a lefekvő bebujik a takaró alá és azután sajátkezűleg gyűri a derékalj alá a szabadon maradt takaróvéget. Igy tettem én is; bebujok a kis résen, kinyújtózkodom s abban a pillanatban végig fut mellettem egy hatalmas patkány. A rémülettől, ijedtségtől és utálattól égnek állott a hajam és elállott a szavam. Ki akartam ugrani az ágyból, de a jól legyűrt takaró nem engedett. Sőt a patkányt sem engedte. Végre megjött a szavam s elkezdtem megveszekedett módon ordítani. E közben a patkány, szintén menekülni óhajtván, ide-oda futkosott rajtam a takaró alatt és félelmében egynehányszor beleharapott a lábaimba. Egy végtelennek tűnő kínos és gyötrelmes percz telhetett el, a míg őrült ordítozásomra a cabinom előtt lógó függő-ágyakból nehány matróz a cabinomba jött és lekapták rólam a takarót. A patkány kiszabadulva a „fogóból", hatalmas ugrással pattant ki az ágyból és eltűnt a corridorban. Lehetett vagy két deciméter nagy. Képzelhető, hogy minő érzések között folytattam az alvást a nagyon keskeny, irtózatosan forró és irgalmatlanul lökdöső keskeny fekhelyemen, a mely a 35 fokos hőségben különben is a kifacsarhatásig volt átizzadva.

Ennél még kellemetlenebb esete volt évekkel az én esetem előtt, egy tengerésztisztünknek, ugyancsak az Indiai-oceánon. Ez a tiszt négy órai őrsége után a hajóhídon egy délután azzal a kellemes reménynyel, hogy a testet és lelket elcsigázó nehéz és felelősségteljes szolgálat után egy-két órát pihenhet, belép a cabinjába. E pillanatban egy hatalmas patkány ugrik elő a szekrény mögül. A tiszt hirtelen lecsukja a kabin ajtaját, kirántja a fogason lógó rövid kardját és elkezdi hajszolni a patkányt. A tengerésztiszti kardnak tudvalevőleg rövid pengéje van, a melynek az alsó két-

harmada kétélű és nagyon hegyes élben végződik. Ezzel a karddal szurkált az ide-oda futkosó patkány után, hogy felnyársalja. A rendkívül fürge és gyors állat azonban villámgyorsan változtatta az irányát; hol a falakon, hol a tetőzeten, hol ismét a padozaton rohant végig, a vadászó tiszt pedig mindig akkor szúrt utána, a mikor a patkány már egészen másfelé járt. Egyszer a patkány a fedélzetről egyenesen a tiszt lábai közé fut, a tiszt dühösen utána szúr és átszúrja a — saját lábát. A szúrás olyan erős volt, hogy a kard hegye a középláb csontjai között nehány centiméterre hatolt a padozatba. Képzelhető a szegény vadász állapota; moczczannia sem lehetett, mert a legcsekélyebb mozdulatra az éles kard heves fájdalmakat okozott. A kiabálásra berohant matrózok mentették ki, — nem is szorult, hanem odaszegezett — helyzetéből, még pedig a hajóorvos tanácsára elég ötletesen és szellemesen. Hogy tudniillik a kard kihúzása ne okozzon felesleges fájdalmakat, a kard markolatján keresztül húztak egy rövid rudacskát, ennek a két vége alá egy-egy matróz térdelt, a kik aztán egyszerre egyenesedve fel térdeplő helyzetükből, függélyes irányban húzták ki a kardot a lábból meg a padozatból. Hónapokig tartott, a míg a tiszt ismét talpra állhatott és évekig, a míg az „indiai patkányölő“ névtől megszabadult.

*

A Kaisernek számos jó és kellemes tulajdonsága mellett volt még egy-két nagy hátránya, a melyek, tekintettel a még előttünk álló hosszú útra és még inkább az Indiai-oceánon uralkodó rendkívüli forróságra, nagyon érezhetők voltak. Első sorban hiányzott a fürdő. Az összes első osztályú utasoknak — lehettünk vagy hatvanan — egyetlen fürdőkád állott a rendelkezésünkre. Leszámítva a mintegy 25—30 nem európait, tudniillik az arab, parsi és hindu férfiakat és nőket, a kik éppenséggel nem támasztottak igényt a fürdőhöz, még mindig sokkal többen voltunk, semhogy az egyetlen fürdőkád megfelelhetett volna. Ámbár az időt a lehető leggazda-

ságosabban osztottuk be. A férfiak már reggel ötkor kezdték a fürdést, hogy a kellő időben a nőkre kerülhessen a sor. A kik az első órában kerültek sorra, azok még tűrhető állapotokat találtak a fürdőszobában; de azontúl a fürdőszobában töltött nehány

A SANSIBARI SZULTÁN HÁREMÉBŐL.

percz nem hogy üdülést nyujtott volna, hanem ellenkezőleg, kellemetlen, csaknem kínos volt. A fedélzeten fürdőmedenczét felállítani nem lehetett, részben a tér szűke, részben a fedélzeten elhelyezett sok árú miatt. A Kaiser ugyanis ámbár hogy személyszállításra volt berendezve, sokkal inkább felelt meg egy teherhajónak.

Rossz volt az élelmezés is. Nem olyan értelemben rossz, hogy íztelen volt, hanem nem felelt meg „térben és időben". Közvetlenül az Egyenlítő közelében ugyanis sehogysem találtuk helyénvalónak azokat a túlságosan tartalmas és zsíros eledeleket, a melyek inkább illettek volna a keleti vagy az északi tengerhez tél idején.

ELŐKELŐ ARAB NŐ.

A keményre sült tojásos sonka, a savanyúkáposzta, a szívós roastbeaf, meg a véres beafsteak a legkevesebb embernek ízlett akkor, a mikor a nap teljes tétlenségben telt el, a hőmérsék pedig az étteremben állandóan 34—36 fok között állott.

Legnagyobb fokban kellemetlen volt azonban a Kaiser harmadosztályú utazó közönsége. Még emlékezhetünk, mennyire terhes volt az a nehány száz hindu munkás, a kiket a Delagoa Bayből szállított a Kaiser Sansibarba és hogy milyen megkönnyebbülés volt, a

mikor a kellemetlen útitársak elhagyták a hajót. Sansibarban azonban cseberből vederbe estünk: a kiszállt hindu munkások helyett még nagyobb számban szállottak fel — mekkai zarándokok. A nehány száz ember tagadhatatlanul érdekes gyűjtemény lett volna az ethnografusnak, de velük tölteni egy egész hetet és a közvetlen közelükben élni, akkor, a midőn a kellemetlen viszonyoknak úgy is egész csoportja halmozódott össze, határozottan nem volt kellemes. A zarándokok ugyanis már a szent helyre való utazás alatt betartanak bizonyos rituális szabályokat, a melyek úgy a táplálkozásban, mint a viseletben nyilvánulnak. Ők maguk a tisztálkodásnak legelemibb kívánalmaitól is távol tartották magukat; az ételeik — a melyekben a juhzsírnak főszerep jut — már főzés alatt igen kellemetlen illatot árasztottak; étkezés után pedig sem a főzőedényeiket, sem a tányéraikat nem mosogatták. A ruházatuk vagy takarékosságból, vagy a zarándokok ruházkodására előírt rituális szabályok folytán piszkos volt és rongyos, épp úgy az ágynemű, a melyet magukkal hoztak. És ha tekintetbe vesszük, hogy a 350—400 ember között volt akárhány, a ki Afrika belsejéből indulva ki a szent helyre, Mekkába, már több mint egy éve van úton, a mely idő alatt folyton a zarándokok számára előírt életmódot tartották be, tudniillik éhezve, nem tisztálkodva, ruhát nem váltva és — Allah tudja — a testi életnek még micsoda szabályaihoz alkalmazkodva, akkor elképzelhető, hogy nehány száz ilyen ember, együtt, szűk helyre összeszorítva és a vallásos rajongásnak külsőleg is nyilvánítható tüneteiben egymással versenyezve, minő kellemetlen szomszédok lehettek.

A kellemetlenségek gyűjteménye azonban még nincs kimerítve. Elől, a hajó orrán levő ketreczekben kisebb szabású állatsereglet volt elhelyezve, a mely német állatseregletek számára volt szánva. Legnagyobb számmal voltak képviselve a majmok, a melyek maguk egész seregletet tettek ki. Ezek a majmok szüntelen marakodtak, — némelyik ketreczben volt 10—15 példány is — folyton piszkoltak és állandóan büdösek voltak. Volt köztük nehány igen rossz indulatú, haragos és harapós. Ha az ember véletlenül ezek köze-

lébe jutott, dühösen vicsorgatták rá a fogukat, vagy kinyúltak az első lábukkal a léczek közül, majdnem mondhatni: a kezükkel, olyan ügyesen és czéltudatosan kaptak az előttük elhaladó ruhájába vagy hajába — vagy pedig egyszerűen — bemocskolták az embert. Ezek az állatok olyan ellenszenvesek voltak, hogy csaknem kárörömet éreztünk, a mikor a visításról meg a dühös makogásról hallottuk, hogy valamelyik matróz egy rúddal alaposan eldöngette őket. Hogy

VÁNDOR ARABOK.

milyen ribillió keletkezett erre a „német nevelésre“, az illető majomketreczben, az leírhatatlan. A majmok azonban rosszul tűrték a tengert, a ketreczet, a szokatlan táplálkozást, no, meg azt a sok ütleget. Alig mult el nap, hogy egy-kettő ne pusztult volna el, a melyeknek a holtteste kapóra jött zsákmány volt a hajónkat követő — czápáknak.

Ugyanezen sorsa jutott két jól kifejlett struczmadár is. Ezek a szegény állatok ugyanis az első osztályú fedélzet közelében kaptak helyet, két külön ketreczben. A ketrecz oly módon volt megcsinálva, hogy csak az állat teste volt benne, a hatalmas erős nyaka pedig kinyult a láda tetején levő nyíláson. A láda azonban még így is nagyon kicsi volt és a szegény állatok nagyon szenvedhettek szorult helyzetükben. Tudniillik, nemcsak hogy

egyetlen lépést sem tehettek, hanem még a megfordulásra is szűk volt a hely. A szegény állatok szüntelenül hajtogatták a nyakukat, tátották a szájukat és nyugtalanul tipegtek hatalmas lábaikkal. A nőstény már a harmadik nap reggelén beadta a derekát, helyesebben a nyakát, mert ez hajlott le élettelenül a ketrecz tetejére és másnap reggel kimult a másik is. Mind a kettőt a tengerbe dobták, valószinűleg nagy örömére a czápáknak, a melyek a struczokban minden esetre nagyon ritka pecsenyére akadtak.

*

A társadalmi élet nagyon csendes, sőt igen unalmas volt a Kaiseren. A fehér és színes elemek olyan elszigetelten éltek, mintha nem ugyanegy hajó fedélzetén, hanem egész külön földrészen éltek volna. Bámulatos volt a nem európai nők nyugalma, indolentiája, vagy apathiája. Az étteremben vagy más közös helyiségben sohasem jelentek meg, csupán a fedélzeten voltak láthatók. Órákon át, sőt napokon keresztül, olyan nyugalommal ültek a padokon vagy széken, mintha csak egy-két órát tartó rövid kirándulásról lett volna szó. Olvasásról, kézimunkáról szó sem volt, sőt az is ritkaság számba ment, ha egymással társalogtak.

A nyomasztó hőség ólomsúlylyal nehezedett reánk is, meg ő reájuk is. Nem csoda: hiszen már a kiinduló pontunk — Sansibar — hat fokra fekszik az Egyenlítő alatt és azóta folyton a legforróbb vidéken tartózkodtunk. Az egész eddigi utazásunk alatt ezúttal negyedszer haladtunk el az Egyenlítő alatt. Ez a tény azonban olyan „zajtalanul“ történt, mintha akár a 22-ik vagy a 40-ik hosszúsági fokot érintettük volna; még csak említést sem tettek róla. A hajó csavarja kérlelhetetlen következetességgel morzsolta el a mértföldeket és néha órákon át nem volt más hang hallható, mint ez az egyhangú mormolás meg a csobogás, a melyet a felvert víz idézett elő. Nappal itt-ott futólagos szórakozást nyujtott a repülő halak raja, a melyek ezúttal is hozzájárultak az étrend némi felfrissítéséhez és változatosságához, este pedig kigyúlt, azaz phosphoreskált a tenger.

A tünemény azonban nem jelentkezett sem szokatlan mértékben vagy fényben és így, mint már nagyon sokszor észlelt tünemény, teljesen hatás nélkül maradt. Az ember még az oceántól is megköveteli a változatosságot. Bármily impozáns legyen az ő életében és működésében, ha ezekben nem mutat újat, vagy fokozódást, tehát ha nem nyujt szórakoztató változatosságot, éppen úgy unal-

CAP GARDAFUI.

massá válik, mint minden egyéb a világon. Még az oceánnak is számolnia kell az emberi természettel.

Sansibar elhagyása után az ötödik nap reggelén kaptuk láttávolba Afrika legkeletibb csúcsát, a Cap Gardafuit. Ugyanekkor balra tőlünk — nyugat felől — érdekes látványt nyujtott a somali föld sziklás partja, a melyhez a Kaiser sokáig láttávolban tartotta magát. A Ras-Hafun (Hafun sziklafoka) is messze benyúlik a tengerbe; az erős napfényben csillogó tengerből csaknem kőfal meredekségével emelkedik ki a teljesen kopár, sötétszínű hatalmas sziklafok, olyan komoran és ridegen, hogy csaknem megdöbbenti a szemlélőt. A környéke teljesen kihalt, sem fű, sem fa, sem

madár nincs körülötte. A nap már letűnőben volt, a midőn oldalvást jutottunk a Cap Gardafuihoz. Afrikának ez a legkeletibb csúcsa még megdöbbentőbb, mint a Ras-Hafun; nagyobb, meredekebb, komorabb és talán még kopaszabb; a lemenő nap sugarai piros fényövet vonnak a szikla csúcsa körül, miközben az alsó része már csaknem fekete az esti homályban. A mint tovább haladtunk — folyton a part közelében — egymásután bontakoztak ki a meredek sziklaszögellésekbe (a Rasokba) vájt mély barázdák és hasadékok (shermek). A sziklafalak meg a bevágások olyan rendszeresen követik egymást, mintha óriási színház kulisszái lennének. És a mint mögöttünk marad az utolsó kulissza is és befordulunk az eddigi északi irányból nyugotra, az adeni öbölbe, szembe találjuk magunkat az éppen lemenő nap korongjával. A minő meglepő volt a látvány, éppen oly csodálatosan szép is volt. Látszólag a napkorongnak alsó széle egész közel lebegett a tenger színe fölött; a szokottnál öt-hatszorta nagyobbnak feltűnő vérpiros fényben izzó égitest és a hajó között a tengeren széles vérpiros fényben tündöklő hatalmas csík terült el. A látvány alig tartott egy-két perczig; a nap korongja szemlátomást és gyorsan sülyedt mélyebbre és mélyebbre és a mely pillanatban a legfelsőbb széle is eltűnt a tengerben, a vérpiros színű víz csaknem feketének látszott a hirtelen beálló sötétségben. Éppen ilyen feketék lettek tőlünk balra a meredek sziklafalak, a melyeknek körvonalai a homályban összefolytak a tenger vizével.

A mint a Kaiser befordult az adeni öbölbe, lényegesen és nagyot változtak a viszonyok. Az előbb még kissé hullámos tenger egyszerre olyan csendes és nyugodt volt, mintha ólomból lett volna; egyetlen redőcske sem zavarta a felületét. A levegő is olyan mozdulatlanná vált, hogy lehelletszerű lengés sem volt érezhető. Úgy éreztük magunkat, mintha gygasi katlanba jutottunk volna, a melynek a falai forró levegőt sugároznak ki magukból. Minél mélyebben szállt le reánk a tropikus éjszaka sötét leple, annál magasabbra emelkedett a hőség, a mit szemmel láthatólag mutatott a hőmérő felszálló higanyoszlopa is. Egy-két órával előbb, Cap Gardatuitól

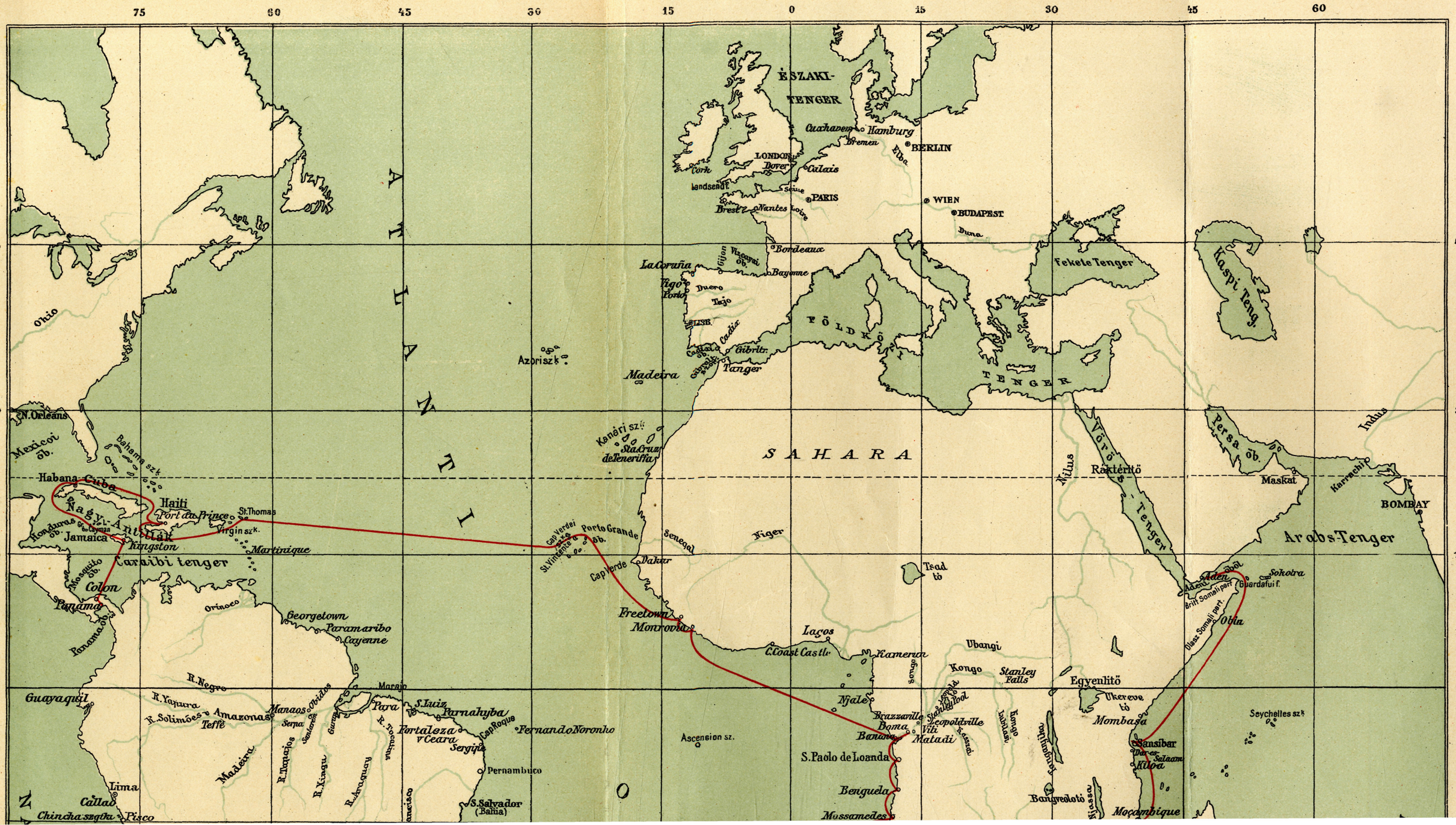
nyugotra — a mikor tehát csak az egyik oldalunkon volt szárazföld — még 29—30 fok között állott a higany, most hogy északra voltunk a Captól — de benne voltunk az adeni öbölben — 31—32 fok között állott a fedélzet hőmérője. A kabinokban és az éttermekben persze négy-öt fokkal nagyobb volt a hőség. A körlég olyan tikkasztó, olyan nyomasztó volt, hogy — bocsánat a kissé szabad, de a legjellemzőbb kifejezésért — az embert majd megütötte a guta. Az izzadtság csurgott rólunk; a legyezés munkája, egy pillanatra ugyan enyhítő hatással, csak fokozta az izzadást. Az égbolt sötétkék azurjával és fénylő, csaknem szikrázó csillagaival, irgalmatlanul meredt le reánk, elcsigázottakra. Nem volt rajta egy tenyérnyi felhő; csak előttünk a messze láthatáron feküdt a tenger fölött egy lenge pára, a mely olyan mértékben távolodott előlünk, a milyen mértékben a hajó előre haladt. Éjfélkor a hőmérő egy-két fokkal még többet mutatott, mi azonban úgy éreztük, mintha legalább tíz fokkal emelkedett volna. Ebben a hőségben senkinek sem volt bátorsága az éjszakát a kabinban tölteni. A kapitány meg is engedte, hogy az éjszakát a fedélzeten töltsük; a matrózok és szolgák a fedélzetre hozták az ágyneműinket és kiki tetszése szerint hevert le a fedélzetre terített matraczára. A nők számára a tat leghátulsó része volt kijelölve, a melyet vitorlákkal rekesztettek el a férfiosztálytól. Alvásról azonban szó sem lehetett; bármely órában keltünk fel, hogy kissé megszikkadjon az átizzadt ágynemű, mindenkor félálmosan ődöngő alakokat láttunk bágyadtan ide-oda járkálni, keresve egy kis enyhülést.

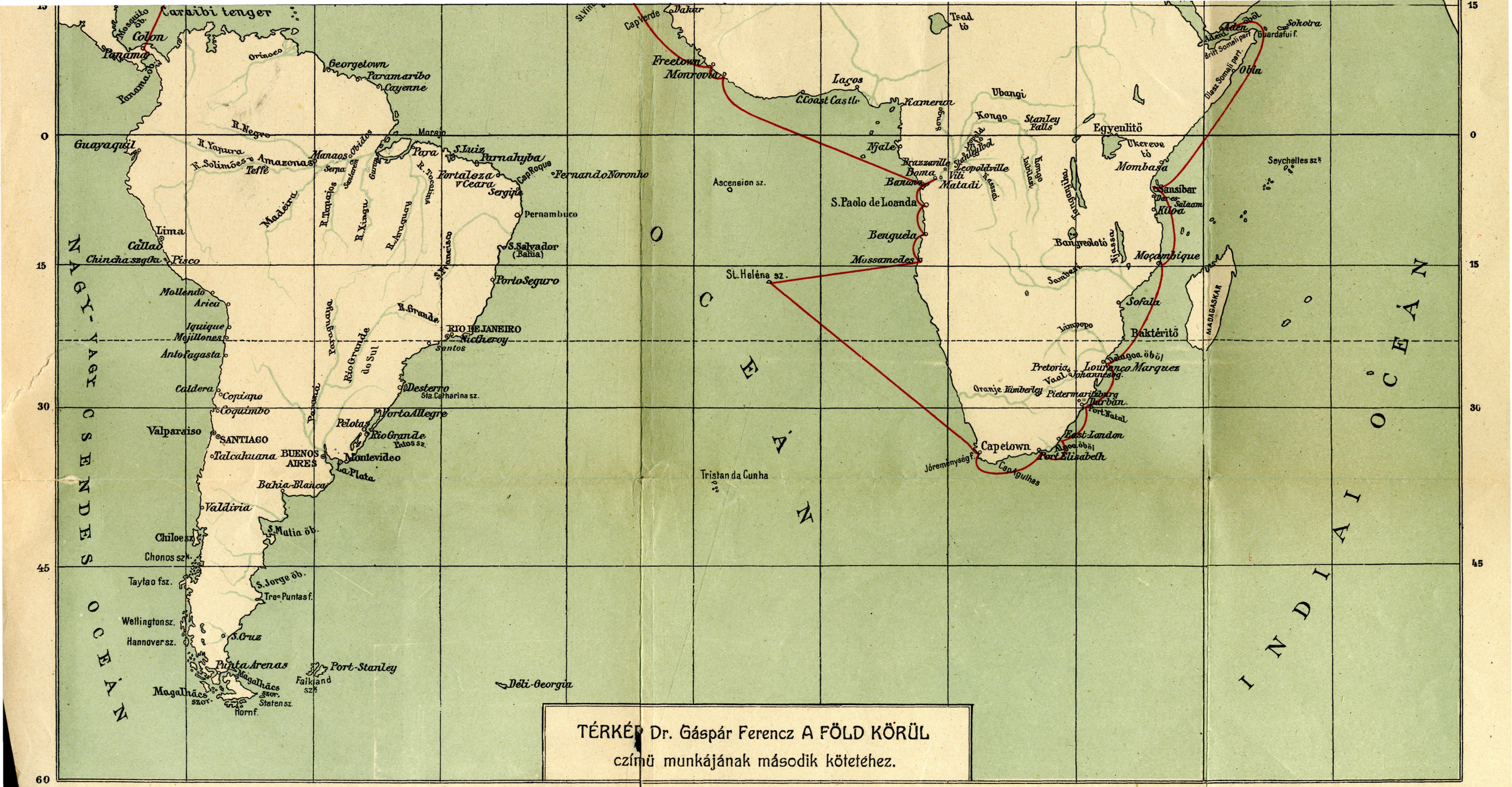
A Kaiseren töltött utolsó nap, a mely egyszersmind az utolsó volt Afrika partjain, olyan volt, mintha szándékosság lett volna a kellemetlenségekben, hogy könnyű legyen a búcsú Afrikától is, meg a Kaisertől is. Egész nap elernyesztően tikkasztó volt a forróság; a tengeren egy hullámfodrocska sem jelentkezett és a levegő olyan volt, mint egy kőfal. Meg se mocczant. Az éjszaka csak folytatása volt ezeknek a viszonyoknak: forróság, bágyadtság, mely az ernyedésig fokozódott; tökéletes és teljes étvágy-

talanság, lélekölő rettenetes unalom; éjjel pedig átizzadt párnák és derékalj a fedélzeten és álmosságtól támolygó alakok. Az abszolut tökéletes csendben a hajó csavarának mormogása és búgása volt ismét az egyetlen hang és ezáltal olyan kellemetlen hatást idézett elő, hogy az ember idegessé lett tőle.

Ezúttal igazán nagy megszabadulás volt, a midőn a kora reggeli órákban végre-valahára beérkeztünk Steamer Pointba, Adennek kikötőjébe. A lebocsátott horgonyláncz csörgése rendkívül kellemesen és jól esett. Ilyenforma érzése lehet a rabnak, a ki a lábairól leoldott láncz csörgését hallja.

75
60
45
30
15
0
15
30
45
60
45
30
15
0
15
ÉSZAKI-
TENGER
Cuxhaven
Hamburg
Bremen
BERLIN
Elba
LONDON
Dover
Calais
Cork
Landsendt
Seine
PARIS
Brest
Nantes
Loire
WIEN
BUDAPEST
Duna
Bordeaux
LaCoruña
Gijon
Vizcaya öb.
Bayonne
Vigo
Porto
Duero
Tejo
LISB.
Cadiz
Gibraltr.
Ceuta
Tanger
FÖLDKÖ
TENGER
Fekete Tenger
Kaspi Teng.
Azoriszk.
Madeira
Ohio
N.Orleans
Mexicoi öb.
Bahama szk.
Habana-Cuba
Haiti
Port au Prince
St.Thomas
Virgin szk.
Nagy-Antillák
Honduras öb.
Cayman
Jamaica
Kingston
Martinique
Caraibi tenger
Mosquito öb.
Colon
Panama
Panama öb.
Orinoco
Georgetown
Paramaribo
Cayenne
Kanári szk.
Sta.Cruz
deTeneriffa
SAHARA
Cap Verdei szk.
St.Vincente
Porto Grande öb.
Cap Verde
Senegal
Dakar
Niger
Freetown
Monrovia
Laços
C.Coast Castle
Kamerun
Tsad tó
Ubangi
Kongo
Stanley Falls
songo
Egyenlitö
Nilus
Vörö Tenger
Rákterito
Perzsa öb.
Maskat
Indus
Karrachi
BOMBAY
Arabs-Tenger
Aden
Aden öb.
Bab el Mandeb
drift Somali part
Guardafui f.
Sokotra
Obia
Ulasz Somali part
Ukereve tó
Mombasa
Seychelles szk.
Zanzibar
Dares Salaam
Kilwa
Mocambique
Nyassa tó
Bangweolo tó
Kongo
Stanley Falls
Leopoldville
Vivi
Matadi
Boma
Banana
Brazzaville
Njale
S.Paolo de Loanda
Benguela
Mossamedes
Ascension sz.
Fernando Noronho
R.Negro
R.Yapura
R.Solimões
Amazonas
Teffé
Manaos
Obidos
Serpa
Santarem
Gurupa
Marajo
Para
S.Luiz
Parnahyba
Fortaleza v Ceara
Cap Roque
Seregipe
Pernambuco
S.Salvador (Bahia)
R.Tapajos
R.Xingu
R.Arinuary
R.Tocantins
Madeira
Guayaquil
Lima
Callao
Chincha szigk.
Pisco
Z
O

TÉRKÉP Dr. Gáspár Ferencz A FÖLD KÖRÜL
czímü munkájának második kötetéhez.

TARTALOM.

	Oldal
Colon és a panamai csatorna	1
Colontól Habanaig	25
Cuba szigetén	43
Habanatól St. Thomasig	67
St. Thomastól Cap Verdeig	95
São Vincenttől Freetownig	109
Sierra Leone (Freetown)	119
Liberia néger köztársaság (Monrovia)	141
A Congo torkolatában	185
Angolában (São Paolo de Loanda, Benguela, Mossamedes)	245
St. Helena szigetén	285
St. Helenától Capetownig	307
A Fokföldön (Capetown, Port Elisabeth, East-London)	315
Port Elisabethtől Port Natalig	390
Port Nataltól Lourenço Marquesig	439
Lourenço Marquestől Moçambiqueig	453
Sansibarban	475
Sansibartól Adenig	527

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
Colon. Munkásházak	4
Hotel Marina, Panamában	5
Utcza Panamában	6
A panamai szoros térképe	10
A csatorna térképe	11
A panamai csatorna elmocsárosodott része	13
Ásások Culebránál	15
Munkálatok Culebránál	16
Hivatalnokok lakása a panamai vasút mentén	20
Útközben Colonból Kingston felé	28
Kingston látképe	29
Kingston látképe. (Háttérben a Linguana hegy)	30
Vásártér Kingstonban	31
Kingston, banánaliget	33
Banián-fa „Léggyökerek"-kel, Jamaicán	35
Banánaültetvény két fiatal csemetéje	36
Kingston környéke	37
Kingston. Ananászföld	39
Kingston. Banánák berakása csónakba	40
Kingston. Banána berakása a vasúti kocsikba	41
A banána bimbója	41
Cuba. A Fort Del Morro	46
Babérfasor Habana egyik előkelő utczájában	48
Habana. Plaza de Armas	49
Habana Columbus relief-képe a Kathedrálisban	50
Habana. Utcza az elővárosban	51
Habanai békocsi	52
Gyorskocsi Habanában	53
Takarmányt szállító lovak	54
Habana. Kofák	55
Cubai creol nő a „Patio"-ban	57
Habana. „Zapateado"	58
Tánczmulatság Habanában	59
A cacaó-bab megnyitása	60
Banánaültetvények	62
Cuba. Fiatal dohányültetvény	63
Cuba. Érett dohány	64
Cuba. Dohányültetvény	65
Cap Hayti	71
Port de Paix öble Hayitin	73
Hetivásár Port Au Princeben	75
Hayiti. Mangrove erdők	78
Cristoforo Colombo	84
St. Thomas látképe	86
Bejárat St. Thomas kikötőjébe	89
St. Thomas piaczán	90
Datolya-pálmák	92
Szénberakás St. Thomason	100
Franklin Benjamin térképe a Golf-áramról	105
Cap Vincente	113
Jómódú bennszülött lakása Sierra-Leonen	122
A kautsuk-lian megfúrása, kautsuk-gyűjtés czéljából	123
Hullámtörés Sierra Leone partjain	125
A ki nem visel lakczipőt Freetownban	130
Sierra Leone. Anya és gyermeke	131
Freetown. Európai hivatalnokok	132
Európai lakóháza Freetownban	133
Az „Epeira Femoralis" Nyugot-Afrikában	136
Nászmenet Freetownban	137
1. Datolya-, 2. dum- és 3 olajpálma gyümölcsei	139
Czukorgyártás Cubán	147
Indigó-készítés	149
Czukorgyártás	151
Dohány- és kassave-készítés	153
Gyémántmosás a rabszolgaság idejében	156
Lincoln üdvözlése City-Pointban, a rabszolgaság megszüntetésének kihirdetése után	159
Részlet Monroviából	161
Kru néger	165
Monrovia Kávéházában	167

Oldal

Hullámtörés Alsó-Guineában . . 168
Úszó hordók 169
Bennszülött lakóháza Monroviában 171
Európai lakóháza Monroviában . . 172
Parádé Monroviában 173
A ki fél a „kodak"-tól 175
Anya gyermekeivel 176
Liberiai néger nők 177
Szénberakás Monroviában . . . 180
Kru négerek jönnek a hajóra . . 181
Kru négerek a hajó alatt . . . 182
A Kongo torkolata 193
Banana parti részlete 195
A Congo-folyam Yellala zuhatagjai 196
Faragott faedények Alsó-Guineában 198
Alsó-Guinea. Fém- sörös poharak 199
Asantik ivópohara koponyákból . 200
Bálványoszlop 201
Mangbattuk hadikürtje 203
Niam-Niam harczosok 204
Niam-Niam nő 205
A mangbattuk fegyverei 206
Mangbattu falu és éléstárak . . . 207
„Jönnek az emberevők!" . . . 208
„Pecsenyesütés" 209
Lereszelt fogú emberevő törzsbeliek a Congo mentén 210
Mtuta néger 211
Dr. Nachtigal sírja a kormányzósági palota előtt Kamerunban . . . 213
Lovalék hajviselete 215
Hopp Ferencz a Congon . . . 216
A megvételre kinált portékák . . 217
A szövőszék előtt 218
Magtárépítés 219
Törzsfőnök sírja Nyugot Afrikában 220
A Congo torkolatában 223
Puskaporos hordók a hajó fedélzetén 244
Európai lakása Bomaban . . . 227
Boma 228
Katona banda Bomaban 229
Pályaudvar Bomaban 230
Napon sütkérező krokodilusok . . 232

Oldal

Krokodilusvadászat 233
Küzdelem élet-halálra. 234
Krokodilusok a szárazon . . . 237
A congomenti vasút pályaudvara Matadiban 238
Utcza Matadiban 238
A matadi-i vonalon 240
Vonatkisiklás Matadinál 241
S. Paolo da Loanda vidékéről . . 249
Posta Angola belsejében 250
Pihenő a mangofa tövében Angolában 251
Teherhordó karaván Nyugot-Afrikában 253
Menekülő antilopék 255
Angolai divat 259
Loango nő munkában 260
Fazekas munkások 261
Merítőkanál 263
Afrikai idyll 264
Tetovált néger typusok 267
Lábcsörgők 268
Pálmalevélből csinált süveg . . . 268
Az angolaiak egyik főtápszere: a köles 269
„Civilizált" házaspár Dél-Nyugot-Afrikában 270
Kru négerek hárfája 271
Nyugotafrikai négerek czimbalomszerű hangszere 272
Leopárdvadászat D.-Ny.-Afrikában 273
Német csapatok D.-Ny.-Afrikában . 275
Hullámtorlódás Benguela előtt . . 278
Néger kunyhó Benguelában . . 279
Mossamedes. A Loanda-erőd . . 280
Mossamedes 281
St. Helena. Jamestown 289
A hol Napoleon született Corsicán . 295
A hol Napoleon meghalt Longwoodban 296
A kormányzó fogadószobája St.-Helenán 299
Napoleon lakóházának tervrajza . 300
Napoleon mellszobra a longwoodi házban 301

Oldal

Napoleon koporsóját behajózzák a „La Belle Poule“ franczia fregattra 1840. okt. 15-én . . . 305
Cape Colony. Híd a boszorkányfolyó fölött 310
Lions Head. (Oroszlánfő) . . . 311
Cap Point a Jó Reménység fokánál 318
„Nagytakarítás“ a hajón . . . 319
Masupha Dávid basutofőnök és „tábornoka“ 324
Gyémántbányák berendezése . . 327
Gyémántkavics felszállítása a bányákból 328
Gyémántkavicsszállítás a mosódába 329
Kimberley. Gyémántot tartalm. kavics 331
Gyémántmosó készülék Kimberleyben 333
„Gyémántkeresés“ 334
Lekötözött kezű munkások a kimberley-i gyémántbányákban . . 335
Gyémánt-válogatók 337
Gyémántköszörülés 338
A gyémántok osztályozása . . . 339
Rhodes C. eredeti birtoka Kimberley mellett 341
Rhodes sírhelye 342
Capetown látképe a kikötőből nézve 345
Capetown a táblahegy tövében . 347
A táblahegy és az oroszlánfő . . 348
Részlet Capetown kikötőjéből . . 349
Capetown. A parlament épülete . 351
East London. Vásártér 353
Kaffer házaspár 356
Fiatal házaspár 357
Zulu-kafferek 358
Kaffer gyermekcsapat. 359
Capetown környéke. Wynberg . . 361
A Victoria Road-on. Háttérben az oroszlánfő 363
A táblahegy ormai; szerpentinek . 365
Sommerset West vidékéről . . . 367
A simonstowni „Javító“-ban . . 369
Struczpár a fészek körül . . . 371
Tájkép Capetown környékéről . . 372
Struczfogat 375

Oldal

Struczmadár mint — ló 376
Sürgönyoszlopokat rakó karaván Kelet-Afrikában 379
Sürgönydrótok felrakása Kelet Afrikában 381
„Gyapjú, gyapjú és — gyapjú“ . 383
Juhnyáj a délafrikai karun . . . 385
Postakocsi indulása a belföldre . 387
Keletafrikai tájkép 397
„Utazás“ Délf-Arikában I. . . . 398
„Utazás“ Dél-Afrikában II. . . . 399
Keletafrikai „Hotel“ 401
Kaffer král 403
Zulu falu 405
Irtás gőzekével 406
Hullámtörés 407
Natal. Rizsőrlésnél 408
Zulu leány 409
Durban látképe 413
„Riksah-Boy“ Durbanban . . . 422
Bennszülött rendőrök 425
Zulu főnök sírboltja 426
Tájkép Kelet-Afrika belsejéből . . 442
Függőhíd Délkelet-Afrikában . . 443
Lourenzo Marquez látképe . . . 445
Kaffer kunyhó 447
Idyll Moçambiqueben 450
Arab dau a keletafrikai partokon 457
Utcza Moçambiqueban 459
Moçambique. Keletafrikai törzsbelick kunyhója 460
Zebraoktatás 461
Elefántcsont karav. Bagamoyo vidékén 463
Két régi czimbora 464
Értékes vadászzsákmány 465
„Idyll“ Moçambiqueban . . . 466
A Sambesi a Victoria esése előtt . 468
A Sambesi-folyam Victoria-esése . 469
A Sambesi hídja 470
Az első vonat a Sambesi hídján . 471
Flamingo-csoport 472
Flamingo-vadászok 478
Sansibar. A német consulatus . . 480
Részlet Sansibarból 482

	Oldal
Sansibar környéke	483
Sansibari arabok	485
Sansibari bennszülöttek	486
Sansibari keresztény gyermekek oktatása	487
Sansibar. Suahelik	489
Suaheli nők	490
Madagass Sansibarban	491
Sansibar. A szultán palotája	492
Európai magánlakása Sansibarban	493
Előkelő arab lakásának belseje	495
Előkelő arab lakásának részlete	496
Utczai zenészek Sansibarban	497
Sansibar. Tánczosnők	500
Sansibar. Részlet az arab negyedben	501
Bazár Sansibarban	503
Sansibari hadsereg	507
Elemi iskola Német-Kelet-Afrikában	509
Postahivatal Bagamoyoban	512
„Telephon-központ“ Német-K.-Afrikában	514
„Telephonos-kisasszony“ Kis Popoban, Kelet-Afrika	515
Pemba-szigeti bennszülött lakóháza	517
18 ezer koronát érő elefántagyarak	523
Faragott elefántcsont	525
A sansibari szultán háreméből	534
Előkelő arab nő	535
Vándor arabok	537
Cap Gardafui	539

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE.

	czíml.	mellett
Észak-keleti passzátban	25 old.	„
Kingston. Kókuszpálmák	33 „	„
„Pompás szelünk van“	49 „	„
Habana. Ünnepély a kikötőben	65 „	„
Jamaica-termékek	81 „	„
Jérénne öble Haytin	81 „	„
Nász Port au Prinçeban	136–137 „	„
Katonai parádé Freetownban	161 „	„
Hadihajó rabszolgákkal megrakott arab daut üldöz	257 „	„
Herero-tábor Délny.-Afrikában	288 „	„
A sainte-Helénei szirtek alatt	321 „	„
A Táblahegy tövében, az Oceán felől	321 „	„
A gyémántbányákban	345 „	„
„Groot Schuur“, Rhodes volt nyári lakása Capetownban	353 „	„
Capetown. Főút	361 „	„
Wynberg, Capetown közelében	369 „	„
Törzsfőnöknek benyújtandó rozsadó	385 „	„
Struczfalka Dél-Afrikában	385 „	„
A szirtfok megkerülése.	401 „	„
Zulu harczosok	409 „	„
Részlet Port-Natal vidékéről	417 „	„
Utczai élet Durbanban	417 „	„
Teherszállító fogat Dél-Afrikában	433 „	„
Vásártér Durbanban	449 „	„
Natal. Jukula-vízesés	449 „	„
Krokodilus-vadászat	457 „	„
K.-afrikai hegyi erdő. Gummifák	465 „	„
Dar-Es-Salaam	473 „	„
A Sambesi folyam „Victoria“-esése	529 „	„
Hullámtorlódás a szigetek közt		
Térkép a kötet végén		